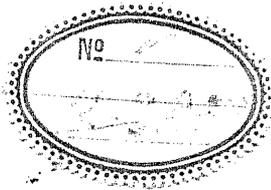

23 v.

9-3

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA
No. A
12
365

R. 47 25

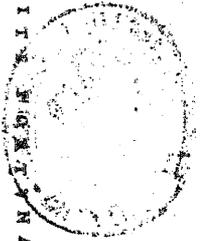
C. IVLII
CAESARIS
RERVM AB SE
GESTARVM
COMMEN-
TARIIVS
*

*Quae hoc volumine continentur, & quid huius
editioni accesserit, sequens pa-
gella indicabit.*

VIRTVTIS DVCE,

COMITATVS
MONTANA.

LVGDVNI,
APVD ANT. GRYPHIYM.
M. D. LXXXVI.

Handwritten signature or name in cursive script.

Quæ in hoc libro continentur.

Ex Fulvii Vrsini ad Fab. Farnesium epistola.
Ex Paulli Manutij ad Paullum Rhamnusium epistola.
Galliæ, Hispaniæ, Aethiopiæ, Alexandria, Vxelloduni, Massiliæ, ac
pontis in Rheno pictura & descriptio per Ioânem Iucun-
dum Veronensem.
Excerpta quædam e Vegetio, & Petro Victorio, & aliis Do-
ctissimis viris Eutropij, de instrumentis bellicis.
Eutropij Epitome bellici Gallici ex Suetonij Tranquilli mo-
numentis, quæ desiderantur.

CIVL. Cæsaris commentariorum de bello Gallico li-
bro VII.

A. Hirrij, vel Oppij de eodem bello Gall. lib. IXX.

C. IVL. CAESARIS de bello ciuili Pomp. libri XXI.

A. Hirrij de bello Alex. liber vnus.

Eiusdem de bello Africano liber vnus.

Eiusdem de bello Hispaniensi liber vnus.

C. IVLII Cæsaris fragmenta, & dicta.

Raymundi Marliani Galliæ descriptio.

Galliæ vocabula Latina, Gallica, Germanica, ex musæo viri
eruditissimi.

Galliæ, necnon etiam Germaniæ vocabula, quæ apud Prole-
mæum, Strabonem, Plinium, Tacitum, & Antoninum re-
periuntur, cum iis, quibus nostro sæculo indigenæ vtun-
tur. Ex eodem musæo.

Nomina regum, & principum barbarorum.

Nomina ciuitatû Germaniæ, cû interpretatione Germanica.

Nomina propria Germanice sonantia.

Nomina vrbiû & locorum Hispaniæ, Hispanicis vocabulis
relata.

De Galliæ diuisione Aldi Manutij Commentarius.

Fulvii Vrsini Romani emendationes in Cæsaris Comment.

Libellus variarum lectionum, in plurimis locupletatus.

Index rerum & verborum locupletissimus.

FABIO FARNESIO

EQVITI HIEROSOLY-

MITANO EVLVIVS

VR SINVS S.

* * *

Vo difficilius, atque laboriosius est, historiam suis legibus scribere; eo maior debetur laus iis, qui in ea excelluerunt. In qua quidem, vt de Græcis taceam, quorum semper in omni virtutum genere splendor fuit maximus, Latinis historicis tantum præstitit Cæsar, vt primum in ea dignitatis gradum, antiquitatis ipsius testimonio, fuerit consecutus. Scripsit enim eas res gestas, quibus ipse non solum interfuit, sed etiam præfuit. In quo certe illud quoque multo mihi magis admirandum videtur eundem virum, & gerendis felicissime, prudentissimeque rebus, & scribendis doctissime, natum esse. Sed tanti viri facta præclara, e multorum monumentis, qui ea cum Græce, tum Latine immortalitati mandarunt, cognoscere abunde licet: Doctrinam vero, atque eloquentiæ, quam summa cum laude coluit, suauitatem, quæ eius scripta, præter Commentarios, desiderentur omnia, ex iis, quæ supersunt, vndique dispersis reliquis, gustare aliquo pacto, expleri nullo modo possumus. Contigit enim diuinis Cæsaris scriptis, quod & optimis plerisque scriptoribus accidit, siue fato, siue hominum potius incuria, vt quædã vel penitus interciderint, vel, si quid ex eius monumentis reliquum fuerit mutilum id & mancum, multisque pollutum maculis circumferatur. atque in Commentariis quidem, multis per doctissimos viros sublaris mendis, non suæ tamē adhuc integritati restitutum est Cæsar: librorum vero, qui deperierunt, fragmenta, nullas, quod sciam, præter vnum Antonium Augustinum Ilerdensē Episcopum, a quo nonnulla huiusmodi accepimus, vulgauit, vel collegit. Sed, cum superioribus his diebus

diebus incidissem in Commentariorum exemplar, sexcentis fere ab hinc annis manuscriptum, atque illud cum vulgaris codicibus contulissem, librique bonitatem in multis probassem, operæ precium me facturum sum arbitratus, si, quas ex optimo libro correctiones eruissem, adiunctis Octauij Pantagathi, & Gabrielis Faëni, doctissimorum virorum emendationibus, cum iis etiam, quæ collegissem, Cæsaris scriptorum fragmentis, in lucem proderem. Ad hanc meam voluntatem, amicissimorum quoque hortationes accesserunt, qui communicari hæc, qualiacumque essent, cum studiosis omnibus voluerunt.

AD PAVLLVM RHAM-

NVSIVM IO. BAPTISTÆ

FILIVM, DE HISTORIAE

LAVDIBVS,

* * *

Pauli Manurij Epistola.

VI magistram vitæ dixit esse Historiam, nã ille, Paulte Rhamusi, & dixisse vere, & præclare sensisse mihi videri solet. facile enim vnus homo, quid multis hominibus euenerit, cum intelligit, eruditur, atque ipse sibi normam componit actionum suarum, vitæque totius inter omnes errores, omniaque pericula ad veritatem, ac salutem dirigendæ. nec aliud est nostra prudentia, quam euentorum observatio, rerumque præsentium, ac futurarum ex præteritis, tanquam ex fonte, scientia deriuata. quod ex vniuerso litterarum genere vel sola, vel certe maxime præstat Historia: præsertim si quis eam ira tractet, vt euenta dum notat, animum referat ad causas, in easque attente inspicat, & rationem quærat; cur hoc factum, illud

omissum, cur ex illo calamitates, ex hoc optata contigerint. Arque hoc primum est de Historiæ fructu. sequitur dignitas. Rex gestæ narratur inter summos reges, potentissimas ciuitates, bellicosissimas nationes. causæ porro bellorum sunt, quæ sunt humanarum rerum maximæ, imperium, salus, gloria; quæ ponuntur in armis omnia, & a consilio ducunt, a virtute militum, ab ipsa fortuna pendunt. Neque vero dignitatem quidem habet, ac fructum, voluptatem autem Historia desiderat. nam, si voluptas est, quam magnarum variarumque rerum adspectus animis nostris infundit, nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla prorsus Historia iucundior. vides, ut in tabula picta, aduersa ducum excellentium stratagemata, artes, insidias, spem potiundi, metum amittendi, caecos exercitus, vrbes captas, imperia deleta; æge, fortuna commutata, cadere insultantem, victum exurgere; eodem pene momento læritiam pelli, moerore succedente, moeroremque læritia. hæc dum legimus, haurit animus voluptatem incredibilem, aliturque pabulo suauissimo, nec fatiatur, donec ad exitum peruenierit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castra metandi laude præter ceteros insignis, & duo illi, Barbarorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Græcis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemoratur, animos nostros efficiunt? expectatione suspendunt, pascunt gaudio, meru macerant. verum hæc maxime Romana patent in historia: quæ vel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, vel varietate fortuna vborum in exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro viri præstantes multi cum litterarum monumentis tradiderint; quorum ingenii, quæ cuique merces gloriæ pro cuiusque facultate debebatur, ea posteritatis iudicio persoluta, eminet inter omnes, mea sententia: (nec vero secus antiquitas sensit) primumque sibi dignitatis gradum C. Cæsari iure vindicat. nam & vixit, qua plurimum ætate Romæ floruit eloquentia, & coluit ipse eloquentiam præter ceteros: rebus vero gerendis non interfuit modo, verum etiam præfuit, quo factum, ut vsum quoque, qui valet in scribenda historia multum, cum doctrina coniunxerit. existant, bono quodam litterarum furo, præclari illius

illius de bellis, ipso dace gestis. Commentarij, qui se non solum omnibus omnium historiis æquare, verum, ut omnes fatentur, anteferre etiam videntur. breuitatem scis in oratione magnam esse laudem, cum eo tamen, si viterur obscuritas: facile enim, cum illam sequimur, in hanc incidimus. quod in Thucydide vitium Cicero notauit, cum esset alioqui scriptor egregius, at vero C. Cæsar, cum breuitatem maxime omnium adamauerit; ita tamen pressus est, ut eodem nihil fieri possit illustrius. proprie loquitur, & significanter; ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboraram studiosius orationem, nimisque excultam elegantia, prudentium aures non modo in Commentariis, verum in historia quoque respuunt.

I O A N. I V C V N D V S

Veronen. Iuliano Medici,

S. P. D.

* * *

C. Iulij Cæsaris commētaria, cura nostra emendata, in manus eruditorum sub tuo nomine exeunt: quæ quāto reliquis, quæ hæctenus impressa circumferuntur, castigatiora sunt, cuiusque ea conferre libuerit, cognitu erit facillimum. Ego quidem in eo multum elaborauit. Conquisiui multa tota Gallia exemplaria: qua in prouincia (quod multa eo semper ex Italia translata sunt, atque ea minus prædæ exposita ac bellis fuerunt) multo incorruptiora volumina cuiusque generis reperiuntur. Contuli omnia, diligenter excussi. Neque meo tantum iudicio contentus fui, sed, cum multa vadique collegissem, eruditos plures demum Venetijs cōuocaui, eorumque ingenii omnia subicci iudicanda: neque quicquam

quam non perpersum. Ex quo effectum est, ut pauca adm-
 dum restent, quæ in suum nitorem restituta non sint. Sed &
 eas restasse aliquando maculas detegeret: nobis id sa-
 tis sit egisse, ut per pauca omnino reliquæ sint. Hos autem la-
 bores meos multis de causis tibi potissimum dicandos duxi-
 mus. Primo quidem, quod tibi omnes omnium, qui in litte-
 ris versantur, labores, lucubrationesque, quodam gentilitio
 iure deberi videntur. Ex ea enim familia es, quæ semper litte-
 ratos mire fouit. Nam, ut vetustiores præteream, qui &
 ipsi tamen hoc magnificentissime egerunt, Laurentius patet
 ita id enixe egit, ut eius beneficentia ex fœda illa proximo-
 rum sæculorum barbarie, in eum, in quo nunc sunt, gradum,
 tam Latinæ, quam Græcæ litteræ prouectæ esse videantur.
 Frater vero ita semper litteratos omnes amplexus est, uti nō
 immerito spes ea enata videatur, quæ nunc tam in omniū a-
 nimis infundit: eo ad summū Pontificatus culmen euecto, non
 Christianam solum Rēpublicam felicem futuram; sed & bon-
 as omnes litteras, qua iniquis his temporibus prope exarue-
 rant, tam feliciter prouenturas, ut omne præteritorum anno-
 rum incōmodum fariatur. Qua in re tu quoque ita anima-
 tus cognosceris, ut non adiuturus fratrem solum, non imita-
 turus patrem, sed & per te ipse totum hoc munus gesturus, &
 tanto omnes tuos superaturus sis, quanto illi cæteris excel-
 luerunt. Ad hanc causam accedit, quod Iuliano Iulij Com-
 mentaria, quod candidissimis animi tui moribus, candidissi-
 mum hoc opus maxime conueniens videtur munus: quod
 ego non hoc solum, sed quicquid in me ingenij est, quicquid
 in litteris possum, tibi dedicare constitui, ac iam dedico. Æra-
 te quidem ea sum, ut de me non multa tibi possim promitte-
 re: sed natura ipsa fortasse, ut plerumque assolēt, extremo
 hoc tempore subitum aliquod ingenij mei lumen effunder,
 quod tuum totum erit, tibi seruiet, tibi consecrabitur. Tu in-
 terea hæc, si ita uti speramus, accipies, quoddam quasi cur-
 renti calcar addetur, ad cætera, quæ in animo habemus, per-
 ficienda. Vale.

*Hanc Iucundi schenographiam reprehendunt Ioan. Bureo, &
 Hieronymus Magnus, quorum interpretationem, ne quid desiderares
 subieciimus pag. 2. f.*

IO. IVCVNDVS VERONENSIS.

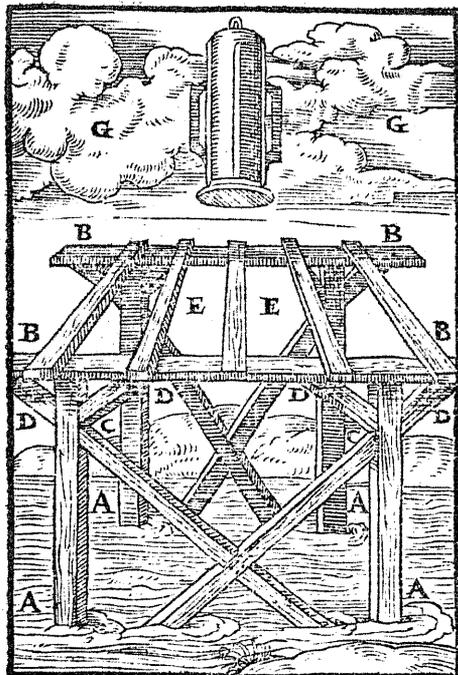
Lib. 4. & 6. de bel. Gall. pag. 78. & 117.

Pontem eadem forma & ratione bis fecit Cæsar supra Rhe-
 num, flumen latissimum, rapidissimum, & altissimum: pri-
 mum in Menapiis contra Sicambros: deinde paullulum su-
 pra eum locum in finibus Treuironum, ex quo transitus
 erat ad Vbios, Cæsaris amicos.

- A Tigna bina seiquepedalia paullum ab imo præcuta, di-
 mensa ad altitudinem fluminis, &c.
- B Trabes bipedales immissæ super vtraque tigna, quæ binis
 vtriusque fibulis ab extrema parte distinebantur.
- C Fibulæ quæ disclusæ distineant bipedales trabes.
- D Vbi fibulæ disclusæ in contrariam partem reuinciuntur.
- E Materia directæ, quæ iniecta supra bipedales trabes, to-
 tum opus contexebat.
- F Sublicæ oblique ad inferiorem partem fluminis adactæ,
 quæ pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ,
 vim fluminis exciperent.
- G Fistuca, qua adigebantur tigna in flumine.

HÆC vtraque, in super bipedalibus immissis,
 Hunc locum sic corrigendum puto: Hæc vtraque in super, bi-
 pedales trabes immissæ: hac ratione, ut in super sit præpositio,
 & hæc vtraque, sit accusandi casus. Quod si duriusculum hoc
 quilibet existimari, sciat Cæsarem ipsum simili vsum cō-
 structione in secundo de bello Ciuili, in expugnatione Massi-
 liæ, his verbis: Hanc in super contignationem, quantum re-
 ctum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt.
 Sciat & Vitruuium in quinto, vbi agit de portubus & stru-
 cturis in aqua faciendis, similem fecisse constructionē. Tunc
 proclatio ea impleatur arena, & exæquetur cum margine
 & planitia puluini: deinde in super eam exæquationem pila,
 quam magna cōstituta fuerit, ibi struatur. Quare si sic, ut pu-
 to, perseuerat corruptus libraniorum vitio locus, neq; sensus
 constabit, neq; constructio, nisi implexa & litigiola gramma-
 ticis. Sed ut vtraque consent, sensus scilicet & constructio,

PONS IN RHENO.

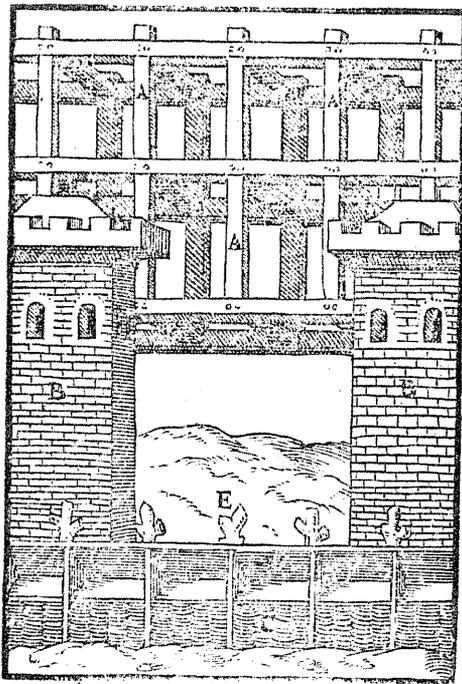
tam ingeniosis, quam grammaticis, & operi verba sint conformia, & opus verbis, animaduertendum est, quod postquã Cæsar descripsit modũ figendi, & adigendi tigna in fundo fluminis, ex qua adactione magnam stabilitatẽ & firmitatem affecta sunt, vertit se ad bipedales trabes, quã trãuersam totius pontis latitudinem perficiebant: & qua ratione immitti possent, & quo modo sustinerẽtur, docet: dicens, quod super hæc vtraque, id est, super bina tigna, & ea quẽ in parte superiori, & ea quẽ in inferiori posita erãt, bipedales trabes immissã, quã-

tum

eum eorũ tignorũ iunctura distabat, binis vtrinque; fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, & in contrariã partem reuinctis, &c. In hanc eãdem sententiam mecum venire videtur Leo Baptista Albertus, vir & ingenio & literis clarus, in suo 4. lib. de architectura: qui eiusdẽ Cæsariani pontis descriptionem reperens, non aliter ei visum fuit potuisse sibi ipsi satisfacere, nisi his verbis: Huiusmodi autem immissã trabes binis vtrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, &c. Quid autem sit fibula, & quomodo discludatur & reuincatur, non omnibus peruia est notitia, quãuis eius sit quotidianus vsus. Vtuntur autem ea viri ac mulieres ad capita cingulorum, quibus circum se fluentes cõtinuant vestes, traiecio per anulum altero cinguli capite, fibulaque reuincto, vt quanto plus trahitur, tanto fortius firmetur. Eiusmodi autem sunt & scellã multis Italix vrbibus communes, quã clausã seruantur: & ad sedendi vsũ, cũ discluduntur, & in contrariam partem reuincuntur, eo fortius cõpressã firmanentur. Hoc etiam ita esse ex Vitruuio clarissime apparet in decimo, his verbis: Tigna duo ad onerum magnitudinem ratione expediuntur, & a capite fibula cõiuncta, & in imo diuaticata eriguntur. Et infra: Sin autem maioribus oneribus erunt machinã cõparandã, amplioribus tignorũ longitudinibus & crassitudinibus vtendum, & eadem ratione in summo fibulationibus, in imo fucularũ versationibus expediundum. Et libro primo, vbi de mœnibus disserit. Crassitudinem autem muri ita faciendam censeo, vt armati homines supra obuiam venientes, alius alium sine impeditione patere possint, dum in crassitudine perpetuã taleã oleagineã vsitataã quam creberrimã instruantur, vti vtraque muri frontes inter se, quemadmodum fibulis his taleis colligatã, æternam habeant firmitatem. Huiusmodi autem fibulis, quibus tunc & in colligãdis muris, & in munitionum vallis vtentur, hodie quoque & nos vtimur, trãuersis in latum longurijs fibulãtim dispositis, vt icibus glandium non vno loco rantum, sed tota vallis mole resistamus, iuuantibus fibulis cõtinenter in contrariam partem reuinctis. Ex dictis satis constare poterit & sensus & constructio verborum Cæsaris, & pontis forma, secundum figuram a nobis traditam.

A V A R

A V A R I C V M.

IO. IVCVNDVS VERONENSIS.

Libro 7. de bel. Gall. pag. 154. & seq.

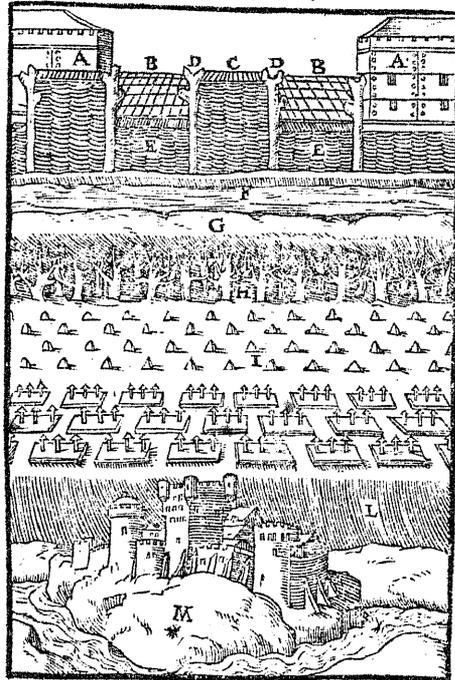
Auaricum vrbs Biturigum munitissima, quæ prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, vnum tantum & perangustum habebat aditum: quod Auaricum a Cæsare turribus & aggeribus excitatis ita obsessum est, vt ipso potiretur.

▲ Auarici vrbs Biturigum muri, quorum forma fere communis

erat in Gallia, qui & ita describuntur a Cæsare, vt a mediocri quoq; ingenio intelligi possit, nos duntaxat texturam trabium effinximus facturis dimissis, vt ea intellecta quæ præcipua in hoc opere videtur, reliqua ex Cæsaris lectione percipiantur.

- B Turres duæ, quæ satis ad angustiam loci & aggeris visæ fuerunt.
 c Vallum.
 D Plurci.
 E Cerui,

A L E X I A.

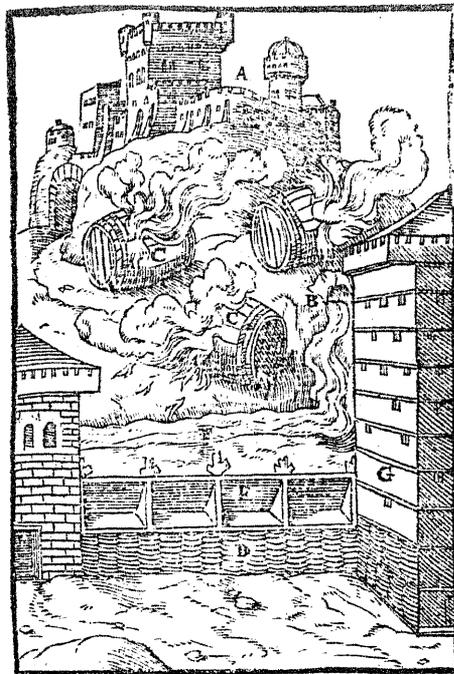
IO. IVCVNDVS VERONENSIS.

Libro 7. de bel. Gall. pag. 184. & seq.

Alexia, oppidum Mandubiorū in summo colle positum, edito loco, quod nisi obsidione, expugnari non posse videbatur. Huius collis radices subleuebantur duobus fluminibus duabus ex partibus. Cætera ex descriptione Cæsaris, & ex hac figura parent.

- regura*
- A Turres coniunctæ aggeri & vallo, quæ inter se distabāt pedes lxx .
- B Plutei qui tegebant intervallum quod erat inter pinnas.
- C Pinnæ quæ instructæ erant inter pluteos.
- D Cerui grandes positi inter pinnas aggeris, ad cōmissuras plureorum & aggeris ipsius, in quibus erāt suspensi plutei, sub quibus recti milites ascendum hostium & conatum omnem repellebant.
- E Vallum cum lorica. Lorica enim ex cratibus, vel storiis apponebatur vallo & aggeri, ne facile harpagonibus vel aliis instrumentis demoliri posset ab hostibus.
- F Fossa pedū quindecim lata & profunda, in qua per campestria loca & demissa, aqua ex flumine deriuabatur.
- G Fossa alia item pedum quindecim, lata & profunda, sicca & sine aquis.
- H Stipites ex truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscisis, præacutis cacuminibus, in perpetuam fossam demissi, & ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant, quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis vallibus inducebant: hos cippos appellabant.
- ho
luna
de dyle*
- I Stipites teretes feminis crassitudine, ab summo præacuti & præusti, dimisique in scrobibus, oblique in quindecim dispositis. hos ex similitudine floris, Liliū appellabant.
- K Taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixæ, in terram infossæ, mediocribus spatii intermissis, omnibus locis disterebantur: hos hamos stimulos appellabant.
- L Fossa pedum xxx . lata & profunda, directis ad perpendicularum lateribus, a qua reliquæ munitiones distabant pedes quadringentos.
- M Alexia oppidum, superius descriptum.

VXELLODVNVNVM.

IO. IVCVNDVS VERONENSIS.

Libro 8. de bel. Gall. pag. 215. & seq.

- A Vxello dunum, oppidum egregie natura loci munitum, in finibus Cadurcorum iater Celtas, non longe a prouincia Romanorum.
- B Fons, quem Cæsar, *trinas* cuniculis actis, & venis eius intercisit, auerit. *trinas in mæssa*
- C Cupæ, seuo, pice, scandulisque completæ & ardentes, ad com.

Narbonæ finibus, Reliqua, quæ superest pictura, continet Germaniam, Prouinciam, Rhodanum ab Lugduno ad mare, Tolosam, Narbonam, Alpeis, & cætera, quæ ibi norata licet videre. Totam autem picturam, vt sit cognitu facilior, his coloribus distinguere quisque poterit: Aquitaniam scilicet purpureo: Celticam fuluo, seu luteo, croceoue: Belgicam rubro, rufoue: Germaniam flauo: Eam autem partem, quæ est a finibus Tolosatium, Mediolanum vsque viridi: Maris caruleo, siue castio. Hoc pacto poterunt singula firmitus mandari memoria. Hæc Aldus.

HISPANIAE descriptio, in qua Cæsar ante Magni Pompeij stragem, maximum & periculosissimum bellum confecit contra Perreiam & Afranium, qui partes Pompeianas sequebantur, quibusque quasi tota Hispania consentiebat. Deinde post eiuſdem Magni Pompeij mortem, non minori discrimine aliud bellum in eadem suscepit Hispania contra Cn. Pompeium, eiuſdem Magni Pompeij filium: quem tandem superauit, & fugientem, atque in spelunca latitantem, captiuorum iudicio inuentum, milites Cæſariani interfecerunt. Sed si quis veller gesta Cæſaris percensere, & ea descriptionibus locorum monstrare, totum profecto orbem terrarum, quod infinitum est, vt ait Plinius, enumerare oporteret.

Hic debent inferi typi Galliæ & Hispaniæ.

EXPOSITIO DESCRI- PTIONIS PONTIS CÆSARIS, EXCERPTA EX OPERIBUS GEOMETRICIS IO. BU- TEONIS DELPHINATIS.

TIGNA bina sesquipedalia, intelligit mensuram, hanc sesquipedis, esse crassitudinem tigni, quam habet in diametro circuli suæ basis, prout est in arbore natum. Eiusmodi enim tigna modice tantum quibusdam locis delibrantur. *De mensa*

mensa ad altitudinem fluminis. Tignorum longitudo profunditatis, mensuram secundum positionum loca sequebatur. Quæ cum fere sit inæqualis: ita & inæqualia longitudine tigna fuerunt, ab aqua deorsum. Quicquid tamen extabat a summo flumine sursum, ex æquo fieri debuit in omnibus tignis, vt ipsum ponris tabularum positionem seruaret peribratam. *Intervallum pedum duorum inters: iungebat.* Ipsa duo tigna priusquam dimitterentur in alueum, copulabantur inter se se trās uersariis duobus, aut tribus, quorum fuit longitudo bipedalis, præter cardines, quos nunc artifices vocant palmas. *Hæc cum machinationibus immissa in flumine desixerat.* Hæc igitur duo tigna, spatio bipedali inter ipsa relicto, iungata & in alueum demissa machinationibus figebantur. Machinationibus dicit & non machinis: quia machinatio multiplicius, & operosius aliquid continet, quam machina. *Fistucisque adegerat.* Ex operis ratione conijcimus fistucas palos fuisse præcutos, quibus solum congesticiū solidatur, ad substructiones faciendas. Non autem instrumentum illud, quo pauimenta calcantur, quod Budæus & Lucundus, auctore multo voluerunt. *Vt secundum naturam fluminis procumberent.* hoc est secundum vim ac decursum fluminis proclinantur, ad aquæ superficiem: sicut ad solum parietis inclinatur scala, si fingamus decursum aquæ, a calcibus scalarum rectam ferri parietem versus. *His item contraria duo, &c.* Sensus est, tignis duobus dispositis, alia duo tigna crassitudine sesquipedalia, spatio bipedali inter se iuncta, contra vim & cursum fluminis proclinata, sic figebantur, vt ab inferiore parte, h. e. in aquæ superficie a prioribus distarent interstitio pedum quadraginta. *Hæc utraque insuper, &c.* Hic intelligendum, hæc utraque, scilicet duo tignorum paria ab extrema parte, quæ fuit summitas suprema, inter iuncturas bipedales trabibus impositis, crassitudine iuncturas implētibus, & binnis vtrinque fibulis cōtinebātur firmiter, ne a sua se inclinatione dimouerēt. Et ipsæ etiā trabes, in sua collocaatione, fibulis concludebantur, prohibentibus ne deorsum prolaberentur ad aquam. Est autem fibula proprie circulus, vel forma quadrata ex ferro, aliove metallo axiculum habens medio versatilem, quo Zonæ scoræ colligantur. Funis intortus ad tigna colligāda dicitur a Vitruuio fibula:

& ligaturæ eiusmodi, fibulationes, ab hac ratione colligandi
 tignorum capita cum trabibus immisissis, dicta & in proposito
 fibula: quæ quidem separatim fiebat ex tenaci materia, vt pu-
 ta, robore, scapis duobus validis, inter se scalari forma com-
 pactis, duos tantum gradus habente. Huiusmodi autem quat-
 tuor tignorum cum sua trabe fibulationem, a similitudine in-
 gum dicitur. Tabes multitudinis numero posuit author,
 vel intelligens trabem trabi superpositam, & applicatam im-
 mitti, vel ad multa scilicet iuga respiciens, quæ per transter-
 sum fluminis ita fuit necesse collocari, vt transitus flumini-
 cibus laxè pateret. *Hæc directa materia iniecta contexeban-
 tur, ac longurijs, cratibusque consternebantur.* In hoc loco de-
 scribitur contrabulatio pontis. Appellatione materiæ venit
 omnem lignum. *Hæc*, subintellige spatia inter iugorum tra-
 bes. Primum enim de trabe in trabem traiciebantur tigna,
 qui etiam cantherij dicuntur. Et super hæc in transtersum
 alia minora. Quæ quidem constructio per metaphoram à
 texturis exprimitur eleganter vno verbo *Contexebantur.* ta-
 lis deinde materiæ rationis textura consternebatur, h. e. con-
 tegebatur, & complanabatur *longurijs*, id est pericis oblon-
 gis, ac *cratibus*, quæ sunt tabulæ viminibus contextæ, vt gla-
 ream & sabulum pauimentum loco superinieccta continerent. *Ac
 nihil fecius sublicæ, &c.* Hoc perinde est ac si dicat Cæsar: Quæ
 uis ea, quæ iam sunt a me præscripta sufficere videantur ad
 opus: nihilominus tamen, vt signitatis ratio maior haberet-
 ur, *sublicæ*, h. e. tigna minora, vt pote do drantalia, circa tigno-
 rum calces figebantur. *Oblique*, id est, non ordine recto, secundu-
 aquæ decursum ad inferiorem pontis partem procedentes:
 sed obliquo, in trigoni speciem isopleuri, cuius duo latera,
 respectu catheti, obliqua dici possunt. *Quæ pro ariete subiecta,
 &c.* h. e. ante arietem, vt sit aries machinæ, qua robustum cy-
 lindrum valide ferratum e sublimi præcipitem demittit in ca-
 pita sublicarum. Vt in alueum fluminis multis ictibus adig-
 antur recte, & ad perpendicularum stantes. *Illud enim oblique,*
 ordinem posituræ tantum respicit, ne sit rectus ad cursum flu-
 minis: non autem sublicarum inclinationem ostendit, vt putat
 Iucundus. Quæ res hominem maxime turbauit ab huius in-
 telligentia potius. *Et alia item supra pontem mediocri spatio.* Dicit

author

author breuiter huiusmodi sublicium munimentum eodem
 modo supra pontem factum esse, hoc est ab interiori parte pon-
 tis separatim ab opere reliquo, medio cri spatio, fortasse pedum
 triginta, vel quadraginta. Pontis graphidem scenographiam,
 ac scenographiam a Buteone propositam, necnon Iucundi,
 Cardani, Leonis, Alberti, & aliorum reprehensionem, ne liber ultra
 modum intumesceret omisitimus: integras singulorum opinio-
 nes ad hunc locum, aliquando editari, ne quid lector ad huius
 loci interpretationem, quæ tot hominum ingenia torfit, deside-
 rare possit. Magius Miscellan. lib. 4. cap. 20. post Io. Iucundum,
 Leonem Baptistam, Albertum, Hieronymum Cardanum, Iul. Cæ-
 sareum Scaligerum, & Io. Buteonem verba Cæsaris fuisse decla-
 rauit Sed ea tantum excerptimus, quæ aut Buteo prætermisit
 aut non satis recte explicauit. *Paullulum ab imo præacuta.* non
 admodum præacuta, eo, quod, vt est verisimile, alueus flumi-
 nis facile cederet, ac tigna illa admissurus videretur. *Dimensâ
 ad altitudinem fluminis.* vt tamen haberetur ratio partis tigni
 cuiusque, quæ in alueum adigeretur, & auctus fluminis, si
 pluuiis excreuisset. *Fistucisque adegerat.* Buteone quamuis re-
 clamante huius organi vi tigna, licet sesquipedalita, adigi po-
 tuisset existimamus. Alueus enim Rheni ad tigna admittenda
 minime erat cõrumax, vt ipsemet Cæsar innuit, qui tigna illa
 non admodum, vt alioqui oportebat, sed paullulum præacu-
 ta fuisse dicit. Sane verbi *adegerat* sensus & aliis
 quibusdam allatus, mihi non videretur germanus. Si quidem
 Latini auctores eo significato usurpant, vt intus agere,
 atque insingere demonstrent. Plin. lib. 16. cap. 10. in arborem
 clauus ferreus adigatur, &c. vt minime hoc loco audiendus
 videatur Buteo, qui putat *fistucis*, r. palis quibusdam, circa ti-
 gnorum calces defixis, tigna illa vi, ac necessitate adacta dici,
 hoc est, in sua sede coacta & confirmata. Quod nescio quam fa-
 cile fieri posset, vbi flumen altius esset, adeo vt pali supra a-
 quam non extarent, atque ideo tundi & in alueum satis agi
 non quirent. Præterea non video cur tigna, quæ sublicis ex
 inferiore fluminis parte, tanquam antis confirmabantur, his
 palis indigerent: aut cur infra opere, sere absolute, sublicæ ob-
 liquas (si vt Buteo facit, & locum illum accipiamus) circa
 tignorum calces, non Buteonis prænotatas fistucas, siue pa-

los Cæsar defigat. Adde quod verbum *Adegerat*, vna cum verbo *Defixerat*, respicit has voce *Prona ac fastigata* siue *fastigata*, vt Cæsar tigna non ad perpendicularum, vt fieri cõsueuisset in sublicis, sed prona ac paullulum inclinata, defixa ac in alueū adacta dixerit. *Pedum quadragenum*. Quadragenum dicit, non quadragina, ratione multorum tignorū, quibus pons constare debebat, non quibus singulis paria tignorū inuicem pedibus quadraginta distarent capitibus, non calcibus. vt trahium bipedalium, quæ immittendæ essent, & pontis latitudinem intelligamus. *Ab inferiore parte*. h. e. in aquæ superficie, inquit Buteo, non sine errore, vt mihi videtur : cum Cæsar fluminis partem intelligat post priora tigna, vt post vocem *Quadragenum*, comma ponatur. *Binis vtrunque fibulis*. Buteo non binas fibulas vtrunque, sed vnicas ponit. Quod miror ab eo esse factum, cum res satis sit aperta. Forma etiam fibularum magis operosa est, & infirma, quam quæ loco huic conuenire videatur, licet fibulæ in alios vsus ad subnectendas vestes, ad baltheos, cæteraque eiusmodi, ea forma, ac etiam circulari fere, fieri consueuerint. Ego fibulas pro clauis & ligno duriore accipio, quibus adactis tigna illa, vna cum trahibus immixtis, prius perforata configerentur, atque vnita continerentur. fibulas autem a figendo dictas suspicor (si xulam namque pro fibula veteres dixerunt) vel quod axiculum fibulæ, qui baltheo, aut rei huiusmodi per fibulam ductæ insiguntur, referrent. Quod autem clauis non ab similes ab Architectis, Mechanicisque fibulæ appellantur, satis demonstrat Virruu. lib. 10. cap. 2. dum de trium tignorū iunctura loquitur, quæ infra cap. 3. fibulationem vocat (licet Buteo & alij locos hos aliter accipiant) & Orbasius in lib. de Machinamentis 4. & 8. & 23. quibus ex locis apparet fibulas Architectis, Mechanicisque ipsius clauorū vsū præbere. Scaliger a nostra sententia non multum secessit, fibulas ipsas trahita insigens, vt non ipsas tignorū binorum summas partes cum trabe inserta perfoderent, sed hinc inde trabis duntaxat capita, vt intra fibulas binas vtraque tignorū paria media distinerentur. Sed hæc fibularum affixio, licet Cæsar's sententiæ non nihil quadrare videatur, mihi non arridet, cum non multum præstet firmitudinis, nec ita arctè vt oportuit, tigna, trabemque deuinciat.

deuinciat. Si quidē in Scaligeri fibulatione, si maior vis aque se incitauisset, in duas duntaxat fibulas vis omnis incubicura esset, scilicet vtrunque in interiores, exterioribus nihil adiumenti præstantibus: & vna solum defracta fibula, iugo pōris multū roboris decessurū videretur. Minus etiā cōstructionis rationi & Cæsar's sententiæ quadrat Lucūdi fibulæ, quæ omnino a fibularum quarūcūque forma aut imitatione absunt, & magis trabē suffolciunt, quam bina tignorū paria reuinciant & deuinciant. Igitur, vt ego sentio, dicendum videtur, *vtrunque*. i. in vtroque tignorū pari circa extremas. i. summas partes, prope capita, scilicet ita fuisse fibulas, quæ clauorum vsum præberent, defixa, vt per tigna ac insertam trabem procederent, & arctius tignorū, trahisque capita iungerent, religerent ac distinerent. *Ab extrema parte*. id est suprema, siue summamnam capita tignorū significat, vt patet. *Distinebatur*. i. iuncta ac illigata vtrunque deuinciebatur. *Quibus distictis*. quibus tignis vtrunque separatim clausis. i. iunctis, ac fibulis illis defixis arctius deuincientis. Claudere enim pro iungere & Vlpianus aliquando dixit. quanquam non melaret & Scaligeri ac Buteonis fibulis tigna claudi: sed tamen non ita valide ac ex vsu, vt nostris. *Sublicæ ad inferiorem partem fluminis*. Iucundus & Buteo perperam locant sublicas. alter enim eas forma litteræ X. intra bina tignorū paria pronas, alter circa tignorū cales directas ad perpendicularum defigat, Cæsar. quamuis reclamante, qui ad inferiorem partem fluminis adactas scribit, id est post inferiorem partem pontis, ad differentiam subiectorum verborum. Et alia item supra pontem &c. *Oblique*. non on recta post tigna, sed imis hinc inde partibus diuariatæ, supremis autem mutua inclinatione in tigna conuenientibus, vt non solum vim fluminis nixu exciperent, sed ne tigna ad latera possent deflecti, efficerent. *Pro ariete subiectæ*. id est, vt quasi arietis ferire volentis, & in frontē maxima vi incumbentis vicem, aut potius similitudinē singulæ exhiberent, perinde atque (vt Plauti verbo vtar) contra vim fluminis arietarent. Buteo male, vt mihi videtur hoc exponit. *Cum toto opere conuinctæ*. vt differant ab iis, quæ supra pontem mediocui spatio defigebantur, & cum opere non iungebantur. Vides igitur, quæ sint pontis huius fibulæ, & sublicæ

constituunt, & per eum ingredienti de machina bellatores in ciuitatem transeunt, & occupant muros. In superioribus autem turris illius partibus contacti & sagittarij collocantur, qui defensores urbis contris, missilibus, saxisque ex alto prosternant. Quo facto, ciuitas capitur sine mora. Quid enim auxilij superest, cum hi, qui de murorum altitudine sperabant, repente supra se aspiciant altiore hostium murum?

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi. CAP. XIX.

Hic tam manifeste discrimini occurritur multis modis. Primum si confidentia vel virtus est militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorum, & vi hostibus pulsus, machinamentum illud ingens, direptis coriis, ignis exurit. Quod si oppidani exire non audeant, maiores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incendio destinant, vt, perruptis coriis, vel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli velut sagittæ sunt, & vbi adhæserint (quia ardentis sunt) vniuersa conflagent. Phalarica autem ad modum hastæ valido præfigitur ferro, inter tubum & hastile sulphure, resina, bitumine, stupisque conuoluitur in fuso oleo, quod incendiarium vocant, quæ balistæ impetu destinata, prærupto munimine ardens figitur ligno, ruri itaque machinam frequenter incendit. Depositi quoque homines funibus, cum hostes dormiunt in laternis portant lucernas, & incensis machinis rursus leuantur in murum.

De balistis, onagris, scorpionibus, arcubalistis, fustibalis, fundis, per qua tormenta defenditur murus. CAP. XXII.

Aduersum hæc obsessos defendere consueuerunt balistæ, onagri, scorpiones, arcubalistæ, fustibalis, sagittarij, fundæ. Balista funibus, neruis chordisque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quanto maior fuerit, tanto spicula longius emittit: quæ etsi iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram eius ante collegerint, dirigatur, penetrat quodcumque percussit. Onager autem dirigit lapides, sed pro neruorum

crassitudine

& magnitudine, saxorum potera iaculatur. Næ quanto amplior fuerit, tanto maiora saxa fulminis more conuertet. His duobus generibus nulla tormentorum species vehementior inuenitur. Scorpiones dicebantur quas nunc manubalistas vocant: ideo sic nuncupati, quod paruis subtilibusque spiculis inferant mortem. Fustibalos, arcubalistas & fundas describere superfluum puto, quæ præsens vsus agnoscitur: saxis tamen grauioribus per onagram destinatis, non solum equi eliduntur & homines, sed etiam hostium machinamenta franguntur.

EX PETRI VICTORII lib. xxiv. Variarum lectionum.

Quid Eritius sit apud Casarem declaratur.

CAPITE I.

Eritius, quod verbum a nullo vetere grammatico explicatum inueni, videretur fuisse munitionis genus: cum, aut humi, aut aliqua in materia tela pali ve defigebantur, nõ valde remota a terra: vt illis impetus hostium tardaretur, quod illac penetrare nequirent. Vfus est eo verbo C. Cæsar in III. libro de bello Ciuili, hoc pacto: Erat obiectus portis eritius. hic paulisper est pugnatum: cum irumpere nostri conarentur, illi castra defenderent. Nec multo post: Sed tam nõ nostri virtute vicerunt: excisoque eritio, primo in maiora castra: post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris, irruerunt. Apud nullum autem alium Latinum scriptorem, cuius opera existit, inueni. Sallustius tamen in III. libro historiarum hoc vsurpauerat: vnde etiam magis quid illo significetur, percipitur: eius enim verba hæc leguntur citata a Monio. Saxaque ingentia, & axe iunctæ, trabes, per pronum incitabantur: axibusque eminebant, in modum eritij militaris, veruta binum pedum. Non erat igitur eritius id, quod diligenter Sallustius describit, sed similitudinem illius rei

lius rei habebat: inde tamen si quis attendat, non male forma
 citij ipsius elicitur. Sed alterum hoc exemplum ab eodem
 grammatico ponitur, in quo eiusdem verbi mentio est. illud
 autem quoque non parum vim intellectumque huius vocis
 adiuuat, Varro s. xag. si. Se circumspere: atque inuenisse, cum
 dormire cepisset tam glaber quam Socrates, Galbam esse fa-
 ctum eritium e pilis albis, cum probo scide.

D. O C T I S S I M O R V M V I R O R V M D E A L I Q V O T

R E I B E L L I C Æ I N S T R V -
 m e n t i s o b s e r u a t i o .

QUONIAM in his Cæsaris commentariis pas-
 sim quorundam instrumentorum militarium
 mentio fit, de quorum interpretatione intermul-
 tos recentiores, ac ne cum veteribus quidem
 Grammaticis satis conuenit, optimum factu exi-
 sti nauimus, doctissimorum de iis obseruationem subijcere.

De aggere.

Aggeris nomen tripliciter ab antiquis vsurpari video: pri-
 mum pro mole ad mœnia oppidorum: deinde pro muni-
 tione castrorū: postremo pro materia qua moles munitio ve-
 exstruitur. Molem intelligimus tumalum ex lignis, & glebis
 ac cespitibus extructum, vt in urbium aut castrorum muros
 vel militibus, vel turribus mobilibus ascensus præbeat.
 Cæs. lib. Ciū. 1. cap. 1. Magnam iumentorum atque hominum
 multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina materiam-
 que comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in
 altitudinem pedum octoginta exstruit. Luc. 3.

-- tunc

-- tunc omnia late

*Procumbunt nemora, & spoliantur robore sylua:
 Et cum terra leuis mediam virgultaque molem
 Suspendant structa laterum compage ligatam
 Arcibus humum, pressus ne cedat turribus agger.*

Ex quibus intelligitur, trabes a lateribus adhiberi solitas, quæ
 latera sumarent, ne terra distulceret: interiorē autem partem
 viminibus, virgulis & terra repleti atque infarciri solitam.
 Liu. lib. 10. Forte quodam loco male densatus agger, pondere
 superstantium in fossam procubuit. Tanta autem aggeris in-
 terdum altitudo erat, vt prope mœnia adæquaret. vt bell.
 Gall. 2. cap. vlt. Armorum magna multitudine de muro in fos-
 sam, quæ erat ante oppidum iacta, vt si prope summam muri
 aggerisque altitudinem acerui armorum adæquaret, &c. Liu.
 lib. 5. Nam cum agger promotus ad urbem, vineæque tantum
 non iam iniunctæ mœnibus essent, &c. Sallust. in Jugurth. Vi-
 neas agere, superque aggerem iacere, impositis & super ag-
 gerem turribus, opus & administratos tutari. Cæsar lib. 7. cap. 5.
 Aggerem latum pedes cccxx. altum pedes lxxx. ex-
 struxerunt. Cum is murum hostium pene contingeret, &c.
 Itaque plerumque obsessi cuniculos sub mœnibus agebant,
 iisque vel aggeris terram subtrahebant, vt adacta turris cor-
 rueret, vel viminibus ignem subijciebant, vt lib. Gall. 3. cap. 5.
 Cuniculis ad aggerem vineisque actis, cuius rei longe funt
 periciliosissimi Aquitani: propterea quod multis locis apud eos
 arariæ secturæ sunt. Item lib. 7. cap. 4. Et aggerem cuniculis
 subtrahebant, eo scientius, quod apud eos sunt ferrariæ. Item
 cap. 5. eod. lib. Est animaduersum fumare aggerem, quem cu-
 niculo hostes succenderant. Et mox: Alij faces atque aridam
 materiam de muro in aggerem eminus iaciebant. Atque hæc
 quidem de mole, ad quam extruendam non modo fabri, ve-
 rumetiam milites his ferramentis instructi erant: bidentibus,
 lingonibus, saltris, alucis, cophinis, qualis: vt Vegetius scribit
 lib. 1. cap. 24. & lib. 3. cap. vlt. Iam vero aggerem pro muro &
 munitione castrorum vsurpari, ex his intelligitur locis. Cæsar
 Ciū. 3. cap. 13. Erat eo loco fossa pedum xv. & vallus in altitu-
 dinem pedum x. tantumdemque eius valli agger in latitudi-
 nem patebat. Item lib. 7. cap. 13. Post eas fossas aggerem &
 vallum

vallum XII. pedum extruxit. Quibus ex locis parere arbitror, cum castra fossa & vallo munirentur, inferiore valli partē, & quasi basim Aggerem appellatam fuisse. Postremo Aggerē pro ipsa materia poni solere, multis Cæsaris locis cognosci licet. Triplex autem erat materia: trabiū, quæ, vt dixi, latera firmabant, frondium, & cespitum, veluti Ciu. 2. cap. 3. Quod vnde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis, &c. & mox: Atque ille congestus ex materia fuerat agger. Item Gall. 2. cap. 6. Lapidibus telisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis. vbi Cespites sine dubio pro glebis posuit. Iosephus lib. bell. Iudaic. 7. cap. 1. scribit in obsidēda Hierosolyma, arbores omnes quoquoersus ad stadia X. c. defronatas fuisse. Cæsar lib. 7. cap. 5. Hi reuinciuntur introrsus, & multo aggere vestiuntur. & cap. 11. Cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabantur. & cap. 14. Agger ab vniuersis in munitionem coniectus, & ascensum dat Gallis, & ea quæ in terra occultauerant Romani, contegit. & cap. 13. Aggere & cratibus fossas explent.

De turribus mobilibus.

Turris mobilis, siue (vt Vegetius appellat) ambulatoria, erat machina, instar ædificij, ex trabibus & tabulis interdum decem contignationibus extracta. Intus erat acies, quæ suspensus milites in hostium murum impellebant, ex superiore parte pons demittebatur in eundem murum, & scalæ congestim iniiciebantur. Tota autem machinatio subiectis rotis a militibus circiter quinquaginta introrsus promouebatur, cum musculus aut vineæ præcederēt, sub quibus fossores rastris & ligonibus viam munitabant, aggeremque, de quo diximus, solidabant: vt mœnibus Turris propinquari posset. In eandē sententiam scribit Veget. lib. 4. cap. 27. Eius ædificandæ rationē tradit Vitruuius lib. 10. cap. 19. & de illius forma locus est insignis apud Cæsarem lib. Gall. 2. cap. 8. Liu. lib. 21. Ipse Hannibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbs superans altitudine agebatur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta fuit, vt plerumque denum tabularum esset, velut lib. Gall. 8. cap. 6. Extruitur agger in altitudinem pedum nouem

uem: collocatur in eo turris decem tabularum. Et bell. Alex. His altissimis turribus denum tabularum munierant. præterea alias ambulatorias eorundem tabularum construxerāt, subiectisque eas rotis, funibus iumentisque obiectis, directis plateis, in quancumque erat visum partem, mouebant. Iosephus quidem belli Iud. lib. 6. cap. 8. tres Romanorum turres in Hierosolymitana obsidione testatur quinquagenuum cubitorum fuisse. De pontibus vero, quos iniungi solere diximus, insignis exstat locus apud Hirtium Gall. 8. cap. 2. Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem trium tabularum, pontibus traiectis confratisque coniungit, quorum frontes viminali lorica munirentur. Lucan. 3.

-- Stellatis axibus agger.

*Erigitur gemmisque æquantes mœnia turres
Accipit, hæc nullo fixerunt robore terram,
Sed pariter longum caussa repere latenti.
Illinc telæ cadunt excelsas vrbis in arces.*

Multa etiā in eandē sententiam scribit Procopius lib. Gott. 1. vbi turrim describit a Vitige Gottorum duce factam in oppugnatione vrbs Romæ. nam cum Romani quinquaginta milites introrsus adhererent, qui turrim rotis in quattuor angulis subiectis propellerent, Vitiges bobus extrorsus erat vltus: quibus ab oppidanis interfectis, Gottorum insania & stoliditas ridendi materiam præbuit. Aliam quoque lib. 2. describit ab eodem Vitige in Arimini oppugnatione factā, cuius altitudo vrbs mœnia superabat, & quatuor rotis sustinebatur: sed casu illo edoctus, non boues ad trahendum adhibuerat: verum intra vineas homines collocarat, qui machinam traherent. Vtrobique autem scribit, scalas summæ altitudinis in turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, conscenderetur. Liuius lib. 32. Nam, cum turris per aggerem parum densari soli ageretur, rota vna in altiore orbitam depressa, ita turrim inclinavit, vt speciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstantibus armatis præbuerit. Iosephus autem eodem lib. scribit, vnam ex illis turribus eodem aggeris vitio concidisse.

De testis

Testudo (inquit Veget. lib. 4. cap. 14.) a similitudine veræ testudinis vocabulum sumpsit: quia sicut illa modo reducit, modo profert caput, ita machinamentum interdu[m] reducit trabem, interdum exferit, vt fortius cædat. Liu. lib. 34. Iam testudinibus admotis, murus subrueratur: iam arietibus quætiebatur. Existimabam autem Testudinem ex eo dictâ, partim quod testudinis figura facta esset, partim quod, non rotulis, vt vineæ & turris, sed subiectis scutulis, & vectib[us] impelleretur: quasi testudineo gradu incederet. Sed Amm. Marcellinus lib. 23. ei rotas attribuit: vbi eius formam his describit verbis: Testudo compaginatur immanis, aribus torborata longissimis, ferreisque clavis aptata, & contegitur coriis bubulis, virgarumque recenti textura, atque limo asperguntur eius suprema, vt flammeos detrectet & missiles casus. Conferuntur autem eius frontalibus trifulcæ cuspides, præcuræ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores ostendunt fulmina, vt quicquid petierit aculeis externis abrumpat. Hanc ita validam mole[m] rotis & funibus regens numerosus intrinsecus miles, languidiori murorum parui viribus admo-uet concitis: & nisi desuper propugnantium valuerint vires, collisis parietibus adirus patefacit ingentes. Hæc Marcellinus, Plura autem Virruuius lib. 10. cap. 19. & 20. Ex quibus, multisque Cæsaris locis intelligitur, Testudinem ex trahibus ac plureis fieri solitam coriisque ac ciliciis contegi: sub eaque latuisse, qui viam rurius aut vineis muniebant, & saxa de via remouerent, ac solum æquarent. Cæsar Ciu. 2. cap. 1. Antecedebat testudo pedum sexaginta, æquandi loci causa facta, ex fortissimis lignis, eoluia omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendi possent.

De musculo.

Musculus Veget. lib. 4. cap. 16. interpretatur machinas, quibus recti milites apportatis lapidibus, lignis & terra fossas complebant, vt turri ambulatoriæ viam inuinent. At Cæsar Musculorum tecto vsum tribuit, non viæ aggere supportato muniendæ, sed muri sabruendi, lapidesque vectibus subducendi: quos *Mantellectos* vulgo appellamus: quâuis inter

nis interdum Musculi subiectis rotulis impellerentur: cum Mantellecti plurei sint, quasi scuta grandiora, quæ capiti super imposta, ictus oppidanorû defendunt. Cæs. Gall. 7. c. 14. Vercingetorix ex oppido egreditur, longuiros, musculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis causa parauerat, profert. quo loco musculos pro plureis tatum posuit. Itemque Ciu. 3. cap. 14. Cæsar castris munitis scalas musculosque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Sed eorû qui rotulis agebantur, formam insignem Cæsar describit lib. Ciu. 2. cap. 2. vbi musculum pedes sexaginta longum a Trebonio factum exponit: cuius inter columnas spaciaque vacua milites vectibus muros subruerât. Interim, inquit, sub muro milites vectibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt.

De vineis.

Vineas Veget. lib. 4. cap. 15. interpretatur machinationem tabulatis cratibusque costratam, quæ subiectis rotulis impellitur, cuius tecto muniti obsidentes, murorum fundamenta subruunt. Opinor autem inde dictas, quod, vt plerisque locis vineæ sepibus vimineis, ita illæ tectis vimineis muniti solebant, velut apud Cæs. lib. Ciu. 2. cap. 1. Tantaque multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent, &c. Vsum autem vinearum Lucan. lib. 3. his describit verbis:

*Tunc adoperta leui præcedit vinea terra,
Sub cuius pluteis, & tectâ fronte latentis
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mænia, nunc aries sustenso fortior ictu
Incussus densi compagem solueret muri
Tentat: impositis vnum subducere saxis.*

Alium præterea vsum vinearû esse video, vt cum plures ordine impellerentur, milites post eas occulti sequerentur, adeo magno numero, vt legionem Cæsar numeret. velut lib. 7. c. 5. Legiones extra vineas in occulto expeditas cohortatus, &c. Sallust. in Iugurth. Tum vero cohortatus milites, & ipse extra vineas egressus, testudine acta succedere, & simul hoste tormentis sagittarûque & funditoribus eminus terrere. At

Nuuidæ, sæpe antea vineis Romanorum subuersis, item incensis. Et non multo ante: Vineæ cum ingenti periculo frustra agebantur. nam cum hæ paullulum processerant, igni aut lapidibus corrumpebantur. milites, neque pro opere consistere, propter iniquitatem loci, neque inter vineas, sine periculo administrare. Hinc sub vitem præliari dicebantur milites, cum sub vinea militari pugnabant, inquit Festus. vnde illud Lucilij: Neque prodire in altum: præliari procul sub vite. Quæ cum ita sint, quis non miretur Ad. Turnebum, tamdiu in Cæsaris & veterum scriptorum libris versatum, vineas tamen credidisse gestabiles fuisse, & quinque pericis corio & ciliciis tectis constitisse? Nam lib. Aduers. II. cap. 24. Apollodorus, inquit, in Poliorceticis, vineas appellat minores & leues testudines. quas vero Romanas vineas aut testudines Apollodorus describat: ac non alias potius, quibus Romanum, nomen attribui solebat: aut quasi non Apollodori descriptio aperitissime ab illa Marcellini ac Vitruuij discrepet. Sed Apollodori locum, quem Græce Turnebus proposuit, Latine sic describemus: Milites leuibus testudinibus tegendi sunt, quæ vineæ appellatur, aduersus sagittarum & lapidum ictus. Sunt autem huiusmodi: Milites pericis longas & directas habent circiter quinque, fibula inter se coniunctas: vt quinque interuallum seruetur. Hæ ab imo præcutæ sunt, vt & ipsæ figi in terram possint, & qui eas ferunt, quiescere. Iam pelles, siue cilicia extorsus atque a fronte, appenduntur. Supra autem pericis erectis imponuntur instipatæ, non contentæ, sed laxæ, vt missilium impetum frangatur. Yiuunt autem hæ pericæ non pari altitudine, sed omnes inter se dispares, vt figuram efficiant testudinis.

De pluteis.

PLutei, inquit Turnebus, vir doctissimus; erant similes illis appendicibus, quas ædificiis applicamus, & tectum in vna partem deuexum habebant: vt & plutei, in quibus scribimus. Hæc ille lib. Aduers. II. cap. 24. Quis hæc tanto excidisse viro non miretur? cum ex Latinis omnibus historicis, ac præsertim ex Vegetio constet, pluteum mobilem, & ambulatoriam machinam fuisse, ex tabulis, vimine, & corio cõstratam, trinisq; rotulis adigi solitam ad muros, vt qui in iis consistebant, sagittis

gittis & missilibus deturbari possent: vt ait idem Veget. lib. 4. cap. 15. Hinc illud Cæsaris Ciuil. lib. 2. cap. 2. Hanc insuper cõsignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, latereulo astruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia opera adduxerunt. Loquitur de iis, qui ante Massiliam turrim lateritiam extrucebant: & ne telis oppidanorum vulnerarentur, pluteos ac vineas ante vrbs mœnia promouerant, quæ tela missa exciperent, dum opifices iis machinis tecti turrim ædificabant. Neque vero illud prætermittendum videtur, Pluteos crebro vsurpari solitos pro tabulis, siue asseribus: velut apud Cæs. bell. Ciuil. I. A fronte, atque ab vtroque latere, cratibus ac pluteis protegēbat. & lib. 3. Scaphas magnarum nauium circiter 12. cratibus pluteisque contextit. Sic Gall. 7. cap. 8. Pluteosque vallo addere, id est asseres pro lorica, quam vulgo *Parapetum* (quod pectus regar) appellamus. Item cap. 5. Eo magis quod deustos pluteos turrim videbatur, &c. Item c. 13. Grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, id est asserum.

De vallo.

VAllus, siue Vallum, dicebatur stipes ramosus in aggeris summa parte desigi solitus, ad aggerem cõfirmandum, & loricas extruendas. Hunc vallum legionarij milites vna cum armis in itinere ferebant, vnde illud Horatij: Romanus, eheu posteri negabitur, Emancipatus fœmine, Fert vallum, & arma miles. Epitom. Liu. 58. Et triginta dierum frumentum, ad septenos vallos ferre cogebat. ægre propter onus incedenti dicebat, Cum gladio recte vallare scieris, vallum ferre desinito. de Scipione Africano loquitur. Cic. Tusc. 2. Nostri exercitus primum vnde nomen habeant, vides. deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad vsum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Liu. lib. 3. Imperant, vt militem cum armis valloque redire in ordines suos iubeant. Et mox: Clamore sublato, ante se quemque ducere fossam & facere vallum. Quinetiam vallum dici video pro sudibus & stiptibus præcutis confertisque.

nullo negotio reucllitur. ita facile aditus propter lauitudinē aperitur, quæque compacta erant, dissoluuntur: quippe cum implicaciones & compacturæ huiusmodi valli sint perexiguæ. Apud Romanos dissimillima ratio est. Primum enim ita valla inter se circumplicant, vt neque facile quorum stipitum in terram impactorum sint virgulta, neque quorū virgultorum sint rami, agnoscas prætere: quoniam densissime inter se contexta & conferta sunt. Eo accedit, quod virgulta ita diligenter exacuta sunt, vt reuelli ab eo qui prehenderit facile non possint. primum quia eminentiæ & furculi omnes suam & propriam in terra firmitudinem obtinent. Deinde cum vnum e virgultis trahitur, necesse est propter mutuâ contexturam, magnam simul propaginem educi. neque vero fieri potest, vt duo tresve vnum idemque vallum prehendere possint. Quod si quis vnum aut alterum commoueat ac reucllat, exiguum tamen interuallum patefiet. Magna igitur inter Græcorum & Romanorum institutum differentia est. quod hi & huiusmodi vallum repererint, & perfacilem eius gestacionem & vsum certissimum ac firmissimum excogitarint. Ex quo intelligi potest, si quod aliud e militari Romanorū opere imitatu dignum sit, hoc (meo quidem iudicio) in eo numero habendum esse.

EVTROPII EPITOME

belli Gallici ex Suetonij Tranquilli monumentis, quæ desiderantur.

ANNO ab vrbe condita DCCCIII. C. Iulius Cæsar, qui postea imperauit cum L. Bibulo, Cos. est factus. Decreta est ei Gallia transalpina & cisalpina, & Illyricum, cum legionibus denis in quinquennium datis: Galliam comatam postea Senatus adiecit. Hanc historiam Suetonius Tranquillus penitissime explicuit, cuius nos competentes portiunculas decerpimus. Heluetiorum

uetiorum animos fortissimos Gallorum omnium gentis, ea vel maxime causa quod perpetuo pene cum Germanis bello altercabantur, a quibus Rheno tantum flumine dirimuntur, Orgetorix quidam princeps gentis, spe rotas inuadendi Gallias, in arma accenderat. Quo cæteri optimates correpto ad mortem coacto, cohibere tamen animatas semel in prædam plebes nequieverunt. Qui coniuratione facta, ac die dicta exustis vicis & domibus suis, ne quod desiderium & spes reuertendi foret, profecti sunt. Quos cum ad Rhodanum fluuium Cæsar obuissu habuisset, magno difficilique bello bis vicit, victos ad deditiōnem coegit. Horum fuit, cum primum progressa est omnis multitudo, Heluetiorum, Tulingorum, Latobrigum, Rauracorum & Boiorum, vtriusque sexus, ad centum quinquaginta septem millia. Ex his quadraginta & septem millia in bello cecidere: cæteri in terras proprias remissi sunt. Postea Cæsar contra Ariouistum regem pugnans, excitantem inuentemque secum incredibiles Germanorum copias, quibus nuper vniuersos Galliarum populos se subegisse iactabat; apud Sequanos fugere compulit. Cumque diu exercitus Cæsaris Germanorum multitudine & virtute perterritus, pugnam derectasset, Ariouistus in Germaniam arrepta nauicula Rhenum transfretus aufugit. Vxor eius duæ totidemque filiarum captæ sunt. Fuerunt autem in exercitu Ariouisti, Arudes, Marcomanni, Triboci, Vangiones, Nemetes, Sebusij & Sueui. Pugnarum maxime grauis est phalange Germanorum fuit, quam coacto in vnum agmine, scutisque supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti vndique præstruxerant. Sed postquam Romanorum aliqui militum agilitate audaciaque insignes; supra obductam saliere testudinem, scutisque velut scamnis singillatim reuulsis, desuper nudos deprehensorum detectorum humeros perforauerunt: tertij hoïtes nouo mortis periculo terribilem dissoluere compagem. Exinde in fugam versi, per quinquaginta millia passuum infatigabiliter cæsi sunt. Neque conijci numerus Germanorum potuit, vel quantus pugnarum affuerit, vel quantus fuerit occisorum. Post hæc Belgarum gens, quæ tertia pars Galliarum est, aduersus Cæsarem exaruit: quorū distributum

copia hæc fuit. Bellouaci, qui cæteris numero & virtute præ-
 stare viderentur, habere lectissima sexaginta millia armato-
 rum : Sueffiones ex duodecim oppidis quinquaginta millia,
 Neruij, quorum adeo feritas prædicabatur, ut nunquam mer-
 catores ad se accedere sinerent, vina, cæteraque venalia deferri,
 quibus induta iocunditas torporem virtutis afferret, ha-
 bere similiter 2. millia: Atrebatenses etiam & Ambiani decem
 millia: Morini viginti quinque millia: Menapij decem millia;
 Caler decem millia: Velocasses & Veromandi decem millia;
 Atuaci 2. v. r. i. millia: Condures & Eburones atque Cersesi &
 Pemani, qui vno nomine Germani vocantur, quadraginta mil-
 lia. Ita omnes simul fuisse referuntur ducenta octoginta duo
 millia armatorum lectissima. His igitur repente e syluis erum-
 pētibus, exercitus Cæsaris perturbatus, atque in fugam actus,
 plurimis suorum missis, tamen hortatu ducis restitit, victores-
 que aggressus, vique ad incendionem pene delevit. Igitur Cæ-
 sar magnis in Gallia rebus gestis, cum in Italiam proficisci de-
 creuisset, Galbã cum legione duodecima ad Veragros Sedu-
 nosque misit. Quæ cum hyemanda causa in viâ Veragrorum,
 cui nomen erat Octodorus, confedisset, mediumque oppidi,
 quod torrente distinguebatur, accolis concessit, quadam die
 eosdẽ decessisse pariter per noctem, ac proximo in sedisse colli
 vidit. Quippe illi paucitatem vix mediæ legionis despectui
 habentes, vitroneam nullo cesuram negotio victoriam arbi-
 trabantur, finitimisque suos in hanc cædis & prædæ societatem
 vocauerat. Igitur Galba tam presentibus & grauibus pe-
 riculis circumsepto, ac trepido, atque inter varias cõsultatio-
 nes certi cõsilij inexto, repente Galli descensu montis effusus
 castra imperfecta circũdant, rivos per vallum propugnatores
 faxi relique onerant. Cumque iam castra irrumperetur, Pa-
 cucij Primipilaris, & Voluseni Tribuni consilio, cunctis Ro-
 mani portis eruperunt, incantosque subito aggressi hostes pri-
 mam perturbauerunt: deinde in fugam Versos miserabili strage
 fuderunt. nam amplius quam 2. x. m. barbarorum tunc
 cæsa refugerunt. Igitur Cæsar cum iam pacatas vniuersas Gal-
 liarum gentes putaret, ad nouum maximum bellum retra-
 ctus est. Namque cum P. Crassus adolescens cum legione septi-
 ma Oceano vicin^o apud Andegauios hyemaret, Veneti cæ-
 terique

retique confines repente in arma coniurant, legatos Ro. vin-
 ciunt, eosque ira demum se reddituros, si obsides suos recipiant,
 Romanis indicant. Socios ad id bellum Osimios, Lexouios,
 Nãnetes, Ambibaritos, Morinos, Diablintes, & Menapios ad-
 sciscunt, auxilia quoque a Britannia accersunt. Cæsar per Cras-
 sum de rebellione deditarum gæcium certior factus, quamuis
 intelligeret quanta ineundi belli difficultas esset, tamen rem
 tanti negotij non negligendam ratus est, ne cæteris exẽplo
 huiusmodi audendi licentia laxaretur. Itaque terrestri prælia
 persequi hostes frustra adgressus, quippe cum hostes per inter-
 fusa ex Oceano aestuaria, atque inaccessos recessus, rãtis ter-
 rarum sinibus munitur: naues longas ædificari in Ligeri flu-
 uio iubet, per quæ in Oceanum mitteretur. Quæ mox ut ho-
 stibus visæ sunt, continuo ducentarum 22. naues eorum paratæ,
 atque omni genere armorum instructissimæ progressæ portu
 ex aduerso steterunt. Bruto circumspicienti imparem longe
 nauium esse cõstitutum: quia Barbarorum naues solido robo-
 re intertexæ, saxorum modo adactos rostrorum ictus rerundebant,
 hoc primum auxilio fuit, quod falces acutissimas non
 pertinaciter cõtis præfixas, funibus autem subnexas paraue-
 rat, quibus quum opus esset, apprehensos eminus rudentes
 subductis hastilibus per funem falcem retrahendo succederet.
 His celeriter expeditis, dirumpi hostilium antenarum arma-
 menta præcepit. ita antennis ruentibus, complures illico na-
 ues velut captas immobiles reddidit. Alij hoc periculo terri-
 ti, suspensæ velis, qua vetus intederet, fugere conati sunt. Ces-
 sante vento ludibrio fuere Romanis. Itaque in cõsis omnibus
 nauibus, & interfectis qui pugnauerant, Galli reliqui sese de-
 diderunt. Sed Cæsar maxime ob iniuriam legatorum, & vt
 genti ad omnia cõsilia mobili, terribilis exẽpli notam inu-
 reret, cunctis principibus tormentis interfectis, reliquos sub
 corona vendidit. His diebus Titurius Sabinus legatus Cæsaris,
 Aulercos, Eburonices, Lexouiosque, qui primates suos,
 cum auctores belli resuscitandi esse nolent, interfecerant, eru-
 ptione facta incredibili cæde delevit. P. vero Crassus cum
 in Aquitaniam peruenisset, bello exceptus est. Nãque Sociates
 magno equitatu pedestribusque copiis præualidis adorti
 diu grauitur perturbauerunt. Post victi, atque in oppidum So-
 ciatum

ciatum coacti, obfessique, cum se expugnari viderent, armis traditis in dedicationem recepti sunt. Aquitani clade permoti, vndique exercitum contrahunt: de citeriori quoque Hispania auxilia accersunt. Duces bello maxime eos præficiunt, qui cum Sertorio militauerant. Hi omnes dum obsidionem Crasso parant, in castris suis Crasso obructe delati sunt. Nam ex Aquitanis & Cantabris, quorum quinquaginta milia tunc in auxilium venerant, triginta & octo milia caesa referuntur. Cæsar Germanos qui Rhenum cum inuictis copiis transierant, simul & totas Gallias subijcere sibi parabat, bello adortus, usque ad internicionem cecidit: quorum fuisse numerum ad quadringenta quadraginta milia ferunt. Tunc Cæsar in Germaniam factum pontem transgreditur, Sicambros & Vbios obsidione liberat: Sueuos maximam & ferocissimam gentem, quorum esse centum pagos & populos multi prodidere, totamque Germaniam aduentu suo terret. Mox in Galliam rescisso ponte se recepit. Domuit autem annis nouem omnem Galliam, quæ inter Alpes, flumenque Rhodanum, Rhenumque, & Oceanum est, & circuitu patet ad bis tricies centena milia passuum. Inde ad Morinos venit, vnde ad Britanniam proximus & breuissimus transitus est. Nauibus circiter onerariis atque actuariis octoginta præparatis in Britanniam transuehitur, Britannisque bellum infert, quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat. Ibi acerba pugna primum fatigatus, deinde aduersa tempestate correptus, plurimam classis partem, & non paruum numerum militum, equitatum vero pene omnem disperdidit. Regressus in Galliam legiones in hyberna dimisit, ac de c. naues vtriusque commodi fieri imperauit. Quibus iterum in Britanniam primo vere transuectis, dum ipse in hostem cum exercitu pergit, naues in ancoris stantes tempestate correptæ, vel collisæ inter se, vel harenis illisæ ac dissolue sunt: ex quibus x l. perierunt: cæteræ cum magna difficultate reparatæ sunt. Interea Scæua miles Cæsaris cum quattuor commilitonibus nauicula ante transuectus est ad scopulum insulæ propinquum, atque interea recessu Oceani destitutus est. Complures Britanni in paucos Romanos imperum faciunt: cæteri tamen, qui perrari comites ipsius fuerant, nauigio redeunt: Scæua imperterritus manet, vndique telis obru-

obruas: ac primo pilo restitit, postremo gladio rem gerit solus in plures. Cumque fessus vulneratusque esset, & galeam ac securum ictibus perdidisset, cum duabus loriciis nauauit ad castra Cæsaris, & poposcit ab imperatore veniam pro temeritate: quem Cæsar centurionatus honore subuexit. Igitur Cæsar equitatus primo congressu a Britannis victus, ibique La bienas Tribunus occisus est. Secundo prælio cum magno suorum discrimine victos Britannos in fugam vertit. Inde ad flumen Tamesim est profectus, quem vno tantum loco transmeabilem ferunt. In vltiore ripa fluminis cum Cassouelauo duce immensa hostium multitudo confederat, ripamque fluminis, ac pene totum sub aqua vadum acutissimis sudibus præstruxerat. Quod ubi a Romanis deprehensum ac vitatum est, barbari legionum imperum non ferentes, syluis se abdidere, vnde crebris eruptionibus Romanos grauius ac sæpe lacerabant. Interea Trinouantum firmissima ciuitas, cum Androgorio duce, datis quadraginta obsidibus Cæsari se dedit. Quod exemplum sequuta vrbes aliarum complures, in fœdus Romanorum venerunt, obsidibusque datis stipendiariæ factæ sunt: iisdemque demonstratibus Cæsar oppidum Cassouelauo ducis inter duas paludes situm, obtentu sylvarum munitum, omnibusque rebus confectissimum, graui tandem pugna cepit. Exin Cæsar a Britannis reuersus in Galliam, postquam legiones in hyberna misit, repentinis bellorum tumultibus vndique circumuentus & cōstrictus est. Namque Ambiorix cum Eburonibus & Aruaticis conspirans, Treuitorum consilio, Titurium Sabinum & Arunculeium Cottæ legatos apud Eburones cum tota funditis legione insidiis circumuentos interfecit. Ambiorix hac victoria elatus, Aruaticos & Nervios, plurimosque alios raptim in arma contrahit, atque ad Ciceronem legatum, qui similiter tunc legionem præerat, in hyberna contendit. Multitudo ex hoc hostium colligi potuit: quia cum obsidione castrorum vallum circumdadam esse captiuus Romanis docerentur, & instrumenta ruralia non haberent, gladiis concidendo terram, & sagulis exportando, vix tribus horis vallum x. pedum, & fossam x. v. pedum per milia passuum x. v. in circuitu fecerunt. Præterea centum viginti turres miræ altitudinis extraxerant. Et cum iam septem dies

dies noctesque succidui hostium cunei pugnarent, ac ventus subito exortus esset plurimus, testas feruentis intorsere fundis, flammataque fœcis tela, ac mox concepto igne rutilantia inter castra iecerunt. Quo facto, per culmea culmina raptim vētus insistens sparsum animauit incēdium. Sed nec sic quidem Romani, cum vndique obruerentur vulneribus, laboribus, ieiuniis, vigiliis, incendiisque, cesserunt. Tandem Cæsari nunciarum est vnam legionem deletam esse, alteram iam penè confectam. Aduentante cum duabus legionibus Cæsare, deserunt hostes obsidionem; atque in eum cunctis raptis copiis ruunt. Cæsar paruisimam se castris consulto condidit, equitibusque præmissis, ut fugam fingerent imperauit, ut ad transitum vallis, quæ mediâ erat, sibiq; periculosa videbatur, hostes conceptu sui inuitaret. Quibus aduentantibus, insuper obstrui portas præcepit. Quo viso Galli, quasi iam vicisset, ad obducendum extrinsecus vallum cõuersi sunt. Cæsar totis repete portis paratam effudit exercitum: acriterque cum eis dimicans, tandem vidit vnum ex militibus suis segnius præliantem, scutumque eius rapuit, & in aduersos ruit. Quo facto erubuit exercitus, versosque in fugam Gallos, vastissima cæde cõfecit. Nā sexaginta millia tunc fuisse referuntur, e quibus pauci per paludes inuias euaserunt. Induciomarus Treuironum princeps, magnas armatorum copias habens, postquam de consensu totius Galliae certior redditus est, Labieni castra, legionemque cui præerat, quod facile factu arbitratur, delere statuit, ac deinde Eburonibus Neruisque cõiunctus, ad opprimendum Cæsarem pergere. Labienus quibus potest artibus timorem simulat; atque ita Induciomarum negligentiorum cum insultantibus copiis pro vallo oberrantem repentina eruptione prostrauit. Hac victoria Labieni, reliqui Gallorum conatus repressi sunt, & Cæsar paullo quietior reliqua parte hyemis fuit. Sed intelligens sibi maiora belli superesse negotia, maxime quia plurimum exercitus parte amissa, aliisque grauius fauciaris, ne ad sustinendum quidem sibi idoneus, non dicam ad comprimendum Gallorum imperum videretur, a Cn. Põpeio Procos. conscribere legiones, sibi que mitti in auxilium fecit. Itaque ante hyemem exactam, tres ad eum legiones in castra venerunt. Igitur Cæsar priusquam in vnum hostium

hostium copiarum coireret, ineunte verno aggredi tepidos, & opprimere sparsos in suis sinibus parat. Primum itaque Nerviorum fines diripit: prædam vero, quæ copiosissima erat, exercitui permittit. Deinde Menapios, qui sibi propter immensas paludes, atque impeditissimas sylvas minutissimam videbantur, tribus agminibus inuadit, nimiamque cæde vulgo agitata re fiduos supplices in deditionem accepit. Labienus sequenti prælio omnes Treuironum copias interfecit, arte in bellum propoens, priusquam Germanis aduentantibus iungerentur: & cõtinuo ipsam ciuitatem cepit. Cæsar vicisci mortem Sabini & Coctæ legatorum volens in Ambiorigem & Eburones deletæ legionis authores, postquam in Arduennam sylvam refugisse comperit, quæ sylvæ totius Galliae maxima est, atque a ripis Rheni sinibusque Treuironum ad Nervios usque pertingit, & in longitudine plusquam L. millibus passuum patet, permettens rem suis maximi periculi fore, si per obstructas spaciosas sylvas ignoti diuideretur, hostemque loci gnarissimum quaererent, omnem Galliam per nuncios inuitat, ut quisque secundum placitum suum recõditas in Arduenna sylvam prædas quarat diripiantque. Quo facto Gallis vtrinque morientibus maximas Romanorum iniurias sine cuiusquam Romani discrimine vindicauit. Ita hoc rutissimo vincendi genere securus in Italiam rediit. Igitur Cæsare in Italiam reuerso, rursus Gallia in arma cõiurat, multique simul populi cõeunt. Dux his Vercingetorix fuit, cuius cõsilio statim omnes Galli ciuitates suas vltro incenderunt, prima a suis incensa Birurico. Inde ad Cæsarem, qui magnis itineribus per Narbonensem provinciam clam ad exercitum recurrebat, impetum faciunt. Cæsar tunc oppidum nomine Genabum obsidione cõcluserat: quod diu oppugnatum tandem post multas Romanorum clades pluvio die cum hostilium machinarum amentâ nequique languerent, applicitis turribus captum atque deletum est. Quadraginta millia hominum ibi fuisse referuntur quibus vix LXXX. homines per fugam elapsi ad castra proxima Gallorum venerunt. Præterea Aruerni cæterique cõsines, sollicitatis etiã ad se Heduis, multis aduersus Cæsarem præliis bellaerunt. Qui cum se pugnando fatigari in quoddam oppidum recepissent, milites prædæ inhiantes, ad oppugnationem oppidi animum

animum intendunt, frustra Cæsare de loci iniquitate causante. Itaque ibi Cæsar erumpentibus de super hostibus pressus, multa exercitus sui parte perdita victus aufugit. Dū hæc ad Alexiam geruntur, Vercingetorix, quem omnes cōsensu pari regem præoptauerant, suadet vti ex tota Gallia omnes qui arma ferre possent, huic bello præsto sint: hoc enim esse vnum bellum, quo aut perpetua libertas, aut æterna seruitus, aut mors omnium consequatur. Itaque absque eo numero quæ infinitum ante contraxerat, equitum circiter octo millia, pedum ducenta quinquaginta millia contracta sunt. Dehinc duo colles sibi inuicem obuertos Romani Gallicque ceperunt: vnde multis sæpe eruptionibus & variis euentibus præliantes, tandem Romani præcipua Germanorum equitum, quos sibi iam dudum amicos, nunc in auxilium adferuerant, virtute vicerunt. Vercingetorix alia die congregatis omnibus qui fuga euaserant, dixit se authorem bona fide defendendæ libertatis, atque rumpendi fœderis fuisse. Et nunc siue Romanis sese ad mortem offerant, siue se solum pro omnibus dandum, paratum animo fore. Itaque Galli voluntatem quam pudore aliquādiu tegerant, quasi ex consilio regis assumerent, illico sibi veniam precantes, cum solū velut authorem magni sceleris dederunt. Bellouaci, omnibus Gallorum gentibus ipsorum opinione fortiores habebantur. Hi Chorreo duce bellum instaurant, sibi que in hæc suscepti belli societatem Ambianos, Autercos, Caletos, Bellocasses, Attrebatasque coniungunt, & locum quendam cinctum atque impeditum vndique paludibus capiunt. Commissoque prælio, magnam Rhemorum manum, quæ auxilio Romanis ierat, trucidant. Deinde cum opportuam ipsi locum insidiis prouisum occupauissent, atque hoc comperto Romani ad insidiarum locum instructi ordinatimque venissent, commissio prælio Romani Gallos fugientes iidem locorum munitionibus quibus clausi fuerant, incluse runt, cunctosque ad internicionem ceciderunt. Ibi Chorreus vel fugam vel deditionem detrectans, Romanos vt viuus caereret instantes occidendo, vt occideretur coegit. Igitur cū pacatam Galliam vniuersam Cæsar, neque ausuram fore ad aliquos aspirare motus arbitraretur, legiones in hyberna dimisit. Ipse autem Ambionigis fines, qui tot bellæ excitauerat,

hominum

hominum horrenda strage vastauit. Ar vero C. Caninius legatus bellum apud Pictonas inuenit, vbi magna hostium multitudo impeditam itinere legionem circueudit, atque ad extremum discrimen adduxit. Porro autem Fabius legatus acceptis Caninij literis, in Pictonas profectus ibique a captiuis de oportunitate locorum certior factus, inopinantes hostes opprimit, magnisque stragibus factis, plurimas prædas agit. Deinde quum Caninio signum aduentus sui dedisset, Caninius totis castris subito insiluit, seseque iniecit hosti. Ita Fabio ex vna parte, & Caninio ex altera insistente, maximo & diuturno bello innumera Gallorum copiarum trucidatæ sunt. in de Fabio in Carnutes profectus est. Sciebat enim Deonacū ducem antiquissimum totius rebellionis inuentorem ab hoc bello elapsū, si Armoricis gēribus adiūctus esset, maximos iterum tumultus esse in Gallia moturam. Sed eos adhuc ipsa nouitate trepidantes, mira virtute & celeritate perdomuit. Interea Drapes vnaque Luclerius cum adesse Caninium & Legionem in sinibus suis viderent, vndique collectis copiis oppidum Vxellodunum occupant. Hoc oppidū in editissima montis arce pendebat: duabus partibus per abrupta latera nō paruo flumine cingebatur: medio deinde descensu largissimo fonte secutum, plurimaque introrsum copia frumenti tutū, irritos procul discursus hostium despiciebat. Caninius, quod solum Romana prouisione potuit, ambos duces cū parte copiarum plurima in campum euocatos, maximo prælio superauit. Nam vno e ducibus interfecto, alter cum paucissimis fugit, nullus in oppidum rediit. Sed ad id oppugnandum, Cæsare opus fuit. Itaque certior per nuntios factus Cæsar occurrit, circūspectisque omnibus, videt, si expugnare vi molliatur, ludo & spectaculo hostium delendum esse exercitum suum: vnum solum esse præsidij, si quoquomodo hostes aqua arceantur. Sed & hoc quoque nisi Cæsar non potuisset. Si quidem fons, quo ad potum utebantur, medio de uexi montis latere fundebatur. Cæsar ad proximum fontis admoeri vineas, turrimque extrui iubet. Fit magnus illico concursus ex oppido: quibus sine periculo præliantibus, Romani quāuis pertinaciter obstitent, crebriusque succederent, tamen complures trucidantur. Igitur extruitur agger, & turris pedum lxx. cuius ver

tex ad

rex adæquare ad fontis locum possit, ut vel ex æquo tela cõ-
ijci queant, vel præcipitata desuper saxorum volumina nõ ti-
meti. Oppidani autem ubi examinari siti non solum pecora,
verumetiam infirmiores hominum ætates vident, cupas pice
seuo & scandulis repletas, ac deinde immisso igne, in prona
præcipitant, easq; ipsi toto oppido fusi subsequuntur. Arden-
tibus machinis cū graue prælium suis Cæsar ac periculosum
videret, cohortes in circuitu oppidi ire velociter per occult-
um imperat, atque vndique subito vastum clamorẽ attolle-
re. Quo facto cõsternati oppidani, dum recurrere ad muniẽ-
dum oppidum volũt, ab oppugnatione turris, vel demolitio-
ne aggeris recesserunt. Illi tamen qui ad incidẽdas fontis ve-
nas sub obtenta aggeris tuti cuniculos perfodiebãt, repertos
in abstruso aquarum meatus, per multa diuidẽdo, tenuari in
semetipsis cõsumique fecerunt. Oppidani fonte siccato vlti-
ma desperatione corruẽt, de deitacionem sui faciunt. Cæsar autẽ
omnibus qui arma tulerant, manus sustulit, & vitam reliquit,
quo testatior esset iam posteris pœna improborũ. Munitum
enim ad coercendam audaciam valet propositum punitionis
exemplum, quãtũ ipsa miseripræfens forma viuẽtis, & ad re-
cordationẽ admonet cõscios, & ad seiscitacionẽ cogit igno-
ros. Exhaustis itaque atque edomitis Gallis (securus Cæsar
cum legionibus in Italiam rediit, nullos post se Gallorũ mo-
tus peritescens, cerro se scies minime aliquos, qui vel mo-
ueri audeant, vel si moueantur, timendi sint, reliquisse. Anno
ab vrbe condita 697. M. Licinius Crassus collega Cn. Põpeij
Magni in cõsularu secundo prouinciam sortitus in Parthos,
homo inexplẽbilis cupiditatis, audita in Hierosolymis tem-
pli oppulenta, quam Pompeius intactam reliquit, in Palæ-
stinam diuerit, Hierosolyma adit, templum peruadit, opes
diripit. In deper Mesopopotamiam redens in Parthia, quacun-
que iter habuit, sociis ciuitatibus auxilia indixit, preria exe-
git. Mox ut Euphratem trãsiit, illico Bagæsen ab Herode re-
ge Parthorum ad se missum obtulit habuit: a quo vehemẽ-
ter increpatus est, cur contra frẽdus Luculli & Põmpeij aua-
ritia inductus Euphratem trãsierit: quam ob rem sine mora
futurum, ut pro auxo Parthico Serico ferro oneraretur. Inde
cum prope Charras contra omina & auspicia ventum esset,

Parthi

Parthi subito ingruentes cum Surena & Sylace præfẽtis, fa-
gittis oppressere Romanos. Cecidere ibi plurimi senatores, a-
liquot etiam consulares & prætorij viri. Crassus quoq; filius
Crassi lectissimus iuuenis in acie occisus est. Præterea quatuor
cohortes cum Vargunteio legato mediis deprehensæ
campis & interfectæ sunt. Surenas rapto equitatu Crassum
persequi intendit, eumque circumuentum, ac frustra collo-
quium eius petentem cepit, & in castra perduxit, ac postre-
mum auro ia os eius infuso interfecit. Pauci noctis beneficio
liberati, Carras cõfugere, Cognita clade Romanorum, multæ
orientis prouinciæ, a societate vel fide po. Ro. defecissent, nisi
Cassius quæstor collectis ex fuga militibus paucis, intume-
scentem Syriam egregia animi virtute ac moderatione pres-
sisset: Qui & Antiochum copiasque eius ingẽtes pralio vicit,
& interfecit. Pothos quoque ab Herode in Syriam missos,
iamque ingressos Antiochium, bello expulit, ducentumque eo-
rum Hofagen interfecit. Igitur Romani status agitur semper
alterna mutatio, velut forma Oceani maris, quẽ omni die dis-
spar, nunc succidit, nunc præm dies tollitur incrementis, nunc
insequentibus toridem diebus naturali damno & defectu in-
teriore subducitur. Anno ab vrbe condita 600. incertum vn-
de concretus, plurimam vrbis partem ignis inuasit. Neque
vnquam antea tanto incendio correptam atque vastatam ci-
uitatem ferunt. Nam quatuordecim vicos cum vico Iugario
consumptos fuisse memoriæ proditum est. Hinc iam bellum
Ciuille committitur, quod magnis iam dudum diffentionibus,
ac molitionibus parabatur. Nam Cæsar rediẽs vicer ex Gal-
lia, decerni sibi absenti alterum consularum poposcit. Cõtra-
dictum est a Marcello consule, a Bibulo, a Catone, annitente
Pompeio. Deinde decretum est a Senatu, ut in vrbem Cæsar
nõ nisi dimisso exercitu veniret: & ex Marcelli Cõs. authori-
tate ad legiones quæ apud Luceria erant, Cn. Pompeius cum
imperio missus est. Cæsar Rauennam sese consulit. M. Anto-
nius & P. Casius Tribb. pleb. pro Cæsare intercedẽtes, inter-
dicente Lentulo Cõs. curia foroque prohibiti, ad Cæsarem
profecti sunt, Curione simul Calioque somitantibus. Cæsar
Rubicone flumine trãsmearo, mox ut Ariminũ venit, quin-
que cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus, ut ait Li-

d

uius,

nus, orbem terrarum odoratus est: quid factum opus esset, edocuit, deplorans iniurias suas, causam belli Ciuilem pro restituentibus in patriam Tribunis esse testatus est. Inde per Antonium septem cohortes, quæ apud Sulmonem morabantur, a Lucretio recepit. tres legiones quæ cum Domitio apud Corfinium morabantur, ad suas partes traxit. Cōsules cum Cn. Pompeio, Senatusque omnis, atque vniuersa nobilitas ex vrbe fugit, atque in Græciam transiit. Apud Dyrrhachium Epirumque, Macedoniam & Achaiam, Cn. Pompeio duce Senatus contra Cæsarem bellum parauit.

Cæsar Dictator.

CÆSAR vacuum urbem ingressus, Dictatorem se fecit, negaramque sibi ex aërio pecuniam actis foribus inuasit, proculque ex eo auri pondo quattuor millia centum triginta & quinque argenti pondo prope nonaginta millia. Inde digressus Ariminum ad legiones, mox Apes transuectus, Massiliam venit: ob quam oppugnatum, cum receptus non esset, Trebonium cum tribus legionibus reliquit. Quo bello miles duodecimæ legiōis aduersus eos nauali certamine pro Cæsare dimicans, hostilem nauem dextra apprehendit: qua amputata, læuam iniicit, neque ante dimisit, quam mergeretur. Cæsar deinde ad Hispanias contendit, quas L. Afranius, & M. Petreius, & M. Varro, Pompeiani duces cum legionibus obtinebant, ibi multis præliis Petreium Afraniumque superatos, composita pace dimisit. In vltiore Hispania duas legiones a M. Varrone suscepit. Similiter & duces eius, Curio Catonem Sicilia expulit, Valerius Cottam Sardinia, Tuberonem ab Africa Varus eiecit. Cæsar rediit Massiliam, obsidione dōmitam, vita tantum & libertate concessa, cæteris rebus abiecit. At vero Dolabella partium Cæsaris in Illyrico per Octauium & Libonem victus, copiasque exutus, ad Antonium fugit. Bassus & Salustius, ducēs singulas legiones, quibus præerant, similiter & Antonius, Hortensius quoque ab infero mari cum classe concurrens, omnes pariter aduersus Octauium & Libonem profecti, & victi sunt. Antonius cum se Octauio cum quindecim cohortibus dedisset, omnes ad Pompeium a Libone

Libone deducti sunt. Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu transgressus est: quem suba Rex continuo exceptum cum omnibus copiis trucidauit. Octauius Salonas oppugnare conatus, omnes copias quas duxit amisit. Cælius a Cæsare deficiuit, ac se Miloni exuli iunxit. Cumque ambo seruorum manu Capuam oppugnare molirentur, occisi sunt. Bibulus apud Corceiram pudore victus, quod custodiæ eius quam pelago & oppido præcedebat, hostis illuserat, inedia sese vigiliisque confecit. Appius Claudius Censorinus qui iussu Pompeij Græciæ ruebatur, iam abolitâ Pythici oraculi fidem voluit experiri. Quippe ab eo adacta vates descendere in specum, respondisse fertur de bello consulenti. Nihil ad te hoc Romane bellum pertinet: Euboica Cæla obtinebis. Cæla autem vocat Euboicum sinum. Ita Appius perplexa sorte incertus discessit. Interea apud Dyrrhachium multi Orientis reges ad Cn. Pompeium cum auxiliis venerunt. Quo cum Cæsar venisset, Cn. Pompeium obsidione frustra cinxit. ipse terram quindecim millium passuum fossa præstruens, cum illi paterent maria. Pompeius castellum quoddam propinquum mari, quod Marcellinus ruebatur, euerit: præsidiaque quæ ibidem morabatur, occidit. Cæsar Torquarum legionemque vnam vt expugnaret aggressus est. Hoc periculo sociorum Pompeius cognito omnes copias eo traxit: & signa eo mouente, fulmina aduersa occurrerunt. Apes quoque obsedere vexilla. Quo viso subitus mæror confudit exercitum, fugerunt hostiæ in templis, conuersa simulacra, alia fleuerunt, alia sudarunt. Tantis vero in aëre armorum strepitus fuit, vt Antiochiæ quasi aduentu hostium in muros concurrerent. Interea Cæsar omnia obsidione ad Pompeium se conuertit. Torquatus autem euestigio prorumpens, aduersum insequutus est. Ita Cæsaris milites ancipiti periculo territi, ipso Cæsare frustra obsistente fugerunt. Euasit tamen Cæsar, quia nocte interueniente Pompeius sequi noluit. Dixitque Cæsar, nec Pompeium scire vincere, & illa tantum die potuisse superari. Cæsarque sunt in eo prælio quattuor millia millium Cæsaris, centuriones viginti duo, equites Rom. complures. Cæsus est, & Scæua Cæsaris miles fortissimus. Quem cum milites Pompeij, vt se traderet hostiæ rentur, respondisse fertur, se esse fessum. Accurrit vnus, velut

accepturus arma. Perecutitur, plures simul sternuntur. Ipse autem vulnera accepit capite, humero, femore, oculumque amisit. Scutum eius satis constitit centum viginti ictibus peritum fuisse. Deinde Cæsar tacito agmine per Epirum in Thessaliam perrexit. Pompeius cum maximis copiis est sequutus. Bellumque commissum est. Itaque instruitur utrinque acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit. Fuere autem peditum plusquam quadraginta millia: equites in sinistro cornu sexcenti, in dextro quingenti. Præterea reges multi: Senatores, equitesq; Romani plurimi, absque leuium armatarum magna copia. Cæsar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit. cui fuere minus quàm quadraginta millia peditum, equites mille. Videre ibi & gemere erat, contractas Romanorum vires in campis Pharsalicis ad occisionem mutuo constitisse, quas si concordia rexisset, nulli populi, nulli reges ferre potuissent. Prima congressione equitatus Pompeij pulsus, sinistra latera nudauit. Deinde cum diu utrinque dubia sorte cederentur, atque ex alia parte Pompeius diceret, Parce ciuibus, nee tamen faceret: ex alia vero Cæsar hoc faceret quod vrgeret, dicens, Miles faciem ferri: tandem vniuersus Pompeij fugit exercitus, castraque eius direpta sunt. Cæsa sunt in eo prælio Pompeianorum quindecim millia, Centuriones triginta tres. Hic exitus pugnae ad Palæopharsalum fuit. Pompeius fugiens in ostio Pencis amnis onerariam nauim nactus in Asiã transit. Inde per Cyprum Alexandriam petit, vt a rege Ægypti, cui tutor a Senatu datus fuerat propter iuuenilem eius ætatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis quam amicitiam securus, occidit Pompeium, atque caput eius & anulum Cæsari misit. Quo conspecto Cæsar etiam lachrymas fudisse dicitur, tanti viri intuentis caput, & generi quondam sui. Pompeij vxor filiique eius fugerunt, cæteraque Pompeiana classis direpta est, omnibus qui in ea erant, crudelissime trucidatis: ibique, & Pompeius Bithynicus occisus est. Lentulus vero vir consularis apud Pelusium interfectus est. Cæsar compositis apud Thessaliam rebus, Alexandriam venit. Cumque se in regiam recepisset, eludebatur a tutoribus, quo minus pecuniam acciperet, templa sua astu spoliatis, vt & regios thesauros va-

euos

euos esse ostenderet, & in inuidiam Cæsaris populum concitarent. Præterea Achilles dux regis imbutus semel Pompeij sanguine, Cæsaris quoque necem meditabatur. Nam iussus exercitum dimittere cui præerat, viginti millia armatorum, non modo spreuit imperium, verum etiam acie direxit. In ipso prælio regis classis ad terram subducta iubetur incendi. Ea flamma cum parrem quoque vrbs inuasisset, quadraginta millia librorum proximis forte ædibus condita exussit: singulare profecto monumentum studij curæque maiorum, qui tot tantaque illustrium ingeniorum opera congefserant. Vnde quilibet hodieque in templis existat, quæ & nos vidimus armaria librorum: quibus direptis exinanita ea a nostris hominibus nostris temporibus memorent, quod quidem verum est: tamè honestius creditur, alios libros fuisse quæsitos, qui pristinas studiorum curas æmularentur, quam aliam vllam tunc fuisse bibliothecam, quæ extra quadraginta millia librorum fuisse, ac per hoc euasisse credatur. Postea Cæsar insulam vbi Pharus est, cepit. Eo Achilles cum Gabinianis militibus venit. ingens pugna commissa est. Magna ibi Cæsarianorum multitudo cecidit. Omnes etiam interfectores Pompeij interfecti sunt. Cæsar quoque vi insistentium hostium pressus scapham ascendit, qua mox pondere subsequenti grauata ac mersa, per duceros passus ad nauem vna manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruenit. Mox nauali cerramine pulsatus, magna felicitate classem regis aut depressit, aut cepit. Alexandrinis petentibus reddidit regem, monuitque vt amicitiam Romanam quam arma experiri studeret. Qui tamè illico vt liber fuit, bellum Cæsari intulit, sed continuo cum toto exercitu suo & ipse deletus est. Nam xx. millia hominum in eo bello cæsa referuntur, duodecim millia cum septuaginta longis nauibus dedita, quingenti ex victoribus cecidisse dicuntur. Rex ipse adolescens scapha exceptus vt fugeret, multis insipientibus mersus necatusque est. Corpus eius ad litus deuoluti, indicio lorice aureæ cognitum fuit. Qua Cæsar præmissa Alexandriam, Alexandrinos omnes ad deditionem despirationemque compulsi, regnumque Ægypti Cleopatram dedit, Ptolemæi sorori, cum qua stupri consuetudinè habuerat. Quæ postea regio comitatu urbem ingressa est. Inde Syriam

d 3

perua

peruagatus, Pharnacem Mithridatis Magni filium, qui Pompeio auxilio apud Thessaliam fuerat, rebellantem in pōto, & multas Populi Romani prouincias occupantem vicit acie, ac postea in mortem coëgit. Inde Romam regressus, tertio se Dictatorem & Consulem fecit, cum M. Æmylio Lepido, qui & magister equitū Dictatoris causa ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, vbi infinita nobilitas Romanorum cum Iuba Mauritaniæ rege apud Tapsum bellum reparaauerat. Duces autē Romani erant, P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani: hic etiam socer Magni Pompeij fuerat: M. Perreius, Varro, M. Portius Caro, L. Cornelius Faustus Syllæ Dictatoris filius. Contra hos commisso bello, post multas dimicationes maxima hominum multitudo caesa, victor fuit Cæsar: castra vtrorumque direpta sunt, sexaginta elephantis capti. Caro apud Viticam sese occidit, Iuba percussori iugulum præbuit, precio dato Perreius eodem gladio se perfodit. Scipio in nauis, qua ad Hispanias fugere contendēs, vento coactus in Africam redierat, semetipsum iugulauit, in eadem nauis T. Torquatus occisus est. Faustum Syllæ quondam Dictatoris filium, Pompeij generum, nepotes, filiamque Pompeiam, & Afranium, & Perreium, filium Cæsar præcepit occidi. Post annum inde Cæsar Romam cum quattuor tribus ingressus. Quarto Dictator & Cos. creatus, disposito reparatoque Reip. statu, continuo in Hispaniam contra Pompeios Pompeij filios profectus, septimodecimo quam egressus ab vrbe fuerat die Saguntum peruenit: statimque aduersus Pompeios duos & Labienum atque Accium Varum multa bella varia sorte gessit. Vltimum bellum apud Mundam gestum est: vbi tantis viribus dimicatum est: tantaque cædes acta, vt Cæsar quoque veteranis etiam suis cedere non erubescens, cum cogi cædique aciem suam cerneret, se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adollescens natus annos sex & quinquaginta veniret. Denique reparatis suis, tum versus subito in fugam Pompeianorum fugit exercitus. Equidem eo die hoc bellum gestum est, quo Pompeius pater ab vrbe belium gesturus aufugerat. Quattuorque annis hoc bellum Ciuile toto orbe indefinenter innotuit. T. Labienus, & Accius Varus, in acie occisi

occisi sunt. Sextus Pompeius cum centum equitibus aufugit. Cn. Pompeius frater eius contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Cæsonio congressus, & victus fugiensque interfectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum cæde Cæsare oppugnante vix capta est. Inde Cæsar bellis Ciuilibus toto orbe compositis Romam rediit, agere insolentius cœpit, contra consuetudinem Romana libertatis. Cum ergo honores ex sua voluntate præstaret, qui a populo antea deferebantur, nec Senatui ad se venienti assurgeret, atque regia ac penæ tyrannica faceret, coniuratum est in eum a ducentis sexaginta vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. Præcipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romæ Cos. fuerat, & reges expulerat, & C. Cassius, & Seruilius Cæca. Ergo Cæsar quum inter cæteros Senatus quadam die venisset ad Curiam, viginti & tribus cultris senatoris confectus, vulneribusque cõfossus interiit. Quo facto Senatores strictis pugnis in Capitolium secesserunt. Diu deliberatum est, vtrum Capitolium cum authoribus cædis oporteret incendi. Corpus eius raprum, populus dolore stimularus in foro fragmentis tribunalium ac subselliorum cremavit. Eadem nocte Calphurnia, vxor videlicet eius, vidit in somnis eum consosum vulneribus in sinu suo iacere: orauit Cæsarem ne eo mane abiret in Senatum. Sed ille auspiciorum sæpe negligens contempsit somnium, sed exitu probauit. Ante paucos dies quæ Cæsar occideretur, in Curia boue ex more mactato, cor in extis non est repertum. Quod cum Spurina aruspex pronunciaisset ad vitæ periculum pertinere, ait Cæsar cõstantiæ memor, Miraris si bos non habeat cor? sed mox ei finis vitæ fuit. Idem Spurina ante paucos dies eidem Cæsari dixerat, cauendum ei esse idus Martias. Quo die viso Spurina ait Cæsar: Idus Martiæ venerunt. ille respondit: Sed nondum transierunt. Eodem die Cæsar consoffus est, vir quo nunquam vllus homo magis bellis enituit. Eius siquidem ductu, vndecies centum nonaginta & duo millia hostium cæsa sunt. Nam quantum bellis Ciuilibus fuderit, noluit annotare. Signis collaris quinquagies dimicauit, M. Marcellum solus supergressus, qui triginta noxam vicibus pari modo fuerat præliatus. Ad hoc nullus celerius

terius scripsit, nemo velocius legit. quaternas etiam epistolas simul dictavit. Tantæ fuit bonitatis, ut quos armis subegerat, magis clementia vicerit. Eodem tempore Romæ tres simul exorti Soles, paulatim in eundem orbem coierunt. Inter cætera portenta, quæ toto orbe facta sunt, bos in suburbano Romæ ad arantem loquutus est frustra se vrgeri: non enim frumenta, sed homines defuturos.

* * *

C. IVL

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM

DE BELLO

Gallico,

LIBER PRIMVS.

PRIMI LIBRI CAPITA.

- I. Tripartita Gallia diuisio. Clandestina Heluetiorum quorundam de Gallia occupanda coniuratio.
- II. Heluetiorum in Galliam profectio. Caesaris consilium de illi aditu Gallia prohibendis.
- III. Alterum eiusdem consilium de re eadem: & leuia quaedam cum Heluetiis prælia.
- III. Dumnorigis perfidia detecta, & condonata. Artificiose in illum lenitas.
- V. Præclara rei gerendæ occasio Confidij errore amissa. Caesaris viriure bellum Heluetiorum vno prælio conficitur.
- VI. Heluetij deditioem faciunt. reuertique in patriam iubentur.
- VII. Gallorum querimonia de Ariouisto Germanorū rege, qui dominatum in Aeduos & Sequanos occuparat.
- VIII. Legationes Caesaris ad Ariouistū, & huius ad illas responsio.
- IX. Caesaris expeditio in Ariouistū, & trepidatio in castris ipsius oratione sedata.
- X. Caesaris & Ariouisti apparatus ad Colloquium, & varix in eo colloquio disputationes.
- XI. Vtriusque ad pugnam apparatus & propensio.
- XII. Bellum Germanicum in Gallia a Caesare vno prælio cōfectū.

GALLIA est omnis diuisa in partes tres: quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celta, nostra Galli appellatur. hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumma flumen, a Belgis Matrona, & Sequana diuidit. horum omnium fortissimi

tissimi sunt Belgæ: propterea quod a cultu, atq; humanitate provinciæ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important. * proximiq; sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. qua de causa Helvetij quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere * quotidianis præliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quæ Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, * contineturq; Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam a Sequanis, & Helvetijs flumen Rhenum: uergit ad Septentriones. Belgæ ab extremis Galliarum finibus oriuntur: pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in Septentriones, & orientem Solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eâ partem Oceani, quæ ad Hispaniâ pertinet, spectat inter Occasum Solis, & Septentriones. apud Helucios luge nobilissimus, & ditissimus fuit * Orgetorix. is M. Messala & M. Pisone Coss. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copijs exirent: per facile esse, cum iuuitute omnibus præstarent, totius Galliarum imperio potiri, id hoc facilius eis persuasit, * quod undique loci natura Helvetij continentur. una ex parte flumine Rheno latissimo, atque altissimo, qui agrum Helvetiarum a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos, & Heluetios, tertiam lacu Lemanno, & flumine Rhodano, qui provincias nostram ab Heluetijs diuidit. his rebus fiebat, ut & minus late uagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de causa homines bellandi cupidi

Ab. V. C.
an. 692.

cupidi magno dolore afficiebantur. pro multitudinẽ autem hominum, & pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem millia passuum cccxl. in latitudinem clxxx. patebant. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare: iumentorum, & carrorum quam maximam numerum coemere, sementis quam maximas facere, ut in itinere copia frumẽti suppeteret, eum proximis ciuitatibus pacem, & amicitiam confirmare. ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt. in tertium annum profectionem lege confirmant. ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. * is sibi legationem ad ciuitates suscepit. in eo itinere persuadet * Castico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a S. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in ciuitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi, Aeduo, fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat. per facile factu esse illis probat, conata perficere; propterea quod ipse suæ ciuitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliarum plurimum Helvetij possent. se suis copijs, suoque exercitu, illis regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti, inter se sedem, & insurandum dant, & regno occupato, per tres potentissimos, ac firmissimos populos totius Galliarum sese poliri posse sperant: Ea res, ut est Heluetijs per indicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex uinculis causam dicere coegerunt. damnatum * penam sequi oportebat, ut igni

qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, millia passuum decemnouem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamq; perducit. Eo opere perfecto, praesidia disponit, castris communit: quo facilius, si se inuito transire conarentur, prohiberi possent. Vbi ea dies, quam constituerat cum legatis, uenit, & legati ad eum reuerterunt, negat se mouere, & exemplo populi R. posse iter ulli per provinciam dare: & si uim facere conentur, prohibeturum ostendit. Heluetij, ea spe deiecti, nauibus iunctis, ratibusq; compluribus factis, alij uadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdum, saepius noctu, si percurrere possent, conati, operis munitione, & militum concursu, & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos uia, qua, Sequanis inuitis, propter angustias ire non poterant. Ijs cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia, & largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, & cupiditate regni additus, nouis rebus studebat, & quamplurimas ciuitates suo sibi benefici habere obstrictas uolebat: itaque rem suscipit, & a Sequanis impetrat, ut per fines suos Heluetios ire patiantur; obsidesque uti inter sese dent, perficit; Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetij, ut sine maleficio, & iniuria transeant. Casari* renuntiat, Heluetijs esse in animo per agrum Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absint; qua ciuitas est in provincia. id si fieret, intelligebat magno cum provinciae periculo futurum, ut ho-

mi

mines bellicosos, populi R. inimicos locis patentibus, maximaque frumentarijs, finitimos haberet. * Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit, duasq; ibi legiones* conscribit, & tres, quae circum Aquileiam hyemabant, ex hibernis educit, & qua proximum erat iter, per Alpes in ulteriorem Galliam cum his quinque legionibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoceli, & Catu-riges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. compluribus his praesidijs pulsus, ab Ocelo, quod est citerioris provinciae extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciae die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum suas copias traduxerant, & in Aeduorum fines peruenerant, eorumq; agros populabantur. * Aedui cum se, suaque ab his defendere non possent, legatos ad Casarem mittunt, rogatum auxilium: ita se omni tempore de populo R. meritos esse, ut, pene in conspectu exercitus nostri, agri uastari, liberi eorum in seruitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. * Eodem tempore, quo Aedui, Ambarri quoque necessarii, & consanguinei Aeduorum, Casarem certio-riorem faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis uim hostium prohibere. item Allobroges, qui trans Rhodanum uicos, possessionesque habebant, fuga se ad Casarem recipiunt, & demonstrant, sibi, praeter agri solum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar, non expectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Heluetij peruenerent. Flumen est

a 4

Arar,

Arar, quod per fines Aeduarum, & Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit. id Heluetij ratibus, ac lintribus* iunctis transibant. ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres iam copiarum partes Heluetios id flumen* traduxisse, quartam uero partem citra flumen Ararim reliquam esse; de tertia uigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem peruenit, quæ nondum flumen transierat. eos impeditos, & inopinantes aggressus, magnam partem eorum concidit: reliqui sese fugæ mandarunt, atque in proximas siluas abdiderunt. is pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis ciuitas Heluetia in quattuor pagos diuisa est. hic pagus unus cum domo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat, & eius exercitum sub iugum miserat. ita, siue casu, siue consilio deorum immortalium, quæ pars ciuitatis Heluetiæ insignem calamitatem populo R. intulerat, ea princeps pœnas persoluit. qua in re Caesar non solum publicas, sed etiam priuatas iniurias ultus est, quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, interfecerant. Hoc prælio facto, reliquas copias Heluetiorum ut consequi posset. pontem in Arare faciendum* curat, atque ita exercitum traducit. Heluetij, repentino eius aduentu commoti, cum id, quod ipsi diebus xx. ægerrime confecerat, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum fuerat. is ita cum Casare egit: Si pacem populus R. cum Heluetijs faceret, in eam partem intro, atque ibi futuros Heluetios,* ubi eos Caesar constitisset,

tuisset, atque esse uoluisset: sin bello persequi perseueraret, reminisceretur & ueteris incommodi populi R. & pristinae uirtutis Heluetiorum. quod improuiso unum pagum adortus esset, cum ij qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne, ob eam rem, aut sua magnopere uirtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita a patribus, maioribusque suis didicisse, ut magis uirtute, quam dolo, contenderent, aut insidijs* niterentur. Quare, ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex* calamitate populi R.* & 6 interneccione exercitus nomen caperet, aut memoriam proderet. His Caesar ita respondit: Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Heluetij commemorassent, memoria teneret: atque eo grauius ferre, quo minus merito populi R. accidisset: qui si alicuius iniuriæ sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cauere: sed eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret, neque, sine causa timendum, putaret. Quod si ueteris contumeliæ obliuisci uellet: num etiam recentium iniuriarum, quod, eo inuito, iter per prouinciam per uim tentassent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobrogis uexassent, memoriam deponere posset? quod sua uictoria tam insolenter gloriarentur, quodque se tam diu impune tulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere. Consueisse enim deos immortales; quo grauius homines ex* commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci uelint, his secundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea ita sint, tamen si obsides ab ijs sibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat, & si Aeduis de iniurijs, quas ipsis, sorijsque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum ijs pacem esse facturum. Diuico respondit: Ita Heluetios a maioribus suis in-

stitutos esse, uti obsides accipere non dare, consueverint: eius rei populum R. esse testem. Hoc responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mouent: idem Cæsar facit, equitatumque omnem, ad numerum quattuor millium, quem ex omni prouincia, & Aeduis, atq; eorum socijs coactum habebat, præmittit, qui uideant, quas in partes hostes iter faciant, qui cupidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorum prælium committunt, & pauci de nostris cadunt. quo prælio sublatis Heluetijs, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere, nonnumquam ex nouissimo agmine prælio nostros laceffere cæperunt. Cæsar suos a prælio continebat, ac satis habebat in præsentia, hostem rapinis, * populationibusque prohibere. ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter nouissimum hostium agmen, & nostrum primum non amplius quinis, aut senis millibus passuum interesset. * INTERIM quotidie Cæsar Aeduos frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. nam propter frigora, quod Gallia sub Septentrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo frumeta in agris maturata nõ erant, sed ne pabuli quidẽ satis magna copia suppetebat. eo autẽ frumento, quod flumine Arare nauibus subuexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Heluetijs auerterant; a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Aedui, conferri, * comportari, adesse, dicere. Vbi se diuini duci * intellexit Cæsar, & diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret, conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratu præerant, (quem Vergobretum appellant Aedui, qui creatur annuus, & uitæ, necisque in suos habet potestatem) gra-

uiter

uiter eos accusat; quod, cum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab ijs non subleuetur; præsertim cum magna ex parte, eorum precibus adductus, bellum susceperit: multo etiam grauius, quod sit destitutus, queritur. Tum demum Liscus, oratione Cæsaribus adductus, quod antea tacuerat, proponit, esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum ualeat; qui priuatim * plus possint, quam ipsi magistratus: hos seditiosa, atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant; quod præstare * dicant, si iam principatum Gallie obtinere non possent, Gallorum quam Romanorum, imperia perferre, neq; dubitare debeant, quin, si Heluetios superauerint Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem sint erepturi: ab iisdem nostra consilia, quæq; in castris gerantur, hostibus enuntiari: hos a se coërceri non posse: * quin etiam, quod necessariam rem coactus Cæsar ienuntiarit, intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit; & ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse. Cæsar hac oratione Lisci Dumnorigem, Diuitiaco fratrem, designari sentiebat: sed, quod pluribus præsentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liscum retinet; quærit ex solo ea, quæ in conuentu dixerat, dicit liberius, atque audacius. eadem secreto ab alijs quærit. * reperit esse uera, ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum nouarum rerum, complures annos portoria, reliquaque omnia Aeduorum uectigalia paruo pretio redempta habere: propterea quod, illo licente, contra liceri audeat nemo: his rebus & suam rem familiarem auxisse, & facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere, & circum se hab

habere, neque solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse: atque huius potentiae causa matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac potentissimo collocasse: ipsum ex Heluetijs uxorem habere: sororem ex matre, & propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse: fauere, & cupere Heluetijs, propter eam affinitatem: odisse etiam suo nomine Caesarem, & Romanos; quod eorum aduentu potentia eius deminuta, & Diuitiacus frater in antiquum locum gratiae, atque honoris sit restitutus: si quid accidat Romanis, summam in spem regni obtinendi per Heluetios uenire; imperio populi R. non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam Caesar, inquirendo, quod praelium equestre aduersum paucis ante diebus esset factum, initium eius fuga factum a Dumnorige, atque eius equitibus. (nam equitatu, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnorix praerat) eorum fuga reliquum esse equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspiciones certissima res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios traduxisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo, & ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse causae arbitratur, quare in eum aut ipse animaduerteret, aut ciuitatem animaduertere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in pop. R. studium, summam in se uoluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne eius supplicio Diuitiaci animum offenderet, uerebatur; itaque prius quam quidquam conaretur, Diuitiacum ad se uocari iubet; & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Proclium principem Galliae provinciae, familiarem suum, cui summam rerum

rerum omnium si dem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quae ipso praesente, in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta: & ostendit, quae separatim quique de eo apud se dixerit: petit, atque hortatur, ut sine eius offensione animi, uel ipse de eo, causa cognita, statuatur; uel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrymis Caesarem complexus, obsecrare cepit, ne quid grauius in fratrem statueret: scire se, illa esse uera: nec quemquam ex eo plus, quam se, doloris capere, propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se creuisset; quibus opibus, ac uicinis non solum ad minuendam gratiam, sed pene ad perniciem suam uteretur: sese tamen & amore fraterno, & existimatione uulgi commoueri: quod si quid ei a Caesare grauius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua uoluntate factum: quae ex re futurum, uti totius Galliae animi a se auerterentur. Haec cum pluribus uerbis fletus a Caesare peteret; Caesar eius dexteram prehendit: consolatus, rogat finem orandi faciat; tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti & reip. iniuriam, & suum dolorem eius uoluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se uocat, fratrem adhibet: quae in eo reprehendat, ostendit: quae ipse intelligat, quae ciuitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones iitet; praeterita se Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut, quae agat, quibuscumque loquatur, scire possit. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes sub monte confedissee, millia passuum ab ipsius castris octo, qualis esset natura montis, & qualis in circuitu adscensus, qui cognoscere non misit. remanentium est, facilem esse, de tertia uigilia T. Labienum legatum prop

simis praesidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi, circumuenere. conficati Heluetij, qui in montem sese receperant, rursus instare, & praelium redintegrare ceperunt. Romani conuersa signa * bipartito intulerunt: prima, ac secunda acies, ut uictis, ac submotis, resisteret: tertia ut uenientes sustineret. ita, accipiti praelio, diu, atque acriter pugnatum est. diutius cum nostrorum impetum sustinere non possent, alteri se, ut ceperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta, & carros suos se contulerunt. * nam hoc toto praelio, cum ab hora septima ad uesperam pugnatum sit, auersum hostem uidere nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea, quod pro uallo carros obiecerant, & è loco superiore in nostros uenientes tela coniiciebant, & nonnulli inter carros, rotasque, * matras ac tragulas subiiciebant, nostrosque uulnerabant. diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri positi sunt. ibi Orgetorigis filia, atque unus e filijs captus est. ex eo praelio circiter millia hominum cxxx. superfuerunt: eaque tota nocte continenter ierunt: * in nullam partem noctis itinere intermisso: in fines Lingonum die iv. peruenerant, cum, & propter uulnera militum, & propter sepulturam occisorum, nostri triduum morati, eos sequi non potuissent. * CAESAR ad Lingones litteras, nuntiosque misit, ne eos frumenta, neue alia re, iuuarent: qui si iuuissent, se eodem loco illos, quo Heluetios habiturum, ipse, triduo intermisso, cum omnibus copijs eos sequi cepit. Heluetij, omnium rerum inopia adlucti legatos de deditioe ad eum miserunt: qui, cum eum in itinere conuenissent, seque ad pedes proticissent, suppliciterque locuti, stentis pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tunc essent, suum aduentum exspectare iussisset, paruerunt.

vunt. eo postquam Caesar peruenit, obsides, arma, seruos, qui ad eos per fugissent, poposcit. dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum millia vi. eius pagi, qui Verbigenus appellatur, siue timore perterriti, ne armis traditis, supplicio afficerentur, siue spe salutis inducti, quod in tanta multitudine deditiorum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent, * prima nocte, ex castris Heluetiorum egressi ad Rbenum, sineque Germanorum, contenderunt. quod ubi Caesar rescieuit, quorum per fines ierant, his, uti conquirerent, & reducerent, si sibi purgati esse uellent, imperauit; reducos in hostium numero habuit. reliquos omnes, obsidibus, armis, per fugis traditis, in deditioem accepit: Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reuerti iussit; & quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperauit, ut his frumenti copiam facerent: ipsos oppida, uicosque, quos incenderat, restituere iussit. id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Heluetij discesserant, uacare; ne propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Heluetiorum fines transfrent; & finitimi Galliae prouinciae, Allobrogibusque essent. Boios, petentibus Aeduis, quod egregia uirtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit. quibus illi agros dederunt, eosque, postea in parem iuris, libertatisque conditionem, atque ipsi erant, acceperunt. In castris Heluetiorum tabulae repertae sunt, literis Graecis confectae, & ad Casarem perlatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo esset eorum, qui arma ferre possent, & item separatim pueri, senes, mulieresque: quarum omnium rerum summa erat: capitum Heluetiorum mil-

lia CCLXIII. Tulingorum millia XXXVI. Latobrigarum XIV. Rauracorum XXIII. Boiorum XXXII. ex his qui arma ferre possent, ad millia XCII. summa omnium fuerant ad millia CCLXIX, eorum qui domum redierunt, censu habito, ut *Cæsar* imperauerat, repertus est numerus millium C & X. * BELLO Helueticorum confecto, totius fere Gallie legati, principes ciuitatum, ad *Cæsarem* gratulatum conuenerunt: intelligere sese, tametsi, pro ueteribus Helueticorum iniurijs populus R. ab ijs pœnas bello repetisset; tamen eam rem non minus ex usu terra Gallie, quam populi Rom. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Heluetij reliquissent, uti toti Gallie bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque ciuitates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius Gallie in diem certam indicere, idque *Cæsaris* uoluntate facere, liceret. Sese habere quasdam res, quas e communi consensu ab eo petere uellent. ea re permessa, diem concilio constituerunt, & iureiurando, ne quis enuntiaret, nisi, quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio dimisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad *Cæsarem* reuerterunt, petieruntque, uti sibi secreto, in occulto, de sua omniumque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes flentes *Cæsari* ad pedes proiecerunt: non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixissent, enuntiarentur, quam, uti ea, quæ uellent, impetrarent, propterea quod, si enuntiatum esset, summum in cruciatum se uenturos uiderent. Locutus est pro his *Diuitiacus Aeduis*: Gallie totius factiones esse duas: harum alterius princi

principatum tenere *Aeduis*, alterius *Auernos*: hi cum tætopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab *Auernis*, *Sequanis*que Germani mœcederentur. *berum* primo circiter millia xv. *Rhenum* transisse, posteaquam agros, & cultum, & copias Gallorum homines feri, ac barbari adamasent, trãsauctos plures: nunc esse in Gallia ad C & xx. millium numerum: * cum his *Aeduis*, eorumque clientes semel, atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse; omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus præiis calamitatibusque fractos, qui & sua uirtute, & populi R. hospicio, atque amicitia plurimum ante in Gallia petuissent, coactos esse *Sequanis* obsides dare, nobilissimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo R. imploratos, neque recusatos, quo minus perpetuo sub illorum ditone, atque imperio essent. Vnum se esse, ex omni ciuitate *Aeduorum*, qui adduci non potuerit, ut iuraret, aut suos liberos obsides daret: ob eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad senatum uenisse, auxilium postulatum; quod solus neque iureiurando, neque obsidibus teneretur: sed prius uictoribus *Sequanis*, quam *Aeduis* uictis, accidisse: propterea quod *Arminius*, rex Germanorum, in eorum finibus sedisset, tertiamque partem agri *Sequani*, qui esset optimus totius Gallie, occupauisset, & nunc de altera parte tertia *Sequanos* decedere iuberet; propterea quod, paucis mensibus ante, *Harudum* millia hominum xxiv. ad eum uenissent; quibus locus, ac sedes pararentur: futurum esse paucis annis, uti omnes Gallie finibus pellerentur, atque omnes Germani *Rhenum* transirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Ger-

manorum agro, neque hanc consuetudinem uictus cum illis comparandam. Ariouistum, autem, ut semel Gallorum copias praelio uicerit, quod praelium factum sit * Amagetobriae; superbe, & crudeliter imperare, obsides, nobilissimi cuiusque liberos poscere, & in eos omnia exempla* cruciatu edere, si qua res non ad nutum, aut ad uoluntatem eius facta sit. Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in Caesare populoque R. sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetij fecerunt, ut domo emigrant; aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant, fortunamque, quacumque accidat, experiantur. Haec si cuncti Ariouisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat: Caesarem uel auctoritate sua, atque exercitus, uel recentis uictoriae, uel nomine populi R. detertere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transducatur; Galliamque omnem ab Ariouisti iniuria posse defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magnofletu auxilium a Caesare petere coeperunt. Animaduertit Caesar, unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri: eius rei quae causa esset miratus, ex ipsis quaesuit. nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. cum ab ijs * saepius quaereret, neque ullam omnino uocem exprimere posset; idem Diuitiacus Aeduos respondit, hoc esse miseriosem, & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod soli ne in occulto quidem queri, ne auxilium implorare, auderent; absentisq; Ariouisti crudelitatem, uelut si coram adesset, horrerent: propterea quod reliquis* tamen fugae facultas

dare

daretur, Sequanis uero, qui intra fines suos Ariouistum receperant, quorum oppida omnia in potestate eius essent, omnes cruciatu essent perferendi. His rebus cognitis, Caesar Gallorum animos uerbis confirmauit, pollicitusque est, sibi eam rem curae futuram: magnam se habere spem; & beneficio suo, & auctoritate adductum Ariouistum, sine iniurijs facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. Et secundam ea multa res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret; in primis, quod Aeduos fratres, consanguineosque saepe numero ab senatu appellatos, in seruitute, atque in ditione uidebat Germanorum teneri; eorumque obsides esse apud Ariouistum, ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio populi Rom. turpissimum sibi, & reip. esse arbitrabatur. paulatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem uenire, populo R. periculosum uidebat: neque; sibi homines feros, ac barbaros obtemperaturos; existimabat; quin, cum omnem Galliam occupassent, ut ante Cimbri, Teutonique fecissent, in prouinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent: praesertim cum Sequanos a prouincia nostra Rhodanus diuideret. quibus rebus quam maiurime occurrendum putabat. ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpsisset, ut ferendus non uideretur. * QUAMOBREM placuit ei, ut ad Ariouistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: uelle sese de re. & summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariouistus respondit: Si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum uenturum fuisse: * si quid ille a se uelit, illum ad se uenire oportere: praeterea; se neque sine exercitu in eas partes Galliae

26

11 X.

27

3 Galliae

Gallia uenire audere, quas Cæsar possideret, neque exerci-
 18 tum sine magno commætu, * atque emolumento in unum
 locum contrahere posse: sibi autem mirum uideri, quid in
 sua Galliâ, quam bello uicisset, aut Cæsari, aut omnino po-
 pulo R. negotij esset. His responsis ad Cæsarem relatis, iter-
 rum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: Quo-
 niam tanto suo, populique R. beneficio affectus, cum in con-
 sulatu suo rex, atque amicus a senatu appellatus esset, hanc
 sibi, populoq; Rom. gratiam referret, ut in colloquium ue-
 19 nire inuitatus grauaretur, * neque de communi re dicendum
 sibi, & cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo postula-
 ret: primum, ne quam multitudinē hominum amplius trās
 Rhenum in Galliam transduceret: deinde, obsides, quos ha-
 beret ab Aedujs, redderet: Sequanisque; permitteret, ut, quos
 illi haberent, uoluntate eius reddere illis liceret; neue Ae-
 duos iniuria lacefferet, neue his, socijsq; eorum bellum in-
 20 ferret: * si id fecisset, sibi populoque R. perpetuam gratiam,
 atque amicitia cum eo futuram: si * non imperaret, quonia
 M. Metellam, L. Pisonem Coss. senatus censuisset, uti, quicun-
 que Galliam prouinciam obtineret, quod cōmodo reip. fa-
 cere posset, Aeduos, ceterosque amicos populi R. defenderet,
 se Aeduorum iniurias non neglecturam. Ad hæc Ariouis-
 tus respondit: ius esse belli, ut, qui uicissent, ijs, quos uicif-
 sent, quæadmodum uellent, imperarent: * item populum R.
 uictis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium
 imperare * consueisse: si ipse populo R. non præscriberet, quem
 admodum suo iure uteretur; non oportere se a populo Rom.
 * in suo iure impediri: Aeduos sibi, quoniam belli fortunam
 tentassent, & armis congressi, ac superati essent, stipendia-
 rios esse factos: magnā Cæsarem iniuriam facere, qui suo adue-
 tu uicti galia sibi deteriora faceret. Aedujs se obsides red-
 diturū

diturū non esse; neque ijs, neq; eorū socijs iniuria bellū illa-
 turū, si in eo manerēt, quod conuenissent: stipendiumq; quo-
 tannis pederent: * si id non fecissent, * lōge ijs fraternum no- 21
 men populi R. absumurum. quod sibi Cæsar denunciaret,
 se Aeduorum iniurias non neglecturam; neminem secum
 sine sua pernicie contendisse. cum uellet, congreg. retur;
 intelleturum, quid inuicti Germani, exercitissimi in
 armis, qui intra annos xiv. testum non subissent, uir- 28
 tute possent. Hæc eodem tempore Cæsari mandata refere-
 bantur; & legati ab Aedujs, & Treuiris ueniebant:
 Aedui, questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam
 transportati essent, fines eorum popularentur; sese, ne
 obsidibus quidem datis, pacem Ariouisti redimere potuis-
 se, Treuiri autem, pagos centum Sueuorum ad ripā Rheni
 concessisse, qui Rhenum transire conarentur: ijs præesse
 Nasuam, & Cimberium fratres. quibus rebus Cæsar ue-
 hementer commotus, maturandum sibi existimauit, ne,
 si noua manus Sueuorum cum ueteribus copijs Ariouisti
 sese coniunxisset, minus facile resisti posset. itaque, re
 frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis
 itineribus ad Ariouistum contendit. * Cvm. tridui 13.
 uiam processisset, nunciatum est ei, Ariouistum cum suis
 omnibus copijs ad occupandum Vesontionem, quod est
 oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique
 uiam * a suis finibus processisse. id ne accideret, magnopere
 præcauendum sibi Cæsar existimabat. namque omnium
 rerum, quæ ad bellum usui erant, summa erat in eo op-
 pido * facultas: idque natura loci sic muniebatur, ut ma-
 gnam adducendum bellum daret facultatem: propterea
 quod * flumen Aduasidubis, ut circino circumductum, p. ne
 totū oppidū cingit: reliquū spatium, quod nō est amplius pedū

29

100. qua flumen intermittit, mons continet magna altitudi-
 ne; ita ut radices eius montis ex utraque parte ripæ flu-
 minis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit,
 & cum oppido coniungit. huc Cæsar magnis diurnis, no-
 cturnisque itineribus cõtendit, occupatoq; oppido, ibi * præ-
 sidium collocat. dum paucos dies ad Vesontionē, rei frumē-
 taria, cõtineat; caussa, moratur; ex percunctatione no-
 strorū, uocibusq; Gallorum, ac mercatorū, qui ingenti ma-
 gnitudine corporum Germanos, incredibili uirtute, atque
 exercitatione in armis, esse * prædicabant: se penumero se se
 2.2 cum ijs congressos ne uultum quidem, * atque aciem oculo-
 rum uidebant ferre potuisse: tantum subito timor omnem
 exercitiū occupauit, ut non mediocriter omniū mentes, ani-
 mosq; perturbaret. * hic primū ortus est a tribunis militum,
 2.3 ac Præfectis, reliquisque. * qui, ex urbe, amicitia caussa,
 Cæsarem secuti, non magnum in re militari usum habebant.
 quorum alius, alia caussa illata, quam sibi ad proficiscen-
 dum necessariam esse * diceret, petebat, ut eius uoluntate
 discedere liceret. nonnulli, pudore adducti, ut timoris sus-
 picionem uitarent, remanebant. hi neque uultum fingere,
 neque interdum lacrymas tenere, poterant: * abditū in ta-
 bernaculis, aut suū fatum querebāt, aut cum familiaribus
 suis commune periculum miserabantur: uulgo totis castris
 testamenta obsignabātur. horum uocibus, ac timore paul-
 latim etiam ij, qui magnum in castris usum habebant, mi-
 lites, centurionesque, quique equitatu præerant, per-
 turbabantur: qui se ex his minus timidos existimari uole-
 bant, non se hostem uereri, sed angustias * itineris, &
 magnitudinem sylvarum, quæ inter eos, atque Ariouistum,
 intercederent, aut rem frumentariam, ut satis com-
 mode supportari posset, timere dicebant. nonnulli etiam
 Cæsa

30

Cæsari renuntiabant, cum castra moueri, ac signa ferri
 iussisset, non fore dicto audientes milites, neque, propter
 timorem, signa laturos. Hæc cum animaduertisset Cæsar,
 conuocato concilio, omniumque ordinum ad id concilium,
 adhibitis cõturiōibus, uehementer eos incusauit: primum,
 quod aut, quam in partem, aut, quo consilio ducerentur,
 sibi querendum, aut cogitandum, putarent. Ariouistum, se
 consule, cupidissime populi R. amicitiam appetisse; cur
 hunc tam temere quisquam ab officio discessurum indica-
 ret? sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis, atque
 * æquitate * conditionis perspecta, eum neque suam, neque
 2.4 populi R. gratiam repudiaturum. Quod si, furore, atque
 amentia impulsus, bellum intulisset, quid tandem uereren-
 tur? aut cur de sua uirtute, aut de ipsius diligentia, despe-
 rant? factum eius hostis periculum patrum nostrorum
 memoria: cum, Cimbris, & Teutonis a C. Mario pulsus, nõ
 minorem laudem exercitus, quam ipse imperator, meritus
 esse * uidebatur: factum etiam nuper in Italia seruili * tu-
 multu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam a nobis
 accepissent, * subleuaret. Ex quo iudicari posset, quantum
 haberet in se boni constantia; propterea quod, quos ali-
 quandiu inermes sine caussa timuissent, hos postea arma-
 tos, ac uictores, superassent: * denique, hos esse eosdem
 Germanos, quibus cum se penumero Heluetij congressi non
 solum in suis sedibus, sed etiam in illorum finibus, ple-
 runque * superassent, qui tamen pares esse nostro exerci-
 tuti non potuerint. Si quos aduersum prælium, & fuga
 Gallorum commoueret; * hoc si quærerent, reperiri posse,
 diturnitate belli defatigatis Gallis, Ariouistum, cum mul-
 tos menses castris, ac paludibus se tenuisset, neque sui po-
 testatem fecisset, desperantes iam de pugna, & dispersos
 subito

subito adortum, magis ratione ac consilio, quam uirtute; uicisse. cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos, locus fuisset, hac ne ipsum quidem, sperare, nostros exercitus capi posse. Qui suum timorem in rei frumentaria simulationem, angustiasq; itineris, * conferrent, facere arroganter; cum aut de officio imperatoris desperare, 25 * aut ei praescribere, auderent. Hæc sibi esse curæ: frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare, iamq; esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos breui tempore iudicatos: quod non fore dicto audientes, neque signa laeturi, dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim, Quibuscunque exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re gesta, fortunam defuisse; aut, aliquo facinore comperto, auaritiâ esse * coniunctam: suam innocentiam, * perpetua uita, felicitatem, Heluetiorum bello esse perfectam. itaque se, quod in longiorem diem collaturus esset, repræsentaturum, & proxima nocte de quarta uigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor, atque officium, an timor, plus ualeret. Quod si prætereâ nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum de qua non dubitaret; sibiq; eam prætoriam cohortem futuram. Huic legioni Cæsar & indulserat præcipue, & propter uirtutem cõfidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conuersæ sunt omnium mêtēs, summaq; alacritas & cupiditas belli gerendâ innata est: princepsq; decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset; seq; esse ad bellum gerendum paratissimum confirmauit; * deinde reliquæ legiones per tribunos mil. & primorum ordinum centuriones egerunt, uti Cæsari satisfacerent. se neque unquam dubitasse, neque timuisse, neque de summa belli suum iudicium, sed imperatoris,

ratoris, esse existimauisse. * EORVM satisfactione X. accepta, & itinere exquisito per Diuiiacum, * quod ex 31 alijs Gallis ei maximam fidem habebat, ut, milliū amplius quinquaginta circuitu, locis apertis exercitum duceret, de quarta uigilia, uti dixerat, profectus est. septimo die, cum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Ariouisti copias a castris millibus passuum x v. & x x. abesse. Cognito Cæsaris aduentu, Ariouistus legatos ad eum mittit, quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset; seque id sine periculo facere * posse existimaret. non respuit conditionem Cæsariamque eum ad sanitatem reuerti arbitratur; cum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnaque in spem ueniebat, pro suis tantis, populique. R. in eum beneficiis, cognitis suis postulatis, fore, uti pertinacia desisteret. Dies colloquio dicta est, ex eo die quintus. Interim, cum sæpe ultro citroque legati inter eos mitterentur; Ariouistus postulauit, ne quem peditem ad colloquium Cæsar adduceret: uereri se, ne per insidias ab eo circumueniretur: uterque cum equitatu ueniret: alia ratione se non esse uenturum. Cæsar, quod nec colloquium, interposita causa, tolli uolebat, neque salutem suam Gallorum equitatu committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis, Gallis equitibus detractis, legionarios co milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat, imponere: ut praesidium quam amicissimum, si quid opus factu esset, haberet. Quod cum fieret, non irridicule quidam ex militibus decimæ legionis dixit: Plus, quam pollicitus esset, Cæsarem facere; pollicitum esse in cohortis prætorie loco decimam legionem habiturum; & nunc ad equum referre. Planities erat magna & in ea tumulus terreus, 32 satis

fatis grandis, hic locus aequo fere spatio ab castris utriusque aberat. * eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Caesar, quam equis deuexerat, passibus CC. ab eo tumulo constituit. item equites Ariouisti pari intervallo constituerunt. Ariouistus; ut ex equis colloqueretur, & praefer se, denos ut ad colloquium adducerent, postulauit. ubi eo uentum est, Caesar, initio orationis, sua, senatusque in eum beneficia commemorauit, quod Rex appellatus esset a senatu, quod Amicus, * quod munera amplissime missa. quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro maximis hominum officiis consueuisse tribui docebat. Illum, cum neque aditum, neque causam postulandi iustam haberet, beneficio, ac liberalitate sua, ac senatus praemia consecutum. docebat, quam, quam ueteres, quamque iusta causa necessitudinis ipsi enim Aeduis intercederent; quae senatusconsultum quoties, quamque honorifica in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliae principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. Populi R. hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, 26 honore * auctiores uelut esse, quod uero ad amicitiam populi R. attulissent, id his eripi, quis pati posset? postulauit deinde eadem, quae legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorum sociis, bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur. Ariouistus ad postulata Caesaris pauca respondit; de suis uirtutibus multa praedicauit: transisse Rhenum sese, non sua sponte, sed rogatum, & accersitum a Gallis: non sine magna spe magnisque praemiis domum, propinquosque reliquisses sedes habere in Gallia ab ipsis concessas: sedes ipsorum uoluntate

tate datos; stipendium capere iure belli, quod uictores uictis imponere consueverint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliae ciuitates ad se oppugnandum uenisse, ac contra se castra habuisse; eas omnes copias uno ab se * praelio suas ac superatas esse. si iterum experiri uelint, * paratum se decertare; sin pacem malint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua uoluntate ad id tempus * dependerint. amicitiam populi R. sibi ornamento, & praesidio, non detrimento, esse oportere; idque se ea spe petisse. si per populum R. stipendium remittatur, & dediticij subtrahantur, non minus libenter sese recusatum populi R. amicitiam, quam appetierit. quod multitudinem Germanorum in Galliam transducatur, id se sustinendi, * non in Gallia oppugnanda, causa facere. eius rei testimonium esse, quod, nisi rogatus, non uenerit: & quod bellum non intulerit, sed defenderit. se prius in Galliam uenisse, quam populum R. non iam, ante hoc tempus, exercitum populi R. Galliae prouinciae finibus egressum. quid sibi uellet, cur in uas possidentes ueniret. Prouinciam suam esse hanc Galliam, siue illam nostram, ut * ipsi concedi non apertere, si in nostros fines impetum faceret, sic item, nos esse in quos, * qui in suo iure se interpellaremus. * Quod ex CC. Aeduos appellatos amicos diceret. non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Aeduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos, in his contentionibus, quas Aedui pecum, & cum Sequanis, habuissent, auxilio populi R. usos esse. * Debere se suspicari, simulata 28 Casarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus: sese illum non pro amico, sed pro hoste,

hoste, habiturum. quod si eum interfecerit, multis s. se nobilibus, principibusque populi R. gratum esse facturum. id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere; quorum omnium gratiam, atque amicitiam, eius morte redimere posset. Quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Gallia tradidisset; magno se illum premio remuneraturum, & quaecunque bella geri uellet, sine ullo eius labore, & periculo, confecturum. Multa a Cesare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset. * & neque sua, neque populi R. consuetudinem pati, uti optime * meritis socios desereret: neque se iudicare Galliam potius esse Ariouisti, quam populi R. bello superatos esse Aruernos, & Rutenos à Q. Fabio Maximo; quibus populus R. ignouisset; neque in prouinciâ redigisset; neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, populi R. iustissimum esse in Gallia imperium: si iudicium senatus seruari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello nict. in suis legibus uti uoluisset. Dum hæc in colloquio geruntur, Cesari nuntiatum est, equites Ariouisti propius uicinium accedere; & ad nostros * adequitare; lapides, telaque in nostros conijcere, * CAESAR loquendi finem fecit, seque ad suos recepit: suisque imperauit, ne quod omnino telum in hostes reijcerent. * nam, etsi sine ullo periculo legionis delecta commissum cum equitatu prælium fore uidebatur; amen committendum non putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, eos a se per fidem in colloquio circumuentos. Posteaquam in uulgus militum * relatum est, quæ arrogantia in colloquio Ariouisti usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros eius equites fecissent; eaque res colloquium * ut diremisset: multo maior alacritas, studiumque; pugna: maius exercitui iniectum

iniectum est. Biduo post Ariouistus legatos ad Cesare mittere, uelle se de his rebus, quæ inter eos agi ceptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti iterum colloquio diem constitueret; aut, si id minus uellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Cesare causa uisa non est, & eo magis, quod pridie eius dicit, Germani retineri non * poterant, quin in nostros tela conijcerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris obiecturum, existimabat. commodissimum uisum est, * M. Valerium Proculium, C. Valerij Caburi filium, summa uirtute, & humanitate adolescentem, cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat, & propter fidem, & propter linguæ Gallia scientiam, qua multa iam Ariouisti longinqua consuetudine utebatur, & quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere, & * M. Titium, qui hospitio Ariouisti usus erat, his mandauit: ut, quæ diceret, Ariouistus, cognoscerent, & ad se referrent, quos cum apud se in castris Ariouistus cõspexisset, exercitu suo presente, * conclamauit: Quid ad se uenirent? an speculandi causæ conantes dicere prohibuit, & in catenas coniecit. Eodem die castra promouit, & millibus passuum vi. a Cesare castris sub monte confedit. postridie eius dicit, præter castra Cesare suas copias trãsduxit, & millibus passuum XII. ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento, commeatuque; qui ex Sequanis, & Aeduis supportaretur, Casarem intercluderet. ex eo die dies continuos v. Caesar, pro castris suas copias produxit, & aciem instructam habuit, ut, si uellet Ariouistus prælio contendere, ei potestas non deesset. Ariouistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugna, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant

33

29

XI.

30

32

31

35

erant VI. totidem * numero pedites uelocissimi, ac fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos, suæ salutis causa, delegerant, cum his in prælijs uersabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrerant: si qui, grauiore uulnere accepto, equo deciderant, circumstitebant. si quo erat longius procedendum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut in his equorum subleuati, cursum adæquarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commætu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani confederant, circiter passus 100. ab his castris idoneum locum delegit, acieq; triplici instructa, ad eum locum uenit. primam, & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat. eo circiter hominum numero XVI. millia expedita cum omni equitatu Ariouistus misit; quæ copię nostros * deterrent, & munitione prohiberent. nihilo secius Caesar, ut ante constituerat, duas acies, hostem propulsare, tertiam, opus perficere iussit. munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum, quattuor * reliquas in castra maiora reduxit. proximo die, instituto suo Caesar ex castris utrisque copias suas eduxit: paullulumq; a maioribus castris progressus, aciem instruxit: hostibusq; pugnandi potestatem fecit. ubi, ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. tum demum Ariouistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. acriter utrinque usque ad uesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariouistus, multis & illatis, & acceptis uulneribus, in castra reduxit. Cum ex captiuis quæreret Caesar, quamobrem Ariouistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam:

causam

causam: Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familias eorum, sortibus, & uaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, nec ne. Eas * ita dicere, Non esse fas Germanos superare, si ante nouam lunam prælio contendissent. * POSTRIDIE eius diei XII. Caesar * præsidium utrisq; castris, quod satis esse uisum est, 33
reliquit: omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit: quod minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero ualebat, ut ad speciem alarijs uteretur. ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium accessit. * tum demum necessario Germani suas copias e castris eduxerunt, generatimque constituerunt, paribusque intervallis Harudes, Mercomanos, Tribocæ, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos: omnemque aciem suam rhedis, & carris circumdederunt, ne qua spes in fuga reliqueretur. eo mulieres imposuerunt quæ, in prælium proficiscentes milites passis manibus flentes implorabant, ne se in seruitutem Romanis traderent. Caesar singulis legionibus, singulos legatos, & quæstorem præfecit; uti eos testes suæ quisque uirtutis haberet, ipse a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse animaduertat, prælium commisit. ita nostri acriter in hostes, signo dato impetum fecerunt. itaque hostes repente, celeriterque procurrerunt, ut spatium, pila in hostes conijcendi, non daretur. reiectis pilis, comminus gladijs pugnatum est, at Germani celeriter, ex consuetudine sua phalange facta, impetus gladiatorum exceperunt. reperiuntur complures nostri milites, qui in phalangas insiluerunt; & scuta manibus reuellerent: & desuper uulnerarent. cum hostium acies a sinistro cornu pulsa, atque in fugam conuersa esset, a dextro cornu uehementer multitudine suorum, nostram

6

acie

aciem premebant, id cum animaduertisset P. Crassus adolefcens, qui equitatu præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui * inter aciem uersabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit. ita prælium restitutum est, atque omnes hostes terga uertunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter v. peruenerunt. ibi perpauci, aut uiribus confisi, transmare contenderunt; aut, in tribus inuentis, salutem sibi * petierunt: in his fuit Ariouistus, qui, nauiculam deligatam ad ripam nactus, * ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. duæ fuerunt Ariouisti uxores, una Sueua natione, * quam domo secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, a fratre missam. * utraque in ea fuga perijt. duæ filie harum, altera occisa, altera capta est. M. Valerius Proclius, cum a custodibus in fuga trinis catenis uinctus traheretur, in ipsum Casarem, hostium equitatum persequentem, incidit. quæ quidem res Casari non minorem, quam ipsa uictoria, uoluptatem attulit; quod hominem honestissimum provincia Gallia, suum familiarem, & hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum * uidebat; neque eius calamitate de tanta uoluptate, & gratulatione quidquã fortuna deminuerat. is, se præsentem, de se, ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruetur. sortium beneficio se esse incolumem. item M. Titius repertus, & ad eum reductus est. Hoc prælio trans Rhenum nuntiato, Sueui, qui ad ripas Rheni uenerant, domum reuersti cæperunt; * quos ubi qui proxime Rhenum incolunt, perterritos senserunt, insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Casar una æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paulo, quam tẽpus anni postu-

38

postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præposuit: ipse in citriorem Galliam, ad conuentus agendos, profectus est.

C. IULII CAESARIS

COMMENT. DE BELLO

GALLICO.

LIBER II.

HVIUS LIBRI CAPITA.

- I. Belgarum coniuratio, & apparatus belli contra Romanos.
- II. Belgarum profectio in Rhemorum fines: & Caesaris eodem tempore aduentus, & Bibracis obfessi liberatio.
- III. Belgarum apparatus ad pugnam, & rebus desperatis fuga, & internecio.
- IV. Sueffionum, Bellouacorum, & Ambianorum deditio.
- V. Neruiorum uirtus, & eorundem ad pugnam apparatus.
- VI. Caesaris in acie instruenda, cohortandis militibus, & variis negotiis obeundis, celeritas.
- VII. Præuij cum Neruiis commissi dubij euentus complures: & eorundem clades ac deditio.
- IX. Aduaricorum, qui ex Cimbris ac Teutonibus prognati erant, deditio: eorundem rebellio & calamitas.

V M esset Casar in citriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, literisque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Gallia partem dixeramus, contra populum R. coniurare, obsidesque inter se dare. coniurandi has esse causas: primum, quod uererentur, ne, omni pa-

cata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim, qui, ut Germanos diutius in Gallia uersari noluerant, ita populi R. exercitum hyemare, atque inueterascere in Gallia, moleste ferebant; partim, qui, mobilitate, & leuitate animi, nouis imperijs studebant; ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus, atque ijs, qui ad conducendos homines, facultates habebant, uulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant. Iis nuntijs, literisque commoratus Caesar, duas legiones in citeriore Gallia nouas conscripsit, & * inuente aestate, in * ulteriore Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatum misit: ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum uenit. dat negotium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea quae apud eos gerantur, cognoscant: seque de his rebus certiore faciant. hi, constanter omnes nuntiauerunt, manus cogi, * exercitus in unum locum conductum uero dubitandum non existit: mauit, quin ad eos proficisceretur. re frumentaria comparata, castra mouet, dibusque circiter xv. ad fines Belgarum peruenit. eo cum de improviso, celeriusque * omnium opinione uenisset, Rheimi, qui proximi Galliae ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium, & Antebrogium, primos ciuitatis suae miserunt: qui dicerent, se, suaque, omnia in fidem, atque potestatem populi R. permittere, neque se cum reliquis Belgis consensisse, neque * contra populum R. omnino coniuasse, paratosque esse & obsides dare, & imperata facere, & oppidis recipere, & frumento, ceterisque rebus iuuare. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, * qui cis Rhenum incolunt, sese cum his coniunxisse: quantumque esse eorum omnium furor, ut, ne Sueffiones quidem

dem fratres, consanguineosque suos, qui eodem iure, iisdem legibus * utantur, unum imperium, unumque magistratum cum ipsis habeant, detertere potuerint, quin cum his consentirent. cum ab his quaereret, quae ciuitates, quantaque in armis essent, & quid in bello possent; sic reperibat: Plerosque Belgas esse ortos a Germanis, Rhenumque antiquitus transductos propter loci fertilitatem; ibi confedisse; Gallosque, quia loca incolerent, expulisse: solosque esse, qui patris nostrorum memoria omni Gallia uexata, * Teutonon, Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuissent. qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent. de numero eorum omnia se habere explorata Rheimi dicebant: propterea quod, propinquitatibus affinitatibusque coniuncti, quantum quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus esset, cognouerant. plurimum inter eos Bellowacos & uirtute, & auctoritate, & hominum numero ualere: hos posse conficere armata millia centum, pollicitos ex eo numero lecta millia lxx. totiusque belli imperium sibi postulare. * Sueffiones suos esse finitimos; latissimos, feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem, nostra etiam memoria, Diuitiacum, totius Galliae potentissimum, (qui cum magna partibus harum regionum, tum etiam Britanniae, imperium obtinuerit) nunc esse regem Galbam, ad hunc propter iustitiam, prudentiamque, summam totius belli omnium uoluntate deferri: oppida habere numero xlii: polliceri millia armata quinquaginta; totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, longissimeque * absint; xv. millia Atebates; Ambianos x. millia; Morinos xv. millia; Menapios vii. millia; * Caletes x. millia; Verocasses,

2

et Veromanduos totidem; Catuacos xix millia; Condrusos, Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad xl. millia. Cæsar, Rhemos cohortatus, liberaliterque oratione prosecutus, omnem senatum ad se conuenire, principumque liberos obsides ad se adduci iussit. quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. ipse, Diuitiacum Aduum magnopere * cohortatus, docet, quantopere recip. communisque salutis intersit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confligendum sit. id fieri posse, si suas copias Aduum fines Bellouacorum introduxerint: et eorum agros populari ceperint. his mandatis, eum ab se dimittit.

- II. *POST QUAM omnes Belgarum copias in unum locum coactas* ad se venire, neque iam longe abesse ab his, quas miserat, exploratoribus, et ab Rheimis cognouit, flumen Axonam, quod est in extremis Rhemorum finibus, exercitum traducere maturauit; atque ibi castra posuit, quæ res et latus unum castrorum ripis fluminis muniebat, et post eum quæ essent, tuta ab hostibus reddebat, et eomneatus ab Rheimis, reliquisque ciuitatibus, ut sine periculo ad eum portari posset, efficiebat. in eo flumine pons erat. ibi presidium ponit; et in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum vi. cohortibus reliquit. castra in altitudinem pedum xxi. uallo, fossaque xxii. pedum munire iubet. ab ipsis castris oppidum Rhemorum, nomine Bibrax aberat millia passuum iix. id ex itinere in igno impetu Belgæ oppugnare ceperunt. ægre eo die sustentatum est. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio est. *hi, ubi circumiecta multitudine hominum totis moribus, undique in murum lapides iaci cepti sunt, manusque defensoribus nudatus est; testudine facta, portis succe

succedunt, murumque subruunt. quod tum facile fiebat. *nam tanta multitudo lapides, ac tela coniecit, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Rhemus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido præfuerat, unus ex ijs, qui legati de pace ad Cæsarem uenerant, nuntios ad eum mittit, Nisi subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere non posse. eo de media nocte Cæsar, iisdem ducibus usus qui nuntij ab Icicio uenerant, Numidas, et Cretas sagittarios, et funditores Baleares subsidio oppidanis mittit. quorum aduentu, et Rheimis cum spe defensionis studium propugnandi accessit; et hostibus eadem de causa spes potendi oppidi discessit. Itaque, paulisper apud oppidum morati, agrosque Rhemorum depopulati, omnibus uicis, ædificijsque, * quo adire poterant, incensis, ad castra Cæsaris cum omnibus copijs contenderunt: et a millibus passuum minus ii. castra posuerunt: quæ castra, ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus passuum iix. in latitudinem patebant. * CAESAR primo et propter multitudinem hostium, et propter eximiam opinionem uirtutis prælio supersedere statuit. quotidie tamen equestribus prælijs, quid hostis uirtute posset, et, * quid nostri auderent, periclitabatur. ubi nostros non esse inferiores intellexit; loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno, atque idoneo, quod is collis, ubi castra posita erant, paululum ex planicie editus, tantum aduersus in latitudinem patebat, quantum loci acis instructa occupare poterat, atque ex utraque parte lateris deiectus habebat, et in fronte leuiter fastigiatus; paulatim ad planiciem redibat: ab utroque latere eius collis transversam fossam obduxit circiter passuum cto. et

5
III.

40

41

ad extremas fossas * castella constituit, ibique tormen-
 tu collocauit; ne, cum aciem instruxisset, hostes * (quod
 tantum multitudine poterant) a lateribus suos pugnantes
 circumuenire possent. hoc facto, duabus legionibus, quas
 proxime conscripserat, in castris relictis, ut, si quo opus es-
 set, subsidio duci possent, reliquas v. l. legiones pro castris
 in acie constituit. hostes item suas copias ex castris edu-
 ctas instruxerunt. palus erat non magna, inter nostrum, at-
 que hostium exercitum, hanc si nostri transirent, hostes
 expectabant. nostri autem, si ab illis initium transeundi
 fieret, ut impeditos aggredierentur, parati in armis erant.
 interim praelio equestri inter duas acies cōtendebatur. ubi
 neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum
 nostrorum praelio, Caesar suos in castra reduxit. hostes pro-
 tinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse
 post nostra castra demonstratum est. ibi uadis repertis,
 partem suarum copiarum traducere conati sunt; eo con-
 silio, ut, si possent, castellum, cui praerat Q. Titurius
 legatus, expugnarent, pontemque interscinderent, sin mi-
 nus possent, agros Rbemorum popularentur, qui magno
 nobis usui ad bellum gerendum erant, * commatuque no-
 stros prohiberent. Caesar, certior factus a Titurio, omnem
 equitatum, & leuis armaturae Numidas funditores, sagit-
 tariosque pontem traducit, atque ad eos contendit. acriter
 in eo loco pugnatum est. hostes impeditos nostri in flumi-
 ne aggressi, magnum eorum numerum occiderunt. per eo-
 rum corpora reliquos audacissime transire conantes, mul-
 titudine telorum repulerunt; primosque, qui transierant,
 equitatu circumuentos, interfecerunt. Hostes, ubi & de
 expugnando oppido, & de flumine transeundo spem se fe-
 cisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem

pro

progredi, pugnandi causa, uiderint; atque eos res frumen-
 taria deficere cepit, concilio conuocato, constituerunt op-
 timum esse, domum suam quemque reuerti; & quorum
 in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos
 defendendos undique conuenire, ut potius in sua, quam
 in alienis finibus decertarent: & domesticis copijs rei fru-
 mentariae uerentur. ad eam sententiam, cum reliquis caus-
 sis, haec quoque ratio deduxit; * quod Diuitiacum quo- 42
 que, atque Aeduos finibus Bellouacorum appropinquare
 cognouerant: his persuaderi, ut diutius morarentur, ne
 suis auxilium ferrent, non poterant. Eare constituta, se-
 cunda uigilia magno cum strepitu, at tumultu, castris e-
 gressi, nullo certo ordine, neque imperio, cum sibi quis-
 que primum itineris locum peteret; & domum perueni-
 re properaret; fecerunt, ut consimilis fugae profectio uide-
 retur. Hac re statim Caesar per speculatores cognita, infi- 8
 dias uertit: quod, qua de causa discederent, nondum per-
 spexerat: exercitum, equitatumque castris continuit. pri-
 ma luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equita-
 tum, qui nouissimum agmen moraretur, praemisit; eique
 Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam legatos praefecit.
 T. Labienum legatum cum legionibus tribus subsequi ius-
 sit. hi, nouissimos adorti, & multa millia passuum profectu-
 ti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt.
 * cum ab extremo agmine hi, ad quos uentum erat, con-
 sisterent; fortiterque impetum nostrorum militum susti-
 nerent: priores, quod abesse a periculo uiderentur, neque
 ulla necessitate, neque imperio continerentur, exaudito cla-
 more, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium
 posuerunt. ita sine ullo periculo tantam eorum multitudi-
 nem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium. sub

c 5

*occa

* *occasum Solis sequi destiterunt, seque in castra, uti erat
I v. imperatum, receperunt.* * *POSTRIDIE eius dici Ca-*
43 *sar, prius quam se hostes* ex pauore, ac fuga reciperent, in*
fines Sueffionum, qui proximi Rhemis erat, exercitum du-
xit; & magno itinere confecto, ad oppidum Nouiodunū cō-
tendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod uacuum ab
defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossæ, mu-
9 *riq; altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non po-*
tuit. Castris munitis, uineas agere, quæq; ad oppugnandū
usui erant, comparare cepit: interim omnis ex fuga Sues-
ffionum multitudo in oppidum proxima nocte conuenit. ce-
lenter uineis ad oppidum actis, aggere iacto, turribusque
constitutis, magnitudine operum, quæ neque uiderant an-
te Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum per-
moti legatos ad Cæsarem, de deditioe, mittunt; & pe-
tentibus Rhemis, ut conseruarentur, impetrant. Cæsar,
obsidibus acceptis, primis ciuitatis atque ipsius Galbæ re-
gis duobus filijs, armisque omnibus ex oppido traditis, in
deditioem* Sueffiones accepit; exercitumque in Belloua-
cos duxit. qui cum se, suaque omnia in oppidum Bratu-
spantium contulissent, atque ab eo oppido Cæsar cum e-
xercitu circiter millia passuum v. abesset, omnes maiores
natu ex oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere, & uo-
ce significare cœperunt, sese in eius fidem, ac potestatem,
uenire, neque contra populum Rom. armis contendere.
item cum ad oppidum accessisset; castraque ibi poneret,
pueri, mulieresque ex muro passis manibus, suo more,
pacem a Romanis petierunt. pro his Diuitiacus (nam
post discessum Belgarum, dimissis Aeduorum copijs, ad eum
reuerterat) facit uerba, Bellouacos, omni tempore in fide,
atque amicitia ciuitatis Aedua fuisse. impulsos a suis prin-
cipibus

cipibus, qui dicerent, Aeduos, a Cæsare in seruitutem reda-
ctos, omnes indignitates, contumeliasq; perferre; & ab Ae-
duis defecisse, & populo R. bellū intulisse, qui huius consilij
principes fuissent, quod intelligerent, quāntam calamitatē
ciuitati intulissent, in Britanniam profugisse. petere non
solum Bellouacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clemen-
tia, ac māsuetudine in eos utatur: quod si fecerit, Aeduorum
auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum: quorum
auxilijs atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare con-
suenerint: Cæsar honoris Diuitiaci, atque Aeduorum caus- (o
sa, sese eos in fidē recepturum, & conseruaturum, dixit: sed,
quod erat ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, atq;
hominum multitudine, præstabat, tōc. obsides poposcit. his
traditis, omnibusq; armis ex oppido collatis, ab eo loco in fi-
nes Ambianorū peruenit, qui se, suaq; omnia, sine morâ, de-
diderunt. * EORVM fines Neruij attingebant: quorum de V.
natura, moribusq; Cæsar cum quaereret, sic reperiēbat: Nul-
lū aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini, reliqua-
riūq; rerū, ad luxuriā pertinetiū, inferri, quod his rebus* re-
languescere animos, eorūq; remitti uirtutem existimarent.
esse homines feros, magnaq; uirtutis increpare, atq; incu-
sare reliquos Belgas, qui se populo R. dedidissent, & patriā
uirtutē proicissent: confirmare, sese neq; legatos missuros, 44
neq; ullam conditionem pacis accepturos.* cum per eorum
fines triduo iter fecisset, inueniebat ex* captiuis, Sabin
flumen ab castris suis, non amplius millia passuum x. abes-
se. trans id flumen omnes Neruios confedisse, aduentumque
ibi Romanorum exspectare, una cum A. rebatibus, & Ve-
romanduis, finitimijs suis. nam his utrisque persuaserant,
ut eandem belli fortunam experirentur. exspectari etiam
ab his Aduatorum copias, atque esse in itinere mulieres,
quique

quiq; per etatem ad pugna inuitiles uideretur in eum locum coniecisse; quo propter paludes exercitui aditus non esset. Caesar, his rebus cognitis, exploratores, centurionesq; praemittit, qui locum castris idoneum deligant. cum ex dediticijs Belgis, reliquisque Gallis, complures, Caesarem secuti, una iter facerent; quidam ex his, ut postea ex captiuis cognitum est, eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Nervios peruenerunt, atque his demonstrarunt, inter singulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere, neque esse quidquam negotij, cum prima legio in castra uenisset, reliquaque legiones magnum spatium abessent; hanc sub sarcinis adoriri, qua pulsa impedimentisque direptis, futurum, ut reliqua contra consistere non auderent. adiuuabat etiam eorum consilium, qui rem deferebant, quod Nervij antiquitus, cum equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei student; sed, quidquid possunt, pedestribus ualent copijs) quo facilis finitimorum equitatum, si praedandi causa ad eos uenisset, impedirent, teneris arboribus incisis, atq; inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis, sentibusque interiectis, effecetant, ut, instar muri haec sepes munimenta praerent; quo non modo non intrari sed ne perspicere quidem posset. his rebus cum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Nervij existimauerunt. loci natura erat haec, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo aequaliter decliuus, ad flumen Sabi, quod supra nominauimus, uergebat. ab eo flumine pari accliuitate collis nascebatur, aduersus huic, & contrarius, passus circiter CC. infimus apertus, ab superiore parte syluestris, ut non facile introitus perspicere posset. intra eas syluas hostes in occulto sese continebant:

in

in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum uidebantur. Fluminis etiam altitudo circiter pedum IIII Caesar, equitatu praemisso, subsequeretur omnibus copijs: sed ratio, ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgae ad Nervios detulerant. * nam, quod hostis appropinquabat, 45 consuetudine sua Caesar VI. legiones expeditas ducebat. post eas, totius exercitus impedimenta collocabat. inde duae legiones, quae proximae conscriptae erant, totum agmen claudebant, praesidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus, fugitarijsq; flumem traegressi, cum hostium equitatu praecellenti commiserunt. cum se illi identidem in syluas ad suos reciperet, ac rursus de sylua in nostros impetu facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem* porrecta atque loca pertinebant, cedentes insequi auderent: interim legiones VI. quae primae uenerant, opere dimisso, castra 12. munire coeperunt. * VBI prima impedimenta nostri VI. exercitus ab ijs, qui in syluis abditi latebant, uisa sunt, quod tempus inter eos committendi praecellenti conuenerat, ita, ut intra syluam aciem, ordinisque constituerant, atque ipsi sese confirmauerant, subito omnibus copijs * prouolarunt, impetumque in nostros equites fecerunt. * His facile pulsis, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt; ut pene uno tempore, & ad syluas, & in flumine 46 & iam in manibus nostris hostes uiderentur. eadem autem celeritate aduerso colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt. Caesari omnia uno tempore erant agenda; * nexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurrere oporteret: signum turba dandum: ab opere renocandi milites: qui paullo longius, aggeris petendi causa, processerant, accersendi: acies insinuenda: milites cohortandi: signum dandum, quarum re-

ru22

rum magnam partem, * temporis breuitas, & incurfus hostium impediēbat. ijs * difficultatibus duæ res erant subsidio, scientia, atque usus militum: quod, superioribus praelijs exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab alijs doceri, poterant; & quod ab opere, singulisque legionibus singulos legatos Cæsar discedere, nisi munitis castris uetuerat. Hi propter celeritatem, & propinquitatem hostium, nihil iam Cæsaris imperium expectabant; sed per se, quæ uidebantur, administrabant. Cæsar, necessarijs rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decurrit, & ad legionem decimam deuenit. Milites non longiore oratione est cohortatus, quam uti suæ pristina uirtutis memoriam retinerent, non perturbarentur animo, hostiumque impetum fortiter sustinerent, & quia non longius hostes aberant, quam quo telum adijci posset; * praelij committendi signum dedit. atque item in alteram partem est cohortandi causa profectus. Pugnantis temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, * sed etiam ad ga-

47 leas induendas scutisque * tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quisque in partem ab opere casu deuenit, quæque prima signa conspexit, ad hæc constitit; ne, in quærendis suis, pugnandi tempus dimitteret. instructo exercitu, magis, ut loci natura, delectusque collis, & necessitas temporis; quam ut rei militaris ratio, atque ordo postulabat. * cum diuersis locis legiones aliæ, alia in parte hostibus resisterent, sapibusque densissimis, ut ante demonstrauimus interiectis, prospectus impediretur, * neque certa subsidia collocari, neque quid in * quaque parte opus esset prouideri, neque ab uno omnia imperia administrari

strari poterant. * ITAQUE, in tanta rerum iniquitate, fortuna quoque euentus uarij * sequebatur. Legionis nonæ, & decimæ milites, ut in sinistra parte aciei consisterant, pilis emissis, cursu, ac lassitudine exanimatos, uulneribusque confectos strebates (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt: & transire conantes, inscuti gladijs, magnam partem eorum impeditum interfecerunt. ipsi transire flumen non dubitauerunt; & in locum iniquum progressi, * rursus regressos, ac resistentes hostes, redintegrato praelio, in fugam coniecerunt. Item alia in parte diuersa duæ legiones, Undecima, & Octaua profligatis Veromanduis, quibuscum erant congressi, ex loco superiore in ipsi fluminis ripis, praeliabantur. * ac totis fere castris a fronte, & a sinistra parte nudatis, quod in dextro cornu legio duodecima, & non magno ab ea interuallo septima constitisset, omnes Nervij confertissimo agmine, duce Boduognato, qui summam imperij tenebat, ad eum locum contenderunt. quorum pars aperto latere legiones circumuenire, pars summum locum castrorum petere cæpit. Eodem tempore equites nostri, leuisque armatura pedites, * qui cum his una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, cum se in castra recipere, aduersis hostibus occurrebant, ac rursus aliam in partem fugam petebant: & calones, qui ab decumana porta, ac summo iugo collis nostros uictores flumen transire conspexerant, prædandi causa egressi, cum respexissent, & hostes in nostris castris uersari uidissent, præcipites sese fuga mandabant: simul eorum, qui cum impedimentis ueniebant, * clamor fremitusque exaudiebatur: alijque aliâ in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti equites Treuir, quorum inter Gallos uirtutis

13

zuti opinio est singularis, qui, auxilij causa a ciuitate missi, ad Caesarem uenerat, cum multitudine hostium castra nostra compleri, legiones premi, & pene circumuentas teneri, calones, equites, funditores Numidas, diuersos, dissipatosque in omnes partes fugere uidissent; desperatis nostris rebus, domum contenderunt. Romanos pulsos, superatosque castris, impedimentisque eorum hostes potitos, ciuitati renuntiauerunt. * Caesar, ab decima legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri, signisque in unum locum collatis duodecima legionis milites confectos, sibi ipsis ad pugnam esse impedimento, quarta cohortis omnibus centurionibus occisis, signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut uulneratis, aut occisis; in his, primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo uiro, multis, grauibisque uulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores: & nonnullos a nouissimis desertos, praelio excedere ac tela uitare, hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere; & ab utroque latere instare, & rem esse in angusto uidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset: scuto ab nouissimis * uni militi detracto (quod ipse eo sine scuto uenerat) in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, signa inferre; & manipulos laxare iussit, quo facilius gladijs uti possent. * huius aduentu spe illata militibus, ac redintegrato animo, cum pro se quisque in conspectu imperatoris etiam in extremis suis rebus operam nauare cuperet, paulum hostium impetus tardatus est. Caesar, cum septimam legionem, quae iuxta coeliterat, item urgeri ab hoste uidisset, trib. mil. monuit, ut paulatim sese legiones coniungerent, * & conuersa signa in hostes inferrent. quo facto,

facto, cum alijs alij subsidium ferrent, neque timerent, ut ausi ab hoste circumuenerent, audacius resistere, ac fortius pugnare, ceperunt. interim milites legionum duarum, quae in nouissimo agmine praesidio impedimentis fuerant, praelio nunciato, cursu incitato in summo colle ab hostibus conspiciantur. & T. Labienus, castris hostium potitus, & ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, conspiciunt, decimam legionem subsidio nostris misit: qui, cum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo & castra, & legiones, & imperator uersa: etur, cognouissent, nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. horum aduentu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri etiam, qui uulneribus confecti procubissent, scutis innixi, praelium redintegrarent. tum calones, pexterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerunt. equites uero, ut turpitudinem fuga uirtute delectent, omnibus in locis pugnabant, quo se legionarijs militibus praferrent. at hostes, etiam in extrema spe salutis tantam uirtutem praestiterunt, ut, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui superessent, ex tumultu tela in nostros conijcerent, * pilaeque intercepta remitterent; ut, non nequidquam tanta uirtutis homines iudicari deberent; * ausos esse transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, * subire iniquissimum locum quae facilia ex difficilissimis animi magnitudo redegerat. Hoc praelio facto, & prope ad internicionem gente, ac nomine Nerviorum redactio, maiores natu, quos una cum pueris, mulieribusque in aestuaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata cum uictoribus nihil impeditum, uictis nihil tutum arbitrarentur;

51

14

omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Casarem miserunt, seque ei dederunt. & in commemoranda ciuitatis calamitate, ex 10 C. ad III. seniores, ex hominū millibus LX. uix ad 10 qui arma ferre possent sese redactos esse dixerunt. quos Casar, ut in miseros, ac supplices usus misericordia uideretur, diligentissime conseruauit; suisque finibus, atque oppidis uti iussit; & finitimis imperauit, ut ab iniuria, & maleficio se suosque prohiberent. * ADUATICI, de quibus supra scripsimus, cū omnibus* copijs auxilio Neruijs uenirent, hac pugna numiata, ex itinere domum reuerterunt; cunctis oppidis, castellisque desertis, sua omnia in unum oppidum egregie natura munitū cōtulerunt. quod, cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes, despehtusque haberet, una ex parte leniter accliuus aditus, in latitudinem non amplius CC. pedum relinquebatur. quem locum duplici altissimo muro* muniuerant. tum magni pōderis saxa, & præcutas trabes in muro* collocarant. ipsi erāt ex Cimbris, Teutonisque procreati; qui, cum iter in prouinciam nostrā, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secū agere, ac portare non poterāt, citra flumen Rhenū depositis,* custodia ex suis, ac præsidio VI. millia hominū una reliquerunt. hi, post eorū obitū, multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent; cōsensu eorum omnium pace facta, hunc sibi domicilio locum delegerunt. ac, primo aduentu exercitus nostri, crebras ex oppido excursionses faciebant, paruulisque prælijs cum nostris contendebant. postea, uallo pedum XII, in circuitu XV. millium, crebrisque castellis circummuniti, oppido sese continebant. ubi, uineis actis, aggere exstructo, turrim constitui procul uiderunt, primum irrideve ex muro, atque increpitare uocibus,

uocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur. quibus n. m. manibus, aut quibus uiribus præsertim homines tantulæ staturæ (* nam plerumque omnibus Gallis præ magnitudine corporum suorum breuitas nostra contemptui est) * tanti oneris turrim in muros sese collocare considerent. ubi uero moueri, & appropinquare mōnibus uiderunt, noua, atque inusitata specie commoti, legatos ad Casarem de pace miserunt. Qui ad hunc modum locuti: Non se existimare, Romanos sine ope* deorum bellum gerere: qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare, possent. se, suaque omnia eorum potestate permittere, dixerunt. unum petere, ac deprecari: si forte, pro sua clementia, ac mansuetudine, quam ipsi ab alijs audissent, statuisset Aduaticos esse conseruandos, ne se armis despoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suæ uirtuti inuidere; a quibus se defendere, traditis armis, non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamuis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consueissent. * ad hæc Casar respondit, Se magis consuetudine sua, quam merito eorum, ciuitatem conseruaturum, si prius, quam aries murum attigisset, se dedissent; sed deditiois nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Neruios fecisset, facturum, finitimis imperaturum, ne quam deditiois populi Romani iniuriam inferrent. * re nuntiata ad suos, illi se, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro, in fossam, quæ erat ante oppidum, iacta, sic ut prope summam muri, * aggerisque altitudinem acervi armorum adæquarent. Et tamen circiter parte

tertia (* ut postea compertum est) celata, atque in oppida retenta portis patefactis, eo die pace sunt usi. sub uesperum Caesar portas claudi, militesque * ex oppido exire iussit, ne quam noctu oppidani a militibus iniuriam acciperent, illi, ante inuot (ut inuellectum est) consilio, quod, deditioe facta, * nostros praesidia deducituros, aut denique * indigentius seruatiuros crediderant; partim cum his quae retinuerant, & celauerant armis; partim scutis ex cortice factis, aut uiminibus intextis, quae subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus * induxerant, tertia uigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones ascensus uidebatur, omnibus copijs repente ex oppido eruptionem fecerunt. ceeleriter, ut ante Caesar imperauerat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est, pugnatumque ab hostibus ita acriter, ut a uiris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco contra eos, qui ex uallo, turribusque relacerent, pugnari debuit; cum una in uirtute omnis spes salutis consisteret. Occisus ad hominum milibus **IV.** reliqui in oppidum reiecti sunt. postridie eius diei, refractis portis, * cum iam defenderet nemo, atque intronmissis militibus nostris, sectionem eius oppidi uniuersam Caesar uendidit. ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est **millium LII.** Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Vnellos, * Osifinos, Curiosolitas, Sesunios, Aulercos, Rbedones, quae sunt maritimae ciuitates, Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas ciuitates in deditioem, potestatemque populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est, ut ab nationibus, quae trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Caesarem, quae se obsides daturas, imperata facturas,

post

pollicerentur, quas legationes Caesar, quod in Italiam, Illyricumque properabat, in ita proxima est ate, ad se reuerti iussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turones, quae ciuitates propinqua his locis erant, ubi bellum gesserat, legionibus in hyberna deductis; in Italiam profectus est, ob * easque res, ex litteris Caesaris, des x v. supplicatio decretata est. quod ante id tempus acciderat nulli.

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
 DE BELLO
 Gallico,
LIBER TERTIVS.

HVIUS LIBRI CAPITA.

- I. Bellum a Sergio Galba, Caesaris legato, cum Antuatibus, Sedunis, & Veragris magno cum periculo confectum.
- II. Venerorum, Gallorum rebellio, & noui belli aduersus Romanos comparatio.
- III. Ora Venetica & nauticarum rerum descriptio, simulque bellum Veneticum, vno nauali proelio confectum.
- IIII. Bellum cum Vnellis, a Q. Thuriio Sabino, eodem, quo Teneiticum, tempore confectum.
- V. Bellum in Aquitania cum Sontiacibus, a P. Crasso eodem tempore confectum.
- VI. Bellum in eadem Aquitania cum Docontis, ab eodem Crasso confectum, & maxima pars Aquitaniae deditio.
- VII. Vastatio a Caesare facta in Agris Morinorum & Menapiorum, qui se in syluas abdiderant.

V M in Italiam proficisceretur Caesar, Sergio Galbam cum legione duodecima, & parte equitatus in Antuates, Veragros, Sedunosque misit, qui a finibus Allobrogum, & lacu Lemans

mano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent, causa mittendi fuit; quod iter per alpes, quo magno cum periculo, * magnisque portorij mercatores ire consueverant, patrefieri volebat. huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in ijs locis legionem, hyemandi causa, collocaret. Galba, secundis aliquot prelijs factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque; datis, & pace facta, constituit cohortes duas in Antuaitibus collocare, & ipse cum reliquis eius legionis cohortibus in uico Veragrorum, qui appellatur Ostodorus, hyemare: qui uicinus positus in ualle, non magna adiecta planicie, altissimis montibus undique continetur. cum hic in duas partes flumine diuideretur; alteram partem eius uici Gallis ad hyemalium concessit; alteram, uacuantem ab his relictam, cohortibus attribuit. cum locum uallo, fossaque munivit. cum dies hibernorum complures transissent, frumentumque eo comportari inisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte uici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque, qui impenderent, a maxima multitudine Sedunorum, & Veragrorum teneri. id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renouandi, legionisque opprimende consilium caperent. primum, quod legionem, neque eam plenissimam, detractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim, qui, commatus petendi causa, missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant: tum etiam, quod, propter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in uallem decurrerent, & tela conijcerent, * ne primum quidem posse impetum suum suscipi existimabant. accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant; & Romani, non solum irinerum causa, sed etiam perpetue possessionis, culmina alpium occupare conari, &

ea loca finitima prouincia adiungere, sibi persuasum habebat. His nuntijs acceptis, Galba; cum neque opus hibernorum, munitionesque plene essent perfectae, neque de frumento, reliquoque comatu satis esset prouisum; quod deditioe facta, obsidibusque; acceptis, nihil de bello timendum existimauerat; concilio celeriter conuocato, sententias exquirere cepit. quo in concilio cum tantum repentini periculi praeter opinionem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca multitudinem armatorum completa conspiceretur, neque subsidio ueniri, neque comatus supportari, interclusis itineribus, * posset; prope iam desperata salute, nonnulli huiusmodi sententiae dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo peruenissent, ad salutem contenderent. maiori tamen parti placuit, hoc reseruato ad extremum consilio, interim rei eventum experiri, & castra defendere. breui spatio interiecto, uix ut his rebus, quas constituisent, * collocatis, atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere, lapides, * gessaque in uallum conijcere. nostri primo, integris uiribus, fortiter repugnare, neque ulli frustra telum ex loco superiore mittere; ut quaeque pars castrorum nudata defensoribus premi uidebatur, eo occurrere, & auxilium ferre. sed hoc superari, quod, diurnitate pugnae hostes defessi, * cum praelio excedebant, alij integris uiribus succedebat. Quarum rerum a nostris, propter paucitatem, fieri nihil poterat. ac non modo defesso ex pugna excededi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi consiliterat relinqueredi, ac sui recipiendi facultas dabatur. cum iam amplius horis vi. continenter pugnaretur, ac non solum uires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribusque nostris, uallum scindere, & fossas complere cepissent,

Cap. 2.

§ 8.

resque esset iam ad extremum perducta casum, P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Neruico praelio compluribus confectum vulneribus diximus, & itera C. Volusenus tribunus mil. uir & consilij magni, & uirtutis, ad Galbam accurrunt, atque unam esse spem salutis, uocet; Si eruptione facta, extremum auxilium experirentur. itaque, conuocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paulisper intermitterent praelium, ac tantummodo tela missa exciperent, seque ex labore reficerent. post, signo dato, e castris erumpunt, atque omnem spem salutis in uirtute ponent. quod inuisi sunt, faciunt, ac subito omnibus portis eruptione facta, neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. ita comutata fortuna, eos qui in spem potiendorum castrorum uenerant, undique circumuentos, interficiunt; & ex hominum millibus amplius xxx. quem numerum barbarorum ad castra uenisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conijciunt: ac, ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. sic omnibus hostium copijs fusis, armisque exsatis, se in castra, munitionesque suas recipiunt. quo praelio facto, quod saepius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio sese in hyberna consilio uenisse meminerat, * alijs occurrisse rebus uiderat, maxime frumenti, commeatusque; inopia permotus, postero die omnibus eius uici aedificijs incensis, in prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibique hyemauit. * Hic rebus gestis, cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsi Germanis, uictis in alpibus Sedunis, atque ita in ita hyeme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire,

& re

& regiones cognoscere, nolebat, subitum bellum in Gallia cohortum est, eius belli haec fuit causa. P. Crassus adolescens cum legione VII. * proximus Oceano in Andibus hyemabat, is, quod in his locis inopia frumenti erat. Praefectos, tribunosque mil. complures in finitimas ciuitates, * frumenti, commeatusque petendi causa, dimisit. quo in numero erat T. Terrasidius, missus in * Vnellos; M. Trebius Gallus, in Curiosolitas; Q. Velanius, cum T. Silio, in Venetos. huius ciuitatis est longe amplissima auctoritas omnis ora maritima regionum earum: * quod & naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam nauigare consueuerunt; & scientia, atque usu nauticarum rerum * ceteros antecedit: & * in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari uti consueuerunt, habent uectigales. ab ijs fuit initium retinendi Silij, atque Velanij, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita, & repentina consilia) eadem de causa Trebium, Terrasidiumque retinent: & celeriter missis legatis, per suos principes inter se coniurant, nihil, nisi communi consilio, acturos, eundemque omnis fortunae exitum esse laturos; reliquasque ciuitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a maioribus acceperat, permanere, quam Romanorum seruitutem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, si uelit suos recuperare, obsides sibi remittat. quibus de rebus Caesar a Crasso certior factus, * quod ipse aberat longius; naues interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex prouincia institui, nautas gubernatoresque comparari, iubet. his rebus celeriter administratis

d s ipse,

detinebantur; summaque erat, ut a vasto, atque aperto mari, magnis aestibus, raris, ac prope nullis portibus, difficultas navigandi. namque ipsorum naues ad hunc modum factae, armataeque; rari, carinae aliquanto planiores, quam nostrarum nauium; quo facilius uada, ac decessum aestus, excipere possent. Prora admodum erecta, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempestatisque, accommodata. naues tota facta ex robore, ad quamuis uim, et contumeliam perferendam. transira ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis crassitudine. anchorae, pro funibus, ferreis catenis reuinctae. pelles pro uelis, alutaeque; tenuiter confectae, siue propter lini inopiam, atque eius usus incertiam; siue, quod est magis uerisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantosque impetus uentorum sustineri, ac tanta onera nauium regi uelis, non satis commode arbitrabantur. Cum his nauibus nostrae classis eiusmodi congressus erat, ut una celeritate, et pulsu remorum praestaret; reliqua, pro loci natura, pro uide tempestatum, illis essent aptiora, et accommodatiora. neque enim his nostrae rostro nocere poterant, tanta in his erat firmitudo; neque, propter altitudinem, facile telum adigebatur; et eadem de causa minus incommode scopulis continebantur. accedebat, ut, cum scire uentus coepisset, et se uento dedissent; et tempestatem ferrent facilius, et in uadis consistere tutius; et ab aestu derelictae, nihil saxa, et cautes timerent. quarum rerum omnium nostris nauibus casus erat extimescendus. coeluribus expugnatis oppidis, Caesar, ubi intellexit, frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam, aptis oppidis, reprimi, neque his noceri posse, statuit expectandam classem. quae ubi conuenit, ac primum ab hostibus uisa est; circiter CCCXX. naues

eorum paratissima, atque omni genere armorum ornatissima, e portu profectae, nostris aduersa conlitterant. neque satis Bruto, qui classi praerat, neque tribus mil. centurionibusque, quibus singulae naues uide attributa, constabat, quid agerent, aut quam rationem persequi uide insisterent. rostro enim noceri non posse cognouerant: turribus autem excitatis tamen has altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat; ut neque ex inferiore loco satis commode relata dici possent, et missa a Gallis grauius acciderent. una erat magno usui res preparata a nostris, falces praecutiae, instructae affixaeque; longioris, non abijmili forma muralium faucibus, cum funes, qui antennis ad males distinebant, comprehensi, aduulsique; erant, nauigio romis incitato praerumpiebantur; quibus abijctis, antennae necessario concidebant; ut, cum omnis Gallis nauibus spes in uelis, armamentisque, consistere, his ereptis, omnis usus nauium uno tempore eriperetur. reliquum erat certamen positum in uirtute; qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Caesaris, atque omnis exercitus res gerebatur; ut nullum perullo fortius factum latere posset, omnes enim colles, et loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur. distictis, ut diximus, antennis, cum singulas binas, aut ternas naues circumsteterant, milites summa uide transcendere in hostium naues contendebant. quod postquam barbari fieri animaduererunt; expugnantis compluribus nauibus, cum ei rei nullam reperiretur auxilium; fuga salutem petere contenderunt, ac, iam conuersis in eam partem nauibus, quod uentus ferebat, tanta subito malacia, ac tranquillitas extitit, ut se loco mouere non possent. quae quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam singulas

nostri

nostri confectati expugnauerunt; ut perpauca ex omni numero, noctis interuentu, ad terram peruenerint cum ab hora fere i v. usque ad Solis occasum, pugnaretur. quo proelio bellum Venetorum, totiusq; ora maritimae confectum est. nam, cum omnis iuentus, omnes etiam grauioris aetatis, in quibus aliquid consilij, aut dignitatis fuit, eo conuenerant; tum nauium, quod ubiq; fuerat, unum in locu congerant; quibus amissis, reliqui, neque, quo se reciperent, neque, quemadmodum oppida defenderent, habebant. itaque se, suaq; omnia, Caesari dederunt. in quos eo grauius Caesar uindictandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conseruaretur. itaque, omni

7 **IV.** senatu necato, reliquos sub corona uendidit. * **DVM** haec in Venetijs geruntur, Q. Titurius Sabinus cum his copijs, quas a Caesare acceperat, in fines Venetorum peruenit. His praerat Viridouix, ac summam imperij tenebat earum omnium ciuitatum quae defecerant; ex quibus exercitum, magnasq; copias, congerat, atq; his paucis diebus Auleri, Eburonices, Lexouijq; senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt, seq; cum Viridouice coniunxerunt; magnaq; praeterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum, latronumq; conuenerat, quo spes praedandi, studiumq; bellandi, ab agricultura, & quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat: cum Viridouix contra eum duum millium spatio confedisset, quotidieque productis copijs pugnandi potestatem faceret; ut iam non solum hostibus in * **75** contemtionem Sabinus ueniret, sed etiam nostrorum militum uocibus non nihil carperetur. tantamque opinionem timoris praebuit, ut iam ad uallium castrorum hostes accedere auderent. id ea causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium,

hostium, praesertim eo absente, qui summam imperij teneret, nisi a quo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem, & callidum, delegit (Gallum) ex ijs, quos auxilij causa secum habebat. huius magnis promijs, pollicitationibusq; persuadet, uti ad hostes transeat; & quid fieri uelit, edocet. qui ubi pro persuga ad eos uenit, timorem Romanorum proponit. quibus angustij ipse Caesar a Venetijs prematur, docet, neq; longius abesse, quin proxima nocte Sabinus iam ex castris exercitum educat, & ad Caesarem, auxilij ferendi causa, profectatur. quod ubi auditum est, conclamant omnes occasionem negotij bene gerendi amittendam non esse, ad castra ire oportere. Multa res ad hoc consilium Galles hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio; persuga confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat prouisum; spes Veneticum bellum, & quod fere libenter homini, si id quod uoluit, credunt. ijs rebus adducti, non prius Viridouicem, reliquosq; duces, ex concilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti capiant, & ad castra contendat. qua re concessa, leti, * uelut explorata uictoria, sarmen-
tis, uirgulisq; collectis, quibus fossas Romanorum copiant, ad castra pergunt. locus erat castrorum editus, & paulatim ab imo accliujs; citius passus ∞. huc magno cursu contenderunt, ut quam minime spatij ad se colligendos, armadosq; Romanis daretur, exanimatiq; peruenerunt. Sabinus, suos hortatus, cupientibus signum dat. impeditis hostibus, propter ea, quae ferebant onera, subito duabus partis eruptione fieri iubet, factum est opportunitate loci, hostium inscitia, ac diuisione, uirtute militum, ac superiorum pugnandi exercitatione, ut, ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac statim

ac statim terga uerterent. quos impeditos, integris uiribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt: reliquos, equites consecrati, paucos, qui ex fuga euaserant, reliquerunt. sic, uno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de Sabini uictoria Caesar certior factus est: ciuitatesque omnes se statim Titurio dederunt. nam, ut ad bella suscipienda Gallorum alacer, ac promptus est animus; sic mollis, ac minime resistens ad calamitates perse-
 v. vendas * mens eorum est. * E O D E M fere tempore, P. Crassus, cum in Aquitania peruenisset, quæ pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine, & multitudine
 76 hominum, * ex tertia parte Gallie est existimanda; cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi pauci ante annis L. Valerius * Præconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset; atque unde L. Manilius procos. impedimentis amissis, profugisset; non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque re frumentaria prouisa, auxilijs, equitatuque cõparato, multis præterea uiris
 72 fortibus * Tolosa, & Narbone, quæ sunt ciuitates Gallie prouinciæ finitimæ, ex his regionibus nominatim euocatis, in * Sontiatium fines exercitum introduxit. cuius aduentu cognito, Sontiates, magnis copijs coactis, equitatu quo plurimum ualebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre prælium commiserunt: deinde, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas in conualle in insidijs collocauerant, ostenderunt. hi, nostros disiectos adorti, prælium renouauerunt: pugnatum est diu, atque acriter; cum Sontiates, superioribus uictorijs freti, in sua uirtute totius Aquitaniæ salutem positam putarent; nostri autem, quid sine imperatore, & sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, per-

perficere cuperent. tandem, confecti uulneribus hostes terga uertere. quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere oppidum Sontiatum oppugnare cœpit. quibus fortiter resistentibus, uineas, turreisque egit. illi, alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem, uineasq; actis; cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea, quod multis locis apud eos * arariæ secturæ sunt; ubi diligentia
 79 nostrorum nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seque in deditiõnem ut recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. atque in ea re omnium nostrorum insentis animis, alia ex parte oppidi * Adcantuanus, qui summam imperij tenebat, cum DC. deuotis, * quos illi Solduros appellant, (quorum hæc est conditio, ut omnibus in uita commodis una cum his fruantur quorum se amicitia dederint: si quid ijs per uim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant: neque adhuc hominum memoria re-
 80 pertus est quisquam, qui, eo interfecto, cuius se amicitia deuouisset, morirecuseret,) cum ijs Adcantuanus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum ad arma milites concurrissent, uehementerque ibi pugnatum esset, repulsus * in oppidum est: uti tamen eadem deditiõnis conditione uerteretur, a Crasso impetravit. VI.
 * ARMIS obsidibusque acceptis, * Crassus in fines Sontiatum, & Tarusatum, profectus est. tum uero barbari commoti, quod oppidum, & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo uentum erat, expugnatum cognouerant, legatos * quoquo uersus dimittere, coniuurare, obsides inter se dare, copias parare, cœperunt: mittuntur etiam ad eas ciuitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia, ducesque accersuntur, quo

quorum aduentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces uero ij deliguntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. ij, consuetudine populi R. loca capere, castra munire, comitatibus nostros intercludere, institunt, quod ubi Crassus animaduertit, suas copias propter exiguitatem non facile diduci, hostem & uagari, & uias obsidere, & castris satis presidij relinquere; ob eam causam minus commode frumentum comitatumque sibi supportari, in dies hostium numerum auget; non cunctandum existimauit, quin pugna decertaret. hac re ad conciliam delata, ubi omnes idem sentire intellexit; posterum diem pugnae constituit prima luce productis omnibus copijs, duplici acie instructa, auxilijs in mediam aciem * collocatis; quid hostes consilij caperent, expectabat, illi, etsi propter multitudinem, & ueterem belli gloriae, paucitatemque nostrorum, se tuto dimicaturus existimabant; tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis uijs, comitatu intercluso, sine ullo uulnere uictoria potiri; &, si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere cepissent, impeditos agmine, & subsarcinis * infirmiore animo adoriri cogitabant. hoc consilio probato ab ducibus, productis Romanarum copijs sese castris tenebant, hac re perspecta, * Crassus, cum sua cunctatione, atque opinione, timidiore hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium uoces audiretur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. ibi, cum alij fossas completeret; alij, multis telis coniectis, defensores uallo, munitionibusque depellerent, auxiliareque, quibus ad pugnam non multum Crassus

Crassus confidebat, lapidibus, reliisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, speciem, atque opinionem pugnantium praeberent; cum item ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur; telaque ex loco superiore missa non frustra acciderent, equites, circuitis hostium castris, Crasso renuntiauerunt, non eadem esse diligentia ab decumena porta castra munita, facillimeque aditum habere. Crassus equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemere, sollicitationibusque suos excitarent, quid fieri uelint, ostendit, illi, ut erat imperatum, * eductis iij cohortibus, quae presidio castris relictae, * integrae ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis, mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones peruenerunt; * atque his perruptis, prius in hostium castris constituerunt, quam plane ab his uideri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset, tum uero clamore ab ea parte audito, nostrum redintegratis uiribus, quod plerumque in spe uictoriae accidere consuevit, acrius * impugnare ceperunt. hostes, undique circumuenti, desperatis omnibus rebus, se per munitiones deijcere, & * fuga salutem petere * intenderunt, quos equitatus apertissimis campis confectatus, ex millium l. numero, quae ex Aquitania Cantabrisque uenisse constabat, uix i v. parte relicta, multa nocte se in castra recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedit, obsidesque; ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Biggeriones, Preciani, Vocates, Tarusates, * Fluftates, Garites, Ausci, Garummi, Sibutzates, Cocofatesque; paucae ultimae nationes, anni tempore coepta, & hyes suberat, id facere neglexerunt. * EODEM fere tempore Caesar etsi prope ex acta iam aetas erat, tamen, & omni Gallia pacata, Morini, Menapiique; super-

erant, qui in armis essent, neque ad eum unquam* legatos de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse.* eo exercitum adduxit. qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere cœperunt, nam, quod intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas, superatasque esse, continentisque sylvas, ac paludes habebant: eo se, suaque omnia contulerunt. ad quarum initium sylvarum cum peruenisset Cæsar, castraque munire instituisset; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus sylvæ euolauerunt; & in nostros impetum fecerunt, nostri celeriter arma cœperunt, eosque in sylvas repulerunt: & compluribus interfectis, longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis desiderauerunt, reliquis deinceps diebus Cæsar sylvas cadere instituit: & ne quis inermibus, imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conuersam ad hostem collocabat, & pro uallo ad utrumque latus exstruebat, incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confectis, cum iam pecus, atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores sylvas peterent, eiusmodi tempestates sunt confectæ, uti opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent, itaque uastatis omnibus eorum agris, uicis, & edificisque incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexobiisque, reliquis item ciuitatibus, quæ* proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

C. IV L.

C. IULII CAESARIS

COMMENT. DE BELLO

GALLICO

LIBER QUARTVS.

HVIUS LIBRI CAPITA.

- I. Vspetum & Tenctherorum transitus in Galliam per flumen Rhenum: & Sueuorum descriptio.
- II. Vspetum cum Cæsare colloquia, de nouis eorum sedibus vel retinendis, vel relinquendis.
- III. Vspetum perfidia & simulatio a Cæsare vindicata, & simul bellum cum iis confectum.
- IIII. Cæsar, exercitu per potem in Rheno factum, traducto, terroreque Germanis ad paucos dies iniecto, in Galliam reuertitur.
- V. Cæsaris traiectio in Britannia, & insulanorum post aliquantulum pugnae deditio.
- VI. Britanni, pace petita, postea comperto, naues Cæsaris affligas rebellant.
- VII. Altera Britannorum & Morinorum rebellio, a Cæsare cōpressa.

Hæc, quæ secuta est, hyeme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso Coss. Vspetes Germani, & item Tenctheri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus insluit. caussa transeundi fuit, quod ab Sueuis complures annos exagitati, bello premebantur; & agricultura prohibebantur. Sueuorum gens est longe maxima, & bellicosissima Germanorum omnium, ij centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi caussa: * suis ex finibus educunt. reliqui, qui domi* remanserint, se, atque illos alunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt, illi

domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque usus belli intermittitur: sed privati, ac separati agri apud eos nihil est. neque longius anno remanere uno in loco, incolenti causa, licet. neque multum frumento, sed maximam partem lacte, atque pecore, uiuunt; multumque sunt in uenationibus. quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate uita (quod a pueris nullo officio, aut discipulina assuescunt, nihil omnino contra uoluntatem faciunt) & uires alit, & immani corporum magnitudine homines efficit; atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque uestitus, præter pelles, habeant quidquam; quarum propter exiguitatem, magna est corporis pars aperta; & lauentur in fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditus magis eo, ut, quæ bello cœperint, quibus uendant, habeant, quam quo ullam rem ad se importari desiderent, quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur, quæque impenso parant pretio, Germani importatis non utuntur; sed, quæ sunt apud eos nata praua, atque deformia, hæc quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. equestribus præliis sæpe ex equis desiliunt, ac pedibus præliantur, equosque eodem remanere uestigio, assuescunt: ad quos se celeriter, cum uisus poscit, recipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius, habetur, quam ephippijs uti. itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum quamuis pauci adire audent. uinum ad se omnino importari non sinunt; quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari, arbitrantur. publice maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus uacare agros: hæc re significari; magnum numerum ciuitatum suam uim sustinere non potuisse. itaque una ex parte a

Sue

Suenis circiter millia passuum D C. agri uacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Vbij, quorum fuit ciuitas ampla, atque florens, ut est captus Germanorum, & paulo, qui sunt eiusdem generis, etiam ceteris humaniores; propterea quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ueniant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuescunt. hos cum Sueni, multis sæpe bellis experti, propter amplitudinem, grauitatemque ciuitatis, finibus expellere non potuissent; tamen uestigales sibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioresque redegerunt. in eadem causa fuerunt Vsiptes, & Tenchiberi, quos supra diximus; qui, cum plures annos Suenorum uim sustinuerunt, ad extremum tamen, agris expulsi, & multis Germaniæ locis triennium uagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapij incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, uicosque habebant. sed, tanta multitudinis aduentu perterriti, ex his ædificijs, quæ trans flumen habuerant, demigrauerunt: & cis Rhenum, dispositis, Germanos transire prohibebant. illi, omnia experti, cum neque ui contendere, propter inopiam nauium; neque clam transire, propter custodias Menapiorum, possent; reuerti se in suas sedes, regioneque simulauerunt; & triuidi uiam progressi, rursus reueterunt: atque omni hoc itinere una nocte equitatu confecto, inscios, inopinantesque Menapios opprefferunt: qui, de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos uicos remigrauerant. his interfectis, nauibusque eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorū, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt; atque omnibus eorum ædificijs occupatis, reliquam partem hyemis se eorum copijs aluerunt. His de rebus Casar certior factus;

e 4

3

Et infirmitatem Gallorum ueritus; quod sunt in consilijs capiendis mobiles, & nouis plerumque rebus student; nihil his committendum existimauit, est autem hoc Gallicæ consuetudinis; ut, & uiatores etiam inuitos consistere cogant, & quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognouerit, querant, & mercatores in oppidis uulgus circumstet: quibus ex regionibus ueniant, quasque res ibi cognouerint, pronuntiare cogant: & his rumoribus, atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos e uestigio pœnitere, necesse est: cum incertis rumoribus feruiant; & plerique ad uoluptatem eorum facta respondeant. qua consuetudine cognita; Cæsar, * ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consuenerat, ad exercitum proficiscitur. eo cum uenisset, ea, quæ fore suspicatus erat, facta cognouit, missas legationes a nonnullis ciuitatibus ad Germanos, inuitatosque eos, uti * ab Rheno discederent: omniaque, quæ postulassent, ab se fore parata. qua spe adducti Germani, * latius iam uagabatur, & in fines Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Treuironum clientes, peruenierant. Principibus Gallicæ euocatis, Cæsar ea, quæ cognouerat, dissimulanda sibi existimauit: eorumque animis permulsis, & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit. re frumentaria comparata, equitibusque delectis, iter in ea loca facere cepit, quibus in locis Germanos esse audiebat.

II. * A QVIBVS cum paucorum dierum iter, abesset, legati ab ijs uenerunt: quorum hæc fuit oratio: Germanos neque priores populo R. Bellum inferre, neque tamen recusare, si laceffantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit a maioribus tradita; * Quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: hoc tamen dicere

dicere, uenisse inuitos, eiectos domo; si suam gratiam Romanam uelint, posse eis utiles esse amicos; uel sibi agros attribuant, uel patiantur eos tenere, quos armis * possederint: sese unis Sueuis concedere; quibus ne dii quidem immortales, pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint. Ad hæc Cæsar, quæ uisum est, respondit. sed exitus fuit orationis: Sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent. neque uerum esse, Qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia uacare agros, qui dari, tantæ præsertim multitudinî, sine iniuria possint, sed licere, si uelint, in Vbiorum finibus consistere; quorum sint legati apud se, & de Sueuorum iniurijs querantur, & a se auxilium petant: * hoc se ab Vbijs impetratum. Legati, hæc se ad suos relaturos, dixerunt; & re deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reuersuros: interea, ne propius se castra moueret, petierunt. ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse, dixit. cognouerat enim, magnam partem equitatus ab ijs aliquot diebus ante, prædandi, frumentandi; causa, * ad Ambiuaritos trans Mosam missam. hos exspe- 89
ctari equites, atque eius rei causa moram interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex monte * Vosgo, qui est in finibus Lingonum, & * parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur * Vualis, insulam efficit Batauorum. neque longius ab eo millibus passuum LXXX. in Oceanum influit. * Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatum, Helueticorum, Sequanorum, * Mediomatricum, Tribuorum, Treuironum 90
citatus fertur: & ubi Oceano appropinquauit, in plures diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris, barbarisque nationibus incolitur: ex quibus

6 quibus sunt, qui piscibus, atque ouis animum uiuere existimantur, multisque capitibus in Oceanum insiuit. Caesar, cum ab hoste non amplius passuum XII. millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati reuertuntur, qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progredereetur, orabant. cum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, praemitteret, eosque pugna prohiberet: sibi; uti potestatem faceret in Tribus legatos mittendi: quorum si principes, ac senatus sibi iureiurando fidem fecissent; ea conditione, quae a Caesare ferretur, se uisuros ostendebant. ad has res cōficiendas sibi tridui spatium daret. hac omnia Caesar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interposita, equites eorū, qui abessent, reuenterentur: tamen, sese non longius millibus passuum XV. aquationis causa, processurum eo die, dixit: huc, postero die, quam frequentissimi conuenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad praefectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mitti, qui nunciarent, ne hostes praelio lacefferent, & si ipsi lacefferentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset. At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat v. millium numerus,* cum ipsi non amplius DCCC. equites haberent, quod ij, qui, frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil nostris timentibus, quod legati eorum paullo ante a Caesare discesserant, atque is dies inducijs erat ab ijs petitus; impetu facto, celeriter nostros perturbauerunt; rursus, resistentibus nostris, consuetudine sua, ad pedes desilierunt, suffossisque equis, compluribusque nostris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri uenissent. In eo praelio

praelio ex equitibus nostris interficiuntur IV. & LXX. in his, uir fortissimus, Piso Aquitanus, amplissimo genere natus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. hic, cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit; ipse equo uulnerato, deiectus, quoad potuit, fortissime restitit. cum circumuentus, multis uulneribus acceptis, cecidisset, atque id frater, qui iam praelio excefferat, procul animaduertisset: incitato equo, sese hostibus obtulit, atque interfectus est. *HOC facto praelio, Caesar neque iam sibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui per dolum, atque insidias, petita pace, ultero bellum intulissent. expectare uero, dum hostium copiae auerentur, equitatusque reuenteretur, summae demeritiae esse iudicabat: & cognita Gallorum infirmitate quantum iam apud eos, hostes uno praelio auctoritatis essent consecuti, sentiebat. quibus ad consilia capienda nihil spatij dandum existimabat. his constitutis rebus, & consilio cum legatis, & quaestore communicato, ne quem diem pugnae praetermitteret, * opportunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem & perfidia, & simulatione usi Germani, frequentes omnibus principibus, maioribusque natis adhibitis; ad eum in castra uenerunt; simul, ut dicebatur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum, & ipsi petissent, praelium pridie commississent; simul, ut, si quid possent, de inducijs fallendo impetrarent. quos sibi Caesar oblatos* gauisus, retineri iussit; ipse omnes copias castris eduxit, equitatum, quod recenti praelio perterritum esse existimabat, agmen subsequi iussit. acie triplici instructa, & celeriter XII. millium itinere confecto, prius ad hostium castra peruenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent.

possent. qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate aduentus nostri, & discessu suorum, neque consilij habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbabantur, ut copias ne aduersus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, nescirent, quid praestaret. quorum timor, cum fremitu, & concursu significaretur, milites nostros, pristini diei perfidia incitati, in castra irruperunt. quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros, impedimenta que praedium commiserunt. at reliqua multitudo puerorum, mulierumque; (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transierant) passim fugere cepit. ad quos consectandos Caesar equitatum misit. Germani, post tergum clamore audito, cum suos interfici uiderent, armis abiectis, signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt; & cum ad confluentem Mosam, & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen precipitauerunt; atque ibi, timore, lassitudine, & ui fluminis oppressi, perierunt. nostri ad unum omnes incolumes, per paucis uulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CDXXX. millium fuisset, se in castra receperunt. Caesar iis, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. illi, supplicia, cruciatusque Gallorum ueriti, quorum agros nexauerant, remanere se apud eum uel-

IV. le, dixerunt. iis Caesar libertatem concessit. *GERMANICO bello confecto, multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit iustissima, quod, cum uideret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam uenirent, suis quoque rebus eos timere uoluit; cum intelligerent, & posse, & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Vsiptum,

& Tenchiberorum, quam supra commemorauimus praedandi, frumentandi; causa, Mosam transisse, neque praelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines *Sicambrorum receperat, seque cum iis coniunxerat. ad quos cum Caesar nuntios misisset, qui postularent, eos qui sibi, Galliaeque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi Rom. imperium Rhenum finire: si, se inuito, Germanos in Galliam transire, non aequum existimaret; cur sui quidquam esse imperij, aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbi autem, qui uni ex transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret; quod grauiter ab Sueuis premerentur: uel, si id facere occupationibus populi Rom. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret; id* sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis satis futurum: * tantum esse nomen, atque opinionem exercitus Romani, Ariouisto pulso, & hoc nouissimo praelio facto, uti etiam ad ultimas Germanorum nationes opinione, & amicitia populi Ro. tuti esse possint. nauium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Caesar his de causis, quas commemorauimus Rhenum transire decreuerat: sed, nauibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque sua, neque populi R. dignitatis esse statuebat. itaque, etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non traducendum exercitum, existimabat: rationem igitur pontis hanc instituit, Tigna bina sesquipedalia, paullum ab imo praecuta, dimensa ad latitudinem fluminis, interuallum pedum duorum inter se iungebat. * haec cum machinationibus immissa in flumine deflexerat, fistucisque adegerat,

adegerat, non sublicæ* modo directæ ad perpendicularum; sed prona, ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. his item contraria duo ad eundem modum iuncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa stangebant. hæc utraque bipedalibus trabibus immixtis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut quo maior uis aquæ se incitauisset, hoc arctius illigata tenerentur. hæc directæ materia iniecta contexebantur, ac longuriis, cratibusq; consternebantur, ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis* obliquæ adgebantur; quæ, * pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ, uim fluminis exciperent: & aliæ item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci siue naues, deiciendi operis causa, essent a barbaris missæ, his defensoribus, earum rerum uis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus x. quibus materia cæpta erat comportari, omni opere effecto exercitus traducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Sicambrorum contendit. interim a* compluribus ciuitatibus ad eum legati ueniunt, quibus pacem, atque amicitiam petentibus, liberaliter respondit, obsidesq; ad se adduci iubet. Sicambri ex eo tempore quo pons institui cæptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tencheris, atque Vspetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaq; omnia exportauerant, seq; in solitudinem, ac syluas, abdidierant. Cæsar, paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus uicis adificiisque incensis, frumentisque succis, se in fines Vbiorum recepit, atque his auxilium suum

suum pollicitus, si a Sueuis premerentur, hæc ab ijs cognouit: Sueuos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuncios in* omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores, suaq; omnia in syluas deponerent: atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum conuenirent: hunc esse delectum, medium fere regionum earum, quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduentum expectare, atque ibi decertare constituisse. quod ubi Cæsar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causa exercitum traducere constituerat, ut Germanis metum inijceret, ut Sicambros ulcisceretur, ut Vbios obsidione liberaret; diebus omnino xlix. trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad uilitatem* profectum arbitratus, se in Galliã recepit, pontemque rescidit. * EXIGVA parte ætatis v. 11. reliqua Cæsar, etsi in ijs locis, quod omnis Gallia ad Septentrionem uergit, maturæ sunt hyemes, tamen in Britanniam proficisci contendit: quod, omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat; & si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset; & genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognouisset: quæ omnia fere Gallis erant incognita. neque enim temere præter mercatores* adit ad illos quiscquam: neque ijs ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliã, notum est. itaq; conuocatis ad se undique mercatoribus, neq; quantæ esset insulæ magnitudo, neque quæ, aut quantæ nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus, reperire poterat. ad hæc

12

Ad hæc cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenum cum naui longa præmittit: huic mandat, ut exploratis omnibus rebus, ad se quamprimum reuertatur. ipse, cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur: quod inde erat brevissimus in Britanniam traiecit. huc naues undiq; ex finitimis regionibus, & quam superiore æstate ad Veneticum bellum * fecerat classem, iubet conuenire. interim, consilio eius cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus eius in insula ciuitatibus ad eum legati ueniunt, qui polliceantur, 97 obsides dare, * atque imperio populi R. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusq; ut in ea sententia permanerent, eos domum remisit: & cum his una Comium, quem ipse, Atrebatibus superatis, regem ibi constituerat: cuius & uirtutem, & consilium probabat & quem sibi fidelem esse arbitrabatur; cuiusq; auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit. huic imperat, quas possit, adeat ciuitates; * horteturq; ut populi R. fidem sequantur; seq; celeriter eo uenturum nunciet. Volusenus, per spæctis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui naui egredi, ac se barbaris committere non auderet, v. die ad Cæsarem reuertitur: quaque ibi perspexisset, renunciat. Dum in his locis Cæsar nauium parandarum causa moratur; ex magna parte Morinorum legati ad eum uenerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent; quod homines barbari, & nostræ consuetudinis imperiti, bellum populo R. fecissent, seque ea, quæ imperasset, facturos pollicerentur. * hæc sibi satis opportune Cæsar accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere uolebat: neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat; * neque has tantularum rerum occupationes

nes Britannia anteponendas iudicabat; magnum his numerum obsidum imperat. quibus adductis, eos in fidem recepit, nauibus circiter LXXX. onerarijs coactis, contractisque, * quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat. * quidquid præterea nauium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit. huc accedebant XXI. onerariæ naues, quæ ex eo loco millibus passuum IIX. uento tenebantur, quo minus in eundem portum peruenire possint. has equitibus distribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non uenerant, ducendum dedit. P. Sulpicium Rufum legatum, cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit. his constitutis rebus, naues idoneam ad nauigandum tempestatem, tertia fere uigilia soluit, equitesque in ulteriorem portum progredi, & naues conscendere, ac se sequi, iussit: ab quibus cum id paullo tardius esset administratum; ipse hora circiter diei IV. cum primis nauibus Britanniam attingit; atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas cõspexit. cuius * loci hæc erat natura, atque ita montibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adigi posset, hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naues eo conueniret, ad horam IIX. in anchoris expectauit. interim, legatis, tribunisque mil. conuocatis, & quæ ex Voluseno cognouisset; & quæ fieri uellet ostendit: monuitque, ut rei militaris ratio, maximeque ut res maritima postularent, * ut quam celerem, atque instabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab ijs administrarentur. his dimissis & uentum, & æstum uno tempore nactus secundum,

dum, dato signo, & sublatis anchoris circiter millia pas-
 sumum IIX. ab eo loco progressus, aperto, ac plano litore
 naues constituit, at barbari, consilio Romanorum cog-
 nito, præmissi equitatu, & essedarijs, quo plerumque gene-
 re in prælijs uti* consueverunt, reliquis copijs subsenti,
 nostros nauibus egredi prohibebant: erat ob has causas sum-
 ma difficultas; quod naues propter magnitudinem, nisi in
 alto, constitui non poterant. Militibus autem ignotis locis,
 impeditis manibus, magno, & graui onere armorum* pres-
 100 sis,* simul & de nauibus desiliendum, & in fluctibus con-
 sistendum, & cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut
 ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus mē-
 bris expediti, notissimis locis audacter tela conijcerent, &
 equos* assuefactos incitarent. quibus rebus nostri perter-
 riti, atque huius omnino generis pugnae imperiti, non om-
 nes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti præ-
 lijs consueuerant, utebantur. quod ubi Caesar animadu-
 erit, naues longas, quarum & species erat barbaris inuisita-
 tior, & motus ad usum expeditior, paullulum remoueri ab
 onerarijs nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum
 hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis,
 hostes propelli, ac submoueri, iussit: quæ res magno usui no-
 stris fuit. nam & nauium figura, & remorum motu, &
 inusitato genere tormentorum permati constitui-
 runt, ac paullum modo pedem retulerunt. * at, nostris mi-
 litibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris,
 qui decimæ legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut
 ea res legionis feliciter eueniret: Desilite, inquit, milites,
 nisi multis aquilam hostibus prodere. ego certe meum reip,
 atque imperatori officium præstitero. hoc cum magna uo-
 ce dixisset, se ex naui proiecit, atque in hostes aquilam
 ferre

ferre cepit. tum nostri cohortati inter se, ne tantum dede-
 cus admitteretur, uniuersi ex naui desilierunt. * hos item
 alij ex primis, proximi nauibus, cum conspexissent, subse-
 cuti hostibus appropinquarunt. pugnatum est ab utriusque
 acriter. nostri tamen; quod neque ordines seruare, neq; fir-
 miter insistere, neque signa subsequi, poterant; atque ab alijs
 alia ex naui, quibuscumque signis occurreret, se aggrega-
 bat, magnopere perturbabantur, hostes uero, notis omni-
 bus uadis, ubi ex litore aliquos singulares ex naui egre-
 dientes conspexerant, incitatis equis, impeditos adoric-
 bantur. plures paucos circumstebant; alij ab latere aper-
 to in uniuersos tela conijciebant. quod cum animadu-
 erisset Caesar, scaphas longarum nauium, item speculateria nauig-
 ia militibus compleri iussit: & quos laborantes conspe-
 xerat, ijs subsidia summittere. * nostri, simulatque in arido
 constiterunt, suis omnibus consecutis, in hostes impetu-
 m fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius prosc-
 qui potuerunt, quod equites cursum tenere, atque insulam
 capere non potuerunt. hoc unum ad pristinam fortunam
 13. VI.
 Cesari defuit. * HOSTES prælio superati, simul at-
 que se ex fuga receperunt, statim ad Cesarem legatos de
 pace miserunt: obsides daturus, quæque imperasset, sese fa-
 cturos, polliciti sunt. una cum his legatis Comius Arrebas
 uenit; quem supra* demonstrauerat. a Cesare in Britan-
 niam præmissum. hunc illi e nauis egressum, * cum ad eos
 imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque
 in uincula coniecerant: tunc, facto prælio, remiserunt; &
 in petenda pace eius rei* culpam in multitudinem coniece-
 runt; & propter imprudentiam, ut ignosceretur, petiue-
 runt. Caesar, questus, quod cum ultro, in continentem le-
 101
 gatis missis, pacem a se petissent, bellum sine causa intu-
 lissent.

12

lissent, ignoscere imprudentiæ, dixit: obsidesque imperavit: quorum illi partem statim dederunt; partem, ex longinquiore locis accersitam, paucis post diebus sese duros dixerunt. interea suos remigrare in agros iusserunt: principesque undique conuenire: & se, ciuitatesque suas *Casari commendarunt. his rebus* pace firmata, post diem quartum, quam est in Britanniam uentum, naues decem & octo de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiori portu leni uento soluerunt. quæ cum appropinquarent Britannia, & ex castris uiderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliæ eodem, unde erant profectæ, *referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propius Solis occasum, magno sui cum periculo* deicerentur. quæ tamen, anchoris iactis, cum fluctibus complerentur, necessario, aduersa nocte in altum prouectæ, continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, *quæ maritimis æstus maximos in Oceano efficere consuevit: nostrisque id erat incognitum, ita uno tempore & longas naues, quibus Cæsar exercitum transportandum curauerat, quæque in aridum subduxerat, æstus* complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas afflictabat; neque ulla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi, dabatur, compluribus nauibus* fractis, reliquæ cum essent, funibus, anchoris, reliquisque armamentis amissis, ad nauigandum inuiles; magna, id quod necesse erat accideret, totius exercitus perturbatio facta est. neque enim naues erant aliæ; quibus reportari possent; & omnia deerant, quæ ad rescificandas eas, usui sunt; & quod omnibus constabat, hyemare in Gallia oportere, frumentum bis in locis in hyemem prouisum non erat. quibus rebus cognitis, principes

15

cipes Britannia, qui post prelium ad ea, quæ iusserat Cæsar, facienda conuenerant, inter se collocuti; cum equites, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent; & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognosceret, quæ hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Cæsar legiones transportauerat: optimum factu esse duxerunt, rebellionem facta, frumento, commatuque nostros prohibere, & rem in hyemem producere; quod, his superariis, aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. itaque, rursum coniuratione facta, paulatim ex castris discedere, ac suos clam ex agris deducere cæperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarum, & ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. itaque ad omnes casus subsidia comparabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat; & quæ grauissima afflicta erant naues, eorum materia, atque ære ad reliquas rescificandas utebatur; & quæ ad eas res erant usui ex continenti comportari iubebat. itaque, cum id summo studio a militibus administraretur, XII. nauibus amissis, reliquis ut nauigari commode posset, effecit. Dum ea geruntur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa quæ appellabatur V. neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra uentitaret, ij, qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renuntiauerunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte uideri, quam in partem legio iter fecisset: Cæsar, id quod erat, suspicatus, aliquid noui a barbaris inuicem consilij, cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci,

16

duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi, iussit. cum paullo longius a castris processisset; suos ab hostibus premi, atque egre sustinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela conijci animadvertit. nam, quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, una pars erat relicta, suspicati hostes, huc nostros esse venturos, noctu in sylvis delituerant. tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfecit, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equitatu, atque effedis circumdederant: genus hoc est ex effedis pugnae. primo, per omnes partes persequuntur, & tela conijciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: 102 & * cum se inter equitum turmas insinuauere, & ex effedis desiliunt, & * pedites praerantur. aurigae interim * paululum e praelio excedunt, * atque ita se collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditem in praелиjs praerant; ac tantu usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in decliu, ac praecipiti loco incitatos equos sustinere, & breui moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo insistere, & inde se in curvus citissime recipere consueuerint. quibus rebus, perturbatis nostris nouitate pugnae, tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit. namque eius aduentu hostes constiterunt, nostri ex timore se receperunt. quo facto, ad * Lecessandum hostem, & committendum praelium, alienum esse tempus arbitratu suo se loco conijciuit; & breui tempore intermisso, in castra legiones reduxit. dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt. secuta sunt * continues: complures dies tempestates; quae & nostros,

17.

stros in castris contineret, & hostem a pugna prohiberent. * INTERIM barbari nuncios in omnes partes v 11 dimiserunt; paucitatemque nostrorum militum suis praedicauerunt; & quanta praeda faciendae, atque in perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstrauerunt. * his rebus celeriter magna multitudo pediatu, equitatuque coacta ad castra uenerunt. Caesar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderrat, fore uidebat, ut si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugerent; tamen, nactus equites circiter xxx. quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportauerat, legiones in acie pro castris constituit. commisso praelio, diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt, ac terga uerterunt: quos tanto spatio secuti quantum cursu, & uiribus efficere potuerunt, complures ex ijs occiderunt: deinde, omnibus longe, lateque adificijs incensis, se in castra receperunt. Eodem die legati ab 18 hostibus missi, ad Caesarem de pace uenerunt. his Caesar numerum obsidum, quem antea imperauerat, duplicauit, eosque in continentem adduci iussit; quod, propinqua die equinoctij, * infirmis nauibus hyemis navigationem sub- 103 eundam non existimabat. ipse, idoneam tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naues soluit. quae omnes incolumes ad continentem peruenerunt. ex his onerariae ii. eosdem portus, quos reliqua, capere non potuerunt, sed paullo infra delatae sunt. quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter ccc. atque in castra contenderent, Morini, quos Caesar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe praeda adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt, ac, si sese interfici nollent, arma ponere, iusserunt. cum illi, orbe f 4 facto;

mas possent hęc naves adificandas, ucteresque reficiendas curarent, earum modum formamque demonstrat. * ad celeritatem onerandi, subductionesque, paulo facit humiliores, quam quibus nostro mari uti consueuimus; atque id eo magis, quod, propter crebras cōmutationes astuum, * nimis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam paulo latiores, * quam quibus in alio mari uti assueuerant. has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuuat. ea, quę sunt usui ad armandas naves, ex Hispania apportari iubet. ipse, conuentibus Gallię ceterioris peractis, in Illyricum proficiscitur; quod a Pirustis finitimam partem prouincię incursionibus uastari audiebat. eo cum uenisset, ciuitatibus milites imperat: certumque in locum conuenire iubet. qua re nuntiata, Pirusta legatos ad eum mittunt; qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio: seseque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de iniurijs satisfacere.

105 * accepta oratione eorum, Caesar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum, demonstrat. ijs ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem aestiment, pœnamque constituent. His confectis rebus, conuentibusque peractis, in ceteriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. eo cum uenisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia, circiter DC. eius generis, cuius supra demonstrauimus naves, & longas duodetriginta inuenit * constructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent.

collan

collaudatis militibus, atque ijs, qui negotio presuerant; * quid fieri uelit, ostendit, * atque omnes ad portum Iccium conuenire iubet, quo ex portu commodissimum in Britanniam traiectum esse cognouerat, * circiter millium passuum x x x. transmissum a continenti. huic rei, quod satis esse uisum est, militum relinquit: ipse cum legionibus expeditis IV. & equitibus DCCC. in fines Treuironum proficiscitur: quod hi neque ad concilia ueniebant, neque imperio parebant, Germanosque transribenanos sollicitare dicebantur. hæc ciuitas longe plurimum totius Gallię equitatu ualeat, magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstrauimus, tangit. * IN ea ciuitate duo de principatu inter se contendebant, Induciomarus, & Cingetorix: ex quibus alter, simul atque de Cesaris, legionumque aduentu cognitum est, ad eum uenit: se suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmauit; quęque in Treuiris gererentur, ostendit. * at Induciomarus equitatum, peditatumque cogere ijsque, qui per aetatem in armis esse non poterant, in syluam Arduennam additis, quę ingenti magnitudine per medios fines Treuironum a flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit. sed posteaquam nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Cesarem uenerunt, & de suis priuatum rebus ab eo petere cœperunt; quoniam ciuitati consulere non possent; * ueritus, ne ab omnibus desereretur, Induciomarus, legatos ad Cesarem mittit, sese iccirco a suis discedere, atque ad eum uenire uoluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam liberetur. itaque ciuitatem in sua potestate

te

nuntiata, Caesar intermissa profectioe, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrabique imperat: si uim faciat, neque pareat, interfici iubet: nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitratus, qui presentis imperium neglexisset. * ille * autem reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cepit, saepe clamitans, Liberum se, libereque ciuitatis esse. illi, ut erat imperatum, circumfistunt, hominemque interficiunt. at Aedui equites ad Caesarem omnes reuertuntur. * HIS rebus gestis, Labieno in continente cum III. legionibus, & equitum millibus I. relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariae prouideret, quaeque in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet; ipse cum legionibus V. & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naues soluit; & leni Africo prouectus, media circiter nocte, uento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus aestu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. tum, rursus aestus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulae caperet, qua optimum esse egressum superiore aestate cognouerat. qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda; qui uictorijs, grauibisque nauigijs, non intermisso remigandi labore, longarum nauium cursum adaequauerunt. accessum est ad Britanniam omnibus nauibus meridiano fere tempore; neque in eo loco hostis est uisus, sed, ut postea Caesar * ex captiuis conperit, cum magne manus eo conuenissent, multitudi-
ne nauium perterrita, quae cum annotinis, priuatisque, quas sui quisque commodi causa fecerat, amplius DC
111 CC. * uno erant uise tempore, a litore dicefferant, ac

se

se in superiora loca abdiderant. Caesar, expositio exercitus, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captiuis cognouit, quo in loco hostium copia consedissent, cohortibus X. ad mare relictis, & equitibus CCC. qui praesidio nauibus essent, de III. uigilia ad hostes contendit; eo minus ueritus nauibus, quod in litore molli, atque aperto, deligatas * ad anchoras relinquebat, & praesidio nauibus Q. Atrium praefecit. ipse, noctu profectus millia passuum circiter XII. hostium copias conspiciatus est. illi equitatu, atque effedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, & praelium committere coeperunt. repulsi ab equitatu, se in syluas abdiderunt, locum natu, egregie & natura, & opere munitum; quem domestici belli, ut uidebatur, causa, iam ante preparauerant. nam, crebris arboribus succis, omnes introitus erant praclusi. ipsi ex syluis uarijs propugnabant, nostrosque intra munitiones ingredi prohibebant. at milites legionis VII. testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum coeperunt, eosque ex syluis expulerunt, paucis uulneribus acceptis. sed eos fugientes longius Caesar persequi uoluit; & quod loci naturam ignorabat, & quod magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui uolebat. Postridie eius diei, mare tripartito milites equitesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. ijs aliquantum itin-
ris progressis, cum iam extremi essent in * conspectu, equites a Q. Atrio ad Caesarem uenerunt, qui nuntia-
rent; superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues aestu, * atq; in litus eiectas esse; quod neq;
112 anchora, funesq; subsisterent, neq; nauta gubernatoresque
nim tempestatis pati possent; itaque ex eo concursu nauium

nauium

uium magnum esse incommodum acceptū. His rebus cog-
nitis, Cæsar legiones, equitatumque; reuocari, atque itinere
* desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere,
quæ ex nuntijs, litterisq; cognouerat, coram perspicit;
sic, ut amissis circiter XL. nauibus, reliquæ tamen refici
posse magno negotio uiderentur. itaque ex legionibus fa-
bros deligit, & ex continente alios * accersiri iubet. La-
bieno scribit, ut, quamplurimas posses ijs legionibus, quæ
sunt apud eum, naues instituat. ipse, etsi res erat * multi
operis, ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, om-
nes naues subduci: & cum castris una munitione coniun-
gi. in his rebus circiter dies X. consumit, ne nocturnis qui-
dem temporibus ad laborem militum intermissis, subductis
nauibus, castrisque egregie munitis, easdem copias, quæ
antea præsidio nauibus, fuerant, relinquit: ipse eodem, un-
de redierat, proficiscitur. eo cum uenisset, maiores iã un-
dique in eum locū copię Britannorum conuenerant. sum-
ma imperij bellique administrandi communi consilio per-
missa est Cassiuellauno; cuius fines a maritimis ciuitatibus
flumen diuidit, quod appellatur Thamesis, a mari circiter
millia passuum LXXX. huic superiori tempore cum re-
liquis ciuitatibus continentia bella intercesserant. sed, no-
stro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello imperioque
6^v præfecerant. * BRITANNIAE pars interior ab ijs in-
colitur. quos natos in Insula ipsi memoria proditum di-
cunt: maritima pars ab ijs, qui prædæ, ac belli inferendi
caussa, ex Belgio transferant, qui omnes fere ijs nominibus
ciuitatum appellatur, quibus orti ex ciuitatibus eo perue-
nerunt, & bello illato, ibi remanserunt, atque agros co-
lere cœperunt: hominum est infinita multitudo, creberri-
maque ædificia, fere Gallicis consimilia: * pecoris magnus

numerus: uisuntur autem numo æreo, * aut anulis fer-
reis, ad certum pondus examinatis pro numo. nascitur ibi
plumbum album in mediterraneis regionibus, in mariti-
mis ferrum: sed eius exigua est copia. ære utuntur impor-
tato. materia cuiusque generis, ut in Gallia, est, præter
fagum, atque abietem. Leporem, & gallinam, & anserem
gustare, fas non putat. hæc tamen alunt, animi uoluptatis-
que causa. loca sunt temperatiora, quam in Gallia, re-
missioribus frigidibus. Insula natura triquetra, cuius u-
num latus est contra Galliam. huius lateris alter angulus,
qui est ad Cantium, quo fere * omnes ex Gallia naues ap-
pelluntur ad Orientem Solem, inferior ad Meridiem * spe-
ctat. huius latus tenet circiter millia passuum. D. alterum
uerget ad Hispaniam, atque Occidentem Solem; qua ex
parte est Hybernia, dimidio minor, ut existimatur, quam
Britannia: sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia, est
in Britannia. in hoc medio cursu est insula, quæ appel-
latur Mona: complures præterea minores obiecta insu-
la existimantur: de quibus insulis nonnulli scripserunt,
dies continuos XXX. sub bruma esse noctem. nos nihil de
eo percunctationibus reperiebamus, * nisi quod, certis ex
aqua mensuris, breuioribus esse noctes, quam in continen-
te, uidebamus, huius est longitudo lateris, ut fert illorum
opinio, DCC. millium passuum. tertium est contra Septen-
trionem. cui parti nulla est obiecta terra: sed eius angu-
lus lateris maxime ad Germaniam spectat. * hoc millia
passuum DCCC. in longitudinem esse arbitrantur. ita o-
mnis insula est in circuitu uicies centena millia passuum.
ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium in- 114
colant, quæ regio est maritima omnis, neque multum a
Gallica differunt consuetudine. interiores plerique fru-
menta

I I
 7
 menta non ferunt, sed lacte, & carne uiuunt; pellibusque sunt uestiti. * omnes uero se * Britanni luteo inficiunt; quod caruleum efficit colorem; atque hoc horribiliore sunt in pugna adpectu: capilloque sunt promisso, atque omni parte corporis rafa, præter caput, & labrum superius. uxores habent deni, duodenique inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. * sed, si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, * a quibus primum uirgines quæque ducta sunt. Equites hostium, effedarijque acriter prælio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt; ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in syluas, collesque compulerint. sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis amiserunt. at illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris, atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex syluis eiecerunt; impetuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt. duabusque missis subsidio cohortibus a Casare, atque his primis legionum duarum; cum hæc, intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, nouo genere pugnae perterritis nostris, per medios audacissime perruperunt, seque inde incolmes receperunt. eo die Q. Laberius Duxus, tribunus mil. interficatur. illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur. * T O T O hoc in genere pugnae cum sub oculis omnium, ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter granitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem; equites autem magno cum * periculo dimicare: propterea quod, illi etiam consulto plerumque cederent; & cum paululum ab legionibus nostros

nostros * remouissent, ex effedis desilirent, & pedibus dispari prælio contenderent. Equestris autem prælij ratio & cedentibus, & insipientibus par, atque idem periculum inferi bat. Accedebat huc, ut, numquam conferti, sed rari, magnisque interuallis, præliarentur, stationesque dispositas haberent, atque alios alij d. inceps exciperent, integrique, & recentes defatigatis succederent. postero die, procul a castris hostes in collibus constituerunt, rarique se ostendere, & * lentius, quam pridie, nostros equites prælio laceffere ceperunt. sed meridie, cum Casar pabulandi* caussa I I I. legionem, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset; repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt, sic, uti ab signis, legionibusque non absisterent. nostri acriter in eos impetu facto, repulerunt, neque finem insequendi fecerunt, * quoad subsidio confisi equites, cum post se legiones uiderent, præcipites hostes egerunt; magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex effedis desiliendi facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, qua undique conuenerant, auxilia discesserunt; neque post id tempus unquam summis nobiscum copijs hostes contenderunt. Casar, cognito consilio eorum, ad flumen Thamesim, in fines Cassiellauni exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc agre, transi i potest. eo cum uenisset, animaduertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas. Ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita, eiusdemque generis sub aqua defixæ fudes flumine tegebatur. ijs rebus cognitis a captiuis, per fugisque, Casar, præmisso equitatu, confestim legiones subsequi iussit, sed ea celeritate atq; impetu milites ierunt, cum capite solo ex

naues inuenit refectas, his deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & nonnulla tempestate deperirant naues, duobus commeatibus exercitum * reportare constituit, ac sic acciluit, ut, ex tanto nauium numero, tot navigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino nauis, qua milites portaret, desideraretur. at ex ijs, qua inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curauerat numero L X, per pauca locum caperent, reliqua fere omnes reijcerentur. quas cum aliquandiu Caesar frustra expectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod equinoctium suberat; necessario angustius milites collocauit, ac * summa tranquillitate consecuta, secunda in ita cum soluisset uigilia, prima luce terram attigit, omnesque incolumes naues perduxit. * SVB DVCTIS nauibus, concilioque Gallorum * Samarobrinae peracto, quod eo anno

IIX.

12

118

frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius prouenerat; coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hybernis collocare, legionesque in plures ciuitates distribuere. ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Neruios, Q. Ciceroni, tertiam in Esvos, L. Roscio; quartam in Rhemis, cum T. Labieno in consinio Treuironum hyemare iussit; * tres in Belgio collocauit. his M. Crassum quaestorem, & L. Munatium Plancum, C. Trebonium, legatos praefecit. unam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & cohortes v. in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam, & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis, & Catiuulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum, & L. * Aurunculeium Cottam legatos praefesse iussit

iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillime inopia frumentaria sese moderi posse existimauit. atque harum tamen omnium legionum hyberna (praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam, & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum c. continebantur. ipse interea, * quo ad legiones collocasset, munitaque hyberna cognouisset, in Gallia morari constituit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius; cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant. huic Caesar pro eius uirtute, atque in se beniuolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. tertium iam hunc annum regnantem * inimici palam, ¹¹⁹ multis etiam ex ciuitate auctoribus, interfecerunt. deferretur ea res ad Caesarem, ille ueritus, quod ad plures * res pertinebat, ne ciuitas eorum * impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet, ibique hyemare; * quorum opera cognouerat ¹²⁰ Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. interim ab omnibus legatis, quaestoribusque, quibus legiones tradiderat certior factus est, in hyberna peruentum, locumque hybernis esse munitum. diebus circiter xv. quibus in hyberna uentum est, initium repentinum tumultus, ac defectionis ortum est ab Ambiorige, & Catiuulco: qui cum ad fines regni sui Sabino, Cottaeque praesto fuissent, frumentumque in hyberna comportauissent; Inducioniari, Treuiri nuntijs impulsus, suos concitauerunt, subitoque oppressis lignatoribus, magna manu * ad castra oppugnanda uenerunt. cum celeriter nostri arma cepissent, ¹²¹ uallumque ascendissent; atque, una ex parte Hispanis equitibus emissis, equestri praelio superiores fuissent; desperata re, hostes, suos ab oppugnatione reduxerunt. tum

suo more conclamauerunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent; habere sese qua de re communi dicere uellent; * quibus controuersias minui posse sperarent. mit. 122
 titur adeos, colloquendi causa * C. Carpineius, eques Romanus, familiaris Q. Titurij, & Q. Iunius ex Hispania quidam, qui iam ante, missu Caesaris, ad Ambiorigem uentitare consueuerat: apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est: Sese pro Caesaris in se beneficijs plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimis suis pendere consuesset; quodque ei & filius, & fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduaticis, obsidum numero missos apud se in seruitute, & catenis tenuissent: neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut iudicio, aut uoluntate sua fecisse sed coactu ciuitatis: suaque esse eiusmodi imperia, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem: ciuitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentina Gallorum coniurationi resistere non potuerit. id se facile ex humilitate sua probare posse; quod non adeo sit impetrus rerum, ut suis copijs populum R. se superare posse * confidat; sed esse Galliae commune consilium: omnibus hybernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni * subsidio uenire possit: non facile Gallos Gallis negare potuisse; praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum uideretur: quibus quoniam proprietate satisfecerit; habere se nunc rationem officij. pro beneficijs Caesaris monere, orare Titurium pro hospitio, ut suae, ac militu salutem consulat: magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse; hac affore biduo: ipsorum esse consilium, uelint ne, prius, quam fini

finitimi sentiant, eductos ex hybernis milites, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere; quorum alter millia passuum circiter L. alter paullo amplius * ab ijs absit: illud se polliceri, & iureiurando confirmare, tutum se iter * per fines suos daturum; quod cum faciat, & ciuitati sese consulere, quod hybernis leuetur, & Caesari, pro eius meritis, gratiam referre. Hac oratione habita, discedit Ambiorix. Carpineius, & Iunius, quae audierant ad legatos deferunt. illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant; maximeque hac re permouebantur, quod, ciuitatem ignobilem, atque humilem Eburonum, sua sponte, populo R. bellum facere ausam, uix erat credendum. * ITAQUE ad concilium rem deferunt: * magnaque inter eos existit controuersia. L. Aurunculeius, compluresque tribuni mil. & primorum ordinum centuriones nihil temere agendum, neque ex hybernis iniussu Caesaris discedendum, existimabant. quanta suis magnas copias, etiam Germanorum sustineri posse, munitis hybernis: docebant rem esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ultro uulneribus illatis, fortissime sustinuerint: re frumentaria non premi: interea & ex proximis hybernis, & a Caesare conuentura subsidia. postremo, quid esse leuius, aut turpius, quam, auctore hoste, de summis rebus capere consilium? Contra ea Tuturius, sero facturos clamitabat, cum maiores manus hostium adiunctis Germanis, conuenissent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hybernis esset acceptum. breuem consulendi esse occasionem. Caesarem arbitrari profectum in Italiam: nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetij consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, * tanta cum contemptione nostri ad castra uenturos esse. non hostem

hostem auctorem, sed rem spectare, subesse Rhenum; magno esse Germanis dolori Arionis mortem, & superiores nostras victorias; ardere Galliam, tot contumelias acceptis, sub populi R. imperium redactam, superiore gloria rei militaris extincta: postremo, quis hoc sibi persuaderet, sine certa re, Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse? suam sententiam in * utranque partem esse tutam. si nihil sit durius, nullo cum periculo ad proximam legionem peruenturos. si Gallia omnis cum Germanis consentiat, unam esse in celeritate positam salutem. Cotta quidem, atque eorum, qui dissentirent, consilium * quem habere exitum? in quo, si non praesens periculum, at certe longa obsidione fames esset pertimescenda. Hac in utranque partem habita disputatione, cum a Cotta, primisque ordinibus acriter resisteretur, Vincite, inquit, si ita vultis, Sabini, & id clariore uoce, ut magna pars militum exaudiret: Neque is sum, inquit, qui grauissime ex vobis mortis periculo terrear: hi * sapienter, si grauius quid acciderit, abs te rationem reposcent: qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hybernis coniuncti communem cum reliquis belli casum sustineant, * nec reiecti, & relegati longe ab ceteris, aut ferro, aut fame, intereant. * Conspurgitur ex concilio: comprehendunt utranque, & orant, ne sua dissensione, & pertinacia rem in summum periculum, deducant: facilem esse rem seu mancant, seu proficiantur, si modo unum omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nullam se salutem perspicere. Res disputatione ad mediam noctem perducitur. * tandem dat Cotta permotus manus: superat sententia Sabini: pronuntiatur, prima luce ituros: consuntur uigiliis reliqua pars noctis, cum sua quisque miles circumspiceret, quid

secum

secum portare posset, quid ex instrumento hybernorum relinquere cogeret. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & languore militum, & uigiliis periculum augetur. prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut, quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium * datum, longissimo agmine, maximisque impedimentis. * AT X. hostes, postea quam ex nocturno fremitu, uigiliisque de profectioe eorum senserunt; collocatis insidiis, bipartito in syluis, opportuno, atque occulto loco, a millibus passuum circiter duobus Romanorum aduentum expectabant: & cum se maior pars agminis in magnam conuallem demisisset, ex utraque parte eius uallis subito sese ostenderunt; nouissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque * iniquissimo nostris loco praelium committere coeperunt. tum demum Titurius, uti qui nihil ante prouidisset, trepidare, & concurrere, cohortesque disponere: haec tamen ipsa timide, atque, ut eum omnia deficere uiderentur: quod plerunque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. at Cotta, qui cogitasset, haec posse in itinere accidere, atque ob eam causam profectiois auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat; & in appellandis, cohortandisque militibus, imperatoris; & in pugna, militis officia praestabat. cumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, & quid quoque loco faciendum esset, * prouidere possent; iusserunt pronuntiari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent. quod consilium etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit. nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnam

125

pugnandum alacriores effecit; quod non sine summo timore, & desperatione id factum uidebatur. præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut uulgo milites ab signis discederent, quæque quisque eorum charissima haberet, ab impedimentis petere, atque arripere properaret, & clamore, ac fletu omnia complerentur. At barbaris consilium non defuit. nam duces eorum tota acie pronuntiarum iusserunt, ne quis ab loco discederet. illorum esse prædam, atque illis reseruari, quæcumque Romani reliquissent. proinde omnia in uictoria posita existimarent. * Erant & numero, & uirtute pugnandi pares nostri, tamesi a duce & a fortuna deserebantur; tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant; quoties quæque cohors procurrerat, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. qua re animaduersa, Ambiorix pronuntiarum iubet, ut procul tela conijciant, neu propius accedant: & quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: leuitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil uis noceri posse: rursus, se ad signa recipientes, insequantur. quo præcepto ab uis diligentissime obseruato, cum quæpiam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes uelocissime fugiebant. * interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. rursus, cum in eum locum, unde erant egressi, reuerti cæperant, & ab uis, qui cesserant, & ab uis, qui proximi steterant, circumueniebantur: sin autem locum tenere uellent, neque uirtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine coniecta tela a * confertis uitari poterant. tamen tam multis incommodis conflictati, multis uulneribus acceptis, resistebant; & magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam octauam, pugnaretur, 128 nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. tum * T.

Baluentio;

Baluentio, qui superiore anno primum pilum duxerat, uero forti, & magnæ auctoritatis, utrunque femur tragula traicitur. Q. Lucanius eiusdem ordinis fortissime pugnans, dum circumuento filio iubuenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes, ordineque adhortans, in aduersum os funda uulneratur, his rebus permoctus Q. Titurium, cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum, Cn. Pompeium ad eum mittit, rogatum, ut sibi, militibusque parcat. ille appellatus, respondit: si uelit, secum colloqui, licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertinet; ipsi uero nihil nocitum iri; * inque eam rem se, suamque fidem interponere. ille cum Cotta saurio communicat, si uideatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur, * sperare se ab eo de sua, ac militum salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat, atque in eo perseverat. Sabinus, quos in præsentia tribunos mil. circum se habebat, & primorum ordinum centuriones se sequi iubet; & cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abijcere * imperata facit: suisque, ut idem faciant, imperat. interim, dum de conditionibus inter se agunt, longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circumuentus interficitur: tum uero suo more uictoriam conclamant, atque ululatum tollunt, impetuque in nostros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum. reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. ex quibus L. Petrosidius Aquilifer, cum magna multitudine hostium premeretur, Aquilam intra vallum proiecit: ipse pro castris fortissime pugnans occiditur, alij egre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unum omnes, desperata

desperata salute, se ipsi interficiunt. pauci ex proelio elapsi incertis itineribus per sylvas ad T. Labienum legatum in hyberna perveniunt; atque eum de rebus gestis certiorum rem faciunt. *HAC uictoria sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius regno finitimi, proficiscitur, neque diem, neque noctem intermittit; peditatumq; se subsequi iubet. re demonstrata, Aduaticisq; concitatis, postero die in Nervios pervenit: hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi, atque ulciscendi Romanos, proiis, quas acceperint, iniuriis, occasionem dimittant. interfectos esse legatos duos, magnamq; partem exercitus interfesse, demonstrat. nihil esse negotij, subito oppressam legionem, qua cum Cicerone hyemet, interfici. se ad eam rem profecturum adiutorem. facile hac oratione Nervius persuadet. itaque, confestim, dimissis nuntiis, ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt, & de improviso ad Ciceronis hyberna adulant, nondum ad eum fama de Titurij morte perlata. * Hoc quoque accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui, lignationis, munitio- nisque causa, in sylvas discessissent, repentino equitum aduentu interciperentur. his circumventis, magna manu Eburones, Aduatici, Nervij, atque horum omnium socij, & clientes legionem oppugnare incipiunt. nostri celeriter ad arma concurrunt; vallum conscendunt. agere is dies sustentatur; quod omnem spem hostes in celeritate ponebant, atque hanc adepti uictoriam in perpetuum se fore uictores confidebant. Mittuntur ad Casarem confestim a Cicerone litterae, magnis propositis praemiis, si pertulissent. obsessis omnibus uis, missi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam munitio- nis causa comportauerant, *turres CXX.

excitantur

excitantur incredibili celeritate: quae deesse operi uidebantur, perficiuntur. hostes postero die, multo maioribus copijs coactis, castra oppugnant; fossam complent. a nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non agris, non uulueratis, facultas quietis datur. quaecumq; ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. multae praestae sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnae, loricaeque ex cratibus attextuntur. ipse Cicero, cum tenuissima ualitudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat; ut ultro militum concussus, ac uocibus, sibi parcere coereretur. Tunc duces, principesque Nerviorum, qui aliquem sermonis aditum, causamque amicitiae cum Cicerone habebant, colloqui sese uelle dicunt. facta potestate, eadem, qua Ambiorix cum Titurio gerat, commemorant: omnem esse in armis Galliam: Germanos Rbenum transisse: Caesaris, reliquorumque hyberna oppugnari. addunt etiam, de Sabini morte: Ambiorigem ostentant, fidei faciundae causa: * errare eos dicunt, si quidquam ab ijs praesidij sperent, qui suis rebus diffidant; sese * tamen scire hoc esse in Ciceronem, populumque R. animo, ut nihil, nisi hyberna, recusent, atque hanc inueterasere consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hybernis discedere, & in quascumque partes uelint, sine metu proficisci. Cicero ad haec, unum modo respondit: Non esse consuetudinē populi R. * ullam accipere ab hoste armato conditionem: si ab armis discedere uelint, se adiutorem utatur, legatosque ad Casarem mittat: sperare se, pro eius iustitia, qua petierint, impetraturos ab hac spe re-
17
pussi Nervij, uallo pedum XI. & fossa pedum XV. hyberna cingunt.

cingunt. hęc superiorum annorum consuetudine a nostris cognouerant; & * quosdam de exercitu nacti captiuos ab his docebantur. sed * nulla his ferramentorum copia, quę essent ad hunc usum idonea; * gladijs cęspites circumcidere, manibus, * sarculisq; terram exhaurire cogebantur, quę quidem ex re hominum multitudine cognosci potuit.

131 * nam * minus horis tribus decem millium passuum circuitu munitionem pedum xv. perfecerrunt, reliquisque diebus turres ad altitudinem ualli, falces, testudinesq; quas iidem captiuu docuerant, parare, ac facere, cęperunt. septimo oppugnationis die, maximo cohorto uento, feruentes fusili ex argillia glandes, fundis, & fernefacta iacula in casas, quę more Gallico stramentis erant tecta, iacere cęperunt. hęc celeriter ignem comprehendunt, & uenti magnitudine in omnem castrorum locum distulerunt. hostes, maximo clamore insecuti, * quasi parua iam, atque explorata uictoria, turres, testudinesque agere, & scalis uallum ascendere cęperunt. at tanta militum uirtus, atque ea presentia animi fuit, ut, cum undique flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur, suaq; omnia impedimenta, atq; omnes fortunas, conflagrare intelligerent, non modo demigrandi causa de uallo decederet nemo, sed pene ne respiceret quidem quisquam, ac tum omnes acerrime, fortissimeque pugnarent. hic dies nostris longe grauissimus fuit; sed tamen hunc habuit euentum, ut eo die maximus numerus hostium uulneraretur, atque interficeretur; ut se sub ipso uallo constipauerant, recessismq; primis ultimi non dabant. Paulum quidem intermissa flamma, & quodam loco turri adacta, & contingente uallum tertię cohortis centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt; suosq; omnes remouerunt; nutu, uocibusque hostes,

hostes, si introire uellent, uocare cęperunt: quorum progredi ausus est nemo. tum, ex omni parte lapidibus coniectis, deturbati, turrisq; succensa est. erant in ea legione fortissimi uiri centuriones, qui iam primis ordinibus appropinquarent; T. * Pulso, & L. Varenus. ij perpetuas cōtrouersias inter se habebant, * uter alteri anteferretur. omnibusque annis de loco summis simultatibus contendebāt. ex ijs Pulso, cū acerrime ad munitiones pugnaretur, * Quid dubitas, inquit, Varenus? aut quem locum probanda uirtutis tuę expectas? hic * dies, hic dies de nostris controuersis iudicabit. Hęc * cum dixisset, procedit extra munitiones; & quę pars hostium confertissima uisa est, in eam erumpit. ne Varenus quidem tum uallo sese continet, sed, omnium ueritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulso pilum in hostes mittit, atq; unum ex multitudine procurrentem traicit, quo * percussos, & exanimatos, hunc scutis protegunt hostes, & in illum uniuersi tela conijciunt; neque dāt regrediendi facultatem. trāsfigitur scutum Pulsoni, & uerutū in balteo desigitur. * auertit hic casus uaginant, & gladium educere conantis dextrā moratur manū, impeditumq; hostes circūstunt. succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti subuenit. * ad hunc se confestim a Pulso omnis multitudo conuertit. illum ueruto transficere arbitrantur. Varenus gladio, cominus rem gerit, atq; uno interfecto reliquos paulum propellit. dū cupidius instat, in locum inferiorem deiectus concidit. huic rursus circumuenio fert subsidium Pulso, atque ambo incolumes, compluribus interfectis, summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. sic fortuna in contentione, & certamine utrumque uersauit, ut alter alteri inimicus auxilio, salutiq; esset; neque dijudicari posset, uter utri uirtute antefere-

dus uideretur. quanto erat in dies grauior, atque asperior
 oppugnatio, & maxime, quod magna parte militum con-
 fecta uulneribus, res ad paucitatem defensorum peruenie-
 rat. tanto crebriores literæ, nuntijque ad Cæsarem mitte-
 bantur: quorum pars deprehensa in conspectu nostrorum
 militum cum cruciatu necabatur. * erat unus inuus Neruius
 nomine Vertio, loco natus honesto; qui a prima ob-
 sidione ad Ciceronem perfugerat, suamque ei fidem præ-
 stiterat. * hic seruo spe libertatis, magnisque persuadet
 præmijs, ut literas ad Cæsarem deferat, has ille in iaculo
 illigatas affert, & Gallus inier Gallos sine ulla suspitione
 uersatus ad Cæsarem peruenit. * ab eo de periculo Cice-
 ronis, legionisque cognoscitur. * CAESAR, acceptis
 literis, circiter hora XI. dies statim nuntium in Belloua-
 cos ad M. Crassum quaesorem mittit; cuius hyberna aber-
 rant ab eo millia passuum xxv. iubet media nocte legio-
 nem proficisci, celeritate que ad se uenire, exijt cum nun-
 tio Crassus, alterum ad C. Fabium legatum mittit; ut in
 Atrebatium fines legionem * adducat, qua sibi iter facien-
 dum sciebat. scribit Labieno, si reip. commodo facere pos-
 set, cum legione ad fines Nerviorum ueniat: reliquam par-
 tem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat exspe-
 ctandam: equites circiter quadringentos ex * proximis hy-
 bernis cogit. hora circiter tertia ab antecursoribus de Crassi
 aduentu certior est factus, eo die millia passuum xx. pro-
 greditur. Crassum Samarobrinx profecit, legionemque ei
 attribuit; quod ibi impedimenta exercitus, obsides ciuita-
 tum, literas publicas, frumentumque omne, quod eo tole-
 randæ hyemis causa deuexerat, relinquebat. Fabius, ut
 imperatum erat, non ita multum moratus in itinere, cum
 legione occurrit: Labienus, interitu Sabini, & cade co-
 hor

XII.

horum cognita, cum omnes ad eum Treuironum copia ue-
 nissent; ueritus, si ex hybernis fuga similem profectiorem
 fecisset, ut hostium impetum sustinere non posset; præser-
 tim quos recenti uictoria efferi sciret; * literas Cæsari
 remittit, quanto cum periculo legionem ex hybernis * edu-
 cturus esset: rem gestam in Eburcibus perscribit: docet,
 omnes pediatas, equitatusque copias Treuironum tria mil-
 lia passuum longe ab suis castris confedis-
 se. Caesar, consilio eius probato, etsi, opinione trium legionum deiectus, ad
 duas redierat, tamen unum communis salutis auxilium in
 celeritate ponebat. uenit magnis itineribus in Nerviorum
 fines. ibi ex capriuis cognoscit; quæ apud Ciceronem ge-
 rantur, quantoque in periculo res situm cuidam ex equi-
 tibus Gallis magnis præmijs persuadet, uti ad Ciceronem
 epistolam deferat. hanc Græcis conscriptam literis mit-
 tit, ne, intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia co-
 gnoscantur. si adire non possit, monet, ut tragulam cum
 epistola ad armentum deligata, intra munitiones castrorum
 * adijciat: in literis scribit, se cum legionibus profectum ce-
 leriter affore, hortatur ut pristinam uirtutem retineat. Gal-
 lus periculum ueritus, ut erat præceptum, tragulam mittit.
 hæc casu ad turrim adhasit, neque ab nostris biduo animad-
 uersa, tertio die a quodam milite conspicitur; dempta ad
 Ciceronem defertur. ille perlectam in conueniu militum re-
 citat; maximaque omnes letitia afficit. tum sumi incendiõrum
 procul uidebantur, quæ res omnem dubitationem aduentus
 legionum expulit. Galli, re cognita per exploratores, obsidio-
 nem relinquunt; Ad Cæsarem omnibus copijs contendunt.
 ea erant armatorum circiter millia l. x. Cicero, data facultate,
 Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstrauimus,
 * repetit, qui literas ad Cæsarem deferat; hunc admo-
 nec

18

net, iter caute, diligenter que faciat; prescribit in litteris, hostes ab se discessisse; omnemque ad eum multitudinem conuertisse. quibus litteris circiter media nocte, Caesar, allatis, suos fecit certiores; eosque ad dimicandam animo confirmat. postero die luce prima mouet castra; & circiter milia passuum quattuor progressus trans uallem magnam, & riuum, hostium multitudinem conspicatur. erat magni periculi res, cum tantis copijs iniquo loco dimicare: tamen quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, aequo animo remittendum de celeritate existimabat. confedit, & quam aequissimo loco potest, castra communit: atque haec etsi erant exigua, per se nix hominum millium V I I, praesertim nullis cum impedimentis; tamen angustijs uiarum, quam maxime potest, contrahit; eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus ueniat. interim, speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime itinere uallem transire possit. eo die paruulis equestribus praелиjs ad aquam factis, utriusque sese suo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quae nondum conuenerant, expectabant; Caesar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere possit, citra uallem, ut pro castris praelio contenderet; si id efficere non possit, ut, exploratis itineribus, minore cum periculo uallem, riuumque transiret. prima luce hostium equitatus ad castra accedit, praeliumque cum nostris equitibus committit. Caesar consulto, equites cedere, seque in castra recipere iubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore uallo muniri, portasque obstrui, atque in ijs administrandis rebus quam maxime concurrari, & cum simulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus hostes inuitati, copias traducunt, aciemque iniquo loco constituunt: nostris uero etiam de uallo deductis, propius accedunt; & tela intra

munitione

munitionem ex omnibus partibus coniiciunt, praekonibusque circummissis, pronuntiari iubent, seu quis Gallus, seu Romanus uelit, ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere; post id tempus non fore potestatem, ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitem, quod ea non posse introrumpere uidebantur, alij uallum manu scindere, alij fossas complere, inciperent. tunc Caesar omnibus portis eruptione facta, equitatuque emisso, celeriter hostes in fugam dat, sic, ut omnino pugnandi causa resisteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exsui, longius prosequi ueritus, quod syluae, paludesque intercedebant; neque etiam paruulo detrimento illum locum relinquere uidebat; omnibus suis incolumibus copijs, eodem die ad Ciceronem peruenit. institutas turres, testudines, munitionesque hostium admiratur: legione producta, cognoscit, non decimum quemque esse relictum militem sine uulnere. ex his omnibus indicat rebus, quanto cum periculo, & quanta cum uirtute, sint res administrata: Ciceronem pro eius merito, legionemque collaudat: Centuriones sigillatim, tribunosque mil. appellat: quorum egregiam fuisse uirtutem, testimonio Ciceronis cognouerat: de casta Sabini, & Cottae certius ex captiuis cognoscit: postero die, concione habita, rem gestam proponit: milites consolatur, & confirmat: quod detrimentum culpa, & temeritate legati sit acceptum, hoc aequiore animo ferendum docet; quod beneficio deorum immortalium, & uirtute eorum expiato incommodo, neque hostibus diutina latitia; neque ipsis longior dolor relinquatur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de uictoria Caesaris fama perfertur; ut, cum ab hybernis Ciceronis milia passuum

h 3

L. ab

L. abesset, eoque post horam nonam diei Caesar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio uictoriae, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. *HAC fama ad Treuiros perlata Induciomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasque omnes in Treuiros reducit. *Caesar Fabium cum sua legione remittit in hyberna: ipse cum tribus legionibus circum Samarobrinam trinis hybernis hyemare constituit; & quod tanti motus Galliae exstiterant, totam hyemem ipse ad exercitum manere decreuit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliae ciuitates de bello consultabant, nuntios legationesque in omnes partes dimittebant; & quid reliqui consilij caperent, atque unde initium belli fieret, explorabant; nocturnaue in locis desertis concilia habebant: neque ullum totius hyemis tempus intercessit sine solitudine Caesaris, quin aliquem de concilijs, & motu Gallorum, nuntium acciperet. in his ab L. Roscio legato, quem legioni XII. praefecerat, certior est factus, magnas Galloru copias earum ciuitatum, quae Armoricae appellantur, oppugnandi sui causa, conuenisse: neque longius millia passuum octo ab hybernis suis abfuisse; sed nuntio allato de uictoria Caesaris, discessisse, adeo ut fugae similis discessus uideretur. At Caesar, principibus cuiusque ciuitatis ad se uocatis, alias territando, cum se scire, quae fierent, denuntiaret; alias cohortans, magnam partem Galliae in officio tenuit; tamen Senones, quae est ciuitas in primis firma, & magna inter Gallos auctoritatis, Cunarinum, quem Caesar apud eos regem constituerat, cuius frater Moritasgus, aduentu in Galliam Caesaris, cuiusque maiores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille praesensisset, ac profu-

profugisset, usque ad fines infecuti, regno, domoque expulerunt, & missis ad Caesarem satis faciendi causa legatis, cum is omnem ad se senatum uenire iussisset, dicto audientes non fuerunt. tantum apud homines barbaros ualuit, esse repositos aliquos principes belli inferendi, tatanque omnium uoluntatis commutationem attulit; ut praeter Aeduos, & Rhemos, quos praecipuo semper honore Caesar habuit; alteros pro uetere, ac perpetua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officijs, nulla fere fuerit ciuitas non suspecta nobis. idque adeo haud scio, mirandum ne sit, cum * compluribus alijs de causis, tum maxime, quod, qui uirtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum se eius opinionis deperdisse, * ut populi R. imperia perferret, grauissime dolebant. Treuiri uero, atque Induciomarus totius hyemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; ciuitates sollicitarent; pecunias pollicerentur; magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. neque tamen ulli ciuitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transfret, cum se bis expertos dicerent, Arionijsi bello, & Tencherorum transitu: non esse fortunam amplius tentaturos. Hac spe lapsus Induciomarus nihilominus copias cogere, * exercere, a finitimis equos parare, exsules, damnatosque tota Gallia magnis praemijs ad se allicere cepit; ac tantam sibi iam ijs rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, ut undique ad eum legationes concurrerent; gratiam, atque amicitiam publice, priuatimque peterent. ubi intellexit, ultro ad se ueniri: altera ex parte Senones, Carnutesque conscientia facinoris instigari; altera Nerviios, Aduaticosque bellum Romanis parare; neque sibi uoluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi cepisset;

armatum concilium indicat. hoc more Gallorum est * in-
 tium belli, quo lege communi, omnes puberes armati con-
 uenire * coguntur; & qui ex his nouissimus uenit, in con-
 spectu multitudinis, omnibus cruciatibus affectus netatur.
 in eo concilio Cingetorigem alterius principem factio-
 nis generum suum, quem supra demonstrauimus Caesaris
 secutum fidem, ab eo non discessisse, hostem iudicandum cu-
 rat: bonaque eius publicat. his rebus confectis, in concilio
 pronuntiat, accersitum se a Senonibus, & Carnutibus,
 alijsque compluribus Galliae ciuitatibus, huc iter facturum
 per fines Rhemorum, eorumque agros populaturum, ac
 prius, quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: que
 135 que fieri uelit praecipit. Labienus, cum & loci natura, &
 * manum munitissimis castris sese contineret, de suo ac le-
 gionis periculo nihil timebat; sed ne quam occasione
 rei bene gerenda dimitteret, cogitabat. itaque a Cingento-
 rige, atque eius propinquis oratione Induciomari cog-
 nita, quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas
 ciuitates, equitesque undique conuocat. ijs certam diem
 22 conueniendi dicit. interim prope quotidie cum omni equi-
 tatu Induciomarus sub castris eius uagabatur, alias ut si-
 tum castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut terri-
 tandi causa. Equites plerumque omnes tela intra uallum
 conijciebant. Labienus suos intra munitiones continebat,
 timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus auge-
 bat. cum maiore in dies contempione Induciomarus ad
 castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium
 finitimarum ciuitatum, quos accersendos curauerat, tanta
 diligentia omnes suos custodijs intra castra continuit, ut
 nulla ratione ea res enuntiarı, aut ad Treuiros perferri,
 posset. Interim ex consuetudine quotidiana Inducio-

rus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei con-
 sumit; equites tela conijciunt, & magna contumelia ner-
 borum nostros ad pugnam euocant. nullo a nostris dato
 responso, ubi uisum est, sub uesperum dispersi, ac dissipati,
 discedunt: subito Labienus duabus portis omnem equi-
 tatum emittit; praecipit, atque interdicit, perterritis ho-
 stibus, atque in fugam coniectis (quod fore, sic ut accidit,
 uidebat) omnes unum peterent Induciomarus, neu quis
 quenquam prius * uulneret, quam illum interfectum ui-
 deret, quod mora reliquorum illum spatium nactum, effu-
 gere nolebat. magna proponit ijs, qui occiderint, premia:
 summittit cohortes equitibus subsidio. comprobatur hominis
 consilium fortuna; & cum unum omnes peterent, in ipso
 fluminis uado deprehensus Induciomarus interficitur, ca-
 putque eius refertur in castra. redeuntes equites, quos pos-
 sunt, consecretantur, atque occidunt. Hac re cognita, omnes
 Eburonum, & Neruiorum, quae conuenerant, copia dis-
 cedunt; paulloque habuit post id factum Caesar quietiorem
 Galliam.

b s C. IVL

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO
Gallico,
LIBER SEXTVS.

HVIVS LIBRI CAPITA.

- I. Caesar Neruius, Senones, Carnutes, & Menapios, armis ipsius territos in deditionem accipit.
II. Labienus Treuiris bello vicat, eorumque ciuitatem ex defectione recipit.
III. Caesaris in Germaniam transitus.
IV. De factionibus, religione, moribus, & institutis Gallorum.
V. Germanorum mores, & aliquot Herciniæ sylvarum ferae describuntur.
VI. Caesar in Galliam reuersus, Butilium aduersus Ambiorigem mittit, qui suæ salutis fuga consulere cogitur.
VII. Sicambri, Rheno traiecto, Eburones diripiunt, & Q. Ciceronis castra oppugnant.
IX. Sicambri domum redeunt. Caesar, Eburonibus vastatis, de Accone supplicium sumit.

VLTIIS de causis Caesar maiorem Gallia motum exspectans, per M. Silanum, C. Antistium Regnum, T. Sextium legatos delectum habere instituit: simul ab Cn. Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio Reip. causa maneret; quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa conuenire, & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Gallia existimans, tantas uideri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id breui tempore sarciri, sed etiam maioribus adaugeri

cop

copiis posse. quod cum Pompeius & Reip. & amicitia tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hyemem & constitutis, & adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copiis docuit, quid populi Romani disciplina, atque opes possent. Interfecto Inducio Maro, ut docuimus, ad eius propinquos a Treuiris imperium deferretur. * illi * finitimos, atque Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri non desistant. cum ab proximis impetrare non possent, ulteriores tentant: * inuentis nonnullis ciuitatibus, iureiurando inter se confirmant, * obsidibusque de pecunia cauent; Ambiorigem sibi societate, & fœdere adiungunt. Quibus rebus cognitis, Caesar, cum undique bellum parari uideret, Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis Cibrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, Senones ad imperatum non uenire, & cum Carnutibus, finitimisque ciuitatibus consilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putauit. itaque, nondum hyeme confecta, proximis quattuor legionibus coactis, de improviso in fines Neruiorum contendit; & prius quam illi aut conuenire, aut profugere possent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastisque agris, in deditionem uenire, atque obsides sibi dare coegit. eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hyberna reduxit. Cœcilio Gallia primo uere, ut instituerat, indicto, cum reliqui, præter Senones, Carnutes, Treuirosque, uenissent, initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere uideretur, concilium Lutetiam Parisiorum transfert. confines erant hi Senonibus, ciuitatemque patrum memoria coniunxerant, sed ab hoc concilio abfuisse existimabant.

2

136

mabantur. Hac re pro suggestu pronuntiata, eodem die cum
 legionibus in Senones proficiscitur, magnisq; itineribus eo
 pervenit. cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius con-
 silij fuerat, iubet in oppida multitudinem convenire; conan-
 tibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nuntiatur:
 necessario sententia desistunt, legatosque deprecandi causa
 ad Casarem mittunt: ad eum per Aeduos, quorum antiqui-
 tus erat in fide civitas, libenter Casar, petentibus Aedu-
 dat veniam: excusationemq; accipit: quod aestivum tempus
 instantis belli, non quaestionis esse arbitratur. Obsidibus
 imperatis centum, hos Aeduos custodiendos tradit. eodem
 Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi deprecatoribus
 Rbemis, quorum erant in clientela: * eadem ferunt respon-
 sa. per agit concilium Casar, equitesque imperat civitatibus.
 hac parte Gallia pacata, totus & mente, & animo in bel-
 lum Treuironum, & Ambiorigis insistit: Canarinum cum
 equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis aut ex
 huius iracundia, * aut ex eo, quod metuerat, odio civitatis
 motus existat. his rebus constitutis, quod pro explorato ha-
 bebat, Ambiorigem praesidio non esse * concuratum, re-
 liqua eius consilia animo circumspiciebat. erant Menapij
 propinqui Eburonij finibus, perpetuis paludibus, sylvisque
 muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Casarem legatos nun-
 quam miserant. cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat:
 item per Treuiros venisse * Germanos in amicitiam co-
 gnoverat. haec prius illi detrahenda auxilia existimabat,
 quam ipsam bello laceffendum; ne, desperata salute, aut se
 in * Menapios abderet, aut cum transrhenanis congregari
 cogereur, hoc tanto consilio, totius exercitus impedimenta
 ad Labienum in Treuiros mittit, duasque legiones ad eum
 proficisci iubet: ipse cum legionibus expeditis quaeque in
 Menapios

Menapios proficiscitur. illi, nulla coacta manu, loci praesidio
 freti, in sylvas, paludesque confugiunt, suaque eodem
 conferunt. Casar, partitis copiis cum C. Fabio legato, &
 M. Crasso quaestore, celeriterque effectis pontibus, * adiit
 tripartito; aedificia, vicosque incendit; magno pecoris, at-
 que hominum numero potitur. quibus rebus coacti Mena-
 pi, legatos ad eum, pacis petenda causa, mittunt. ille, ob-
 sidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat,
 si aut Ambiorigem, aut eius legatos, finibus suis recepis-
 sent. his confirmatis rebus, Cornium Atrabatem cum equi-
 tatu, custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse in Treui-
 ros proficiscitur. * DVM haec a Casare geruntur, I. I.
 Treuiros, magnis coactis peditatus, equitatusque copiis, La-
 bienum cum una legione, quae in eorum finibus hyemaue-
 rat, adoriri parabant. iamque ab eo non longus bidui via
 aberant, cum duas venisse legiones * missu Caesaris cogno-
 scunt. positis castris a milibus passuum xv. auxilia Ger-
 manorum expectare constituunt. Labienus, hostium co-
 gnito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam di-
 micandi facultatem v. cohortium praesidio impedimenti
 relicto cum xxv. cohortibus, magnoque equitatu, contra
 hostem proficiscitur; & mille passuum intermissis spatio,
 castra communit. Erat inter Labienum, atque hostem,
 difficili transitu, flumen, ripisque praeruptis, hoc neque ipse
 transire habebat in animo, neque hostes transiueros exi-
 stimabat. agebatur auxiliorum quotidie spes. loquitur
 in * concilio palam; quoniam Germani appropinquare
 dicantur, sese suas, exercitusque fortunas in dubium non de-
 vocaturum; & postero die prima luce castra moturum.
 celeriter haec ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallo-
 rum equitum numero * nonnullos Gallos Gallicis rebus
 fauere

favere natura cogeat. Labienus, noctu tribunis mil. primisque ordinibus convocatis, quid sui consilij sit, proponit; & quo facilius hostibus timoris det suspicionem, maiore strepitu, & tumultu, quam populi R. fert consuetudo, castra moueri iubet. his rebus fugam similem profectioem *efficit. hac quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur. nix agmen nouissimum extra munitiones processerat; cum Galli cohortati inter se, ne speratam praedam ex manibus dimitterent, longum esse, perterritis Romanis Germanorum auxilium expectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, praesertim fugientem atque impeditam adoriri non audeant; flumen transire, & iniquo loco proelium committere non dubitant. quae fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret; eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur. tum, praemisissis paulum impedimentis, atque in tumultu quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem; *hostem impedito, atque iniquo loco tenetis; praesertate eandem nobis ducibus uirtutem, quam saepenumero imperatori praestitistis, atque eum adesse; & hac coram cernere existimate. simul, signa ad hostem conuerti, aciemque dirigi iubet; & paucis turris praesidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. celeriter nostri clamore sublato, *pila in hostes immitunt. illi, ubi praesertatem, quos fugere credebant infestis signis ad se ire uiderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concursu in fugam coniecti, proximas sylvas petierunt. *quos Labienus equitatu consecutus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus ciuitatem recipit. nam Germani, qui auxilio ueniebant, percepta Tremirorum fugam, sese

sefe domum contulerunt. cum ijs propinqui Induciomari, qui defectionis auctores fuerunt, comitari eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permanisse in officio demonstrauimus, principatus, atque imperium est traditum.

* CAESAR, postquam ex Menapijs in Treuiros uenit, III. duabus de causis Rhenum transire constituit: quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his constitutis rebus, S paulum supra eum locum, quo antea exercitum traduxerat, facere praesertatem instituit. nota atque instituta ratione, magno militum studio, paucis diebus opus *efficitur: firmo in Treuiris praesidio ad pontem relicto, ne quis ab ijs subito motus oriretur, reliquas copias, equitatusque; tradidit. Vbijs, qui ante obsides dederant atque in deditioem uenerant; purgandi sui causa ad eum legatos mittunt; qui doceant, neque ex sua ciuitate auxilia in Treuiros missa, neque ab se fidelesam; petunt, atque orant, ut sibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus poenas pendant. *si amplius obsidum uellet, dare pollicentur. cognita Caesar 138 causa, reperit, ab Sueuis auxilia missa esse, Vbiorum *satisfactionem accepit, aditus uiasque in Sueuos perquirat. Interim paucis post diebus, fit ab Vbijs certior, Sueuos omnes in unum locum copias cogere, atque ijs nationibus, quae sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus, equitatusque; mittant. his cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, castris idoneum locum deligit, Vbijs imperat, ut pecora deducant, suaeque; omnia ex agris in oppida conferant; sperans, barbaros, atque imperitos homines inopia cibariorum *adductos ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci, mandat, ut crebros exploratores in Sueuos mittant, quaeque apud eos gerantur, cognosc

cognoscant. illi imperata* faciūt; & paucis diebus intermissis, referunt; Suenos omnes, posteaquam certiores nuntij de exercitu Romanorum uenerant, cum omnibus suis, sociorumq; copijs, quas coëgissent, penitus ad extremos fines sese recepisse. syluam esse ibi* infinita magnitudinis, quæ appellatur Bacenis, ac longe introrsus pertinere, & pro nativo muro obiectam, Cheruscos a Suenis, Suenosque a Cheruscis, iniurijs, incurSIONibusque prohibere: ad eius initium syluæ Suenos aduentum Romanorum expectare

6 IV. constituisse. * QUONIAM ad hunc locum peruentum est, non alienum esse uidetur de Gallia, Germanique moribus; & quo differat ea nationes inter sese, proponere.

IN GALLIA non solum in omnibus ciuitatibus,* atque in omnibus pagis, partibusque, sed pene etiam in singulis domibus factiones sunt: earumq; factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitriū, iudiciumq; summa omnium rerum consiliorumq; redeat. idq; * eius rei causa antiquitus institutū uidetur, ne quis ex plebe contra potentiorum auxilij egeret. suos enim opprimi quisque, & circumueniri non patitur; neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. hæc eadem ratio est in summa totius Gallia. namque omnes ciuitates in duas partes diuisæ sunt. cum Cæsar in Galliam uenit alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. ij, cum per se minus ualerēt, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaque eorum erant clientela. Germanos, atque Ariouistum, sibi * adiunxerant, eosq; ad se magnis iacturis, pollicitationibusq; perduxerant. prælijs uero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfecta,* tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduis

Aeduis ad se transducerent, obsidesque ab ijs principum filios acciperent, & publice iurare cogere, nihil se contra Sequanos consilij inituros, & partem finitimi agri per uim occupatam possiderēt, Galliaque totius principatum obtinerent. qua necessitate adductus Diuitius, auxilij petendi causa Romam ad senatum profectus* infecta re redierat. aduentu Cæsaris facta commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, ueteribus clientelis restitutis, nouis per Cæsarem comparatis, quod ij, qui se ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore conditione, atque imperio equiore se uidebant; reliquis rebus, eorum gratia, dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserant. in eorum locum Rhemi successerant; quos * quod adæquari apud Cæsarem gratia intelligebatur, ij, qui propter ueteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Rhemis* in clientelam dederant: hos illi diligenter tuebantur: ita & nouam, & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui in aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. nam plebs pene seruorum habetur loco,* quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Sed de his duobus generibus alterū est Druidum, alterum equitum. illi rebus diuinis intersunt, sacrificia publica, ac priuata procurant, religiones interpretantur; ad hos magnus adolescentium numerus disciplina causa concurrit, magnoque ij sunt apud eos honore, nam fere

fere de omnibus controuersijs publicis, priuatisque con-
 stituunt, & si quod est admissum facinus, si cades facta,
 si de hereditate, de finibus controuersia est, * ijdem * di-
 139 scernunt, præmia pœnasque constituunt: si quis* aut pri-
 uatus, aut populus, eorum decreto non sterit, sacrificijs
 interdicunt. hæc pœna apud eos est grauissima. quibus ita
 est interdictum, ij numero impiorum, ac sceleratorum* ha-
 bentur; ab ijs omnes decedunt, aditum eorum, sermonem-
 que defugiunt; ne quid ex contagione incommodi acci-
 piant: neque ijs petentibus ius redditur, neque honos ullus
 communicatur, his autem omnibus Druidibus præest u-
 8 nus, qui summam inter eos habet auctoritatem.* hoc mor-
 tuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit; at, si
 sunt plures pares, suffragio Druidum adlegitur; nonnum-
 quam etiam de Principatu armis contendunt. ij certo an-
 ni tempore in finibus Carnutum, qua regio totius Gallia
 media habetur, confidunt in loco consecrato. huc omnes
 undique, qui controuersias habent, conueniunt; eorumque
 iudicijs, decretisque parent. Disciplina in Britannia re-
 perta, atque inde in Galliam translata esse existimatur,
 & nunc, qui diligentius eam rem cognoscere uolunt, ple-
 rumque illo, discendi causa profisciscuntur. Druides a bel-
 lo abesse consueuerant, neque tributa una cum reliquis pœ-
 dunt; militiæ uacationem, omniumque rerum habent im-
 munitatem. tantis excitati præmijs, & sua sponte multi
 in disciplinam conueniunt, & a propinquis, parentibus-
 que mittuntur: magnum ibi numerum uersuum ediscere
 dicuntur, itaque nonnulli annos uicenos in disciplina per-
 manent, neque fas esse existimant ea litteris mandare; cum
 in reliquis fere rebus, publicis priuatisque; rationibus Græ-
 cis litteris utantur. id mihi duabus de causis instituisse ui-
 dentur

dentur; quod neque in uulgus disciplinam efferrî uelint,
 neque eos, qui discunt, litteris censisos minus memoria
 studere: quod fere plerisque accidit, ut præsidio littera-
 rum diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant.
 in primis hoc uolunt persuadere, Non interire animas,
 9 sed ab alijs post mortem transire ad alios; atque hoc ma-
 xime ad uirtutem excitari putant, metu mortis neglecto.
 multa præterea de sideribus, atque eorum metu, de mundi,
 ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deo-
 rum immortalium ui, ac potestate disputant, & inuentu-
 ti tradunt. Alterum genus est equitum. ij, cum est usus, at-
 que aliquod bellum incidit, (quod ante Cæsaris aduentum
 fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias infer-
 rent, aut illatas propulsarent) omnes in bello uersantur;
 atque eorum, *ut quisque est genere, copijsque amplissi-
 mus, ita plurimos circum se ambaectos, clientesque habet.
 hanc unam gratiam, potentiamque nouerunt. *Natio est
 10 omnium Gallorum admodum dedita religio mihi, atque ob
 eam cassam, qui sunt affecti grauioribus morbis, qui que
 in prælijs, periculisque uersantur, aut pro uictimis homines
 immolant, aut se immolatuos uouent, *administrisque
 ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod pro uita homi-
 nis nisi uita hominis reddatur, *non posse deorum immor-
 140 talium numen placari arbitrantur; publicæque eiusdem ge-
 neris habent instituta sacrificia. alij immani magnitudi-
 ne simulacra habent; quorum contexta uimibibus membra
 uiuis hominibus complent; quibus succensis, circumuenti
 flamma exanimantur homines. supplicia eorum, qui in fur-
 to, aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gra-
 tiora dijs immortalibus esse arbitrantur. sed, cum eius ge-
 neris copia deficit, etiam ad innocentium supplicia des-
 cendunt.

cendant. Deum maxime Mercurium colunt; huius sum
 plurima simulacra; hunc omnium inuentorem artium se-
 runt; hunc uiarum, atque uinum ducem; hunc ad qua-
 stus pecunie, mercaturasque habere uim maximam arbi-
 trantur. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iouem, &
 Mineruam. de his eandem fere, quam reliqua gentes, habet
 opinionem; Apollinem, morbos depellere; Mineruam operum,
 atque artificiorum initia tradere; Iouem imperium cele-
 stium tenere; * Martem, bella regere. huic, * cum prelio
 dimicare constituerunt, ea, qua bello ceperunt, plerumque
 demouent; qua superauerint, animalia capta immolant, reli-
 quasque res in unum locum conferunt. multis in ciuitatibus
 harum rerum exstructas. * cumulos locis consecratis con-
 spicari licet; neque ut sepe, accidit, ut neglecta quispiam
 religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere au-
 deret. grauissimumque ei rei supplicium cum cruciatiu con-
 stitutum est. Galli se omnes, ab Dite patre prognatos pre-
 dicant, idque ab Druidibus proditum dicunt. ob eam caus-
 sam spatia omnis temporis non numero dierum, sed nocti-
 um, * finiunt; & dies natales, & mensuum, & annorum ini-
 tia sic obseruant, ut noctem dies subsequatur. in reliquis ui-
 ta institutis hoc fere ab reliquis differunt; quod suos li-
 beros, nisi cum adoleuerint, ut munus militie sustinere
 possint, palam ad se adire non patiantur: filiumque in
 puerili etate in publico, in conspectu patris assistere turpe
 ducunt. uiri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine
 acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum do-
 tibus communicant. huius omnis pecunie coniunctim ratio
 habetur, fructusque seruantur. uter eorum uita superarit,
 ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum tempo-
 rum peruenit: uiri in uxores, sicuti in liberos, uita, necis-
 que

que habet potestatem: & cum pater familias illustriore loco
 natus decessit, eius propinqui conueniunt; & de morte si
 res in suspicionem uenit, de uxoribus in seruilem modum
 questionem habent: & si compertum est, igni atque omni-
 bus tormentis excruciatas interficiunt. funera sunt pro cul-
 tu Gallorum magnifica, & sumptuosa; omniaque uis
 cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam anima-
 lia. ac paullo supra hanc memoriam, serui, & clientes, quos
 ab ijs dilectos esse constabat, * iustis funeribus confectis, u-
 na cremabantur. qua ciuitates commodius suam remp. ad-
 ministrare existimantur, habent legibus * sancitum, si
 quis quid de rep. a finitimis rumore, aut fama accepe-
 rit, uti ad magistratum deferat, * neue cum quo alio com-
 municet: quod sepe homines temerarios, atque imperitos
 falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de sum-
 mis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, qua
 uisa sunt, occultant; quaque esse ex usu iudicauerint multi-
 tudini produnt. de rep. nisi per concilium loqui non con-
 ceditur. * GERMANI multum ab hac consuetudine
 differunt. nam neque Druides habent, qui rebus diuinis pre-
 sint; neque sacrificijs student: deorum numero eos solos du-
 cunt, quos cernunt, & quorum * opibus aperte iuuantur.
 Solem, & Vulcanum, & Lunam, reliquos ne fama quidem
 acceperunt. uita omnis in uenationibus, atque in studijs rei
 militaris consistit: ab paruulis * duritie, ac labori student.
 qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter
 suos ferunt laudem: * hoc ali staturam, ali hoc uires: ner-
 uosque confirmari putant: intra annum uero x. x. femina
 notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: cuius rei
 nulla est occultatio; quod & promiscue in fluminibus per-
 luuntur, & pellibus, aut parujs rhenonum tegumen-
 tis

12

142

v. 13

tis utuntur, magna corporis parte nuda. Agricultura non
 student; maiorque pars victus eorum in lacte, & caseo, &
 carne consistit: neque quisquam agri modum certum, aut
 21 fines proprios habet; sed magistratus, ac principes in an-
 nos singulos gentibus, cognationibusque hominum, * qui
 una coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attri-
 buunt agri; atque anno post alio transire cogunt. eius rei
 multas afferunt causas; ne assidua consuetudine capti stu-
 dium belli gerendi agricultura committent; ne latos fines
 parare studeant; potentioresque humiliores possessioni-
 bus expellant; ne accuratius ad frigora, atque æstus vi-
 tandos, edificent; ne qua oriatur pecunia cupiditas; qua
 ex re factiones, dissensionisque nascuntur; ut animi equi-
 tate plebem contineant, cum suas quisque opes cum poten-
 tissimis æquari uideat. Ciuitatibus maxima laus est, quam
 143 * latissimis circum se uastatis finibus, solitudines habere.
 hoc proprium uirtutis existimant; expulsos agris finiti-
 mos cedere, neque quemquam prope se audere consistere.
 simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentina incur-
 sionis timore sublato. cum bellum ciuitas aut illatum de-
 fendit, aut infert, magistratus, qui ei bello præsent, ut ni-
 ta necisque habeant potestatem, deliguntur. in pace nullus
 communis est magistratus, sed principes regionum, atque
 pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasque minuunt.
 latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cu-
 iusque ciuitatis sunt: atque ea inuentutis exercendæ, ac
 desideræ minuendæ causa fieri prædicant. atque, ubi quis
 ex Principibus in concilio se dixit ducem fore, * qui sequi
 uolint, profiteantur; consurgunt ij, qui & causam, & ho-
 minem probant, suumque auxilium pollicentur, atque ab
 multitudine collaudantur: qui ex ijs secuti non sunt, in
 deser

æsertorum, ac preditorum numero ducuntur: omnium-
 que rerum ijs postea fides * abrogatur. hospites uiolare fas
 non putant: qui quacumque de causa ad eos uenerunt, ab
 iniuria prohibent, * sanctosque habent; ijs omnium domus
 patent, victusque communicatur. ac fuit antea tēpus, cum
 Germanos Galli uirtute * superarent, & ultro bella infer-
 rent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopi-
 am, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ
 fertilissima sunt, Germaniæ loca circum Herminiam syl-
 uam, quam Eratostheni, & quibusdam Græciæ fama no-
 tam esse uideo, quam illi Orciniam appellant, * uulgo, Te- 144
 Etosages occuparunt, atque ibi confederunt. quæ gens ad
 hoc tempus ijs sedibus se continet, summamque habet ius-
 titiæ, & bellicæ laudis opinionem: nunc, * quod in eadem
 inopia, egestate, patientiaque Germani permanent: eodem
 victu, & cultu corporis utuntur. Gallis autem provinciæ
 propinquitas, & transmarinarum rerum notitia multa ad
 copiam, atque usus largitur. paulatim assuesacti supera-
 ri, multisque uicti prælijs, ne se quidem ipsi cum illis uir-
 tute comparant. Huius Hercyniæ syluæ, quæ supra de- 145
 monstrata est, latitudo 1 x. dierum iter expedito patet.
 non enim aliter finiri potest. neque mensuras itinerum
 nouerunt. oritur ab Heluetiorum & Nemetum, & Rau-
 racorum finibus, rectaque fluminis Danubij regione per-
 tinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se flectit fini-
 strorsus, diuersis a flumine regionibus, multarumque gen-
 tium fines propter magnitudinem attingit. neq; quisquam
 est huius Germaniæ, * qui, se aut adisse ad initium eius syl-
 uæ dicat, cum dierum iter LX. processerit; aut quo ex loco
 oriatur acceperit. multa in ea genera ferarum nasci con-
 stat, quæ reliquis in locis * uisa non sunt: * ex quibus quæ
 maxime

tis utuntur, magna corporis parte nuda. Agricultura non
 student; maiorque pars uictus eorum in lacte, & caseo, &
 carne consistit: neque quisquam agri modum certum, aut
 21 fines proprios habet; sed magistratus, ac principes in an-
 nos singulos gentibus, cognationibusque hominum, * qui
 una coierunt, quantum eis, & quo loco uisum est, attri-
 buunt agri; atque anno post alio transire cogunt. eius rei
 multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti stu-
 dium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines
 parare studeant, potentioresque humiliores possessioni-
 bus expellant; ne accuratius ad frigora, atque aestus ui-
 tandos, adificent; ne *qua oriatur pecunia cupiditas*; qua
 ex re factiones, dissensionisque nascuntur; ut animi equi-
 tate plebem contineant, cum suas quisque opes cum poten-
 tissimis equari uideat. Ciuitatibus maxima laus est, quam
 143 *latissimæ circum se uastatis finibus, solitudines habere.
 hoc proprium uirtutis existimant; expulsos agris finiti-
 mos cedere, neque quemquam prope se audere consistere.
 simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incur-
 sionis timore sublati. cum bellum ciuitas aut illatum de-
 fendit, aut infert, magistratus, qui ei bello prasint, ut ui-
 ta necisque habeant potestatem, deliguntur. in pace nullus
 communis est magistratus, sed principes regionum, atque
 pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasque minuunt.
 latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines ci-
 uisquæ ciuitatis sunt: atque ea iuuentutis exercendæ, ac
 desidia minuendæ causa fieri prædicant. atque, ubi quis
 ex Principibus in concilio se dixit ducem fore, * qui sequi
 uelint, proficteantur; consargunt uero, qui & causam, & ho-
 minem probant, suumque auxilium pollicentur, atque ab
 multitudine collaudantur: qui ex ijs secuti non sunt, in
 deser

ac fertorum, ac proditorum numero ducuntur: omnium-
 que rerum ijs postea fides * abrogatur. hospites uiolare fas
 non putant: qui quacumque de causa ad eos uenerunt, ab
 iniuria prohibent, * sanctosque habent; ijs omnium domus
 patent, uictusque communicatur. ac fuit antea tēpus, cum
 Germanos Galli uirtute * superarent, & ultro bella infer-
 rent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopi-
 am, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ
 fertilissima sunt, Germaniæ loca circum Herminiam syl-
 uam, quam Eratosibeni, & quibusdam Græcis fama no-
 tam esse uideo, quam illi Orciniam appellant * uulgo, Te- 144
 ctosages occuparunt, atque ibi confederunt. quæ gens ad
 hæc tempus ijs sedibus se continet, summamque habet ius-
 titiæ, & bellica laudis opinionem: nunc, * quod in eadem
 inopia, egestate, patientiaque Germani permanent: eodem
 uictu, & cultu corporis utuntur. Gallis autem provinciæ
 propinquitas, & transmarinarum rerum notitia multa ad
 copiam, atque usus largitur. paulatim assueti supera-
 ri, multisque uicti prelijs, ne se quidem ipsi cum illis uir-
 tute comparant. Huius Hercyniæ syluæ, quæ supra de- 145
 monstrata est, latitudo x. dierum iter expedito patet.
 non enim aliter finiri potest. neque mensuras itinerum
 nouerunt. oritur ab Heluetiorum & Nemetum, & Rau-
 racorum finibus, rectaque fluminis Danubij regione per-
 tinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se flectit sin-
 istrorsus, diuersis a flumine regionibus, multarumque gen-
 tium fines propter magnitudinem attingit. neq; quisquam
 est huius Germaniæ, * qui, se aut adisse ad initium eius syl-
 uæ dicat, cum dierum iter lxx. processerit; aut quo ex loco
 oriatur acceperit. multa in ea genera ferarum nasci con-
 stat, quæ reliquis in locis * uisa non sint: * ex quibus quæ

maxime differant ab ceteris, & memoriae prodenda uideantur, haec sunt. Est bos cerui figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsus, magisque directum his, quae nobis nota sunt, cornibus. * ab eius summo sicut palmae ramique late diffunduntur. * eadem est forma, marisque natura, eadem forma, magnitudoque; cornuum. Sunt item, quae appellantur Alces. harum est * similis capris figura, & uarietas pellium, sed magnitudine paullo antecedunt, multaeque * sunt cornibus, & crura siue nodis, articulisque habent, neque; quietis causa procumbunt, neque, si quo afflictæ casu conciderint, erigere sese, * aut subleuare possunt. his sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, atque ita, paululum modo * reclinatæ quietem capiunt: quarum ex uestigijs * cum est animaduersum a uenatoribus, quo se recipere consueuerint, omnes eo loco, aut a radicibus subruunt, aut * absciidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. huc cum se consuetudine * reclinauerint, infirmas arbores potere affligunt, atque una ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum, qui uri appellantur: ij sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figura tauri. magnanis * est eorum, & magna uelocitas. neque homini, neque feræ, * quam conspexerunt, parant. hos studiose foenis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere uenationis exercent; &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed assuescere ad homines, & * mansuescieri, ne paruuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, & figura, & species multum a nostrorum bouum cornibus differt. haec studiose conquisita ab labris argento circumcludant; atque in amplissimis epulis

epulis pro potulis utuntur. * CAESAR postquam per Vibios exploratores comperit, Sueuos sese in syluas recepisse; inopiam frumenti ueritus, quod, ut supra demonstrauimus; minime omnes Germani agriculturae student, constituit non progredi longius: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu, partem ultimam pontis, quae ripas Vibiorum contingebat, in longitudinem pedum CC. * rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum quattuor constituit, praesidiumque cohortium XXI. pontis tuendi causa ponit, magnisque eum locum munitionibus firmat. ei loco, praesidioque C. Volcatium Tullum adolescentem praefecit: ipse, cum maturescere frumenta inciperet, * ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduenam syluam, quae est totius Galliae maxima, atque ab ripis Rheni, sinibusque Treuironum ad Nervios pertinet, millibusque; amplius quingentis in longitudinem patet, L. Minucium Basilium cum omni equitatu praemittit. si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat; ne qua eius aduentus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit. Basilium, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna potest. * nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum, * atque etiam imparatum incidere, priusque eius aduentus ab hominibus uideretur, quam fama, ac nuntijs afferretur: sic magna fuit fortuna, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis, equisque comprehensis, ipsum effugere mortem.

149

mortem. * sed & hoc quoque factum est, quod, ædificio circi-
 dato sylua, (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, uitandi
 æstus causas, plerumq; sylvarum, ac fluminum petunt pro-
 pinquitates) comites, familiaresque eius angusto in loco e-
 quitu nostroru uim paulisper sustinuerunt. ijs pugnantibus
 illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem syl-
 uæ texerunt, sic ad subeundum periculum, & ad uitandum
 multum fortuna ualuit. * Ambiorix, copias suas iudicione
 non conduxerit, quod prælio dimicandum non existima-
 uerit; an tempore exclusus, & repentino equitum aduen-
 tu prohibitus * fuerit, cum reliquum exercitum subse-
 qui crederet, dubium est. sed certe, clam dimissis per agros
 nuntijs, sibi quemque consulere iussit: quorum pars in Ar-
 duennam syluam, pars in continentes paludes profugit, qui
 proximi Oceano fuerint, ij in * insulis sese occultauerunt,
 quas æstus efficere consuerunt. multi ex suis finibus e-
 gressi, se, suaque omnia alienissimis crediderunt. Catiuul-
 cus rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambio-
 rige consilium inierat, ætate iam confectus, cum laborem
 aut belli, aut fugæ ferre non posset, omnibus precibus de-
 testatus Ambiorigem, qui eius consilij auctor fuisset, ta-
 xo, cuius magna in Gallia, Germaniæque copia est, se exa-
 nimauit. * Segni, Condrusique, ex gente, & numero Ger-
 manorum, qui sunt inter Eburones, Treuirosque, legatos
 ad Casarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero du-
 ceret, neue omnium Germanoru, qui essent citra Rhenum,
 causam esse unã iudicaret: nihil se de bello cogitasse; nul-
 la Ambiorigi auxilia misisse. Caesar, explorata re quæstio-
 ne captiuoru, si qui ad eos, Eburones ex fuga conuenissent,
 ad se ut reducerentur, imperauit: si ita fecissent, fines eoru
 se uiolaturum, negauit. tum, copijs in tres partes distri-
 butis

butis, impedimenta omnium legionum* ad Vaticam conti- I 51
 lit. id castelli nomen est. hoc fere est in medijs Eburonum fi-
 nibus, ubi Titurius, atque Aurunculeius, hyemandi causa,
 confederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat
 Caesar, tum quod superioris anni munitiones integrae ma-
 nebant, ut militum laborem subleuaret. præsidio impedi-
 mentis legionem quartamdecimam reliquit, unam ex ijs tri-
 bus quas proxime conscriptas ex Italia traduxerat, ei le-
 gioni, castrisque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducen-
 toque equites attribuit. partito exercitu, T. Labienum
 cum legionibus tribus ad Oceanu uersus in eas partes, quæ
 Menapios attingunt, proficisci iubet: C. Trebonium cum
 parilegionum numero ad eam regionem; quæ * Aduaticis
 adiacet depopulandam mittit: ipse, cum reliquis tribus ad
 flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremaeque
 Arduennæ partes ire constituit, quo cum paucis equitibus
 profectum Ambiorigem audiebat. discedens, post diem se-
 ptimum sese reuersurum, confirmat: quam ad diem ei legio-
 ni, quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum scie-
 bat. Labienum, Treboniumque hortatur, si reip. com-
 modo facere possint, ad eam diem reuertantur, ut, rursus
 communicato consilio, exploratisque hostium rationibus
 aliud initium belli capere possint. erat, ut supra demon-
 strauimus, manus certa nulla, non præsidium: nõ oppidum,
 quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa mul-
 tudo: * ubi cuique aut uallis abdita, * aut locus syluæ I 52
 stris, aut palus impedita spem præsidij, aut salutis aliquam
 offerebat, confederat. hæc* loca uicinitatibus erant nota,
 magnamque res diligentiam requirebat, non in summa
 exercitu tuenda, (nullum enim poterat, uniuersis* perter-
 ritis, ac dispersis, periculum accidere) sed in singulis mi-
 litibus

litibus conservandis; quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos longius euocabat; & sylvæ incertis, occultisque iuvenibus confertos adire prohibebant. si negotiū confici, stirpēque hominum sceleratorū interfici uellet; dimittenda plures manus, diducendique erant milites. si continere ad signa manipulos uellet, ut instituta ratio, & consuetudo exercitus Romani postulabat; locus ipse erat præsidio barbaris, neque ex occulto insidiandi, & dispersos circumueniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus quantum diligentia provideri poterat, providebatur, ut potius in nocendo aliquid omitteretur; etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant; quam cum aliquo detrimento militum * noceretur. Cæsar ad finitimas ciuitates nuntios dimittit: omnes euocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones; ut potius in syluis Gallorū uita * quam legionariorum, periclitaretur; simul ut, magna multitudine circūfusa pro tali facinore, stirps, ac nomen ciuitatis tollatur, magnus undique numerus celeriter conuenit. hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diesque appetebat septimus, quem ad diem Cæsar ad impedimenta, legionemque reuerti constituerat. * H I C, quantum in bello fortuna possit, & quantos afferat casus, cognosci potuit, dissipatis, ac perterritis hostibus; ut demonstrauimus, manus erat nulla, quæ parū modo timoris causā afferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædām euocari. cogunt equitum duo millia Sicambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenctoberos, atque Usipetes supra docuimus: transeuntes Rhenum nauibus, ratibusque, x x x. millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat * imperfectus, præsidiumque

ab

ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur. inuitati prædā longius procedunt. non hos palus, in bello latrocinijsque natos, non syluæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captiuis quærunt; profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt. atque unus ex captiuis, Quid uos, inquit; hanc miseram, ac tenuem sectamini prædām, quibus iam licet esse fortunatissimis? tribus horis ad Vatuca uenire potestis: huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit. præsidij tantum est, ut ne murus quidem ciagi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani, quam nacti erāt, prædām in occulto relinquunt; si ad Vatuca contendunt, usi eodem duce, cuius hæc indicio cognouerant. Cicero, * qui per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa diligentia milites in castris continuisset, * ac ne calonem quidem quemquā extra munitionem egredi passus esset, septimo die diffidens Cæsarem de numero dierum fidem seruaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de eius reditu fama afferebatur, simul eorum permotus uocibus, qui illius patientiam pene obsessionem appellabant; siquidem ex castris egredi non liceret; nullum eiusmodi casum exspectans, quo, II. oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis, ac pene deletis hostibus, in millibus passuum tribus offendi posset; quinque cohortes frumentatum in proximis segetes misit, quas inter, & castra unus omnino collis intererat. complures erant in * castris ex legionibus ægri relictī: ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerant circiter c c c. * sub uexillo una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna * uis iumentorum,

rum,

153

VII.

rum, quæ in castris subsederat, facta potestate, sequitur. hoc ipso tempore, & casu Germani equites interueniunt, * protinusque eodem illo, quo uenerant, cursu ab decurmana porta in castra irrumpere conantur; nec prius sunt uisi, obiectis ab ea parte syluis, quam castris appropinquauerunt; usque eo, ut, qui sub uallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. inopinantes nostri re noua perturbantur: ac uix primum impetum cohors in statione sustinet. circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent: agræ nostri portas tuentur: reliquos aditus locus ipse per se, munitioque defendit: totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus querit: neque quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conueniat, prouident. alius iam capta castra pronuntiat: alius, deleto exercitu, atque imperatore, uictores barbaros uenisse contendit; plerique nouas sibi ex loco religiones fingunt, Cottæque, & Titurij calamitatem, qui in eodem * occiderint castello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captiuo audierant, nullum esse intus presidium. perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. * erat æger in presidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Casarem duxerat. cuius mentionem superioribus præliis fecimus; ac diem iam quantum cibo caruerat. hic diffusus suæ, atque omnium salutis, inermis ex tabernaculo prodit: uidet inminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma à proximis, atque in porta consistit. * sequuntur hunc centuriones eius cohortis, quæ in statione erat. paullisper prelium una sustinent. relinquit animus

¶ 4 Sextium, granibus acceptis uulneribus, * deficiens, agræ per

per manus tractus seruatur. hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitionibus consistere audeat, speciemque defensorum præbeant. interim, confecta frumentatione, milites nostri clamore exaudiunt, * præcurrit equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt. hic uero nulla munitio est, quæ perterritos recipiat, modo conscripti, atque usus militaris imperiti ad Tribunalum. mil. Centurionesque ora conuertunt: quid ab his præcipiatur expectat. nemo est tam fortis, * quin rei nouitate perturbetur. Barbari signa procul conspicatis, ab oppugnatione desistunt. redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captiuis cognouerant. postea despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumultum procurruunt. hinc celeriter deiecti, se in signa, manipulosque coniiciunt, eo magis timidos perterrent milites. alij cuneo facto, ut celeriter * perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra: & si pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos seruari posse confidunt: alij, ut in iugo consistant, atque eundem omnes ferant casum. hoc ueteres non probant milites, quod sub uexillo una profectos docuimus: itaque, inter se cohortati, duce C. Trebonio equite R. qui eis erat præpositus, per medios hostes perrumpunt, incolumesque ad unum in castra perueniunt omnes. hos subsecuti calones, equitesque eodem impetu, militum uirtute seruantur, atque, qui in iugo * constiterant, nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probauerant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisset alijs uim celeritatemque uiderant, imitari potuerunt; sed se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordi-

buc

bus; reliquarum legionum, causa uirtutis, in superiores erant ordines huius legionis traducti, ne ante partem rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt. militum pars horum uirtute summorum hostibus, praeter sepe incolumis in castra peruenit; pars a barbaris circum-

IX uenta perijt. * GERMANI desperata expugnatione castrorum, quod nostros iam constituisse in munitionibus uidebant, cum ea praeda, quam in syluis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt, ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, cum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra uenisset, * fidem non haberent, adesse cum incolumi Casarem exercitum, sic * omnium animos timor praecipuauerat, ut pene alienata, mente, * delictis omnibus copiis, * equitatum se ex fuga recepisse dicerent; neque, incolumi exercitum, Germanos castra oppugnatos fuisse contenderent. quem timorem Caesaris aduentus sustulit. Reuersus ille, euentus belli non ignarus, unum, quod cohortes ex statione, & praesidio essent emissae, quantum, ne minimo quidem casu locum relinqui debuisset, multum fortunam in repentino hostium aduentu potuisse indicauit. multo etiam amplius, quod pene ab ipso uallo, portisque castrorum barbaros auertissent, quarum omnium rerum maxime admirandum uidebatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Caesar ad uexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit. omnes uici, atque omnia aedificia, quae quisque conspexerat, incēdebantur: praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum a tanta multitudine inmentorum, atque hominum consumebā-

tur,

tur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant: ut si qui etiam in praesentia se occultassent; tamen is, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum uideretur. ac saepe in eum locum uentum est, tanto in omnes partes diuiso equitatu, ut non modo uisum ab se Ambiorigem in * fuga circumspicerent captiui, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent; ut, spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam a Casare gratiam inuituros putarent, pene naturam studio uincerent, semperque paullum ad summam felicitatem defuisse uideretur: atque ille latebris, aut syluis, aut saltibus se eriperet, & noctu occultatus alias regiones, partesque peteret, non maiore equitum praesidio, quam quattuor, quibus solis uitam suam committere audebat. tali modo uastatis regionibus, exercitum Caesar duarum cohortium damno * Durocortum Rhemorum reducit; concilioque in eum 159 locum Galliae indicto, de coniuratione Senonum, & Carnutum quaestionem habere instituit; & de Accone, qui princeps eius consilij fuerat, grauiore sententia pronuntiat, more maiorum supplicium sumpsit: nonnulli, iudicium ueriti profugerunt: quibus cum aqua, atque igni interdixisset, duas legiones ad fines Treuirorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus Agendici in hybernis collocauit; frumentoque exercitui prouiso, ut instituerat, in Italiam ad conuentus agendos profectus est.

k

C. IVL

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM

DE BELLO

Gallico,

LIBER VII.

HVIVS LIBRI CAPITA.

- I. Nouus Gallia motus & rebellio aduersus Ro. Vercingetorige duce facta. I a
- II. Caesar Gallia subsidio accurrat, multosque qui desererat, in deditioem accipit.
- III. Vrbes Biturigum omnes Vercingetorigis consilio, praeter Autricum incenduntur, quod a Caesare oppugnatur.
- IV. Caesar, ad hostium castra profectus iniquitate loci a pugnado deterritur. Vercingetorigis prodicionis instigulatus, se purgat.
- V. Auarici expugnatio, & in eo caedes hominum circiter quadreginta millium.
- VI. Vercingetorigis copias redintegrat. Caesar exortam in Aduis, diffensionem extinguit.
- VII. Caesar Gergouia prope a Vercingetorigis castris obsidet. Aduorum consilium de Caesare relinquendo, & Aruernis adiuanandis.
- VIII. Caesar Aduorum partem sibi conciliat, trinisque hostium castris, in cliuo Gergouia positus potitur.
- IX. Aliquot Ro. temeritas, in oppugnanda, iniussa Caesaris, Gergouia: & huius ad illos reprehensio.
- X. Nouo Gallia motu, Nouo dunii ad Ligerim a Gallis diripitur: Caesar Ligerim, qui iam ex niuibz creuerat, vado trahit.
- XI. Labieni cum Partijs, eorumque duce Camulageno praellium eiusdemque victoria.
- XII. Defectione ab Aduis facta, summa imperij ad Vercingetorige deterritur, isque comisso cum Caesare praelio, superatur.
- XIII. Pugna Caesaris ad oppidum Alexiam, & mira eiusdem castrorum munitio.
- XIV. Auxilia vndique ex Gallia mirtuntur ad Alexiam obsesam: vnde ciues, inedia coacti excedunt.

XV. Duo

- XV. Duo Caesaris praelia secunda; vnum cum quatuor ducibus externis: alterum cum iis, qui oppido exceleserant.
- XVI. Gallis magno praelio a Caesare deuictis, oppidum ei Alexia, vnaque Vercingetorigis deditur.

*Q*uia Gallia, Caesar, ut constituerat, in Italiam ad conuentus peragens proficiscitur. ubi cognoscit de P. Clodij caede; senatusque consilio certior factus, ut omnes Italia iuniores coniuarent, delectum tota provincia habere instituit. ea res in Galliam insalpinam celeriter perferuntur. addunt ipsi, & affingunt rumoribus Galli (quod res postulare videbatur) recineri urbano motu Caesarem, neque in tantis diffensionibus ad exercitum venire posse. hac impulsu occasione, qui iam ante se populi Rom. imperio subiectos dolerent, liberius, atque audacius de bello consilia inire incipiunt. indistis inter se principes Galliae concilijs, syluestribus, ac remotis locis, queruntur de Aconis morte; hunc casum ad ipsos recidere posse, demonstrant; miserantur communem Galliae fortunam; omnibus pollicitationibus, ac premijs deposcunt, qui belli initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. citius in primis rationem habendam esse dicunt, prius quam eorum clandestina consilia efferantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur. id esse facile; quod neque legiones, absente imperatore, audeant ex hybernis egredi; neque imperator sine praesidio ad legiones peruenire possit. postremo, in acie praestare interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a maioribus acceperant, recuperare. His rebus agnatis, proficuntur Carantos, se nullum periculum, communis salutis causa, recusare, principesque se ex omnibus bellum facturos pol-

licere

licentur; & , quoniam in praesentia * obsidibus cauere inter se non * possent, ne res efferatur, ut iureiurando, ac
 161 fide sanciat, petunt, collatis militaribus signis; * quod more eorum grauissima caeremonia continetur; ne factio initio belli, a reliquis deferantur. tunc collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus qui aderant, tempore eius rei constituto ab concilio disceditur. ubi ea dies uenit, Carnutes Cotuato, & Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt, ciuesque Romanos, qui negotiandi causa ibi constitierant, in ijs C. Fusium Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae, iussu Caesaris, praerat, interficiunt, bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliae ciuitates fama perfertur. nam, ubi maior, atque illustrior incidit res clamore per agros, regionesque, significant; hinc alij deinceps excipiunt, & proximus tradunt; ut tunc accidit, nam quae Genabi oriente Sole gesta essent, ante primam confectam uigiliam, in finibus Aruernorum audita sunt. quod spatium est millium passuum circiter C L X. Simili ratione ibi Vercingetorix Celtilli filius Aruernus, summae potentiae adolescens, cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat, & ob eam causam, quod regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus, conuocatis suis clientibus, facile eos incendit. cognito eius consilio, ad arma concurrunt. Prohibetur ab Gobanitione patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expelliturque ex oppido Gergobia. non tamen * desistit; atque in agris habet delectum egentium, ac perditorum, hac coacta manu, quoscumque adit ex ciuitate, in suam sententiam perducit. hortatur, ut, communis libertati causa arma capiant, magnisque coactis copijs, aduersa-

rios

rios suos, a quibus paullo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate; rex ab suis appellatur; dimittit quoquo uersus legationes; obtestatur, ut in fide maneant. celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit: omnium consensu ad eum deferitur imperium. qua oblata potestate, omnibus ijs ciuitatibus obsides imperat, certum numerum militum celeriter ad se adduci iubet. armorum quantum quaeque ciuitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit. in primis equitatum studet: summae diligentiae summam imperij seueritatem addit: magnitudine supplicij dubitantes cogit: nam, maiore commisso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leuiore de causa, auribus desectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit; ut sint reliquis documento, & magnitudine poenae perterreant alios. His supplicijs celeriter coacto exercitu, Lucetium Cadurcum summam hominum audaciae, cum parte copiarum in Ruthenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur. eius aduentu Bituriges ad Aeduos, quorum erant in fide legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Aedui de consilio legatorum, quos Caesar ad exercitum reliquerat, copias equitatus, pediatuque subsidio Biturigibus mittit; qui cum ad flumen Ligerim uenissent, quod Bituriges ab Aeduis dimidit; paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum reuertunt: legatisque nostris renuntiant; se Biturigum perfidiam ueritos; reuertisse: quibus id consilij fuisse cognouerint, ut si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Aruerni se circumstiterent. id eam de causa, quam legatis pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non uideatur, pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu sta-

k 3 tim

II. *tim se cum Aruernis coniungunt.* * *HIS rebus in Italiam Caesari nuntiatis, cum iam ille uirtute Cn. Pompeij urbanas res commodiorem in statum peruenisse intelligeret; in transalpinam Galliam profectus est. eo cum uenisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum peruenire posset. nam, si legiones in prouinciam accerferet, se absente in itinere praelio dimicaturas intelligebat. si ipse ad exercitum contenderet, ne ijs quidem, qui eo tempore pacati uiderentur, suam salutem recte committi uidebat. in terram Lucterius Cadurcus in Rubenos missus, eam ciuitatem Aruernis conciliat: progressus in Nitobriges, & Gabalos, ab utrisque obsides accipit, & magna coacta manu, in prouinciam Narbonem uersus eruptionem facere contendit. qua renuntiata, Caesar omnibus consilijs anteuertendum existimauit, ut Narbonem proficisceretur. eo cum uenisset, timentes confirmat; praesidia in Ruthenis prouincialibus, Volcis, Aremicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, qua loca erant hostibus finitima, constituit; partem copiarum ex prouincia supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his rebus comparatis, represso iam Lucterio, & remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur. etsi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter impediebat: tamen discussa niue in altitudinem pedum, atque ita uis patefactis, summo militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, ut muro munitos existimabant, ac ne singulari quidem homini unquam eo tempore anni seminare patuerant; equisibus imperat, ut, quam latissime possent, argentum, & quam maximum hostibus terrorem*

rorem inferant. Celeriter haec, fama, ac nuntijs ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumstant, atque obsecrant, ut suis fortunis consulat; * *ne se ab hostibus diripi patiatur: praestertim cum uideat omne ad se bellum translatum. quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus mouet in Aruernos uersus. At Caesar biduum in ijs locis moratus, quod, haec de Vercingetorige usu uentura, opinione praecerat, per causam supplementi equitatusque cogendi, ab exercitu descendit; Brutum adolescentem ijs copijs praeficit. hunc monet, ut in omnes partes equites qualatissime peruagetur: daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. his institutis rebus, suis inopinantibus, qua maximis potest itineribus Viennam peruenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fines Aeduorum in Lingones contendit; ubi duae legiones hyemabant; ut, si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilij, celeritate praecurreret. eo cum peruenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque in unum locum omnes cogit, quam de eius aduentu Aruernis nuntiari posset. hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergobiam Boiorum oppidum, * *quos ibi Heluetico praelio uictos Caesar collocauerat, Aeduisque attriuerat, oppugnare instituit. magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hyemis uno in loco legiones contineret; ne, stipendiarijs Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia desciceret, quod nullum in eo amicus praesidium uideretur positum esse; sin maturius ex hybernis educeret, ne ab re frumentaria duris subiectionibus laboraret. praestare uisum est tamen omnes dif-**

facultates perpeti, quam tanta contumelia accepta, omnium suorum uoluntates alienare. itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu, praemittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturq; ut in fide maneant, atq; hostium impetum magno animo sustineant. duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur. altero die cum ad oppidum Senonum Vellaunodunum uenisset, ne quem post se hostem relinqueret; quo expeditore re fragmentaria ueretur, oppugnare instituit. idq; biduo circumuallauit. tertio die missis ex oppido legatis de deditione, arma proferri, iumenta produci, sexcentos obsides dari iubet: ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum, allato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. * huc biduo Caesar peruenit; & castris ante oppidum positus, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt, quaeq; ad eam rem usui sint, militibus imperat; & quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris * contingebat, ueritus, ne noctu ex oppido * profugerent, duas legiones in armis excubare iubet. Genabenses paullo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi, flumen transire coeperunt. qua re per exploratores nuntiata, Caesar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit, atque oppido potitur, per paucis ex hostium numero consideratis, quin cuncti caperentur; quod pontis, atque itinerum angustia * multitudine fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit; praedam militibus donat; exercitum Ligerim traducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, * ubi de Caesaris aduen-

aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Caesari proficiscitur. ille oppidum Biturigum positum in uia Noniodunum oppugnare instituerat. quo ex oppido, cum legati ad eum uenissent oratum, ut sibi ignosceret, suaq; uita consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma * proferri, equos producti, obsides dari iubet. parte iam obsidum tradita, cum reliqua administrarentur, centurionibus, & paucis militibus intromissis, qui arma, iumentaq; conquirerent, equitatus hostium procul uisus est; qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatq; oppidani conspexerunt, atque in spem auxilij uenerunt; clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido, cum ex significatione Gallorum noui aliquid ab ijs iniri consilij intellexissent, gladijs districtis portas occupauerunt, suosq; omnes incolumes receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iubet, praeliumque equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter quadringentos submittit: quos ab initio secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem conciliatam existimabant, ad Caesarem * perduxerunt, seseq; ei dediderunt. Quibus rebus confectis, Caesar ad oppidum Auaricum, quoderat maximum, munitissimumq; in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est: quod eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. * VERCINGETORIX, tot. III.

continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nonioduni

k s acceptis

facilitates perpeti, quam tanta contumelia accepta, omnium suorum uoluntates alienare. itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu, praemittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturque; ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant. duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur. altero die cum ad oppidum Senonum Vellaunodunum uenisset, ne quem post se hostem relinqueret; quo expeditiore re frumentaria ueretur, oppugnare instituit. idque biduo circumuallauit. tertio die missis ex oppido legatis de deditioe, arma proferri, iumenta produci, sexcentos obsides dari iubet: ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum, allato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. * huc biduo Caesar peruenit; & castris ante oppidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt, quaque ad eam rem uisui sint, militibus imperat; & quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris * contingebat, ueritus, ne noctu ex oppido * profugerent, duas legiones in armis excubare iubet. Genabenses paullo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi, flumen transire coeperunt. qua re per exploratores nuntiata, Caesar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit, atque oppido potitur, per paucos ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur; quod pontis, atque iterum angustia * multitudine fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit; praedam militibus donat; exercitum Ligerim traducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, * ubi de Caesaris aduen-

aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Caesari proficiscitur. ille oppidum Biturigum positum in uia Nouiodunum oppugnare instituerat. quo ex oppido, cum legati ad eum uenissent oratum, ut sibi ignosceret, suaque uita consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma * proferri, equos produci, obsides dari iubet. parte iam obsidum tradita, cum reliqua administrarentur, centurionibus, & paucis militibus intromissis, qui arma, iumentaque conquirerent, equitatus hostium procul uisus est; qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque oppidani conspexerunt, atque in spem auxilij uenerunt; clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido, cum ex significatione Gallorum noui aliquid ab his iniri consilij intellexissent, gladijs districtis portas occupauerunt, suosque omnes incolumes receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iubet, praeliumque equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter quadringentos submittit: quos ab initio secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Caesarem * perduxerunt, seseque ei dederunt. Quibus rebus confectis, Caesar ad oppidum Auaticum, quod erat maximum, munitissimumque; in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est: quod eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. * VERCINGETORIX, tot III.

acceptis, suos ad concilium conuocat. docet, longe alia ratione esse bellum gerendum, atque ante sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione, & comatu Romani prohibeantur; id esse facile, quod equitatu ipsi abundant; & quod anni tempore subleuentur, pabulum secari non posse. necessario dispersos hostes ex adificijs petere. hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse: praeterea, salutis causa rei familiaris comoda negligenda: uicos, atque adificia incendi oportere, hoc spatio a Boia quoquo uersus, * quo pabulandi causa adire posse uideantur. ha-
 163 uerunt ipsi rerum copiam suppeteret, quod, quorum in sinibus bellum geratur, eorum opibus subleuentur. Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a castris progressuros: neque interesse, ipsos ne interficiant, impedimentisue exsuant, quibus amissis bellum geri non possit. praeterea, oppida incendi oportere, quae non munitione, & loci natura ab omni sint periculo tuta: neu sua sint ad detestandam militiam receptacula, neu Romanis proposita ad copiam commeatibus, praedamque tollendam. haec si grauius aut acerba uideantur, multo illa grauius aestimari debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse, accidere uictis. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius xx. urbes Biturigum incenduntur. * hoc idem fit in reliquis ciuitatibus, in omnibus partibus incendia conspiciuntur: quae etsi magno cum dolore omnes ferebant; tamen hoc sibi solatij proponebant, quod se prope explorata uictoria, celeriter amissa recuperaturos confidebant. deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam

prope

prope totius Galliae urbem, quae & praesidio, & ornamento sit ciuitati, suis manibus succendere cogentur: facile se loci natura defensuros dicunt: quod prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum habeat, & per angustum aditum datur petentibus uenia, dissuadente primo Percingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia uulgi, defensores idonei oppido deliguntur. Percingetorigis minoribus Caesarem itineribus subsequitur, & loci castris deligit, paludibus, sylvisque munitionem, ab Auarico longe millia passuum xv. ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Auaricum agerentur, cognoscebat; & quid fieri uellet, imperabat: omnes nostras pabulationes, frumentationesque obseruabat, dispersosque cum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etsi, quantum ratione prouideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diuersisque itineribus iretur. Castris ad eam partem oppidi positis, Caesar, quae intermissa a flumine, & palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparere, uineas agere, turres duas constituere coepit: nam circumuallare, loci natura prohibebat. * de re frumentaria Boios, atque Aeduos adhortari non desinit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua, & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. summa difficultate rei frumentaria affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indigentia Aeduorum, incendiis adificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, & pacore, e longinquis quibus uicis ad alio, extremam famem sustentarent; nulla tamen

1000

uox est ab ijs audita, populi Ro. maiestate & superioribus uictoris indigna. quin etiam Caesar, cum in opere singulas legiones appellaret, & si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; uniuersi ab eo; ne id faceret, petebant; sic se complures annos, illo imperante meruisse; ut nullam ignominiam acciperent, *nunquam infecta re, discederent; hoc se ignominia laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent. prestare, omnes perferre acerbitates, quam non ciuibus Ro. qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. hæc eadem centurionibus, tribunisque; mil. mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur. Cum iam muro appropinquassent turre, ex captiuis Caesar cognouit, Vercingetorigem, consumpto pabulo, castra mouisse propius Auaricum, atque ipsum; cum equitatu, expeditisque, qui inter equites proliari consuescent, *insidiarum causa eo profectum; quo nostros postero die pabulatum uenturos arbitrabatur. *QVI BVS

IV. rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit. illi, celeriter per exploratores aduentu Caesaris cognito, carros, impedimenta que sua in arduiores syluas abdiderunt, copias omnes, in loco edito, atque aperto instruxerunt. qua re nuntiata, Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediti iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuus: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis, atque impedita cingebat non latior pedibus quinquaginta. hoc se colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque distributi in ciuitates omnia uada, ac saluus eius paludis certis custodijs obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani per-rumpere conarentur, hæsitantes premerent ex loco superiore:

riore: ut qui propinquitatem loci uiderent, paratos prope aquo Marte ad dimicandum existimarent, qui iniquitatem conditionis perspicerent, inani simulatione sese ostentare cognoscerent. indignantes milites Caesar, * quod conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interiecto, & signum prælii exposcentes, edocet, quanto detrimento, & quod uirorum fortium morte necesse esset constare uictoriam: quos cum sic animo paratos uideret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summam se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum uitam sua salute habeat chariorem, sic milites consolatus, eodem die reduxit in castra; *reliqua, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, ad ministrare instituit. Vercingetorigis, cum ad suos redisset, proditiis *insimulatur, quod castra propius Romanos mouisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta opportunitate, & celeritate uenissent. *non hæc omnia fortuito, aut sine consilio, accidere potuisse: regnum illud Gallie malle Caesaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus, ad hæc respondit: Quod castra mouisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: Quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: equitatum uero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic * fuisse utilem, quo sint profecti: summam imperij se consilia nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei, propter animi mollietatem, studere omnes uideret, quod diutius laborem ferre non possent: Romani, si casu interuenerint, fortuna; si alicuius indicio uocati, huic habendam gratiam; quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, &

nuntiatem

uirtutem despiciere potuerint; qui dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint: imperium se a Caesare per proditionem nullum desiderare, quod habere uictoria posset, quae iam esset sibi, atque omnibus Gallis explorata: quin etiam ipsi remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere, uideantur: quod ut intelligatis, inquit, sincere a me pronunciarī, audite Romanos milites. producitque seruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fume, uinculisque extruciauerat: ij iam ante edoeli, quae, interrogati pronuntiauerunt, milites se esse legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut porris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premis, nec iam uires sufficere cuiusquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum deducere. Haec a me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditionis insimulatis: cuius opera, sine uestro sanguine, tantum exercitum uictorem fame pene consumptum uideris: quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua ciuitas suis finibus recipiat, a me promissum est. Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat: quod facere in eo consueuerunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem; nec de eius fide dubitandum; nec maiori ratione bellum administrari posse, statuunt, ut x. millia hominum delecta ex omnibus copiis in oppidum submittantur: nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent, quod pene in eo, si oppidum retinuissent, summam uictoriae constare intelligebant. *SINGV-

V. LARI militum nostrorum uirtuti consilia cuiusquemodi Gallorum occurrerant; ut est summa genus sollertiae, atque

ad

ad omnia imitanda, atque efficienda, quae ab quoque traduntur, apertissimum. nam & laqueis falces auertebant, quas, cum destinauerant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subirabebant, eo scientius, quod apud eos magna sunt ferrariae, atque omne genus cuniculorum notum, atque usitatum est. totum autem murum ex omni parte turribus contabularunt, atque has corijs intexerunt. tum crebris diurnis, nocturnisque eruptionibus, aut aggeri ignem infererant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, commissis suis iam turrium malis, adaequabant; & aperios cuniculos praestabant, & praecuta materia, & pice ferre facta, & maximi ponderis saxis morabantur, manibusque appropinquare prohibebant. Muri autem omnes Gallici hac fere forma sunt. Trabes directae, perpetuae in longitudinem, paribus interuallis distantes inter se, binos pedes in solo collocantur. ea reuincuntur introrsus, & multo aggere uestiuntur. ea autem, quae diximus, interualla grandibus in fronte saxis effugiuntur. ijs collocatis, & coagmentatis, alius insuper ordo adijcitur, ut idem illud interuallum seruetur, neque inter se contingant trabes, sed, paribus intermissis spatijs, singulae singulis saxis interiectis, arte contineantur. sic deinceps omne opus contexitur, dum iuxta muri altitudo expleatur. hoc cum in specie, uarietateque opus deforme non est, alternis trabibus, ac saxis, quae relictis lineis suos ordines seruant; tum ad utilitatem, & defensionem urbium, summam habet opportunitatem: quod & ab incendio lapidis, & ab ariete materia defendit; quae perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus reuincta, neque perirumpi, neque distrahi potest. ijs tot rebus impedita oppugnationis, milites cum toto tempore, frigore,

158

Et assiduis imbribus * tardarentur; tamen continenti labore omnia hæc superauerunt, & diebus xxv. aggerem latum pedes cccxxx. altum pedes lxxx. exstruxerunt. cum is murum hostium pene contingeret, & Caesar ad opus consuetudine excubaret, militesq; cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur; paullo ante iij. vigiliam est animaduersum, fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant, eodemq; tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. alij facies, atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant; picem, reliquasq; res, quibus ignis excitari potest, fundebant; ut, quo primum curreretur, aut cui rei ferretur auxilium, nix ratio iniri posset: tamen, quod instituto Caesaris due semper legiones pro castris excubabant, * duæq; partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est, ut alij eruptionibus resisterent, alij turres reducerent, aggeremq; interficerent: omnis uero ex castris multitudo ad restringendum concurreret. cum in omnibus locis, consumpta iam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperq; hostibus spes uictoriae redintegraretur, eo magis, quod deustos pluteos turrium uidebant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animaduertebant, semperq; ipsi recentes defessis succederent, omnemq; Galliæ salutem in illo uestigio temporis positam arbitrantur; accidit insperantibus nobis, quod, dignum memoria uisum, * prætermittendum non existimauimus.

169 * Quidam ante portam oppidi Gallus per manus seui, ac pici traditas glebas in ignem e regione turris proiebat: scorpione ab latere dextro traiectus, exanimatusq; concidit. hunc ex proximis unus iacentem transgressus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione istu scorpionis exanimato

animato altero, successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est a propugnatoribus uacuis relictus locus; quam, restincto aggere, atq; omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die, cõsiliu[m] cæperunt, ex oppido profugere, hortante, & iubente Vercingetorige. id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effecturos sperabant; propterea quod neq; longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant; & palus, qua perpetua intercedebat, Romanos ad insequendũ tardabat. iamq; hoc facere noctu apparabant, cum matres familias repente in publicũ* procurrerunt, flentesq; proiecta ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se, & communes liberos hostibus ad supplicium dederent; quos, ad capiendam fugam, natura, & uirium infirmitas impediret. ubi eos perstare in sententia uiderunt (quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit) conclamare, & significare de fuga Romanis cæperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum uia præoccuparentur, consilio destiterunt. postero die Caesar promotæ turri, * perfectis- 170 que operibus, qua facere instituerat, magno coorto imbro non inutilem hanc, ad capiendum consilium, tempestatem arbitratus est; quod paullo incautius custodias in muro dispositas uidebat; suosq; languidius in opere uersari iussit, & quid fieri uellet, ostendit. Legiones intra uineas in occulto expeditas* cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum uictoriae perciperent, ijs, qui primi murum ascendissent, præmia proposuit, militibusq; signum dedit. illi subito ex omnibus partibus euolauerunt murumq; celeriter cõplerunt. Hostes, re noua perterriti, muro, turribusq; deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim constiterunt

171 stiterunt; hoc animo, * ut, si qua ex parte obuiam contra-
ueniretur, acie instructa, depugnarent. ubi neminem in æ-
quum locum sese demittere, sed toto undiq; muro circum-
fundi uiaerant, uerui, ne omnino spes fugæ tolleretur, ab-
172 iectis armis, * ultimas oppidi partes continenti impetu pe-
tuerunt; parq; ibi, cū angusto exitu portarum se ipsi pre-
merent, a militibus, pars, iam egressa portis, ab equitibus
est interfecta. nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. sic, &
Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate conse-
ctis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique
ex omni eo numero, qui fuit circiter XL. millia, uix DCCC.
qui, primo clamore audito, se ex oppido eiecerant, inuolu-
mes ad Vercingetorigem peruenerunt. quos illi, multa iam
173 nocte, * silentio ex fuga excepit, ueritus, ne qua in castris,
ex eorum concursu, & misericordia vulgi si ditio orie-
tur, ut, procul in uia dispositis familiaribus suis, principi-
busque ciuitatum, dispersandos, deducendosque ad suos cu-
raret, quæ cuique ciuitati pars castrorum ab initio obue-
VI. nerat. * P O S T E R O die concilio conuocato, consula-
tus, cohortatusq; est, ne se admodū animo demitterent, neue
174 perturbarentur, incommodo: non uirtute, * neque acie ui-
cisse Romanos, sed artificio quodam, & scientia oppugna-
tionis; cuius rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bel-
lo omnes secundos rerum * euentus expectent: sibi num-
quam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos
haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia ob-
sequentiā reliquorum, uti * hoc incommodum acciperetur:
id tamē se celeriter maioribus commodis sanaturum. nam,
quæ ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua dili-
gentia adiuncturum; atque unum consilium totius Gallia
efficiturum, cuius consensui ne orbis quidam terrarum
possit

possit obistere: idque se prope iam effectum habere: inte-
rea æquum esse, ab ijs communis salutis causa impetrari,
ut castra munire instituerent, quo facilius hostium repen-
tinos impetus sustinere possent. Fuit hæc oratio non ingra-
ta Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto ac-
cepto incommodo, neq; se in occultū abdiderat, neq; conspe-
ctum multitudinis fugerat, plusque animo prouidere, &
presentire existimabatur, quod, re integra, primo incenden-
dum Auaricum, post deserendum, censuerat. itaque, ut reli-
quorum imperatorum res aduersa auctoritatē minuunt; sic
huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies
augebatur. simul in spem ueniebant, eius affirmatione, de
reliquis adiungendis ciuitatibus. primumque eo tempore
Galli castra munire instituerunt; & sic sunt animo con-
sternati, homines insueti laboris, * ut omnia, quæ impera- 175
rent, sibi patiendā, existimarent. nec minus, quam est pol-
licitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas ciuita-
tes adiungeret, * atque earum principes donis, pollicitatio-
nibusque alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat,
quorum quisque aut oratione subdola, aut amicitia * facil-
lime capi posset, qui, Auarico expugnato, refugerant, ar-
mandos, uestiendosque curat: simul ut deminuta copie re-
dintegrentur. imperat certum numerum militum ciuita-
tibus, quem, & quam ante diem in castra adduci uelit; sa-
gittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in
Gallia, conquiri, & ad se mitti, iubet. his rebus celeriter
id, quod Auarici deperierat, expletur. interim Teutomat-
us, Oluuicomis filius, rex Nitobrigum, cuius pater ab se-
ratu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum
suorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum
peruenit. Caesar 2 Auarici complures dies commoratus,

*summamque ibi copiam frumenti, & reliqui comعات nascens, exercitum, ex labore, atque inopia reficit. iam prope hyeme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum uocaretur, & ad hostem proficisci constituisset, siue eum ex paludibus, syluisque elicere, siue obsidione premere posset. legati ad eum principes Aeduorum uenit, oratum, ut maxime necessario tempore ciuitati subueniat: summum esse in periculo rem; quod, cum singuli magistratus antiquitus creati, atque regiam potestatem annum obtinere consueverant, duo magistratum gerant; & se uterque eorum legibus creatum esse dicat. horum esse alterum Conuictolanem, florentem, & illustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summa potentia, & magnae cognationis; cuius frater *Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit: ciuitatem omnem esse in armis: diuisum senatum; diuisum populum; suas cuiusque eorum clientelas. quod si diutius alatur controuersia, fore, ut pars cum ciuitatis parte confligat: id ne accidat, positum in eius diligentia, atque auctoritate. Caesar, etsi, a bello atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat; tamen, non ignorans quanta ex dissensionibus in omnem modum oriri consueverant, ne tanta, & ita conuicta populo Roma ciuitas, quam ipse semper aluisset; omnibusque rebus ornasset, adiuu, atque ad arma descenderet; atque ea pars, quae minus sibi consideret, auxilia a Vercingetorige, *acterferet; huius rei praesertendum existimauit; & quod legibus Aeduorum, ijs, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret; ne quid de iure, aut legibus eorum deminuisse uideretur, ipse in Aeduos proficisci statuit, *senatumque omnem, & quos inter controuersa esset, ad se uocauit. Cum prope omnis ciuitas eo conuenisset;

uenisset; docereturque, paucis clam uocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renuntiatum; cum leges, duos ex una familia, uino utroque, non solum magistratus creati uerarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; eorum magistratum deponere coegit; Conuictolanem, qui per sacerdotes, more ciuitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestate obtinere iussit. hoc decreto imposito, cohortatus Aeduos, ut controuersiarum, *ac dissensionibus, 177. num, obliuisceretur, *atque, omnibus omiſſis his rebus, huius bello seruirent, eaque, quae meruissent, praemia ab se, deuicta Gallia, expectarent, equitatumque omnem, & pedum millia x. sibi celeriter mitterent, quae in praesidijs rei frumentariae causa disponeret; exercitum in duas partes diuisit. i. v. Legiones in Senones, Parisiosque Labieno ducendas dedit; i. ipse in Aruernos, ad oppidum Gergobiam secundum flumen Elauer duxit; equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere coepit; *cum uterque utriusque esset exercitus in conspectu, *fereque e regione castrorum castra ponebat: dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte, Romani copias traducerent. *erat in magnis Caesaris difficultatibus res, ne maiorem aestatis partem flumine impediretur; quod non fere ante autumnum Elauer uado transiri soleat. itaque, ne id accideret, syluestri loco castris positus, e regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curauerat, postridie cum i. legionibus in occulto 178. restitit; reliquas copias, cum omnibus impedimentis, ut consueuerat, misit, demptis quartis quibusque cohortibus, uti numerus legionum constare uideretur; ijs, quam longissime possent, progredi iussit; cum iam ex diei tempore coniectu-

ram caperet, in castra peruentum; iisdem publicis, quarum
 pars inferior integra remanebat, pontem rescere capit.
 celeriter effecto opere, legionibusq; *traductis, & loco ca-
 stris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingeto-
 rix, re cognita, ne contra suam uoluntatem dimicare coge-
 retur, magnis itineribus antecessit. * CAESAR ex eo loco
 VI. quinctis castris Gergobiam peruenit, equestrique præ-
 lio eo die leui facto, perspecto urbis situ, qua posita in al-
 tissimo monte, omnes aditus difficiles habebat, de expugna-
 tione desperauit: de obsessione non prius agendum consti-
 tuit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix,
 *castris pro oppido in monte positis, mediocribus circum
 180 se interuallis separatim singularum ciuitatum copias collo-
 cauerat; atq; omnibus eius ingi collibus occupatis, qua de-
 spici poterat, horribilē speciem præbebat; principesque earum
 ciuitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat; pri-
 ma luce ad se quotidie conuenire iubebat; seu quid commu-
 nicandū, seu quid administrandum uideretur: neque ullum
 fere diem intermittebat, quin equestri prælio, interiectis sa-
 gittarijs, quid in quoque esset animi, ac uirtutis suorum,
 *periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis ra-
 dicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte cir-
 cuncisus: quem si tenerent nostri, & aqua magna parte, &
 probulatione libera prohiberi hostes uidebantur. sed in
 locus præsidio ab ijs non nimis firmo tenebatur. * tamen si-
 lentio noctis Caesar, ex castris egressus, prius quam subsi-
 diū ex oppido uenire posset, delecto præsidio, potitus loco,
 duas ibi legiones collocauit; fossamq; duplicem duodenum
 pedum a maioribus castris ad minoræ perduxit; * ut tuto
 ab repentino hostium incursum etiam singuli commeari pos-
 sent. Dum hæc ad Gergobiam geruntur, Coniicitolitanis

Aedui

Aeduis, cui magistratum adiudicatum a Cesare demon-
 strauimus, sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibus-
 dam adolescentibus colloquitur; quorum erat princeps Li-
 tanicus, atq; eius fratres, amplissima familia nati adulescē-
 res. * cū ijs, primū cōmunicat, hortaturq; eos, ut se liberos, 181
 & imperio natos, meminere: unam esse Aeduum ciui-
 tatem, quæ certissimam Gallia uictoriā distineat; eius au-
 thoritate reliquas contineri; qua traducta, locum consistē-
 ti Romanis in Gallia non fore esse nonnullo se Caesaris be-
 neficio affectum, sic tamen, ut iustissimam apud eum causā
 obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. cur enim
 potius Aedui de suo iure, & de legibus * ad Cesare disce- 182
 ptaturi, quam Romani ad Aeduos ueniant? Celeriter ado-
 lescentibus, & oratione magistratus, & præmio deductis,
 cum se uel principes eius consilij fore profiterentur; ratio
 perficiendi querebatur: quod ciuitatem temere ad susci-
 piendum bellum adduci posse, non confidebant. placuit, ut
 Litanicus decem illis millibus, quæ Casari ad bellum mit-
 terentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresq;
 eius ad Casarem præcurrerent. reliqua, qua ratione agi
 placeat, constituunt. Litanicus, accepto exercitu, cum mil-
 lia passum circiter xxx. ab Gergobia abesset, conuocatis
 subito militibus, lacrymans, Quo proficiscimur, inquit,
 milites? omnis noster equitatus, nobilitas omnis interijt:
 principes ciuitatis, Eporedorix, & Viridomarus insimu- 183
 lati prodicionis, ab Romanis, * indicta causa, interfecti
 sunt. hæc ab ijs cognoscite, qui ex ipsa cade fugerūt. nā ego,
 fratribus, atq; omnibus propinquis meis interfectis, dolore
 prohibeor, quæ gesta sunt pronūtiare. Produciuntur ij, quos
 ille edocuerat, quæ dici uellet; atque eadem, quæ Litanicus
 pronūtiauerat, multitudini exponunt: * omnes equites.

l 4

Aedui

*Aeduorum interfectos, quod collocuti cum Aruernis dice-
rentur, ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atq;
ex media * cade profugisse. Conclamant Aedui, & Litaui-
cum obsecrant ut sibi consulat. quasi vero, inquit ille con-
silijs res, ac non necesse sit nobis Gergobiam contendere,
& cum Aruernis nosmet coniungere? an dubitamus, quin
nefario facinore admissio, * Romani iam ad nos inter-
ficiendos concurrant? proinde, siquid in nobis animi est, per-
sequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt, atq;
hos latrones interficiamus. ostēdit ciues Romanos, qui eius
praesidij fiducia una erant. * continuo magnum numerum
frumenti, comēatusq; diripit, ipsos crudeliter excruciatos
interficit: nuntios tota ciuitate Aeduorum dimittit: in eodē
mendacio, de cade equitum, & principum permanet: hor-
tatur, ut simili ratione, atq; ipse fecerit, suas iniurias per-
sequantur. Eporedorix Aedui, summo loco natus adole-
scens, & summa domi potentia, & una Viridomarus, pari
etate, & gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Lini-
tiaco traditum, ex humili loco ad summam dignitatē per-
duxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab
eo euocati. his erat inter se de principatu contentio; & in
illa magistratuum controuersia, alter pro Consulatu, alter
pro Coto summis opibus pugnauerat. ex ijs Epore-
dorix cognito Litauci consilio, media fere nocte rem ad
Caesarem deserit; orat, ne patiatur ciuitatem prauius ado-
lescentium consilijs ab amicitia populi R. deficere: quod
futurum provideat, si se tot hominum millia cum hostibus
coniunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere,
neque ciuitas leui momento asfirmare possit. * MA-
GNA affectus sollicitudine hoc nuntio Caesar, quod sem-
per Aeduorum ciuitati praecipua indulserat, nulla inter-
posita*

*posita dubitatione, legiones expeditas IV. equitatisq; om-
nem ex castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad
contrabenda castra; quod res in celeritate posita esse uide-
batur. C. Fabium legatum, cum legionibus II. castris praesidio
relinquit. fratres Litauci cum comprehendi iussisset,
paulo ante reperit, ad hostes profugisse. adhortatus mili-
tes, ne necessario tempore itineris labore permoueantur;
cupidissimis omnibus, * progressus millia passuum X XV.
agmen Aeduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum
moratur, atque impedit: interdicitque omnibus, ne quen-
quam interficiant. Eporedorix, & Viridomarus, quos
illi interfectos existimabant, inter equites uersari, suosque
appellare, iubet. ijs cognitis, & Litauci fraude perspecta;
Aedui manus tendere, & deditionem significare, & pro-
iectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litaucus cum
suis clientibus, quibus nefas, more Gallorum est, etiam in
extrema fortuna deserere patronos, Gergobiam profugit.
Caesar, nuntijs ad ciuitatem Aeduorum missis, qui suo bene-
ficio conseruatos docerent, quos iure belli interficere po-
tuisset, tribusq; horis noctis exercitui ad quietem datis, ca-
stra ad Gergobiam mouit. medio fere itinere, equites, a
Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: sum-
mis copijs castra oppugnata demonstrant cum crebro in-
tegritē defessis succederent, nostrosq; assiduo labore defati-
gant: quibus, propter magnitudinem castrorum, perpe-
tuo * esset iisdem in uallo permanendum: multitudine sa-
gittarum, * atque omnis generis telorum multos uulnera-
tos: ad haec sustinenda magno usui fuisse tormenta: Fabium
discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere ceteras,
plateasque uallo addere, & se in posterum diem * similem
ad casum parare. ijs rebus cognitis, Caesar summo studio
militum.*

185. militum, ante ortum solis in castra pervenit. Dum haec ad Gergobiam geruntur, Aedui, * primis nuntijs a Litanico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt, impellit alios: avaritia, alios iracundia, & temeritas, quae maxime illi hominum generi est innata, ut leuem auditionem habeat pro re comperta. bona civium Romanorum diripiunt, caedes faciunt, in servitutem abstrahunt, adiuvat rem proclinatam Coniunctitanis, plebemque ad furorem impellit, ut facinore admissa, ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium tribunum militum ad legionem facientem fide data, ex oppido Cauillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi constitit ant. hos continuo timere adorti, omnibus impedimentis exsuunt; repugnantes diem noctemque obsident: multis utrinque interfecit, * maiorem multitudinem ad arma conciliant, interim, nuntio allato, omnes eorum milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad Aristium; nihil publico factum consilio, demonstrant; quaestionem de bonis direptis decernunt; Litanici, fratrumque bona publicant; Legatos ad Caesarem, sui purgandi gratia, mittunt, haec faciunt recuperandorum suorum causa, sed contumacitati facinore, & capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos * pertinebat, & timore poenae exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt, civitatesque reliquas legationibus sollicitant, quae tamen si Caesar intelligebat; tamen, quam mitissime potest, legatos appellat: nihil se, propter insipientiam, levitatemque; vulgi grauius de civitate iudicare, neque de sua in Aeduos benevolentia deminueri, ipse, maiorem Galliae motum expectans, ne ab omnibus civitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodum a Gergobia discederet, ac rursus omnem exercitum cohereret; ne profectio, nata a timore defectionis, si-

mili

malis fuga videretur. haec cogitanti accidere visa est facultas bene rei gerendae. nam, cum minora in castra, operis perficiendi causa, venisset, animadvertit, collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus nix pro multitudine cerni poterat. admiratus quae-rit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per exploratores cognoverat, dorsum esse eius iugi prope equum, sed sylvestrem, & angustum, quae esset aditus ad alteram partem oppidi, vehementer huic illo loco timere, nec iam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, * si alterum amisissent, quin pene circumvallati, atque omni exitu, & pabulatione interclusi viderentur: * ad hunc 186 muniendum locum omnes a Vercingetorige euocatos. Hac re cognita, Caesar mittit complures equitum * turmas eode-
de media nocte: iis imperat, ut paullo tumultuosius omnibus in locis peruagarentur: prima * luce magnum num- 187
merum impedimentorum ex castris detrahi; milionesque cum cassidibus, equitum specie, ac simulatione, collibus circumuehi iubet. his paucos addit equites, qui latius ostentationis causa vagarentur. longo circuitu easdem omnes iubet petere regiones. haec procul ex oppido videbantur, ut erat a Gergobia respectus in castra: neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. legionem unam eodem iugo mittit, & paululum progressam inferiore loco constituit, syluisque occultat. auge-
tur Gallis suspicio, atque omnes illo munitionum copiae traducuntur. uacua castra hostium Caesar conspicatus, testis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus, raras milites, ne ex oppido animadvertentur, ex maioribus castris in minoribus traducit: legatisque, quos singulis legionibus

legionibus præfecerat, quid fieri uellet, ostendit: in primis monet, ut contineant milites, ne studio pugnandi, aut spe prædæ longius progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc una celeritate posse uitari: occasione esse rem, non prælii, his rebus, exposuit, signum dat, & ab dextera parte alio adscensu* eodem tempore Aednos mittit. Oppidi murus ab planicie, atque initio adscensus, recta regione, si nullus anfractus intercederet, CIOCC. passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum cliuuum accesserat, id spatium itineris augebat, a medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis, vii. pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, produxerant Galli; atque inferiore omni spatio uacuo relicto, superiorem partem collis usque ad murum oppidi densissimis castris compleuerant milites, signo dato, celeriter ad munitionem perueniunt, *eamque transgressi, trinis castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Theuotomatus, Rex Nitiobrigum subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieuerat, superiore corporis parte nudata, uulnerato equo, uix se ex manibus prædantium militum eriperet. Consecutus id, quod animo proposuerat, Cæsar receptui cani iussit: *legionisque decimæ, qua cum erat concionatus, signa consistere. at reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ sono,* quod satis magna uallis intercedebat; tamen a tribunis militum, legatisque, ut erat a Cæsare præceptum, retinebantur. sed elati spe cæleris uictoriæ, & hostium fuga; superiorumque temporum secundis prælijs, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non uirtute consequi possent: neque prius finem sequendi fecerunt, quam muro oppidi, portisque appropinquarunt. tum uero ex omnibus urbis

partibus,

partibus, orto clamore, qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, cum hostes intra portas esse existimaret, sese ex oppido eiecērunt.* Matres familias de muro uestem 189 argentumque; iactabant; & pectore nudo prominentes, passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent; neu, sicut Auarici fecissent, ne mulieribus quidē, atque infantibus, abstinerent. nonnullæ de muris per manus demissæ, sese militibus tradebant. L. Fabius, centurio legionis IIX. IX. quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se Auaricibus præmijs, neque commissurum, ut prius quisquā murum adscenderet, tres suos nactus manipulares, atque ab iis subleuatus, murum ascendit. eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit. interim ij, qui ad alteram partem oppidi, ut supra demonstrauimus, munitionis causa conueniant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nūcijs incitati, oppidum ab Romanis teneri, præmissis equitibus, magno concursu eo contenderunt. eorum ut quisque primus uenerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium numerum augebat. quorum cum magna multitudo conuenisset; matres familias, quæ paulo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, & more Gallico passum capillum ostentare, liberosque in conspectum proferre, ceperunt. erat Romanis nec loco, nec numero aqua contentio: simul, & cursus, & spatio pugnae defatigati, non facile recentes, atque integros sustinebant, Cæsar, cum iniquo loco pugnari, hostiumque augeri copias uideret, præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, miuit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret; ut, si nostros depulsos loco uidisset. quo minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paulū ex eo loco cum legione progressus;

ubi

ubi constiterat, euentum pugnae expectabat. cum acerrime
 cominus pugnaretur; hostes loco, & numero, nostri virtu-
 te considerent; subito sunt Aedui nisi, ab latere nostris a-
 perto; quos Caesar ab dextera parte alio ad sensu, * manus
 * distindenda caussa, miserat. ij similitudine armorum uehe-
 menter nostros perterruerunt: ac, tametsi dextris humeris
 exercitis animaduvertebantur, quod insigne pacatis esse cōsue-
 uerat; tamen id ipsum, sui fallendi caussa, milites ab hosti-
 bus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centu-
 rio, quiq; una murum ascenderant, circumuenti, atque in-
 terfecti, de muro praecipitantur. M. * Petreius, eiusdem le-
 gionis centurio, cum portas excindere conatus esset, a mul-
 titudine oppressus; ac, sibi desperās, multis iam uulneribus
 acceptis, manipularibus suis, qui illi secuti erant, Quoniam,
 inquit, me una uobiscū seruare non possum, uestrae quidem
 certe salutis prospiciam, quos, cupiditate gloriae adductus, in
 periculi deduxi. uos, data facultate, uobis consulite. simul
 * irrupit in medios hostes, duobusque interfecit, reliquos a
 porta paulum submouit. conantibus auxiliari suis, Fru-
 stras, inquit, me a uita subuenire conamini, quem iam sanguis
 uiresq; deficiunt. proinde hinc abite, dum est facultas, uosq;
 ad legionem recipite. ita pugnans post paulum concidit, ac
 suis salutis fuit. nostri, cum undique premerentur, XLVI.
 centurionibus amissis, deiecti sunt loco. sed, intolerantius
 Gallos insistentes legio x. tardauit, quae * pro subsidio paulo
 aequiore loco constiterat, hanc rursus XLVII. legionis co-
 hortis exceperunt; quae ex castris minoribus educta, cum T.
 Sextio legato ceperant locum superiorem, Legiones, ubi
 primum planiciem attigerunt, infestis contra hostes signis
 constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra
 munitiones reduxit. eo die milites sunt paulo minus DCC.
 desiderata

desiderati. postero die Caesar, concione aduocata, temeritate,
 cupiditatemq; militum reprehendit; quod sibi ipsi indicauis-
 sent, quo procedendum, aut quid agenda uideretur, neque,
 signo recipiendi dato, constiuisent; neque a tribunis mil-
 latisq; retineri potuissent: exposuit, quid iniquitas loci
 posset, quid ipse ad Auaricum sensisset, cura sine duce, &
 sine equitatu deprehensis hostibus, explorata uictoria di-
 misisset, ne paruum modo detrimentum in contentione pro-
 pter iniquitatem loci * acciperet: quanto per eorum animi
 magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munition-
 nes, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuis-
 set, tantopere licentiam, arrogantiamq; reprehendere; quod
 plus se, quam imperatorem de uictoria, atque exitu rerum
 sentire existimarent: * nec minus se in milite modestiam, & 190
 continentiam, quam uirtutem, atque animi magnitudinem
 desiderare. Hac habita concione, & ad extremam oratione
 confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo per moue-
 rentur, nem, quod iniquitas loci attulisset, id mirum hostium
 tribuerent, eadem de profectio cogitans, quae ante senserat,
 legiones ex castris eduxit, aciemque idoneo loco constituit.
 Cum Vercingetorix nihilominus in aequa locum descende-
 ret, leui facto equestri praelio, atque * eo secundo, in castra
 exercitum reduxit, cum hoc idem postero die fecisset, satis
 ad Gallicam ostentationem minuendam, miliumq; animos
 confirmandos factum existimans, in Aeduos castra mouit,
 ne tum quidem infestis hostibus. III. die ad flumen Ela-
 uer * pontem refecit, atque exercitum traduxit. ibi a Viri- 191
 domaro, atque Eporedorige Aeduis, appellatus, * disci, cum
 omni equitatu Litauicum ad sollicitandos Aeduos profe-
 ctum: opus esse, & ipsos praecedere ad confirmandam ciui-
 tatem. etsi multis iam rebus perfidiam Aeduorum Caesar
 per se

perspectam habebat, atque horū discessu admaturari defec-
 tionem ciuitatis existimabat; tamen retinēdos eos* non
 192 censuit; ne,* aut inferre iniuriam uideretur, aut dare timo-
 ris aliquam suspicionem, discedentibus his breuiter sua in
 Aeduos merita exposuit, quos, & quā humiles accepisset,
 193 * cōpulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis* fo-
 cij's imposito stipēdio, obsidibus summa cū contumēlia ex-
 tortis, & * quam in fortunā, quamq; in amplitudinē de-
 duxisset, ut non solum in pristinum statū redissent, sed om-
 nium temporū dignitatem, & gratiā antecessisse uideretur.
 his datis mandatis, eos ab se* dimittit. * NOVIODV-
 X. NVM erat oppidū Aeduorū, ad ripas Ligeris opportuno
 loco positum. huc Caesar omnes obsides Gallia, frumentum,
 pecuniam publicā, suorū, atque exercitus impedimentorū
 magnam partem cōtulit: huc magnū numerum equorū,
 huius belli causa in Italia, atque Hispania coemptorū, mi-
 serat. eo cum Eporedorix, Viridomaruscq; uenissent, & de
 statu ciuitatis cognouissent, Litauicū Bibracte ab Aeduis
 receptum quod est oppidū apud eos maximā auctoritatis;
 Conuictolitanem magistratū magnamq; partem senatus ad
 eum conuenisse; legatos ad Percingetorigem, de pace, &
 amicitia concilianda publice missos; non praeferendum
 tantum cōmodum existimauerunt. itaq; interfectis Nouio-
 duni custodibus, quiq; eo negotiandi, aut itinēris causa,
 conuenerant; pecuniam, atque equos inter se partiti sunt;
 obsides ciuitatum Bibracte ad magistratum deducendos
 curauerunt; oppidum, quod ab se teneri non posse iudica-
 bant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti,
 quod subito potuerunt, nauibus auexerunt; reliquum flu-
 mine, atque incendio corruperūt; ipsi ex finitimis regio-
 nibus copias cogere, praesidia, custodiaq; ad ripas Ligeris
 disponere,

disponere, equitatumque omnibus locis, iniiciendi timoris
 causa, ostentare cōperunt; ut,* ab re frumētaria Romā nos 194
 excludere, aut adductos inopia ex prouincia expellere pos-
 sent. quam ad spem multum eos adiuuabat, quod Liger ex
 niuibus creuerat, ut omnino uado transiri non posse uide-
 retur. quibus rebus cognitis, Caesar maturandum sibi cē-
 suit; si esset in perficiendis pontibus periclitandū, ut prius;
 quam essent maiores eo copia coacta, dimicaret. nam, ut
 commutato consilio iter in prouinciam conuerteret,* id 195
 ne* metu quidem necessario faciendum existimabat; cum,
 quod infamia, atque indignitas rei, & oppositus mons Ge-
 berna, uariq; difficultas impediēbat; tum maxime,* quod
 adiuncto Labieno, atque ijs legionibus, quas una miserat,
 uehementer timebat. itaque, admodum magnis diurnis,
 atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opi-
 nionem ad Ligerim peruenit; uadoq; per equites inuento,
 pro rei necessitate, opportuno, ut brachia modo, atque
 humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent;
 disposito equitatu, qui uim fluminis refringeret; atque ho-
 stibus primo adpectu perturbatis, incolumem exercitum
 traduxit, frumentumq; in agris, & copiam pecoris nactus,
 repleto ijs rebus exercitu, iter in Senones facere instituit.

* DVM hęc apud Casarem geruntur, Labienus eo XI.
 supplemento, quod nuper ex Italia uenerat, relicto Agēdici
 ut esset impedimentis praesidio, cum iij. legionibus Lute-
 tiā proficiscitur.* id est oppidum Parisiorū, positum in in- 196
 sula fluminis Sequanae. cuius aduētū ab hostibus cognito,
 magna ex finitimis ciuitatibus copia conuenerūt, summa
 imperij traditur Camulogeno, Aulercō; qui prope confectus
 etate, tamen, propter singularem scientiam rei militaris
 ad eum est honorem euocatus. is, cum animaduertisset,

perpetuā esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic confedit; nostrisque transitu prohibere instituit. Labienus primo minime agere, cratibus, atque aggere paludē explere, atque iter munire conabatur, postquā id difficilius * fieri animaduertit, silentio e castris III. uigilia egressus, eodem, quo uenerat, itinere Melodunum peruenit. id est oppidum Senonum in insula Sequanæ positum, ut paullo ante de Lutetia diximus. deprehensis nauibus circiter L. ceterūque coniunctis, atque eo militibus impositis, & rei nouitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum euocata, sine contentione oppido potitur. refecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum traducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter facere cœpit. hostes, re cognita ab ijs, qui a Melodano * profugerāt, Lutetiā incēdi, potesque eius oppidi rescindi iubēt. * ipsi profecti a palude in ripis Sequanæ, e regione Lutetiæ, cōtra Labieni castra cōsistunt. iā Caesar a Gergobia discessisse audiebatur: iā de Aduorū defectione, & secundo Gallia motu rumores afferebatur; Galli que in colloquijs, interclusū itinere, & Ligere Casarem, inopia frumenti coactū in provinciā contendisse cōfirmabāt. Bellouaci autē, defectione Aduorum cognita, qui ante erāt per se infideles, manus cogere, atque aperte bellū parare cœperūt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, lōge aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat; neque iā, ut aliquid acquireret, prælioque hostes laceraret, sed ut incolumem exercitum Agendicū reduceret, cogitabat. namque altera ex parte Bellouaci, quæ ciuitas in Gallia maximā habet opinionē uirtutis, instabat; alterā Carnulogenus, paratō, atque instructō exercitū tenebat; tum legiones a præsidio, atque impedimentis

inter

interclusas, maximum flumen distinebat. tantis subito difficultatibus obiectis, ab animi uirtute auxilium petendum uidebat. itaque, sub uesperum concilio conuocato, cohortatus, ut ea, quæ imperasset, diligenter, industrieque administrarent, naues, quas a Melodano deauerat, singulas equitibus Romanis attribuit; & prima confecta uigilia, XV. milia passuum secundo flumine progredi silentio, ibique se expectari, iubet. V. cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris præsidio relinquit. V. eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magno tumultu proficisci imperat. conquirat etiam limites. has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. ipse, post paullo silentio egressus cum III. legionibus, cum locum petit, quo naues appelli iusserat. eo cum esset uentum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur. Exercitus: equitatusque equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter transmittitur. uno fere tempore sub lucem hostibus nuntiat, in castris Romanorum præter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites nauibus transportari, quibus rebus auditis, quod existimabant, tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aduorum, fugam parare; suas quoque copias in tres partes distribuerunt. nam, & præsidio e regione castrorum relicto, & parua manu * Metiosedum uersus missa, quæ tantū progredere, quantum naues processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima luce & nostris omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur.

22 2 Labie

Labienus, milites cohortatus, ut sua pristina uirtute, & tot secundissimorum præliorum memoriam tenerent; atque ipsum Casarem, cuius ductu sæpenumero hostes superassent, adesse existimarent; dat signum prælij. primo concursu, ab dextero cornu, ubi VII. legio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam conijciuntur: ab sinistro, quem locum XII. legio tenebat, cum primi ordines hostium transfixi * pilis concidissent; tamen acerrime reliqui resistebant; nec dabat suspicionem fugæ quisquam, ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur, incerto etiam nunc exitu uictoria, cum VII. legionis tribunus esset nuntiatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaq; intulerunt; ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes, interfectique sunt. eandem fortunam tulit Camulogenus, at ij, qui præsidio contra castra Labieni erant relictî, cum prælium commissum audissent, 197 subsidio suis ierunt, collemque cæperunt; * neque nostrorum militum, uictorumque impetum sustinere potuerunt. sic, cum suis fugientibus permitti, quos non syluæ, montesque texerant, ab equitatu sunt interfecti. hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agendicij: ubi impedimenta totius exercitus relictâ erant. inde cum omnibus copijs ad Casarem XII. peruenit. * DEFECTIONE Aeduarum cognita, bellum augetur, Legationes in omnes partes circummittuntur; quantum gratia, auctoritate, pecuniâ ualent, ad sollicitandas ciuitates nituntur, nacti obsides; quos Casar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes terriant. petunt a Vercingetorige Aedui, ut ad se ueniat, rationesque belli gerendi communicet. re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperij tradatur: & re in controuer-

siam deacta, totius Gallie concilium Bibracte indicitur * eodem conueniunt undique frequentes. multitudine suffragijs res permittitur. ad unum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. ab hoc concilio Rheimi, Lingones, Treuiri abfuerunt; illi quod amicitiam Romanorum sequebantur, Treuiri, quod abcrant longius, & ab Germanis premebantur: quæ fuit causa, quare * tanto abessent bello, & neutris auxilia mitterent. magno dolore Aedui ferunt se deiectos principatu. queruntur fortunæ commutationem, & Casaris indulgentiam in se requirunt; neque tamen, suscepto bello, suum concilium ab reliquis separare audent. inuiti, summæ spei adolescentes, Eporedorix, & Viridomarus, Vercingetorigi parent. ille imperat reliquis ciuitatibus obsides. deniq; ei rei constituit diem, huc omnes equites, XV. millia numero, celeriter conuenire iubet. Peditatu, quæ ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neq; acie dimicaturû; sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu frumentationibus, pabulationibusque Romanos prohibere: æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, edificiaque incendant: quæ rei familiaris iactura, perpetuum imperium, libertatemq; se* consequi uideant. His constitutis rebus, Aeduis, Segustanisque, qui sunt finitimi ei prouinciæ, X. millia peditum imperat. huc addit equites DCCC. his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Gabalos, proximosque pagos Aruernorum in Heluios, ut Ruthenos, Cadurcosque ad fines Volgarum, Arecomicorumque depopulandos mittit. hic nihilo minus clandestinis numijs legationibusque Allobroges sollicitat; quorum mentes nondum a superiore bello resedisse, sperabat. horû principibus

pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciæ pollicetur. Ad hos omnes casus prouisa erant præsidia cohortium duarum & uiginti, quæ ex ipsa coacta prouincia ab L. Casare legato ad omnes partes opponebantur. Heluij sua sponte cum finitimis prælio congressi pelluntur, & C. Valerio Donotauro Caburi filio, principe ciuitatis, compluribusque alijs interfectis, intra oppida murosq; compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum dispositis præsidijs, magna cum cura, & diligentia, suos fincs tuentur. Caesar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nulla re ex prouincia, atque Italia subleuari poterat, trans Rhenû in Germaniam militat ad eas ciuitates, quas superioribus annis pacauerat: equitesque ab his accersit, & leuis armaturæ pedites, qui inter eos præliari consueuerant. Eorum aduentu, quod minus idoneis equis utebantur, a tribunis mil. reliquisque equitibus Romanis, atque euocatis equos sumit, Germanisque distribuit. Interea, dum hæc geruntur, hostium copia ex Aruernis, equitesque, qui toti Galliæ erant imperati, conueniunt. magno horum coactio numero, cum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium prouinciæ ferri posset, circiter millia passuum x. ab Romanis trinis castris Vercingetorix confedit, conuocatisque ad concilium præfectis equitum, uenisse tempus uictoriæ demonstrat: fugere in prouinciã Romanos, Galliaque excedere: id sibi ad præsentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliqui temporis pacem, atque otium parum profici. maioribus enim coactis copijs reuersuros, neque finem belli facturos; proinde agmine impeditos adoriantur. si pedites suis auxilium ferant, atque in eo morentur, iter facere non posse. sin, id quod magis futu-

rum

rum confidebat, relictis impedimentis, sua saluti consulat; & usu rerum necessariarum, & dignitate spoliatum iri-
nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare. id quo maiore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futuram. conclamant equites, sanctissimo iureiurando confirmari oportere, ne recto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequitasset. probata re, atq; * omnibus ad iusurandum adactis, postero die, in tres partes distributo equitatu, duæ se acies a duobus lateribus ostendunt: una a primo agmine iter impeditum cepit. qua re nuntiata, Caesar suum quoque equitatum, tripartito diuisum, ire contra hostem iubet. * pugna-
ta inter legiones recipiantur. si qua in parte nostri laborare, aut grauius premi uidebantur, eo signa inferri Caesar, aciemque * conuerti iubebat. quæ & hostes ad insequendum tardabat, & nostros spe auxilij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere, summum iugum nacti, hostes loco depellunt: fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copijs confederat, persequuntur, compluresque interficiunt. qua re animaduersa, reliqui ne circumuenirentur, ueriti, se fugæ mandant. omnibus locis fit cades. tres nobilissimi Aedui capti ad Casarem perducuntur; Cotus præfectus equitum, qui controversiam cum Conuictolitane proximis comitijs habuerat; & Canarillus, qui, post defestitnem Litauici pedestribus copijs præfuerat; & Eporedorix, quo duce ante a tuentium Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. * FUGATO XII I.

omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris

III 4 collo

202 collocauerat, reduxit, * protinusque Alexiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cepit; celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi iussit. Caesar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus presidio relictis, secutus, quantum diei tempus est passum, circiter III. millibus hostium ex nouissimo agmine interfectis: altero die ad Alexiam castra fecit. per spectro

203 urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatus, qua maxima parte exercitus confidebant, erant pulsati; adhortatus ad laborem milites, Alexiam circiuallare instituit. ipsum erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut, nisi obsidione, expugnari non posse, uideretur: cuius collis radices, duo duabus ex partibus flumina subleuebant. ante id oppidum planities circiter millia passuum III. in longitudinem patebat: reliquis ex omnibus partibus colles, * mediocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. sub muro, qua pars collis ad Orientem spectabat, hunc omnem locum copia Gallorum compleuerant: fossamque, & maceriam sex in altitudinem pedum * perduxerant. eius munitionis, qua ab Romanis instituebatur, circuitus XI. millia passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita; ibique castella XXIII. facta, in quibus castellis interdum stationes * disponebantur; ne qua subito irruptio fieret. hac eadem nocte excubitoribus, ac firmis presidij tenebantur. opere instituto, fit equestre praelium in ea planicie, quam intermissam collibus, III. millium passuum in longitudinem patere, supra demonstrauimus: summa uel ab utrisque contenditur. laborantibus nostris Caesar Germanos submittit; legionesque pro castris constituit, * ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. presidio legionum addito, nostris * animus augetur: hostes in fugam

fugam coniecti, se ipsi multitudine impediunt; atque, angustioribus portis relictis, * coarctantur. Germaniacrius usque ad munitiones sequuntur, fit magna cedes: nonnulli, relictis equis, fossam transire, & maceriam transcendere, conantur. paulum legiones Caesar, quas pro uallo constituerat, promoueri iubet. * non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur: ueniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant. nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne castra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt. Vercingetorix, prius quam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit, omnem a se equitatum nocte dimittere. discedentibus mandat, ut suam quisque eorum ciuitatem adeat, omnesque, qui per aetatem arma ferre possint, ad bellum cogant: sua in illos merita preponit; obtestaturque, ut sua salutis rationem habeant, neu se, de communi libertate optime meritum, in cruciatum hostibus dedant: qui se indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX. delecta secum interitura demonstrat: * ratione inita frumentum se exigue dierum XXX. habere, sed paulo etiam longius tolerare posse, parcendo. his datis mandatis, qua erat * nostrum opus intermissum, secunda uigilia silentio equitatum dimittit; frumentum omne ad se ferri, iubet; capitis poenam ijs, qui non paruerint, constituit; pecus, cuius magna erat ab Mandubijs compulsa copia, uirum distribuit; frumentum parce, & paulatim, metiri instituit; copias omnes, quas pro oppido collocauerat, in oppidum recipit. his rationibus auxilia Gallie expectare, & bellum administrare, parat. quibus rebus cognitis ex perfugis, & captiuis, Caesar * hac genera munitionis instituit. fossam pedum XX. latam directis lateribus

m 5 duxit;

duxit; ut eius solum tantundem pateret, quantum summa labra distabant. reliquas omnes munitiones* ab ea fossa pedibus CD. reduxit: id hoc consilio, * quoniam tantum esset necessario spatium complexus, nec facile totum opus militum corona cingeretur; ne de improviso, aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret, aut interdum tela in nostros operi destinatos, conijcere possent, hoc intermisso spatio, duas fossas, XV. pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum interiorem campestribus, ac demissis locis, aqua ex flumine derivata, complevit. post eas aggerem, & uallum XII. pedum exstruxit. huic lorcam, pinnasq; adiecit grandibus ceruis, eminentibusq; ad commissuras pluteorum, atque aggeris, qui ad scensum hostium tardarent, & turres toto opere circumdedit, quae pedes LXXX. inter se distaret. erat uno tempore, & materia-ri, & frumentari, & tantas munitiones fieri, necesse, deminutis nostris copijs, quae longius ab castris progrediebantur: & nonnumquam opera nostra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere, summa ui conabantur. quare ad haec rursus opera addendum Caesar putauit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. * itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis accisis, atq; horum delibratis, atque praecutis cacuminibus perpetuae fossae, quinos pedes altae, ducebantur. huc illi stipites demissi, & ab infimo reuincti, ne reuelli possent, abramis eminebant. quini erant ordines coniuncti inter se, atque implicati; quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis uallis induebant. hos Cippos appellabant, * ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobestruium altitudinem pedum fodiebatur, paulatim angustiore ad summum fastigio. huc teretes stipites,

stipites, * feminis crassitudine, ab summo praecuti, & 205 praestri, demittebantur; ita, ut non amplius quatuor digitis ex terra eminent. simul, confirmandi, & stabilien- di causa, singuli ab infimo solo pedes terra * exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias uiminibus, ac * uirgulis tegebatur. huius generis octoni * ordines ducti ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris lilium appellabant. ante haec tolera, pedem longa * ferris hamis infixis tota in terram infodiebantur, medio 206 cribusque intermissis spatijs, omnibus locis differebantur, quos simul nominabant. His rebus perfectis, regiones se cuius quam potuit aequissimas, pro loci natura XXV. millia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones, diuersas ab his, contra exteriorem hostem perfecit: ut ne magna quidem multitudine, si* ita accidat, eius disces- su munitionum praesidia circumfundi possent: ne cum pe- riculo ex castris egredi cogerentur, dierum XXX. pa- bulum, frumentumque habere omnes conuectum iubet.

* DVM haec ad Alexiam geruntur, Galli, concilio prin- 207 cipum indito, non omnes, qui arma ferre possent, ut cen- suit Percingetorix, conuocandos statuunt, sed certum nu- merum cuique ciuitati imperandum; ne, tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec* frumenti rationem habere, possent. imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, * Ambuaretis, Auleris, Bran- nouicibus, Bramnouijs millia XXXV. parem nume- rum Aruernis, adiunctis Helenteris, Cadurcis, Gaballis, Vellanis, qui sub imperio Aruernorum esse consue- runt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, * Santonibus, 208 Ruthenis, Carnutibus XXI. millia; Bellouacis X. totidem Lemouicibus; octona Pictonibus, & Turonis, & Parisijs

Parisijs, & Heluetijs, Senonibus, Ambianis, Mediomatrici-
 cis, Petrocorijs, Nervijs, Morinis, Nitiobrogibus quina
 millia; *Aulercis, Cenomanis totidem; Atrebatibus IV.
 millia; Bellocassis, Lexouijs, Aulercis, Eburonibus terna;
 *Rauracis, & Boijs bina. uniuersis ciuitatibus, quæ O-
 ceanum attingunt, quæque eorum consuetudine Armorica
 209 appellantur, quo sunt in numero * Curiosolites, Rbedones,
 Ambibari, Cadetes, Osiffini, Lemouices, Vnelli, sena. ex his
 Bellouaci suum numerum non* contulerunt; quod se suo
 nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos di-
 cecent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos, rogati
 tamen a Commio, pro eius hospitio II. millia miserunt.
 huius opera Commij, ita ut antea demonstrauimus, fidei,
 atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Cæ-
 sar: pro quibus meritis ciuitatem eius immunem esse iusse-
 rat; iura, legesque reddiderat; ipsique Morinos attribue-
 rat. tanta tamen uniuersæ Gallia consensus fuit libertatis
 uindicandæ, & pristina belli laudis recuperandæ, ut ne-
 que beneficijs, neque amicitia memoria, mouerentur; om-
 nesque & animo: & opibus in id bellum incumberent;
 coactis equitum v III. millibus, & peditum circiter
 CXXL. hæc in Aeduorum finibus recensiebantur, nume-
 rusque imbatur, præfecti constituebantur; Commio A-
 trebati, Viridomaro, & Eporedorigi Aeduis, Vergasila-
 launo Aruernis, consobrinio Vercingetorigis, summa im-
 perij traditur. ijs delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quo-
 rum consilio bellum administraretur. omnes, alacres, * &
 210 fiducia pleni, ad Alexiam profiscuntur. nec erat omnium
 quisquam, qui ad spectum modo tantæ multitudinis susti-
 neri posse arbitraretur, præsertim ancipiti prælio, cum
 ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copia
 equi

equitatus, peditatusque cernerentur. at ij, qui Alexia ob-
 sidebantur, præterita die qua suorum auxilia expecta-
 uerant, consumpto omni frumento, insij, quid in Aeduis
 gereretur, concilio coactis, de exitu fortuna: aum suarum
 consultabant. ac uarijs dictis sententijs, quarum pars dedi-
 tionem; pars, dum uires suppetere, eruptionem cense-
 bant. non prætereunda uidetur oratio Cratognati, pro-
 pter eius singularem, ac nefariam crudelitatem. hic, sum-
 mo in Aruernis natus loco, & magna habitus auctoritate
 155
 tis, Nihil, inquit, de eorum sententijs dicere sum, qui & ar-
 pissimam seruitutem ditionis nomine appellant; neque
 hos habendos ciuium loco, neque ad consilium attribuendos
 censeo. cum ijs mihi res sit, qui eruptionem probant. quo-
 rum in consilio, omnium uestrum consensu pristina resi-
 dere uirtutis memoria uidetur. Animi est ista mollities,
 non uirtus, inopiam paullisper ferre non posse. qui se ul-
 tro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolo-
 rem patienter ferant. atque ego hanc sententiam proba-
 rem, (tantum* apud me dignitas potest) si ullam, præter-
 quam uitæ nostræ, iacturam fieri uiderem. sed in consilio
 capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum
 auxilium concitauimus, quid, hominum millibus LXXX.
 uno loco interceptis, propinquis, consanguineisque no-
 stris, animi fore existimatis, si pene in ipsis cadaueribus
 prælio decertare cogentur? nolite hos uestro auxilio * spo-
 liare, qui uestra salutis causa suum periculum neglexe-
 runt; nec stultitia, ac temeritate uestra, aut imbecillitate
 animi, omnem Galliam prosternere, ac perpetua* serui-
 tuti addicere. an, quod ad diem non uenerint, de eorum fi-
 de, constantiaque dubitatis? quid ergo Romanos in illis
 ulterioribus munitionibus animine causis quouidic exer-
 ceri

155

in eam sen-
 tentiam Tar-
 citus lib. 2
 hystoriaru
 cap. 7. libi.
 maiore ani-
 mo to Crati
 reuerſa qd
 reuerſa qd
 reuerſa qd

tidie exerceri putatis? Si illorum nuncijs confirmari: non
 potestis, omni aditu praecepto, ijs utamini testibus, ap-
 propinquare eorum aduentum; cuius* rei timore exterriti,
 211 diem, noſtemque in opere uerſantur. *quid ergo mei con-
 ſilij eſt facere, quod noſtri maiores nequaquam pari bel-
 lo Cimbrorum, Teutonumque fecerunt; qui, in oppida com-
 pulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus, qui atate
 inuiles ad bellum uidebantur, uitam tolerauerunt, neque ſe
 hoſtibus tradiderunt, cuius rei exemplum ſi non habere-
 mus, tamen libertatis cauſa inſtitui, & poſteris prodi pul-
 cherrimum iudicarem. nam quid huic ſimile bello fuit? de-
 populata Gallia, magna que illata calamitate, Cimbrj, ſini-
 bus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras pe-
 tierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Ro-
 mani uero quid petunt aliud, aut quid uolunt, niſi inuidia
 adducti, quos fama nobiles, potentesque bello cognouerunt,
 horum in agris, ciuitatibusque conſidere, atque his aeter-
 nam iniungere ſeruitutem; neque enim umquam alia
 conditione bella geſſerunt. quod ſi ea, quae in longinquis na-
 tionibus geruntur, ignoratis; reſpiciate finitimam Galliam,
 quae in prouinciam redacta, iure, & legibus commutatis,
 ſecuris ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. Sententijs
 diſtis, conſtituunt, ut, qui ualetudine, aut atate inuiles
 ſunt bello, oppido excedant; atque omnia prius experiantur
 quam ad Critognati ſententiam descendant; illo tamen po-
 tius utendum conſilio, ſi res cogat, atque auxilia morētur,
 quam deditionis, aut pacis ſubeundam conditionem. Man-
 dubij, qui eos oppido receperant, cum liberis, atque uxo-
 ribus exire coguntur. ij, cum ad munitiones Romano-
 rum acceſſiſſent, ſtentes, omnibus precibus orabant, ut
 ſe in ſeruitutem receptos cibo inuarent. hos *Caſar diſpoſiſis

in uallo cuſtodijs, recipi prohibebat. * INTER EA XV.
 Commiſi, & reliqui duces, quibus ſumma imperij permis-
 ſa erat, cum omnibus copijs ad Alexiam perueniunt, & col-
 le exteriori occupato, non longius diſſiſibus a noſtris mu-
 nitionibus conſidunt. poſtero die equitatu ex caſtris eduſto,
 omnium eam planiciem, quam in longitudinem III. millia
 paſſuum patere demonſtrauimus, complent, pedefeſque; co-
 pijs paulum ab eo loco, abditas in locis ſuperioribus con-
 ſtituunt. erat ex oppido Alexia * deſpectus in campum, co-
 curritur; his auxilijs uſis; ſit gratulatio inter eos, atque om-
 nium animi ad laetitiam excitantur. itaque, productis co-
 pijs, ante oppidum conſidunt; & proximam foſſam* cra-
 tibus integunt, atque aggere expleunt; ſequae ad eru-
 ptionem, atque omnes caſus, comparant. Caſar, omni
 exercitu ad utramque partem munitionum diſpoſito, ut, ſi
 uſus ueniat, ſuum quiſque locum teneat, & nouerit, equita-
 tum ex caſtris educi, & prelium committi, iubet. erat ex
 omnibus caſtris, quae ſummum undique iugum tenebat, de-
 ſpectus; atque omnium militum intenti animi pugnae euen-
 tum exſpectabant. Galli inter equites raros ſagittarios, ex-
 peditoſque leuis armaturae interiecerant, qui ſuis cedenti-
 bus auxilio ſuccurrerent; & noſtrorum equi uero imperiſſa-
 ſi inuenerunt. ab his complures de improuiſo uulnerati, proe-
 lio excedebant. cum ſuos pugna ſuperioreſſe Galli con-
 ſiderent, & noſtros praemi multitudine uiderent, ex om-
 nibus partibus, & ij, qui munitionibus contenti uidentur, &
 ij, qui ad auxilium conuenerant, clamore, & ululatu, ſuo-
 rum animos confirmabant. quod in conſpectu omnium res
 gerebatur, neque recte, aut turpiter factum e laſi poterat;
 utroſque & laudis cupiditas, & timor ignominiae ad
 uirtutem excitabat. cum a meridie prope ad Solis occa-

sum dubia uictoria pugnaretur. Germani, una in parte cœ-
 212. fertis turmis, in hostes impetum fecerunt, eosq; * propule-
 runt. quibus, in fugam, coniectis, sagittarij circumueni, in-
 terfecti; sunt. item ex reliquis partibus nostri cedentes us-
 que ad castra infecti, sui colligendi facultatem non dede-
 runt. at ij qui ab Alexia processerant, mæsti, prope ui-
 ctoria desperata, se in oppidum receperunt. uno die inter-
 misso, Galli, atque hoc spatio magno cratium, scalarū, bar-
 pagonum numero effecto, media nocte silētio ex castris e-
 gressi, ad campestres munitiones accedunt. subito clamore
 sublato, qua significatione, qui in oppido obsidebantur,
 de suo aduentu cognoscere possent; crates projicere, fun-
 dis, sagittis, lapidibus nostros de uallo deturbare, reli-
 quaque, quæ ad oppugnationem* pertinent, parant admini-
 strare. eodē tempore clamore exaud. to, dat tuba signum suis
 Vercingetorix, atque ex oppido educit. nostri, ut supe-
 rioribus diebus suis cuique erat locus attributus, ad mu-
 nitiones accedunt; fundis libralibus, sudibusque, quas in
 opere disposuerant, ac glādibus Gallos perterrent. Prospe-
 ctu tenebris adempto, multa utrimque uulnera accipiuntur,
 complura tormentis tela coniunguntur. At M. Antonius,
 & C. Trebonius, legati, quibus eæ partes ad defendendum
 obuenerant, qua ex parte premi nostros intellexerant, ijs
 auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant,
 dum longius ab munitione aberant, Galli, plus multitudine
 telorum proficiebant: posteaquam propius accesserunt;
 aut se ipsi stimulis inopiantes induebant; * aut, in
 scrobes delapsi transfodiebantur, aut ex uallo & turribus
 traiecti pilis muralibus, interib. ant. multis undiq; uulneri-
 bus acceptis, nulla munitione perrupta, * cum lux appare-
 ret, ueriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eru-
 ptione

ptione circumuenirentur, se ad suos receperunt. at inte-
 riores, dum ea, quæ a Vercingetorige ad irruptionem præ-
 parata erant, profert, priores fossas explent: diutius in
 ijs rebus administrandis morati, prius suos discessisse cog-
 nouerunt, quam munitionibus appropinquarent: ita, re-
 infecta, in oppidum reuerterunt. * B I s magno cum de- xvi.
 trimento repulsi Galli, quid agant consulunt. locorum pe-
 ritos adhibent; ab his superiorum castrorum situs, munitione-
 nesque cognoscunt. erat a Septemtrionibus collis, quem
 quia propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti
 non potuerant, nostri, necessario pene iniquo loco, & leni-
 ter decliui castra fecerunt. hæc C. Antistius Reginus, &
 C. Caminius * Rebilus legati, cum duabus legionibus obti-
 nebant. * cognitis per exploratores regionibus, duces ho-
 stium l. x. millia ex omni numero deligunt earum ciuita-
 tum, quæ maximam uirtutis opinionem habebant; quid,
 quoque pacto agi placeat, occulte inter se constituunt. ad-
 eundi tempus definiunt, cum meridies esse uideatur, ijs co-
 pijs Vergasillaunum Aruernum, unū ex i. v. ducibus, pro-
 pinquam Vercingetorigis, præficiunt. ille, ex castris pri-
 ma uigilia egressus prope confecto sub lucem itinere, post
 montem se occultauit, militesque ex nocturno labore sese
 reficere iussit. cum iam meridies appropinquare uideret-
 ur, ad ea castra, quæ supra demonstrauius, contendit;
 eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones
 accedere, & reliqua copia sese pro castris ostendere cœ-
 perunt. Vercingetorix, ex arce Alexia suos conspicatus,
 ex oppido egreditur; e castris longurios, musculos, falces,
 reliquaque, quæ eruptionis causa parauerat, profert. pu-
 gnatur uno tempore omnibus locis, atque omnia tentan-
 tur, quæ minime uisa pars firma esset, huc concurritur.

Romanorum manus tantis munitionibus distinctetur, ne facile pluribus locis occurrat. multum ad terrendos nostros ualuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit; quod suum periculum * in alia uident uirtute consistere. omnia enim plerumque, quae absunt, uehementius hominum mentes perturbant. Caesar, idoneum locum natum, quid quaque in parte geratur, cognoscit; laborantibus submittit; utrisque ad omnia occurrat: unum illud esse tempus praedicat, quo maxime contendere conueniat. Galli, nisi perfrigerint munitiones, de omni salute desperant. Romani si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant, maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergessillanum missum demonstrauimus. * exiguum loci ad decliuitatem fastigium, magnum habet momentum, alij tela conijciunt; alij testudine facta, subeunt: defatigatis inimicis integri succedunt. Agger ab uniuersis in munitionem coniectus, & adscensum dat Gallis; & quae in terram occultauerant Romani, contegit. nec iam arma nostris, nec uires suppetunt. his rebus cognitis, Caesar Labienum cum cohortibus vi. subsidio laborantibus mittit; & imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus * eruptione pugnaret; id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. interiores, desperatis campestribus locis, propter magnitudinem munitionum, loca * praerupta ex adscensu tentant. huc ea, quae parauerant conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant. * aggere, & cratibus, aditus expediunt, falcibus uallum, ac loricas, rescindunt. Caesar mittit primo Brutium adolescentem cum cohortibus vi. post eum alij vii. Eabium legatum: postre-

mo

mo ipse; cum uehementius pugnaretur, integros subsidio adducit restituro praelio, ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit; cohortes iv. ex proximo castello educit: equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri iubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossa uim hostium sustinere poterant, coactis unde quadraginta cohortibus, quas ex proximis praedijs deductas fors obtulit, Caesarem per nuncios facit certiozem, quid faciendum existimet. accelerat Caesar, ut praelio intersit. eius aduentu, ex colore restitus cognito, quo insigni in praelijs uti consueuerat, turmisque equitum, & cohortibus iussis, quas se sequi iusserat ut * de locis superioribus & decliuitibus, ac de uexis, cernebantur; hostes committunt praelium. utrimque clamore sublato, * excipitur rursus ex uallo, atque omnibus munitionibus clamor. nostri, emissis pilis, gladijs rem gerunt. repente post tergum equitatus cernitur: cohortes aliae appropinquant: hostes terga uertunt: fugientibus equites occurrunt: fit magna caedes. Sedulius dux, & princeps Lemouicum occiditur; Vergessillanus Aruernus uiuus in fuga comprehenditur: signa militaria lxxiij. ad Caesarem referuntur, pauci, ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt, conspicati ex oppido caedem, & fugam suorum, desperata salute, copias a munitionibus reducant. fit proinus, hac re audita, ex castris Gallorum fuga quod nisi crebris subsidijs, ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copia deleri potuissent. de media nocte missus equitatus nouissimum agmen consequitur magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates discedunt. postero die Vercingetorix, concilio conuocato, id se bellum suscepisse non suarum neces-

ii 2

sitatum

suatum, sed communis libertatis causa demonstrat; et quoniam sit fortunæ cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere, si uinum tradere uelint. Mittuntur de his rebus ad Casarem legati, iubet arma tradi, principes produci, ipsi in munitione pro castris succedit: eo duces producuntur. Vercingetorix deditur: arma proiciuntur. reseruatis Aedujs, atque Aruernis, si per eos ciuitates recuperare possent; ex reliquis captiuis toto exercitui capita singula, prædæ nomine distribuit. his rebus confectis, in Aeduos proficiscitur; ciuitatem recipit. eo legati ab Aruernis missi, quæ imperaret se facturos pollicentur, imperat magnum numerum obsidum; legiones in hyberna mittit: captiuorum circiter xx. millia Aedujs, Aruernisque reddit. T. Labienum cum II. legionibus, & equitatu in Sequanos proficisci iubet: huic M. Sæpronium Rutilum attribuit: C. Fabium, & L. Minucium Basilium cum II. Legionibus in Rhemis collocat, ne quam a finitimis Bellouacis calamitatem accipiant: C. Aristium Reginum in Ambibaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninum Rebilium in Rutenos cû singulis legionibus mittit: Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabiloni, & Matisconæ in Aedujs ad Ararim, rei frumentariæ causa, collocat: ipse Bibracte hyemare constituit. * His rebus litteris Cæsaris cognitis, Romæ dierum xx. supplicatio indicitur.

* A.

* A. HIRTII, uel OPII COMMENT. DE BELLO

GALLICO;

LIBER IIIX.

HVIVS LIBRI CAPITA.

- I. Nouus Gallia morus, primum in Biturigibus, mox in Carnutibus, a Casare repressus.
- II. Bellouacorum motus, & leues aliquot equestres pugna cum Cæsarianis.
- III. Bellouacorum, ignibus oppositis, fuga, & mox proelium aduersum, quo dux illorum Corbeus occisus, & bellum confectum est.
- IV. Dumnaeus dux Andium in Pictonibus, ad ripas Ligeris a Fabio legato superatur.
- V. Fabius Carnutos, & ciuitates Armoicæ in deditioem recipit. Cominus Luæterium, & Draperem in Carducorum finibus vincit.
- VI. Casar de Gururnato Carnute supplicium sumit. Vxello dunum cuius incola sibi præmebantur, in deditioem recipit.
- VII. Draperis mors. Luæterius capitur. Aquitania, & mox Cominij deditio.
- IIIX. Casar, obita citiore Gallia, in ulteriorem redit, eamque praesidijs firmat, mox, in Italiam reuersus, de aduersario- rum consilijs cognoscit.

CŌACTVS assiduis tuis uocibus, Balbe, cum quotidiana mea recusatio non difficultatis excusationem, sed inertia uideretur deprecationem habere; difficillimam rem suscepit: Cæsaris nostri commentarios rerum gestarum Gallia, non comparandos superioribus, atque in sequentibus eius scriptis, contexui; nouissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandria confeci, usque ad exitum non quidem ciuilibus dissensionis, cuius finem nullum uidemus, sed ut a Cæsaris. quos utinam qui legent, scire possint, quam inuitus suscepim

perim scribendos; quo facilius caveam stultitia, atque arrogantiæ crimine, qui me * medium interposuerim Casaris scriptis; constat enim inter omnes nihil tam operose ab alijs esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum * rerum scriptoribus dcefferet; adeoque probantur omnium iudicio, ut præcepta, non præbita, facultas scriptoribus uideatur, cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est admiratio. ceteri enim * quam bene, atque emendate; nos, etiam quam facile, atque celeriter eos * perfecit, scimus. Erat autem in Casare cum facultas, atque elegantia summa scribendi, tum uerissima suorum * scientia consiliorum explicandorum. Mibi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino, atque Africano bello interessem. quæ bella quamquam ex parte nobis Casaris sermone sint nota; tamen aliter audimus ea, quæ rerum nouitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio sumus dicturi. sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Casare conferar. hoc ipsum crimen arrogantia subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Casare comparari.

Vale.

OMNI Gallia deuicta, Caesar cum a superiore ætate nullam bellandi tempus intermisset, militisque hybernorum quiete reficere a tantis laboribus uellet; complures eodem tempore ciuitates reuocare belli consilia nunciabantur, coniurationesque facere. cuius rei uerisimilis causa afferebatur: quod Gallia omnibus cognitum esset, neque, ulla multitudine in unum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, satis auxiliij, aut spatij, aut copiarum

habiturum exercitum populi R. ad omnia persequendas non esse autem alicui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliqua possent se uindicare in libertate. quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Casar M. Antonium quaestorem suis præfecit hybernis: ipse, * equitatus 220 præfuit, pridie kal. Ianuarij ab oppido Bibractis proficiscitur, ad legionem XII. quam non longe a finibus Aeduorum collocauerat in finibus Biturigum, etique adiungit legionem XI. quæ proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit; qui, cum latos fines, & complura oppida haberent; unius legionis hybernis non poterant contineri, quin bellum pararent, conuersionesque facerent. repentino aduentu Casaris, accidit, quod imparatis * disiectisque fuit necesse, ut, sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in oppida possent. * namque etiam illud uulgare incursionis signum hostium, quod incendijs adificiorum intelligi consuevit, Casaris id erat interdito sublatum: ne aut copia pabuli, frumentique, se longius progredi uellet, deficeret; aut hostes incendijs terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere * potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis hospitij confisi, aut societate consiliorum, confugerant, frustra. nam Casar magnis uincibus omnibus locis occurrit; nec dat ulli ciuitati spatium de aliena potius, quam de domestica, salute cogitandi. qua celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes, terrore ad conditiones pacis * adducebat. tali conditione proposita Bituriges, cum sibi uiderent, clementia Casaris reditum

patere in eius amicitiam, finitimasque civitates sine ulla poena dedisse, obsides, atque in fidem receptas esse; idem fecerunt. Caesar militibus, pro tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, inimeribus difficilissimis, frigoribus in tolerandis, studiosissime permanserant in labore, * ducenos sestertios, centurionibus II. millia nummum prada nomine condonanda pollicetur; legionibusque in hyberna remissis, ipse se recepit die XL. Bibraete. ibi cum ins diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petiunt contra Carnutes; quos intulisse bellum sibi querebantur. qua re cognita, cum non amplius x. & lxx. dies in hybernis esset commoratus, legiones quartadecimam, & sextam, ex hybernis ab Arave educit: quas ibi collocatas, explicandae rei frumentariae causa, superiore commentario demonstratum est. ita cum I. legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur. cum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis, oppidisque, quae tolerandae hyemis causa, constitutis repente exiguis, ad necessitatem adificijs, incolebant, (nuper enim deuncti complura oppida dimiserant) disperi profugiunt. Caesar erumpentes, eo maxime tempore acerrimas tempestates cum subire milites noleret, in oppido Carnutum * Genabo castra ponit, atque in tecta partim Gallorum * partim quae, coniectis celeriter stramentis, tentoriorum integendorum gratia, erant inaedificata, milites contegit: equites tamen, & auxiliosos pedites in omnes partes mittit, quasque petisse dicebantur hostes: nec frustra. nam plerumque magna prada potius nostri reuertuntur, oppressi Carnutes hyemis difficultate, terrore periculi, cum, tectis expulsi, nullo loco diutius consistere auderent, nec sylvarum praesidio tempestatibus * duriss

rissimis regi possent: dispersi, magna parte amissa suorum, dissipantur in finitimas civitates. Caesar, tempore anni difficilissimo, cum satis haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur, quantumque in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus aestiuorum nulli summum bellum posse conflare; C. Trebonium cum II. legionibus, quas secum habebat, in hybernis Genabi collocavit.

* Ipsè, cum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgasque praestabant, finitimasque ipsi civitates, duce * Corbeo Bellouaco, & Comio Atrebate exercitum comparare, atque in unum locum cogere; ut omni multitudine in fines Sueffionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impressionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem; sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem socios, optime de Rep. meritis * accipere: legionem ex hybernis evocavit rursus undecimam; litteras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueffionum legiones II. quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus a T. Labieno * accersit. ita, quantum hybernorum opportunitas, belli; ratio postulabat, perpetuo suo labore, inuicem legionibus expeditionum * munus iniungebat. his copiis coactis, ad Bellouacos proficiscitur, castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes, ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi, renunciant, paucos in aedificijs esse inuentos; atque hos, non qui agrorum incolendorum causa remansissent; (* namque esse undique diligenter demigratum) sed qui speculandi gratia essent remissi, a quibus cum quaereret Caesar quo loco multitudo esset Bellouacorum, quodque esset consilium eorum inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre possent,

sent, in unum locum conuenisse; itemq; Ambianos, Au-
 221 lercos, Calates, *Velliocasses, Atrebrates* locum castris ex-
 celsum impedita circumdatum palude delegisse; omnia im-
 pedimenta in ulteriores sylvas contulisse; complures esse
 principes belli auctores, sed multitudinem maxime Corbea
 obtemperare; quod ei summo odio esse nomen populi Rom.
 intellexissent; paruis ante diebus, ex his castris* Comium
 discessisse, ad auxilia Germanorum adducenda, quorum &
 uicinitas propinqua, & multitudo esset infinita; constitu-
 222 se autem Bellouacos, omnium principum consensu, summa
 plebis * cupiditate * si, ut diceretur, Caesar cum illi le-
 gionibus ueniret, efferre se ad dimicandum; ne miseriore,
 ac duriore postea conditione, cum toto exercitu decerare
 cogerentur: si maiores copias adduceret, in eo loco per-
 manere, quem delegissent; pabulatione autē, quæ propter
 anni tempus cum exigua sum* disiecta esset, & frumenta-
 tione, & reliquo comæatu ex insidijs prohibere Roma-
 nos. quæ Caesar cum consentientibus pluvimis cognouisset
 atque ea, quæ proponerentur, consilia plena prudentia,
 longeq; a temeritate barbarorū remota esse iudicaret; om-
 nibus rebus inferuendum statuit, quo celerius hostes, cō-
 tempta suorum paucitate, prodirent in aciem. singularis
 enim uirtutis * ueteranas legiones VII. IIX. & IX.
 habebat, summæ spei delectaq; iuuentutis XI. quæ octauo
 iam * stipendio functa; tamen, collatione reliquarum nō-
 dum eādem uelutatis & uirtutis cœperat opinionem. ita-
 que concilio aduocato, rebus ijs, quæ ad se essent delatae,
 omnibus expositis, animos multitudinis confirmat; si forte
 hostes III. legionum numero posset elicere ad dimican-
 dum, agminis ordinem ita constituit; ut legio VII. IIX.
 IX. ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedi-
 mento

mentorū agmen, (* quod tamen erat mediocre, ut in ex-
 peditionibus esse consuevit) cogeret XI. ne maioris mul-
 titudinis species accidere hostibus posset, quam ipsi depo-
 poscissent. hac ratione penè quadiuo agmine instructo, in
 conspectum hostium celerius opinione eorum, exercitum
 aduocit. * quas legiones, repente instructas uelut in acie,
 certo gradu accedere Galli cum uiderent, quorum erant ad
 Caesarem plena fiducia consilia perlata; siue certaminis pe-
 riculo, siue subito aduentu, seu exspectatione nostri con-
 silij copias instruunt pro castris, nec loco superiore decedunt.
 Caesar, etsi dimicare optauerat; tamen admiratus tantam
 multitudinem hostium, ualle intermissa, magis in altitu-
 tudinem depressa, quam late patente, castra castris hostium
 confert. hac imperat, uallo pedum XII. muniri, * loricu-
 223 laraque* pro hac ratione eius altitudinis inaedificari; fos-
 sam duplicem pedum quinque denum latitibus directis de-
 primi; turres crebras excitari in altitudinem trium tabu-
 latorum, pontibus traiectis, constratisq; coniungi; quorum
 frontes uimineâ loricula munirentur, * ut hostis a duplici
 propugnatorum ordine depelleretur, quorum alter ex pon-
 tibus, quo tuior altitudine esset, hoc audacius, longiusque
 tela promitteret; alter, * quo * propior hostium uallo col-
 224 locatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis
 fores, altioresque turres imposuit. huius munitionis duplex
 erat consilium, namque & operum magnitudinem, & ti-
 morem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; &
 cum pabulationum, frumentatumque longius esset proficiscen-
 dum, paruis copiis castra munitione ipsa uidebat posse
 defendi. interim crebro, paucis utrinque procurrentibus,
 inter bina castra palude interiecta, contendebatur: quam
 tamen paludem nonnunquam aut nostra auxilia, aut
 Gallorum,

Gallorum, Germanorumque transibant, ac rursusque hostes insequerentur; * aut uicissim hostes eodem transgressi nostros longius submonebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat necesse, cum raris, disiectisq; ex edificiis pabulis conquiretur) ut impeditis locis dispersi pabulatores circumuenerentur: qua res etsi mediocriter detrimentum iumentorum, ac feruorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Cominius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda* dixeram, cum equitibus uenerat, qui tamesi numero non amplius erant quingentis: tamen Germanorum aduentu barbari inflabantur. Caesar, cum animaduerteret hostem complures dies castris, paludibus, & * loci natura munis se tenere: neque oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciosa, nec locum munitionibus claudi, nisi a maiore exercitu, posse; literas ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem XII. qua cum T. Sextio legato in Biturigibus hyemabat, accerseret; atque ita cum III. legionibus magnis itineribus ad se ueniret, ipse equites inuicem Rhenorum, ac Lingonum, reliquarumque ciuitatum, quorum magnum numerum uocauerat, praesidio* pabulationibus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent. quod cum quotidie feret, ac iam consuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bellouaci, delecta manu pedum, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, syluestribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias deinde circumuentos aggrederentur; cuius mali fors incidit Rhenis, quibus illa dies fungendi muneris abuenerat. namque ij, cum repente hostium equites am-

maduer

maduertissent, ac numero superiores, paucitatem contempserunt, cupidius insecuti, a pedibus undique sunt circumdati: quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris praelij, se reci perunt, amisso Vertisco principe ciuitatis, praefecto equitum: qui, cum uix equo propter aetatem posset uti, tamen consuetudine Gallorum, neque aetatis excusatione in suscipienda praefectura usus erat, neque dimicari sine se uoluerat, inflatur, atque incitantur hostium animi secundo praelio, principe, & praefecto Rhenorum interfecto, nostri detrimentum admouentur, diligentius exploratis locis, stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem, non intermittuntur interim quotidiana praelia in conspectu utrorumque castrorum, quae ad uada, transitusq; fiebant paludis, qua contentione Germani, quos propterea Caesar traduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi praeliarentur, cum constantius uniuersi paludem transissent, paucisque resistentibus interfectis, per tinacius reliquam multitudinem essent insecuti; perterriti non solum ij, qui aut continuis opprimebantur, aut eminus uulnerabantur, sed etiam, qui longius subsidiari consueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finem fuga fecerunt, saepe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent; aut, nonnulli pudore coacti, longius profugerent. quorum periculo sic omnes copia sunt perturbatae, ut uix iudicari posset, utrum secundis munitis que rebus insolentiores, * an aduersis, mediocribusque timidiores essent. * COMPLURIBVS diebus isdem in castris consumptis, cum propius accessisset legiones, & C. Trebonium legatum cognouissent, duces Bellouacorum, ueriti similem obsessionem Alexiae, noctu dimittunt eos quos aut aetate, aut uiribus inferiores, aut inermes habebant, unaque

unaque reliqua impedimentorum: quorum perturbati, & confusum dum explicant agmen; (magna enim multitudo carorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce, *copijs armorum castrorum vias insruunt; ne prius Romani persequi se inciperent; quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Caesar neque resistentes tanto collis adscensu laceffendos iudicabat; neque non usque eo legiones adiuuandas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari, militibus instantibus, non possent. *ita, cum paludem impeditam a castris castra diuidere; quae transfundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id iugum, quod trans paludem, pene ad hostium castra pertimeret, mediocri ualle a castris eorum *intercessum animaduerteteret; pontibus palude constrata, legiones traducit, celeriterque in summam planiciem iugi peruenit; quae decliui fastigio duobus ab lateribus munebatur. ibi legionibus instructis, ad ultimum iugum peruenit; aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conijci possent. Barbari, confisi loci natura, cum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem *conarentur, paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur in acie permanserunt. quorum pertinacia cognita, Caesar, x. cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri iubet castra, *absolutis operibus, legiones pro uallo instructas collocat: equites frangatis equis in stationibus disponit. Bellouaci, cum Romanos ad insequendum paratos uiderent, neque pernoctare, neque diutius permanere sine cibariis eodem loco possent; tale

consilium sui recipiendi inierunt. *Fasces, ubi confederant (nam in acie sedere Gallos consueffe, superioribus commentariis declaratum est) per manus stramentorum, ac uir-

gultorum,

gultorum, quorum summa erat in castris copia; inter se traditos, ante aciem collocauerunt, extremoque tempore diei, signo pronuntiato, uno tempore incenderunt. ita continens flamma incipias omnes respicit * a conspectu texit Roma- 228
norum. quod ubi accidit, Barbari uehementissimo cursu fugerunt. Caesar, etsi discessum hostium animaduertere non poterat, incendijs oppositis; tamen, id consilium cum fugae causa in initum suspicaretur, legiones promouet; & turmas mittit ad insequendum; ipse, ueritus insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum; tardus procedit. Equites, cum intrare fumum, & flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius inuauerat, uix suorum ipsi priores partes * animadu- 229
uerterent, equorum insidias ueriti, liberam facultatem, sui recipiendi Bellouacis dederunt. ita fuga timoris simul, caliditatisque plena, sine ullo detrimento millia non amplius x. progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. inde, cum saepe in insidijs equites, peditesque disponerent; magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant. quod cum crebrius accideret; ex captiuo quodam comperit Caesar, Corbeum, Bellouacorum ducem, fortissimorum millia vi. peditum deligisse, equitesque ex omni numero cix. quos in insidijs eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam framenti, ac pabuli, Romanos pabulatum * missuros suspicaretur. quo cognito consilio, Caesar legiones plures, quam solebat, educit; * equitatumque qua consuetudine pabulatoribus mittere praesidio consueuerat, praemittit: huic interponit praesidia leuis armaturae; ipse cum legionibus, quam potest maxime appropinquat. Hostes in insidijs dispositi, cum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus cix. syluis

undique

undique impeditissimis, aut altissimo flumine, uelut indagine, munitum, hunc insidijs circumdederunt. Explorato hostium consilio, nostri ad præliandum animo, atque armis parati, cum subsequenter legionibus, nullâ dimicationem recusarent; turmatim in eum locum deuenerunt, quorum aduentu cum sibi Corbeus oblatam occasionem rei gerendæ existimaret, primus cum paucis se ostendit, atque in proximas turmas impetum facit, nostri constanter impetum sustinent insidiatorum: neque plures in unum locum conueniunt; quod plerumque equestribus prælijs cum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur, cum dispositis turmis, inuicem rari præliarentur; neque ab lateribus circumueniri suos paterentur; erumpunt ceteri, Corbeo præliante, ex syluis, fit magna cõtentione diuersum prælium: quod cum diutius pari Marte iniretur; paulatim ex syluis instructa multitudo procedit peditum, quæ nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subueniunt leuis armaturæ pedites, quos ante legiones missos docui; turmisq; nostrorum interpositi, constanter præliantur, pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat prælij, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso sunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. accedunt propius interim legiones; crebriq; eodem tempore & nostris, & hostibus nuncij afferuntur, imperatorem instructis copijs adesse. qua re cognita, præsidio cohortium confisi nostri, acerrime præliantur; ne, si tardius rem gessissent, uictoria gloriam communicasse cum legionibus uiderentur. Hostes concidunt animis; atque itineribus diuersis fugam quærunt, nequidquã, nam, quibus difficultatibus locorum Romanos claudere uoluerant,

luerant, ijs ipsis tenebantur. uicti tamen, percussiq; maiore parte amissa, consternati; quo fors iulerat, confugiit, partim syluis petiis, partim flumine, qui tamen in fuga a nostris, acriter insequentibus, conficiuntur. interim cum nulla calamitate uictus Corbeus excederet prælio, syluisq; peteret, haud inuitantibus nostris ad deationem; potuit adduci, quin fortissime præliando, compluresq; uuln. rando cogeret elatos iracundia uictores in se tela conijcere. Tali modo re gesta, recentibus prælij uestigijs ingressus Cesar, cum uictos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abesse plus minus IIX. millibus passuum dicebantur, tamen si flumine impeditum transitum uidebat; tamen, exercitu iraducto, progreditur, ad Bellouaci, reliquæq; ciuitates repente ex fuga paucis, atque his uulneratis receptis, qui sylvarum beneficio casum euitauerunt, omnibus aduersis, cognita calamitate, interfecto Corbeo, amisso equitatu, & fortissimis peditibus, cum aduentare Romanos existimarent; concilio repente cantu tubarum conuocato, conclamant, ut legati, obsidesque, ad Casarem mittantur. hoc omnibus probato consilio, Commius Arebas ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e uestigio mittunt ad Casarem legatos; petuntque, ut ea pena sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia, atque humanitate, nunquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri prælio Bellouacorum esse: delectorum peditum multa millia interijisse, uix refugisse nuncios cædis; tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellouacos eo prælio commodum esse consecutos; quod Corbeus auctor belli, concitator multitudinis

nis esset interfectus. numquam enim senatum tantam in ciuitate, illo uiuo, quatum imperitam plebem potuisse. Hac oratione legatis, commemorat Caesar, eodem tempore, superiore anno Bellouacos, ceterasque Gallia ciuitates, suscepisse bellum: pertinacissime hos ex omnibus in sententia peruenisse, neque ad sanitatem, reliquorum dedicatione esse perductos: scire, atque intelligere se, causam peccati facillime mortua delegari: neminem uero tantum pollere, ut, inuictis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare, & gerere possit: sed tamen se contentum fore ea pena, quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum ciuitatum legati, qua Bellouacorum speculabantur euentum: obsides dant: imperata faciunt: excepto Commio, quem timor* prohibebat, cuiusquam fidei suam committere salutem. nam superiore anno T. Labienus Casare in Gallia citeriore ius dicente, cum Commium comperisset sollicitare ciuitates, conuentionem contra Casarem facere, infidelitatem eius sine ulla perfidia iudicauit comprimere posse: quem quia non arbitrabatur uocatum, in castra uenturum, ne temendo, cautiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit qui eum per simulationem colloquij uerteret interficiendum.* ad eam rem delictos idoneos ei tradidit centurionis. cum in colloquium uentum esset, & ut conuenerat, manum Commij Volusenus 232 arripisset; Centurio,* uelut iniuncta re permotus, celeriter a famularibus prohibitus Commij, conficere hominem non potuit; grauius tamen primo ictu* gladio caput percussit. cum utrimque gladij districti essent; non tam pugnantibus, quam diffugiendis fuit utrorumque consilium; nostrorum,

quod

quod mortifero uulnere Commium credebant affectum; Gallorum, quod, insidijs cognitis, plura, quam uidebant, extimescebant. quo facto statuisse Commius dicebatur numquam in conspectum cuiusquam Romani uenire. *BEL-IV. LICOSISSIMIS gentibus deuictis, Caesar, cum uideret nullam iam esse ciuitatem, *qua bellum pararet, quo sibi resisteret, sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris effugere, ad praesens imperium uitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quasitorem, cum legione XI. sibi coniungit; C. Fabium legatum, cum cohortibus XXV. mittit in diuersissimam partem Galliae; quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat; neque C. Caninium legatum, qui* in illis regionibus praerat, satis firmas 11. legiones habere existimabat. 233 T. Labienum ad se euocat: *legionemque XII. qua cum eo fuerat in hybernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias ciuium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum* accideret de incursione barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis accidisset; quiarepente latrocinio, atque impetu incolae illorum erant oppressi: ipse ad deuastandos, depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum, atque fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset; *proximum suae dignitati 234 esse dicebat, adeo fines eius uastare ciuibus, aedificijs, percore ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos nullum redium propter tantas calamitates haberet in ciuitatem. *cum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones, aut auxilia dimisisset, atque omnia cadibus, incendijs, rapinis uastasset; magno numero hominum interfecto, aut capto, Labienum, cum XI. legionibus, in Treuicos mittit; quorum ciuitas, propter Germaniae uicinitatem

quotidianis exercitata bellis cultu, & feritate, non multum a Germanis differebat; neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus, cum, magnam multitudinem hostium conuenisse in fines Pictonum, literis, nuncijsque Duracij cognouisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanserat; quod pars quaedam ciuitatis eius defecisset, * ad oppidum Lemoicum contendit; quo cum aduentaret, atque ex captiuis certius cognosceret, multis hominum millibus, Dumnaico duce Ardiuum, Duracium clausum, Lemoicum oppugnari, neque infirmas legiones hostibus committere auderet; * castra munito loco posuit. Dumnaicus, cum appropinquare Caninium cognouisset; copijs omnibus ad legiones conuersis, castra Romanorum oppugnare instituit. cum complures dies in oppugnatione consumpsisset; & magno suorum detrimento, nullam partem munitionum conuellere potuisset; rursus ad obsidendum Lemoicum rediit. Eodem tempore C. Fabius legatus complures ciuitates in fidem recipit, obsidibus firmat, literisque C. Caninij certior fit, quae in Pictonibus gerantur, quibus rebus cognitis, profisciscitur ad auxilium Duracio ferendum. at Dumnaicus, aduentu Fabij cognito, desperata salute, si tempore eodem coactus esset * & Romanum, externum sustinere hostem, & resistere, ac timere oppidanos; repente eo ex loco cum copijs recedit; nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumen Ligerim, * quod erat ponte, propter magnitudinem, transeundum, copias traxisset. Fabius, * etsi nondum in conspectum uenerat * hostium, neque se cum Caninio coniunxerat; tamen, doctus ab ijs, qui locorum nouerant naturam, * potissimum credidit, hostes perterritos eum locum, quem petebant, petituros, itaque cum copijs ad eundem pontem

pontem contendit; equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum cum processisset, sine defatigatione equorum in eadem se reciperet castra. Consequuntur equites nostri, ut erat praeceptum; inuaduntque Dumnaici agmen: & fugientes, perterritosque sub sarcinis in itinere aggressi; magna praeda, multis interfectis, potiuntur. itaque, re bene gesta, se recipiunt in castra. insequentibus Fabius equites praemittit sic paratos, ut confligerent, * atque omne agmen morarentur, dum sequeretur ipse. cuius praeceptis, ut res gereretur, * Q. Titianus Varus, praefectus equitum, singularis & animi, & prudentiae uir suos hortatur, agmenque hostium consecutus, turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum praelium committit. * consistit audacius equitatus hostium, succedentibus sibi peditibus, qui, toto agmine * subsistentes, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. fit praelium acri certamine, namque nostri, contemptis pridie, superatisque hostibus, cum subsequi legiones meminissent, & pudore cedendi, & * cupiditate per se conficiendi praelij, fortissime contra pedites praeliantur, hostesque nihil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie cognouerant, delendi equitatus nostri. nacti occasione uidebantur. cum aliquandiu summa contentione dimicaretur, Dumnaicus instruit aciem; quae suis esset equitibus inimicem praesidio; cum repente conferta legiones in conspectum hostium ueniunt. quibus uisis percussae barbarorum turmae, ac perterritae acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore, discursuque passim fugae se mandant. At nostri equites, qui paullo ante cum resistentibus fortissime * conflixerant, letitia uictoria elati magno undique clamore subla-

cedentibus circumfusi, quantum equorum uires ad perfe-

quendum dextraque ad cœdendum ualent, tantum eo prælio interficiunt, itaq; amplius millibus XII. aut armatorum, aut eorū,* qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impementorum. * QVA ex fuga, cum constaret, Drapetē Senonē, (qui, ut primum defecerat Gallia collectis undiq; perditis hominibus, seruis ad libertatem uocatis,* exsulibus omniū ciuitatum receptis; latrocinij, impedita, & commeatus Romanorū interceperat) non amplius hominum millibus ex fuga quinque collectis, Prouinciam petere, unaq; consilium cum eo Luterium Cadurcum cœpisse, quem in superiore commentario, prima defectione Gallia facere in Prouinciam impetum uoluisse, cognitum est; Caninius legatus cum legionibus XI. ad eos persequendos contendit; ne, detrimento aut timore Prouincia, magna infamia perditorum hominum latrocinij caperetur. C. Fabius cū reliquo exercitu in Carnutes,* reliqua; proficiscitur ciuitates, quarum eo prælio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accitas sciebat, non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futurae; dato uero spatio, ac tempore, eodem* instigante Dumnaco possent concitari, qua in re summa felicitas, celeritasque in recipiendis ciuitatibus, Fabiū consequitur, nam Carnutes, qui, sepe uexati, numquam pacis fecerant mentionē, datis obsidibus ueniunt in deditiōem; ceteraeque ciuitates postea in ultimis Galliaē finibus, Oceano coniunctae, quae Armoricae appellantur, auctoritate adductae Carnutum, aduentu Fabij, legionumque imperata sine mora faciunt. Dumnacus, suis finibus expulsus, errans, latitansque solus extremas Galliaē regiones petere coactus est. At Drapet, unaq; Luterius, cum legiones, Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent

tarent Prouinciaē fines intrare posse,* nec iam liberam uagandi, latrocinandiq; facultatem haberent, consistunt in agris Cadurcorum, ibi, cum Luterius apud suos cuses, quodam, integris rebus, multum potuisset, semperq; auctor nouorum consiliorum, magnam apud barbaros auctoritatem haberet; oppidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum occupat suis, & Drapetis copijs; oppidanosq; sibi coniūgit. quo cum confestim C. Caninius uenisset, animaduerteterque omnes oppidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis ascendere esset difficile; magna autem impedita oppidanorū uideret; quae si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent; tripartito cohortibus diuisis, trina* excelssimo loco castra fecit; a quibus paulatim, quantum copia patiebantur, uallum in oppidi circuitu ducere instituit, quod cum animaduertenter oppidani, missimaq; Alexia memoria solliciti similem casum obsessionis uereretur; maximeq; ex omnibus Luterius, qui fortuna illius periculum fecerat, moneret, rationem frumenti esse habendam; constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum; ipsi cum expeditis, ad importandum frumentum proficisci, eo consilio probato, proxima nocte, XII. millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapet, & Luterius educunt; ij paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant, nonnunquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur, quam ob causam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare conatur; ne aut

opus effectū tueri nō possit, aut plurimis in locis * infirma disponat. praesidia. magna copia frumenti cōparata, * cōstruant Drapes, & Luterius non longius ab oppido x. millibus passuum, unde paulatim frumentum in oppidum sup-
 partiumur. portarent: ipsi inter se provincias patiuntur. Drapes ca-
 stris praesidio cum parte copiarum restitit: Luterius ag-
 mententorum ad oppidum adducit. dispositis ibi praesidijs, hora noctis circiter x. sylvae stribus * angustiisque itin-
 neribus frumentum importare in oppidum instituit, quo-
 rum strepitum uigiles castrorum cum sensissent, exploratoresque missi, quae agerentur renuntiassent; Caninius ce-
 leriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. ii; repenti-
 no malo perterriti, diffugiunt ad sua praesidia: quae nostri ut uiderunt, acrius contra armatos incitati, neminem
 238 ex eo numero uiuum capi patiuntur. * profugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra. re bene gesta, Caninius ex captiuis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris * intra millia passuum x. quae re ex compluribus cognita, cum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; magna felicitate esse arbitratur, neminem ex caede refugisse in castra, qui de accepta calamitate nunciū Drapeti perferret. sed, cum experiundo periculum nullum uideret; equitatum omnem, Germanosque pedites summae uelocitatis omnes ad castra
 239 hostium praemittit. * ipse legionem unam intra castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. cum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos praemiserat, cognoscit, castra eorum, * ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa: * at Germanos, equitesque imprudentibus omni-
 bus,

bus de improviso * aduolasse, & praelium commississe. quae re cognita, legionem armatam instructamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. quod ubi accidit, Germani, equitesque, signis legionis uisis, uehementissime praerantur. * confestim omnes cohortes undique impetū faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna praeda potitur. capitur ipse eo praelio Drapes. Caninius, felicissime re gesta, sine ullo pene militia uulnere, ad obsidendos oppidanos reuertitur; exterminusque hoste deleto, cuius timore * diuidere praesidia, & munitione oppidanos * circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari. uenit eodem cum suis copijs postero die C. Fabius, partemque oppidi sumit ad obsidendum * CAESAR interim M. Antonium quaestorem cum cohortibus xv. in Bellouacis reliquit; ne * quae rursus nouorum consiliorum, ad capiendum bellum, facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit; obsides plures imperat; timentes omnium animos * consolatione sanat. Cum in Carnutes uenisset, * quorum in ciuitate superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum; quod praecipue eos, propter conscientiam facti, timere animaduvertebat; quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius, & concitatore belli, * Guturnatum ad supplicium deposcit. qui, etsi ne ciuibus quidem suis se committebat; tamen celeriter, omnium cura quaesitus, in castra perducitur. cogitur in eius supplicium Caesar contra naturam suam * maximo militum consensu; qui omnia pericula, & detrimenta belli Guturnato accepta referebant; adeo ut, uerberibus exanimatum corpus, securi feriretur. ibi crebris litteris Caninij fit certior, quae de Drapete, & Luterio gesta essent, quoque in consilio permanerent oppidani.

pidani, quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna poena esse efficiendam iudicabat, ne uniuersa Gallia, non uires sibi defuisse, ad resistendum Romanis, sed constantiam putaret; neue hoc exemplo ceterae ciuitates, locorum opportunitate freta, se uindicarent in libertatem, cum omnibus Galliae notum esse sciret, reliquam esse unam aetatem suae prouinciae, quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum uererentur: itaque * Q. Caesennium legatum cum legionibus II. relinquit, qui iustis itineribus se subsequeretur: ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime ad Caninium contendit. cum contra expectationem omnium Caesar Vxellodunum uenisset, oppidumq; operibus clausum animaduertet, neque ab oppugnatione recedi uideret ulla conditione posse, magna autem copia frumenti abundare oppidanos, ex perfugis * cognosceret, aqua prohibere hostem tentare cepit. Flumen infimam uallem diuidebat, qua pene totum montem cingebat, in quo positum erat praeiuratum undique oppidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura * prohibebat, sic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depressis fossis, deriuari posset. Erat autem oppidanis difficilis, & praeiuratum eo descensus: ut, prohibentibus nostris, sine uulneribus, ac periculo uitae, neque adire flumen, neque arduo se recipere possent adscensu, qua difficultate eorum cognita, Caesar sagittarijs, funditoribusq; dispositis, tormentis etiam quibusdam locis contra faillimos descensus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos: quorum omnis postea multitudo aquatim, unum in
241 locum * conueniebat. * sub ipsius enim oppidi murum magnus fons prorumpibat, ab ea * parte, qua fere pedum CCC. interuallo fluminis circuitu uacabat. * hoc fonte prohiberi oppida

oppidanos cum optarent reliqui, Caesar unus uideret, non sine magno periculo posse, e regione eius uineas agere aduersus montem, & aggeres struere cepit, magno cum labore, & continua dimicatione. * oppidani enim loco superiore decurrunt, & eminens sine periculo praeciantur, multosque pertinaciter succedentes uulnerant. * non deterrentur tamen milites nostri uineas proferre, & labore, atque operibus locorum uincere difficultates. * eodem * tempore testos cuniculos agunt ad caput fontis. quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium, facere licebat. extruitur agger in altitudinem pedum IX. collocatur in eo turris x. tabulatorum, non quidem * quae manibus aequaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) sed, * qua superare fontis fastigium posset. ex ea cum
242 tela tormentis iacerentur ad fontis aditus, nec sine periculo possent aquari oppidani, non tantum pecora, atque inuenta, sed etiam magna hominum multitudo * sui consumebatur. quo malo perterriti, oppidani cupas seuo, pice, scandulis complent, eas ardentem in opera prouoluunt. eodem tempore acerrime praeciantur, * ut ab incendio re-
243 stinguendo, dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipsis operibus flamma exsistit. quae cumque enim per locum praecipitem missa erant, ea uineis & aggeres suppressa comprehendebant id ipsum, quod morabantur. Milites contra nostri, quamquam periculo genere praeciantur, locoque iniquo premebantur, tamen omnia * fortissimo
244 sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri; magnusq; utriusq; clamor eriebatur: ita, * ut quisque poterat maxime insignis, quo notior, 245 testatiorq; uirtus eius esset, telis hostium flammaeq; se offerbat. Caesar;

Cæsar, cum complures suos uulnerari uideret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem ascendere; & simulatione nœnium occupandorum, clamorem undique iubet tollere. quo factò, perterriti oppidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari; reuocant ab impugnantibus operibus armatos, murisque disponunt: ita nostri, sine prælii factò, celeriter opera flamma comprehensa partim 248 restinguunt, partim interscindunt, * cum pertinaciter resisterent oppidani, magna etiam parte suorum siti amissa, in sententia permanebant. ad postremum cuniculis uenæ fontis intercisæ sunt, atque auersæ. * quo factò, repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum uoluntate factum putarent. itaque, necessitate coacti se tradiderunt. Cæsar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque uereretur, ne quid crudelitate naturæ uideretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animaduertèret, * si tali ratione diuersis in locis plures consilia inuissent, exemplo supplicij deterrendos reliquos existimauit. itaque omnibus, qui arma tulerant, * manus præcidit, uitamque concessit; quo testator esset po-
VII. na improborum. * DRAPES, quem captum esse a
249 Caninio docui, * siue indignatione, & dolore uinculorum, siue timore grauioris supplicij, paucis diebus sese cibo abstinnit, atque ita interijt. Eodem tempore Lutérius, quem profugisse ex prælio, scripsit, cum in potestatem uenisset Epasnahti Aruerni, (crebro enim mutandis locis multorum fidei se* committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus uidebatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Cæsarem habere) hunc Epasnahtus Aruernus, amicitissimus populi Ro. sine dubitatione
ulla

ulla uinctum ad Cæsarem duxit. Labienus interim in Treuiris equestre prælium * secundum facit; compluribusque Treuiris interfectis, & Germanis, * qui nullis aduersus R. 250 auxilia denegabant, principes eorum uiuos in suam redegit potestatem; atque in iis Surum Aeduum, qui * & uirtutis, & generis summam nobilitatem habebat, solusq; ex Aeduis ad id tempus permanserat in armis. Ea re cogita, Cæsar cum in omnibus partibus Galliæ bene res gestas uideret, iudicaretq; superioribus æstiuis Galliam deuictam & subactam esse, Aquitaniam nunquam ipse adisset, sed per P. Crassum quadam ex parte deuicisset; cum II. legionibus in eam partem est profectus, ubi extremum tēpus consumeret æstiuorum. quam rem, sicut cetera, celeriter, feliciterq; confecit. namque omnes Aquitaniam ciuitates legatos ad eum miserunt, obsidesque ei dederunt. quibus rebus gestis, ipse cum equitum præsidio Narbonem profectus est, exercitum per legatos in hyberna deduxit; IV. legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatimo, * & Q. Tullio Legatis; II. in Aeduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat; II. in Treuiris ad fines Carnutum posuit; quæ omnem regionem coniunctam Oceano continerent; II. reliquas in Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Gallie uacua ab exercitu esset, paucos dies ipse in prouincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percurrisset, publicas controuersias cognouisset, bene meritis præmia tribuisset, (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, * quali quisque animo in Remp. fuisset totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate, atque auxilijs prouinciam illius) his rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit; hybernauitq; Nemetocena. ibi cognoscit, Comium Atreba

Arrebatem praelio cum equitatu suo contendisse. nam, cum Antonius in hyberna non esset, civitasque Arrebatum in officio maxime; Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravi, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consueverat; ne consilia belli quaerentibus auctor armorum, duxque desset; parente Romanis civitate, cum suis equitibus se, suosque latrociniis alebat, infestisque itineribus comitatus complures, qui comportabantur in hyberna Romanorum, interciperet. erat attribuitus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hybernaeret. hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quae singularis in eo erat, magnum odium Comij adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque, dispositis insidiis, saepius eius equites aggressus, secunda praelia faciebat. novissime, cum vehementius contendere-
 251 tur, ac Volusenus ipsius intercipiendi Comij cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset; ille autem fuga vehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum inuocat fidem, atque auxilium, ne sua vulnera, per fidem interpositam, paterentur inulta; conuersoque equo, se a ceteris incautius permittit in praefectum. faciunt idem omnes eius equites, paucosque nostros conuertunt, atque insequuntur. Comius incensum calcari- bus equum iungit equo Quadrati, lanceaque infesta medi-
 252 to, non dubitant nostri resistere; & conuersi hostem pel-
 253 lere, quod ubi accidit, complures hostium, magno nostro impetu pulsi vulnerantur, & partim in fuga prote-
 254 runtur, partim intercipiuntur. quod ubi malum dux, equi velocitate euitauit; sic praelio secundo, graviter ab eo vulne-

eo vulneratus praefectus, ut vita periculum aditurus videretur, fertur in castra. Comius autem, sine expiato suo dolore, sine magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seque ibi futurum, ubi praescripserit, & ea futurum, quae imperauerit, obsidibus datis firmat: unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum ueniat cuiusquam Romani. quam postulationem Antonius cum iudicaret ab iusto nasci timore; ueniam petenti dedit; obsides accepit. * S C I O, Caesarem singulorum
 255 armorum singulos commentarios fecisse: quod ego non existimaui mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus * L. Lentulo, & C. Marcello Cos. nullas habet Gal-
 256 liae magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, qui ab Vr. C. bus in locis Caesar, exercitusque eo tempore fuissent. DCCIII
 257 pauca scribenda, coniungendaque huic commentario stant.

CAESAR, cum in Belgio hyemaret, unum illud propositum habebat, conuere in amicitia civitates, nulli spei, aut causam dare armorum. nihil enim minus uolebat, quam sub discessu suo necessitate sibi aliquam imperi-
 258 belli gerendi; ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo susciperet. itaque, honorifice civitates appel-
 259 lando, principes maximis praemijs afficiendo, nulla onera noua imponendo, defessam tot aduersis praелиjs Galliam conditione parendi: meliore, facile in pace continuat. ipse, hybernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam-
 260 maximis itineribus est profectus; ut municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonij quaestoris sui commenda-
 261 ret sacerdotij petitione. contendebat enim gratia, & libenter pro homine sibi coniunctissimo, quae paullo ante
 262 praemise

pramiserat ad petitionem; tum acriter contra factionem,
 & potentiam paucorum, qui, M. Antonij repulsa, Caesaris
 * decedentis conuellere gratiam cupiebant. hunc etsi au-
 gurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere
 audierat; tamen non minus iustam sibi causam municipia,
 & colonias adeundi existimauit, ut ijs gratias ageret, quod
 frequentiam atque officium suum Antonio praestitissent,
 257 * simulq; se & honorem suum in sequentis anni commen-
 daret petitionem; propterea quod insolenter aduersarij
 sui gloriarentur. L. Lentulum, & C. Marcellum Cos. crea-
 tos, * qui omnem honorem, & dignitatem Caesaris exspo-
 liarent; ereptum Ser. Galbae consulatum, cum is multo plus
 gratia, suffragijsque ualisset; quod sibi coniunctis & fa-
 miliaritate, & necessitudine legationis esset. exceptus est
 Caesaris aduentus ab omnibus municipijs, & colonijs in-
 credibili honore atque amore. tum primum enim ueniebat
 ab illo uniuersae Galliae bello, nihil relinquebatur, quod ad
 ornatum portari, itinerum, locorumque omnium, qua Caesar
 iturus erat, excogitari posset. cum liberis omnis multitudo
 obuiam procedebat: hostiae omnibus locis immolabantur:
 triclinijs stratis foras, templaq; occupabatur; ut uel exspe-
 ctatissimi triumphi latitia percipi posset. tanta erat ma-
 gnificentia apud opulentiores; cupiditas apud humiliores.
 Cum omnes regiones Galliae Togatae Caesar percucurrisset;
 summa celeritate ad exercitum Nemetocernam redijt, legio-
 nibusq; ex omnibus hybernis ad fines Treuirorum euocatis,
 eo profectus est, ibiq; exercitum lustrauit. T. Labienum
 Galliae Togatae praefecit; quo maiore comendatione con-
 ciliaretur ad consulatus petitionem. ipse tantum itinerum facie-
 bat, quantum satis esse ad mutationem locorum, propter su-
 lubritatem, existimabat, ibi quamquam crebro audiebat,
 Labienum

Labienum ab inimicis suis sollicitari, certiorq; fiebat, id a-
 gi paucorum consilij, ut, interposita senatus auctoritate,
 aliqua parte exercitus spoliaretur: tamen neq; ae Labieno
 credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut
 aliquid faceret, potuit adduci. indicabat enim liberis
 sententij patrum conscriptorum causam suam facile ob-
 tineri. nam C. Curio, tribunus pl. cum Caesaris causam,
 dignitatemque defendens, iussu epistulij, sepe erat senatui
 pollicitus, si quem timor armorum Caesaris laderet, * &
 quoniam Pompeij demanatio, atque arma non minimum
 terroris foro inferret, discede et uterque ab armis, exer-
 citusq; dimitteret: * fore eo facto liberam, & sui iuris ci- 258
 uitatem. neque hoc tantum pollicitus est, * sed etiam sepe 259
 se discessionem facere cepit, * quod ne feret, consules, a- 260
 mi, & Pompeij * suaserunt; * atque ita rem moderando, 261
 discesserunt. magnum hoc testimonium senatus erat uni-
 uersi, conueniensque superiori facto. nam Marcellus, pro-
 ximo anno, um impugnaret Caesaris dignitatem, eorū a le-
 gem Pompeij, & Crassi, retulerat ante tempus ad sena-
 tum, de Caesaris provincijs: sententijque dictis: discessio-
 nem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Ca-
 saris inuidia quarebat, senatus frequens in alia omnia
 transijt, quibus non frangebatur animi inimicorum Casa-
 ris, sed admonebantur; quo maiores pararent necessitudi-
 nes, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi consti-
 tuissent. Fit deinde S. C. ut ad bellum Parthicum legio u-
 na a Cn. Pompeio, altera a C. Casare, mitterentur. neque
 obscure haec duae legiones uni Casari detrahuntur. nam Cn.
 Pompeius legionem primam, quam ad Casarem miserat
 * confectam ex delectu provinciae, * Casari tamquam ex 262
 suo numero dedit. Caesar tamen, * cum de uoluntate aduer- 263

fariorum * se spoliari, nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem promissit. & ex suo numero xv. quam in Gallia citeriore haberat, ex S. Tribus tradidit eius locum xiii. legionem in Italiam mittit. quae praesidia tueretur, ex quibus 64 praesidijs xv. deducebantur. * ipse exercitum distribuit per hyberna; C. Trebonium, cum legionibus IV. in Belgio collocat; C. Fabium, cum iisdem in Aeduos deducit, sic enim, existimabat tutissimum fore Galliam, si Belgae, quorum maxima uirtus, & Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est, quo cum uenisset, cognoscit, per C. Marcellum consulem legiones II. ab se remissas, quae ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio traditas, atque in Italia retentas esse: hoc facto, quatenus nulli erit dubium quin arma contra Caesarem pararentur; tamen Caesar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur in re potius disceptandi, quam belli gerendi.

C. IVLII CAESARIS

COMMENT. DE BELLO

CIVILI,

LIBER I.

LVIVS LIBRI CAPITA.

- I. Metus in urbe ob decretum Senatus; ut ante certam diem Caesar exercitum dimittat.
- II. Populus ex S. C. ad arma vocatur, qua de caussa Tribuni pl. ad Caesarem confugiunt: Caesar suorum animos confirmat.
- III. Consulium & Pompei ad Caesarem & vicissim huius ad illos, de communi otio mandata.

- IV. Caesar, compluribus Italiae urbibus occupatis, terrorem ciuitati affert. Consules, & plerique magistratus Capuam profugiunt.
- V. Caesar, Cornilio potitus, senatores, senatorumque filios incolumes dimittit, milites sibi adiungit.
- VI. Pompeius Brundisio, Caesaris oppugnatione territus, in Africam profugit.
- VII. Caesar, occupata per suos Sardinia & Sicilia, Romae in senatu de pace, & mittendis ad Pompeium legatis, agit.
- IX. Caesar Massiliam oppugnare instituit: eique negotio Trebonium legatum praeficit.
- X. Caesaris in Hispaniam profectio: & anceps praelium legatorum Caesaris cum Afranio, Pompei legato, ad Ilerdam.
- XI. Gallorum aliquot aduersa ibidem praelia cum Afranianis: & Caesaris in annonae subleuanda industria.
- XII. Nauale praelium ad Massiliam, feliciter a Caesarianis administratum.
- XIII. Afranij in Celsiberiam discessus, & Caesaris, in suis trans Sicoriam traducendis, virtus.
- XIV. Vtriusque exercitus, ad Iberum occupandum, iter; & Caesaris in anteuertendo celeritas.
- XV. Caesar suos a pugnando, Petreius suos a praelio continet.
- XVI. Caesar, spe deditiois, prudenter suos a praelio continet.
- XVII. Afranius, & Petreius, uenia a Caesare impetrata, & Hispaniam, & suum exercitum dimittunt.

LITTERIS * a Fabio C. Caesaris Consulibus redditis, aere ab ijs impetratum est, summa tribunorum pl. contentione, ut in senatu recitarentur, ut uero ex litteris ad Senatum referretur, impetrari non potuit. * Referunt consules de re pub. in ciuitate. L. Lentulus consul senatui, rei que pub. se non de futurum pollicetur, si audacter, ac fortiter sententias dicere uelint: sin Caesarem respiciant, atque eius gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus; se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperaturum; habere se quoque ad Caesaris gratiam, atque amicitiam receptum. In eandem sententiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, rei pub. non deesse, si senatus sequatur; sin cum-

I. avariorum mania
II. de ijs
265
oradamo

Etetur, atque agat lentius, nequidquam eius auxilium si po-
 266 stea velit, imploraturum. *Hæc Scipionis oratio, quod
 senatus in urbe haberetur, Pompeiusque aberat, ex ipsius
 ore Pompeij mitti videbatur. dixerat aliquis leniorem
 sententiam, ut primo M. Marcellus, ingressus in eam
 orationem, non oportere ante de * rep. ad senatum re-
 ferri, quam delictus tota Italia haberi, & exercitus con-
 scripti essent, quo præsidio, tuto, & libere senatus, quæ vel-
 let decernere auderet, ut M. Calidius, qui censebat, ut Pom-
 peius in suas provincias proficisci erant, in qua esset armo-
 rum caussa: timere Casarem, abreptis ab e. II. legionibus,
 ne ad eas periculum referuare, & retinere eas ad urbem
 Pompeius uideretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidij,
 paucis fere mutatis verbis, sequeretur. quomæ, conuicio
 L. Lentuli consulis correpti exagrabantur. Lentulus sen-
 tentiam Calidij propositurum se omnino negavit. Mar-
 cellus, perterritus consilij, a sua sententia discessit. sic uo-
 cibus consulis, terrore præsentis exercitus, nimis amicorum
 Pompeij plerique compulsi, inuit, & coacti Scipionis sen-
 tentiam sequuntur; Vti ante certam diem Casar exercitum
 dimittat; si non faciat, eum adversus remp. facturum uide-
 ri. *Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni ple. Refertur
 confestim de intercessione tribunorum, dicuntur sententiæ
 graues. ut quisque acerbissime, crudelissimeque dixit, ita
 quam maxime ab inimicis Casaris collaudatur. misso ad ue-
 sperum senatu, omnes, qui sunt eius ordinis a Pompeio
 267 euocantur. * laudat Pompeius, atque in posterum confir-
 mat: seniores castigat, atque incitat. multi undique ex
 veteribus Pompeij exercitibus * spe præmiorum, atque or-
 dinum euocantur; multi ex duabus legionibus, quæ sunt
 traditæ a Casare, * accersuntur. * Complectur urbs, ad
 ius

ius comitiorum tribunos ple. C. Curio euocat. omnes amici
 consulum, necessarij Pompeij, atque eorum, qui ueteres
 inimicitias cum Casare gererant, coguntur in senatum:
 quorum uocibus, & concursu terrentur infirmiores, dubij
 confirmantur; plerisque uero potestas libere decernendi
 eripitur. pollicetur L. Piso censor sese iturum ad Casa-
 rem, item L. Roscius prætor; qui de his rebus eum doceant.
 v. dies ad * eam rem conficiendam spatij postulant, dicun-
 tur etiam a nonnullis sententiæ, ut legati ad Casarem mit-
 tantur, qui uoluntatem senatus ei proponant. omnibus his
 resistitur; omnibusque oratio consulis, Scipionis, Catonis
 opponitur. Catonem ueteres inimicitia Casaris incitant,
 & * dolor repulsæ: Lentulus æris alieni magnitudine, &
 spe exercitus, ac prouinciarum, & regum appellandorum
 largitionibus mouetur; seque alterum fore Sullæ, inter suos
 gloriatur, ad quem summa imperij redeat: Scipionem ea-
 dem spes prouinciæ, atque exercituum impellit, quos se pro
 necessitudine partiturum cum Pompeio arbitratur, simul
 iudiciorum * metus, adulatio, * atque ostentatio sui, & po- 268
 renium, qui in repub. iudicijsque tum plurimum pollebant.
 ipse Pompeius, ab inimicis Casaris incitatus, quod * ne-
 minem dignitate secum ex æquari uolebat, totum se ab eius
 amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in gra-
 tiam redierat; * quorum ipse maximam partem illo af- 269
 finitatis tempore adiunxerat Casari: simul infamia i. i.
 legionum permotus, quas ab itinere Asiæ, Syriæque ad
 suam potentiam, dominatumque conuerterat, rem ad ar-
 ma deduci studebat. * HIS de caussis aguntur omnia i. i.
 * raptim, atque turbate; neque docendi Casaris, propin-
 quis eius spatium datur; nec tribunis ple. sui periculi depre-
 candi, neque etiam extremi iuris * intercessionem retinen-
 dis

di, *quod L. Sulla reliquerat: facultas tribuitur; sed de sua salute die VII. cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni pleb. * IIX. denique mense suarum actionum respicere, ac timere consueuerant. decurritur ad illud extremum, atque ultimum S. C. quo nisi pene in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis *latorum audacia nunquam ante discessum est; dent

270 operam consules, praetores, tribuni ple. * quique * consulares sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. Hac S. C. perscribuntur ad VII. Id. Ianuarij. itaque * v. primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum inijt Lentulus, biduo excepto comitali, & de imperio Caesaris, & de amplissimis uiris tribunis ple. grauissime acerbissime que decernitur. profugunt statim ex urbe tribuni pl. seseque ad Casarem conferunt. is eo tempore erat Rauenna. exspectabatq; suis * leuissimis postulas responsa, si qua hominum equitate res ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, que per Scipionem ostenderat, agit. senatus uirtutem, constantiamque collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas x. praeterea cognitum comperitumque, sibi, alieno esse animo in Casarem milites, neq; ijs posse persuaderi, uti eum defendant, * aut sequantur. Statim de reliquis rebus ad senatum refertur, tota ut Italia delectus habeatur, * Faustus

271 Sulla propraet. in * Mauritaniam mittatur, pecunia uti ex aerario Pompeio detur. Refertur etiam de Rege Iuba, ut socius sit, atque amicus. * Marcellus uero passurum se in praesentia negat: de Fausto impedit Philippus tribunus ple. de reliquis rebus S. C. perscribuntur, * provincia priuatis decernitur, duae consulares, reliquae praetoriae. * Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia. * Philippus, & Marcellus priuato

lato consilio praetereuntur, neque eorum sortes deijciuntur. in reliquas provincias praetores mittuntur, neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio * ad populum referatur; * paludaeque, uotia nuncupatis, exeunt. Consules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex urbe proficiuntur; lectoresque habent in urbe, ex Capitolio priuati, contra omnia uetustatis exempla, tota Italia delectus habentur, arma imperantur; pecunia a municipijs exiguntur, & e fanis tolluntur, omnia diuina, & humana iura permiscetur. Quibus rebus cognitio; Castrum apud milites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorata; quibus * deductum & deprauatum Pompeium queritur, inuidia, atque obtreffatione laudis suae, cuius ipse honori, & dignitati semper fauerit, adiutorque fuerit. nouum in rep. introductum exemplum queritur, ut tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur; * qua superioribus annis armis esset restituta: Sullam; nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse; Pompeium, * qui amissam restituisse uideatur, * bona etiam, 272 que ante habuerat, ademisse; quotiescumque sit decretum, darent magistratus operam, ne quid resp. detrimenti caperet; qua uoce, & quo S. C. populus R. ad arma sit uocatus; factum in perniciosis legibus, in uis tribunicia, in secessione populi, tepis, locisq; editioribus occupatis: atque hac superioris aetatis exempla expiata Saturnini, atq; Gracchorum casibus docet; quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promulgata; non tibi populo agi coeptum; nulla secessio facta. hortatur, cuius imperatoris ductu IX. annis remp. felicissime gesserint, plurimaque praetia secunda fecerint, omnem Galliam, Germaniam

niāq; pacauerint; ut eius existimationem, dignitatemq; ab inimicis defendat. Conclamant legionis XIII. quæ* aderat, milites (hæc enim initio tumultus euocauerat: r. liquæ nōdū conuenerāt) sese paratos esse imperatoris sui tribunorūq; 111. pl. iniurias defendere. * COGNITA militū uoluntate, Ariminū cum eā legione proficiscitur; ibiq; * tribunos pl. qui ad eum confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hybernis euecit, & subsequi iubet. Eo L. * Cæsar adolescens uenit; * cuius pater Cæsaris erat legatus. is, reliquo sermone confecto, cuius rei causa uenerat, habere se a Pōpeio ad eū priuati officij mandata demonstrat; uelle Pompeium se Cæsari purgatum, ne ea, quæ reip. causa egerit, in suam contumeliam uertat: semper se reipub. commoda priuatis 276 * necessitudinibus habuisse potiora: Cæsarem quoque pro sua dignitate debere & studium, & iracundiam suam reip. dimittere, neque adeo grauitur irasci inimicis, ne, cum illis nocere se speret, reip. noceat: pauca eiusdem generis. addit, cum excusatione Pompeij coniuncta. Eadem fere, atque eisdē de rebus trator Roscius agit cum Cæsare, sibiq; Pōpeium commemorasse demonstrat. quæ res etsi nihil ad leuādas iniurias pertinere uidebantur, tamen idoneus nactus homines per quos ea quæ uellet ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeij mandata ad se detulerint ne grauentur sui. quoque ad eum postulari a deferre; si paruo labore magnas controuersias tollere, atque omnem Italianam metu liberare possent: * Sibi semper reip. primā suisse dignitatem, uitæque potioem: * doluisse se, quod populi R. beneficij sibi per cōtumeliā ab inimicis extorqueretur, ereptoque semestr. imperio, in urbem retraheretur; cuius absentis rationē haberi proximis comitijs populus iussisset; tamen hanc honoris iacturam sui reip. causa aquo animo

animo tulisse, cum litteras ad senatum miserit, ut omnes ab exercitiis discederent; ne id quidem impetrasse. tota Italia delectus haberi; retineri legiones II. quæ ab se simulatione Parthici belli sunt abductæ; ciuitatem esse in armis, quoniam hæc omnia, nisi ad suam perniciem pertineret sed tamen ad omnia se defendere paratum, atque omnia 278 pati reip. causa: * proficiscatur Pompeius in suas prouincias; * ipsi exercitus dimittantur; discedat in Italia omnis ab armis; metus e ciuitate tollatur; libera comitia, atq; omnis resp. senatui populog; R. permittatur. hæc quo facilius, certisq; cōditionibus fiat, & inueiurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiatur accedere; fore, uti per colloquia omnes controuersia componantur. Acceptis mandatis, Roscius cum L. Cæsare Capuam peruenit ibiq; Consules, Pompeiumque inuenit, postulata Cæsaris renuntiat. Illi, re deliberata, respondent, scriptaq; ad eum mandata per eos remittunt, quorum hæc erat summa: Cæsar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. interea, quoad fides esset data, Cæsarem facturū, quæ polliceretur, non intermissuros consules, Pompeiumque delectus. Erat iniqua condicio, postulare, ut Cæsar Arimino excederet, atque in prouinciā reuerteretur, ipsum & prouincias, & * legiones alienas tenere, exercitum Cæsaris uelle dimitti, delectus habere: polliceri, se in prouinciā iturum; neq; ante quem diem iturus sit, definire; ut, si, peracto Cæsaris consulatu, Pompeius profectus nō esset, nulla tamē mēdaciū religione obstrictus uideretur. tempus uero colloquio non dare neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationē afferebat. * ITAQ; ab Arimino M. Antonio I V. * cū cohortibus X. Arretinū mittit: * ipse Arimini cum

II. legionibus subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat. Interea certior factus, * Tignium, Therrnum praetorem cohortibus v. tenere, oppidum munire, omniumque esse Tigniorum optimam erga se voluntatem; Curionem cum III. cohortibus, quas Pisauri, & Arimini habebat, mittit, cuius adventu cognito, diffusus municipij voluntati Therrmus, cohortes ex urbe educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt, ac domum reuertuntur: Curio, omnium summa voluntate Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, confisus municipiorum voluntatibus Caesar, cohortes legionis XIII. ex praesidijs deducit, Auximumque proficiscitur; quod oppidum * Attius, cohortibus introductis tenebat, delectumque toto Piceno, circummissis senatoribus habebat. Adventu Caesaris cognito, decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conveniunt: docent, sui iudicij rem non esse, neque se, neque reliquos municipes, pati posse, C. Caesarem, imperatorem, bene de rep. meritum, tantis rebus gestis, oppido, manibusque prohiberi: proinde habeat rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Attius Varus, praesidium; quod introduxerat, ex oppido educit, & profugit. huc ex primo ordine pauci Caesaris consecuti milites, consistere cogunt: * commissioque; praelio, deseritur a suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit; reliqui ad Caesarem perveniunt, atque una cum ijs deprehensus L. Pupius, primipili centurio adducitur; quem hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. At Caesar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias, seq. eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror inuasit, ut, cum Lentulus consul ad aperendum

ararium venisset, ad pecuniam Pompeio ex S.C. profereendam; protinus, aperto sanctiore arario, ex urbe profugeret. Caesar enim aduentare, iam iamque adesse eius equites falso nunciabantur. hunc Marcellus collega; & plerique magistratus consecuti sunt. * Cn. Pompeius, pridie eius diei ex urbe profectus; iter ad legiones habebat; quas a Caesare acceptas in Apulia, hybernorum causa disposuerat. delectus intra urbem intermittuntur; nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuae primum sese confirmant, & colligunt; delectumque colonorum, qui lege Julia Capuam deducti erant, habere institunt; gladiatoresque, quos ibi Caesar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque ijs equos attribuit, & sese qui iussit: quos postea monitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiaris conventus Campaniae custodiae causa distribuit. * Auximo Caesar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. cuncta earum regionum praesentia libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque eius omnibus rebus iuvant. Etiam ex Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaeque pecuniae ex edificauerat, ad eum legati veniunt; quaeque imperaverit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat; mittunt. Interea legio XII. Caesarem consequitur. cum his II. Asculum Picenum proficiscitur. id oppidum Lentulus Spinther X. cohortibus tenebat: qui, Caesaris adventu cognito, profugit ex oppido; cohortesque secum abducere conatus, a magna parte militum deseritur. relictus in itinere cum paucis incidit in * Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa: a quo factus Vibullius certior, quae res in Piceno gereretur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit. item

281 ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis; in ijs Camerino* fugientem Vellelem Hirrum, cum VI. cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat; excipit. quibus coactis XIII. efficit: cum ijs ad Domitium Abenobarbarum Corfinium magnis itineribus peruenit, Caesaremque adesse cum legionibus II. nunciat. Domitius per se circiter XX. cohortes ex Alba, & Marfis, & Pelignis, & finitimis ab regionibus coegerat. Recepto Astulo, expulsoque Lentulo, Caesar, conqueri milites, qui ab eo discesserant, delectumque institui iubet; ipse unum diem ibi rei frumentariae causa moratus, Corfinium contendit. eo cum uenisset, cohortes V. praemisit. a Domitio, ex oppido pontem fluminis interrumpebant, *qui erat ab oppido passuum circiter III. ibi cum anterioribus Caesaris praelio commisso, celeriter Domitio a ponte repulsi, se in oppidum receperunt. Caesar legionibus traductis ad oppidum constitit, iuxtaque murum castra posuit. *RE cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno proposito praemisit, cum litteris mittit, qui petant, atque erent, ut sibi subueniat; Caesarem duobus exercitibus, & locorum angustijs facile intercludi posse, frumentoque prohiberi: quod nisi fecerit, se cohortesque amplius XXX. magnumque numerum senatorum, atque equitum Romanorum in periculum esse uenturum. interim suos cohortatus, tormenta in muris disponit; certasque cuique partes ad custodiam urbis attribuit; militibus in concione agros ex 282 suis possessionibus pollicetur, *quaterna in singulos ingerat, & pro rata parte centurionibus, euocatisque. Interim Caesar nunciat, Sulmonenses, quod oppidum a Corfinio VII. millium intervallo abest, cupere ea facere, quae uellet,

uellet, sed a Q. Lucretio senatore, & Attio Peligno prohiberi, qui id oppidum VII. cohortium praesidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionibus II. cohortibus V. Sulmonenses simul atque nostra signa uiderunt, portas aperuerunt; uniuersique & oppidani, & milites obuiam gratulantes Antonio exierunt: Lucretius, & Attius de muro se deiecerunt. Attius, ad Antonium deductus, petit, ut ad Caesarem mitteretur. Antonius cum cohortibus, ut ad Caesarem mitteretur, Attiumque incolumen dimisit. *Caesar III. primis diebus castra magnis operibus munire, & ex finitimis municipijs frumentum comportare, reliquasque copias exspectare instituit. eo triduo legio II. ad eum uenit, cohortesque ex nouis Galliae delectibus XII. equitesque a rege Norico circiter CCC quorum aduentu altera castra ad alteram oppidi partem ponit. ijs castris Curionem praefecit: reliquis diebus oppidum uallo, castellisque, *circumuenire instituit: cuius operis 283 maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur. Litteris perceptis, Domitius dissimulans in concilio pronunciat, Pompeium celeriter subsidio uenturum; hortaturque eos, ne animo deficiant, quaeque usui ad defendendum oppidum sunt, parent. ipse *arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur, consiliaque fugae capere constituit. Cum uultus Domitij cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius, timidiusque ageret, quam superioribus diebus consueffet, multumque cum suis * consul- 244 tandi causa secreto, praeter consuetudinem, colloqueretur, concilia, conuentusque hominum fugeret; res diuini regi, dissimularique non potuit. Pompeius enim rescripterat, sese rem in summum periculum deducturum non esse; neque

neque suo consilio, aut voluntate Domitium se in oppidum Corfinium contulisse: proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copijs ueniret. id ne fieri posset, ob-
 sisione, atque oppidi circummunitione fiebat. Dimulgato Domitij consilio, milites, qui erant Corfinij, prima uespera secessionem faciunt, atque ita inter se per tribunos mil. centurionesque, atque honestissimos sui generis, colloquantur; obideri se a Cesare, opera, munitionesque prope esse perfectas, ducem suum Domitium, cuius spe, atque fiducia permanserint, proiectis omnibus, fuga consilium capere, debere se sua salutis rationem habere. Ab his primo Marsi dissentire incipiunt, eamque oppidi partem, qua munitionissima uideretur, occupant, tantaque inter eos dissensio exstilit, ut manum conferere, atque armis dimicare, conarentur. post paullo tamen, internuncijs ultero citroque missis, qua ignorabant, de L. Domitij fuga cognoscunt. itaque omnes uno consilio Domitium productum in publicum circumfistunt, & custodiant; legatosque ex suo numero ad Cesarem mittunt, sese paratos esse portas aperire, quaeque imperauerit facere, & L. Domitium uiuum in eius potestatem tradere, quibus rebus cognitis, Caesar, etsi magni interesse arbitrabatur, quamprimum oppido potiri, cohortesque ad se in castra traducere, ne qua aut largitionibus,* aut animi confirmatione, aut falsis nuncijs commutatio fieret uoluntatis, quod saepe in bello paruis momentis magni casus intercederent, tamen, uerius, ne militum introitus, & nocturni temporis licentia oppidum diriperetur, eos, qui uenerant collaudat, atque in oppidum dimittit: portas, murosque asseruari iubet: ipse ijs operibus, quae facere instituerat, milites disponit, non certis spatijs intermissis, ut erat superiorum dierum con-

suetu

suetudo, sed perpetuis uigilijs, stationibusque, ut contingant inter se* atque omnem munitionem explicant: tribunos mil. & praefectos circummittit, atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiam singulorum hominum occultos exitus asseruent.* neque* eorum tam remisso, ac languitudo animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit.* tanta erat summa rerum expectatio, ut* nullus in aliam partem mente, atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis, accideret, qui quosque euentus exciperet. quarta uigilia circiter Lentulus Spinther de muro* cum uigilijs, custodibusque nostris colloquitur uelle, si sibi fiat potestas, Cesarem conuenire, facta potestate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedit, quam in conspectum Caesaris deducatur. cum eo* de salute sua agit, atque obsecrat. sibi ut parcat, ueteremque amicitiam commemorat, Caesarisque in se beneficia exponit, quae erant maxima: quod per eum in collegium pontificum uenerat, quod prouinciam Hispaniam ex pratura habuerat, quod in petitione consulatus ab eo erat subleuatus. Cuius orationem Caesar interpellat: se non maleficij causa ex prouincia egressum,* sed uti se a contumelijs inimicorum defenderet, ut* tribunos pl. ea re ex ciuitate expulso, ad suam dignitatem restitueret, ut se, & populum R. paucorum factione oppressum, in libertatem uindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum ueniret liceat, petit; quod de sua salute impetrauerat, fore etiam reliquis ad suam spem solatio: adeo esse perterritos nonnullos, ut suae uitae durius consulere cogantur. Facta potestate, discedit. Caesar ubi illuxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos mil. equitesque Ro-

manos

288 *manos ad se produci iubet, erant * senatorij ordinis L. Domitius, & P. Lævulus Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quaestor, L. Rubrius; præterea * filius Domitij alijque complures adulescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat. hos omnes productos, a contumelijs militum, conuicijsque prohibet: pauca a quod eos locatus, * quod sibi a parte eorum gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficijs; dimittit omnes incolumes. HS. sexagies, quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab duumviris Corfiniënsibus, Domitio reddit; ne continentior in vita hominum, quam in pecunia, fuisse uideatur: esse eam pecuniam publicam esse constabat, datamque a Pompeio in stipendium. milites Domitianos sacramentum apud se dicere iubet: atque eo die castra mouet: instumque iter conficit. VII. omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum,*

289 * Ferentino-um, Lavinatium in Apuliam peruenit.
VI. * POMPEIUS ijs rebus cognitis, quæ erant ad Corfiniënsium, Luceria proficiscitur Canusium, atque inde Brundisium: copias undique omnes ex nouis delectibus ad se cogit iubet; seruos, pastores armat; atque his equos attribuit: ex ijs circiter CCC. equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus VI. profugit: Rutilius Lupus prætor Tarracina cum III. quæ, procul equitatum Cæsaris conspicata, cui præerat Biuius Curius, relicto prætore, signa ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. item reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæsaris, alie in equites incidunt, reducitur ad eum: * deprehensus ex itinere * Cn. Magius Cemonia, præfectus fabrum Cn. Pompeij: quem Cæsar ad eum remittit cum mandatis; quomam

niam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque * ad eum Brundisium sit uenturus, * interesse reip. & communis salutis, se cum Pompeio colloqui, * neque uero idem 290 perfici longo itineris spatio, cum per alios conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur. His datis mandatis, Brundisium cum legionibus VI. peruenit * ueteranis IV. reliquis, quas ex nouo delectu confecerat, atque in itinere compleuerat. Domitianas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliam miserat. reperit consules * Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus; Pompeium remanere Brundisij cum cohortibus XX. neque certum inueniri poterat, obtinendæ causæ Brundisij ibi remansisset, quo facilis omne Adriaticum mare * extremis Italiae partibus, regionibusque Græciæ in potestate haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset; an inopia nauium ibi restitisset; ueritusque, ne Italiam ille dimittendum non existimaret, exitus, administrationesque Brundisij portus impedire instituit: quorum operum hæc erat ratio. Quæ fauces erant angustissimæ, portus, molem, atque aggerem ab utraque parte litoris iaciebat, quod his locis erat mare uadosum. longius progressus, cum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices quoquo uersus pedum XXX. e regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quattuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur. his perfectis, collocatisque, alias deinceps pari magnitudine rates iungebat; has terra, atque aggere cõtegebat. ne aditus atque incursum ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere cratibus, ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulorum excitabat; quo commodius ab impetu nauium, incendijsque defenderet. Contra hæc Pompeius

naues magnas oncrarias, quas in portu Brundusino deprehenderat, adornabat. ibi iurrescum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Caesaris appellebat, ut rates perirumperet, atque opera disturbaret. sic quotidie utrimaque eminens fundis, sagittis, reliquisque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Caesar administrabat, ut condit onces pacis dimittendas non existimaret. ac, tametsi magnopere admirabatur, Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti, atque ea res sepe tentata, etsi impetus eius, consiliaque tardabat; tamen omnibus rebus in eo perseuerandum putabat. itaque Caninium Rebilum legati familiarum, necessariumque Scribonij Libonis mittit ad eum colloquij causa: mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, ut ipse cum Pompeio colloqueretur postulat: magnopere sese confedere demonstrat, si eius res sit potestas facta fore, ut aequis conditionibus ab armis discedatur: cuius rei magnam partem laudis, atque existimationis ad Libonem perueniuram; si illo auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo a colloquio Caninij digressus, ad Pompeium proficiscitur: paullo post renunciat, quod consules absint, nihil sine illis de compositione agi posse. ita sepius rem frustra tentatam, Caesar aliquando dimittendam sibi indicabat, & de bello agendum. Prope dimidia parte operis a Cesare effecta, diebusque in ea re consumptis ix. naues a consulibus Dyrrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitus eo deportauerant, Brundusium reuertuntur. Pompeius sine operibus Caesaris permotus, sine etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, aduentu nauium profectioem parare incipit: & quo facilius impetus Caesaris tardaret, ne sub ipsa protectione milites

291

292

milites oppidum irrumperent; portas obstruit, uicos plateasque inædificat, fossas transversas uis perducit, atque ibi sudes, stipitesque præacutos defigit; hæc leuibus cratibus, terraque inæquat. aditus autem, atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis præacutis præsepit. his paratis rebus, milites silentio naues conscendere iubet; expeditos autem ex euocatis sagittarijs funditoribusque raros in muro, turribusque disponit; hos certo signo reuocare constituit, cum omnes milites naues conscendissent; atque ijs expedito loco actuaria nauigia relinquit. Brundusini, Pompeianorum militum iniurijs atque ipsius Pompeij contumelijs permoti, Caesaris rebus fauebant. itaque, cognita Pompeij protectione, concursantibus illis, atque in ea re occupatis, uulgo ex testis ignibus significabant, per quos re cognita, Caesar scalas parari, militesque armari iubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pompeius sub noctem naues soluit. qui erant in muro custodia causa collocati, eo signo quod conuenerat, reuocantur, notisque itineribus ad naues decurrunt. Milites, positæ scalis, murus adscendunt; sed, moniti a Brundusinis, ut uallum cæcum, fossasque caueant, subsistunt; & longo itinere ab ijs circumducti, ad portum perueniunt, duasque naues cum militibus quæ ad moles Caesaris adhaeserant, scaphis, limtribusque deprehendunt; & deprehensasque excipiunt. * CAESAR, V IX et si ad spem conficiendi negotij maxime probabat, coactis nauibus mare transire, & Pompeium sequi prius quam ille sese transmarinis auxilijs confirmaret, tamen rei eius moram, temporisque longinquitatem timebat; quod, omnibus coactis nauibus, Pompeius presentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur, ut ex longin-

V IX

293

quioribus regionibus Gallia, Picenique, & a freto naues
essent exspectanda: sed id, propter anni tempus, longum,
atque impeditum uidebatur. interea uetere exercitum,
duas Hispanias confirmari, quarum altera erat maximis
beneficijs Pompeij deuincta; auxilia, equitatum parari;
Galliam, Italiamque tenari se absente, nolebat. itaque in
praesentia Pompeij insequendi rationem omittit: in Hi-
spaniam profecti constituit, Duumuiris municipiorum
omnium imperat, ut naues conquirant, Brundisiumque
deducendas curent. mittit in Sardiniam cum legione una
Valerium legatum, in Siciliam Curionem propraetorem cum
legionibus III. eundem, cum Siciliam recepisset, proti-
nus in Africam traducere exercitum iubet. Sardiniam ob-
tinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato, Africam sorte Tibe-
ro obtinere debebat. Caralitani simul ad se Valerium mitti
audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppi-
do Cottam eiciunt. ille perterritus, quod omnem pro-
uinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam
profugit. Cato in Sicilia naues longas ueteres reficiebat,
nouas ciuitatibus imperabat. hac magno studio agebat,
in Lucanis, Brutisque, per legatos suos, ciuium R. dele-
ctus habebat; equitum peditumque certum numerum ciui-
tatibus Sicilia exigebat. Quibus rebus pene perfectis, ad-
uenit Curionis cognito, queritur in concione, sese proie-
ctum, ac proditum a Cn. Pompeio; qui, omnibus rebus
imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; & ad
se, reliquisque in senatu interrogatus, omnia sibi esse ab
bellum apta, ac parata confirmasset. Haec in concione
questus, ex provincia fugit. Nacti uacuas ab imperijs
provincias Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exer-
citijs eo perueniunt. Tubero, cum in Africam uenisset,
inuen

inuenit in provincia cum imperio Attium Varium, qui
ad Auximum, ut supra demonstrauimus, amissis cohor-
tibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat; atque eam
sua sponte uacua occupauerat; delictaque habitos II.
legiones effecerat; hominum, & locorum notitia, & u-
su eius provincia nactus aditus ad ea conanda, quod pan-
cis ante annis ex praetura eam provinciam obtinuerat.
hic uenientem Viticam cum nauibus Tiberonem portu, 294
atque oppido prohibet, neque affectum ualitudine filium
exponere in terram patitur; sed, sublatis anchoris, ex-
dere eo loco cogit. His rebus confectis Caesar, ut reliquum
tempus a labore intermitteretur, milites in proxima muni-
cipia deducit: ipse ad urbem proficiscitur. Coacto sena-
tu, iniurias inimicorum commemorat: docet, se nullum
extraordinarium honorem appetisse, sed, exspectato le-
gitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod om-
nibus ciuibus pateret: latum ab *x. tribunis pleb. contra-
dicentibus inimicis; Catone uero acerrime repugnantem,
& pristina consuetudine dicendi mora dies extrahentem,
ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio;
*qui si improbasset, cur fieri passus esset? sin probasset,
cur se uti populi beneficio prohibuisset? patientiam pro-
ponit suam; cum de exercitijs dimittendis ultro postula-
uisset; in quo iacturam dignitatis, atque honoris ipse fa-
cturus esset. acerbiter inimicorum docet; qui, quod ab
altero postularent; in se recusarent, atque omnia permi-
sceri mallent, quam imperium, exercitusque dimittere;
iniuriam in eripiendis legionibus praedicat, crudelitatem,
& insolentiam in circumscribendis tribunis pleb. conditio-
nes a se latas, & expetita colloquia, & denegata, com-
memorat. pro quibus rebus orat, ac postulat ut temp. su-

scipiant, atque una secum administrarent: sin timore deficiant, * illi se oneri non defuturum, & per se rempub. administraturum. * Legatos ad Pompeium, de compositione mitti oportere; neque se reformidare. quod in senatu paulo ante Pompeius dixisset. Ad quos legati mitterentur, ijs auctoritatem attribui, timoremque eorum, qui mitterentur, significari: tenuis, atque infirmi hęc animi uideri *: se * uero, ut operibus ante studuerit, sic iustitia, & equitate uelle superare. Probat rem senatus, de mittendis legatis: sed, qui mitterentur, non reperiebantur, maximeque timoris causa, pro se quisque id munus legationis recusabat: Pompeius enim discedens ab urbe in * senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romam remansissent & qui in castris Cæsaris fuissent. sic triduum disputationibus, excusationibusque extrahitur. * subiicitur etiam L. Metellus tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat; reliquasque res,

II X. quascunque agere instituerit, impediatur. * C V I V S cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat infectis ijs, quæ agere destinauerat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam peruenit, quo cum uenisset; cognoscit missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante, Corfinij captum ipse dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam nauibus auctuarijs VII. * quas * in Sicilia, & Sardinia a priuatis coactas seruis; * libertis, colonis suis compleuerat: præmissos etiam legatos Massilienses domum; nobiles adolescentes; quos ab urbe discedens Pompeius erat abortatus, ne noua Cæsaris officia ueterum suorum beneficiorum in eos, memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Cæsari clauserant; Abicos, barbaros homines, qui in eo

in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se uocauerant; frumentum ex finitimis regionibus atque ex omnibus castellis, in urbem conuexerāt; armorum officinas in urbe instituerant; muros, classem, & portas refecerant. Euocat ad se Cæsar Massiliensium xv. primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur: debere eos Italiae totius auctoritatem se, qui potius, quam unius hominis uoluntati obtemperare, reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes, pertinere arbitrabatur commemorat. Cuius orationem domum legati referunt; * atque ex auctoritate hęc Cæsari renunciant: intellegere se diuisum esse populum R. in partes duas: neque suū iudicij, neque suarum esse uirum, discernere, utra pars iustiores habeat cassam: principes uero esse earum partium, Cn. Pompeium, & C. Cæsarem, patronos ciuitatis; quorum alter agros Volgarum, Arecomicorum, & Iluorū publice ijs concesserit; alter bello uictas Gallias attribuerit, uectigaliaque auxerit: quare paribus eorum beneficijs parem se quoque uoluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum iuuare; aut urbe, aut portibus, recipere. Hęc dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Massiliam peruenit; atque, ab ijs receptus, urbi præficitur. * summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoque uersus dimitunt; onerarias naues, quas ubiq; possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: * parum clauis, aut materia, atque armamentis instructis ad reliquas armandas; reficiendasque utuntur: frumenti quod inuentum est, in publicum conferunt: reliquas merces, commetasque ad obsidionem urbis, si accidat, referuant. Quibus iniurijs permotus Cæsar, legiones II. Massiliam adducit: turres, uineaſque ad oppugnationem urbis

agere naues longas Arelate numero XII. facere instituit. quibus esse lris, armatisque diebus xxx. a qua die materia caesa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum praefecit: E. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliae relinquit. * D V M haec parat, atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus III. quas Narbone, circumque ea loca, hyemandi causa, disposuerat, in Hispaniam praemit- tit, celeriterque Pyrenaeos saltus occupari iubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato praesidijs tenebantur: legiones reliquas, quae longius hyemabant, subsequi iubet. Fabius, ut erat imperatum adhibita celeritate, praesidium ex saltu deiecit, minimisque itineribus ad exercitum Afranii contendit. Aduentu Vibullij Rufi, quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pompeij, quorum unus III. legionibus Hispaniam citeriorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam II. legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur; ut Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium profiscatur, Varro cum ijs quas habebat legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis equites, auxiliaque toti Lusitaniae a Petreio; * Celtiberis, Cantabris, barbarisque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. constituunt communi consilio bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii III. Petreij II. praeterea scutatae citerioris provinciae, & cetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter LXXX. equitum utriusque provinciae circiter v. millia. Caesar legiones in Hispania

Hispaniam praemisera, * ad v. l. millia auxilia peditum, equitum III. millia, quae omnibus superioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum, * quem * ipse peti- 298
uerat; nominatim ex omnibus ciuitatibus: mobilissimo, & fortissimo quoque euocato. hinc optimi generis * homines ex Aquitanis, montanisq; qui Galliam prouinciam attingunt. * Audierat Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere, confestimque esse uenturum. simul a tribunis mil. centurionibusque mutuas pecunias sumpsit; has exercitui distribuit. quo facto, duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum deuinxit, & largitione redemit militum uoluntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos litteris, nuncijsq; tentabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. * his pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quae citra flumen fuerant superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de causa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroque inter se equestribus praelijs contendebant. huc cum quotidiana consuetudine congressu pabulatoribus * praesidio proprio legiones Fabianae II. flumen transissent; impedimenta; & omnis equitatus sequebatur, * subito uimentorum, & aquae ma- 299
gnitudine, pons est interruptus, & reliqua multitudo equitum interclusa. quo cognito a Petreio, & Afranio, ex aggere, atque cratibus, quae flumine ferebantur; * celeriter ponte Afranius, quem oppido, castrisque coniunctum habebat, legiones IV. equitatumque omnem traiecit, duabusq; Fabianis occurrit legionibus. cuius aduentu nunciato, L. Plancus, qui legionibus praerant, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diuersamque aciem in duas partes constituit; ne ab equitatu circumueniri posset.

set. ita congressus, impari numero magnos impetus legionum equitatusque sustinet. Commisso ab equitibus praelio, signa II. legionum procul ab utriusque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat; suspicatus fore, id quod accidit, ut duces aduersariorum occasione, & beneficio fortuna, ad nostros opprimendos, uenturum. quarum aduentu praelium dirimitur, ac suas uterque * legiones reducit in castra. Eo biduo Caesar cum equitibus DCCCC. quos sibi praesidio reliquerat, in castra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, penereat refectus. hunc noctu persequi iussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti, castrisque; praesidio VI. cohortes reliquit, atque omnia impedimenta; & postero die omnibus copiis, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur, & sub castris Afranij consistit, & ibi paulisper sub armis moratus facit a quo loco pugnandi potestatem. potestate facta, Afranius copias educit; & in medio colle sub castris constituit. Caesar, ubi cognouit, per Afranium stare, quo minus praelio dimicaretur; ab infimis radicibus motis, intermissis circiter passibus CD. castra facere constituit; & ne, in opere faciendis, milites repetito hostium incursum exterrerentur, atque opere prohiberentur, malle muniri uetuit; quod eminare, & procul uideri necesse erat; sed a fronte castrorum contra hostem pedum xv. fossam fieri iussit. prima & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio, castra muniri. sub uesperam Caesar intra hanc fossam legiones * reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conuiescit. postero die omnem exercitum intra fossam continet; & quod longius erat agger petendus in praesentia

sentia similem rationem operis instituit: singulaque latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda, fossasque ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius, Petreiusque, terrendi causa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producant, & praelio lacepsunt. neque iccirco Caesar opus intermittit; confusus praesidio legionum III. & munitione fossae. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducant. Tertio die Caesar uallo castra communit: reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimentaque ad se traduci iubet. * ERAT. inter oppidum Ilerdam, & proximum collem, ubi castra Petreius, atque Afranius habebant, planities circiter passuum CCC. atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Caesar, & commuisset; ab oppido, & ponte & comitatu omni, quem in oppidum contulerant, se interclusurum aduersarios confidebat. hoc sperans, legiones III. ex castris educit; acieque in locis idoneis instructa, unius legionis antesignanos praecurrere, atque occupare eum tumulum, iubet. qua re cognita, celeriter, qua in statione pro castris erant Afranij cohortes breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur praelio, & quod prius in tumulum Afraniani uenerant, nostri repelluntur, * atque aliis summissis praesidiis terga uertere, seque ad signa * legionum recipere coguntur. genus erat pugnae militum illorum, ut magno impetu primo procurerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere seruarent, raris, dispersisque pugnarent; si premerentur, pedem retrahere, & loco excedere non turpe existimarent. cum Lusitanis, reliquisque barbaris genere quodam pugna

pugnae assuefacti; quod fere fit quibus quisque in locis miles inueterauerit, * uti multum earum regionum consuetudine moneatur. hac * tum ratio nostros perturbat, insuetos huius generis pugnae. circumiri enim sese ab aperto latere procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines seruare, neque ab signis discedere, neque sine graui caussa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. * itaque, perturbatis antesignanis, legio, quae in eo cornu constiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem sese recepit. Caesar, pene omni acie perterrita, quod praeter opinionem consuetudinemque acciderat, cohortatus suos, legionem IX. subsidio ducit: hostem insolentem, atque acriter nostros insequentem supprimit, rursusque terga uertere, seque ad oppidum Ilerdam recipere, & sub muro consistere cogit. sed non a legionis milites elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum uolunt, temere insecuti * fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & sub montem in quo erat oppidum positum, succedunt. hinc se recipere cum uellent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant. praeruptus locus erat, utraque ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructae cohortes eum locum explerent, & neque subsidia a lateribus summitti, neque equites laborantibus usui esse possent: ab * oppido autem decliui fastigio uergebat, in longitudinem passuum circiter C D. hac nostris erat receptus; quod eo, incitati studio inconsultius processerant. hoc pugnabatur loco, & propter angustias iniquo, & quod sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen uirtute & patientia nitentur, atque omnia uulnera sustinebant. Augebantur illis copia;

is copia, atque ex castris cohortes per oppidum crebro summittentur; ut integri defessis succederent. hoc idem Caesar facere cogebatur: ut summis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet. * hoc cum esset modo pugnam continenter horis V. nostrique grauius a multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum aduersus montem in cohortes faciunt; paucis que deiectis, reliquos sese conuertere cogunt, summotis sub muro cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi deiectis, atque inferioribus locis constiterat, tamen in summi iugum uirtute committitur, atque inter duas acies perequans, comodiorem, ac tutiorem nostris receptum dat. ita uario certamine pugnatum est. nostri in primo congressu circiter LXX. ceciderunt, in his Q. * Fulginius primus hastatus legionis XI V. qui, propter eximiam uirtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat. uulnerantur amplius DC. Ex Afranianis interficiuntur T. Caelius, primi pili centurio, & praeter eum, centuriones I V. milites amplius CC. sed haec eius diei praefertur opinio, ut se utrique superiores discessisse existimarent; Afraniani, quod, cum esse omnium iudicio inferiores uiderentur; cominus tamen diu stetissent, & nostrorum impetum sustinissent, & initio locum, tumulumque tenuissent, quae caussa pugnandi fuerat, & nostros primo congressu terga uertere coegissent; nostri autem, * quod, iniquo loco, atque impari congressu numero essent; quod V. horis praelium sustinissent; quod montem gladiis districtis ascendissent; quod ex loco superiore terga uertere aduersarios coegissent, atque in oppidum compulissent. illi cum tumulum

superiora receperunt. desiderati sunt eo die sagittarij circiter CC. equites pauci, calorum, atque impedimentorum non magnus numerus. his tamen omnibus * incommoda annona creuit: quæ fere res inopia nõ solum presentis, sed etiam futuri temporis timore ingrauescere consuevit. * iamque ad denarios L. in singulos modios annona pervenerat, & militum vires inopia frumenti deminuerat, atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna in linauerat; ut nostri magna inopia necessariarum rerum conficerentur, illi omnibus abundarent rebus, superioresq; haberentur. Cæsar ijs civitatibus, quæ ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores civitates dimittebat: ipse presentem inopiam quibus poterat subsidijs tutabatur. Hæc Afranius, Petreiusq; & eorum amici pleniora etiã, atque uberiora Romam ad suos perscribebant: multa rumor fingebat: ut pene bellum confectum videretur. Qui-
 305 bus litteris, nuncijsq; Romam perlatis, * magni domum concursus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant, multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alij, ut principes talem nuncium attulisse; alij, ne euentum belli expectassent, aut ex omnibus novissimi uenisse viderentur. Cum in his angustijs res esset, atque omnes iuxta ab Afranianis militibus, equitibusq; obsiderentur; nec pontes perfici possent; imperat militibus Cæsar, ut naues faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britannia docuerat. * carinæ primum, ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium uiminibus contextura corijs integebatur, has perfectas, carris iunctis deuehit noctu nulla passuum a castris XXXII. militesq; his nauibus flumen

flumen transportat; continentemq; ripa collem in prorsum occupat. hunc celeriter, prius quam ab aduersarijs sentiat, communit, huc legionem postea * traducit, atque ex
 306 utraque parte * pontem institutum perficit biduo. ita * comatus eosq; qui frumeti causa processerant; tuto ad se recipit, & rem frumentariã expedire incipit. Eodem die equi u magnã partẽ flumen traiecit: qui, inopinantes pabulatores, & sine ullo dissipatos timore aggressi, quam maximum numerum iumentorum, atque hominum intercipiunt: cohortibusq; * cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt: alij * ut prædæ subsidio sint; alij, ut uementibus resistant, atque eos propellant: unamq; cohortem, quæ
 307 temere ante ceteras extra acie procurrerat, seclusam a reliquis circumueniunt, atque interficiunt, incolumesq; cum magna præda eodẽ ponte in castra reuertuntur. * DVM XII. hæc ad Ilerdam geruntur, Massilienses, usi L. Domitij consilio, naues longas expediunt, numero XVII. quarum erant XI. sectæ. multa his minora nauigia addit; ut ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt, atque hos præmijs, pollicitationibusque incitant. certas sibi deposcit naues Domitius, atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. sic, omnibus rebus instructa classe, magna fiducia ad nostras naues procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæc ad insulam, quæ est contra Massiliam stationes obtinebant. erat multo inferior numero nauium Brutus; sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos uiros antesignanos, centuriones Cæsar ei classi attribuerat, qui sibi id numeris depoposcerant. ij manus ferreas, atque harpagones parauerant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque

que telorum, se infiruerant. ita, cognito hostium aduentu, suas naues ex portu educunt; cum Massiliensibus confidunt. pugnatum utrimque est fortissime, atque acerrime: neque nactum Albici nostris uirtute cedebant, * homines asperi, & Montani, & exercitati in armis: atque ij, modo digressi a Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant, pastoresque eorum miti, spe libertatis excitati sub oculis * Domitij suam probare operam studebant. ipsi Massilienses, & celeritate nauium, & scientia gubernatorum consisti, nostros elu-
 308 debant, impetusque eorum excipiebant: & * quod licebat, latiore spatio producta longius acie, circumuenire nostros, aut pluribus nauibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes detergere, si possent, contendebant: cum propius erat necessario uentum, ab scientia gubernatorum, * atque artificijs ad uirtutem montanorum
 309 confugiebant. Nostri, * quod minus exercitatis remigi- bus, minusque peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex operarijs nauibus erant producti, neque dum etiam uocabulis armamentorum cognitis; tum etiam grauiate, & tarditate nauium impediabantur. facta enim subito ex humida materia, non eundem usum celeritatis habebant. itaque, dum locus conueniens pugnandi daretur, eoque animo singulas bimis nauibus obijciebant: atque iniectione manu ferrea, & retenta utraque naue, diuersi pugnabant, atque in hostium naues irascendebant; & * magno numero Albicorum, & pastorum interfecto, partem nauium deprimunt, nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium cum ijs, que sunt captæ, * intereunt IX. * Hoc primum
 XII. Cesari ad Ilerdam nunciatur. * SIMVL, perfecto

ponite

Ponte, celeriter fortuna mutatur: illi, perterriti uirtute equitum minus libere, minus audacter uagabantur. * alias non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias longiore circuitu, custodias, stationesque equitum uitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu uiso, ex medio itinere, proiectis furcimis, fugiebant: * postremo etiam plures intermittere dies, & prater consuetudinem omnium, nocturni constituerant pabulari. interim Oscenses & Calaguritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, seseque imperata facturos pollicentur. hos Tarraconenses, & Lacetani, & Ausetani, & paucis post diebus * Illurgauonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. petit ab his omnibus, ut se frumento iuuent. pollicentur; atque omnibus undique conquisitis iumentis, in castra deportant. transit etiam cohors Illurgauonensis ad eum, cognito ciuitatis consilio, & signa ex statione transfert. magna celeriter * fit commutatio rerum perfecto ponte, magnis u. ciuitatibus ad amicitiam adiunctis expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxilijs legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam uenire dicebantur, multæ longinquiores ciuitates ab Afranio desiscunt, & Cesaris amicitiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum, Cesar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum xxx. in altitudinem, complures facere instituit, * quibus parte aliqua Sicorim auerteret, uademque in eo flumine efficeret. his pene effectis, magnum in timore Afranij, Petreiusque perueniunt, ne * omnino frumento, pabuloque intercluderentur; quod multum Cesar equitatu ualebat. itaque constituunt * ipsi locis excedere,

r 2

⊕

aciemque instruit. Caesar in campis exercitum reficit; ne defessum praelio obijciat. rursus conantes progredi insequitur, & moratur. Illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt (suberant enim montes, atque a millibus passuum v. itinera difficilia, atque angusta excipiebant. hos intra montes se recipiebant; ut equitatum effugerent Caesaris; praesidiisque in angustijs collocatis, exercitum itinere prohiberent; ipsi sine periculo, ac timore, liberum copias traducerent; * quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum) & totius diei pugna, atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. Caesar quoque in proximo colle castra ponit. media circiter nocte * ijs, qui ad adequandi causa, & longius a castris processerant, ab equitibus correptis, fit ab his certior Caesar, duces aduersariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari iubet, & uasa militari more conclamari. illi, ex audito clamore, ueriti, ne noctu impediti, sub onere configere cogerentur, aut ne ab equitatu Caesaris in angustijs tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris continent. Postero die Petreius cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit ex castris Caesaris. * Mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspiciat. uterque idem suis renunciat, v. millia passuum proxima intercedere itineris campestris, inde excipere loca aspera, & montosa; qui prior has angustias occupauerit, ab hoc hostem prohiberi, nihil esse negotij. Disputatur in* concilio a Petreio, & Afranio, & tempus profectiois quaeritur. plerique censebant, ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias ueniri. * quam sentiretur. alij, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Caesaris, * argumenti sumebat loco

loco, non posse clam exiri: circumfundi noctu equitatum Caesaris, atque omnia loca, atque itinera obsideri; nocturnaque praelia esse uitanda quod perterritus miles in civili dissensione timori magis, quam religioni consulere cõsueuerit: at lucem multum per se pudorem omnium oculis; multum etiam tribunorum mil. & centurionum* praesentia afferre: quibus rebus coercerentur mil. tes, & in officio cõtineri soleant. quare omni ratione esse interdum perurpendum: etsi, aliquo accepto detrimento; tamen, summa exercitus salua, locum, quem petant, capi posse. Haec* uincit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci. Caesar, exploratis regionibus, albente calo omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. * namque itinera, quae ad liberum, atq; Octogesam pertinebant, castris ostium oppositis tenebantur; ipsi erant transcendenda ualles maximae, ac difficillimae; saxa multis locis * praerupta iter impediabant: ut arma per manus necessario traderentur, militesque inermes, subleuatiq; alij ab alijs magnam partem itineris conficerent. sed hunc laborem recusabat nemo; quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem libero intercludere, & frumento prohibere potuissent. Ac primo Afraniani milites ueniendi causa, leti ex castris procurrerant, contumeliosiq; uocibus* prosequerantur, * nos 316 necessarij uictus inopia coactos fugere, atque ad herdiam reuerti. erat enim iter a proposito diuersum; contrariamque in partem iri uidebatur. Duces uero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent: multumque eorum opinionem adiuuabat, quod sine uentis, impedimentisque ad iter profectos uidebant; ut, non posse diutius inopiam sustinere considerent. sed, ubi paulatim

retorqueri agmen ad dextram conspexerunt, iamque pri-
mos superare regionem castrorum animaduertarunt; ne-
mo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim ca-
stris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur
ad arma; atque omnes copiae, paucis praesidia relictis, cohors
tibus, exeunt, et quoque ad Iberum itinere, contendunt. Erat
in celeritate omne * positum certamen, utri prius angustias,
montesque occuparent: sed exercitum Caesaris uiarum dif-
ficultates tardabant; Afranii copias equitatus Caesaris in-
sequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat ne-
cessario deducta, ut, si priores, montes quos petebant at-
tigissent, ipsi periculum uitarent; impedimenta totius ex-
ercitus, cohortesque, in castris relictis seruare non pos-
sent; quibus interclusis exercitum Caesaris, auxilium ferri
nulla ratione poterat. confecit prior iter Caesar, atque ex
magnis rupibus nactus planiciem in hac contra hostem
aciem instruit. Afranius, cum ab equitatu nouissimum ag-
men premeretur, & ante se hostem uideret, collem
quendam nactus ibi constitit. ex eo loca xv. cetratorum
cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium * excel-
sissimus, mittit. hunc magno cursu * concitatos iubet occu-
pare; eo consilio, ut ipse eadem omnibus copiis contende-
ret, & mutato itinere, iugis Octogesam perueniret. hunc
cum obliquo itinere cetrati peterent; conspiciatus equita-
tus Caesaris in cohortes impetum facit: nec minimam par-
tem temporis equitum uim cetrati sustinere potuerunt;
omnesque ab his circumuenti in conspectu utriusque exer-
citus interficiuntur. * ERAT occasio bene gerenda rei,
neque uero id Casarem fugiebat, tanto sub oculis accepto de-
trimento, perterritum exercitum sustinere non posse praefer-
tim circumdati undiq; equitatu, cum in loco aequo atque aperto,
conflig

confligeretur. idque ex omnibus partibus ab eo flagitaba-
tur. Concurrerant legati, centuriones, tribunique mil. ne
dubitaret praelium committere, omnium esse militum pa-
ratissimos animos; Afranianos contra multas rebus sui ti-
moris signa misisse, quod suis non subuissent; quod de col-
le non recederent; quod uix equitum incursum sustinerent,
collatisque in unum locum signis, conferti neque ordines, ne-
que signa seruarent; quod si iniquitatem loci timeret, da-
tum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe
inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere
posset. Caesar in eam spem uenerat, se sine pugna & sine
uulnere suorum rem conficere posse; quod uerum frumentaria
aduersarios interclusisset. Cur, etiam secundo praelio, ali-
quos ex suis amitteret? cur uulnerari pateretur optime
meritis de se milites? cur denique fortunam periclitare-
tur? praesertim cum non minus esset, imperatoris consilio
superare, quam gladio mouebatur etiam misericordia ci-
uium, quos interficiendos uidebat: quibus saluis, atque in-
columibus, rem obtinere malebat. * hoc consilium Caesaris 317
plerisque non probabatur: milites uero palam inter se lo-
quebantur? Quoniam talis occasio uictoriae dimitteretur,
etiam cum uellet Caesar, sese non esse pugnaturus. ille in
sua sententia perseverat, & paululum ex eo loco digredi-
tur, ut timorem aduersariis minuat. Petreius, atque Afra-
nius, oblata facultate, in castra se referunt. Caesar, praes-
idijs montibus dispositis, * omni ad Iberum intercluso iti-
nere, quam proxime potest hostium castris castra commu-
nit. Postero die duces aduersariorum perturbati, quod
* omnem rei frumentaria, fluminisque Iberi spem amisse-
rant, de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, iller-
dam si reuerti uellent; alterum, si Tarraconem peterent.

* Hæc consultantibus eie, nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro. qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum, legionariaq; interijciunt cohortes, uallumq; ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem, & sine timore, & sine stationibus aquari possent. id opus inter se Petreius, atque Afranius, partiuntur: ipsique, perficiendi operis causa, longius progrediuntur. quorum discessu, liberam nacti milites colloquiorum facultatem, uulgo procedunt: & quem quisque in castris notum, aut municipem habebat, § 19 * conquirunt, atque uocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis, pridie pepercissent; eorum se beneficio uiuere: deinde imperatoris fidem quarunt, re- Et ne se illi sint commissuri; & quod non ab initio fecerint, § 20 * armaque cum hominibus necessarijs, & consanguineis contulerint, conqueruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreij, & Afranij uita petunt; ne * quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse uideantur. * quibus confirmati rebus, se statim signa translaturus confirmant; legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Casarem mittunt. Interim alij suos in castra, inuitandi causa, adducunt; alij ab suis adducuntur, adeo, ut una castra iam facta ex binis uiderentur: compluresque tribuni militum & centuriones ad Casarem ueniunt, seque ei. commendant. hoc idem fit a principibus Hispania, quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidum loco. ij suos uotos, hospitesque querebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Casarem. Afranij etiam filius adulescens de sua, & parentis sui salute cum Casare per Sulpicium legatum agebat. erant plena letitia; & gra-
tulatione

tulatione omnia, eorum, qui tanta pericula uitasse; & eorum, qui sine uulnere tantas res confecisse uidebatur: magnaque fructum sua pristina lenitatis omnium iudicio Caesar ferebat, consiliumq; eius a cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis * Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sic paratus, ut uidebatur, ut, quicumq; accidisset casus, hunc quieto, & æquo animo ferret. Petreius uero non deserit sese, armat familiam; cum hac, & prætoria cohorte cetratorum, barbarisq; equitibus paucis, beneficiarijs suis, quos suæ custodiæ causa habere consueuerat, improviso * ad uallum aduolat, colloquia militum interrumpit, nostros repellit ab castris; quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter se, & repentino periculo exterriti sinistras sagis inuoluunt, gladiosque distingunt; atque ita se a cetratis, equitibusque defendunt, castrorum propinquitate confisi, seque in castra recipiunt, & ab ijs cohortibus, quæ erant in stationes ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit, militesque appellat, neu se, neu Pompeium absentem, imperatorem suum * aduersarijs ad supplicium tradant, obsecrat. fit celeriter concursus in prætorium. Postulant, ut iurent omnes, se exercitum, ducesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in hæc uerba iurat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium. subsequuntur tribuni militum, centurionesque. Centuriatim producti milites, idem iurant: edicunt, penes quem quisque sit miles Cesaris, ut producat. productos palam in prætorio interficiunt. * sed plerique, quos § 21 cæperant, celant, noctuque per uallum emittunt. sic terror oblatu a ducibus, crudelitas in supplicio, * uana religio § 22 iusiurandi spem presentis deditionis sustulit, mentesque militum

* Hac consultantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro. qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum, legionariaq; intericiunt cohortes, uallumq; ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem, & sine timore, & sine stationibus aquari possent. id opus inter se Petreius, atque Afranius, partiuntur: ipsique, perficiendi operis causa, longius progrediuntur. quorum discessu, liberam nacti milites colloquiorum facultatem, uulgo procedunt: & quem quisque in castris notum, aut municipem habebat, § 19 * conquirunt, atque uocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis, pridie pepercissent; eorum se beneficio uiuere: deinde imperatoris fidem quaerunt, re-ctene se illi sint commissuri; & quod non ab initio fecerint, § 20 * armaque cum hominibus necessarijs, & consanguineis contulerint, conqueruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreij, & Afranij uita petunt; ne * quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse uideantur: * quibus confirmati rebus, se statim signa translaturus confirmant; legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Caesarem mittunt. Interim alij suos in castra, inuitandi causa, adducunt; alij ab suis adducuntur, adeo, ut una castra iam facta ex binis uiderentur: compluresque tribuni militum & centuriones ad Caesarem ueniunt, seque ei commendant. hoc idem fit a principibus Hispaniae, quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidum loco. ij suos notos, hospitesque quaerebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Caesarem. Afranij etiam filius adulescens de sua, & parentis sui salute cum Caesare per Sulpicium legatum agebat. erant plena latitia, & gratulatione

tulatione omnia, eorum, qui tanta pericula uitasse; & eorū, qui sine uulnere tantas res confecisse uidebatur: magnūque fructum suae pristinae lenitatis omnium iudicio Caesar ferebat, consiliumq; eius a cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis * Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sic paratus, ut uidebatur, ut, quicumq; accidisset casus, hunc quieto, & equo animo ferret. Petreius uero non deserit sese, armat familiam; cum hac, & praetoria cohorte cetratorū, barbarisq; equitibus paucis, beneficiarijs suis, quos suae custodiae causa habere consueuerat, inpromiso * ad uallum aduolat, colloquia militum interrumpit, nostros repellit ab castris; quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter se, & repentino periculo exterriti sinistrae sagis inuoluunt, gladiosque distingunt; atque ita se a cetratis, equitibusque defendunt, castrorum propinquitate confisi, seque in castra recipiunt, & ab ijs cohortibus, quae erant in stationes ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit, militesque appellat, neu se, neu Pompeium absentem, imperatorem suum * aduersarijs ad supplicium tradant, obsecrat. fit celeriter concursus in praetorium. Postulant, ut iuent omnes, se exercitum, ducesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in haec uerba iurat: ipse ad idem insurandum adigit Afranium. subsequuntur tribuni militum, centurionesque. Centuriatim producti milites, idem iurant: edicunt, penes quem quisque sit miles Caesaris, ut producat. productos palam in praetorio interficiunt. * sed plerique, quos § 21 caeperant, celant, nocturneque per uallum emittunt. sic terror oblatu a ducibus, crudelitas in supplicio, * uana religio § 22 insurandi spem praesentis deditionis sustulit, mentisque militum

militum conuertit, & rem ad pristinam belli rationem rededit. Caesar milites aduersariorum, qui in castra per tempus colloqui uenerant, summa diligentia conqueri, & remitti, iubet. sed ex numero tribunorum militum, centurionumque nonnulli sua uoluntate apud eum remanserunt:

323 * quos ille postea in honore habuit: * centuriones, ampliorisque ordinis equites Romanos in tribuniciu[m] restituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione, aequabantur ægre, frumenti copiam legionarij * nonnullam habebant, quod dierum XXI. ab Ilerda frumentum iussi erant efferre. Cetrati, auxiliaresque nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguae, & corpora insuetata ad onera portanda. itaque magnus eorum quotidie numerus

XVI. ad Casarem perfugiebat. In his erat angustiis res. SED

* ex propositis consilijs duobus, * explicitius uidebatur, ad Ilerdam reuerti: quod ibi paullulum frumenti reliquerant, ibi se reliquum consilium explicatu[m] confidebant. Tarraco aberat longius: quo spatio plures rem posse casus recipere intelligebant. hoc probato consilio, ex castris proficiscuntur. Caesar, equitatu[m] praemisso, qui nouissimum agmen carperet, atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur. nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equibus praeliarentur. Genus erat hoc pugnae: Expediunt cohortes nouissimum agmen claudebant, pluresque in locis campestribus subsistebant, si mons erat ascendendus, facile ipsa loci natura periculum * repellebat. quod ex locis superioribus, qui antecesserant, suos ascendentes protegabant. cum uallis, aut locus decliuus suberat, neque ij, qui ante

324 recesserant, morantibus opem ferre poterant; * equites uero ex loco superiore in * aduersos tela coniciebant; tum in igno erat in periculo res; tum inquirebant, ut, cum eiusmodi

eiusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere inberent, magnoque impetu equitatum repellerent; eo summo, repente incitato cursu sese in ualles uniuersi demitterent; atque ita transgressi, rursus in locis superioribus consisterent. nam tantum ab equitum suorum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, superioribus perterritos praelijs, in medium reciperent agmen, utroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Caesaris exciperetur. tali dum pugnatur modo, * lente; ac paullatim proceditur, crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt; ut tum accidit. millia enim progressi iu uehementiusque peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt: ibique una fronte contra hostem castra muniant, neque iumentis onera deponunt. ubi Caesaris castra posita, tabernaculaque constituta, & dimissos equites, pabulandi causa, animaduertere; sese sub torporipiunt, hora circiter v. eiusdem diei; & spem nocti morae, discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt.

* qua re animaduersa, * Caesar, eductis legionibus subsequitur, praesidio impedimentis paucas cohortes relinquit: hora x. subsequi pabulatores, equitesque reuocari iubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, ut pene terga conuertant, compluresque milites, etiam nonnulli centuriones, * interficiantur. Instabat agmen Caesaris, atque uniuersum imminerebat. Tum uero, neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario; & procul ab aqua, & natura iniquo loco, castra ponunt, sed iisdem de causis Caesar, quae supra sunt demonstratae, * praelio amplius non lacessit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo parationes

paratiores essent ad insequendum omnes, siue noctu, siue
 327 interdū erumperent. illi, * animaduerso uitio castrorum,
 tota nocte munitiones proferunt, castraque castris con-
 uertunt. hoc idem postero die a prima luce faciunt, to-
 tumque in ea re diem consumunt. sed, quantum opere pro-
 cefferant; & castris protulerant, tanto aberant ab aqua
 longius; & presenti malo aliis malis remedia dabantur.
 prima nocte aquandi causa, nemo egreditur ex castris.
 proximo die, praesidio in castris relicto, uniuersas ad a-
 quam copias educunt; pabulatum emittitur nemo. his eos
 supplices ualens, Caesar, necessariam subire deditorem,
 quam praelio decertare, malebat. conatur tamen eos uallo,
 fossaque * circumuenire; ut quammaxime repentinas eo-
 rum eruptiones demoretur; quo necessario descensuros
 328 existimabat. illi, & inopia pabuli adducti; & * quo es-
 sent ad * iter expeditiores, omnia sarcinaria iumenta in-
 terfici iubent. in his operibus, consiliisque biduum consu-
 mitur. Tertio die magna iam pars operis Caesaris proces-
 329 serat. * Illi impediendae rei, quae munitionis causa fiebat,
 hora circiter octaua, signo dato, legiones educunt, aciemque
 sub castris instruunt. Caesar ab opere legiones reuocat;
 equitatum omnem conuenire iubet; aciem instruit. contra
 opinionem enim militum, famamque omnium, uideri pra-
 lio diffugisse, magnum detrimentum afferebat. sed eisdem
 de causis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare uellet,
 mouebatur; atque hoc etiam magis, quod spatij breuitas,
 etiam in fugam coniectis aduersariis, non multum ad sum-
 mam uictoriae inuare poterat. non enim amplius pedum
 millibus II. ab castris castra distabant. hinc duas partes
 acies occupabant; tertia uacabat, ad incursum, atque im-
 petum militum relicta. si praelium committeretur, pro-

pinquitas

pinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum
 dabat. Hac de causa constituerat signa inferentibus resi-
 330 stere; et or praelio laceffere. * * ACIES erat Afraxvii.
 ni. ma duplex: legio v. & III. in subsidijs locum alariae
 cohortis obtinebat, Caesaris triplex: sed primam aciem
 quaternis cohortes ex v. legione tenebat: haec subsidiaria
 terna, & rursus aliae totidem suae cuiusque legionis subse-
 quabantur; sagittarij, funditoresq; media continebantur
 acie equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, tenere
 uterque propositum uidebatur; Caesar, ut, nisi coactus,
 praelium non committeret; ille, ut opera Caesaris impedi-
 ret. producit tamen res, aciesque ad solis occasum con-
 tinentur: inde utrique in castra discedunt. Postero die
 munitiones institutas Caesar parat perficere, illi uadum
 fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Qua re ani-
 maduersa, Caesar Germanos leuis armaturae, equitumque
 partem flumen traicit, crebraq; in ripis custodias dispo-
 nit. tandem, omnibus rebus obfessi, quartum iam diem si-
 331 ne pabulo retentis iumentis, * aquae, ligni, & frumenti
 inopia, colloquium petunt, & id si fieri possit, seroto a
 militibus loco, ubi id a Caesare negatum, & palam si col-
 loqui uellent, concessum est; datur obsidis loco Caesar: fi-
 lius Afranij. uenitur in eum locum, * quem Caesar de- 332
 ligit. audiente utroque exercitu, loquitur Afranius:
 Non esse aut * ipsi, aut militibus succensendum, quod
 fidem imperatorem suum Cn. Pompeium conser-
 uare uoluerint: sed satis iam fecisse officio, satisque
 supplicij tulisse, perpeffos omnium rerum inopiam: nunc
 uero, pene ut foeminas, circummunitos, prohiberi aqua,
 prohiberi ingressu, neque corpore dolorem, neque ani-
 mo igno

mo ignominiam ferre posse; itaque se uictos confiteri orare, atque obsecrare; si quis locus misericordiae relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. Haec quam potest demississime, atque* abiectissime, exponit. Ad ea Caesar respondit.* Nulli omnium has partes uel querimoniae uel miserationis minus conuenisse: reliquos enim omnes suum officium praestitisse; se, qui, etiam bona conditione, & loco, & tempore aequo confugere nauerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui iniuria etiam accepta, suisque interfectis;

333 quos in sua potestate* habuerit,* conseruauit, & tegerit; illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum uita consulendum putarint. sic omnium ordinum partes in misericordia constituisse: ipsos duces a pace abhorruisse: eos neque colloqui neque induciarum iura seruasse, & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint, neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suae, sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, uelle dimitti. neque enim VI. legiones alia de causa missas in Hispania, septimanamque ibi conscriptas; neque tot, tantaque classes paratas, neque summissos duces rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum prouinciae prouisum; quae, propter diuturnitatem pacis nullum auxilium desiderarit. omnia haec iam pridem contra se parari: in se noui generis imperia constitui;

stitui, ut idem ad portas urbanas praesideat rebus, & duas bellicosissimas prouincias absens tot annos obtineat: in se iura magistratum commutari, ne ex praetura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati, & eiecti; in prouincias mittantur: in se atatis excusationem nihil ualere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur. in se uno non seruari: quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut, rebus, feliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum reuertantur, exercitumque dimittant. Quae tamen omnia & se tulisse patienter, & esse laturum. neque nunc id agere, ut ab illis adductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit, sed, ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, prouincijs excederent, exercitumque dimitterent. si id sit factum, nociturum se nemini: hanc unam, atque extremam pacis esse conditionem. Id uero militibus fuit pergratum, & incundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci: ut, qui aliquid uicti incommodi expectauissent, ultro* inde praemium missionis ferrent. nam, cum de loco, & tempore eius rei controuersia inferretur, & uoce, & manibus uniuersi ex uallo, ubi constituerant, significare caeperunt, ut statim dimitterentur. neque* enim, interposita fide, firmum esse posse, si in aliud tempus differretur, paucis cum esset in utramque partem uerbis disputatum; res huc deducitur, ut ij, qui habeant domicilium, aut possessiones in Hispania, statim, reliqui ad Varum flumen dimittantur: ne* quid eis noceatur, neue quis inuitus* sacramenti dicere cogatur a Caesare, cauetur. Caesar ex eo tempore, dum ad flumen Varum ueniat, se frumentum daturum, pollicetur: addit etiam, ut si

- quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, ijs, qui amiserint, restituantur: militibus, æque facta aestimatione, * pecuniam pro ijs rebus soluit: quas illi, quæ postea controversias inter se milites habuerunt, sua sponte ad Casarem * introduxerunt. Petreius, atque Afranius cum stipedium ab legionibus, pene seditione facta, flagitarentur, cuius illi diem nondum uenisse dicerent; * Caesar ut cognosceret, postulatum est; eoque tertio, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, II. legiones suas antecedere, reliquas subsequi, iussit; ut non longo inter se spatio castra facerent: 337 eique negotio Q. Fufium Calenum legatum præfecit. hoc eius præscripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum; atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO
CIVILI,
LIBER II.

HUIVS LIBRI CAPITA.

- I. Casarianorum secunda pugna naualis ad Massiliam.
II. Miræ machinationes Casarianorum, quibus Massilienses territi, indutias exposcunt.
III. Massilienses, impetratis per fraudem indutijs, ijsque violari, ad deductionem coguntur.
IV. Varronis qui vltiori Hispania præerat, defectio ad Casarem. Carmonæ, Gadium, & Cordubæ deditio.
V. Massiliæ deditio; & C. Curionis, Casaris legati nauigatio in Africam cum exercitu, cuiusque trepidatio.

VI. De

- VI. Deliberatio de summa rerum in castris Curionis; & ipsius ad milites oratio & confirmatio.
VII. Curionis cum Varo proelium secundum; & eiusdem temeritas, in oppugnando Sabura, Iube regis præfecto.
IX. Curionis cum Sabura, & Iuba rege proelium aduersum, in quo ipse occiditur; & fuga reliquorum in Siciliam.

DE V M hæc in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ uelictus erat, duabus ex partibus aggerem, uineas, turresque ad oppidum agere instituit. una erat proxima portui, naualibusque salera ad partem, quæ est aditus ex Gallia, atque Hispania ad id mare, * quod attingit ad ostium Rhodani. Massiliam enim fere ex III. oppidi partibus mari alluitur. reliqua quarta est, quæ aditum habet a terra. huius quoque spatij pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & ualle altissima munita longam, & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera, C. Trebonius magnam iumentorum, atque hominum multitudinem ex omni prouincia uocat; uimina, materiamque comportari iubet. * quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX. exstruit. sed tanti erant antiquitas in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum uim nullæ contextæ uiminibus uinea sustinere possent. Asseres enim pedum XII. cuspidibus præfixi, atque hi maximis balistis missi, per IV. ordines cratium in terram defigebantur. itaque, pedalibus lignis coniunctis inter se, * porticus integebatur, atque hac agger inter manus proferebatur. antecedebat testudo pedum LX. æquandi loci causa facta; item ex fortissimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus, & lapides defendi possent, sed magnitudo operum, altitudo muri, at-

5 2 que

que turrium, multitudo tormentorum omnem administrati-
onem tardabat. * crebrae tamen per Albicos eruptiones he-
bant ex oppido, ignesque aggeri, & turribus infereban-
tur. quae facile nostri repellabant milites; magnisque ul-
trò illatis detrimentis, eos qui eruptionem fecerant, in
oppidum reiecebant. Interim L. Nasidius ab Cn. Pom-
peio cum classe nauium XVI. in quibus pauca erant a-
rata, L. Domitio, Massiliensibusque subsidio missus,
freto Sicilia, imprudente, atque inopinante Curione,
prouehitur: appulsisque Messaniam nauibus, atque inde,
propter repentinum terrorem principum, ac senatus,
fuga facta, ex naualibus eorum unam deducit. Hac adiu-
ta ad reliquas naues, cursus Massiliam uersus perficit,
præmissaque clam nauicula, Domitium, Massiliensesque
de suo aduentu certiores facit; eosque magnopere horta-
tur, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxilijs, con-
fligant. Massilienses post superius incommodum ueteres
ad eundem numerum ex naualibus productas naues refe-
cerant, summaque industria armaverant, (remigum guber-
natorumque magna copia suppetebat); piscatoriasque ad-
iecerant, atque contexerant: ut essent ab ictu telorum remi-
ges tuti: his sagittarum, tormentisque compleuerant. Tali
modo instructa classe, omnium seniorum, matrum familiae,
uirginum precibus; & fletu excitati, ut extremo tempore
ciuitati subuenirent; non minore animo ac fiducia, quam
ante dimicauerant, naues conscendunt. Communi enim
fit uitio natura, * ut inuisis, latentibus, atque in-
cognitis rebus magis confidamus, uehementiusque exter-
reamur, ut tam accidit. aduentus enim L. Nasidij summa
spe, & uoluntate ciuitatem compleuerat. nacti idoneum ue-
stum ex portu exeunt, & * Tauroenta, quod est castellum

Massi.

Massiliensium ad Nasidium perueniunt: ibique naues ex-
pediunt, rursusque se ad confligendum animo confirmant;
& consilia communicant. dextra pars Massiliensibus at-
tribuitur, sinistra Nasidio; eodem Brutus contendit aucto
nauium numero. * nam ad eas, quae facta fuerant Arelatae
per Casarem, captiuæ Massiliensium accesserant. v. i.
has superioribus refecerat diebus; atque omnibus rebus in-
struxerat: itaque suos cohortatus, quos integros superauis-
sent, ut uictos contemnerent; plenus spei bonæ, atque
animi, aduersus eos profiscitur. facile erat ex castris
C. Trebonij; atque omnibus superioribus locis prospice-
re in urbem; ut omnis iuuentus, quæ in oppido reman-
serat, omnesque superioris ætatis, cum liberis atque uxo-
ribus, ex * publicis custodijs, aut ex muro ad caelum man-
ustenderent; aut templa deorum immortalium adirent;
& ante simulacra proiecti uictoriam * ab dijs exposcerent.
neque erat quisquam omnium, qui non in eius diei casu sua-
rum omnium fortunarum euentum consistere existimaret.
nam & honesti ex iuuentute, & cuiusque ætatis amplissi-
mi nominatim euocati, atque obsecrati, naues conscen-
derant; ut, si quid aduersi accidisset, ne ad conandum
quidem sibi quidquam reliqui fore uiderent; si superauis-
sent, uel domesticis opibus, uel externis auxilijs de salute
urbis confiderent. Commisso prælio; Massiliensibus res nul-
la ad uirtutem defuit: sed memores eorum præceptorum,
quæ paullo ante ab suis acceperant hoc animo decertabat,
ut nullum aliud tempus ad conandum habituri uiderentur;
& quibus in pugna uitæ periculum * accideret, non ita
multo se reliquorum ciuium fatum antecedere existi-
marent; quibus, urbe capta, eadem esset belli fortuna patien-
da, * diductisque nostris paulatim nauibus, & arti-

s 3 ficio

ficio gubernatorum mobilitati navium locus dabatur; & si quando nostri facultatem nacti ferreis iniectis manibus navem religauerant; undique suis laborantibus succurrebant. Neque vero coniuncti Albici comminus pugna deficiebant: neque multum cedebant uirtute nostris. simul ex minoribus nauibus * magna uis eminus missa telorum multa nostris de improviso imprudentibus; atque impeditis uulnera inferebant. conspiciat. que naues triremes

338 I. I. nauem D. Bruti, * qua ex signo facile * agnoscī poterat, i. I. ex partibus sese in eam incitauerant: sed * tanta, re promissa, Brutus celeritate nauis enisus est, ut paruo momento antecederet. illa adeo grauiter inter se, incitate, conflixerunt, ut uehementissime utraque ex concursu laborarent; altera uero, perfracta rostro * tota collabefieret, qua re animaduersa, qua proxima ei loco ex Bruti classe nauis erat, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Nasidiana naues nulli usui fuerunt; celeriterque pugna excefferunt. non enim has * aut conspectus patrie, aut propinquorum precepta ad extremum uitae periculum adire cogebant. itaque * ex eo numero nauium nulla desiderata est: ex Massiliensium classe v. sunt depressae, i. v. captae, i. cum Nasidianis profugit; qua omnes citeriorem Hispaniam petiuerunt; at ex reliquis una praemissa Massiliam; huius nuncij perferendi gratia, cum iam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit. At, re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem uestigio uideretur. Massilienses tamen * nibilo segnus ad defensionem urbis reliqua ap-

I. I. parare ceperunt. * Est autem animaduersum ab Legionarijs, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno sibi esse

pra

praesidio posse, si pro castello, ac receptaculo, * turrim ex latere sub muro fecissent, quam primo ad repentinus incurfus humilem, paruamque fecerant. huc se referebant: hinc, si qua maior oppresserat uis, propugnabant: hinc ad repellendum; & prosequendum hostem procurrebant. patebat haec * quoquo uersus pedes xxx. sed parietum crassitudo * pedes v. postea uero, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita follerita, inuentum est; magno esse usui posse, si haec esset in altitudinem turris elata, id hac ratione perfectum est. * ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt, ita ut capita tignorū extrema parietum structura tegerentur, ne quid emineret; ubi ignis hostium adhaeresceret. hanc insuper contignationem; quantum testium plutei, ac uinearum passum est, laterculo adstruxerunt supraque eum locum tigna transuersa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, qua turri tegumento esset futura: supraque ea tigna directo transuersas trabes iniecerunt, easque asseribus religauerunt: has trabes paullo longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt, ut esset, ubi tegumenta perpendere possent, ad defendendos ictus, ac repellendos, * cum intra eam contignationem parietes exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus, lutoque construxerunt; ne quid ignis hostium nocere posset: centonesque insuper iniecerunt; ne aut tela, tormentis missa tabulationem perforingerent, aut saxa ex catapultis latericium discuteret: storiās autem ex funibus anchorarijs tres in longitudinem parietum turris, latas iij. pedes fecerunt: easque ex iij. partibus, qua ad hostes uergebant eminentibus trabibus cir-

s. 4

cum

cum turrim præpendentes religauerant. quod unum genus tegumenti alijs locis erant experti nullo telo; neque tormento trajici posse. ubi uero ea pars turris, quæ erat perfecta, testæ, atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt. * turris testum per seipsam prehensionibus ex contignatione prima suspendere, ac tollere cœperunt; ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum eleuabant. Intra hæc tegumenta abditi, atque muniti parietes lateribus exstruebant: rursusque alia: prehensione ad edificandum sibi locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis uidebatur, tigna item, ut primos, testæ extremis lateribus instruebant; exque ea contignatione rursus summam contabulationem; storiarumque eleuabant. ita tuto, ac sine ullo uulnere; ac periculo. v. i. tabulata exstruxerunt; fenestrasque, quibus in locis usum est, ad tormenta mittenda in struendo reliquerunt. ubi ex ea turri, quæ circum essent opera tueri se posse confisi sunt; * Musculum pedum LX. longum ex materia bipedali, quem a turri latericia ad hostium turrem; murumque perducerent, facere instituerunt: cuius musculi hæc erat forma. Duæ primum trabes in solo. æque longæ, distantes inter se pedes iv. collocantur; inque eis columellæ pedum in altitudinem v. defiguntur. has inter se capreolis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi causa ponant, collocantur. eo super tigna bipedalia iniiciunt, eaque laminis, clauisque religant; ad * extremum musculi testum, trabesque extremas: quadratas * regulas, v. patentes digitos, defigunt; quæ lateres, qui * super musculo struantur, contineant. ita * fastigiato, atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus, lutoque musculus, ut ab igne, qui ex mu-

ro iaceretur, intus esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur; ne canalibus, aqua immissa lateres diluere posset: coria autem, ne rursus igni, ac lapidibus corrumpantur, centurionibus conteguntur. hoc opus omne testum mineis ad ipsam turrim perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione nauali, phalangis subiectis, ad turrim hostium admovent, ut edificio iungatur. Quo malo perterriti subito oppidani, saxa quam maxima possunt uestibus promouent, præcipitataque muro, in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materia sustinet; & quidquid incidit, * fastigio musculi delabitur. Id ubi uident, mutant consilium: cupas tædæ, ac pice refertas, incendunt, easque de muro in musculum deuoluunt. inuolutæ labuntur; delapsæ ab lateribus longurijs, furcisque ab opere remouentur. interim sub musculo milites uestibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. Musculus ex turri latericia a nostris telis, tormentisque defenditur, * hostesque ex muro, ac turribus submoventur: non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, quæ suberat, turri subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua concedens procumbebat. * v. m. hostes, turris III. repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, deorum ira percussi, urbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras uniuersi propiunt; ad legatos, atque exercitum supplices manus tendunt. Quæ noua re oblata, omnis administratio belli consistit, militesque a uersis a prælio ad studium audiendi, & cognoscendi fertur. ubi hostes ad legatos, exercitumque parueniunt, uniuersi se ad pedes proiciunt: orant, ut aduentus Cesaris expectetur; captam suam urbem uidere, opera perfecta, turrem

turrem subrutam. itaque a defensione desistere; nullam exoriri moram posse, quo minus, cum uenisset, si imperata non facerent; ad nutum e uestigio diriperentur. docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe prædæ in urbem irrumperent; urbemque dele-
rent. hæc, atque eiusdem generis complura, ut ab homini-
bus doctis, magna cum misericordia, fletuque pronuncia-
tur. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere dedu-
cunt; oppugnatione desistunt; operibus custodias relin-
quunt. Indutiarum quodam genere misericordia factò, ad-
uentus Caesaris expectatur: nullum ex muro, nullam a no-
stris mittitur teluro: ut, re confecta, omnes curam, & di-
ligentiam remittunt. Caesar enim per litteras Trebonio
magnopere mandauerat, ne per uim oppidum expugnari
pateretur; ne quæ uiuam per moti milites, & defectionis odio
& contemptione sui, & diutino labore omnes puberes in-
terficerent: quod se facturos minabantur; ægreque tunc
sunt retenti, quin oppidum irrumperent: grauiterque eam
rem * pertulerunt; quod stetit per Trebonium, quo mi-
nus oppido potirentur, uidebatur. At hostes sine fide,
341
tempus, atque occasionem fraudis, ac doli quærunt. * In-
teriectis aliquot diebus; nostris languentibus, atque animo
remissis, subito meridiano tempore, cum alius discessisset,
alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset,
arma uero omnia reposita, * contecta que essent, * portis se
foras eumpunt; secundo, magnoque uento ignem operibus
inferunt: hunc sæ distulit uentus, uti uno tempore agger,
plutei, testudo, turris, tormenta que flammam * concepe-
rent, & prius hæc omnia consumerentur, quam, quemad-
modum accidisset, animaduerti possit. nostri, repentina
fortuna per moti, arma, quæ possunt, arripiunt: alij ex
castris

castris sese incitant. * fit in hostes impetus: sed muro, sa-
gittis, tormentisque fugientes persequi prohibentur. Illa
sub murum se recipiunt; ibique musculum, turrimque la-
tericiam libere incendunt. ita multorum mensium labor
hostium perfidia, & uis tempestatis, puncto temporis in-
terijt. Tentauerunt hoc idem Massilienses postero die ean-
dem nocti tempestatem, maiorique cum fiducia ad alteram
turrem, aggeremque eruptione pugnaverunt; multumque
ignem intulerunt. * sed, ut superioris temporis contentio-
nem nostri omnem remiserant; ita proximi diei casu ad-
moniti, omnia ad defensionem parauerant. itaque multis
interfectis, reliquos, infecta re, in oppidum repulerunt.
Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo maiore studio mili-
tum administrare, & reficere instituit. nam, ubi tantos
suos labores, & apparatus, male cecidisse uiderunt; in-
dutiisque per scelus uiolatis, suam uirtutem irrisui fore
* perdoluerunt; quod unde agger omnino comportari pos-
set, nihil erat reliquum: * omnibus arboribus longe, late-
que in finibus Massiliensium excisis & conuectis; * agge-
rem noui generis, atque inauditum ex latericijs duobus
muris senum pedum crassitudine, atque eorum murorum
contignationem facere instituerunt, * æqua fere latitudi-
ne, atque ille congestus ex materia fuerat agger. ubi aut
spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ postulare
uideretur; pilæ interponuntur, * transversaria tigna in-
ijciuntur, quæ firmamento esse possint. & quidquid est,
contignatum cratibus consternitur, cratesque luto inte-
gantur. Sub tecto miles dextera, ac sinistra muro tectus,
aduersus plutei obiectu, operi quacumque usui sunt, sine
periculo supportat. celeriter res administratur: diu-
tarni laboris detrimentum solertia, & uirtute militum
breui

brevi reconcinnatur: porta, quibus locis videtur, eruptionis
 causa in muro relinquuntur. quod ubi hostes uiderunt,
 ea, quæ diu, longoque spatio refici non posse sperassent,
 paucorum dierum opera, & labore ita refecta, ut nullius
 perfidiæ, neque eruptioni locus esset; neque quidquam om-
 nino relinqueretur, * quo aut in militibus, aut igni operi-
 bus noceri posset; eodemq; exemplo sentiunt totam urbem,
 qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumviri posse;
 sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset;

344 * Cum pene adificata in muris ab exercitu nostro mania
 uiderentur; * ac tela manu conijcerentur; * suorumque tor-
 mentorum usum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio
 propinquitatis interire; parique conditione e muro, actur-
 ribus bellandi data, uirtute se nostris adæquare non posse
 intelligunt; ad easdem deditiois condiciones recurrunt.

* M. Varro in ulteriore Hispania, initio cognitis ijs re-
 1v. bus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompeianis rebus,
 amicissime de Cesare loquebatur; Præoccupatum sese le-
 gatione, ab Cn. Pompeio teneri obstrictum fide: necessitu-
 dinem quidem sibi nihilo minorem cum Cesare interce-
 dere; neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fidu-
 ciariam operam obtineret; quæ uires suæ, quæ uoluntas er-
 345 ga Cesare[m] totius prouinciæ. * Hæc omnibus referebat ser-
 monibus; neque se in ullam partem mouebat, postea uero,
 cum Cesare[m] ad Massiliam* detineri cognouit, copias Pe-
 treij cum exercitu Afranij esse coniunctas, magna auxilia
 cõuenisse, magnâ esse in spe, atq; expectatione, & * consen-
 tire omnem citeriorem prouinciã, quæque postea accide-
 rant, de angustijs ad illud rei frumentariæ accepit; atq;
 hæc ad eum latius, atque inflatus Afranius perscribebat; se
 quoque ad motum fortunæ mouere cœpit; delectum habuit

tota

tota prouincia; Legionibus completis I I. cohortes circiter,
 xxx. alarias addidit: frumenti magnam numerum coëgit,
 quod Massiliensibus, item* quod Afranio, Petreioque mit-
 teret; naues longas x. Gaditanis, ut facerent, imperauit:
 complures præterea* Hispani faciendas curauit: pecuniam
 omnem omniaque ornamenta ex fano Hercules in oppidum
 Gades contulit, eo v I I. cohortes præsidij causa, ex pro-
 uincia misit, Caiumque Gallonium, equitem Romanum, fa-
 miliarem Domitij, qui eo procuranda hereditatis causa,
 uenerat, missus a Domitio, oppido Gadibus præfecit: arma
 omnia priuata, & publica in domum Gallonij contulit:
 * ipse habuit graues in Cesare[m] conciones, sepe ex tribu-
 nali prædicauit, aduersa Cesare[m] prælia fecisse, magnum
 numerum ab eo militum ad Afranium per fugisse. * hæc se 346
 certis nuncijs, certis auctoribus comperisse. * Quibus re-
 bus perterritos ciues Romanos eius prouinciæ, sibi ad rem-
 pub. administrandam HS CXC. millia, & argenti pon-
 do x x. millia, tritici modios CXX. millia polliceri coëgit.
 * quas Cesare esse amicas ciuitates arbitrabatur, ijs gra- 347
 uiora* onera iniungebat, præsidiaque eo deducebat, & iu-
 dicia in priuatos reddebat: qui uero uerba, atque oratio-
 nem aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum
 addicebat: prouinciã omnem in sua, & Pompeij uerba
 per iurandam adiebat. Cognitis rebus, quæ sunt
 gestæ in citeriore Hispania, parabat bellum. Ratio au-
 tem hæc erat belli, * ut secum I I. legiones Gadis confer-
 ret, naues, frumentumque omne ibi contineret. prouin-
 ciã enim omnem Casaris rebus fauere cognouerat: in in-
 sula, frumento nauibusque comparatis, bellum duci nõ dif-
 ficile existimabat. Caesar est multis necessarijsque rebus
 in Italiam reuocabatur, tamen constituerat nullam par-

tere

tem belli in Hispanijs relinquere; quod magna esse Pompeij beneficia, magnas clientelas in citeriore provincia sciebat. itaque, duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassio tribuno pleb. ipse cum equitibus D. C. magnis itineribus progreditur, edictumque prae mittit, ad quam diem magistratus, principesque omnium ciuitatum sibi esse praesto Cordubae uellet. quo edicto tota provincia* promulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam* mitteret, nullusue ciuis Romanus paullo notior,* quin ad statutum diem conueniret, simul* ipse Cordubae conuentus per se portas Varroni clausit; custodias, uigiliaeque in muro, turribusque disposuit. Cohortes 11. quae Colonicae appellabantur, cum eo casu uenissent tuendi oppidi causa, apud se retinuit. Eisdem diebus Carmonenses, quae est longe firmissima totius provinciae ciuitas, deductis 111. in arcem oppidi cohortibus a Varrone praesidio, per se cohortes eiecit, portasque praecelsit. Hoc uero magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet; ne itinere, aut traiectu intercluderetur. * tanta, ac tam secunda in Caesarem uoluntate provincia reperiebantur. Progresso ei paullo longius, litterae a Gadibus redduntur; simul atque cognitum sit de edicto Caesaris, consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium, quae essent ibi in praesidio, ut Gallonium ex oppido expellerent; urbem, insulamque Caesari seruarent. Hoc inuito consilio, denunciauissent Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus; si id non fecisset, sibi consilium capturos. Hoc timore adductum Gallonium, Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex 11. legionibus, quae Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante

& inspectante ipso, signa sustulit, seseque Hispalim recepit, atque in foro, & porticibus sine maleficio consedit. quod factum adeo eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro,* cum, itinere conuerso, sese* Ilipam Italicam uenturum promississet, certior a suis factus est, praecclusas esse portas. Tum uero omni interclusus itinere, ad Caesarem mittit, paratum se esse, legionem, cui iusserit tradere. Ille ad eum Sex. Caesarem mittit, atque huic tradi iubet. Tradita legione, Varro Cordubam ad Caesarem uenit: relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum est pecunia, tradit; &,* quod ubique habeat frumenti, ac nauium ostendit. Caesar, habita concione Cordubae, omnibus generatim gratias agit; Ciuibus Romanis, quod oppidum in sua potestate studuissent habere; Hispanis, quod praesidia expulissent; Gaditanis, quod conatus aduersariorum infregissent, seseque in libertatem uindicassent; tribunis mil. centurionibusque, qui eo praesidij causa uenerant, quod eorum consilia sua uirtute confirmassent; pecunias,* quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit; bona restituit ijs, quos liberius locutos, hanc penam tulisse cognouerat. tributis quibusdam publicis, priuatisque praemijs, reliquos in posterum bona spe complet; biduumque Cordubae commoratus Gades proficiscitur; pecunias, monumenta atque, quae ex fano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet; provincia Q. Cassium praeficit; huic 11. legiones attribuit: ipse ijs nauibus, quas M. Varro, quasque Gaditani iussa Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi rotius fere citerioris provinciae

legatio

legationes Caesaris aduentum expectabant. Eadem ratione priuatim, ac publice quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam peruenit. ibi, legem de dictatore latam, seseque Dictatorem dictum a M. Lepido pratore cognoscit. * MASSILIENSES omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis praelio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflctati, ex diutina conclusione, & * mutatione uictus, (panico enim uetere, atque hordeo corrupto omnes alebantur; quod, ad huiusmodi casus antiquitus paratum, in * publicum contulerant) detecta turri, labefacta magna parte muri, auxilijs prouinciarum, & exercituum desperatis, quos in Caesaris potestatem uenisse cognouerant, sese dedere sine fraude constituunt. sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium uoluntate, nauibus III. comparatis, ex quibus II. familiaribus suis attribuerat, unam ipse conscenderat, nauis turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatae naues, quae * iussu Bruti consuetudine quotidiana ad portum excubabant; sublatis anchoris sequi coeperunt, ex ijs unum ipsius nauigium contendit, & fugere perseuerauit, auxilioque tempestatis ex conspectu abiit; * duo perterrita concursu nostrarum nauium, sese in portum receperunt. Massilienses arma, tormentaque ex oppido, ut est imperatum, proferunt; naues ex portu naualibusque educunt; pecuniam ex publico tradunt. Quibus rebus confectis, Caesar magis eos pro nomine, & * uetustate, quam pro meritis in se ciuitatis conseruans, II. ibi legiones praesidio relinquit; ceteras in Italiam mittit; ipse ad urbem profectus. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam pro

profectus ex Sicilia, * & iam ab initio copias P. Attij Varr. despiciens, II. legiones ex IV. quas a Cesare acceperat, & 350
D. equites transportabat: biduoque, & noctibus III. nauigatione consumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupeis passuum XXII. millia, habetque non incommodam aetate stationem, & duobus eminentibus promontorijs continetur. Huius aduentum L. Caesar filius cum X. longis nauibus ad Clupeam praestolans (quas naues Vtica ex praedonum bello subductas, P. Attius reficiendas, huius belli causa, curauerat) * ueritus nauium multitudinem ex alto refugerat; appulsaque ad proximum littus trireme constrata, & in litore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Id oppidum C. Considius Longus, unius legionis praesidio tuebatur. reliquae Caesaris naues eius fuga Adrumetum se receperunt. Hunc * secutus M. Rufus quaestor nauibus XII. quas praesidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam relictum in litore nauem conspexit, hanc remulco abstraxit: ipse ad Curioem cum classe rediit. Curio Marcium Vticam nauibus praemittit: ipse eodem cum exercitu profectus: biduoque iter progressus ad flumen Bagradam * peruenit: * ibi C. Caninius Rebilum, legatum cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu * antecedit ad castra exploranda Corneliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. In autem est ingu directum, eminent in mare, utraque ex parte praeruptum, atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte, quae ad Vticam uergit. abest directo itinere ab Vtica * paullo amplius passus mille. sed hoc itinere est 352
fons, quo mare succedit longius; lateque is locus restagnat: quem si quis uitare uoluerit, & I. millium circuitu

in oppidum perueniet. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conficit, muro oppidoque coniuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci, una ex parte ipso oppido Utica, altera theatro, quod est ante oppidum, substructionibus eius operis maximis, aditu ad castra difficili, & angusto: simul animaduertit, multa undique portari, atque agi plenissimis uis, quæ repentini tumultus timore ex agris in urbem confertbantur. Hæc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ eodemque tempore his rebus subsidio DC. equites Numidæ ex oppido, peditesque CD. mittuntur a Varo; quos auxilij causa rex Iuba paucis diebus ante Uticam miserat: huic & paternum hospitium cum Pompeio, & simul et cū Curione intercedebat; quod tribumus pl. legem promulgauerat, qua lege regnum Iubæ publicauerat. Concurrunt equites inter se. neque uero primum impetum nostrorum Numidæ ferre potuerunt: sed, interfectis circiter CXX. reliquisse in castra ad oppidum receperunt. Interim aduentu longarum nauium, Curio pronuciari onerarijs nauibus iubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter CC. se in bustium habiturum loca, qui non e uestigio ad castra Corneliana uela * duxisset. Qua pronuciatione facta, temporis puncto, sublatis anchoris omnes Uticam relinquunt, & quo imperatum est, transeunt. quæ res omnium rerum copia compleuit exercitum. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque uniuersi exercitus conclamatione imperator appellatur. postero die Uticam exercitum ducit, & prope oppidum castra ponit. nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna auxilia equitum peditumque, ab rege missa, Uticam uenire. eodemque tempore uis magna

gna pulueris cernebatur; & uestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus, præmittit equites, qui primam impetum sustineant, ac morentur: ipse celeriter, ab opere deductis legionibus, aciem instruit, equitesque committunt prælium: & prius, quam plene legiones explicari, & consistere possent; tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & sine timore, iter fecerant, in fugam se coniiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per littora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt. Proxima nocte centuriones Marsi II. ex castris Curionis cum manipularibus suis CXXII. ad Attium Varum per fugiunt. ij, seu uere, * quam habuerint, opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt (nam, quæ uolumus, & credimus libenter; & quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant quidem certe, totius exercitus animos alienos esse a Curione; maxime optus esse, in conspectum exercitum uenire, & colloquendi dare facultatem. Quæ opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit. facit idem Curio, atque una ualle non magna interiecta, suas uterque copias instruit. Erat in exercitu Vari Sex. Quintilius Varus; quem fuisse Corfinij supra demonstratum est. Hic dimissus a Cesare, in Africam uenerat; * legionesque eas traduxerat, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Caesar; adeo, ut, paucis mutatis centurionibus, ijdem ordines, manipuli que constarent. hanc nactus appellationis causam Quintilius circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cepit, * ne primam sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se quæstorem dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem

essent usi fortuna, eademque in obsidione perpassi; neque pugnantibus, a quibus in contumeliam per fugam appellarentur. His pauca ad spem largitionis addit, quae ab sua liberalitate, si se, atque Attium secuti essent, expectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio; atque ita suas uterque copias reducit. at in castris Curionis magnus omnium incessit timor, nam is uariis hominum sermonibus celeriter augebatur, unusquisque enim opinione fingebat; et ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat, hoc ubi uno auctore ad plures permanuerat, atque alius alij tradiderat; plures auctores eius rei uidebantur: Civile bellum; genus hominum, quod liceret libere facere, et sequi, quod uellent, legiones eae, quae paulo ante apud aduersarios fuerant, nam etiam Caesaris beneficium mutauerat consuetudo, qua efferrentur municipia etiam aduersis partibus coniuncta. Namque ex Marsis, Pelignisque ueniebant, ut qui superiore nocte in contubernijs, commilitonesque nonnulli grauiores sermones militum uulgo durius accipiebant. nonnulla etiam ab ijs, qui diuulgentibus uideri uolebant fingebantur.

VI. **Q**UIBUS de causis concilio conuocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiae, quae conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent; quod huiusmodi militum consilijs otium maxime contrarium esse arbitrarentur. postremo praestare dicebant, per uirtutem in pugna belli fortunam experiri, quam, desertos, et circumuentos a suis, grauissimum supplicium pati. porro erant, qui censerent, de tertia uigilia in castra Cornelianam recedendum; ut, maiore spatio temporis interiecto, militum mentes sanarentur; simul, si quid grauius

accidisset, magna multitudine nauium et tutius, et facilius in Siciliam receptus daretur. Curio utrumque improbens consilium; quantum alteri sententiae deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissima fuga rationem habere; illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Quae enim, inquit, fiducia, et opere, et natura loci munissima castra expugnari posse confidimus? aut uero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non et felicitas rerum gestarum, exercitus beneuolentiam imperatoribus; et res aduersae odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, nisi turpem fugam, et desperationem omnium; et alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timere: quod illis licentiam timor augeat, nostris studia deminuat. Quod si iam, inquit, haec explorata habemus, quae de exercitus alienatione dicuntur, quae quidem ego aut omnino falsa, aut certe minor opinione esse confido: quanto hac dissimulari, et occultari, quam per nos confirmari, praestat? an non, uti corporis uulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersarijs augeamus? At etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse desiciam: atque omnia prius experienda arbitror, magna ex parte iam me una uobiscum de re iudicium facturum confido. Dimisso consilio, concionem aduocat militum commemorat, quo sit eorum usus studio ad Corsinium

358 *Cæsar*; ut magnam partem Italia beneficio, atque auctoritate eorum suam fecerit. Vos enim uestrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta; neque sine causa & *Cæsar* amicitissime de uobis, & illi grauissime iudicauerunt. *Pompeius* enim, nullo prælio pulsus, uestri fasti præiudicio demotus, Italia excessit. *Cæsar* me, quem sibi clarissimum habuit, * prouinciamque Siciliam, atque Africam, sine quibus urbem, atque Italiam tueri non potest, uestra fidei commisit. Adiunt, qui uos hortentur, ut a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos circumuenire, & nos nefario scelere obstringere? aut quid irati grauius de uobis sentire possunt, quam, ut eos prodatis, qui se uobis omnia debere iudicant? & in eorum potestatem ueniat, qui se per uos perisse existimant? An uero in Hispanias res gestas *Cæsaris* non audistis? duos pulsos exercitus? duas receptas prouincias? hæc acta diebus XL. quibus in conspectum aduersariorum uenerit *Cæsar*. an, qui incolumes resistere non potuerunt, perditii * resistunt? * uos autem incerta uictoria *Cæsarem* secuti, diiudicata iam belli fortuna, uictum * sequemini, cum uestri officij præmia percipere debeatis? Desertio enim se, ac proditos a uobis dicunt; & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vosne uero L. *Domitium*, an uos L. *Domitium* deseruit? nonne extremam pati fortunam paratos proiecit? ille? non sibi, clam uobis, salutem fuga petiuit? * non, proditi per illum, *Cæsaris* beneficio estis conseruati? Sacramento quidem uos tenere quæ potuit, cum, proiectis fascibus, & deposito imperio, priuatus, & captus ipse in alienam uenisset potestatem; relinquatur noua religio, ut, eo neglecto sacramento, quo* nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditio

deditio ducis, & capitis deminatione sublatum est. At credo, si *Cæsarem* probatis, * in me offunditis, qui de meis in uos meritis prædicaturus non sum; quæ sunt adhuc & mea uoluntate, & uestra expectatione leniora. sed tamen sui laboris milites semper euentu belli præmia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne uos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunam cur præteream? An pœnitent uos, quod saluum, atque incolumen exercitum, nulla omnino naue desiderata, traduxerim? quod classem hostium primo impetu adueniens prostigauerim? quod bis per biduum equestri prælio superauerim? quod ex portu, sinuque aduersariorum CC. naues onerarias, adduxerim, eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque nauibus commeari inuari possint? Hac uos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Corsuicensem ignominiam, an * Italia fugam, an Hispaniarum deditioem, an Africæ belli præiudicia, sequimini? Equidem me *Cæsaris* militem dici uolui: uos me imperatoris nomine appellauistis. Cuius si uos pœnitet; uestrum uobis beneficium * remitto; mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse uideamini. * Qua oratione permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustineri uiderentur. discedentem uero ex concione uniuersi cohortantur, magno fit animo, non dubitet prælium committere, & suam fidem, uirtutemque experiri. Quo facto commutata omnium & uoluntate, & opinione * consensu suo constituit *Curio*, cum primum sit * data potestas, prælio rem committere. Postera die productos loco eodem, quo superioribus diebus constiterat, in acie collocat. ne *Varnus* quidē

VII. *Attius dubitat copias producere; siue sollicitandi militibus siue aequo loco dimicandi detur occasio; ne facultatem praetermittat. * ERAT uallibus inter duas acies; ut supra demonstratum est, non ita magna; aut difficili, & arduo adscensu. hanc, uterque; si aduersariorum copia transire conarentur; expectabat; * quo aequiore loco praelium committeretur. simul a sinistro cornu P. Attij equitatus omnis, & una leuis armatura intriecti complures, cum se in uallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinatorum cohortes mittit; quorum primum impetum equites hostium non tulerunt; sed, admissis equis, ad suos refugerunt: relictis ab ijs, qui una procurrerant, leuis armatura circumueniebantur, atque interficiebantur ab nostris. Huc tota Vari conuersa acies, suos fugere, & concidi uidebat. Tum Rebilus legatus Caesaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere usum in re militari sciebat, Perterritum, inquit, hostem uides, Curio: quid dubitas ui temporis opportunitate? Ille unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, quae pridie sibi confirmassent, se qui sese iubet, & praecursit ante omnes: adeoque erat impedita uallis, ut in adscensu, nisi subleuati a suis, primi non facile enterentur. sed, praecursum animis Attianorum militum timore, & fuga, & cade suorum, nihil de resistendo cogitabant; omnesque iam se ab equitatu circumueniri arbitrabantur. itaque * prius, quam telum * adijci posset, aut nostri propius accederent; omnis Vari acies terga uertit, seque in castra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus de exercitu Curionis, primum agmen fugientium consecutus, magna uoce Varum nomine appellans requirebat; uti unus * esse ex eius militibus;*

libus, & monere aliquid uelle, ac dicere uideretur. ubi ille, sapius appellatus adspexit, ac restitit, & quis esset aut quid uellet, quae sicut; humerum aperit gladio appetit; paululumque absuit, quin Varum interficeret. quod ille periculum, sublato ad eius conatum scuto, uitauit. Fabius, a proximis militibus circumuentus, interficitur, * ac fugientium multitudine, ac turba portae castrorum occi- 363 pantur; atque impediuntur; pluresque in eo loco sine uulnere, quam in praelio, aut fuga, intereunt. neque multum absuit, quin etiam castris expellerentur: ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. * sed, cum loci natura, & munitio castrorum aditum prohibebat, tum quod ad praelium egressi Curionis milites, ijs rebus indigebant, quae ad oppugnationem castrorum erant usui. itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus, praeter Fabium, incolumibus, * ex numero aduersariorum circum- 364 ceter DC. interfectis, ac mille uulneratis: qui omnes discessu Curionis; multique praeterea, per simulationem uulnerum; ex castris in oppidum; propter timorem, sese recipiunt. Qua re animaduersa, Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatores in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia uigilia silentio exercitum in oppidum reducit. Postero die Curio Vticam obsidere, & uallo circummunire instituit. Erat in oppido multitudo insolens belli, * diuturnitate otij; Vticenses, pro quibusdam Caesaris in se beneficijs, illi amicissimis; conuentus, qui ex varijs generibus constaret; terror ex superioribus praелиjs magnus. itaque de deditioe omnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari uellet. Haec cum agerentur, nuncijs, praemissi ab rege Iuba, uenerunt, qui illum cum ma- gnis

gnis copijs adesse diceret, & de custodia, ac defensione, ut his hortarentur. quæ res eorum perterritos animos confirmavit. Nunciabantur hæc eadem Curioni, sed aliquandiu fides fieri, non poterat: tantam habebat suarum rerum fiduciam. Iamq; Caesaris in Hispania res secunda in Africam nuncijs, ac litteris perferebantur, quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se regem* ausurū existimabat. sed, ubi certis auctoribus comperit, minus v. & xx. millibus longe ab Utica eius copias abesse; relictis munitionibus, se in castra Corneliana recepit. huc frumentum comportare, castra munire, in viam conferre cepit statimq; in Siciliam misit, uti II. legiones, eliquosq; equitatus ad se mitteretur. Castra erant ad bellū ducentū aptissima,* natura, & loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ, & salis copia; cuius magna vis iam ex proximis erat salinis eo cōgesta. non materia multitudine arborum, non frumentum, cuius erant plenissimi agri, deficere poterat. itaque, suorum omnium consensu, Curio reliquas copias expectare, & bellum ducere parabat. His constitutis rebus, probatisq; consilijs, ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Iubam, reuocatum finitimo bello, & controuersis Leptitanorum, restitisse in regno; Saburam, eius præfectum, cum mediocribus copijs missum, Uticæ appropinquare. His auctoribus temere credens, consilium commutat, & prælium committere constituit. multum ad hanc rem probandam adiuvat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis prouentus, fiduciæ rei bene gerendæ. His rebus impulsus, equitatum omnem prima nocte ad castra hostiū mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex cum omnibus copijs insequēbatur, & v. I. millium passuum intervallo a Sabura

confe

confederat. Equites missi, nocte iter conficiunt: imprudentes, atque inopinantes hostes aggrediuntur. Numidæ enim quadam barbarâ consuetudine nullis ordinibus passim confederant. hos oppressos summo, & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo factō, ad Curionem equites reuertuntur, captiuosque ad eum reducunt. Curio cum omnibus copijs quarta uigilia exierat, cohortibus v. castris præsidio relictis. Progressus millia passuum v. I. equites conuenit; rem gestam cognouit; ex captiuis querit, quis castris ad Bagradam præsit; respondent, Saburam; reliqua, studio itineris conficiendi, querere prætermittit; proximaque respiciens signa, Videtisne, inquit, milites, captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regem, exiguas esse copias missas,* quæ paucis equitibus pares esse non poterint? proinde ad prædam, ad gloriam properate, ut iam de præmijs uestris, & de referenda gratia, cogitare incipiamus. Erant per se magna, quæ gesserant equites; præsertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. hæc tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, ut de suis homines* laudibus insolenter quidem, sed libenter prædicant. multa præterea spolia præferēbantur: capti homines, equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne uictoriam morari uideretur. ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi iubet sese; iterque accelerat, ut quammaxime ex fuga perterritos adoriri possent.* At illi, itinere totius noctis confecto, subsequi non poterant: atque alij alio loco resistebant. ne hæc quidem res Curionem* ab spe morabatur. *IUBA, certior factus a Sabura, de nocturno prælio, I. I. millia Hispanorum, & Gallorum equitum,

*quos,

* quos, sua custodia causa, circum se habere consueverat & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburaque submittit: ipse cum reliquis copiis, elephantisque XL. lentius subsequitur, suffocatus, praemissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum, peditumque instruit; atque his imperat, ut simulatione timoris, paulatim cedant, ac pedem referant: sese, cum opus esset, signum praelij daturum, & quod rem postulare cognouisset, imperatum. Curio, ad superiore[m] spem addita praesentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis longius esset progressus, confectio iam labore exercitum, XVI. millium spatio, consistit. dat signum suis Sabura, aciem constituit, & circum ordinem, atque hortari, incipit: sed peditatu dumtaxat procul ad speciem uititur, equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio, suosque hortatur, ut spem omnem in uirtute reponant. nec militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandum, uirtusque deerat. sed ij; numero CCC. (reliqui in itinere substituerant) quamcumque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogebant: sed neque longius fugientes prosequi, nec uehementius equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram, & auersos proterere incipit. Cum cohortes ex acie procurrissent, Numida integri celeritate impetum nostrorum effugiebant; rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant, & ab acie excludebant; sic neque in loco manere, ordinesque seruare, neque procurrere, & casum subire tutum uidebatur. Hostium copiae summis ab rege auxiliis, crebro augebantur. nostros uires lassitudine deficiebant. simul ij, qui uulnera acceperant, neque

acie

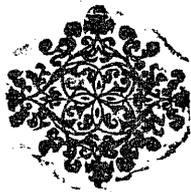
acie excedere, neque in locum tutum referri poterant, quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur. hi de sua salute desperantes, ut extremo uita tempore homines facere consueuerunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna seruare potuisset. plena erant omnia timoris, & luctus: Curio, ubi, perterritis omnibus, neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in reliquis rebus, 367 spem reliquam salutaris esse arbitratus, proximos colles capere uniuersos, atque eo inferri signa iubet, hos quoque praecipat missos a Sabura equitatus. tum uero ad summam desperationem nostri perueniunt, & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri prociumbunt. hortatur Curionem Cn. Domitius, praefectus equitum cum paucis equitibus circumstans, ut fuga salutem petat, atque in castra contendat, & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, nunquam amisso exercitu, quem a Casare fidei sua commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum confirmat, atque ita praelians interficitur. Equites per pauci ex praelio se recipiunt. sed ij, quos ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum causa, substituisse demonstratum est, fuga totius exercitus proci maduersa, sese incolumes in castra conferunt: milites ad unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quaestor, in castris relictus a Curione, cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant, atque obsecrant ut in Siciliam nauibus reportentur. pollicetur, magistrisque imperat nauium, ut primo uespere omnes scaphas ad littus appulsas habeant. sed tantus fuit omnium terror, ut alij adesse copias Iuba dicerent, alij cum legionibus instare Varum, iamque se puluerem uenientium cernere: quarum rerum nihil omni-

nimo

nino acciderat, alij classẽ hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque confulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horũ fuga nauium onerariarum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium imperiumque conueniebant. sed tanta erat, completis littoribus, contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderet; ut multitudinem, atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui hoc timore propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresque familiae, qui aut gratia, aut misericordia ualerent, aut naues adnare possent, recepti in Siciliam incolumes peruenirent: reliqua copia, missis ad Varum nocte, *legatorum numero centurionibus, sese ei dederunt. quorum cohortes militum Iuba postero die ante oppidum conspicatus, suam esse praedicans praedam, magnã partem eorum interfici iussit: paucos electos in regnum remisit. Cum Varus, suam fidem ab eo laedi quereretur, neque resistere auderet; ipse, equo in oppidum uectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri uellet, Vticam constituit, atque imperauit:

§ 68 *diebusque aequae post paucis, se in regnum cum omnibus copiis recepit.

C. IVL.

C. IVLII CAESARIS

COMMENT. DE BELLO

CIVILI,

LIBER III.

HVIVS LIBRI CAPITA:

- I. Caesaris dictatoris diligentia, in urbanis rebus constitutis: & Pompeii copiarum ingens magnitudo.
- II. Caesar in Pharsalia trajicit: eius aliquot inanes naues Bibulus incendit. Salonenfesefese ab Octauij obsidione fortiter liberant.
- III. Caesaris ad Pompeium legatio de pace, & eius, in illo consequendo, celeritas.
- IV. Colloquia de pace, Pompeianorum insolentia impedita.
- V. Motus urbanus, a Senatu repressus, & Milonis, Calijque nece extinctus.
- VI. Naualis Caesarianorum pugna secunda. Item eiusdem tyronum ignauia, & veteranorum virtus.
- VII. Caesar & Pompeius statim castra mouent. Scipionis auaritia & crudelitas, in pecuniis ab Asiaticis exigendis.
- VIII. Scipionis & Domitij leues aliquot pugnae equestres.
- IX. Caesar, & Pompeius, castris prope positis, leuibus proeliis inter se contendant.
- X. Caesarianorum patientia, in penuria rei frumentariae perferenda.
- XI. Auersum proelium Pompeij ad castra Caesaris; & aliquot Caesarianorum militum virtus.
- XII. Caesar Pompeium ad proeliandum prouocat. Pompeius pabuli inopia laborat. ad eum Allobroges duo perfugiant.
- XIII. Pompeij proelium secundum aduersus Marcellinum Caesaris quaestorem.
- XIV. Caesaris pugna secunda: & vicissim Pompeij victoria insignis.
- XV. Caesar, habita oratione, suos confirmat: magnisque itineribus emensis, cum eum Pompeius sequeretur, Domitij se copiis ad Thessaliam coniungit.
- XVI. Thessalia Caesari adiungitur. Pompeiani, coniunctis Scipionis copiis, de Caesarianorum bonis, inter se partiendis, deliberant.
- XVII. Vtriusque exercitus comparatio ad pugnam, & simul imperatorum ad milites cohortatio.

XIX. Caesaris

- XII. Caesaris de Pompeio victoria Pharsalica; & summa eius fide, in pefequenda victoria, celeritas.
- XIX. Cassius, Caesariana classe ad Messanam incensa, in fugam compellitur. Caesar Pompeium persequitur, qui ad Prolemæum regem profugus, perfidio se interficitur.
- XX. Portenta, Caesaris victoriam indicantia; & eiusdem industria, in Alexandria, & rege occupando.
- XXI. Caesar Pharum apprehendit, & Alexandria partem aduersus Achilla copias communit.

Ab. v. C.
705.

I. **D**ICTATORE habente comitia Cesare, consules creantur Iulius Caesar, & P. Sertulius. is enim erat annus, quo per leges ei, consulem fieri liceret. His rebus confectis, cum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur; constituit, ut arbitri darentur: per eos fierent estimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eâ creditoribus traderentur. hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum, minuendumq; qui fere bella, & ciuiles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tuendam existimationem esse aptissimum existimauit. item prætoribus, tribunisq; pleb. rogationes ad populum ferentibus, nonnullos, ambibus Pompeia lege damnatos illis * temporibus, quibus in urbe præsidia legionum Pompeius habuerat (quæ iudicia, alijs audientibus iudicibus, alijs sententiâ ferentibus, singulis diebus erant perfecta) in integrum restituit; qui se illi initio ciuilis belli obtulerant, si sua opera in bello uellet, perinde estimans, ac si usus esset, quoniam sui fecissent potestatem, statuerat enim, hos prius iudicio populi debere restitui, quam suo beneficio uideri receptos; ne aut ingratus, in referenda gratiâ, aut arrogans, * in præripiendo populi beneficio, uideretur. His rebus, & ferijs Latinis, comitijsq; omnibus perficiendis, XI. dies tribuni dictaturaque se abdicat, & ab urbe proficiscitur.

Brundisiumque peruenit. eo legiones XII. equitatum omnem uenire iusserat. sed tantum nauium reperit, ut anguste xv. millia legionariorum militum, & Dequites transportare possent. hoc unum, inopia nauium, Caesari ad cõficiendi belli celeritatem defuit. atque eâ copia ipse hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat, & grauis autumnus in Apulia, circumque Brundisium ex saluberrimis Gallia, & Hispania regionibus omnem exercitum ualde dime tentauerat. Pompeius, * anni spatium ad comparandas copias nactus, quod uacuum a bello, atq; ab hoste otiosum fuerat, magnâ ex Asia, Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnicæ, & Aegypto classem coegerat. magnam crannibus locis * edificandam curauerat; magnam imperatam Asia, Syria, * regibusque omnibus, & dynastijs, & tetrarchis, & Liberijs Achaia populis pecuniam exegerat; magnam societates earum prouinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegerat. legiones esse cerat ciuium Romanorum IX. v. ex Italia, quas traduxerat; unam ex Sicilia ueteranam, quam, factâ ex duabus, Gemellam appellabat; unam, ex Creta, & Macedonia ex ueteranis militibus; qui, dimissi a superioribus imperatoribus, in ijs prouincijs confederant; II. ex Asia, quas Lentulus consul * conscribendas curauerat. Præterea magnum numerum ex Thessalia, Bœotia, Achaia, Epiroq; supplementi nomine in legiones distribuuerat. His Antonianos milites admiscuerat: Præter has expectabat cum Scipione ex Syria legiones I I. Sagittariorum ex Creta, Lacedæmone, Ponto atque Syria, reliquisque ciuitatibus III. millia numero habebat, * funditorum cohortes V I.

370

mercenarias II. delectorum equitum VII. millia, ex quibus DC. Gallos Deiotarus adduxerat, D. Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia dederat, & * Safalem filium miserat. Ex Macedonia CC. erāt, quibus Rascipolis præerat, excellenti uirtute. Quingentos ex Gabinianis Alexandria Gallos, Germanosque, quos ibi A. Gabinius præsidij causa apud regem Ptolemaeum reliquerat, Pöpeius filius cum classe adduxerat; DCCC. quos ex seruis, suis pastorumque suorum coegerat trecentos, Tarcondarius, Castor, & * Donilaus, ex Gallogræcia * dederant, horum alter una uenerat, alter filium miserat. * CC. ex Syria à Comageno Antiocho, cui magna premia Pöpeius tribuit, missi erant; in his plerique Hippotoxota. Huc Dardanos, Bessos partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos; item Macedonas, Thessalos, & reliquorum gentium, & ciuitatum adiecerat; atque eum, quem supra demonstrauimus, numerum expleuerat. Frumenti uim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus cõparauerat. hyemare Dyrrhachio, Apollonia, omnibusque oppidis maritimis constituerat, ut mare Casarem transire prohiberet: * eius rei causa omni ora maritima classem disposuerat. præerat Aegyptijs nauibus Pompeius filius; Asiaticis D. Lelius, & C. Triarius; Syriacis C. Cassius; Rhodijs C. Marcellus, cum C. Pomponio; Lyburnicæ, atque Achaicæ classi Scribonius Libo, & M. Octauius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus, cuncta administrabat: huc summa imperij respiciebat. * C A P. II. SAR, ut Brundisium uenit, cõcionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum, at periculorum esset peruentum, * a quo animo mancipia, atque impedimenta in Italia

Italia relinquerent; ipsi expediti naues constenderent, quo maior numerus militum posset imponi, omniaque ex uictoria, & ex sua liberalitate sperarent; conclamantibus omnibus, imperaret, quid uellet: quodcumque imperauisset, * se a quo animo esse facturos; pridie non. Ian. naues solui imperit: ut supra demonstratum est, legionibus VII. postridie terram attingit. * Ceramiorum saxa inter, & alia loca periculosa quietam nauis stationem, & portus omnes timēs, quos teneri ab aduersarijs arbitratur, ad eum locum, qui appellatur Pharsalia, omnibus nauibus ad unam insulam: nauis milites exposuit. * Erat Orici Lucresius Histus, & Minucius Rufus cum Asiaticis nauibus XXI. quibus iussu D. Lelii præerant: M. Bibulus cum nauibus ex. Coryra. sed * neque sibi confisi, ex portu prodire, aut ausi; cum Cæsar omnino * XXI. nauis longas præsidio duxisset; in quibus * erat etiam ipse: neque illi Bibulus, impeditis nauibus, dispersisque remigibus, satis mature occurrit; quod prius ad continentem uisus est Cæsar, quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. Expositis militibus, naues eadem nocte Brundisium à Cæsar, e remittuntur; ut reliquæ legiones, equitatusque transportari possent, Huius officio præpositus erat Fusius Calenus, legatus, qui celeriter in transportandis legionibus adhiberet. sed serius a terra prouectæ naues, neque usæ nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bibulus enim, Coryra certior factus de aduentu Casaris sperans se alicui parti onestiarum nauium occurrere posse, inanibus occurrit; & nauis circiter xxx. * in eas diligenter suæ, ac doloris iracundia eripit, omnesque incedit; eodemque igne nauas, domosque nauis interfecit, magnitudine pœnæ reliquos deterere sperans. Hoc confectio ne-

gotio, a Salonis ad Orici portum stationes, littoraque omnia longe, lateque classibus occupavit: custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hyeme in navibus excubabat, neque ullum laborem, aut minus despiciens, neque subsidium expectans, * si in Caesaris conspectum veniret. * Sed post discessum Lyburnarum ex Illyrico, M. Octavius cum ijs quas habebat, navibus Salonas pervenit, * ibiq; concitatis Dalmatis reliquisq; barbaris, Hissam a Caesaris amicitia auertit: conuentum * Salonis cum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi permouere posset, oppidum oppugnare instituit. est autem oppidum & loci natura, & colle munitum. sed celeriter ciues Romani, li-
 378 gneis effectis turribus, * sese munierunt: & cum essent infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti uulneribus, ad extremum auxilium descenderunt, ferroque omnes pueros liberauerunt, & praefectis omniura mulierum criminibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia, Octavius quinque castris oppidum circumdedit; atque uno tempore obsidione, * & oppugnationibus eos premere coepit. Illi omnia perpeti parati, maxime a * re frumentaria laborabant, * qua de re missis ad Caesarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant. & longo interposito spatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset; nacti occasione meridiani temporis discessu eorum, pueris, mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianae consuetudinis desideraretur, ipsi, manu facta, cum ijs, quos nuper manumissos liberauerant, in proxima Octavij castra irruerunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque

eos

eos castris exbulerunt; & magno numero interfecto, reliquos, atque ipsum Octavianum in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque hyems appropinquabat; & * tantis detrimentis * acceptis, Octavius, de-
 379 sperata oppugnatione oppidi, Dyrrachium sese ad Pompeium recepit. * DEMONSTRATVM est, L. VI. II. bullium Rufum Pompeij praefectum, bis in potestatem pervenisse Caesaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficijs Caesar iudicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem ex summa mandatorum: Debere utrumque pertinaciae finem facere, & ab armis discedere, neque amplius fortunam periclitari; satis esse magna utrumque incommoda accepta; quae pro disciplina, & praecipis habere possent, ut reliquos casus timerent: illum ab Italia expulsus, amissa Sicilia, & Sardinia, duabusque Hispanijs, & cohortibus in Italia, atque Hispania civium Romanorum c. atque xxx. se morte Curvionis, & detrimento * Africani exercitus tanto, militumque
 380 deditioe ad Corcyram: proinde sibi, ac reipub. parcerent, quantumque in bello fortuna posset, iam ipsi incommodis suis satis essent documento: hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares ambo viderentur: si vero alteri paulum modo tribuisset fortuna, non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur; neque fore aequa parte contentum, qui se omnia habiturum consideret: conditiones pacis, quoniam antea convenire non potuissent, Romae a Senatu, & a populo peti
 381 debere: * interea & reipub. & ipsis placere oportere; si licetque in concione statim iuravisset, se triduo proximo

exerci

exercitum dimissurum, de positisq; armis, auxiliisque, quibus nunc considerent, necessario populi senatusque iudicio fore utrumque contentum: hac quo facilius Pompeio probari possent, omnes suas terrestres, urbiumque copias dimissurum. P. Vilius, ijs expositis a Cesare, non minus necessarium esse existimavit de repentino adventu Caesaris Pompeium fieri certiores, uti ad id consilium capere posset, ante quam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuo, & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pompeium contendit, ut, adesse Cesarem omnibus copijs, nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Candavia, iterque ex Macedonia in Ilyberna, Apolloniã, Dyrrhachiumq; habebat, sed, re nova perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere cepit; ne Cesare ora maritimã civitates occuparet. At ille, expositis militibus, eodẽ die Oricum proficiscitur. Quo cum venisset, L. Torquatus, qui iussu Pompeij oppido præerat, presidiumque ibi Parthiurum habebat, conatus portis clausis oppidum defendere; cum Græcos mirum adscendere, atque arma capere iuberet; illi autem se contra imperatorem populi Romani pugnaturos esse negarent; oppidani autem sua sponte Casarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxilijs, portis aperuit, & se, atque oppidum Cesari dedit, incolumisque ab eo servatus est. Recepto Cesare Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Eius adventu audito, L. Strabonius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidisque ab Apolloniatis exigere cepit. Illi vero daturus se negare, neque consilium præcelsuros, neque sibi iudicium sumpturos contra id, quod omnis Italia, populusque Romanus iudicavisset. Quorum cognita voluntate, clam profugit. Apolloniates ad Casarem lega-

tos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bellidenses, Amantini, & reliquæ finitimæ civitates, totaque Epirus, & legati ad Casarem missi, quæ imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs rebus, quæ erant Orici, atque Apolloniæ gestæ; Dyrrhachio timens, diurnis eo, nocturnisque itineribus contendit, quo simulac Cesare appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei commiserat, neque intermiserat, ut pene omnes in Epiro finitimisque regionibus signa relinquere, complures arma projicerent, ac fugæ simile iter videretur, sed, cum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset, castraque metari iussisset, perterriti etiam tum exercitui, princeps Labienus procedit, iuratque, se eum non deserturum, eundemque casum subiturum, quemcumque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui iurati legati, hos tribus milium centurioneque sequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. * CAE. IV. 184
S A R * perfecto occupato itinere ad Dyrrhachium, sine pro-
perandi facili, castraque ad flumen Apsum ponit, in sinibus
Apolloniatis; ut vigilijs, castellisque benemeritæ civitates
intus essent: ibique vel quarum ex Italia legionum adventum
expectare, & sub pellibus hinc mare constituit. hoc idem
Pompeius facit, & trans flumen Apsum positæ castris, eo
copias omnes, auxiliaque committit. Calenus, legionibus, equi-
tibusque Brundisij in naues impositis, ut erat præceptum a
Cesare, quantum navium facultate habebat, naues solvit, paulatim
a portu progressus, interas a Cesare accipit, quibus
adest certior factus portus, Iitoraque omnia classibus
navelque omnium tenent. Quo cognito se in portum recipit,
præcipuoque consilio administrabatur, delata Oricum, atque

a Bibulo expugnata est: qui de servis, liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, & ad unū interficit. ita, exiguo tempore, * magno casu totius exercitus salus constitit. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum, & sicut mari, portubusq; Casarem prohibebat, ita ipse * omni terra earum regionum prohibebatur. praesidijs enim dispositis, omnia littora a Casare tenebantur, neque lignandi, neque aquandi, neque naues ad terrā religandi potestas fiebat. erat res in magna difficultate summisque angustijs rerum necessariarū premebantur, adeo, ut cogentur, sicuti reliquum commatum, ita ligna, 387 atque aquā, Corcyra nauibus onerarijs supportare. * Atque uno tempore accidit, ut difficilioribus usi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tecta naues, nocturnum * excipere rorem cogentur: quas tamen difficultates patienter, & aequo animo ferebant, neq; sibi nudanda littora, & relinquendos portus existimabant. Sed, cum essent in quibus demonstravi angustijs, ac se Libo cum Bibulo coniunxisset, loquuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis, quorum alter oppidi muris, alter praesidijs terrestribus praerat; uelle se de maximis rebus cum Casare loqui, si sibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandae causa, ut de compositione acturi uiderentur. Interim postulant, ut sint inductae, atque ab ijs impetrant. magnum enim, quod afferebant, uidebatur, & Casarem id summe sciebant cupere; & * perfecturum aliquid de Bibuli mandatis, existimatur. Casar eo tempore cum legione una profectus erat ad recipiendas ulteriores ciuitates, & rem frumentariam expediendam; qua anguste utebatur. * Erat autē ad Bubrotum, oppidum oppositum Corcyrae. Ibi ab Acilio certior

certior, & Murco per litteras factus de postulatis Libonis, & Bibuli, legionem relinquit; ipse Oricum reueritur. eo cum uenisset, euocantur illi ad colloquium: prodit Libo, atque excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat, inimicitiasq; habebat etiam priuatas cū Casare, ex adilitate, & praetura conceptas; * ob eam rem colloquium uitasse, ne res maximae spei, maximaeq; utilitatis eius iracundia impedirentur: Pompeij summam esse, ac fuisse semper uoluntatem, ut componeretur, atq; ab armis discederetur: sed potestatem se eius rei nullam habere, propterea quod de consilij sententia summam belli, res, unaq; omnium Pompeio permiserint: sed postulatis Casaris cognitis, missuros ad Pompeium, atque illum reliqua * perfecturum, hortantibus ipsis: interea maneret inductia, dum ab illo rediri possit, neue alter alteri noceret. huc addit pauca de causa, & de copijs, auxilijsq; suis. Quibus rebus * neque tum 388 respondendum Casar existimabat; neque nunc, ut memoriae prodatur, satis causae putamus. Postulabat Casar, ut legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperet, aut acceptos per se ad eum perducerent. quod ad inductias pertineret, sic belli rationem esse diuisam; ut illi classe naues, auxiliaq; sua impedirent, ipse ut aqua, terraq; eos prohiberet, & si hoc sibi remitti uellent, remitterent ipsi de maritimis custodijs, sen illud tenerent, se quoque id retenturum. nihilominus tamen agi posse de compositione, ut haec non remitterentur, neque hanc rem esse impedimenti loco. Ille neque legatos Casaris recipere, neque periculum praestare eorum, sed totam rem ad Pompeium reijcere: unum instare de inductijs, ne beneuissent; contendere. * Quos ubi Casar intellexit, praesentis periculi, atque inopiae uitandae causa, omnem orationem

tionem instituisset, neque ullam spem, aut conditionem pacis afferre, ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Bibulus, multos dies terra prohibitus, & grauiore morbo frigere, ac labore implicitus, cum neque curari posset, neque susceptum officium desere uellet, * uim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum summa imperij redijt, sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat, * Vibullius, sedato tumultu quem repentinus aduentus Caesaris concitauerat, ubi primum, rursus adhibito Libone, & L. Luceio, & Theophane, * quibus communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat, de mandatis Caesaris agere instituit, eum ingressum in sermonem Pompeius interpellauit, & loqui plura prohibuit. Quid mihi, inquit, aut uita, aut ciuitate opus est, quam beneficio Caesaris habere uidebor? * cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor, bello perfecto. Ab ijs Caesar hac dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus est alijs rationibus per colloquia de pace agere. Inter bina castra Pompeij, atque Caesaris unum flumen tantum intererat. Apud, crebraque inter se colloquia milites habebant, neque ullum interim telum per passionem colloquentium traieciatur. Mittit P. Vatinius legatum ad ripam ipsam fluminis; qui ea, quae maxime ad pacem pertinere uiderentur, ageret, & crebro magna uoce pronuntiaret; Liceret ne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere, quod etiam fugitiuis ab saltu Pyrenaeo, praedonibusque licuisset; praesertim, ut id agerent, ne ciues cum ciuibus armis decertarent. Multa suppliciter locutus, ut de sua, atque omnium salute debeat. * silentioque ab utrisque militibus factum auditum responsum est ab altera parte, A.

Varronem

Varronem profiteri, se altera die ad colloquium uenturum; * atque una etiam utrinque admodum tuto legati uenire, & quae uellent, exponere possent, certumque ei rei tempus constituitur. Quo cum esset postero die uentum, magna utrinque multitudo conuenit; magnaque erat eius rei exspectatio, atque omnium inuenti animi ad pacem esse uidebantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodijt, * summis sa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinius incipit, quorum mediam orationem * interrumpunt undique subito tela immissa; quae ille, obrectus armis militum, uitauit. uulnerantur tamen complures, in his Cornelius Balbus, M. Ploius, L. Tiburtius centuriones, militesque nonnulli. Tum Labienus, Desinite ergo de compositione loqui, nam nobis, * nisi Caesaris capite relato, * pax esse nulla potest. * IISDEM temporibus Roma M. Caelius Rufus praetor, causa debitorum suscepta, initio magistratus tribunal suum, iuxta C. Trebonij, praetoris urbani sellam collocauit, & si quis * appellasset de aestimatione, * & de solutionibus, quae per arbitrium fierent, ut Caesar praesens constituerat, siue auxilio pollicebatur, sed fiebat equitate decreti, & humanitate Trebonij, qui his temporibus clementer, & moderate ius dicendum existimabat, ut reperiri non posset, a quibus initium * appellandi nasceretur, nam fortasse inopiam excusare, & calamitatem aut propriam suam, aut temporum queri, & difficultates actionandi proponere, etiam mediocris est animi: integras uero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentia eseditaque, qui hoc postularet, reperiebatur nemo. * atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est Caelius, & ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam uideretur,

- deretur, legem promulgauit, *ut sexies seni dies sine iuris creditæ pecuniæ soluantur. Cum resisteret Servilius consul, reliquitque magistratus, & nimis opinione sua efficerent; ad hominum exitanda studia, sublata priore lege, duas promulgauit; unam, quæ mercedes habitationum
- 393 annuas conductoribus donauit; aliam * tabularum nouarum: impetuumque multitudinis in C. Trebonium factis, & nonnullis uulneratis, eum de tribunali deturbauit: de quibus rebus Servilius consul ad senatum retulit: senatusque Cælium ab repub. remouendum censuit. Hoc decreto enim consul senatu prohibuit, & concionari conantem de rostris deduxit. Ille, ignominia, & dolore permotus, palam se proficisci ad Cæsarem simulauit, clam nunciis ad Milonem missis, qui, Clodio interfecto, eius nomine erat damnatus. * atque, eo in Italiam euocato, quod, magnis muneribus datus, gladiatoria familiæ reliquias habebat, sibi coniunxit, atque eum in Thurinum ad sollicitandos pastores pra-
- 394 misit. * ipse, * cum Casilinum uenisset, unoque tempore signa eius militaria, atque arma Capuæ essent * comprehensa, familia Neapoli uisa, * atque proditio oppidi apparet: patefactis consiliis, exclusus Capua, & periculum ueritus, quod conuentus arma cæperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit, atque eo itinere sese auertit. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, iussu, atque imperio facere Pompeij,
- 396 * quæ in data ad se per Bibulum zelata essent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos cum proficere nihil posset, quibusdam solutis erga stulis, Cosam in agro Thurino oppugnare cepit. * ubi, cum a Q. Pædio prætorum cum legione lapide ætus esset ex muro, perijt:
- 397 & Cælius profectus, ut dicebat, ad Cæsarem, * peruenit

Thurion;

Thurionibus, * cum quosdam eius municipij sollicitaret, equitibusque Cæsaris Gallis, atque Hispanis, qui præsidij causa missi erant, pecuniam polliceretur, ab ijs est interceptus. * itaque magnarum initium, & occupatione 398 magistratum, & temporum sollicitam Italiam habebant, celerem, & facilem exitum habuerunt. * LIBO, pro- VI. factus ab Orico cum classe, cui præerat nauium L. Brundisium uenit, * insulamque, quæ contra Brundisium portum est, occupauit; quod præstare, unum locum, * arbitrabatur, quæ necessarius nostris erat ingressus, quam omnium littora, ac portus custodia clausos teneri. hic repente aduentu, naues onerarias quasdam nauibus, incendit, & unum frumento onustam abduxit, magnumque nostris terrorem iniecit, & noctu militibus, & sagittarijs in terram expositis, præsidium eorum deiecit, & adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompeium litteras mitteret, naues reliquas, si uellet, subduci, & rescui inberet, sua classe auxilia sese Cæsaris prohibendum. Erat eo tempore Antonius Brundisij; qui, uirtute militum confusus, scaphas nauium magnarum circiter LX. cratibus, plumeisque, contextit, * eoque milites delectos imposuit, atque eas in litore pluribus locis separatim disposuit, nauesque triremes II. quas Brundisij faciendas curauerat, per causam exercitorum remigum, ad fauces portus prodire iussit. has cum audacius progressas Libo uidisset, sperans intercepti posse, quadriremes v. ad eas misit. quæ cum nauibus nostris appropinquassent, nostri ueterani in portum refugiebant; illi, studio incitati, incautus sequerentur. Iam ex omnibus partibus subito Antoniana scapha, signo dato, se in hostes incitauerunt, primoque impetu unam ex his quadriremem cum remigibus, defensoribusque suis cæperunt, reliquas

piter

piter refugere coëgerunt. Ad hoc detrimētum accessit, ut
 equitibus per oram maritimam ab Antonio d' spūitū, a
 qua prohiberētur. qua necessitate, & ignominia permolus
 Libo. discessit a Brūdisiis, *obsidionemq; nostrorum omisit.
 Multi iam menses transierāt, & hyems præcipitauerat, ne
 que Brundisio naues, legionesq; ad Cæsarem ueniebant; ac
 nonnullæ eius rei prætermisæ occasiones Cæsari uideban-
 tur, quod certe sæpe flauerant uenti, quibus necessario cō-
 mittendum existimabat. * quantoq; eius amplius proceffe-
 rat temporis, tanto erant alacriores ad custodias, qui clas-
 sibus præerant, maioremq; fiduciam prohibendi habebāt.
 & crebris Pompeij litteris castigabātur, quoniam primo
 uenientē Cæsarem nō prohibuissent, ut reliquos eius exer-
 citus impedirent, * duriusq; quotidie tempus ad transpor-
 tandum lenioribus uentis exspectabant. Quibus rebus per-
 motus Cæsar, Brundisiū ad suos seuerius si ripsit, ut, nacti
 idoneum uentum, ne occasionem nauigandi dimitterent, si
 uel ad littora Apolloniatum cursum dirigeret, * atque eo
 naues eicere possent. Hæc a custodibus classium loca ma-
 xime uacabant, * quod se longius portibus committere non
 auderent. Illi, adhibita audacia, & uirtute, administran-
 tibus M. Antonio, & Fusio Caleno, multum ipsis militibus
 hortantibus, neque ullum periculū pro salute Cæsaris recu-
 santibus, nacti Austrum naues solunt, atque altera die
 Apolloniam, Dyrrachiumque * præteruehuntur. qui cum
 essent ex continenti uisi; Q. Coponius, * qui Dyrrachij clas-
 si Rhodiæ præerat, naues ex portu educit, & * cum iam no-
 stris, remissiore uento, appropinquasset; idem Auster in-
 crebuit, nostris que præsidio fuit. Neque uero ille ob eam
 causam conatu desistebat; sed labore, & perseverantia nau-
 tarum; se uim tempestatis superare posse sperabat, præter-
 uectosque

uectosq; Dyrrachium magna ui uenti, nihilo * segnius
 sequebatur. nostri, uisi fortuna bene fuisse, * iam en impetū
 classis timebant, si forte uē: us remississet. nacti portū, qui
 appellatur Nymphæum, * ultra Lissum milia passuū III. 399
 eo naues introduxerūt: qui portus ab Africo regēbatur, ab
 Austro non erat tutus. * l. iusq; tē: estatis, quam classis 400
 periculum exstimauerunt. Quo simul atque intus est itū,
 incredibili felicitate Auster qui per biduum flauerat, in
 Africum se uertit. Hic subitam commutationem fortuna
 uidere licuit. qui modo sibi timuerant, hos iustissimus por-
 tus recipiebat: qui nostris nauibus periculum intulerant,
 de suo t' incere cogebantur. itaque tempore commutato, tē-
 pestas & nostros texit, & naues Rhodias affixit; ita, ut ad
 unam * constrata omnes numero XVI. eliderentur, &
 naufragio interirent, & ex magno remigum propugnato-
 rumq; numero, pars ad scopulos * allisa interficeretur,
 pars a nostris distraberetur: quos omnes cœseruatos Cæ-
 sar domum remisit. nostræ naues II. tardius cursu conse-
 flo, in noctem coniectæ, cum ignorarent, quem locum reli-
 quæ cepissent, contra Lissum in anchoris constiterunt.
 * has, scaphis, minoribusq; nauigijs compluribus sumptis 401
 Otacilius Crassus, qui Lissi præerat, expugnare parabat:
 simul de deditione corū agebat, & incolumitate m' deditis
 pollicebatur. Harum altera nauis ducentos uiginti ex le-
 gione tyronum sustulerat: altera ex ueterana paullo mi-
 nus * ducentis. Hic cognosci li: uit quantum esset homini-
 bus præsidij * in animi fortitudine. Tyrones enim, multitu- 402
 dine nauis perterriti, & salo, nauisq; constetū, inueiurā-
 do accepto, nihil ijs nocituros hostes, se Otacilio dedide-
 runt: * qui omnes, ad eum perducti, contra religionem iur- 403
 risurandi in eius conspectu crudelissime interficiuntur

At ueterana legionis milites item confecti, & tēpeſtatis, & ſentina uitijs, * neque ex priſtina uirtute reuoluentum aliquid putauerunt, & tractandis conditionibus, & ſimulatione deditiois, extracto primo noctis tempore, gubernatorem in terram nauem eijcere cogunt: ipſi, idoneum locum naſti, reliquam noctis partē ibi conſecerunt, & luce prima, miſſis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eā partem orae maritima* obſeruabant, circiter C. D. quique eos armati ex praefidio ſecuti ſunt, ſe defenderunt, & nonnullis eorum interfectis, incolumes ad noſtros ſeſe receperunt. Quo factō, conuentus ciuium Romanorum, qui Liſſum obtinebat, quod oppidum ijs antea Caſar attribuerat, muniendumq; curauerat, Antonium recepit, omnibuſq; rebus iuuit. Otacilius, ſibi timens, oppido fugit, 404 & ad Pompeium peruenit. Ex * omnibus copijs Antonius, quarum erat ſumma ueteranorum III. legionum, uniuſque tyronum, & equitum DCCC. pleraſque naues in Italiam remittit, ad reliquos milites equiteſq; tranſportandos: pontones, quod eſt genus nauium Gallicarum, Liſſi reliquit; hoc conſilio, ut, ſi forte Pompeius, uacua exiſtimans Italiam, eo traieciſſet exercitū, quae opinio erat edita in uulgus, aliquam Caſar ad inſequendum facultatē haberet: nūcioſq; ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum expoſuiſſet, & quid militum tranſuexiſſet.

VII. * H A E C eodem fere tempore Caſar, atque Pompeius cognoscunt. nam praeterueſtas Apolloniā, Dyrrhachionq; naues uiderant: * ipſi iter ſecundū eas terras direxerūt: ſed, quo eſſent ea delatae, primis diebus ignorabant: cogitaq; re, diuerſa ſibi ambo conſilia capiunt Caſar, ut quamprimum ſe cum Antonio coniungeret; Pompeius, ut uenientibus in itinere ſe opponeret, & ſi

impro

imprudentes ex inſidijs adoriri poſſet. Eodemque die iterum que eorum ex caſtris ſtatuiſ a flumine Apſo exercitum educit, Pompeius clam, & noctu, Caſar palam, atq; interdiu. * ſed Caſari, circuitu maiore iter erat longius, aduerſo flumine ut uado tranſire poſſet: Pompeius, quia expedito itinere flumen ei tranſeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit: atque, ubi eum appropinquare cognouit, idoneum locum naſtus, ibi copias collocauit, ſuosque omnes caſtris continuit, igneſque fieri prohibuit; quo occultior eſſet eius aduentus. Hac ad Antonium ſtatim per Graecos deferuntur. Ille remiſſis ad Caſarem nuntijs, unum diem ſeſe caſtris tenuit: altero die ad eum peruenit Caſar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco diſcedit, omnibuſque copijs ad Aſparagum Dyrrhachinorum peruenit, atque ibi idoneo loco caſtra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibuſdam circa montem Amanum acceptis, ſeſe imperatorem apellauerat. Quo factō ciuitatibus, tyranniſque magnas imperauerat pecunias: item a publicanis ſuae prouinciae debitā biennij* pecuniam exegerat, & ab eiſdem ſequentis anni mutuam praeceperat, equiteſque toti prouinciae imperauerat. Quibus coactis, ſinitimis hoſtibus Parthis poſt ſe relictis, qui paullo ante M. Craſſum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obſidione habuerant, legiones, equiteſque ex Syria deduxerat: ſummaque ſollicitudine, ac timore Parthici belli in prouinciam cum ueniſſet; ac nonnullae militum * uoces audirentur, ſeſe contra hoſtem ſi ducerentur, ituros; contra ciuem, & conſulem arma non laturos; deductis Pergamum, atque in locuſpletiſſimas urbes in hyberna legionibus, maximas largitiones fecit, & conſurmandorum mili-

x

tuum

tum causa, diripiendas ijs ciuitates dedit. Interim acerbissime imperata pecunia tota prouincia exigebatur. Multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur. in capita singula seruorum, ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, uectura imperabantur. cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias uidebatur. non solum urbibus, sed pene uicis, castellisque singuli cum imperio præficiabantur. qui horum quid acerbissime crudelissimeque fecerat, is & ur, & ciuis optimus habebatur. erat plena licitorum, & imperiorum prouincia, * conferta præfectis, atque exactoribus: qui, præter imperatas pecunias, suo etiam priuato* compendio seruebant. dicit abbat enim, se, domo, patriaque expulsos, omnibus necessarijs egere rebus; ut honesta præscriptione turpissimam tegerent. Accedebant ad hæc grauissima usura; quæ in bello plerumque; accidere consuevit; uniuersis, imperatis pecunijs: quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. Itaque, æs alienum prouinciæ eo biennio multiplicatiu est. nec minus ob eam causam ciuibus Romanis eius prouinciæ, * sed in singulos conuentus, singulasque ciuitates certæ pecuniæ imperabantur, mutuasque illas ex S. C. exigi dicitabant: publicanis, uti in* sorte fecerant, insequentis anni uectigal pro mutuo. Præterea Ephesi a fano Dianæ depositas, antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, * ceterasque eius deæ statuas. Cum in fanum uentum esset, adhibitis compluribus senatorij ordinis, quos aduocauerat Scipio, litteræ ei redduntur a Põpeio, mare transisse cum legionibus Casarem; properaret ad se cum exercitu uenire, * omniaque post haberet. His litteris acceptis, quos aduocauerat, dimittit: ipse iter in Macedoniam

doniam parare incipit, paucisque post diebus est profectus. hæc res Ephesia pecunia salutem attulit. Casar, Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico legione, quam tuenda ora maritimæ causa posuerat tentandas sibi prouincias, longiusque procedendum existimabat: & cum ad eum legati uenissent ex Thessalia, Aetoliaque, qui, præsidio missis, policerentur earum gentium ciuitates imperata facturæ, L. Cassium Longinum cum legione tyronum, quæ appellabatur x xvii. atque equitibus c c. in* Thessaliam, C. Caluissium Sabinum cum cohortibus v. paucisque: quibus in Aetoliam misit: * maximeque eos, quod erant propinqua regione, de re frumentaria, ut prouiderent, hortatus est. Cn. Domitium Caluissium cum legionibus ii. xi. & xii. & equitibus d. in Macedoniam proficisci iubet. Cuius prouinciæ ab ea parte, quæ libera appellabatur, Menedemus princeps earum regionum missus legatus omnium suorum excellens studium profitebatur. Ex his Caluissius, primo aduentu, summa omnium Aetolorum receptus uoluntate, præsidij aduersariorum* Calidone, & Naupacti reiectis, omnia Aetolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legione peruenit. hic, cum essent factiones duæ, uaria uoluntate ciuitatum utebatur. Egessaretus ueteris homo potentia, Pompeianis rebus studebat: Petreius summa nobilitatis adulescens, suis ac suorum opibus Casarem enixe iuuabat. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam uenit: & cum ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire cœpissent; nunciatum est, * adesse Scipionem cum legionibus, magna & opinione, & fama omnium. nam plerumque in nouitate fama antecedit. * HIC, nullo in loco Macedoniæ ii x. moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & cum ab

ab eo millia passuum x. abfisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit; ut simul, adesse, & uenire, nunciaretur; & , quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Thessalia diuidit, cum cohortibus lxx. presidio impedimentis * legionum reliquit, castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus regis Corti ad castra Cassij aduolauit, qui circum Thessaliam esse consueuerat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduentu, uisisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam uersus iter facere cœnit. At Scipionem properantem sequi, litteræ sunt * consecutæ a M. Fauonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se presidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis, tenere posse. Quibus litteris acceptis consilium Scipio, iterque commutat; Cassium sequi desistit; Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque, die ac nocte continuato itinere: ad eum peruenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus puluis cerneretur, & primi antecursores Scipionis uiderentur. Ita Cassio industria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio in castris statim biduo moratus, ad flumen, quod inter eum, & Domitij castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum uado traducit; & , castris positus, postero die mane, copias ante frontem castrorum * struit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, prælio decerneret. sed, cum esset inter binæ castra campus, circiter millium passuum vi. castris Scipionis aciem suam subiecit. ille a uallo non discedere perseuerauit, attamen, ægre retentis Do-

mitia

mitianis militibus, est factum, ne prælio contenderetur, & maxime, quod riuus difficilibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum impediebat. Quorum studium, alacritatemque pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut inuitus dimicare cogereretur, aut magna cum infamia castris * se contineret, qui cum magna expectatione uenisset, temere progressus, turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem uasis, flumen transit, atque in eandem partem, ex qua uenerat, redijt, ibique prope flumen edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocauit quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueuerant. & cum, quotidiana consuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitij uenisset; subito illi ex insidijs consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterque ad suos quisque ordines redijt; * atque ultro uniuersi in hostes impetum fecerunt. ex his circiter lxxx. interfectis, reliquis in fugam * comiectis; duobus amissis, in castra se receperunt. His rebus gestis, Domitius, sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit sese, angustijs rei frumentariæ adductum, castra mouere; uasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum lxx. loco idoneo, & occulto omnem exercitum, equitatumque collocauit. Scipio, ad sequendum paratus, equitatum, magnamque partem leuis armaturæ ad explorandum iter Domitij, & cognoscendum, præmisit. qui cum essent progressi, primæque tur- 411
mæ insidias intrauissent; * ex fremitu equorum illata suspitione, ad suos se recipere cœperunt; quique hos sequebantur, celerem eorum receptum conspicati, restiterunt. nostri, cognitis insidijs, ne frustra reliquos expectarent, duas

x 3

naffi

nacti hostium turmas exceperunt. in his fuit M. Opimius,
 præfectus equitum, reliquos omnes earum turmarum aut
 interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt. De-
 ductis oræ maritimæ præsidijs, Cæsar, ut supra demonstra-
 tum est, III. cohortes Orici, oppidi tuendi causa, reli-
 quit; ipsæque custodiam nauium longarum tradidit, quas ex
 412 Italia traduxerat. * huic officio, * oppidoque præerat Ac-
 cilius legatus. Is naues nostras in interiori e parte post op-
 pidum reduxit, & ad terrâ deligauit; faucibusq; portus na-
 uē onerariâ submersam obiecit. & huic alteram coniunxit;
 super qua turrim effectam ad ipsum introitum portus op-
 posuit, & militibus cōpleuit, tuendamq; ad omnes repenti-
 nos casus tradidit. Quibus cognitis reb. * Cn. Pompeius
 filius, qui classē Aegyptiæ præerat, ad Oricum uenit; sub-
 mersamq; nauim remulco * multis contendens funibus ab-
 413 duxit. * atque alteram nauem, quæ erat ad custodiam ab
 Acilio posita, pluribus aggressus nauibus, in quibus, ad
 libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, inte-
 grosque semper defatigatis summitens, & reliquis par-
 tibus simul ex terra scalis, & classe * mœnia oppidi ten-
 tans, aduersariorum manus diduceret, labore & multi-
 414 tudine telorum nostros uicit: deiectisq; defensoribus, qui
 omnes * scaphis excepti refugerant, * etiã nauē expugna-
 uit. eodemq; tempore ex altera parte molem tenuit natu-
 ralem obiectam, quæ * pene insulam contra oppidum effe-
 cerat: quattuor biremes, subiectis scutulis, impulsas uelli-
 bus, in interiorē partem traduxit, * ita ut ex utraque par-
 te naues longas atgrederetur, quæ erant deligatæ ad ter-
 ram: atq; naues I V. ex his abducit, reliquas incendit. Hoc
 cōfecto negotio, D. Labiū, ab Asiatica * classe abductū reli-
 415 quit, qui cōmeatus * Mullide, atq; Amatiā importari in op-
 pidum

pidum prohibebat; ipse Lissum profectus, naues onerarias
 xxx. a M. Antonio relictas intra portum aggressus, oēs in-
 cēdit: Lissum expugnare conatus defendētib; ciuib; Ro-
 manis, qui eius erāt conuentus, militibusque, quos præsidij
 causa miserat Cæsar, tridū moratus, paucis in opugnatio-
 ne amissis, re infecta, inde discessit. * CAESAR postquā Pō- I x.
 peium ad Asparagū esse cognouit, eodē cum exercitu pro-
 fectus, * & expugnato in itinere oppido Parthinorum, in
 quo Pōpeius præsidij habebat tertio die in Macedoniam
 ad Pompeiū peruenit, iuxtaq; eū castra posuit; & postri-
 die eductis omnibus copijs, acie instructa, * decertandi po- 416
 testatem Pompeio fecit. ubi eum suis locis se tenere a-
 nimaduertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi con-
 silium capiendum existimauit. itaque postero die omnibus
 copijs, magno circuitu, difficili, angustoque itinere Dyr-
 rhachium profectus est, sperans, Pompeiū aut Dyrhachium
 compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem
 commeatum, totiusque belli apparatus eo contulisset, ut
 accidit. Pompeius enim primo ignorans eius consilium,
 quod diuerso ab ea regione itinere profectum uidebat, an-
 gustijs rei frumentariæ compulsus discessisse existimabat:
 postea per exploratores certior factus, postero die castra
 mouit, breuiore itinere se occurrere ei posse sperans. quod
 fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, ut æquo ani-
 mo laborem ferrent, parua parte noctis itinere intermis-
 so, mane Dyrhachium uenit, cum primum agmen Pōpeij
 procul cerneretur, atque ibi castra posuit. Pōpeius, inter-
 clusus Dyrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secū-
 do usus cōsilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumq;
 habet nauibus mediocrem, atque eas a quibusdam prote-
 git uentis, castra communit. eo partem nauium longa-
 rum

rum conuenire, frumentum, commeatumque ab Asia atq; omnibus regionibus, quas tenebat, comportare imperat. Cæsar longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia littora a Põpeianis tenebatur, classeq; ipsius, quas hyeme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei frumentariæ causa Quintilium, & L. Camuleium legatum misit: quodque hæc regiones aberant longius, locis certis horrea cõstituit, uenturæq; frumenti finitimis ciuitatibus descripsit. item Lisso, Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset frumentis, cõquiri iussit. id erat perexiguũ, cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera, & montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod Pompeius hæc prouiderat, & superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat, frumentumque omne conquistum spoliatis, effossisq; eorum domibus, per equites comportauerat, quibus rebus cogitis, Cæsar consiliũ capit ex loci natura. erant enim circum castra Pompeij permulti editi, atque asperi colles. hos primum præsidij tenuit castellaque ibi communit. inde, ut loci cuiusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumuallare Pompeium instituit: hæc spectas, quod angusta re frumentaria utebatur, quodque Põpeius multitudine equitum ualebat, quo minore periculo undique frumentum, commeatumque exercitui supportare posset: simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet, equitatumq; eius ad rem gerendam inuilem efficeret: tertio, ut auctoritatẽ, qua ille maxime apud exteras nationes niti uidebatur, minueret; cum fama per orbem terrarũ percrebuisse, illum a Cæsare obsideri, neque audere prælio dimicare. Pompeius neque a mari, Dyrrachioque discede-

re uolebat; quod omnẽ apparatus belli, tela, arma, tormenta, ibi collocauerat, frumentumque exercitui nauibus supportabat; neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi prælio decertare uellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. * Relinquebatur, ut extremam rationem belli sequens, quã plurimos colles occuparet, & quã latissimas regiones præsidij teneret, Cæsarisq; copias quã maxime posset, distineret, idq; accidit. Castellis enim xxiv. effectis, xv. millia passuum circuitu * amplexus, hoc spatio pabulabatur, multaque erant intra eum locum manu satã, quibus interim iumenta pascerentur. * atque ut nostri, qui perpetuas munitiones iungebant perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergũ, adorirentur; ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant, ne quo loco nostri intrare, atq; ipsos a tergo circũuenire possent. sed illi operibus uincebãt; quod & numero militum præstabãt, & interiore spatio minorem circuitum habebant. * Quæ cum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copijs, & dimicare, non constituerat; tamen suis locis Sagittarios, funditoresque mittebat; quorũ magnũ habebat numerũ, multiq; ex nostris uulnerabantur: magnusq; inceserat timor sagittarum; atque omnes fere milites * aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex corijs tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela uitarent. In occupãdis præsidijs, magnã uirtutem * utebatur; Cæsar, ut quam angustissime Pompeium cõtineret; Pompeius, ut quam plurimos colles quã maximo circuitu occuparet: crebraq; ob eã causã prælia fiebant. in his, cum legio Cæsaris ix. præsidium quoddam occupauisset, & munire cõpisset; huic loco propinquum, & contrarium collem Pompeius occupauit

cupavit, nostrosque opere prohibere cepit: & cum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum Sagittarijs, funditoribusque circumiectis, postea levis armaturæ magna multitudo missa, tormentisque prolatis, munitiones impediēbat, neque erat facile nostris uno tempore propugnare, & munire. **418** Cæsar, cum suos ex omnibus partibus vulnerari videret, *recipere se* iussit, & loco excedere, erat per declivē receptus, illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod timore adducti, locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore, gloriari apud suos Pompeius, dixisse, non recusare se, quin nullius usus imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legionis Cæsaris sese recepissent inde, quo temere essent progressæ. Cæsar recepti suorum timens, crates ad extremum tumultu contra hostem profert, & adversas locari, intra has mediocri latitudine fossam, lectis militibus, obduci iussit, locumque in omnes partes quam maxime impediri, ipse idoneis locis funditores instruxit, ut presidio nostris se recipientibus essent. **419** His rebus completis, *legionem reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius atque audacius nostros premere, & instare cæperunt; cratesque pro munitione obiectas, propulerunt, ut fossas transcendere. Quod cum animadvertisset Cæsar, veritus: ne non ducti, sed reiecti viderentur, maiusque detrimentum caperetur; a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes **420** impetum fieri iussit. Milites legionis IX. subito ** confli-

421 pati pila coniecerunt; & ex inferiore loco ** adversus cli-

422 vum incitati cursu præcipites Pompeianos egerunt. Quibus ad recipiendum crates directæ, longurijque obiecti, & instituta fossa magno impedimento fuerunt. Nostri vero,

qui

qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, v. omnino suorum amissis, quietissime se receperunt: pauloque circa eum locum morati, alijs com- **423** prehensis collibus, munitiones perfecerunt. *ERAT X.

nova, & inusitata belli ratio, cum tot castellorū numero, itaque spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidionis genere; tum etiam reliquis rebus, nam quicumque alterum obsidere conati sunt, perculsos, atque infirmos hostes adorti aut prælio superatos, aut aliqua offensione permotos continuerunt; cum ipsi numero militū, equitumque præstarent. Causa autē obsidionis hæc fere esse consuevit, ut frumento hostes *prohibeantur. *at tum integras, atque incol- **424** lumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent; quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quæ commeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberet. ipse autem, consumptis longe, lateque frumentis, summis erat in angustijs, sed tamen hæc singulari patientia milites ferebant, recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpeffos, labore, & patientia maximum bellum confecisse, meminervant, ad Alexiam magnam se inopiam perpeffos, multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarum gentium victores discessisse. non, illis hordeum cum daretur, non legumina recusabant; pecus vero, cuius rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebat. Est etiam genus radice, inuentum ab ijs, qui fuerant cum Valerio, *quod appellatur Chara: *quod admistum lacte multum inopiam *levat, id similitudinem panis efficiebat. eius erat magna copia. *ex hoc effectos panes, cum in colloquijs Pompeiani famem nostris obiectarent, vulgo

in

in eos iaciebant, ut spem eorum minuerent. Iamque frumentum
 ta maturefcere incipiebant; atque ipsa spes inopiam su-
 stentabat, quod celeriter se habituros copiam confidebant.
 * crebroque uoces militum in uigilijs, colloquijsque audiebantur:
 prius se cortice ex arboribus uicturos, quã Pompeium
 e manibus dimissuros. * libenter etiam ex perfugis cogno-
 scebant, equos eorum uix tolerari, reliqua uero iumenta
 interisse; uti autem ipsos ualetudine non bona; cum an-
 gustijs loci, & * odore tetro ex multitudine cadaverum,
 & quotidianis laboribus insuetos operum, tum aque sum-
 ma inopia affectos, omnia enim flumina, atque omnes ri-
 uos, qui ad mare pertinebant; * Casar aut auerterat, aut
 magnis operibus obstruxerat, atque uterant loca montuosa,
 & ad specus angustia uallium, has, sublcis in terrã demis-
 sis, præseperat, terramque aggresserat, ut aquam contine-
 rent. * itaque illi necessario loca sequi demissa, * ac palustria,
 & puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quo-
 tidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdã præ-
 sidijs aberant longius, & celeriter, aestibus exarescebant.
 At Casaris exercitus optima ualetudine, summaque aque
 copia utebatur; tum commeatu omni genere * præter
 frumentum abundabat: quibus quotidie melius succedere
 tempus, maioremque spem maturitate frumentorum propo-
 425 ni uidebant. * In nouo genere belli nouæ ab utrisque bellã-
 di rationes reperiebantur. illi cum animaduertissent ex
 ignibus, nocte cohortes nostras ad munitiones excubare,
 silëio aggressi, * uniuersam in multitudinem sagittas con-
 iiciebant & se confestim ad suos recipiebant. Quibus re-
 bus nostri, usû docti, hæc reperiebant remedia, ut alio loco
 XI. ignes facerent, * alio excubarent. * INTERIM certior
 factus P. Sulla, quem discedens, castris præfecerat Casar,
 auxilio

auxilio cohorti uenit cum legionibus II. cuius aduentu fa-
 cile sunt repulsi Pompeiani. neque uero conspectum, aut
 impetum nostrorum tulerunt: primisque deiectis, reliqui se
 uerterunt, & loco cesserunt. sed insequentes nostros, ne
 longius prosequeretur, Sulla reuocauit. * Ac plerique exi- 426
 stimant, si acrius insequi uoluisset, bellum eo die potuisse
 finire. cuius consilium reprehendendum non uidetur. alia
 enim sunt legati partes atque imperatoris, alter omnia a-
 gere ad præscriptum; alter libere ad summam rerum con-
 sulere debet, Sulla a Casare castris relictus, liberatis suis,
 hoc fuit contentus, neque prælio decertare uoluit; quæ res
 tamen fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias
 sibi partes sumpsisse uideretur. Pompeianis * magnam res
 ad receptum difficultatem afferebat, nam, ex imquo pro-
 gressi loco, in summo constiterant, si per decliue sese reci-
 perent, nostros ex superiore insequentes loco uerebantur.
 neque multum ad Solis occasum tempore supererat at spe e-
 nim conficiendi negotij prope in noctem * rem deduxerat.
 ita, necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompeius tu-
 mulum quendam occupauit, qui tantum aberat a nostro
 castris, ut telum tormentum missum adigi non posset. Hoc
 confedit loco, atque eum communiit, omnesque ibi copias
 continuit. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum
 est, nam plura castra Pompeius pariter, distindæ manus
 causa, retauerat; ne ex proximis præsidijs succurri posset.
 uno loco * Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cū
 cohortibus III. atque eam loco depulit. altero Germani,
 munitiones nostras egressi, compluribus interfectis, sese
 ad suos incolumes receperunt. ita uno die V. prælijs fa-
 ctis, III. ad Dyrrhachium, III. ad munitiones, cum 427
 horum omnium ratio haberetur, * ad * duorum millium
 nume

numero ex Pompeianis cecidisse reperiebamus, * evocatos, & manipulares, centurionesq; cōplures. in eo fuit numero Valerius Flaccus, L. filius, eius qui prætor Asiæ obtinuerat: signaque sunt v. l. militaria relata. nostri non amplius x x. omnibus sunt prælijs desiderati. sed in castello nemo fuit omnino militum, quin vulneretur; * quatuorque ex una cohorte centuriones oculos amiserunt. & cum laboris sui periculiq; testimonium afferre uellent, millia sagittarum circiter x x x. in castellum comiecta

429 * Casari renunciaverunt: scutoque ad eum relato Scævæ centurionis, inuenta sunt in eo foramina c c x x x. quæ Casar, ut erat de se meritis, & de rep. * donavit millibus ducentis aris, atque ab octavis ordinibus ad principium se traducere, pronuntiavit. eius enim opera castellum con-

430 servatum esse, magna ex parte, constabat. * cohortemque postea duplici stipendio, * frumētone, & specarijs, militaribusq; donis amplissime donavit. Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres extruxit; & in altitudinem pedum x v. effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit; & v. intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, extructis omnibus castrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inita nigilia, silentio exercitum eduxit, & se

x II. in antiquas munitiones recepit. * AETOLIA, Acarnania, Amphilocheis per Cassiū Longinum, & Calvisium Sabinum, ut demonstrauius, receptis, tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum existimabat Casar: itaque eo Fusium Calenum misit: & Q. Sabinum, & Cassium cum cohortibus adiungit. Quorum cognito adventu, Rutilius Lupus, qui Achaiam, missus a Pompeio obtinebat, isthmum præmunire instituit, ut Achaiam

Fusium

Fusium prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, & * Orchomenum de uoluntate ipsarum civitatum recepit: nonnullas urbes per vim expugnauit: reliquas civitates, circummissis legationibus, * amicitia Casaris cōcilare studebat. In his rebus fere erat Fusius occupatus. * Omnibus deinceps diebus Casar exercitum in aciem aquam in locum produxit, si Pompeius prælio decertare uellet; ut pene castris Pompeij legiones subijceret: tantumq; a uallo eius prima acies aberat, * uti ne in eam telorum tormentone adigi posset. Pompeius autem, ut famam, & opinionem hominum teneret; sic, pro castris exercitum constituebat, ut tertia acies uallum contingeret, omnisq; eius instructus exercitus telis ex uallo * iniectis protegi posset. Hæc cum in Achaia, atque apud Dyrrhachium gereretur, Scipionemque in Macedoniam uenisse, constaret; non oblitus pristini instituti Casar, mittit ad eum Clodium suum atque illius familiarem; quem, ab illo traditum initio, & commendatum, in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat litteras, mandataque ad eum; quorum hæc erat summa: Sese omnia de pace expertū; nihil adhuc arbitrari uitio factum eorum, quos esse auctores eius rei uoluisse; quod sua mandata * perferre non opportuno tempore ad Pompeium uerentur: Scipionem ea auctoritate esse, ut non solum libere, quæ probasset, exponere, sed etiam eo magna parte * compellere, atque errantem regere posset: præesse autem suo nomine exercitus, ut, præter auctoritatem, uires quoque ad coercendum haberet; quod si fecisset, quietem Italiae, pacem provinciarum, salutem imperij uni omnes acceptam relaturos. Hæc ad eum mandata Clodius refert, ac primis diebus, ut uidebatur, libenter auditis, reliquis ad colloquium non admittitur. Casti-

gato

gato Scipione a Fauonio, ut postea, confecto bello, reperiebamus; infectaque re, sese ad Casarem recepit. Casar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatio prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus praeueniuit; castellaque his locis posuit. Pompeius, ubi nihil proficere equitatum cognouit, paucis intermissis diebus, rursum eum nauibus ad se intra munitiones recepit. Erat summa inopia pabuli, adeo, ut folijs ex arboribus stricktis, & teneris arundinum radicibus confusis equos alerent. frumenta enim, quae fuerant intra munitiones sata, consumpserrant; & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interiecto nauigationis spatio, pabulum supportare, quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. sed, postquam non modo hordeum, pabulumque omnibus in locis, herbaeque defectae, * sed etiam frondes ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione existimauit. Erant apud Casarem ex equitatum numero Allobroges duo fratres, Rosillus, & Aegus Abducilli filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Casar omnibus Gallicis bellis optima, fortissimaque erat usus. his domi, ob has causas, amplissimos magistratus mandauerat, atque eos extra ordinem in senatum legendos curauerat, agrosque in Gallia ex hostibus captos, praemiaque rei pecuniaria magna tribuerat. * locupletesque ex egentibus effecerat. hi propter uirtutem, non solum apud Casarem in honore erant, sed etiam apud exercitum chari habebantur. sed, freti amicitia Caesaris, & stulta, ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos, stipendiumque equitatum

equitatum fraudabant, & pradam omnem domi auertebat. Quibus illi rebus permoti, uniuersi Casarem adierunt, palamque de eorum iniurijs sunt questii, & ad cetera addiderunt, falsum ab his equitatum numerum referri, quorum stipendium auerterent. Casar neque tempus illud animaduersionis esse existimans, & multa uirtuti eorum concedens, rem distulit totam: illos secreto castigauit, quod quaestui equites haberent, * monuitque equites, ut ex sua amicitia omnia expectarent, & * ex praeteritis suis officijs reliqua sperarent. magnam tamen haec res illis offensionem, & contumeliam ad omnes attulit. idque ita esse cum * ex aliorum obiectionibus, tum etiam ex domestico iudicio, atque animi conscientia intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reseruari arbitrati, * discedere a nostris, & non amtentare fortunam, nouasque experiri amicitias constituerunt: & cum paucis collocuti clientibus suis, quibus totum facinus committere audebant; primum conati sunt praefectum equitatum, C. Volusenum, interficere; ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo per fugisse ad Pompeium uiderentur. * postquam id difficillius uisum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt, pecunias mutuati, perinde ac suis satis facere, & fraudata restituere uellent, multis contemptis equis, ad Pompeium transferunt cum ijs, quos sui consilij participes habebant. quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoque comitatu, & multis iumentis uenerat, uirique fortes habebantur, & in honore apud Casarem fuerant, quodque nouum, & praeter consuetudinem * acciderat, per omnia sua praesidia circumduxit, atque ostendit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a

Cæsare ad Pompeium trāsierat; cum pene quotidie a Pompeio ad Cæsarem perfluere; uulgo uero uniuersi in Epiro, atque Aetolia conscripti milites, earumque regionum omnium, quæ a Cæsare tenebantur. sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid a peritoribus rei militaris desiderari uidebatur, temporibusque ierum, & spatijs locorum, & custodiarum uaria diligentia animaduersa, prout cuiusque eorum, qui negotijs praeerant, aut natura, aut studium ferebat, hæc ad Pompei omnia detulerunt. * QVIBVS ille cognitis, eruptionisque iam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galeis milites ex uimibus facere, atque aggerem comportare iubet. His paratis rebus, magnum numerum leuis armaturæ, & sagittariorum, aggeremque omnem noctu in scaphas, & naues actuaras imponit, & de media nocte cohortes LX. ex maximis castris, praesidiisque deducit ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimeque a maximis castris Cæsaris aberant. Eodem naues, quas demonstrauimus, aggere, & leuis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrhacium naues longas habebat, mittit, & quid a quoque fieri uelit, præcipit. Ad eas munitiones Cæsar Lentulum Marcellum quaestorem cum legione IX. positum habebat. huius, quod ualitudine minus commoda utebatur, Fuluium Postumum adiutorem suum miserat. Erat eo loco fossa pedum XV. & uallis contra hostem, in altitudinem pedum X. tantumdemque eius ualli agger in latitudinem patebat: ab eo intermissio spatium pedum DC. alter conuersus in contrariam partem erat uallus, humilior paulo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne nauibus nostris circumuenirentur

tur, duplicem eo loco fecerat uallum; ut, si ancipiti prælio dimicaretur, posset resisti, sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod milia passuum in circuitu, * XI IX. munitiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transfuersum uallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat, quæ res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfluens; magnumque nostris attulit incommodum. nam, ut ad mare nostræ cohortes IX. legionis excubuerant, accessere subito, prima luce, Pompeiani exercitus, nouusque eorum aduentus exstitit: simulque nauibus circumuecti naves in interiorem uallum tela iaciebant, fossæque aggere complebantur: & legionarij interioris munitionis defensores, scalis admotis, * tormentis cuiusque generis, telisque terrebant, magnaque multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebantur. multum autem ab istu lapidum, quod unum nostris erat telum, * uimine a tegumenta galeis imposita defendebant. itaque, cum omnibus rebus nostri preuerentur, atque agere resistere, animaduersum est uitium munitionis, quod supra demonstratum est; atque inter duos uallos, * qua perfectum opus non erat, * per mare nauibus expositis, in aduersus nostros impetum fecerunt, atque ex * utraque munitione deiectos terga uertere cœgerunt. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit: quæ ex castris fugientes conspiciatæ, neque illo suo aduentu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. itaque, quodcumque addebat subsidio, id corruptum timore fugientium, errorem, & periculum augebat. * hominum enim multitudine receptu s impediebatur. in eo prælio, cum grani uul-

440 nere esset affectus aquilifer, & uiribus deficeret, conspicatus equites nostros, Hæc ego, inquit, & uirius multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide Casari restituo: Nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Casaris nõ accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemque ad eum referte. hoc casu aquila conseruatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem. iamque Pompeiani, magna cæde nostrorum, castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præsidiorum, eare nunciata, cum cohortibus x i i. descendens ex loco superiore cernebatur, cuius aduentus Pompeianos compresit, nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent, neque multo post Casar, significatione per castella fumo facti, ut & at superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex præsijs, * eodem uenit.

X I V. * Q V I, cognito detrimento, cum animaduertisset Pompeiam extra munitiones egressum, castra secundum mare, ut libere palabari posset, nec minus aditum nauibus haberet, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, iuxta Pompeium munire iussit. Qua perfecta munitione, animaduersum est a speculatoribus Casaris, cohortes quasdam, quod instar legionis uideretur, esse post syluam, & in uetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, cum se i x. legio Casaris obiectisset Pompeianis copijs, * atque opera, ut demonstrauimus, circummuniret, castra eo loco posuit. Hæc syluam quandã contingebant, neque longius a mari passibus c d. aberant. post, mutato consilio, quibusdam de caussis, Casar paullo ultra eum locum castra transtulit; paucisq; inter

intermissis diebus, hæc eadem Pompeius occupauerat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore uallo, maiorem adiecerat munitionem. ita minora castra, inclusa maioribus, castelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus c d. quo liberius, ac sine periculo milites aquarentur. sed is quoque, mutato consilio, quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est, eo loco excefferat. ita complures dies manserant castra: munitiones quidem integra omnes erant. * eo, signo legionis illato, speculatores Casari renunciauerunt. hoc idem uisum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeij castris circiter passus d. Hanc legionem sperans Casar se opprimere posse, & cupiens eius diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes i i. quæ speciem munitionis præberent: ipse, diuerso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes numero x x x i i i, in quibus erat legio i x. multis amissis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeij, castraque minora duplici acie duxit. neq; eum prima opinio se fellit. nam & peruenit prius, quam Pompeius sentire posset; & tamen si erant munitiones castrorum magna, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompeianos ex uallo deturbauit. erat obiectus portis * eritijs: hic paulisper est pugnatum; cum irrumperere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, * cuius opera proditum exercitum C. Antonij demonstrauimus, * eo loco propugnante. sed tamen nostri uirtute uicerunt; excisique eritio, primo in maiora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris, irruerunt; & quod eo

pulsu legio sese receperat, nonnullos * sibi repugnantibus intersecerunt, sed fortuna, quae plurimum potest, cum in reliquis rebus, tum praecipue in bello, parvis momentis magnas rerum commutationes efficit; ut tum accidit. Munitionem enim, quam pertingere a castris ad flumen supra demonstrauimus, dexteri Caesaris cornu cohortis ignorantia loci sunt secuta cum portam quererent castrorum, quod eam munitionem esse arbitrarentur. Quod cum esset animaduersum, coniunctam esse flumini, protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt, omnisque nostrer equitatus eas cohortes est secutus. Interim Pompeius, hac longa sitis interiecta mora, * & re nunciata, v. legionem ab opere deductam subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus appropinquabat, & acies instructa à nostris, qui castra occupauerant, cernebat: omniaque sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeris spe subsidij confirmata, ab decumana porta resillere conabatur, atque ultra in nostros impetum faciebat: equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggeres adfensabat, receptui suo timens, initium fugae faciebat: dextrum cornu, quod erat a sinistro seclusum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, 443 ex parte, * ea qua prouebat, sese recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in angustias inciderent, x. pedum munitionis sese in fossas praecipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum, * pariebant. Sinistro cornu milites, cum ex uallo Pompeium adesse, & suos fugere cernebant, ueriti, ne angustijs inter-

444 cluderentur, cum extra, & intus hostem haberent, * eodem quo uenerant, receptui consulebant: omniaque erant tumultus, timoris, fugae plena, adeo, ut * cum Caesar signa fugientium

gentium manus prehenderet, & consistere iuberet; alij, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alij ex metu etiam signa dimitterent; neque quisquam omnino consisteret. His tamen malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis deleveretur exercitus, quod Pompeius, insidias timens, credo, quod haec praeter spem acciderant eius, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audibat; equitesque eius, angustiis portis, atque his a Caesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita paruae res magni in utraque partem momentum habuerunt. Munitiones enim, a castris ad flumen perductae, expugnatis iam castris Pompeij, propriam, & expeditam Caesaris uictoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit. duobus hinc unius diei praелиjs * Caesaris desiderati sunt milites nonnongenti, & sexaginta, & noti equites Ro. quadringenti, & Tuticanus Gallus senatoris filius, & a Placentia centum, & a Puteolis centum, & a Capua x. * sacraui uiri, & x. tribuni militum, & centuriones triginta duo. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque, & fluminis ripis oppressa horum terrore, ac fuga sine ullo uulnere interijt; signaque sunt militaria xxxii. amissa. Pompeius eo praetio imperator est appellatus. hoc nomen obtinuit, atque ita se postea salutari passus est. sed neq; in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laurea praetulit. At Labienus, cum ab eo impetrauisset, ut sibi captiuos tradi iuberet, * omnes deductos, ostentationis, ut uidebatur, causa, quo 445 maior per fugis fides haberetur, commilitones appellans, & magis a uerberum contumelia interrogans, solerent ne ueterani milites fugere, in omnium conspectu interficit.

His rebus tantum fiducia, ac spiritus Pöpeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam sibi uiderentur. non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias præoccupatis castris, & ancipitem terrorem, intra, extraque munitiones, non abscessum in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non posset, * causa fuisse cogitabant. * non ad hæc addebant, non ex cöcursu acris factis, nõ prælio dimicatum; sibiq; ipsos multitudine, atq; angustijs maius attulisse detrimentum quam ab hoste accepissent. non denique communes belli casus * recordabantur, quorum quam paruula sæpe causa uel falsa suspitionis, uel terroris repentini, uel obiecta religionis magna detrimenta intulissent; quoties uel culpa ducis, uel tribuni uitio * in exercitu esset offensum; sed perinde, ac si uirtute uicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum, fama, xv. ac litteris uictoria eius diei cöcelebrabant. * CAESAR, a superioribus cösilijis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimauit. itaque, uno tempore præsidij omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactosq; in unum locum exercitum, concione apud milites habuit; hortatusque est, ne ea, quæ accidissent, grauiter ferrent, neue his rebus temerentur, multisque secundis uinum aduersum, & id mediocre opponerent: habendam fortunæ gratiam quod Italiam sine aliquo uulnere cepissent, quod duas Hispanias bellicosissimorum hominum peritissimis, atque exercitatissimis ducibus, pacauissent; quod finitimas, frumentariaeque provincias in potestate redegressissent; denique recordari debere, quæ felicitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam litorebus, omnes incolumes essent, transportati

si*

si * non omnia cederent secunda, fortunam esse industria 446
subleuandam: quod esset acceptum detrimenti, cuiusuis potius, quam suæ culpæ, debere tribui: locum se curum se ad dimicandum dedisse: positum esse hostium castris; expulisse, ac superasse pugnantes: sed, siue ipsorum perturbatio, siue error aliquis, siue etiam fortuna * partem iam, præsentemq; uictoriam * interpellasset, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum uirtute sarciretur: * quod si esset factum, detrimentum in bonum uerterent, uti ad Gergouiam accidisset, atque ij, qui ante dimicare timuissent, ultro se prælio offerrent. Hac habita concione, non illos signiferos ignominia notauit, ac loco mouit. Exercitum quidem omittantur incescit ex incommodo dolor, & atque; studium infamiae sarcienda, ut nemo aut tribuni, aut centurionis imperium desideraret, & sibi quisque etiam, pæna loco, grauiores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi, cum superioris etiam ordinis nonnulli, * oratione permoti, manendum eo loco, & rem prælio committendam existimarent. Cötra ea Caesar neque satis militibus perterritis confidebat, spatiumq; interponendum ad recreandos animos putabat, relictisque munitionibus, magnopere rei frumentaria timebat. itaque, nulla interposita mora sauciorum modo, & egorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniæ præmisit, ac conuiescere ante iter * confectum uenit. bis una legio missa præsidio est. His * explicitis rebus duas in castris legiones retinuit, reliquas de iv. uigilia, compluribus portis eductas, eodem itinere præmisit, paruoque spatio intermisso, ut & militare institutum seruaretur, * & ne citissima eius profectio cognoscere- 447
tur, conclamari iussit; statim egressus, & nouissimum agmen

y

s

men

men consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompeius, cognito consilio eius, moram ullam ad insequendum intulit, sed, eadem spectans, si uinere impeditos, & perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equitatumque praemisit ad nouissimum agmen demorandum, neque consequi potuit, quod multum expedito itinere antecesserat Caesar, sed, cum uentum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditus, consecutus equitatus nouissimos proelio * detinebat. Huic suos Caesar equites opposuit, expeditosque antesignanos aduersus C. D. qui tantum proficere, ut, equestri proelio commisso, pellerent omnes, compluresque interficerent;

448 * ipsique incolumes se ad agmen reciperent. Confecto itinere eius diei, quod proposuerat Caesar, traductoque exercitu flumen Genusum, ueteribus suis in castris contra Asparagum confedit, militesque omnes * in ira ualidum castrorum continuit, equitatuque, per causam pabulandi emissum, confestim decumana porta in castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius, confecto eiusdem diei itinere, in suis ueteribus castris ad Asparagum coesedit, eiusque milites, quod ab opere, integris munitionibus, uacabant alij lignandi, pabulandique causa longius progrediebantur; alij, quod subito consilium profectiois ceperant, magna parte impeditorum, & sarinarum relictis, ad haec repetenda inuitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, uallum relinquere uoluerunt. Quibus * ad sequendum impeditis, Caesar quod fore * praeniderat, meridiano fere tempore, signo profectiois dato, exercitum educit, duplicatoque eius diei itinere, 11 x. millibus passuum, ex eo loco procedit, quod facere Pompeius discessu militum non potuit. Postero die

Caesar,

Caesar, similiter praemisit prima nocte impeditis, de 1 v. uigilia ipse egreditur, ut si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore suscepto, * cum se magnis itineribus extenderet, & progressos consequi cuperet, 1 v. die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimauit. Caesari ad saucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, praesidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam, si de his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: timensque Domitium, ne aduentu Pompeij preoccuparetur, ad eum omni celeritate, & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari, atque ab iis copiis, quas Dyrhachij comparauerat, frumento, ac comenatu * abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret; si in Italiam transfret, comenatu exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiae subsidio praeficeretur; sin Apolloniam, Oricumque oppugnare, & se omnia maritima ora excludere conaretur, obsessio tamen Scipione, necessario illum suis auxiliis ferre cogeret. itaque, praemisit nuncius, ad Cn. Domitium Caesar scripsit, & * quid fieri uellet, ostendit: & a fidiis; Apolloniae cohortibus 1 v. L. f. una, 111. Orici relictis, quique erant ex uulneribus aegri, depositis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere cepit. Pompeius quoque, de Caesaris consilio coniectura iudicans,

dicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si
 Caesar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret: si ab
 ora maritima, Corcyraque discedere nollet, quod legio-
 nes, equitatumque ex Italia expectaret, ipse ut omnibus co-
 piis Domitium aggredereetur. *is de causis uterque eorum
 celeritati studebat, ut suis esset auxilio, & ad opprimen-*
 450 *dos aduersarios, * ne * occasione temporis derisset. * Sed*
 451 ** Casarem Apollonia directo itinere auerterat: Pompeius
 per Candaiam iter in Macedoniam expeditum habebat.
 Accessit etiam * improprio aliud incommodum, quod Do-*
 mitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata
 452 habuisset, rei frumentariae causa ab eo discesserat, * &
 Heracleam Senticam: * quae est subiecta Candaiam iter fe-
 cerat, ut ipsa fortuna illum obijcere Pompeio uideretur.
 Haec ad tempus Caesar ignorabat. simul, a Pompeio liti-
 ris per omnes prouincias, ciuitatesque * demissis, praelio ad
 Dyrrhachium facto, latius, inflatusque multo, quam res
 erat gesta, fama percrebuerat, pulsum fugere Casarem,
 pene omnibus copiis amissis. haec itinera infesta * reddide-
 rant: haec ciuitates nonnullas ab eius amicitia * auerterat.
 Quibus accidit rebus; ut, pluribus dimissis itineribus, a
 Casare ad Domitium, & ab Domitio ad Casarem, nulla
 ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscilli,
 atque Aegi familiares, quos perfugisse, ad Pompeium de-
 monstrauiamus, conspicati in itinere exploratores Domi-
 tij, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bella
 gesserant: seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposue-
 runt, & Caesaris profectionem, & aduentum Pompeij do-
 cuerunt. a quibus Domitius certior factus, uix 1 v. hora-
 rum spatio antecedens, hostium beneficio periculum uita-

uit,

uit, & ad Aeginium, quod est obiectum, oppositumque
 Thessaliae, Casari uenienti occurrit. CONIUNCTO XVI.
 exercitu, Caesar Gomphos peruenit: quod est oppidum
 primum Thessaliae, uenientibus ab Epiro: * quae gens 453
 paucis ante diebus ultro ad Casarem legatos miserat, ut
 suis omnibus facultatibus ueretur, praesidiumque ab eo
 militum peterat, sed eo fama iam praecurrerat, quam su-
 pra docuimus, de praelio Dyrrhachino, quod multis auxe-
 rat partibus, itaque Androsthenes praetor Thessaliae, cum
 se uictoriae Pompeij comitem esse mallet, quam socium Ca-
 saris in rebus aduersis, omnem ex agris multitudinem ser-
 uorum, ac liberorum in oppidum cogit, portasque praeclu-
 dit, & ad Scipionem, Pompeiumque nuncios mittit, ut sibi
 subsidio ueniant: * se confidere munitionibus oppidi, si
 celeriter succurratur: longinquam oppugnationem susti-
 nere non posse. Scipio, discessu exercituum a Dyrrhachio
 cognito, * Larissam legiones adduxerat: Pompeius non- 454
 dum Thessaliae appropinquabat. Caesar, castris munieis
 scalas, musculosque ad repentinam oppugnationem fieri, &
 crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus mi-
 lites, docuit, quantum usum haberet ad subleuandam om-
 nium rerum inopiam, potiri oppido pleno, atque opulen-
 to, simul reliquis ciuitatibus urbis huius exemplo inferre
 terrorem; id fieri celeriter, prius, quam auxilia concur-
 rerent, itaque, usus singulari militum studio, eodem, quo
 uenerat, die, post horam 1 x. oppidum altissimis mœni-
 bus oppugnare aggressus, ante Solis occasum expugna-
 uit; & diripiendum militibus concessit, statimque ab oppido
 castra mouit, & Metropolim uenit, sic, ut nuncios expu-
 gnati oppidi, famamque antecederet. Metropolitae, eodem
 primum usi consilio, uisdem permoti rumoribus, portas
 clausit

clauservnt, murosque armatis compleuerunt: sed postea casu ciuitatis comprehensis ex captiuis cognito, quos Caesar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conseruatis, collata fortuna* Metropolitaram cum casu Comphensium, nulla Thessaliae fuit ciuitas, praeter Larissaeos, qui magnis exercitiibus Scipionis tenebantur, quin Caesari paveret, atque imperata faceret. ille, segetis idoneum locum in agris naelus, quae prope iam matura erat, ibi aduentum expectare Pompeij, eoque omnem rationem belli conferre constituit. Pompeius paucis post diebus in Thessalam peruenit: concionatusque apud cunctum exercitum, suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut, parta iam uictoria, praedae, ac praemiorum uelint esse participes: receptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur, classicumque apud eum canit, & alterum illi iubet praetorium tendi. Auctis copiis Pompeij, duobusque magnis exercitiibus conuictis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes uictoriae augetur; adeo, ut, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam uideretur; & si quando quid Pompeius tardius, aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed illum de Etari imperio, & consulares, praetoriosque; seruatorum habere numero, dicerent. Iamque inter se palam de praemiis, ac sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum distinebant, alij domos, bonaque eorum, qui in castris erant Caesaris, petebant: magnaque inter eos in concilio fuit controuersia;

455 oporteretne L. * Hirij, quod is a Pompeio ad Paribos missus esset, proximis comitiis praetoriis absentis rationem haberi, cum eius necessarii fidem implorarent Pompeij, ut

456 praestaret, * quod proficiscenti promississet; ne, per eius au-

florita

floritam deceptus uideretur, reliqui, in labore pari, ac periculo, ne unus omnes antecederet, recusaret. Iam de sacerdotio Caesaris Domitius, Scipio, Spintherque; Lentulus quotidianis contentionibus ad grauissimas uerborum contumelias palam descenderunt: cum Lentulus etatis honorē ostentaret; Domitius in banam gratiam, dignitatemque iactaret, Scipio affinitate Pompeij consideret. Postulauit etiā L. Afraniū proditoris exercitus Attius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret: L. Domitius in concilio dixit, Placere sibi, bello censecto, ternas tabellae dari* ad iudicandam de ijs, qui ordinis essent senatorij, belloque; una cum ipsis, non inter fuissent, sententiasque; de singulis ferrent, qui Romae remansissent, quique intra praesidia Pompeij fuissent, neque operam in re militari praestitissent: unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo censerent; alteram, qui capites damnarent; tertiam, qui pecunia multarent. postremo omnes aut de honoribus suis, aut de praemiis pecuniae, aut de persequendis inimicis, agebant. nec, quibus rationibus superare possent; sed, quemadmodum uti uictoria deberent, cogitabant. Re frumentaria praeparata, confirmatisque militibus, & satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis praelijs intermisso, * quod satis perspectum habere uideretur, tentandum Caesar existimauit, quidnam Pompeius propositi, aut uoluntatis ad dimicandum haberet. itaque; ex castris exercitum eduxit, aciemque; instruxit, * primum suis locis, paulloque a castris Pompeij longius, continetibus uero diebus, ut progredere a castris suis, collibusque Pompeianis aciem subijceret. Quae res in dies confirmationem eius efficiebat exercitum superius tamen institutum in equitibus, quod demonstrauius, seruabat ut, quoniam nuntio multis partibus esset inferior, adolescentes atque; expeditos,

expeditos, ex antesignanis electos milites ad permittant, armis inter equites præliari inberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque eius generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites mille apertioribus etiam locis * VII. milliam, Pompeianorum impetum, cum adesset usus, sustinere auderent, neq; magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies prælium secundum equestre fecit, atque unum Allobrogem, ex duobus, quos per fugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusdam, interfecit. Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut uidebatur, expectans, si iniquis locis Caesar se subijceret. Caesar, nulla ratione ad pugna elici posse Pompeium existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem indicauit; uti castra ex eo loco moueret, semperq; esset in itineribus; hoc sperans, ut, mouendis castris, pluribusq; adeundis locis, commodiore frumentariare uteretur; simulq; in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, et insolitum ad laborem Pompeij exercitum quotidianis itineribus defatigaret. * Hic constituta rebus, signo iam professionis dato, tabernaculisq; detentis, animaduersum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem longius a uallo esse aciem Pompeij progressam, ut non iniquo loco posse dimicari uideretur. Tunc Caesar * ad suos, cum iam esset agmen in portu: Differendum est, inquit, iter in presentia nobis, et de prælio cogitandum, * stant semper deoposcimus: animo simul ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. confestimque expeditas copias educit. Pompeiusque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu, statuerat prælio decertare. namque etiam in concilio superioribus

perioribus diebus dixerat, prius quam concurreret acies, fore, ut exercitus Caesaris pellereur. id cum essent pleriq; admirati. Scio me, inquit, pene incredibilem rem polliceris: sed rationem consilij mei accipite, quo firmiore animo in prælium prodeatis. persuasi equitibus nostris, idque in prælium profectis, se facturos confirmauerunt, ut, cum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggredere-tur; ut, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum e-tur; ut, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum e-xercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iacere-tur. ita sine periculo legionum, et pene sine uulnere, bel-lum conficiemus. id autem difficile non est, cum tantum e-lum conficiemus. simul denunciauit, ut essent animo pa-rati ut ualeamus. simul denunciauit, ut essent animo pa-rati in * prælium, et quoniam fieret dimicandi potestas, ut saepe cogitauissent, ne usu, manuque reliquorum opimo-nem fallerent. Hunc Labienus excepit, ut, cum Caesaris copias despiceret, Pompeij consilium summis laudibus ef-ferret. Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exerci-tum, qui Galliam, Germaniamque deuicerit. omnibus in-terfui prælijs: neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus superest; magna pars de-perijt: quod accidere tot prælijs fuit necesse. multos au-tummi pestilentia in Italia consumpsit: multi domum di-scesserunt: multi sunt relictii in continenti. an non audistis ex ijs, qui per causam ualetudinis remanserunt, coheretes esse Brundisij factas? hæc copiae, quas uidetis, * ex dele- 458
tibus horum annorum in citiore Gallia sunt refectae; et
* pleræque sunt ex colonijs transpadanis. attamen, quod
fuit roboris, duobus prælijs Dyrrhachinis interijt. Hæc cū
dixisset, iurauit se, nisi uictorem, in castra non reuersu-
rum: reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc lau-
dans Pompeius, idem iurauit. nec uero ex reliquis fuit
quisq;

quisquam, qui iurare dubitaret. Hæc cum facta essent in concilio, magna spe, & lætitia omnium discessum est. * ac iam animo victoriam præcipiebāt, quod de re tanta, & atam perito imperatore nihil frustra confirmari uidebatur. Cæsar, cum Pompeij castris appropinquasset, ad huc modum aciem eius instructam animaduertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ, traditæ a Cæsare initio disensionis ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur. in eo loco ipse erat Põpeius. mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio coniuncta cū cohortibus Hispaniæ, * quas traductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erat collocata. has firmissimas se habere Pompeius existimabat, reliquas inter acie mediam, cornuaque interiecerat: numeroque cohortes expleuerat. hæc * erant millia L V. * euocatorum circiter duo millia: quæ ex beneficiarijs superiorum exercituum ad eum conuenerant: quæ tota acie disperferat, reliquas cohortes VII. castris, propinquisque castellis præsidio disposuerat. dextrum cornu eius, riuus quidam impediens ripis, munitabat: quam ob causam cūctum equitatum, sagittarios, funditoresque omnes in sinistro cornu obiecerat. Cæsar, superius institutum seruans, X. legionem in dextro cornu, IX. in sinistro collocauerat: * tametsi erant Dyrrhachinis prælijs uehementer attenuatæ: & huic sic adiunxit. ut pene unam ex duabus efficeret; atque altera alteri præsidio esse iusserat cohortes in acie LXXX. constitutas habebat. * quæ summa erat CIO XXII. cohortes II. castris præsidio reliquerat: sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præposuerat. * ipse contra Pompeium consistit. Simul, his rebus animaduersis, quas demonstrauimus; timens, ne a multitudine equitum dex-

trum cornu circumueniretur, * celeriter * ex tertia acie 464 singulas cohortes detraxit; atque ex his quatuor instituit, equitatumque opposuit; &, quid fieri uellet, ostendit; monuitque; eius diei uictoriam in earum cohortium uirute constare: simul tertia acie, totique exercitui imperauit, ne in iussu suo concurreret: se, cum id fieri uellet, uexillo signum daturum. Exercitum cum, militari more, ad pugnam cohortaretur, suamque in eum perpetui temporis officia prædicaret, in primis commemorauit, testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset; quæ per Vatinium in colloquijs, quæ per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset; neque se umquam abuti militem sanguine, neque remp. alterutro exercitu priuare uoluisse. Hæc habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnae ardentibus, tubæ signum dedit. Erat Crastinus euocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione X. duxerat, uir singulari uirtute. Hic, signo dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei * qui fuistis; & uestro imperatori, quam constituistis, operam date. unum hoc prælium superest: quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus. simul respiciens Cæsarem, Faciam, inquit, hodie, imperator, ut aut uiuam tibi, aut mortuo gratias agas. Hæc cum dixisset, * primis ex dextro cornu præcurrit: * atque eum milites 465 electi circiter CXX. * uoluntarij eiusdem centuriæ sunt. 466 profecti. Inter duas acies tantum erat reliquum spatij, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. sed Põpeius suis prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent, neue se loco mouerent, aciemque eius distrabi paterentur. idque admonitu C. Triarij fecisse dicebatur; ut primus

excursus,uisque militum infringereetur, aciesque* distenderetur, atque, suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur; leuiusque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immisis telis occurrissent: simul fore, ut, duplicato cursu, Caesaris milites* exanimarentur, & lassitudine conficerentur, quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio uidetur: propterea quod est quaedam animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata omnibus,* quæ studio pugnae incenditur, hanc non reprimere, sed augere imperatores debent. neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique* concinerent, clamoremque uniuersi tollerent. quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt. * S E D nostri milites, dato signo, cum infestis pilis procurrissent, atque animaduertissent, non* concurrere a Pompeianis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt, & ad medium fere spatium constiterunt, *ne, consumptis uiribus, appropinquarent, paruoque intermisso temporis spatio ac rursus renouato cursu, pila miserunt, celeriterque ut erat præceptum a Caesare, gladios strinxerunt. neque uero Pompeiani huic rei defuerunt, nam & tela missa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conseruauerunt; pilisque missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites* a sinistro Pompeij cornu, ut erat imperatum, uniuersi procurrerunt, omnisque multitudo sagittariorum se profudit: quorum impetum noster equitatus non tulit, sed, paululum loco motus, cessit: equitesque Pompeiani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemque nostram a latere aperto* circumire ceperunt.

467 quod ubi Caesar animaduertit, v. aciei, quam* instituerat ex cohortium numero, signum dedit. illi celeriter procur

procurrerunt; infestisque signis tanta ui in Pompeij equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesque conuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga, montes altissimos peterent. quibus summotis, omnes sagittarij, funditoresque destituti inermes, sine praesidio, interfecti sunt.* Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum, ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosque a tergo sunt adorti. Eodem tempore III. aciem Caesar, quæ quieta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrare iussit. ita, cum recentes, atque integri defessis successissent, alij autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque uniuersi terga uerterunt. neque uero Caesarem fefellit. quin ab ijs cohortibus, quæ contra equitatum in IV. acie collocatae essent, initium uictoriae oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronunciauerat. ab his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta caedes sagittariorum, atque funditorum.* ab iisdem* acies Pompeiana a sinistra parte erat circumuenta, atque initium fugae factum. sed Pompeius, ut equitatum suum pulsum uidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam, animaduertit, alijs* diffusus, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & ijs centurionibus, quos in statione ad pratoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, Tue amini, inquit, castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit, ego reliquas portas circumeo, & castrorum praesidia confirmo. Hæc cum dixisset, se in pratorium contulit, summa rei diffidens, & tamen euentum expectans. Caesar, Pompeianis ex fuga intra uallum compulsis, nullum spatium perterritis dare oportere existimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ uerentur, ut

castraque oppugnarēt: qui, etsi magno aestu fatigati (nam ad merid. em. res erat perducta) tamen, ad o. nēl. b. rem animo parati, imperio paruerunt. Castra a cohobibus, quae ibi praesidio erant relicta, industria defendebantur; multo etiam acrius Thracibus, barbarisq; auxilij. nam, qui acie refugerant milites, & animo perterriti, & lassitudine confecti, missis plerique armis, signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. neque uero diutius, qui in uallo constitierant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti uulneribus, locum reliquerunt; protinusq; omnes, ducibus usque centurionibus, tribunisque mil. in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt. in castris Pompeij uidere licuit triclina strata, magnam argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula confrata, L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta edera, multaque praeterea, quae nimiam luxuriam, & uictoriae fiduciam designarent; ut facile existimari posset, nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non necessarias conquirent uoluptates, atque in miserissimo, ac patientissimo exercitui Caesaris luxuriam obijciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent. Pompeius, iam cum intra uallum nostri uersarentur, equum nactus: detractis insignibus imperatorij, d. cumana porta se ex castris eiecit proinusque equo citato, Larissam contendit, neque ibi constitit; sed eadem celeritate, paucos suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitum equitum xxx. ad mare peruenit: nauemque frumentariam conscendit; scdm. ut dicebatur. querens: tantum suam se opinionem fecisse, ut a quo genere hominum uictoriam sperasset, ab eo, initio fugae facta, pene proditus uideretur.

Caesar,

Caesar, castris positus, a militibus contendit, ne in praeda occupati, reliqui negotij gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circummunire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, uniuersi simul Larissam uersus se recipere coeperunt. Qua re animaduersa, Caesar copias suas diuisit, partemque legionum in castris Pompeij remanere iussit, partem in sua castra remisit, xv. secum legiones duxit; commodioreque itinere Pompeianis occurrere cepit; & progressus millia passuum vi. aciem instruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani in quodam monte constitierunt. Hunc montem flumen sublebat. Caesar milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclusit, ne noctu Pompeiani aquari possent. Quo iam perfecto opere, illi de deditioe, missis legatis, agere coeperunt. pauci ordinis senatorij, qui se cum ijs coniunxerant, nocte fuga salutem petierunt. Caesar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planiciem descendere, atque arma proicere, iussit. quod ubi sine recussatione fecerunt, passisque palmis, proiecti ad terram steterunt ab eo salutem petierunt, consulatus, consurgere iussit; & pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruauit; militibusque suis iussit, ne qui eorum uiolarentur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, inuicem re quiescere, atque in castra reuerti iussit: eodemque die Larissam peruenit. in eo praelio non amplius cc. milites desiderauit; sed centuriones fortes uiros circiter xxx. amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnant Crastinus, cuius mentionem

tionem supra fecimus, gladio in os aduersum coniecto. neque id fuit falsum, quod ille, in pugnam proficiscens, dixerat. sic enim Caesar existimabat, eo praelio excellentissimam uirtutem Crastini fuisse; optimeque de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia $\times v.$ cecidisse uidebantur: sed in deditionem uenerunt amplius millia $\times \times i v.$ namque etiam cohortes, quæ praesidio in castris fuerant, * sese Sullæ similiter dederunt. multi præterea in finitimas ciuitates refugerunt. Signaque militaria ex praelio ad Caesarem sunt relata **C L X X X.** & Aquila * **L I X L.** Domitius, ex castris in montem refugiens, cum uires eum lassitudine defecissent, ab equitibus **X I X.** est interfectus. * **E O D E M** tempore D. Lælius cum classe ad Brundisium uenit; eademque ratione, qua factum a Libone antea demonstrauimus, in insulam obiectam portui Brundisino tenuit, Similiter Vatinius, qui Brundisio præerat, tectis, instructis que scaphis, elicuit naues Lalianas; atque ex his longius productam unam quinque remem, & minores duas in angustijs portus cepit: itemque per equites dispositos aqua prohibere classarios instituit. sed Lælius, tempore anni commodiore usus ad nauigandum, onerarijs nauibus Corcyra, Dyrrhachioque aquam suis supportabat; neque a proposito deterrebat, neque, ante praelium. Thessalia factum cognitum, aut ignominia amissarum nauium, aut necessariorum rerum inopia, ex portu, in insulaque expelli potuit. Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum, & Phœnicum, & Cælicum, in Siciliam uenit: & cum esset Caesaris classis diuisa in duas partes, & dimidiæ parti præesset P. Sulpicius prætor Vibone ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam nauibus adu-

lauit;

lauit, quam Pomponius de eius aduentu cognosceret; perturbatumque; eum nactus, nullis custodijs, neque ordinibus certis, magno uento, & secundo completas onerarias naues tædæ, & pice, & stupæ reliquisque rebus, quæ sunt aptæ ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naues incendit **XXXV.** * in quibus erant **XX.** constrictatæ tantusque; eo facto, timor incessit, ut cum esset legio praesidio Messanæ, uix oppidum * defenderetur: & * nisi **47 I** eo ipso tempore quidam nuncij de Caesaris uictoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. sed, opportunissime nuncijs allatis, oppidum fuit defensum, Cassiusque; ad Sulpicianam inde classem profectus est Vibonem: applicatisque nostris ad terram nauibus, propter eundem timorem, pari, * atque **47 2** antea, ratione egi. Cassius, secundum nactus uentum, onerarias naues circiter **XL.** præparatas ad incendium immisit: & flamma ab utroque cornu comprehensa, naues sunt combustæ **v.** Cumque ignis magnitudine ueni latius serperet; milites, qui ex ueteribus legionibus erant relictii praesidio nauibus ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte naues conscenderunt, & a terra soluerunt, impetuque; facto in Cassianam classem, quinque remes **II.** in quarum altera erat Cassius, ceperunt. sed Cassius, exceptus scaphæ, refugit. Præterea duæ sunt deprehensæ triremes. neque multo post de praelio facto in Thessalia cognitum est, ut ipsis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus fingi id a legatis, amicisque; Caesaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Cassius cum classe discessit. Caesar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimauit, quascunque in partes ex fuga se recepisset, ne rursus copias comparare alias,

2 5

6

& bellum renouare posset: & * quantum itineris equita-
 tu efficere poterat, quotidie progrediebatur, legionem-
 que unam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edi-
 ctum Pompeij nomine Amphipoli propositum, uti omnes
 eius provinciae iuniores, & Graeci, ciuesque R. iurandi
 causa conuenirent. sed, utrum auertende suspicionis
 causa Pompeius proposuisset, ut quam diutissime longio-
 ris fugae consilium occultaret, an nouis delectibus, si ne-
 mo premeret, Macedoniam tenere conaretur, existima-
 ri non poterat. Ipse ad anchoram una nocte constitit;
 & uocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad
 necessarios sumptus corrogata, cognito Caesaris aduentu,
 ex eo loco discessit, & Mitylenas paucis diebus uenit. Bi-
 duum tempestate retentus, nauibusq; alijs additis actua-
 rijs, in Ciliciam, atque inde Cyprum peruenit. ibi co-
 gnoscit, consensu omnium Antiochensium, ciuiumque R.
 qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse excluden-
 di sui causa, nunciosque dimissos ad eos, qui se ex fuga
 in finitimas ciuitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam
 adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo fu-
 turum. Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul
 fuerat, & P. Lentulo Consulari, ac nonnullis alijs acci-
 derat Rhodi. * nam, quicumque ex fuga Pompeium se-
 querentur, atque in insulam uenissent, oppido, ac portu
 recepti non erant: missisque ad eos nuncijs, ut ex ijs locis
 discederent, * contra uoluntatem suam naues soluere iu-
 bebantur. Iamque de Caesaris aduentu fama ad ciuitates
 perferrebatur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, deposi-
 to adeun-ae Syriae consilio, pecunia societatis sublata, &
 a quibusdam priuatis sumpta, & aris magno pondere ad
 militare usum in naues imposito, duobusq; millibus homi-

LIBER III. 363
 num armatis, quos * partim ex familijs societatum delegerat,
 partim a negotiatoribus coegerat, quosque ex suis
 quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium per-
 uenit. ibi casu rex erat Ptolemaeus puer aetate, magnis co-
 pijs cum sorore Cleopatra g. rens bellum, quam paucis an-
 te mensibus per suos propinquos, atque amicos, regno ex-
 pulerat: castraq; Cleopatra non longo spatio ab eius ca-
 stris distabant. Ad eum Pompeius missus, ut pro hospitio, at-
 que amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius
 opibus in calamitate tegere ur. Sed qui ab eo missi erant,
 confecto legationis officio, liberius cum militibus regis col-
 loqui ceperunt, eosq; hortari, ut suum officium Pompeio
 praestarent, neue eius fortunam despicerent. In hoc erant
 numero complures Pompeij milites; quos, ex eius exercitu
 acceptos in Syria, Gabinius Alexandriam traduxerat;
 belloq; confecto apud Ptolemaeum patrem pueri relique-
 rat. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui, propter aetate
 eius, in procuratione erant regni; siue timore addu-
 cti, ut postea praedicabant, ne sollicitato exercitu regio,
 Pompeius Alexandriam Aegyptumq; occuparet; siue, de
 specta eius fortuna, ut plerunque in calamitate ex amicis
 inimici existunt, sijs, qui erant ab eo missi, palam li-
 ter responderunt, cumq; ad regem uenire iussu: iussu,
 clam consilio inito, Achillam praefectum regium, singulari
 hominem audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad in-
 terficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse
 appellatus & quadam notitia Septimij productus, quod
 bello praedonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam
 paruulam concessit, cum paucis suis; & ibi ab Achilla, &
 Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a
 rege, & in custodia necatur. * CAESAR, cum in Asiam
 uenisset,

474 uenisset, reperiebat* T. Ampium conatum esse tollere pe-
 475 cunias Epheso ex fano Dianæ; eiusque rei causa, * sena-
 tores omnes ex provincia uocasse, ut, iis testibus, summa
 pecuniæ uteretur; sed interpellatum aduentu Caesaris, pro-
 fugisse. ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Caesar au-
 xilium tulit. Item constabat, Elide in templo Mineruæ, re-
 petitis, atq; enumeratis diebus, quo die prælium secundum
 476 fecisset Caesar, simulacrum uictoriæ, * quod ante ipsam
 Mineruam collocatum erat, & ad simulacrum Mineruæ
 spectabat, ad ualuas se templi, limenq; conuertisse. Eodē-
 que die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor,
 & signorū sonus exauditus est, ut in muris armata ciuitas
 477 discurreret. Hoc idem Ptolemaïde accidit. * Pergami in oc-
 cultis, ac remotis templis, quo, præter sacerdotes, adire
 fas non est, quæ Græci & Doria appellat, tympana so-
 nauerunt. Item Tralibus, in templo uictoriæ, ubi Caesaris
 statuam consecrauerant, palma per eos dies in tecto inter
 coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur.
 Caesar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset, Pom-
 peium Cypri uisum, coniectans eum in Aegyptum iter ha-
 bere, propter necessitudines regni, reliquasq; eius loci op-
 portunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se-
 sequi iusserat, & altera, quam ex Achaia a Fusio legato
 euocauerat, equitibusq; DCCC. & nauibus longis Rho-
 dijs x. & Asiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his
 erant legionibus hominum III. millia; CC. reliqui ul-
 neribus ex prælijs, & labore, ac magnitudine itineris con-
 fecti, consequi non potuerant. Sed Caesar, confusus fama re-
 rum gestarum, infirmis auxilijs proficisci non dubitauerat,
 atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Ale-
 xandriæ de Pompeij morte cognoscit: atque, sibi primum e

nauis egrediens clamorem militum audit, quod rex in oppi-
 do præsidij causa, reliquerat, & concursum ad se fieri uide-
 det, quod fasces* anteferrentur. In hoc omnis multitudo
 maiestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu,
 crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis con-
 citationes fiebant, compluresque milites huius urbis omni-
 bus partibus interficiebantur. Quibus rebus animaduer-
 sis, legiones sibi alias ex Asia aduanci iussit, quas ex Pom-
 peianis militibus confecerat. ipse enim necessario Etesijs
 tenebatur, qui Alexandria nauigantibus summa uerfissimi
 uenti. Interim controversias regum ad populum Ro. & ad
 se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eo magis
 officioso conuenire, quod superiore consulatu cum patre
 Ptolomæo & lege, & S.C. societas erat facta, ostendit si-
 bi placere, regem Ptolemaum, atque sororem eius Cleopa-
 tram exercitus, quos haberent, dimittere; & de contro-
 uersis iure apud se potius, quam inter se armis, discepta-
 re. Erat in procuratione regni, propter ætatem pueri,
 nutricius eius Eunuchus nomine Photinus. is primum in-
 ter suos queri, atque indignari cœpit, regem ad dicendam
 causam euocari: deinde, adiutores quosdam conscios sui
 nactus ex regijs amicis, exercitum a Pelusio clam Alexan-
 driam euocauit; atque eundem Achillam, cuius supra me-
 meminimus omnibus copijs præfecit. hunc incitatum suis, &
 regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri uellet, literis,
 nuncijsq; edocuit. In testamento Ptolemæi patris heredes
 erant scripti ex duobus filijs maior, & ex duabus ea, quæ
 ætate antecederat. Hæc uti ferent; per omnes Deos, perq;
 fœdera, quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemaus
 populum Ro. obstabat. Tabulæ testamenti, unæ per le-
 gatos eius Romam erant allatæ, ut in ærario ponerentur,
 (eæ,

(eas cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositæ) altera eodem exemplo, relicta, atque ob signata Alexandria proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Casarem, isque maxime uellet pro communi amico, atque arbitrio controuersias regum cõponere: subitõ exercitus regius, equitatusq; omnis uenire Alexandriam nunciatur. Casaris copia nequam erant tanta, ut eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret, relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliũq; Achilla cognoscere: milites tamen omnes in armis esse iussit: regemq; hortatus est, ut ex suis necessarijs, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret, & quid esset sua uoluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapiõ, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamq; apud patrem Ptolemæũ auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos ille, cõ in conspectum eius uenissent, prius, quam audiret, aut, cu
 478 ius rei causã missi essent, cognosceret, *corripit, atque interficere iussit. Quorum alter, accepto uulnere occupatus, per suos pro oculo sublatus, alter interfectus est. Quo factõ, regem ut in sua potestate haberet, Casar effecit, magnamq; regium nomen apud suos auctoritatẽ habere existimans, & ut potius priuato paucorũ, & latronum consilio, quam regio susceptum bellum uideretur. *ERANT
 xx i. cum Achilla copie, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnenda uiderentur, milia enim xx. in armis habebat. Hæ constabant ex Gabinianis militibus: qui iam in consuetudinem Alexandrina uita, atque licentiæ uenerant: & nomen, disciplinamq; populi R. didicerant: uixoresq; duxerãt, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædomibus, latroni

latronibusq; Syria, Ciliciaq; prouinciæ, finitimarumq; regionum: Multi* præterea capitis damnati, exulsq; cõuenerant, fugitiuissq; omnibus nostris certus erat Alexandriæ receptus, certa q; uita conditio, ut, dato nomine, militum essent numero: quorum si quis a domino comprehenderetur, cõkursu militum eripiebatur, qui uim suorũ, quod in simili culpa uersabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere, bi bona locupletum diripere: stipendiũ augendi causã, *regis domũ
 479 obsidere; regno expellere alios, alios accersere, uetere quodam Alexandrini exercitus instituto consueuerant. Erãt præterea equitum millia II. quib; inuictauerant compluribus Alexandria bellis, Ptolemæũ patrem in regnũ reduxerãt, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptijs gesserant. hũc usum rei militaris habebãt. His copijs fidens Achilles, paucitatemq; militum Casaris despiciens, occupabat Alexandriam: præterea oppidi partem, quam Casar cum militibus tenebat, & primo impetu domũ eius irumpere conatus est. Sed Casar, dispositis per uias cohortibus, impetum eius sustinuit. Eodemq; tẽpore pugnatum est ad portũ: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, *diductis copijs, pluribus uis
 480 pugnabatur: & magna multitudine naues longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio L. missæ ad Pompeium: quæ, prælio in Thessalia factõ, domum redierant. illa triremes omnes, & quinqueremes erant aptæ, instructæ; omnibus rebus ad nauigandum. Præter hæc, xxii. erant, quæ præsidij causã Alexandriæ esse consueuerãt, *cõstrata omnes, quas si occupassent, classe Casaris erepta, 481 portum, ac mare totum in sua potestate haberẽt: cõmcau, auxilijsq; Casarem prohiberent. itaque tanta est contentione

tione actū, quanta agi debuit, cum ille celerem in eam i-
 storiam, hi salutem suam consistere uiderēt. sed rem obti-
 nuit Caesar, omnesq; eas naues, & reliquas, quæ erāt in na-
 ualibus, incendit; quod tam late tueri tā parua manu non
 poterat, cōfestimq; ad Pharum nauibus milites exposuit.
 Pharus est in insula turris, magna altitudine, miracula
 operibus exstructa, quæ nomē ab insula accepit. Hæc insu-
 la obiecta Alexandria, portū efficit: sed a superioribus re-
 gionibus, in longitudinem passuum DCCCC. in mare ia-
 ctis molibus, angusto itinere, & ponte cum oppido cōiun-
 gitur. In hac sunt insula domicilia Aegyptiorum, & ni-
 cus, oppidi magnitudine: quæq; ubique naues imprudētia,
 aut tēpestate paullulū suo cursu decesserint, has more præ-
 donum diripere consueuerunt. Iis autem inuitis, a quibus
 Pharus tenetur, nō potest esse propter angustias, nauibus
 introitus in portum. Hoc tum ueritus Caesar, hostibus in
 pugna occupatis, militibusq; expositis, Pharū apprehē-
 dit, atque ibi præsidium posuit. Quibus est rebus effectum,
 uti tuto frumentum, auxiliaq; nauibus ad eum supportari
 possent. demisit enim circum omnes propinquas regiones
 atque inde auxilia euocauit: reliquis oppidi partibus sic
 est pugnatum, ut a quo prælio discederetur, & neutri pel-
 lerentur (id efficiebant angustia loci) paucisque utrin-
 que interfectis, Caesar loca maxime necessaria cōplexus,
 482 noctū præmunivit: hoc tractu oppidi pars erat regia exi-
 gua, in quā ipse, habitandi causa, initio erat inductus, &
 theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum,
 aditusque habebat ad portum, & ad reliqua naualia.
 Has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro
 obiectas haberet, neu pugnare inuitis cogereetur. Interim
 filia minor Ptolemæi regis, uacuum possessionem regni
 sperans,

sperans, ad Achillam se ex regia traiecit, unaque bellū
 administrare cæpit, sed celeriter est inter eos de principa-
 tu controuersia orta; quæ res apud milites largitiones au-
 xit. magnis enim iacturis sibi quisque eorū animos con-
 ciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Photinus, nu-
 tritrici pueri, & procurator regis in parte Caesaris, cum
 ad Achillam nuncios mitteret, hortareturq; ne negotio
 desisteret, nēue animo deficeret, induatus, & reprehensisque
 interuencijs, a Casare est interfectus. Hæc initia belli
 Alexandrini fuerunt.

*A. HIRTII, uel OPII, COMMENT. DE BELLO

ALEXANDRINO,

LIBER I.

HUIUS LIBRI CAPITA.

- I. Alexandrinorum apparatus cōtra Casarē, & huius dilige-
 tia in aqua dulci, qua fere prohibebatur, inuenienda.
- II. Casaris naualia duo prælia secunda cum Alexandrinis.
- III. Casar Pharo per vim potitus, magna clade ab Alexandrinis
 afficitur.
- IV. Rex Ptolemæus, a Casare per blanditias dimissus, nauali
 eum prælio superat: statimq; a Mithridate duce, qui
 magna Casari auxilia adduxit, & postea a Casare ipso
 superatur.
- V. Rege nauali prælio interempto, Casar, Aegypto & Alexā-
 dria potitus, nouos reges substituit.
- VI. Domitius, Asia a Casare præfectus, Deiotari impulsu cum
 Pharnace prælium committit, ab eoq; superatur.
- VII. Illyricum a Casarianis post aliquod prælia, quorū in uo
 Gabinus perijt, pacatur.

A

II X. Odium

- II. Odiū Cæsij in Hispania, ubi prætor a Cæsare relictus, & coniuratione facta vulneratus, supplicium de coniuratis sumit.
- IX. Cæsij & Marcelli: quorum uterque Cæsaris nomine aburebatur, contentiones in Hispania, & illius in Iberi ostio interitus.
- X. Cæsar, in Syriam profectus, res omnium illarum prouinciarum constituit. Deiotarq; regi, abiecto & supplicii vestitum restituit.
- XI. Pharnacis regis blandalegatio ad Cæsare, & fuga ex proelio aduerso. Cæsaris victoris post receptum Pontum, & prouincias constitutas, in urbem reditus.

BELLO *Alexadrino* cōflato, Cæsar Rhodo, atque ex Syria, Ciliciaque omnem classem accersit; ex Creta sagittarios, equites abrege Nabatheorū Malco enocat; tormenta undique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaq; adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur; atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse uiderentur testudinibus, atque musculis aptantur: ex edificijs autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur; quantumque aut ruinis deijcitur, aut per uim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. * nam ab incendio fere tuta est Alexandria; quod sine cōtignatione, ac materia, sint ædificia, & structuris, atque fornicibus commentur, tecta que sunt, rudere, aut pauimentis. Cæsar studebat maxime, ut, quam angustissimam partem oppidi palus a Meridie interiecta efficeret, hanc, operibus, uinisque agēdis, a reliqua parte urbis excluderet; illud sperans, primū, ut cum esset in duas partes urbs diuisa, acies uno consilio, atq; imperio administraretur: deinde ut laborantibus succurri, atq; ex altera oppidi parte auxiliū ferri posset; in primis uero, ut aqua, pabuloq; abundaret: quarū alterius rei copiā exiguā, alterius nullā omnino facultatē habebat; quod utrūque palus large præbere poterat. Ne-

que

que uero *Alexadrinis* in gerendis negotijs cunctatio ulla, aut mora inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines *Aegypti*, regnumque perinet, legatos, conquistoresque delectus habendi caussa, miserant; magnūque numerum in oppidū telorum, atque tormentorum, conuexerant, & innumerabilem multitudinem adduxerant. nec minus in urbe maxime armorum erant insitutæ officinæ: seruos præterea puberes armauerant; quibus domini locupletiores uictum quotidianum, stipendiumque præbebant. hac multitudine disposita, munitiones semotarum partium tuebantur. ueteranas cohortes uacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris uiribus ad auxiliū ferendum * opponi possent. omnibus uis, atque angiporis triplicem uallum obduxerant, (erat autem quadrato exstructus saxo, nec minus x l. pedes altitudinis habebat) quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant. Præterea * alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; subiectisque * eis rotis, funibus, iumentisque obiectis, directis * pluteis in quamcumque erat uisum partem mouebant. urbs fertilissima, & copiosissima omnium rerum apparatus suggerebat. Ipsi homines ingeniosissimi, atque acutissimi, quæ a nobis fieri uiderant, ea solertia efficiebant, * ut nostri illorum opera 483 imitari uiderentur: & sua sponte multa reperiebant, unoque tempore & nostras munitiones infestabant, & suas defendebant, atque hæc principes in consilijs, concionibusque agitabant; populum R. paulatim in consuetudinē eius regni occupandi uenire: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in *Aegypto*: Pompeium se ex fuga eodem recepisse: * Cæsare uenisse cum copijs; neq; morte Pompeij

A 2 quid

quidquam profectum quo minus Caesar apud se commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex regno provinciam idque agendum mature. namque eum, interclusum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse. Interim, dissensione orta inter Achillam, qui ueterano exercitui præerat, & Arsinoem regis Ptolemai minorem filiam, ut supra demonstratum est, cum uterque utriusque insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere uellet; præoccupat Arsinoe per Ganymedem eunuchum nutricium suum, atque Achillam interficit. hoc occiso, ipsa sine ullo socio, & custode omne imperium obinebat; exercitus Ganymedi traditur, is, suscepto officio largitionem in milites auget; reliqua pari diligentia administrat. Alexandria est fere tota suffossa, specusque habet ad Nilum* pertinentes, quibus aqua in priuatis domos inducitur; quæ paulatim spatio temporis liquefcit, ac* subfidit. hac uti domini ædificiorum, atque eorum familia consueuerunt: nam quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa, atque turbida, ut multos, uariosque morbos efficiat: * sed ea plebs, ac multitudo contenta est necessario; quod fons urbe tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. quo factio est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui distributi munitionum tuendarum causa uicatim, ex priuatis ædificijs specubus, & puteis extracta aqua utebantur. Hoc probato consilio, magnum ac difficile opus agreditur, intersæptis enim specubus, atque omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aqua magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis superioribus fundere in partem Cesaris non intermittebat. quamobrem salstior paulo præ-

ter

ter cõsuetudinem aqua traheretur ex proximis ædificijs, magnamque hominibus admirationem præbebat, quæ ob causam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; cum se inferiores eiusdem generis, ac saporis, aqua dicerent uti, atque ante consueissent: uulgoque inter se conferebant, & degustando, quantum inter se differrent aquæ, cognoscebant. paruo uero temporis spatio, hæc propior bibi non poterat omnino. illa inferior corruptior tam, salstiorque reperiebatur. Quo factio, dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut * ad extremum casum omnes deducti uiderentur; atque alij morari Cesarem dicerent, quin naues conscendere iuberet; alij multo grauiorem extimescerent casum; quod neque celare* Alexandrinos possent in apparanda fuga, cum hi tam paruo spatio distaret ab ipsis; neque, illis imminentibus, atque insequentibus, ullus in naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cesaris: quam domicilijs ipsorum non mouerat; quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat, & desciuisse a suis uidebatur: * ut, si mibi * defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarij, multa oratio frustra absumeretur. cum uero uno tempore & natio eorum, & natura cognoscatur, aptissimum esse hoc genus ad proditionem, nemo dubitare potest. Caesar suorum timorem consolatione, & ratione minuebat; * nam* puteis fossis, aquam dulcem posse repe-

484

A 3 quæ

quæ diuersæ navigationes, numquam uno tempore aduersis uentis præcluderentur. fugæ uero nullum esse consilium non solum ijs, qui primam dignitatem haberent, sed ne ijs quidem, qui nihil, præterquam de uita cogitarent. magno negotio impetus hostium aduersos ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco, nec numero pares esse posse: magnam autem moram, & difficultatem adscensum in naues habere, præsertim ex scaphis: summam esse contra in Alexandrinis uelocitatem * locorumque, & ædificiorum notitiam: hos præcipue in uictoria insolentes, prækursuros, & loca excelsiora, atque ædificia occupaturos; ita fuga, nauibusque nostros prohibituos: proinde eius consilij obliuiscerentur, atque omni ratione esse uincendum, cogitarent. Hac oratione apud suos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, neue quam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte uis aquæ dulcis inuenta est. ita operosis Alexandrinorum machinationibus, maximisque conatibus non longi temporis labore, occursus est. * Eo biduo legio XXXVII. ex dititiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, impositam nauem a Demetrio Cluino, ad littora Africae paullo supra Alexandriam, delata est. hæc naues Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur, sed loca sunt gregia omni illa regione ad tenendas anchoras hi, cum diu retinerentur, atque aqua inopia premerentur, nauigio æluario Casarem faciunt certiozem. Casar, ut per se consilium caperet, quid faciendum uideretur, nauim conscendit, atque omnem

omnem classem sequi iussit, nullis nostris militibus impeditis; quod, cum longius paullo discederet, * munitiones, nudare uolebat. Cumque ad eum locum auertisset qui appellatur Cherrhonesus; aquandique caussa remiges in terram exposuisset; nonnulli ex eo numero, cum longius a nauibus prædatum processissent; ab equitibus hostium sunt excepti: ex ijs cognouerunt, Casarem ipsum in classe uenisse, nec ullos milites in nauibus habere. Qua re comperta, magnam sibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendæ rei crediderunt. itaque naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus instruxerunt, Casarique redempti cum classe occurrerunt: qui duabus de causis eo die dimicare uolebat; quod & nullos milites in nauibus habebat, & * post horam x. diei res agebatur; nox autem allatura uidebatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum, quod nulla satis idonea esset hortatio, * quæ neque uirtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de causis naues, quas potuit, Casar ad terram detraxit: quem in locum illos successuros non existimabat. erat una nauis Rhodia in dextro Casaris cornu: longe ab reliquis collocata. hanc conspicati hostes non tenuerunt sese, magnoque impetu. ad eam constrata naues, & complures apertæ contenderunt, cui coactus est Casar ferre subsidium: ne * uirpiter in conspectu contumeliam acciperet, * quamquam, si quid grauius accidisset, merito casurum iudicabat. Prælium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & scientia, & uirtute præstitissent, tum maximè illo tempore totum onus sustinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum

acceptum uidebatur. ita praelium secundissimum est factum. capta est una hostium quadremis: depressa est altera: deinde omnibus epibatis nudatae: magna praeterea multitudine in reliquis nauibus propugnatorum est interfecta. quod nisi nox praelium diremisset; tota classe hostium Caesar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus aduerso uento leniter fiante, nauis onerarias Caesar remulco* uirtricibus suis Alexandriam deducit. eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, cum non iam uirtute propugnatorum, sed *scientia classiariorum se uictos uiderent, quibus, & superioribus locis subleuabantur, ut uix edificij defendi possent, & materiam cunctam obijcerent; quod nostram classis oppugnationem etiam ad terram uerebantur. idem, posteaquam Ganymedes in concilio confirmavit, sese & eas, quae essent amissae, restitutum, & numerum adaucturum, magna spe, & fiducia ueteres reficere naues, accuratiusque huic rei studere, atque inferuire, *instituerunt. ac, tametsi amplius ceterarum nauibus longis in portu, naualibusque amiserant; non tamen reparanda classis, cogitationem deposuerunt. uidebant enim, non auxilia Caesaris, non com meatus supportari posse, si classe ipsi ualerent. Praeterea nautici homines, & urbis, & regionis maritimae quotidiano usu a pueris exercitati, ad naturale, ac* domesticum bonum refugere cupiebant; & quantum paruulis nauigijs profecissent, sentiebant: itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt. Erant omnibus ostijs Nilii custodiae, exigendi portorij causa dispositae: naues ueteres erant in occultis* regiae naualibus, quibus multis annis ad nauigandum non erat usus. has reficiebant: illas Alexandriam reuocabant. deerant remiporticus, gymnasia, aedificia publica detegebant: afferes,

remo

remorum usum obtinebant: aliud naturalis sollertia, aliud urbis copia, subministrabat. Postremo non longam nauigationem parabat, sed praesentis temporis necessitati seruebant, & in ipso portu confingendum uidebant. itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadremes xxii. quinqueremes v. confecerunt, ad has, minores, *apertasque complures adiecerunt: & in portu periclitati remugio, quid quaque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seque ad confingendum omnibus rebus parauerunt. Caesar Rhodias naues ix. habebat, (nam, x. missis, una in cursu litore Aegyptio defecerat) Ponticas iix. Lycias v. ex Asia xii. ex his quinqueremes v. erant, & quadremes x. reliquae infra hanc *magnitudinem, & pleraequae aperta, tamen, uirtute militum confisus, cognitis hostium copijs, se ad dimicandum parabat. postquam eo uantum est, ut sibi uterque eorum consideret, Caesar Pharon classe circumuehitur, aduersasque naues hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas: inter has spatium CD. passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues uidebatur. post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quae quamque *earum sequatur, & cui subueniat, constituit, atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt, in fronte collocant xxii. reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. magnum praeterea numerum minorem nauigiorum, & scapharum producunt cum malleolis, ignibusque: si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris afferre possent. Erant inter duas classes uada transitu angusto, quae pertinent ad regionem Africae. sic enim praedicant, partem esse Alexandriae, dimidiam Africae. Satisque diu

A 5

inter

487 inter ipsos est expectatum, ab utris transiendi fieret initium; propterea quod* eo qui intrassent, * ad explicandam classem, & ad receptum. si durior accidisset casus impeditiores fore uidebantur. Rhodius nauibus praeerat Euphranor, animi magnitudine, ac uirtute magis cum nostris hominibus, quam cum Graecis, comparandus: hic, ob notissimam scientiam, atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodijs, qui imperium classis obtineret. qui ubi Caesaris animum aduertit, Videtur mihi, inquit, Caesar uereri, si haec uada primus nauibus intraueris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem* possis explicare. nobis rem committe. nos praelium sustinebimus; neque tuum iudicium fallemus; dum reliqui subsequantur: * hostes quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis & dedecori, & dolori est. Caesar, illum adhortatus, atque omnibus laudibus profectus, dat signum pugnae. progressas ultra uadum IV. Rhodias naues circumfistunt Alexandria, atque in eas impetum faciunt. sustinent illi atque arte sollertiaque se explicant. ac tantum doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transuersa hosti obijceretur, * nullius remi detergeretur, sed semper uenientibus aduersae occurreret; interim sunt reliquae subsecutae. tum necessario discessum ab arte est, propter angustias loci; atque omne certamen in uirtute consistit; neque uero Alexandria fuit quisquam aut nostrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in* oppugnatione occupatum animum haberet, quin in altissima tecta peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet, precibusque, & uotis uictoriam suis ab dijs immortalibus exposceret. Minime autem erat par praelij certamen. * nostris enim pulsis, neque terra, neque mari effugium dabatur uictis; omniaque uictoribus erant

erant futura in incerto; illi, si superassent nauibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. simul illud graue, ac miserum uidebatur, per paucos de summa ac de salute omnium decertare: quorum si quis aut animo, aut uirtute cessasset, reliquis etiam esset cadendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Haec superioribus diebus septennumero Caesar suis exposuerat, ut hoc maiori animo uiderent, eadem quod omnium salutem sibi commendatam uiderent, eadem suam quisque contubernalem, amicis, nuntium prosequens erat obrestatus, ne suam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. itaque hoc animo est de certatum, ut neque mariim, nauticisque sollertia, atque ars praesidium ferret, neque numero nauium praestantibus multitudo prodesset; neque flexi ad uirtutem ex tanta multitudine uiri, uirtuti nostro rum possent adequari. * Capitur hoc praelio quinque- 488 mis una cum defensoribus, remigibusque, & deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus, reliquae propinquam fugam ad oppidum capiunt: quas protexerunt ex molibus, atque adificijs imminentibus, & nostros adire propius prohibuerunt. * Hoc ne sibi sepius accidere posset, III. omni ratione Caesar contendendum existimauit, ut insulam molemque ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem. perfectis enim magna ex parte munitionibus * & oppidum, * illa & urbem unum tempore tentari posse confidebat. 489 Quo capto consilio, cohortes x. & leuis armaturae electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitratur, in nauigia minora, scaphasque imponit; * alteram insulae partem distindae manus causa, cum onstratis nauibus aggreditur, praemij magnis propositis, * qui primus insulam cepisset,

pisset. ac primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. uno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabāt, & littora armati defendebant, quo propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur: & scaphis, nauibusque longis v. mobiliter, & scienter angustias loci tuebantur. sed ubi, locis primum cognitis, uadisque * pertentatis, pauci nostri in littore constiterunt * atque hos sunt alij subsecuti, constanterque in eos, qui in littore æquo institerant, impetum fecerunt: omnes Pharitæ terga uertuerunt. hi pulsi, custodia portus relicta, ad littora, & uicium applicauerunt, seque ex nauibus ad tuenda ædificia eiecerunt. neque uero diutius ipsi ex munitione se continere potuerunt. * erat non dissimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorum: (ut minoræ maioribus conferantur) iurresque editæ, & coniunctæ muri locum obtinebant. neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati uenerant ad oppugnandum, sed terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat, ut tunc accidit. Nam qui se in æquo loco ac plano pares esse confidebant, ijdem perterriti fuga suorum, & cæde paucorum, xxx. pedum altitudine in ædificijs consistere ausi non sunt. 490 seque per molem in mare præcipitauerunt, & * DCCC. passuum interuallo ad oppidum enatauerunt. Multi tamē ex ijs capti, interfectiq; sunt. Sed numerus captiuorū omnino fuit DC. Cæsar, præda militibus concessa, ædificia diripi iussit, castellumq; ad portem, qui propior erat Pharo, communiuit, atq; ibi præsidium posuit. hunc fugam Pharitæ reliquerant, fortiorē illi, propioremque oppido Alexandrini tuebantur. se 1. eū postero die simili ratione aggreditur, quod his obtētis duobus, omnē nauigiorū excursus, & repentina latrocinia, sublatū iri uidebatur, iamque eos, qui præsidio
cum

eum locum tenebant, tormentis e nauibus, sagittis que depulerat, atque in oppidum redegerat, & cohortium III. instar in terram exposuerat. non enim plures consistere angustia loci patiebantur. reliquæ copię in nauibus stationem obtinebant. Quo factō, imperat pontem aduersus hostem præuallari, & qua exitus nauibus erat, fornice exstructo, quo pontis sustinebatur, lapidibus oppleri, atque obstructi quorum altero opere effecto, ut nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copię ex oppido se eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt, eodemque tempore, quæ consueuerant nauigia per pontes ad incædia onerariarum emittere, ad molem * constiterunt. * Pugnabatur a no- 491
stris ex ponte, ex mole: ab illis ex area, quæ erat aduersus pontem, & ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Cæsare, militesque hortante, remigum magnus numerus, & classiariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur: pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapidibus, ac fundis a mole repellebant, ac multum proficere multitudine telorum uidebantur. sed postquam ultra eum locum ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci, ut sine signis, certisque ordinibus*, sine ratione prodierant, sic temere in naues refugere cæperunt, quorum fuga incitati * Alexandrini, plures ex nauibus egrediebantur, nostrosque acrius perturbatos inquebantur. simul qui in nauibus longis remanserant, scilicet rapere, nauesque a terra repellere, properabant, ne hostes nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri, cohortium trium, quæ in ponte, ac prima mole constiterant, cum post se clamorem exaudiret, fugam

fugam suorum uiderent, magnam uim telorum aduersi sustinerent; ueritine ab tergo circumuenirentur, & discessu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem institutam reliquerunt, & magno cursu incitati ad naues contenderunt, quorum pars, proximis nauis naues, multitudine hominum, atque onere depressa est; pars resistens & dubitans, quid esset capiendum consilij, ab Alexandrinis interfecta est; nonnulli, feliciores exitu, expeditas ad anchoras naues consecuti, incolumes discesserunt; pauci * allenati scutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatarunt. Caesar quoad potuit, cohortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo uersatus, * postquam uniuersos cedere animaduertit, in suum nauigium recepit. quo multitudo hominum insecuta cum irrumperet; neque administrandi, neque repellendi a terra facultas daretur, fore, quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit, atque ad eas, quæ longius constiterant, naues adnatauit, hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, nonnullos conseruauit: nauigiū quidem eius multitudine depressum militum, una cum hominibus interijt. hoc prælio considerati sunt ex numero legionariorum militum, circiter CD, & * paullo post eum numerum classiarij, & remiges.

† Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus, multisque tormentis confirmauerunt, atque egestis ex mari lapidibus libere sunt usi postea ad mittenda nauigia. Hoc detrimento, milites nostri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius, atque incitati, magnas accessiones * fecerint. nam in operibus hostium expugnandis in prælijs quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus Alexandrinis manum comprehendendi

prehendi multum operibus, & ardentibus studijs militū nec diuulgata Caesaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatē: ut magis deterrendi, & continendi a periculossimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandū. * ALEXANDRI. IV. NI, cum Romanos & secundis rebus confirmari, & aduersis incitari uiderent, neque ullum belli tertium casum nosset, quo possent esse firmiores, ut cōiectura consequi possumus, aut admoniti a regis amicis, qui in Caesaris erant præsidij, * aut suoapte consilio, per occultos nuncios regis probato, legatos ad Caesarem miserunt; ut dimitteret regē, 493. transireque ad suos pateretur: paratā enim omnem multitudinem esse, confectam tædio puella, fiduciariorum Regno, dominatione crudelissima Ganymedis facere id quod rex imperasset: quo si auctore in Caesaris fidem, amicitiamque uenturi essent, nullius periculi timorē multitudini fore impedimento, quo minus se dederent. Caesar, etsi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat; tamen, petentibus dare ueniā, utile esse statuit: quod si quo * pacto sentiret ea quæ postularēt mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum natura conueniebat, ducem, ad bellum gerendum regem habere uellet; splendidius, atque honestius sese contra regem, quam contra conuenarum, ac fugitiuorum manum, bellum esse gesturum. itaque regem cohortatus, ut consuleret regno paterno, parceret præclarissima patriæ, quæ turpissimis incendijs, & ruinis esset deformata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem populū R. sibi que præstaret; cum ipse tantum, crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret; dextera dexteram tenens, dimittere cepit adul

adulta iam etate pueri. at regis animus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suae moribus degeneraret; flens orare contra Caesarem cepit, ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu Caesaris esse iucundius. Compressis pueri lacrymis, Caesar ipse commotus, ad suos dimittere, si illi sentiret, fore eum secum affirmans, ad flens dimisit. ille, ut ex carceribus in liberum cursu emissus, adeo contra Caesarem acriter bellum gerere cepit, ut lacrymas, quas in colloquio proiecerat, gaudio uideretur profudisse. Accidisse hoc complures Caesaris legati, amici, centuriones, militesque letabantur, quod nimia bonitas eius, **494** falla: ijs pueri elusa esset. * quasi uero id Caesar, bonitate tantum adductus, & non prudentissimo consilio, fecisset. Cum duce assumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animaduertent; eludentibusque militibus regis et aetatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quidquam proficere uiderent, rumoresque exsisterent, magna Caesaris praesidia, terrestri itinere, Syria, Ciliciaque adduci (quod nondum Caesari auditum erat) commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. itaque, expeditionis nauigijs, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis nauibus, insidiabantur nostris commeatibus. quod ubi Caesari nunciatum est, classem iubet expediri, atque instrui. * praeficitur Tit. Nero. profiscuntur in ea classe Rhodiae naues, * atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At fortuna, quae plerumque eos quos plurimis beneficijs ornauit, ad diuorem casum reseruat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem persequabatur. nam, cum ad Canopum uentum esset; in

structa

structaque utrimque classis conflixisset, & sua consuetudine Euphranor primus praelium commisisset, & illic trivremem hostium perforasset, ac demersisset; proximam longum insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumuentus ab Alexandria inis est: cui subsidium nemo tulit: sine quod in ipso satis praesidij pro uirtute, ac felicitate eius putarent esse; sine quod ipsi sibi timebant. itaque unus ex omnibus eo praelio bene rem gessit: solus cum sua quadrem: uictorice perijt. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus, magna nobilitatis domi, scienti atque in bello, & uirtutis, fidei, dignitatisque, in amicitia Caesaris, missus in Syrian, Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda, * magnas copias (quas celeriter, & propensissima ciuitatum uoluntate, & sua diligentia, confecerat) itinere pedestri, quo coniungitur Aegyptus Syriae, Pelusium ad iuxit: inde oppidum, firmo praesidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, uelut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copijs, multiplici praesidio pertinaciter oppugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras uulneratis, defessisque subiiciebat, & perseverantia, constantiaque oppugnandi, quo die est aggressus, in suam redegit potestatem, praesidiumque ibi suum collocauit. Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Caesarem contendit; omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate eas, quae plerumque adest uictori, pacarat, atque in amicitiam Caesaris redegerat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen a similitudine litterae capit. nam pars quaedam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus iti-

neribus paullatim, medium inter se spatium relinquens diuersissimo ad litus intervallo a mari cōiungitur. cui latus cum appropinquare Mithridatē rex cognouisset, & trās-eundē ei flumen sciret; magnas aduersus eum copias misit; quibus uel superari, delerique Mithridatē, uel sine dubio retineri posse credebat. quemadmodum autē opabatur eum uinci; sic satis habebat interclusum a Casare, a se retineri. quæ primæ copię flumen a Delta transire, & Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiserunt, festinantes præripere subsequētib; uictorię societatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, cōsuetudine nostrā castris uallatis, sustinuit. cum uero incaute, atque insolenter succedere eos munitionibus uideret; eruptione undique facta, magnū numerum eorum interfecit. quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in nauis, quibus flumen trāsierāt, recepissent; funditus deleti essent. qui ut paullulum ab illo timore se recrearunt, adiunctis ijs, qui subsequēbantur, rursus Mithridatē oppugnare cœperunt. Mittitur a Mithridate nūcius Casari, qui rem gestā perferret, cognoscit ex suis, eadem hæc accidisse, rex. ita pene sub idē tēpus & rex ad opprimendū Mithridatē proficiscitur; & Casar ad recipiendū. celeriore fluminis Nili nauigatione rex est usus, in qua magnam, & paratam classē habebat. Casar eodē itinere uti uoluit; ne nauibus in flumine dimicaret; sed circūuictus eo mari, quod Africę partis esse dicitur sicuti supra demonstrauimus, prius tamen regis copijs occurrit, quam is Mithridatē aggredi posset, eumq; ad se uictorem incolūm exercitū recepit. confederat cum copijs rex loco natura munito,* quod erat ipse excelsior, planicie ex omnibus partibus subiecta. tribus autem ex lateribus uarijs

uarijs genere munitionibus tegebatur. unū latus erat obiectum flumini Nilo; alterū editissimo loci ductū, ut parietem castrorum obtineret; tertium palude tingebatur. Inter castra regis & Casaris ier. flumen intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influit. aberat autē ab regis castris nullia passuum circiter VII. rex, cum hoc uinere uenire Casarem comperisset; equitatum omnem, expeditosque delectos pedites ad id flumen misit, qui trāsitu Casarem prohiberent, & eminens ex ripis prælium imparirent. nullum enim processum uirtus habebat, aut periculum ignauia subibat. quæ res incendit dolore milites, equitesque nostros; quod tam diu par. elio cum Alexandrinis certaretur. itaque eodem tempore equites Germani dispersi uada fluminis quærentes, partim demissioribus ripis flumen trāsarunt; & legionarij, magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, proiectis, repeminoque aggere iniecto, flumen trāsierunt. quorum impetum adeo pertinuerunt hostes, ut in fuga spem salutis collocarent; sed id frustra. namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta. * CAESAR, re præclarissime gesta, cū u. subitum aduentum suum iudicaret magnū terrorem Alexandrinis iniecturum, protinus uictor ad regis castra contendit. hæc cum & opere magno uallata, & loci natura munita aduerteret, confertamque armatorum multitudinem collocatam in uallo uideret; lassos uinere, ac præliando milites ad oppugnanda castra succedere non uult. itaque, non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in primo uico non longe a suis castris munierat, brachijsque cum opere castrorum coniunxerat, uici obtinendi caussa,

Cæsar aggressus omnibus copijs expugnat; non quod minori numero militum consequi difficilia factu putaret; sed ut ab eò uictoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret. itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus successerunt, acerrimeque eminens præliari cæperunt, duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur; una, * qua liberum accessum haberi demonstrari; altera, quæ mediocriter interuallum inter castra, & flumen Nilum habebat. maxima, & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiebant hostes in repellendis, uulnerandisque nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. diuersis enim telis nostri figebantur; aduersi ex uallo castrorum, auersi ex flumine, in quo multæ naues instructæ funditoribus, & sagittarijs nostros impugnabant. Cæsar, cum uideret milites acriter præliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; cumque animum aduerteret, excelsum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quod & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire castra, & summum locum aggredi, iussit; hisque Carfulenum præfecit, & animi magnitudine, & rei militaris scientia uirum præstantem. Quo ut uentum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerso clamore, & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere cæperunt. quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus; primi

tamen

tamen editissimum locum castrorum caperent. ex quo decurrentes, * magnam multitudinem hostium interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acruatim se de uallo præcipitauerunt in eam partem, quæ flumini erat adiuncta. horum primis in ipsa fossa munitionis * magna uis oppressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. constat fugisse ex castris regem ipsum, * receptumque in nauem, & multitudine eorum, qui ad proximas naues adnabant, demerso nauigio perisse. Re felicissime, celerrimeque gesta, Cæsar. magna uictoria fiducia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; * atque ea parte oppidi uictor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo prælio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi. dignum adueniens fructum uirtutis, & animi magnitudinis tulit. hominis enim multitudo oppidanorum, armis proiectis, munitionibusque suis relictis, ueste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueuerunt, sacrisque omnibus prolati, quorum religione precari offensos, iratosque animos regum erant soliti, aduenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt. Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione uenit suorum; qui non tantum bellum ipsum, ac dimicationem, sed etiam talem aduentum eius * felicem fuisse lætabantur. Cæsar, Aegypto, atque Alexandria potitus, reges constituit, quos Ptolemæus testamēto scripserat, atque obtestatus erat populum R. ne mutarentur. * nam, maiore ex duobus pueris rege amisso, minori tradidit regnum, * maiorique ex duabus filiæ Cleopatra, quæ manserat in fide, præsidijque eius: minorem Arsi

B 3 noen,

noen, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus, deducere ex regno statuit; ne qua rursus noua dissensio, prius quam diuturnitate confirmaretur * regis imperium, per homines seditiosos nasceretur. Legionem ueterana VI. secū deducta, ceteras ibi reliquit; quo firmissus esset * eorum regum imperium: qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permiserant in Caesaris amicitia; neque uelutatis auctoritatem, paucis diebus reges constituiti. simul ad imperij nostri dignitatem, uilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, praesidijs eos nostris esse tutos; & hos, si essent ingrati, posse iisdem praesidijs coerceri. sic rebus omnibus confectis, & collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam. * DVM haec in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Caesar Asiam finitimasque prouincias administrandas tradiderat: uenit oratum ne Armeniam minorem, regnum suum, neue Cappadociam, regnum Ariobarzani possideri, uastarique pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata se facere, pecuniamque promissam Caesari non posse persolvere. Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret, sed etiam turpe populo R. & Caesari uictori, sibi que infame esse statueret, regna sociorum, atque amicorum ab externo rege occupari, nuncios confestim ad Pharnacem misit, Armenia, Cappadociaque decederet; neue, occupatione belli civilis, populi R. ius, maiestatemque tentaret. hanc denunciationem cum maiorem uim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, unam ex tribus xxxvi. ipse secum ducit, XI. in Aegyptum ad Caesarem mittit, litteris eius

eius euocatas: quam altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terrestri per Syriam erat missa. adungit Cn. Domitius legioni xxxvi. duas: Deiotaro, quas ille disciplina, atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum; eodemque ab Ariobarzane sumit, mittit P. Sextium ad C. Platorium quaestorem, ut legionem adduceret, quae ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat; * Quin- 500
ctique Patiscum in Ciliciam ad auxilia accersenda; quae copia celcritur omnes iussu Domitij Comana conuenerunt. Interim legati a Pharnace responsum referunt; Cappadocia se decessisse; Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius regni causa integra Caesari seruetur: paratum enim se facere, quod is statuisset. Cn. Domitius, cum animaduerteret eum Cappadocia decessisse non uoluntate adductum, sed necessitate, quod facilius Armeniam defendere posset subiectam suo regno, quam Cappadociam longius remotam; quodque omnes III. legiones adducturum Domitium putasset; ex quibus cum II. ad Caesarem missas audisset, audacius in Armenia substitisset, perseverare cepit, ut eo quoque regno decederet: neque enim aliud ius esse Cappadociae, atque Armeniae; nec iuste eum postulare, ut in Caesaris aduentum res integra differretur: idem esse integrum, quod ita esset, ut fuisset. His responsis datis, cum ijs copijs, quas supra scripsi, profectus est in Armeniam; locisque superioribus iter facere instituit. nam ex Ponto a Comanis iugum editum syluestre est, * pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. * cuius itineris haec erant certae opportunitates, quod 501
in locis superioribus nullus impetus repentinus accideret

hostium poterat, & quod Cappadocia his iugis subiecta magnam commeatus copiam erat subministratura. Cōplures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent. ea constanter omnia aspernabatur, nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi R. & regna sociorum recuperare, legatis respondebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum aduētaret ad Nicopolim (quod oppidum in Armenia minore positum est, plano ipsius loco, mōtibz tamē altis ab duobus lateribus obiectis, satis magno intervallo ab oppido remotis) castra posuit longe a Nicopoli circiter millia passuum V II. Quibus ex castris, cū locus angustus, atq; impeditus esset transiendus; Pharnaces in insidijs delectos pedites, omnesq; pene disposuit equites: magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari iussit, paganosque & oppidanos in ijs locis obuersari: ut si amicus Domitius eas angustias transiret; nihil de insidijs suspicaretur; cum in agris & pecora, & homines animaduerneret * uersari, tamquam amicorum aduentu: sin uero, ut in hostium fines ueniret; præda diripienda milites dissiparentur, dispersiq; cederentur. * Hæc cum* administraret, nunquam tamē intermittebat legatos de pace, atq; amicitia mittere ad Domitium: cum, hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morandi attulit causam: ita Pharnaces, amissa proximi tēporis occasione, ueritus, ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra renocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque oppido contulit: quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more, atque instituto. in fronte enim, simplici directæ acie cornua trinis fir-

maban

miabantur subsidijs. eadem* ratione hæc media collocabatur acie, duobus dextris, sinistraq; intervallo. simplicibus ordinibus instructis, perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro uallo instructa. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellarijs, qui de Alexandria rebus literas ad Domitium ferebant, cognoscit Casarem magno in periculo uersari, flagitareq; a Domitio, ut quamprimum sibi subsidia mitteret,* & propiusq; ipse Alexandria per Syriam accedat. et. Qua cognitare, Pharnaces uictoria loco ducebat, si trahere tempus posset, cum discedendum celeriter Domitio putaret. itaque ab oppido, qua facillimum accessum, & aquissimum ad aimiandum nostris uidebat: fossas II. directas, non ita magno medio intervallo relicto, XV. pedum altitudinis in eum locum duxit, quo longius cōstituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instruebat: equitatum autē ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum. Domitius autem cum Casaris magis periculo, quam suo commoueretur, neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet, ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit, XXXVI. legionem in dextro cornu collocante, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallo, reliquis cohortibus in subsidijs collocatis, sic sicut utrinque, acie instructa, processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroque dato, * concurritur, acriter uarieque pugnatur. nam XXXVI. legio, cum extra fossam in equitatum regis impetum fecisset: adeo secundum prælium fecit, ut manibus oppidi succederet

B. 5

cederet

cederet, fossamque transiret, aduersosque hostes aggredere-
retur. at Pontica ex altera parte legio, cum paululum
uersa hostibus cessisset, fossam autem circuire acies secu-
do conata esset, ut aperto latere aggrediretur hostem; in
ipso transitu fossa confixa, & oppressa est. Deiotari uero
legiones uix impetum sustinuerunt. ita uictrices regis co-
pia cornu suo dextro, mediaque acie conuerterunt se ad
XXXVI. legionem, quae tamen fortiter uincensium impe-
tum sustinuit; magnis copijs hostium circumdata, praesentissimo animo pugnas in orbem se recepit ad radices
montium: quo Tharnaces insequi, propter iniquitatem lo-
ti, noluit. ita, Pötica legione pene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, XXXVI. legio in loca se
superiora, contulit, non amplius CCL. desideratis. cecide-
runt eo praelio splendidi, atque illustres uiri nonnulli equi-
tes Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto,
reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis
VII. per Cappadociam se in Asiam recepit. * PHARNACES, rebus secundis elatus, cum de Caesare ea, quae optabat, speraret, Pontum omnibus copijs occupauit: ibique
& uictor, & crudelissimus rex, cum sibi fortunam paternam feliciores euentu destinaret, multa oppida expugnauit; bona ciuium Romanorum, Ponticorumque diripuit;
502 * supplicia constituit in eos, qui aliquam formam, atque aetatis commendationem habebant, eaque, quae morte essent miseriora; Pontumque, nullo defendente, paternum regnum se recepisse gloriam obtinebat. Sub idem tempus in
Illyrico est incommodum acceptum: quae provincia superioribus mensibus recepta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat; namque eo missus aetate cum II. legionibus Q. Cornificius Caesaris quaestor, proprator,

quanquam erat provincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello, ac dissensionibus uastata, & confecta, tamen, prudentia, ac diligentia sua, quod magna curam suscipiebat, ne quo temere progrediretur; & recepit, & defendit. * namque, & castella complura, locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendū, expugnauit; eaque praeda milites donauit: quae etsi erat tenuis, tamen, in tanta provinciae desperatione, erat grata, praesertim uirtute parta. & cum Octauianus ex fuga Pharsalici praelii magna classe in illū se sinum cōtulisset, paucis nauibus Hiadertinorum, quorum semper in tempore singulare consistit officium, dispersis Octauianis nauibus, erat positus, ut uel classe dimicare posset, adiunctis capitiuis nauibus sociorum. * cum diuersissima parte orbis terrarum Ca. Pompeium uictor Caesar sequeretur, compluresque aduersarios in Illyricum, propter Macedoniae propinquitatem, se, * reliquos ex fuga collectis, compulisse audiret; litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tyronum, quae nuper erant conscriptae, proficisceretur in Illyricum, coniunctisque copijs cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciae inferretur, depelleret: sin ea non magnis copijs tuta esse posset, in Macedoniae legiones adduceret; omnem enim illam partem, regionemque, uero Cn. Pompeio bellum instauraturam esse credebat. Gabinius, ut in Illyricum uenit, hyberno tempore anni, ac difficili, sine copiosiore provincia existimans, sine multum fortunae uictoris Caesaris tribuens. sine uirtute, & scientia sua confusus, * quam sepe in bellis perditatus, magnas res, & secundas dactū, ausuque suo gesserat; neque provincia faciliatibus subleuabatur, quae partim erat exinanita, partim

tim infidelis, neque nauibus, intercluso mari tempestati-
 bus, commeatus supportari poterat; magnisque difficul-
 tatibus coactus, nō ut uolebat, sed ut necesse erat, bellum
 gerebat. ita, cum durissimis tempestatibus, propter ino-
 piam castella aut oppida expugnare cogeretur, crebra in-
 commoda accipiebat: adeoque est a barbaris cōtemptus,
 ut, Salonam se recipiens, in oppidum maritimum, quod ci-
 ues Romani fortissimi, fidelissimi incolebant, in agmi-
 ne dimicare sit coactus. Quo praelio duobus millibus mili-
 tum amplius amissis, centurionibus *xxxiix.* tribunis *iv.*
 cum reliquis copijs Salonam se recepit, summaque ibi diffi-
 cultate rerum omnium pressus, paucis mensibus morbo
 perijt. cuius & infelicitas uini, & subita mors in magna
 spem Octauium adduxit, prouinciæ potiundæ: quem tamē
 diutius in rebus secundis & fortuna, quæ plurimum in bel-
 lis potest, diligentiaque Cornificij, & uirtus Vatinij uer-
 sari passa non est. Vatinius, Brundisij cum esset, cognitis
 rebus, quæ gesta erant in Illirico, cum crebris litteris
 Cornificij ad auxilium prouinciæ ferendum euocaretur,
 & M. Octauium audiret cum barbaris fœdera percussisse,
 compluribusque locis nostrorum militum oppugnare
 præsidia, partim classe per se, partim pedestribus copijs
 per barbaros; etsi, graui uale tudine affectus, uix corporis
 uiribus animum sequebatur, tamen uirtute uicē incom-
 modum naturæ, difficultatesque hyemis, & subitæ præpa-
 rationis. nam cum ipse paucas in portu naues longas ha-
 beret, * litteras in Achaïam ad Q. Calenum misit, ut
 sibi classem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam pe-
 riculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Oc-
 tauij non poterant; nauibus ætuarijs, quarum numerus
 erat satis magnus, * magnitudine quāquam non satis in-
 sta ad

sta ad præliandum, rostra imposuit. his adiunctis nauibus
 longis, & numero classis aucto, militibus ueteranis im-
 positis, quorum magnam copiam habebat, & omnibus * le-
 gionarijs, qui numero ægorum relictij erant Brundisij,
 cum exercitus in Græciam * transportaretur, profectus est
 in Illyricum: maritimasque nonnullas ciuitates, quæ defe-
 cerant, Octauioque se tradiderant, partim recipiebat,
 partim remanentes in suo consilio præteruehebatur: nec
 sibi ullius rei moram, necessitatemque iniungebat, quin,
 quam celerrime posset, ipsum Octauium persequeretur.
 hunc oppugnantem Epidaurum terra, marique, * ubi ne-
 strum erat præsidium, aduentu suo discedere ab oppugna-
 tione cœgit, præsidiumque nostrum recepit. Octauius,
 cum Vatinium classem magna ex parte confectam ex na-
 uiculis ætuarijs habere cognouisset, confusus sua classe,
 substitit ad insulam Thauridem, qua regione Vatinius in-
 sequens nauigabat: non quod Octauium ibi restitisse sci-
 ret, sed quod cum longius progressum insequi decreuerat.
 Cum propius Thauridem accessisset; dispersis suis nauibus,
 quod & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio
 hostis; repente aduersam ad se uenientem nauem, anten-
 nis ad medium malum demissis, instructam propugnato-
 ribus animaduertit. Quod ubi conspexit, celeriter uela
 subduci, demittique antennis iubet, & milites armari, &
 uexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ
 nanes subsequerantur, idem ut facerent, significabat. Pa-
 rabant se Vatiniani, repente oppressi: parati deinceps
 Octauiani ex portu procedebāt. Instruitur utrinque acies;
 ordine disposita magis Octauiana, paratior militum ani-
 mis Vatiniana. Vatinius, cum animaduertisset, neque na-
 uium se magnitudine, neque numero parem esse * futura
 dimica

dimicationi, fortunæ rem committere maluit. Itaque pri-
mus sua quinqueremi in quadremem ipsius Octavii im-
petum fecit: celerrime, fortissimeque contra illo remigan-
te, naues aduersæ rostris concurrunt adeo uehementer, ut
nauis Octauiana, rostro discusso, ligno continetur. Com-
mittitur acriter reliquis locis prælium; concurriturque ad
duces maxime. nam, cum suo quisque auxilium ferret, ma-
gnum comminus in angusto mari prælium factum est: quæ
toque coniunctis magis nauibus cõfligendi potestas daba-
tur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda uir-
tute ex suis nauibus in hostium naues transire non dubita-
bāt, & dimicatione æquata, longe superiores uirtute, rem
feliciter gerebant. deprimitur ipsius Octavii quadremis;
multæ præterea capiuntur, aut rostris perforatæ mergun-
tur: propugnatores Octauiani partim in nauibus iugulan-
tur, partim in mare præcipiuntur: ipse Octavius se in sca-
pham confert: in quam plures cum confugerent, depressa
scapha, uulneratus tamen adnatat ad suam Myoparonē.
Eo receptus, um prælium nox dirimeret, tempestate ma-
gna* uelis profugit. sequuntur hunc sua naues nonnullæ,
quas casus ab illo periculo uindicat. At Vatinius, re be-
ne gesta, receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus, in
eum se portum uictor recepit, quo ex portu classis Octa-
uiana ad dimicandum processerat. * capit ex eo prælio
pentirem. I. trivremes II. dyrotas IIX. compluresque
remiges Octavianos: posteroque ibi die fuit, dum suas, a-
ptinasque naues resceret. Post diem III. contendit in
Insulam Issam, quod eo se recepisse ex fuga credebat Octa-
uium. * erat nobilissimum regionum earum oppidum, con-
iunctissimumque Octauii. quo ut peruenit, oppidani sup-
plices se Vatinio dederunt: * consperitque ipsum Octa-
uium,

uium, paruis, paucisque nauigijs uento secundo regionem
Græciæ petisse: inde ut Siciliam, deinde Africam caperet.
Ita breui spatio, re præclarissime gesta, prouincia recepta,
& Cornificio reddita, classe aduersariorum ex illo toto si-
nu expulsa, uictor se Brundisium, incolumi exercitu, &
classe, recepit. * His autem temporibus, quibus Cæsar
ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, * & Palæphar-
salirem feliciter gerebat, Alexandriaque cum periculo
magno, tum etiam maiore periculi fama dimicabat, Cas-
sius Longinus, in Hispania prætor, prouinciæ ulterio-
ris obtinendæ causa relictus, siue cõsuetudine naturæ suæ,
siue odio, quod in illam prouinciã suscepit, quæstor
ex insidijs ibi uulneratus, magnas odij sui fecerat accessio-
nes; quod uel ex conscientia sua, cum de se mutuo sentire
prouinciã crederet, uel * multis signis, & testimonijs
eorum, qui difficulter * odia dissimulabant, animaduertere
poterat, & compensare offensionem prouinciæ exercitus
amore cupiebat. itaque cum primum in unum locum exer-
citus conduxit, * tertio c. militibus est pollicitus: nec
multo post, cum in Lusitania Medobregam oppidum, mon-
temque Herminium expugnasset, quo Medobregenses con-
fugerat, ibique imperator esset appellatus, iterum sester-
tys c. milites donauit. Multa præterea, & magna præmia
singulis concedebat: quæ speciosum reddebant præsentem
exercitus amorem; paulatim tamen, & occulte militariẽ
disciplinam, seueritateque minuebant. Cassius, legioni-
bus in hyberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se
recepit, contractumque in ea æs alienum, grauissimis or-
neribus prouinciæ, constituit exsoluere, & ut largitionis
postulat consuetudo, per causam liberalitatis * specio-
sam, plura largitori querebantur: pecuniæ locupletibus
impera

IIX.

504

com de 3.
denegbe
mo
i. eras
aluna de
2 de p
ex

503

imperabantur, quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat: in gregem locupletium
 505 * simultatum causæ tenues coniiciebantur, neque illum genus questus aut magni, & euidentis; aut minimi, & sordidi prætermitteretur, quo domus, & tribunal imperatoris uacaret. nemo erat, qui modo aliquã iacturã facere posset, quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas, & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus de causis accidit, ut, cum Longinus imperator eadem faceret, quæ fecerat questor, similia rursus de morte eius provinciales consilia inirent. horum odium confirmabant nonnulli familiares eius: qui, cum in illa societate uersarentur rarinarum, * nihilo minus oderant eum, cuius nomine peccabant: sibi que, quod rapuerant, * acceptum ferebant; quod intercederat, aut erat * interpellatum, Cassio assignabant. v. legionem nouam conscribit: augetur odium & ipso delectu, & sumptu additæ legionis. complentur equitum III. nulliæ maximisque onerantur impensis: nec provincia datur ulla requies. Interim litteras accepit a Cesare, ut in Africam exercitum traiceret, perque Mauritaniam ad fines Numidiæ perueniret: quod magna Cn. Põpeio Iuba rex miserat auxilia, maioraque misurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, * insolenti uoluptate efferebatur, quod sibi nonarum prouinciarum, & fertilissimi regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxilia que adducenda; certis hominibus dat negotium, ut frumentum, nauesque c. præparentur, pecuniaque describerentur, atque imperarentur; ne qua res, cum redisset, moraretur. reditus eius fuit celerior omnium opinione.

HIRTII

non enim labor, aut uigilantia, cupienti præsertim aliquid, Cassio deerat. Exercitum coactum in unum locum, castris ad Cordubam positus, pro cõcione militibus exponit, quas res Casaris iussu gerere deberet; polliceturque; is, cum in Mauritaniam traiecisset, * HS. centena se daturum: quintam fore in Hispania legionem. ex concione se Cordubam recepit; eoque ipso die, * meridiana hora, cum in basilicam iret, quidam Minucius Silo, cliens L. Racilij, libellum, quasi aliquid ab eo postularet, ut miles, ei tradit; deinde post Racilium, (nam is latus Cassij tegebat) quasi responsum ab eo peteret, eeleriter dato loco, cum se insinuasset, sinistra corripit eum, dextraque bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a coniuratis impetus uniuersis. * Munatius Placus proximum gladio traiecit licitorem. hoc interfecto, Q. Cassium legatum uulnerat. ibi T. Vassius, & L. Mergilio, simili confidentia, Placum municipem suum adiuuant. erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemque leuibus sauciat plagis: Concurritur ad Cassium defendendum: semper enim * Berones, compluresque euocatos cum telis sic: cum habere consueuerat, a quibus ceti uari intercluduntur, qui ad cadens faciendam subsequabantur. Quo in numero fuit Calpurnius Salsianus, & Manlius Tuscus. * Minucius inter saxa, que iaciebantur, in itinere fugies opprimitur; & relato ad domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, confectus ne Cassius esset. L. Latrensensis, cum id non dubitaret, occurrit latus in castra, militibusque uernaculis, & secunda legionis, quibus odio sciebat præcipue Cassium esse, gratulatur. tollitur a multitudine in tribunal. prætor appellatur. * nemo enim in provincia natus,

506

C

aut

aut uernacula legionis miles, aut diuturnitate iam factus
 provincialis, quo in numero erat II. legio, non cum omni
 provincia consenserat in odio Cassij. nam legiones xxx.
 & xxi. paucis mēsis in Italia scriptas, Caesar attribue-
 rat Longino. v. legio ibi nuper erat confecta. Interim
 nunciatur Laterensi, uiuere Cassium. Quo nuncio dolore
 magis permotus, quam animo perturbatus, reficit cele-
 riter se, & ad Cassium uisendum proficiscitur. Re cog-
 nita, xxx. legio signa Cordubam infert, ad auxilium ferendū
 imperatori suo. facit hoc idem xxi. subsequitur has v. cū
 xi. legiones reliquæ essent in castris; * secundam ueriti,
 ne soli relinquerentur, atque ex eo quid sensissent, indica-
 retur, secuti sunt factum superiorum, permansit in senten-
 tia legio uernacula; nec ullo timorē de gradu deiecta est.
 Cassius eos qui nominati erant conscij cædis, iubet com-
 prehendi: legionem v. in castra remittit, cohortibus xxx.
 retentis. indicio Minucij cognoscit, L. Raciliū, & L.
 Laterensem, & Anniū Scapulā, maximæ dignitatis, &
 gratiæ provincialem hominem; sibi que tam familiarem,
 quam Laterensem; & Raciliū in eadem fuisse coniura-
 tione. nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici
 iubeat. Miputium libertis tradit excrucianum; item Cal-
 purnium Saluiianum, qui profitetur indicium, coniurato-
 rumque numerum auget, uere, ut quidam existimant; ut
 nonnulli queruntur, coactus. iisdem cruciatibus affectus
 * L. Mergilio Squillus nominat plures: quos Cassius in-
 terfici iubet, exceptis ijs, qui se pecunia redemerunt: nam
 palam h. s. ccc. cum Calpurnio paciscitur, & cum
 Q. Sextio quinquaginta. qui, * etsi maxime, noscentes
 sunt multati, tamen periculum uitæ, dolorque uulnerum
 pecunia remissus, crudelitatem cum auaritia certasse si-
 gnificat.

gnificabat. * ALIQVOT post diebus litteras a Cæ- I X.
 sare missas accipit, quibus cognoscit, Pompeium, in acie
 uictum, amissis copijs, fugisse. Qua re cognita, mistam dolo-
 ri uoluptatem capiebat. uictoriæ nuncius lætitiā expri-
 mebat: confectum bellum licentiam temporum interclude-
 bat. sic erat * dubius animus, * utrum nihil timere, an om- 507
 nia licere mallet. Sanatis uulneribus, accersit omnes, qui
 sibi pecunias expensas tulerant, acceptasq; eas iubet re-
 ferri. quibus paruum uidebatur imposuisse oneris, amplio-
 rem pecuniam imperat. * æqua autem ratione delectū in-
 stituit; quos ex omnibus conuentibus, coloniisque conscri-
 ptos, transmarina militia perterritos, ad sacramenti re-
 demptionem uocabat. magnū hoc fuit uectigal, maius ta-
 men creabat odium. * His rebus confectis totum exerci- 508
 tum lustrat. legiones, quas in Africam ducturus erat, &
 auxilia mittit ad traiectum ipse classem, quam parabat,
 ut inspiceret, Hispalim accedit, ibique moratur: pro-
 pterea quod editum tota provincia proposuerat, ut, qui-
 bus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent.
 Que euocatio uehementer omnes turbauit. Interim L.
 Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis uernacula
 fuerat, nunciat fama legionem xxx. quam Q. Cassius
 legatus simul ducebat, * cum illiturgim ad oppidū castra
 haberet, seditione facta, centurionibus aliquot occisis, qui
 signa tolli non patiebantur, discessisse, & ad I. I. legionem
 contendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebat. Cognita
 re, noctu cum v. cohortibus undeciesimanorum egredi-
 tur, mane peruenit ibi cum diem, ut quid ageretur, perspi-
 ceret, moratus; * Carmonam contendit. hic, cum legio xx.
 & xxi. & cohortes I v. & v. legio, totusque conuenis-
 set equitatus, audit xv. cohortes a uernaculis oppressas ad

Obuculam, cum his ad secundam peruenisse legionem, omnesque ibi se coniunxisset, & T. Torium Italicensem ducem delegisse. Celeriter habito consilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium legatum Hispanicum mittit, paucis ei diebus affertur, conuentum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumque aut uoluntate, aut necessitate adductum (namque id uarie nuntiabatur) consentire cum Cordubensibus; duasque cohortes legionis v. quæ fuerant Cordubæ in præsidio, idem facere. Cassius his rebus incensus, mouet castra, & postero die Segouiam ad flumen Silicense uenit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoscit, non sua, sed Caesaris absentis causa, sibi fidelissimos esse, nullumque periculū deprecaturus, dum per eos Casari prouincia restitueretur. Interim Torius ad Cordubam ueteres legiones adducit: ac, ne dissensionis initium natum seditiosa militum, suaque uideretur natura; simul, ut contra Q. Cassium, qui Caesaris nomine maioribus uiribus uti uidebatur, æque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio se prouinciam recuperare uelle, palam dicitabat. & forsitan etiam hoc fecerit odio Caesaris, & amore Pompeij; cuius nomen multum potest

509 rat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: * sed, id qua mente comotus fecerit, comestura sciri nō potest. Certe hoc præ se Torius ferebat; milites adeo fatebatur, ut Cn.

510 Pompeij nomen in scutis inscriptum haberent. * frequens legionibus conuentus obuiam prodit, neque tantum uirorum, sed etiam matrum familias, ac prætectorum; deprecaturque, ne hostili aduentu Cordubam diriperent; nā se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Casarem ne facere cogentur, orare. Tanta multitudinis precibus, & lacrymis exercitus commotus, cum uideret ad Cassium per se

persequendum nihil opus esse Cn. Pompeij nomine, memoria; tamque omnibus Cesarianis, quam Pompeianis Lōgium esse in odio, neque se conuentum, neque M. Marcellum contra Caesaris causam posse perducere, nomen Pompeij ex scutis detraxerunt; Marcellum, qui se Caesaris causam defensurum profitebatur, ducem adsciuerunt, prætoremque appellarunt, & sibi conuentum adiunxerunt; castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter i v. millia passuum a Cordubæ, circa flumen Bætim, in oppidi conspectu, loco excelso facit castra: literas ad regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi, prouinciæque Caesaris causa quamprimum ueniret. Ipse hostili modo Cordubensium agros uastat, ædificia incendit. Cuius rei deformitate, atque indignitate, legiones, quæ Marcellum sibi ducem ceperant, ad eum concurrunt; ut in aciem educerentur, orant, priusque conflicendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissima carissimæque possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque consumerentur. Marcellus, cum conflicere miserrimū putaret, quod & uictoris, & uicti detrimentum ad eundem Casarem esset redundaturum, neque suæ potestatis esset, legiones Bætim traducit, atque aciem instruit. * Cum Cassium contra pro castris suis aciem instruxisset loco superiore uideret, causa interposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipiant: itaque copias reducere cœpit. Cassius, quo bono ualebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures nouissimos in fluminis ripis interfecit. Cum hoc detrimento, quid transitus fluminis uitij,

difficultatisque haberet, cognitum esset; Marcellus castra Batim transfert: crebroque uterque legiones in aciem educit; neque tamen configitur, propter locorum difficultates. Erat copijs pedestribus multo firmior Marcellus, habebat enim veteranas legiones, multisque praelijs expertas. Cassius fidei magis quam uirtuti legionum, confidebat. itaque, cum castra castris collata essent & Marcellus locum idoneum castello cepisset; quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus, uirtus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis, sibi-que infestis, noctu silentio ex castris proficiscitur, celeriq; itinere Vllam contendit, quod sibi fidele esse oppidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit mœnibus castra, ut & loci natura, (namque Vlla in edito monte posita est) & ipsa munitione urbis, undique ab oppugnatione tatus esset. huc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Vllam castra castris confert: locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere uolebat, necessitate est adductus; ut neque confingeret; cuius si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat; neque uagari Cassium latius pateretur; ne plures ciuitates ea paterentur, quæ passî erant Cordubenses. castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu oppidi continuatis, Vllam Cassiumque munitionibus clausit. Quæ prius quam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: * quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari, frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione, & inutilis necessarium consumeret frumentum. paucis diebus litteris Cassij acceptis, rex Bogud cum copijs uenit, adiungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxilias Hispanorum, namque, ut

in ciuilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullæ ciuitates rebus Cassij studebant; plures Marcello fauebant. Accedit cum copijs Bogud ad exteriores Marcelli munitiones, pugnat utrumque acriter, crebroque, ut accidit, fortuna saepe ad utrumque transferere uictoriam; nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionarijs xxxv. magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, uenit ea mente Vllam, ut sine ullo studio contentiones Cassij Marcellique componeret. huic uenienti sine dubitatione Marcellus se credit, atque offert: Cassius contra suis se tenet praesidijs; siue eo, quod plus sibi iuris deberi, quam Marcello existimabat; siue eo, quod, ne praecipuus animus Lepidi esset obsequio aduersarij, uerebatur. ponit ad Vllam castra Lepidus, neque habet a Marcello quidquam diuisi, ne pugnetur, interdicit: ad excundum Cassium inuitat; fidemque suam in re omni interponit. cum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quidue Lepido esset credendum, neque ullum exitum consilij sui reperiret, si permaneret in sententia; postulat, uti munitiones disicerentur, sibi que liber exitus * daretur. non tantum indutijs factis, sed prope iam constituta opera cum complanarent, custodire; munitionum essent deductæ; auxilia regis in id castellum Marcelli, quod proximum erat regijs castris, neque opinantibus omnibus, si tamen in omnibus fuit Cassius, (nam de huius conscientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresque ibi milites oppresserunt. quod nisi celeriter, * indignatione, & auxilio Lepidi praelium esset dirēptum, maior calamitas esset accepta. Cum iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido coniungit. * Lepidus eodem tem-

pore, Marcellusque Cordubam cum suis profiscitur. Narbonem sub idem tempus Trebonius proconsul ad provinciam obtinendam uenit, de cuius aduentu ut cognouit Cassius, legiones, quas secum habuerat, equitatumque in hyberna distribuit, ipse omnibus suis rebus celeriter correctis, Malacam contendit, ibique aduerso tempore nauigandi naues conscendit, ut ipse predicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret; ut amici eius distabant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat; ut ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis coacta, in potestatem cuiusquam ueniret. Progressus secunda, ut hyberna tempestate, cum in Iberum flumen, noctis uitanda causa, se contulisset, inde paullo uehementiore tempestate nibilo periculosius se nauigaturum credens, profectus, aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, cum neque flectere nauem propter uim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset demersa nauis, periit. **¶** CUM in Syriam Caesar ex Aegypto uenisset, atque ab his, qui Roma uenerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animaduerneret, multa Romae male, & inutiliter administrari, neque ullam partem reip. satis commode geri; quod & contentationibus tribunicijs perniciose **§ 12** seditiones orirentur; & ambitione, atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus praerant, multa contra morem, consuetudinemque militarem fierent, quae dissoluedae disciplinae, seueritatisque essent; eaque omnia flagitare aduentum suum uideret; tamen praeferendum existimauit, quas in provincias, regioneque uenisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur; iura, legesque acciperent, & externorum hostium

hostium metum deponerent. Haec in Syria, Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat, quod haec provinciae nullo bello premebantur. In Bithynia, ac Ponto plus oneris uidebat impendere sibi. Non enim excessisse Ponto Pharnacem auerant, neque excessurum putabat, cum secundo proelio esset uehementer inflatus, quod contra Domitium Calu-num fecerat. Commoratus fere in omnibus ciuitatibus, quae maiores sunt dignitate, praemia benemeritis & **§ 13** uirium, & publice tribuit; de conuouersis ueteribus cognoscit, ac statuit reges, tyrannos, dynastas provinciae, finitimosque omnes qui ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis provincia tuenda, ac defendenda, dimittit & sibi, & populo Romanis amicissimos, paucis diebus in ea provincia consumptis, Sex. Caesarem, amicum, & necessarium suum, legionibus Syria praefecit; ipse **§ 14** eadem classe qua uenerat, profiscitur in Ciliciam. Cuius provinciae ciuitates omnes euocat Tarsum; quod oppidum fere totius Ciliciae nobilissimum, fortissimumque est. ibi, rebus omnibus provinciae, & finitimarum ciuitatum constitutis, cupiditate profiscendi ad bellum gerendum, non diutius moratur, magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazaca commoratus, uenit Comana, uetustissimum, & sanctissimum in Cappadocia Bellone Templum; quod tanta religione colitur, ut sacerdos eius Deae maiestate imperio, & potentia secundus a rege consensu gentis illius habebatur: id homini nobilissimo Nicomedi Bithynio adiudicauit: qui regio Cappadocum genere ortus, propter aduersam fortunam maiorum suorum, mutationemque generis, iure minime dubio, uetustate tamen intermissa, sacerdotium id repetebat. fratrem autem Ariobarzanis Ariaratem, cum bene meritis uterque eo-

rum de rep. esset, ne aut regni hereditas Ariaratem sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub eius imperio ac ditione esset: * ipse iter ceptum simili uelocitate conficere cepit. Cum propius Pontum, finesque Gallogræciæ accessisset, Deiotarus tetrarcha Gallogræciæ tunc quidem pene totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse, ceteri tetrarchæ contendebant, sine dubio autem Rex Armenia minoris ab senatu appellatus; depositis regis insignibus, neque tantum privato uestitu, sed etiam reorum habitu supplex ad Casarem uenit, oratumque sibi ignoscere, quod in ea parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset, * exercitibus imperijsque in Cn. Pompeij castris fuisset: neque enim se iudicem debuisse esse controuersiarum populi R. sed parere præsentibus imperijs. Contra quem Cæsar cum plurima sua commemorasset officia, quæ consul ei decretis publicis tribuisset; cumque defensionem eius, nullam posse excusationem imprudentiæ recipere, coarguisset; quod homo tantæ prudentiæ, ac diligentiæ scire potuisset, quis irrem, Italiamque teneret; ubi senatus, populusque R. ubi respub. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum consul esset: tamen concedere id factum superioribus suis beneficijs, ueteri hospitio, atque amicitia, dignitati, et atique hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrissent, hospites, atque amici Deiotari, ad deprecandum: de controuersijs tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: § 16 regnum uestitum ei restituit. * Legionem autem unam quæ ex genere ciuium suorum Deiotarus, natura, disciplinaque nostra constitutam, habebat, equitatumque omnem ad bel- x. l. m. gerendam * adducere iussit. * CVM in Pontum uenisset, copiasque omnes in unum locum coëgisset: quæ

numero,

numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant, (excepta enim legione, v. i. quam secum adduxer at Alexandria ueteranam, multis laboribus, periculisque furetam, multisque militibus, partim difficultate itinerum, ac nauigationum, partim crebritate bellorum, adeo deminutam, ut minus C I O. hominum in ea esset; reliquæ erant I I I. legiones, una Deiotari, duæ quæ in eo prælio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant) legati, a Pharnace missi, Casarem ad eum, atque in primis deprecantur, ne eius aduentus hostilia esset: facturum enim omnia Pharnacæ, quæ imperata essent, maximeque commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Casarem Pompeio dare uoluisse; cum Deiotarus, qui de disset, tamen ei satis fecisset. Cæsar respondit, se fore æquissimum Pharnaci, si quæ polliceretur, representaturus esset. monuit autem, ut solebat mitibus uerbis legatos, ne aut Deiotarum sibi obijcerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non misissent: nam se neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere, neque prouinciarum publicas iniurias condonare ijs posse, qui * fuissent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne uinceretur, quam sibi, cui dii immortales uictoriam tribuissent, itaque se magnas, & graues iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci. nam neque interfectis amissam uitam, neque exstinctis uiriliter restituisse posse, quod quidem supplicium grauius morte ciues Romani subissent; Põto uero decederet confestim, familiasque publicanorum remitteret, ceteraque restitueret socijs ciuibusque Romanis, quæ penes eum essent: si fecisset, iam tunc

tunc sibi mitteret munera, ac dona, quae bene rebus gestis, imperatores ab amicis accipere consueverant, miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus, cum festinantem, ac properantem Caesarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res patere, ut, quo celerius, honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad urbem Caesarem reuocari) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, passionem interponere, in summa frivolarum caepit. Caesar, cognita calliditate hominis, quod alij temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret. Zela est oppidum in Ponto, positum ipso, ut in plano loco, satis munitum. tumulus enim naturalis, uelut manu factus, excelso undique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic oppido magni, multique intercisi uallibus colles: quorum editissimus unus, qui, propter uictoriam Mubridatis, & in felicitatem Triarii, detrimendumque exercitus nostri, superioribus locis, atque itineribus pene coniunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem: nec multo longius milibus passuum III. abest a Zela. hunc locum Pharnaces, ueteribus paternorum felicitum castrorum * relictis operibus, copijs omnibus suis occupauit. Caesar, cum ab hoste millia passuum v. castra posuisset, uideretque eas ualles, quibus regia castra munirentur, eodem interuallo sua castra munituras, si modo ea loca hostes priores non cepissent, quae multo erant propiora regis castris, aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, uigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisq; in castris

in castris relictis, prima luce, non opinantibus hostibus, cum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum praelium aduersus Triarum fecerat. huc omnem comportari aggerem e castris, * seruitiique agi iussit, ne quis ab opere miles discederet; cum, spatio non amplius CIO. passuum, intercisa uallis castra hostium divideret ab opere incepto Caesaris castrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animaduertisset, copias suas omnes pro castris instruxit. quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis peruulgata militari credebat instrui Caesar, * uel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur; uel ad ostentationem regia fiducia, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces uideretur. itaque deterritus non est, quo minus, prima acie pro uallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus siue loci felicitate; siue auspicijs, & religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus; siue paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum, more operis quotidiani, magnam illam seruorum multitudinem, quae aggerem portabat, militum * esse credidisset, siue etiam ueterum fiducia exercitus sui, quem cum legione XXII. in acie conflixisset, & uicisse legati eius gloriabantur; summi contemptu exercitus nostri, quem pulsam a se, Domitio duce, sciebat: inuito consilio dimicandi, descendere praerupta ualle cepit: cuius aliquamdiu Caesar irridebat inanem ostentationem, * & eo loco militum cohortationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset: cum interim Pharnaces * eodem gradu quo * in praeruptam descenderat uallem, ascendere aduersus arduum collem instructis copijs cepit; Caesar, in redibili eius uel temeritate, * uel fiducia motus, neque opinans, impa- ratusque

ratusque oppressus, eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere iubet, legiones opponit, aciem instruit. cuius rei subita trepidatio magnum terrorum attulit nostris. nondum ordinibus instructis, falcata regie quadriga permixtos milites perturbant, quae tamen celeriter multitudinem telorum opprimuntur. insequitur has acies hostium, & clamore sublato, configitur, multum adiuvante natura loci, plurimum deorum immortalium benignitate: qui cum omnibus casibus belli interfuit; tum praecipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. Magno atque acri comminus praelio facto, dextro cornu, quo veterana legio v. t. erat collata, initium victoriae natum est. ab ea parte, cum in proclivi detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen iisdem diis adiuvantibus, sinistro cornu, mediaque acie, totae profugantur copiae regis, quae quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsae, premebantur loci iniquitate. itaque, multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen proiecitis, uallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. ac nostri, uictoria elati, subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. defendentibus autem ijs cohortibus castra, quas Pharnaces praesidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti. interfecta multitudine omni, aut capta suorum, Pharnaces cum paucis equitibus profugit. cui nisi castrorum oppugnatio facultatem attulisset liberius profugiendi, uiuus in Caesaris potestatem adductus esset. Tali uictoria toties uictor Caesar incredibili est laetitia affectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat: * eratque, subiti periculi recordatione, laetior, quod uictoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto,

cepto, praedicta omni regia militibus condonata, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur: legionem vi. decedere ad praemia, atque honores accipiendos in Italiam iubet: auxilia Deiotari domum remittit: duas * legiones 521
* cum Coelio Vintiano in Ponto reliquit. Ita per Galliam, Graeciam, Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum provinciarum, de controuersis cognoscit. & statuit: iura in tetrarchas, reges, ciuitates distribuit. Mithridatē Pergamenum, a quo rem feliciter, celeriterque gestam in Aegypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regis educatum, (nam eum Mithridates rex Asia totius, propter nobilitatem Pergamo parulū secum asportauerat in castra, multosque tenuerat annos) regē Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat: provinciasque populi R. a barbaris, atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munuit. Eidem tetrarchias, legibus Gallograecorum, iure gentis, & cognationis adiudicauit, occupatas, & possessas paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati uidebatur. Rebus felicissime, celerissimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione uenit.

*A. HIRTII, *vel* OPII,

COMMENT. DE BELLO

AFRICANO,

LIBER I.

HVIVS LIBRI CAPITA.

- I. Caesaris in Africam reditus ex Sicilia, & leues aliquot pugna ad oppidum Adrumerum, cui Confidius praerat.
- II. Caesaris calliditas, in fiducia simulanda: eiusdemque secundum cum Labieno, Petreio, & Pisone praelium.
- III. Scipionis & Pompeij filij apparatus contra Caesarem: & Labieni & Petrei cum Scipione coniunctio.
- IV. Regnum Iuba à Caesarianis inuaditur. Caesardum Africa vastata auxilium accersit, sese in castris continet.
- V. Labienianorum aliquot defectio ad Caesarem: & eiusdem secunda cum aduersarijs pugna, & fortitudo centurionis cuiusdam Caesariani.
- VI. Gradosaxea in Caesaris castris: eiusdemque bina aduersus Labienum pugna secunda.
- VII. Adductis ex Sicilia auxilijs, Caesar disciplinam militarem reuertitur: equestriq; praelio in feliciter primum, postmodum feliciter cum Scipione depugnauit.
- VIII. Caesaris ceteritas in persequendis hostibus: & eiusdem, in castris tuto loco ponendis, prudentia.
- IX. Caesaris diligentia, in suis exercitijs: eiusdemque felicitas in praelio aduersus Labienum, & altero aduersus Scipionem.
- X. Praelija Caesaris militibus iniussu imperatoris iniit, felix euentus, & illustris de Scipione victoria.
- XI. Vticae urbis clades. Caronis voluntaria nex. Iuba regis, iteque Petrei, Confidij, Faustij, & Scipionis interitus: Caesarique in Italiam profectio.

I.

AE S A R, itineribus inijs cōfēctis, nullo die intermissis, ad. xiv. Kalen. Ian. Lilybaeum peruenit: statimque ostendit, sese naues uelle consendere, cum non amplius legionem tyronum

ronum haberet unam, equitesque uix dc. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit: ut prope fluctus uerberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis morae quidquam fore speraret, & ut omnes, in dies, horasque parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad nauigandum idoneas non haberet. nihilo tamē minus in nauibus remiges, militesque continere, & nullam praermittere occasionem profectiois; cum praesertim ab incolis eius provinciae nunciaretur aduersariorum copia, equitatus infinitus, legiones regiae. iij. leuis armaturae magna uis, Scipionis legiones x. elephantum cxx. classesque esse complures, tamen non deterebatur, animoque, & spe confidebat. Interim in dies & naues longae adaugeri, & onerariae complures eodem concurrere, & legiones tyronum conuenire; in his ueterana legio v. equitum ad duo milia. Legionibus collectis vi. & equitū duobus millibus, ut quaeq; prima legio uenerat, in naues longas imponebatur, equites autem in onerarias, ita maiorem partem nauium antecessere iussit, & insulam petere * Aponiam, quae non abest a Lilybaeo. ibique commoratus, bona paucorum uendit publice: deinde Alieno praetori, qui Siriliam obtinebat, de omnibus rebus praecipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipse nauem conscendit ad. vi. Kalend. Ian. & reliquas naues statim est consecutus, ita, uento certo, celerique nauigio uictus, post diem quartam cum longis paucis nauibus in conspectum Africae uenit. namque onerariae reliquae, praeter paucas, uento dispersae, atque errabundae diuersa loca petierunt. Clupeam classe praeteruehitur, deinde Neapolim complura praeterea castella, & oppida non longe a mari relinquunt. Postquam Adrumetum accessit, ubi praesidium

fidium erat aduersariorum, cui praeerat C. Confidius, & a Clupea se unum oram marinam, cum equitatu Adru-
 de Soc. Di. sine vi meti. Cn. P. Jo. c. m. M. uis circiter tribus millibus appa-
 de Tacitum lib. 2. normalis
 ruit. Ibi paulisper Caesar acie portum commoratus, dum reliquae nauis conuenirent, exponit exercitum, cuius numerus in praesentia sui pedum trium millium, equitum CL. castrisque ante oppidum oppositis, sine iniuria cuiusquam consedit; cōhibetque omnes a praeda. Oppidani interea multos armatos complent. ante portum frequentes confidunt, ad se defendendum quorum numerus duarum legionum intus erat. Caesar, circum oppidum uertens, nauis a loci perspecta, redit in castra. non nemo culpa eius, impruue equi assignabat, * quod neque certum locum gubernatoribus, praefectisque, quae peterent, praeceperat; neque, ut mos ipsorum, consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore, ijs perlectis, locum certum peterent uniuersi. quod minime Caesar misellus erat. namque nullum portum terra Africae, quo classis decurrere, pro certotutum ab hostium praesidio fore suspicabatur: * sed fortuito oblatam occasionem egressus auxilium dabatur. L. Plancus in: rim legatus petiit a Caesare, ut sibi daret facultatem cum Confidio agendi, si tōset aliqua ratione perducere ad sanitatem. itaque, data facultate, litteras conscribit, & eas captiuo dat perferendas in oppidum ad Confidium. Quo simul atque captiuus cum peruenisset, litterasque, ut erat mandatum, Confidio porrigere coepisset; prius, quam acciperet ille, Vnde, inquit, istas? Tum captiuus, Venio a Caesare. Tum Confidius, Vnus est, inquit, Scipio imperator hoc tempore populi R. deinde in conspectu suo captiuum statim interficere iubet.

iubet, litterasque nondum perlectas, sicut erant signatas, dat homini certo ad Scipionem perferendas. Postquam, una nocte, & die ad oppidum consumpta, neque responsum ullum a Confidio dabatur; neque ei reliquae copiae succurrebant; neque equitatu abundabat: & ad oppidum oppugnandum non satis copiarum habebat, & eas tyronum; neque primo adu: nu conuulserat exercitum uolebat; & oppidi egregia munitio, difficilisque ad oppugnandum erat accessus; & nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppeditare uenire: non est uisa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in ea re Caesar esset occupatus, circumuentus a tergo ab equitatu hostium laboraret. itaque castra cum moueri nellet, subito ex oppido erupit multitudo, atque equitatus subsidio uno tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Iuba ad stipendium accipiendum; castraque, unde Caesar egressus iter facere coeperat, occupant, & eius agmen extremum insequi coeperant. Quae res cum animaduersa esset, subito legionarij consilium; & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime conuerrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx. Galli, Maurorum equitum duo milia loco pellerent, * fugarentque in oppidum. Postquam repulsi, & coniecti erant intra munitiones, Caesar iter constitutum ire conculcit. quod cum sapius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur: corhoribus paucis ex ueteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere coepit. ita, quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidae, interim in itinere ex oppidis, & castris legationes

I. I. *uenire, polliceri frumentum, paratosque esse, quæ imperasset, facere.* * I T A Q V E eo die castra posuit ad oppidum Ruspinam Kalendis Ian. inde mouit, & peruenit ad oppidum Leptin, liberam ciuitatem, & immunem. Legati ex oppido ueniunt obuiam: libenter se omnia facturos, quæ uellet, pollicentur. Itaque, centurionibus ad portas oppidi, & custodijs impositis, ne quis miles in oppidum introiret, aut iniuriam faceret cuiquam incolæ, non longe ab oppido secundum litus facit castra. Eodem naues onerarias, & longæ nonnullæ casu aduenerunt, reliquæ, ut est ei nuntiatum, incertæ locorum, Vticam uersus petere uisæ sunt. Interim Cæsar a mari non digredi, neque mediterranea petere, propter nauium errorem, equitatumque in nauibus omnem continere, ut arbitror, ne agri uastarentur: aquam in naues iubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e nauibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Cæsarianis, adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, nonnullos interfecerunt. latent enim in insidijs cum equis inter comales, & subito exeunt, non ut in campo comminus depugnent. Cæsar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in reliquas prouincias finitimas dimisit, ut sibi auxilia, commeatus, frumenti simulatque litteras legissent, mittenda curaret. exoneratisque partim nauibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam, ad secundum commeatum accersendum, mittit. Interim cum x. nauibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas, quæ deessent, & simul mare tuendum ab hostibus iubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum prætorem * ad Cercinnam insulam uersus, quam aduersarij tenebant, cum parte nauium ire iubet; quod ibi magni numerum frumenti esse audiebat. * Hæc ita imperabat itaque

itaque unicuique præcipiebat, * ut, si fieri posset, nec locum illum excusatio haberet, nec moram tergiversatio. ipse interea, ex perfugis & incolis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari. * Regium enim equitatum in prouincia Africa Scipio alebat. * tanta hominum erat dementia, ut mallet regis esse uectigales, quam cum ciuibus in patria in suis fortunis esse incolumes. Cæsar ad xi. Non. Ian. castra mouet, Leptique v. i. cohortium præsidio cum Sæferna relicto, ipse rursus, unde pridie uenerat, Ruspinam cum reliquis copijs conuertit: ibique sarcinis exercitus relicto, ipse cum expedita manu proficiscitur circum uillas frumentatum; oppidanisque imperat, ut plaustra iumentaque omnia sequantur. Itaque, magno frumenti inuento numero, Ruspinam redit. Hoc eum iccirco existimo fecisse, ne maritima oppida post se uacua relinqueret, præsidioque firmata ad classis receptacula muniret. Itaque, ibi relicto P. Sæferna fratre eius, quem Lepti proximo oppido reliquerat cum legione, iubet comportari ligna in oppidum quamplurima; ipse cum cohortibus vii. quæ ex ueteranis legionibus in classe cum Sulpicio, & Vatimio rem gesserant, ex oppido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab oppido millia passuum duo: ibique classem sub uesperum cum ea copia conscendit, omnibus in exercitu inscijs, & requirentibus imperatoris consilium, magno metu, ac tristitia sollicitabantur. Parua enim cum copia, & ea tyroni, neque omni exposita in Africa contra magnas copias, & insidiose nationis, equitatumque innumerablem, se expositos uidebant: neque quidquam solatij in præsentia, neque auxilium in suorum consilio animaduertebant, nisi in ipsius imperatoris uultu, uigore, mi-

rabilis; hilaritate. animum enim alsum, & erectum posse gerebat. Huic acquiescebant homines, & in eius scientia, & consilio omnia sibi proclivis, omnes fore sperabant.

§ 27 Caesar in nauibus una nocte consumpta, iam * celo albescente, cum proficisci conaretur, subito nauium pars, de qua timebat, ex errore, eodem conserebatur. Hac re cognita, Caesar celeriter de nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in litore reliquos aduenientes milites expectare. Ita que, sine mora nauibus eis in portu receptis, & aduentu militum, equitumque copiis rursus ad oppidum Ruspi nam redi, atque ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis x x x. frumentatum est profectus. ex eo est cognitum Caesaris consilium: illum cum classe nauibus onerarijs, quæ decerassent, subsidio ire, clam hostibus, uoluisse; ne casu imprudentes suæ naues in classem aduersariorum incidere: neque eam rem eos uoluisse scire, quæ

§ 28 * in praesidijs relictis milites fuissent; ne, propter suorum paucitatem, & hostium multitudinem, metum dicerent. Interim, cum iam Caesar progressus esset e castris circiter milia passuum l l l. per speculatores, & antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe a se uisas. Et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conspici captus est. Hac re cognita, Caesar celeriter iubet equitatum uniuersum, cuius copiam habuit in praesentia non magnam, & sagittarios, quorum paruas e castris secum exiit numerosus, accersi, atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis, tamque cum procul hostis conspici posset, milites in campo iubet * galeari, & ad pugnam parari: quorum omnino numerus fuit x x x. cohortium, cum equitibus c d. & sagittarijs: & hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidij, aciem

dirigunt, mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam: & inter eos leuis armatura Numidæ, & sagittarios pedites intersuerant, & ita condensauerant, ut procul Caesariani pedes tres copias arbitrarerentur: & dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copis firmauerant. Interim Caesar aciem dirigit simul, ut poterat, propter paucitatem: Sagittarios ante aciem constituit: equites dextro, sinistroque cornu opponit, & ita praecipit, ut prouiderent, ne multitudine equitatus hostium circumuenirentur: existimabat enim se cum pedestribus copijs, acie instructa, amiciturum. Cum utrimque expectatio fieret; neque Caesar se * remoueret; & cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quæ uiribus, * decertandi uideret; subito aduersariorum equitatus sese extendere; & in latitudinem promouere, collesque completi, & Caesaris equitatum extenuare, simulque ad circumueniendum comparare se ceperunt. Caesariani equites eorum multitudinem agere sustinebant. Acies interim mediae cum concurrere conarentur, * subito ex condensis turmis Numidæ leuis armatura cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites iacula coniungunt. hic cum Caesariani in eos impetum fecissent; illorum equites refugiebant: pedites interim resistebant, dum equites rursus, * cursu renouato, pedibus suis succurrerent. Caesar, nouo genere pugna oblato, cum animaduertet, ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim dum equites longius a signis persequuntur, latere nudato a proximis Numidis iaculis uulnerabantur, equites autem hostium pilum * militis, cursu facile uitabant) edicit per ordines, ne quis miles a signis v. pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, suorum

multitudine confisus,* *Cæsaris paucitatem circumire conatur. Equites Iuliani pauci multitudine hostium defessi, equis cõuulneratis, paulatim cedere hostibus, magis, magisq; instare. ita, puncto temporis omnibus legionarijs ab hostium equitatu circumuentis, Cæsarisque copijs in orbẽ compulsis, intra cancellos omnes coniecti, pugnare cogebantur. Labienus in equo, capite nudo, uersari in prima acie, simul suos cohortari, nonniquam legionarios Cæsaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tyro, iam feroculus es? uos quoque iste uerbis infatuauit. in magnam, mehercule, uos periculum impulit, misereor uestri. Tū miles, Nō sum, inquit tyro Labiene, sed de legione x. ueteranus. Tū Labienus, Non agnosco, inquit, signa decumanorum. Tum miles, Iam me, quis sim, intelliges. Simul cassidẽ de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset, atq; ita pilũ uiribus cõtortum, dum in Labienum mittere contendit, equi grauius aduerso pectori affixit; & ait: Labiene, decumanum militem, qui te petit, scito esse. omnium tamen animi in terrorẽ coniecti, & maxime tyrunum. circumspicere enim Cæsarem, neq; amplius facere, nisi hostium iacula uitare. Cæsar interim, consilio hostium cognito, iubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi, * alteris conuersis cohortibus, ut una post alterã ante signa tenderet. ita coronam hostium dextro, sinistroque cornu mediã diuidit; & unam partem ab altera exclusam, * equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis cõiectis in fugam uertit: neque longius progressus, ueritus insidias, se ad suos recipit. idem altera pars equitũ, peditumq; Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis, cõuulneratisq; ad sua præsidia sese, ut erat instructus, recipere cõpit. Interim M. Petreius, & Cn. Piso cum equitibus Numidis*

etc

electis peditatq; eiusdem generis satis grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrūt. Hostes, suis ex terrore firmatis, rursusq; renouatis animis, * legionarios, cõuersis equitibus se recipientes, nouissimos adoriri, & impedire cõperunt. quo minus se in castra reciperent. Hac re animaduersa, Cæsar iubet signa conuerti, & medio campo redintegrari prælium. Cum ab hostibus eodem modo pugnaretur, nec cõmminis ad manus rediretur, * Cæsarisque equites, iumenta q; ex nausea recentis, siti, languore, paucitate, uulneribus defatigata ad insequendũ hostem, perseuerandumque, cursum tardioiorem haberent, dieiq; pars exigua iam reliqua esset; cohortibus, equitibusque circumdatis, imperat, * ut uno iectu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes repulissent, atque eorum essent potiti. itaque, signo dato, cum iam hostes languide, negligenterque tela mitterent, subito immittit cohortes, turmasque suorum, atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsus, post collemque deiectis, nacli locum, atque ibi paulisper commorati, ita ut erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque aduersarij, male accepti, tum demũ se ad sua præsidia contulerunt. Interim, ea re gesta, & prælio dirempto, ex aduersarijs per fugã plures ex omni hominũ genere, & prætere a intercepti hostium complures equites, peditesque, ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, & conatu uenisse, ut nouo, atque insitato genere prælij tyrones, legionarijque pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuenti opprimerentur: * & ita Labienum dixisse pro concione, tantam sese multitudinem auxiliorum aduersarijs subministraturum, ut etiam cedendo in ipsa uictoria fatigati uincerentur, atque a suis superaren-

531

D 5 tur:

tur: quippe qui in nullo illorum sibi confideret. primum
 quod auderat Romæ legiones veteranas dissentire, neque
 in Africam uelle transire: e deinde, quod triennio in Africa
 suos milites consuetudine retentos, fidelis iam sibi effectis-
 set; * maxima autem auxilia haberet Numidarum equi-
 tumque lenis armaturæ: præterea ex fuga, prælioque Pō-
 peiano, quos secum a Brundisio transportauerat, equites
 Germanos, Gallosque, ibique postea ex Hybriidis liberti-
 nis seruisque conscripserat, armauerat, equoque frenato
 uis condocerat. præterea regia auxilia, elephantēs CXX:
 equitatusque innumerabilis. diuinde legiones conscripserat
 ex cuiusquomodigenere amplius XII. millibus. * Hac spe,
 atque ea audacia instrumatus Labienus cum equitibus
 § 33 Gallis, * Germanisque DCCC. Numidarum sine frenis
 VIII. millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito, e-
 § 34 quitibus CCCC. pedum ac lenis armaturæ * quater tan-
 tis; sagittarijs, ac funditoribus, hyppotoxotisque complu-
 ribus: his copijs prædic non. Ian. post diem tertium, quam
 Africam attingit, in campis planissimis, purissimisque ab
 hora diei quinta usque ad Solis occasum est decertatum.
 In eo prælio Petreius grauius ictus ex acie recessit.
 III. * CAESAR interim castra munire diligentius, præsti-
 dia firmare maioribus copijs uallumque ab oppido Ruspi-
 na usque ad mare deducere, & a castris alterum eodem;
 qui tutius ultro citroque commeare auxiliaque sine peri-
 culo sibi succurrere possent, et tormenta que ex nauibus
 in castra comportare, remigum partem ex classe Gallorū,
 Rhodiorumque, epibatarumque armare, & in castra e-
 uocare; nisi, si posset, eadem ratione, qua aduersarij, lenis
 armaturæ interiecta inter equites suos interponeretur: sa-
 gittarijsque ex omnibus nauibus Ithyreis, Syrijs, & cuius-
 que

que generis ductis in castra compluribus, frequentabat
 suas copias. audiebat enim Scipionem post diem tertium
 eius dici, quo scilicet factum erat, appropinquare; copias
 suas cum Labieno, & Petreio coniungere. cuius copiarū le-
 gionum VIII. & equitum XII. millium esse nunciaban-
 tur, officinas ferrarias instruere; sagittasque, & tela uti
 fierent complura, curare; glandes fundere; sudas compara-
 re; litteras in Siciliam, nunciosque mittere, ut sibi crates,
 materiemque congererent ad arietes, cuius inopia in Afri-
 ca esset: præterea * ferrum, plumbumque; mitteretur, etiam
 animaduvertebat, frumento se in Africa, nisi * importato,
 uti non posse: priore enim anno, propter aduersariorum
 delectus, quod stipendiarij aratores milites essent facti, mes-
 sitim non esse factam: præterea ex omni Africa frumentum
 aduersarios in pauca oppida, & bene munia cōportasse,
 omnemque regionem Africæ exinanisse frumento: oppi-
 da, præter pauca, qua ipsi suis præsidijs tueri poterant,
 reliqua dirui, atque deleri, & eorum incolas intra sua præ-
 sidia coëgisse commigrare, agros desertos, ac * uastatos
 esse. Hac necessitate Caesar coactus, priuatos ambiendo, &
 blande appellando, aliquantulum frumenti numerū in sua
 præsidia congererat, * & eo parce utebatur. Opera in-
 terim ipse quotidie circumire, * & alternas cohortes in
 statione habere, propter hostium multitudinem. Labienus
 sancios suos, quorū numerus maximus fuit, iubet * in plani-
 tibus Adrumetum deportari. Nauis interim Caesaris oner-
 arie errabundæ male uagabantur incertæ locorum, atque
 castrorum suorū: quas singulas scaphæ aduersariorum
 complures adorta incenderant, atque expugnauerāt. Hac
 re nunciata Caesari, classes circum insulas, portusque dis-
 posuit, quo tutius commectus supportari posset. M. Cato
 interim,

interim, qui *Vtica* præerat, Cn. Pompeium filium multis
 uerbis, assidueque oburgare non desistebat. Tuus, inquit,
 § 35 pater, isilius * atatis cum esset, & animaduertisset, temp.
 § 36 * ab auda. iibus, sceleratisque civibus oppressam, bonosque
 aut interfectos, aut exilio multatos, patriam, ciuitatemque ca-
 rere; gloria, & animi magnitudine elatus, priuatus, at-
 que adolescentulus, paterni exercitus reliquijs collectis, pe-
 ne oppressam funditus, & deletam Italiam, urbemque Ro-
 mam in libertatem iudicauit; idemque Siciliam, Afri-
 cam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis
 recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quæ est per-
 gentes clarissima, notissimamque, conciliauit; adolescentu-
 lusque, atque eques Romanus, triumphauit. atque ille non
 ita amplius rebus patris gestis, neque tam excellenti maio-
 rum dignitate parta, neque tantis clientelis, nominisque
 claritate præditus, in temp. est ingressus. tu contra & pa-
 tris nobilitate, & dignitate, & per te ipse satis animi ma-
 gnitudine, diligentiaque præditus. nomine enteris, & pro-
 ficisceris ad paternas clientelas, auxilium tibi, & ique pu-
 blicæ, atque optimo cuique efflagitatum? His uerbis ho-
 minis grauisissimi incitatus adolescentulus, cū nauiculis cu-
 iusquemodi generis que xx x. inibi, paucis rostratis, pro-
 fectus ab *Vtica* est Mauritaniam, Regnumque Bogudis
 est ingressus: expeditoque exercitu, numero seruatorum, li-
 berorumque duorum millium, cuius partem inermem, par-
 tem armatam habuerat, ad oppidum *Ascurum* accedere
 cepit: in quo oppido presidium sui regium. Pompeio ad-
 ueniente, oppidani usque eo passi propius eum accedere,
 donec ad ipsas portas, ac murum appropinquaret, subito
 eruptione facta, prostratos, perterritosque Pompeianos
 in mare passim, nauisque compulerunt. Ita, re male gesta,

Cn. Pom

Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque postea litus
 attingit, classemque ad insulas *Baleares* uersus conuertit.
 Scipio interim cum ijs copijs, quas paullo ante demonstra-
 uimus, *Vtica* grandi præstatio relicto, profectus, primum
Adrumeti castra ponit; deinde, ibi paucos dies commora-
 tus, noctu itinere facto, cum *Petrij*, & *Labieni* copijs se
 coniungit; atque, unis castris factis, III. millia passuum
 longe conficiunt. Equitatus interim eorum circum *Cæsari-*
is munitiones uagari, atque eos, qui pabulandi, aut aquan-
 di gratia extra uallum progressi essent, excipere, & ita
 omnes aduersarios intra munitiones continere. quare *Cæ-*
sariani graui amona sunt conflictati, ideo quod nondum
 neque ab *Sicilia*, neque ab *Sardinia* commeatus supporta-
 tus erat, neque per anni tempus in mari classes sine pericu-
 lo uagari poterant, neque amplius millia passuum VI.
 terræ *Africa* quoquo uersus tenebant, pabulique inopia
 premebatur. Quia necessitate coacti ueterani milites, equi-
 tesque, qui multa terra, marique bella confecerant, & pe-
 riculis, inopiaque tali sepe essent conflictati, alga, litore
 collecta, & * aqua dulci elota, & ita iumentis esurien-
 tibus data, uitam eorum producebant. * DVM hæc ita
 fierent, rex *Iuba*, cognitis *Cæsaris* difficultatibus, copia-
 rumque paucitate, non est uisum dari spatium conuales-
 cendi, augendarumque eius opum. itaque, comparatis
 equitum magnis peditumque copijs, subsidio suis egressus
 e regno ire contendit. *P. Silius* interim, & rex *Bogud*,
 coniunctis suis copijs, cognito regis *Iubæ* egressu, propius
 eius regnum copias suas admouere, *Cirtam*que, oppidum
 eius regni opulentissimum adorti, paucis diebus pugnando
 capiunt, & præterea duo oppida *Getulorum*: quibus cum
 conditionem ferrent, ut oppido excederent, idque sibi na-

§ 37
IV.

cium

cum traderent, conditionemque repudiassent, postea ab eis capti, interfectique sunt omnes. inde progressi, agros, oppidaque uexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam non longe a Scipione, atque eius ducibus abesset, capit consilium, satius esse sibi, suoque regno subsidio ire, quam, dum alios aduersus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. itaque rursus se recepit, atque auxilia a Scipione etiam abduxit, sibi, suisque rebus timens: elephantisque xxx. reliquit, suis finibus, oppidisque suppetias profectus est. Caesar, cum de suo interim aduentu dubitatum in provincia esset; neque quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam uenisse; conscripsit litteras cum provinciam, omnes ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profugere, & in castra Caesaris deuenire, & de aduersariorum eius acerbitate, crudelitateque commemorare ceperunt. quorum lacrymis, querelisque Caesar commotus, cum antea constitisset in statuis castris, estate imita, cunctis copiis, auxiliisque coactis, bellum cum aduersariis suis gerere instituit; litterisque celeriter in Siciliam ad Alienum, & Rahrimum Postumum conscriptis, & per Catacapum missis, ut sine mora, aut ulla excusatione hyemis, uentorumque, exercitus sibi quamcelerrime transportaretur. Africam provinciam perire, funditusque eueri a suis inimicis: quod nisi celeriter suus foret subuentum, praeter ipsam Africam terram nihil, ne tetum quidem, quo se recipere, ab illorum scelere, insidiisque reliquum futurum, atque ipse in tanta erat festinatione, & expectatione, ut postero die, quam misisset litteras, nunciumque in Siciliam, classis, exercitumque morari diceret, noctes, diesque * oculos,

§ 38 exercitumque morari diceret, noctes, diesque * oculos, mentem

mentemque ad mare depositos, directosque haberet. nec mirum: animaduertebat enim uillas exuri, agros uastari, pecus diripi, trucidarique, oppida, castellaque dirui, deseri; principesque ciuitatum aut interfici aut in catenis teneri, liberos eorum obsequium nomine in seruitutem abripi: bis* se miseris suamque fidem implorantibus, auxilio propter copiam paucitatem esse non posse. Milites interim in opere exercere, castra munire, turres, castella facere, molesque iacere in mare non intermittebat. Scipio interim elephantos hoc modo condocere instituit. Duas instruxit acies, unam funditorum contra elephantas, quae quasi aduersariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduersam lapillos minutos mitteret; deinde in ordinem elephantos constituit. post illos autem aciem suam instruxit; ut, cum ab aduersariis lapides mitti cepissent, & elephanti perirent se ad suos conuertissent, rursus a sua acie, lapidibus missis, eos conuerterent aduersum hostem quod agere, tardeque fiebat. audere enim elephanti multorum annorum doctrina, usuque uetusto uix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur. Dum haec ad Rufinum ab utrisque ducibus administrantur, C. Virgilius Petronius, qui Thapsi oppido maritimo, praerat, cum animaduertisset nauis singulas cum exercitu Caesaris, incertas locorum, atque castrorum suorum uigari, occasione nactus, nauim, quam ibi habuit aethariam, coplet militibus, & sagittariis; eidem scaphas de nauibus adiungit; ac singulas naues Caesarianas consectari capit: & cum uires adortus, pulsus fugatusque; inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, forte incidit in nauem, in qua erat duo Tuni Hispani adolescentes, tribuni legionis v. quorum patrem

§ 39

§ 40

patrem Caesar in senatum legerat, & cum his T. Salienus centurio legionis eiusdem, qui M. Messallam legatum obsederat Messana, & seditiosissima oratione apud eum est usus; idemque & pecuniam, & ornamenta triumphii Caesaris retinenda, & custodienda curauerat; & ob has causas timebat sibi. hic, propter conscientiam peccatorum suorum persuasit adolescentibus, ne repugnarent, se seque Virgilio traderent. itaque, deducti a Virgilio ad Scipionem, custodibus traditi, & post diem III. sunt interfecti. Qui cum ducebentur ad necem, petisse dicitur maior Titus a centurionibus, uti se priorem, quam fratrem interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos. Turmae interim equitum, quae pro uallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie* minutis praелиjs inter se pugnare non intermittunt. nonnunquam etiam Germani, Gallique Labieniani cum Caesaris equitibus, fide data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui praerant Saferna cum cohortibus III. oppugnare, ac ueni irrumperere, conabatur: quod a defensoribus propter egregiam munitionem oppidi, & tormetorum multitudinem facile, & sine periculo defendebatur. quod ubi eius facere equitatus sapius non intermittebat, & cum forte ante portam turma densa adstitisset; scorpione accuratius missis, atque eorum decurione percussis, & ad decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo facto, postquam sunt deterriti oppidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe a suis castris passibus CCC. instruere aciem, ac maiore dici parte consumpta, rursus se in castra recipere. Quod cum saepius fieret, neque ex Caesaris castris quisquam prodiret, neque propius eius copias accederet;

despecta

despecta patietia Caesaris, exercitusque eius, uniuersis copijs productis, elephantisque turris xxx. ante aciem instructis, quam latissime potuit, porrecta equitum, pedumque multitudinem, uno tempore progressus, haud ita longe a Caesaris castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis, Caesar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia uallum petierant, quaque ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modesteque, sine tumultu, aut terrore se recipere, atque in opere consistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, praecipit, ut usque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perueniret: quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones recipere. alij quoque equitatus edicit, uti quisque suo loco paratus, armatusque praesto esset. at haec non ipse per se coram, cum de uallo per specularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi in praetorio sedens, per speculatores, & nuncios imperabat quae fieri uolebat. animaduvertebat enim, quaequam magnis essent copijs aduersarij freti, tamen saepe a se fugatis, pulsus, perterritisque & concessam uitam, & ignota peccata. quibus rebus numquam tanta suppeteret ex ipsorum inertia, conscientiaque animi uictoriae fiducia, ut castra sua adiri auderent. Praeterea ipsius nomen, auctoritasque magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiae munitiones castrorum, & ualli fossarumque altitudo,* & extra uallum sili caeci, mirabilem in modum consiti, uel sine defensoribus aditum aduersarijs prohibebant. scorpionum, catapultarum ceterorumque telorum, quae ad defendendum solent parari, magnam

E gnam

gnam copiam habebat. atque hæc propter exercitus sui presentis paucitatem, & tyrocinum præparauerat: non hostium ut, & metu commotus sapientem se, timidumque hostiū opinionī præbebat. neque ita circò copias, quamquā erant paucæ, tyronumque non educebat in aciem, quod uictoriae suorum diffidens: sed referre arbitrabatur, cuiusmodi uictoria esset futura. turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisque exercitiis denicis, tot & tam claris uictorijs partis, ab reliquis copijs aduersariorum suorum ex fuga collectis, se clementem adeptum existimare uictoriam. itaque constituerat gloriam, exultationemque eorum pati, donec sibi ueteranarum legionum pars aliqua in secundo comœatu occurrisset. Scipio interim paulisper, ut ante dixi, in coloco commoratus, ut quasi despectis Casarem uideretur, paulatim reducit suas copias in castra; & concione aduocata, * de terrore suo, desperationeque exercitus Casaris uerba facit; & cohortatus suos, uictoriam propriam se eis breui daturum pollicetur. Casar iubet milites rursus ad opus redire, & per causā munitionum tyrones in labore defatigare non intermittit. Interim Numida, Getulique diffugere quotidie ex castris Scipionis, & partim in regnum se conferre; partim, quod ipsi maioresque eorum beneficio C. Marij usi fuissent, Casaremque eius affinem esse audiebant, in eius castra per fugere catruatim non intermittunt. quorum ex numero electos homines illustriores Getulos, litteris ad suos ciues datis, cohortatus, ut, manu facta, se, suosque defenderent, & ne suis inimicis, aduersariisque dicto audientes essent, mittit. Dum hæc ad Ruspīnam fiunt, legati ex Acilla ciuitate libera, etiam undique ad Casarem ueniunt; seque paratos, quacumque imperasset, & libenti animo

facturos pollicentur: tantum orare, & petere ab eo, ut sibi præsidium daret, quo tutius id, & sine periculo, facere possent; & se frumentum, & quacumque res eis super peteret, communis salutis gratia subministraturos. Quibus rebus facile a Casare impetratis, præsidioque dato. C. Messium, ad illicia functum potestate, Acillam iubet proficisci. Quibus rebus cognitis, Considius Longus, qui Adrumeti cum duabus legionibus, & equitibus D C C. præerat, celeriter, ibi parte præsidij relicta, cum octo cohortibus Acillam ire comendit. Messius, celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus peruenit. Considius interim, cum ad urbem cum copijs accessisset, & animaduertisset præsidium Casaris ibi esse, * non ausus periculo suo rem facere, nullare gesta pro multitudine hominum, rursus Adrumetum se recipit: deinde paucis post diebus, equestribus copijs a Labieno adductis, rursus Acillanos, castris positis, obsidere capit. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum a Casare cum classe demonstrauimus, Cercinnam peruenit. Cuius aduentu C. Decius questorius uir, qui ibi cum grandi familie suæ præsidio præerat comœatui, paruulium nauigium nactus conscendit, ac se fugæ commendat. Sallustius interim prætor, a Cercinnastibus receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi satis magna copia fuit, complet, atque in castra ad Casarem mittit. Alienus interim proconsule Lilybæo in naues onerarias imponit legiones XIII, & XIII, & equites Gallos D C C C. funditorum sagittariorumque mille, ac secundum comœatum in Africam mittit ad Casarem: quæ naues, uentum secundum nacla, quarto die in portum ad Ruspīnam, ubi Casar castra habuerat,

incolumes peruenierunt, ita Caesar duplici letitia, ac uoluptate uno tempore auctus, frumento, auxiliisque; tandem suis ex hilaratis animo, atque leuata sollicitudine, deponit legiones, equitesque ex nauibus egressos, iubet ex laquore nauis, atque reficere; dimissos in castris, munitionesque disponit. * **Q**UIBUS rebus Scipio, qui cum eo essent comites mirari, & requirere; C. Caesarem, qui ulro consuesset bellum inferre, ac laceessere proelio, subito commutatum non sine magno consilio suspicabantur, itaque, ex eius patientia in magnum timorem conuersi, ex Getulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis praemijs, pollicitationibusque propositis, pro perfugis speculandi gratia in Caesaris castris mittunt, qui simul ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo uerba proloqui. Potestate facta, saepe numero inquit, imperator, copiosius Getuli, qui sumus clientes C. Marij, & propemodum omnes ciues Romani, qui sunt in legione IV. & VI. ad te uolumus, in tuaque praesidia confugere, sed, custodij equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceremus, impediebamur nunc, data facultate, pro speculatoribus missi a Scipione, ad te cupidissime uenimus, ut perspiceremus, num qua fossa, aut insidia elephantis ante castra, portasque uadi facta essent; simulque consilia uestra contra easdem bestias, comparationemque pugnae cognosceremus, atque ei renouariemus. Qui collaudati a Caesare, stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur: quorum orationem celeriter ueritas comprobauit. namque postero die ex legionibus ijs, quas Getuli nominauerunt milites legionarij complures a Scipione in castra Caesaris perferunt. Dum haec ad Ruspina geruntur, M. Cato, qui Pticæ praerat, delectus quotidie libertinorum Afro-

rum;

rum, seruorum denique, & cuiusque modi generis hominum, qui modo per aetatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipioni in castra submittere non intermittere. Legati interim ex oppido Tisare, in quo tritici modia millia C. & C. coportata fuerant a negotiatoribus Italicis aratoribusque ad Caesarem uenere, quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant, ut sibi praesidium mittat, quo facilius & frumenti, & copiae suae conseruentur. Quibus Caesar in praesentia gratias agi, praesidiumque breui tempore se missurum dixit; cohortatusque ad suos ciues iubet proficisci. P. Sitis interim cum copijs Numidiae fines ingressus, castello in montis loco munito locato, in quod iuba belli gerendi gratia & frumentum, & res ceteras, quae ad bellum usui solent esse, coportauerat, in expugnando est potitus. Caesar, postquam legionibus ueteranis duabus equitatu, leuique armatura copias suas ex secundo commeatu auxerat; naues VI. onerarias statim iubet Lilybaeum ad reliquum exercitum transportandum proficisci; ipse VI. Kal. Feb. circiter uigilia prima imperat, speculatores, apparitoresque omnes ut sibi praesto essent, itaque omnibus in suis, neque suspicantibus; uigilia tertia iubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad oppidum Ruspina uersus, in quo ipse praesidium habuit, & quod primam ad amicitiam eius accessit; inde paruulam procliuatatem digressus, sinistra parte campi* propter mare le-

545

E 3 iugum;

ingum, de quo docui, ascendit; in unumquemque collem turres, castellaque facere cepit, atque ea minus semihora effecit. & postquam non ita longe ab ulimo colle, turrique fuit, quæ proxima fuit castris aduersariorum in qua docui esse presidium, stationemque Numidarum, paulisper commoratus perspectaque natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit, bracciumque medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, usque ad eum unde egressus erat, iubet dirigi, ac muniri, quod postquam Scipio, Labienusque animaduertierunt, equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructa, a suis munitioibus circiter passus mille progrediuntur, pedestremque copiam in secunda acie, minus passus cccc. a castris suis constituunt. Caesar in opere milites adhortari, neque aduersariorum copiis moueri. iam cum non amplius passus mille quingentis inter hostium aciem suasque munitiones esse animaduertisset; intellexissetque ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos hostes propius accedere; necesseque haberet legiones a munitioibus deducere, imperat turme Hispanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, presidium inde deturbarent, locumque caperent; eodemque iubet leuis armaturæ paucos consequi subsidio qui missi celeriter Numidas adorti, partim uiuos capiunt, nonnullos equites fugientes conuulnerauerunt, locorum sunt potiti. Postquam id Labienus animaduertit, quo celerius ijs auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu auertit, atque suis fugientibus suspensas ire contendit. Quod ubi Caesar conspexit, Labienum ab suis copiis longius abcessisse, equitatus suam sinistram, ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, uilla permagna, quatuor

tuor turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animaduertere, ab equitatu Caesaris se intercludi. itaque non prius uidit turmas Iulianæ, quàm suos cædi a tergo sensit. ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, reuera in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui resisterant ex superiore loco, & post tergum circumuenti, fortiterque resistentes conciduntur uniuersi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animaduertierunt, metu & ac terrore obcæcata, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione, eiusque copiis campo, collibusque exturbatis, atque in castra cõpulsis, cum receptum Caesar cani iussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti, ad eum se contulerant; nonnulli qui ex Cæronis prælio capti, conseruatique* parum gratiam in fide partienda præstare uoluerat. horum corpora, mirifica specie, amplitudineque, cæsa toto campo, ac prostrata diuersè iacebant. His rebus gestis, postero die Caesar* ex omnibus 546
presidijs cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit. Scipio suis male acceptis, occisis, uulneratisque, intra suas continere se munitiones cœpit. Caesar instructa acie, secundum infimas iugis radices, propius munitiones leniter accessit. iamque minus mille passuum ab oppido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianæ; cum Scipio uertitus, ne oppidum amitteret, unde aquari, reliquisque rebus subleuari eius exercitus consueuerat, ductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex instructo suo prima equestri turmatim directæ, elephantisque

turritis interpositis armatisque suppetias ire contendit. Quod ubi Caesar animaduertit, arbitratum Scipionem ad dimicandum paratum, ad se certo animo uenire, in eo loco quem paullo ante commemorauit, ante oppidum constitit; suamque aciem mediam eo oppido texit; dextrum, sinistrumque cornu, ubi elephanti erant, in conspectu patenti aduersariorum constituit. Cum iam prope Solis occasum Caesar expectauisset, neque ex eo loco, quo consisterat, Scipionem progredi propius se animaduertisset, locoque se magis defendere, si res coegisset, quam in campo comminus consistere audere; non est uisa ratio propius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi praesidium grande Numidarum esse cognouerat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibi que difficile factu esse intellexit

547 simul & oppidum uno tempore oppugnare, * & in acie in cornu dextrum, & sinistrum ex iniquiore loco, pugnare; praesertim cum milites a mane diei ieiuni, sub armis stetissent defatigati. itaque, reductis suis copijs in castra, postero die propius eorum aciem, instituit exporrigere munitiones. Interim Confidius, qui Acillam, & octo cohortes stipendiarias Numidis, Getulisque obsidebat, ubi C. Messius cohortibus praerant, diu, multumque expertus, magnisque operibus saepe admotis, & ijs ab oppidanis incensis, cum proficere nihil, subito nuncio de equestri prelio allato commotus, frumento, cuius in castris copiam habuerat, incenso, uino, oleo, ceterisque rebus, qua ad uitium parari solent, corruptio, Acillam quam obsidebat, deseruit, atque, itinere, per regnum Iuba factu, copias cum Scipione paritius, Adrumetum se recepit. Interea ex secundo comaeatu, quem a Sicilia miserat Alienus, nauis una, in qua fuerat Q. Cominius,

minius, & L. Ticida eques Romanus, ab residua classe cum errauisset, delataque esset uento ad Thapsum, a Virgilio scaphis, nauiculisque afluarijs excepta est, & ad Scipionem deducta. Item * altera nauis triremis ex eadem classe a classe Vari, & M. Octauij est capta; in qua milites ueterani cum uno centurione, & nonnulli tyrones fuerunt: quos Varus asseruatos sine contumelia deducendos curauit ad Scipionem, qui, postquam ad eum peruennerunt, & ante suggestum eius consisterunt, Non uestra, inquit, sponte nos, certo scio, sed illius scelerati uestri Imperatoris impulsu, & imperio coactos, ciues, & optimum quemque nefarie consecrari, quos quoniam fortunam in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debetis, * rempublicam cum optimo quoque defenditis, 550 certum est uobis uitam, & pecuniam donare. quapropter, quid sentiat, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, cum existimasset pro suo beneficio, sine dubio, ab ijs gratias sibi actum iri, potestatem ijs dicendi fecit. Ex eis centurio legionis x i v. Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi uitam, incolumitatemque, belli iure capto polliceris. & forsan isto uterem beneficio, si non ei summum scelus adiungeretur. Egone contra Caesarem, imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiusque exercitum pro cuius dignitate, uictoriaque amplius * xxxvi. annis depugnauit, aduersus, armatusque consistam? neque ego istud facturus sum, & te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor, contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. elige ex tuis cohortem unam,

E 5 quam

quam putas esse firmissimam, & constitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius x. sumam. tunc ex uirtute nostra intelliges, quid ex tuis copijs sperare debeas. Postquam hæc centurio præsentis animo aduersus opinionem eius est locutus; ira * percitus Scipio, atque animi dolore incensus annuit centurionibus quid fieri uellet; atque ante pedes centurionem interfecit; reliquosque ueteranos a tyronibus iubet fecerni. Abducite; inquit, istos nefario scelere contaminatos, & cæde ciuium saginatos. sic extra uallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Tyrones autem iubet inter legiones dissipari, & Cominium cum Ticida in conspectum suum prohibet adduci. Quæ ex re Cæsar commotus, eos, quos in stationibus cum longis nauibus * apud Thapsum custodia causa esse iusserat, ut suis onerarijs, longisque nauibus præsidio essent, ob negligentiam ignominia causa dimittendos ab exercitu, grauissimumque in eos edictum proponendum curauit.

V. I. * P E R id tempus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis audita. namque Virgiliarum signo confecto, circiter uigilia secunda noctis, * nimbus cum saxorum grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non more superiorum imperatorum in hybernis exercitum continebat, sed in tertio quartoque die procedendo, propiusque hostem accedendo castra commouebat; opereque faciendo milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum transportauerat, ut, præter ipsum militem, & arma, neque uas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ usui militi esse consuevit, in naues imponi pateretur. in Africa autem non modo sibi quidquam

quam non acquirerant, aut parauerant; sed etiam, propter ammonitionem caritatem, ante partem consumperant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci sub pellibus, ac quiescebant, reliqui, ex uestimentis tentoriolis factis atque arundinibus, corisque contextis, * permangebant. * itaque subito imbre, grandineque confecta, grauati pondere, tenebris, aquaque omnes subruti disiectique nocte intempesta, ignibus exstinctis, rebusque ad uitæum pertinentibus, corruptis, per castra passim uagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte v. legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex interim Iuba, de equestri prælio Scipionis certior factus, euocatusque ab eodem litteris, præfesto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, * ut secum ipse aliquid auctoritatis * haberet, exercitus Scipionis a terrore Cæsaris cum xxi. legionibus, equitibusque frenatis * oclingentis Numidis sine frenis, peditibusque; eius armatura grædi numero, Elephantisque. xxx. egressus e regno ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum peruenit, castris regis seorsum positis, cum eis copijs, quas commemorauimus, haud ita longe a Scipione consedit. Erat in castris Cæsaris superiori tempore magnus terror; & * expectatione copiarum regiarum exercitus eius magna suspensione animi ante aduentum Iubæ commouebatur. Postquæ uero castra castris contulit; despectis eius copijs, omnem terrorem deponit. ita, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem præstans dimiserat. quo facto facile fuit intellectum, Scipioni additum animum, fiduciamque regis aduentu, nam postero die uniuersas suas, regisque copias cum elephantis lxx. productas in aciem quam speciosissime posuit, instruxit; ac paullo longius progressus a suis munitionibus

mitionibus, haud ita diu commoratus, se recepit in castra. Caesar, postquam animaduertit Scipioni auxilia fere, quae expectasset, omnia conuenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per iugum summum cum copijs progredi cepit, & braccia protinus ducere, & castella munire, propiusque Scipionem, capiendo loca excelsa occupare contendit. Aduersarij, magnitudine copiarum cōfisi, proximum collem occupauerunt, atque ita longius sibi progrediendi eriperunt facultatem. eiusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat; & quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrit. Erat conuallis, satis magna latitudine, altitudine praerupta, crebris locis spelunca in modum subratis: * quae erant transienda Caesari ante, quam ad eum collem, quem capere uolebat, peruenirentur: ultraque eam conuallem oliuetum uetus crebris arboribus condensum. Hic cum Labienus animaduertisset, Caesarem, si uellet eum locum occupare, prius*neceffe conuallem, oliuetumque transgredi, eorum locorum peritus, in insidijs cum parte equitatus, leuique armatura conseruit: & praeterea post montem, collemque equites in occulto collocauerat: ut, cum ipse ex improuiso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet, & re duplici perturbatus Caesar, eiusque exercitus, neque retro regrediendi, neque ultra procedendi oblata facultate, circumuentum concideretur. Caesar, equitatu ante praemisso, inscius insidiarum, cum ad eum locum uenisset, abusi, siue oblitri praceptorum Labieni, siue ueriti, ne in fossa ab equitibus opprimerentur, rari, ac singuli de rupe prodiuere, & summa petere collis. Quos Caesaris equites conseruiti, partim interfecerunt, * partim uiuis sunt potiti: deinde protinus collem petere cōtenderunt, atque eum decussis

so Labieni praesidio, celeriter occupauerunt. Labienus cum parte equitum uix fuga sibi peperit salutem. Hac re per equites gesta, Caesar legionibus opera distribuit, atque in eo colle, quo erat positus, castra munuit. deinde ab suis maximis castris per medium campum, e regione oppidi Vzitae, quod inter sua castra, & Scipionis in planicie positum erat, tenebaturque a Scipione, duo braccia instituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, sinistrumque eius oppidi conueniret. in hac ratione opus instruebat. ut, cum propius oppidum copias admouisset, oppugnareque cepisset, tecta latera suis mitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumuentus, ab oppugnatione deterreretur: praeterea, quo facilius colloquia fieri possent, & si qui perfugere uellent, id quod antea saepe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile, & sine periculo fieret, uoluit etiam experiri, cum propius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant. Aquatione enim longa, & angusta utebatur. Dum haec opera, quae ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars aciei ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari, leuisque armaturae, praелиjs minutis comminus dimicabant. Caesar ab eo opere cum iam sub uesperum copias in castra reduceret, magno incurso cum omni equitatu, leuique armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. Equites Caesariani, * ex uniuersa, subitaque hostium multitudine pulsati, parumper cesserunt. quae res aliter aduersarijs cecidit, namque Caesar, ex medio itinere copijs reductis, equitibus suis auxilium tulit. Equites autem, aduentu legionum animo addito, conuersis equis in Numidas cupide

pidè insequentes, disperfosque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque ex ijs interfecerunt, quod ni in noctem praelium esset coniectum, puluisque uento status, omnium prospectibus offecisset, Iuba cum Labieno capti in potestate Caesaris uenissent, equitatusque cum leui armatura funditus ad internecionem deletus esset. interim incredibiliter ex legionibus, quarta, & sexta Scipionis milites diffugere partim in castra Caesaris, partim in qua quisque poterat regionem peruenire, itemque equites Curiiani diffisi Scipioni, eiusque copijs, complures se eodem conferebant.

VII. * DV M hæc circum Vrgam ab utrisque ducibus administrantur legiones dua, nona & decima ex Sicilia nauibus onerarijs profecta, cum iam non longe a portu Ruspinæ abessent, conspicatæ naues Caesarianas, quæ in statione apud Thapsum stabant, ueriti, ne in aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium, classem inciderent, imprudentes uela in alium dederunt, ac diu multumque iactati tandem, multis post diebus facti, inopiaque confecti, ad Caesarem peruenerunt. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristinae licentiæ militaris, ac rapinarum certorum hominum; paruulam modo consulum nactus Caesar, quod Actenus tribunus mil. x. legionis nauem commeatu familia sua, atque iumentis occupauisset, neque militem unum ab Sicilia sustulisset, postero die de suggestu, conuocatis omnium legionum tribunis, centurionibusque, Maxime uellem, inquit, homines sua petulantia, nimieque libertatis aliquando finem fecissent, meaque lenitatis, modestiæ, patientiæque rationem habuissent: sed, quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt; quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documē

sum

tum more militari constituam. C. * Aliene, quod in Italia milites populi Rom. contra temp. insigasti, rapinasque per municipia fecisti, quodque mihi reique pub. inutilis fuisti, & pro militibus tuam familiam uementaque in naues imposuisti, tuæque opera, militibusque tempore necessario respub. caret, ob eas res ignominia causa ab exercitu meo te remoueo, hodieque ex Africa abesse, & * quātum 160 potes, proficisci iubeo, itemque te, A. Fomei, quod Tribunus mil. seditiosus, malusque ciuis fuisti, ab exercitu, dimitto. T. Alliene, M. Tiro, C. Clusiane, cum ordines in meo exercitu beneficio, non uirtute, consecuti, ita uos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni, aut utiles fueritis, & magis in seditione concitandisque militibus; aduersariorum nostrorum imperatoris, quam puderis, modestiæque fueritis studiosiores; indignos uos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio, & quantum potestis, abesse ex Africa iubeo. Itaque tradidit eos centurionibus; & ad singulos non amplius singulis additis feruis, in nauim imponendos separatim curauit. Getuli interim perfugas, quos cum litteris, mandatisque a Cesare missos supra docuimus, ad suos ciues peruenerunt; quorum auctoritate facile adducti, Caesarisque nomine persuasi, a rege Iuba desciscunt; celeriterque cuncti arma capiunt, contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba distentus triplici bello, * necessitate coactus, 161 de suis copijs, quas contra Caesarem adduxerat, vii. cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent praesidio contra Getulos. Caesar, brachchijs perfectis, permotisque eo usque quotelum ex oppido adijci non posset, castra munit: balisicis, scorpionibusque crebria ante frontem castrorum, cōtraque oppidū collocatis, defensores muri deterrere nō intermittit

eoque

eoq; quinque legiones ex superioribus castris deducit. Quae facultate oblata, illustriorumque notissimique conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. quare quid utilitatis haberet, Caesarem non fallebat. namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque praefecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, eiusque beneficio agris, sinitibusque donati, post Sulla uictoriam sub Hyempalis regis erant potestate dati, occasione data, nocte iam luminibus accensis, cum equis, calonibusque suis circiter CIO. peragunt in Caesaris castra quae erant in campo proximo VZITA locata. Quod postquam Scipio, qui quae cum eo erant cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saferna colloquentem uiderunt. Scipio mittit ad Aquinium, Nil attingere, eum cum aduersarijs colloqui, cum nibilo minus eius sermonem nuntius ad se referret, diceretque, ut reliqua quae uellet perageret, uiator postea ab Tuba ad eum est missus, qui diceret, audiente Saferna, Vetat at rex colloqui. Quo nuntio perterritus, discessit, & dicto audiens fuit regi. usu uenisse hoc ciui Romano miror, & ei, qui a populo R. honores accepisset, incolumi patria, fortunisq; omnibus, Tuba barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtinuisse nuntio, aut, caesis eiusdem partis ciuibus, incolumem reuerti malle. Atque etiam superbius Tuba factum non in M. Aquinium, hominem nouum, paruorumque senatorum, sed in Scipionem hominem illa familia, dignitate, honoribusq; praestantem. nam, cum Scipio sagulo purpureo ante regis aduentu uti solitus esset, dicitur Tuba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti uestitu, atque ipse uteretur. itaque factum est, ut Scipio ad album sese uestitum transferret, & Tuba

homini

homini superbissimo, inertissimoque obtemperaret. Postero die uniuersas omnium copias de castris omnibus deducunt; & supercilium quoddam excelsum nacti, non longe a Caesaris castris aciem constituunt, atque ibi consistunt. Caesar item producit copias, celeriterque, ijs instructis, ante suas munitiones, quae erant in campo, constitit; sine dubio existimans, ultro aduersarios, cum tam magnis copijs, auxilijsque rigeis essent praediti, promptusque profuissuros, ante se concursuros, propiusque se accessuros. & equo circumuectus, legionescq; cohortatus, signo dato, accessum hostium aucupabatur. ipse enim a suis munitionibus longius sine ratione non procedebat; quod in oppido VZITA, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatae. Eidem autem oppido ad dextrum latus eius cornu erat oppositum: uerebaturque, ne, si praetergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab lateve eum adorti conciderent. praeter ea haec quoque eum causa tardauit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat. Non arbitror esse praetermittendum, quemadmodum exercitus utriusque fuerunt in aciem instructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas, & Tuba legiones; postea autem Numidas in subsidiaria acie, ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies media a legionarijs militibus uideretur. in cornibus autem duplex esse existimabatur. Elephantos dextro, sinistroque cornu collocauerat, equalibus inter eos interuallis interiectis. post autem elephantos armaturas leues, Numidasque substituerat auxiliares. Equitatum frenatum uniuersum in suo dextro cornu disposuerat. sinistrum enim cornu oppido VZITA claudere-

F

tur,

tur, neque erat spatium equitatus explicandi. Præterâ Numidas, leuisque armaturæ infinitam multitudinē ad dextram partem suæ aciei opposuerat, fere interiecto non minus CXX. passuum spatio; & ad collis radices magis appulerat longiusque ab aduersariorum, suisque copijs promotebat: id hoc consilio, ut, cum a iis due inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius eius equitatus circumuectus, ex improviso clauderet multitud. ne sua exercitum Cæsaris, atque perturbatum iaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis eo die præliandi. Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata, ut ab sinistro eius cornu ordiatur, & ad dextrum perueniam. Habuit legionem nonam, & octauam, in sinistro cornu; trigesimam, & nigesimam octauam, quartamdecimam, decimamtertiam, trigesimamtertiam, & uigesimam sextam in media acie: ipsum autem dextrum cornu secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocauerat. Præterea ex tyronum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & usque ad aciei suæ median legionem porrexeerat, & ita collocauerat, uti sinistrum suum cornu triplex esset, id eo consilio fecerat, quod suū dextrū latus munitionibus adiunabatur; sinistrū autē equitatus hostiū multitudinē resistere posset. eodemque suū omnē contulerat equitatū: & quod ei parū confidebat, præsidio his equitibus legionem quintā præmiserat, leuemque armaturā inter equites interposuerat; fugitarios uarie passuum; locis certis, maximeque in cornibus locauerat. Sic utrorumque exercitus instructi, non plus passuum trecentorum interiecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat nunquā, quin dimicaretur, a mane usque; ad horā decimā diei perstiterunt. Itaque Cæsar, cum exercitum

redu

reducere intra munitiones suas cœpisset; subito uniuersus equitatus ulterior Numidarum, Getulorumque; sine frenis ad dextram partem se mouere, propiusque Cæsaris castra, quæ erant in colle, se conferre cœpit. frenati autem Labieni equites in loco permanere, legionesque distingere: cum subito pars equitatus Cæsaris cū leui armatura cōtra Getulos iniussu, ac temere, longius progressi, paludemque; transgressi, multitudinem hostium sustinere pauci non potuerunt; leuique armatura deferti, ac pulsi, conuulneratique, uno equite amisso, multis equis saucijs, leuis armaturæ XXVI. occisis, ad suos refugerūt. Quo secūdo equestri prælio factō, Scipio latus in castra nocte copias reduxit, quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque postero die Cæsar cum parte equitatus sui Leptim frumenti gratia misit. in itinere prædatores equites Numidas Getulosque ex improviso adorti circiter centum partim occiderunt, partim uiuorū potiti sunt. * XII. CAESAR interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, uallumque, & fossam per medium campum ducere, aduersariorumque excursionibus officere; non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & in * iugo, * ne a Cæsare excluderetur, appropriare. It a duces utriusque & in operibus occupati erant, & nihilominus equestribus prælijs inter se quotidie dimicabant. Interim Varus classem, quam antea Vtica hyemis gratia subduxerat, cognito legionis septimæ, & octauæ ex Sicilia aduentu, celeriter deducit; ibique Getulis remigibus, epibatjsque; cōplet; insidiandi que; ab Vtica gratia progressus, Adrumetū cum quinqueaginta quinque nauibus peruenit. Cuius aduentus inscius Cæsar, L. Cispinū cum classe uiginti-septem nauium ad Thapsum uersus in stationē, præsidij gra-

VIII

563

F 2

tta

tia cōmeatus sui, mittit, itemque Q. Aquilam cum tredecim
 nauibus longis Adrumetum eadem de caussa p̄emit-
 tit. Cispinus, quo erat missus, celeriter peruenit. Aquila, tem-
 pestate iactatus, promontorium superare non potuit; at-
 que, angulum quandam tutum a tempestate nactus cum
 classe se longius a prospectu remouit, reliqua classis in sa-
 lo ad Leptim, egressis remigibus, passimque in littore ua-
 gantibus, partim in oppido uictus sui mercandi gratia
 progressis, uacua & defensoribus stabat. Quibus rebus Va-
 rus ex perfugis cognitio, occasionem nactus uigilia secun-
 da Adrumeto ex Cothone egressus, primo mane Leptim
 uniuersa classe uectus, naues onerarias, quæ longius a
 § 64 portu in salo stabant, incendit, & * pentirenes duas
 uacuas a defensoribus nullo repugnante cepit. Cæsar in-
 terim celeriter per nuncios in castris, cum opera circui-
 ret, certior factus, quæ aberant a portu millia passuum
 VI. equo admissis, omissis omnibus rebus, celeriter per-
 uenit Leptim: ibique moratus, omnes ut se naues conscen-
 derentur, primum ipse nauigium paruum conscendit;
 in cursu Aquilam multitudinem nauigiorum perterruit,
 atque trepidantem nactus hostium classem sequi cepit,
 § 65 Interim Varus celeritate Cæsaris, * audaciaque motus
 cum uniuersa classe, conuersis nauibus, Adrumetum uer-
 sus fugere contendit. Quem Cæsar in millibus passuum
 XV. consecutus, recuperata quinqueregni, cum omnibus
 suis epibatis, atque etiam hostium custodibus CXXX. in
 ea naue captis, triremem hostium proximam, quæ in re-
 pugando erat commorata, onustam remigum, epibatarumque
 cepit; reliquæ naues hostium promontorium superarunt,
 atque Adrumetum in Cothonem se uniuersa contulerunt.
 Cæsar eodem uento promontorium supera-
 re non

re non potuit; atque, in salo in ancoris ea nocte commo-
 ratus, prima luce Adrumetum accedit; ibique nauibus on-
 nerarijs, quæ erant extra Cothonem incensis, omnibusque
 reliquis alijs, aut subductis, aut in Cothonem compulsis,
 paullisper commoratus, si forte uellent classe dimicare;
 rursus se recepit in castra. in ea naue captus est P. Vestrius
 Eques Romanus, & P. Ligarius Africanus; quem Cæsar
 in Hispania cum reliquis dimiserat; & postea se ad Pompei-
 um contulerat; inde ex prælio effugerat, in Africam-
 que ad Varum uenerat. Quem ob perurium, perfidiamque
 Cæsar iussit necari. P. Vestrius autem, quod eius fra-
 ter Romæ pecuniam imperatam numerauerat, & quod
 ipse suam caussam Cæsari probauerat, * se Nasidij classe
 § 66 captum, cum ad necem duceretur, beneficio Vari esse ser-
 uatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi,
 ignouit. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris,
 & in omnibus fere uillis sub terra specus condendi fru-
 menti gratia clam habeant, atque id, propter bella maxi-
 me, hostiumque subitum aduentum præparent. Qua de re
 Cæsar certior per indicem factus, tertia uigilia legiones
 duas cum equitatu mittit a castris suis millia passuum de-
 cem; atque inde magno numero frumenti onustus recepit
 in castra, quibus rebus cognitis, Labienus, progressus a
 suis castris millia passuum septem per iugum, & collem,
 per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum le-
 gionum facit; atque ibi ipse quotidie existimans Cæsarem
 eadem sepe frumentandi gratia commaturum, cum ma-
 gno equitatu, leuique armatura insidiaturus, locis idoneis
 confedit. Cæsar interim, de insidijs Labieni ex perfugis
 certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes
 quotidiano instituto, sepe idem faciendo, in negligentiam

adduceretur subito mane imperat porta decumana legiones se octo veteranas cum parte equitatus sequi: atque equitibus praemissis, neque opinantes insidiatores subito in conuallibus latentes; leui armatura coccidit circiter quingentos; reliquos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labienus cum uniuerso equitatu fugientibus suis suppetias occurrit. cuius nim multitudine cum equites pauci Caesariani iam sustinere non possent. Caesar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto, perterrito Labieno, ac retardato, suos Equites recepit incolumes, Postero die Iuba Numidas eos, qui loco amisso, fuga se receperant in castra, in cruce omnes sufficit. Caesar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in castra conducit; atque praesidio Lepti, Ruspinae, Acillae relicto, Cispio, Aquilaeque classe tradita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum mari obsiderent, ipse, castris incensis, quarta noctis uigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte collocatis, ex eo loco profisciscitur, et peruenit ad oppidum Agar, quod a Cetulis saepe ante a oppugnatum, summaque in per ipsos oppidanos erat defensum. ibi in campo castris unis positus, ipse frumentum circum uillas, cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, uini, sici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redijt in castra. Scipio interim, cognitio Caesaris discessu, cum uniuersis copiis per iugum Caesarem subsequi cepit; atque ab eius castris millia passuum quattuor, longe trinis castris dispartitis copiis, osedit. Oppidum erat Zerta, quod aberat a Scipione millia passuum decem; ad eius regionem, et partem castrorum collocatum, a Caesare autem diuersum, ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum decem et octo. huc Scipio legiones duas frumentandi gratia misit.

Quod

Quod postquam Caesar ex perfugis cognouit, castris ex campo in collem, ac tutiora loca collocatis, atque ibi praesidio relicto, ipse quarta uigilia egressus, praeter hostium castra profisciscitur cum copiis, et oppido potitur: legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: et, cum eo contendere conaretur, animaduertit copias hostium ijs legionibus occurrere suppetias. quae res eius impetum retardauit. Itaque capto C. Burtio Regino equite R. Scipionis familiarissimo, qui ei oppido praerant, et P. Atrio, equite R. de conuentu Picensi; et camelis uiginti duobus regis adductis, praesidio ibi, cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cepit ad castra. Cum iam non longe a castris Scipionis abesset, quae eum necesse erat praetergredi; Labienus, Afraniusque, cum omni equitatu, lenique armatura ex insidijs adorti, agmini eius extremo se offerunt, atque ex collibus primis exiunt. Quod postquam Caesar animaduertit, equitibus suis hostium uel oppositis, sarcinas legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam captum est fieri; primo impetu legionis, equitatus et leuis armatura hostium nullo negotio loco pulsa, et deiecta est de colle. Cum iam Caesar existimasset hostes pulsos, deterritosque finem laceessendi facturos, et iter captum pergere cepisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Caesaris legionarios impetum faciunt. Numida, leuisque armaturae, mirabili uelocitate praediti, qui inter equites pugnabant, et una, pariter ac cum equitibus accurrere, et refugere consueuerant, cum hoc saepius facerent, et Iulianos profisciscentes insequerentur, et refugeret stantes, propius non accederet, et singulari genere pugna ueteretur, eosque iactis conuulnere satis esse.

nota Datus

567

568

esse crederent; Caesar intellexit, nihil aliud illos conari, nisi, ut se cogerent, castra in eo loco ponere, ubi omnino aqua nihil esset; ut exercitus eius ieiunus, qui a quarta uigilia usque ad horam decimā diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum iam ad Solis occasum esset, & non totos centum passus horis quattuor esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat, ita uim hostium placide, leniterque procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copia dextra, sinistraque per colles percurrere, coronaque in modum cingere multitudinem sua Caesaris copias, pars agmen extremum insequi. Caesariani interim non amplius tres, aut quattuor milites ueterani, si se conuertissent, & pila uiribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius duum milium ad unum terga uertebant; ac rursus ad aciem passim conuersis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & iacula in legionarios conijciebant. Ita Caesar, modo procedendo, modo resistendo, tardius inire confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes, faucibus decem fectis, reduxit. Labienus, circiter CCC. amissis, multis uulneratis, ac defessis, instando omnibus ad suos se recepit. Scidio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Caesaris collocauerat, reducit in castra. * CAESAR contra eiusmodi hostium genera, copias suas, nō ut imperator exercitum ueteranum, uictorēque maximis rebus gestis, sed ut lanista tyrones gladiatorum cōdocefaceverē, quo pede se recipere ab hoste, & quemadmodū obuersi* aduersarijs, & in quantulo spatio resisterent; modo procurrerent, modo

recede

recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco, & quemadmodum tela mitterent, praecipit: mirifice enim hostium leuis armatura anxium exercitum nostrum, atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat praellium inire, propter equorum interitum, quod eos iaculis interficiebant, & * legionarium militem defatigabant, propter uelocitatem. grauis enim armaturae miles simul atque ab his infectatus constiterat, in eosque impetum fecerat, illi ueloci cursu facile periculum uitabant. Quibus ex rebus Caesar uehementer commouebatur: quia, quodcumque praelium quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatu leuique armaturae eorum nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognouerat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, leuique armatura, quae erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam haec causa, quod elephantorum magnitudo, multitudoque militum animos detinebat in terrore. cui unū rei tamen inuenerat remedium. namque elephantos in Italiam transportari iusserat. quo & miles noster speciemque, & uirtutem bestiae cognosceret, & cui parū corporis eius telum facile adigi posset; ornatusque, ac loratus elephantus cum esset, quae pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conijcerentur. praeterea, ut iumenta bestiarum odorem, fridorem, speciem consuetudine captarum non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus. nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant, equitesque in eos pila praecipitata conijciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerāt. Ob has causas, quas supra commemorauī, sollicitabatur

F

§

Caesar,

Cæsar, tardiorque, & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine, celeritateque exsuperat. nec mirum: copias enim habebat, in Gallia bellare consuetas, locis campestribus, & cõtra Gallos, homines aperiros, minimeque insidiosos; qui per uirtutem, non per dolum dimicare consueverunt. tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid uitare conueniret. itaque, quo hæc celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed, per causam frumentadi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoque uestigio, non discessuras existimabat. atque post diem tertium productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, propter hostium castra prætergressus, æquo loco inuitat ad dimicandum. Postquam eos abhorreere uidet, reducit sub uesterum legiones in castra. Legati interim ex oppido Vacca quod finitimum fuit Vxitæ cuius Cæsarem potitum esse demonstrauimus, ueniunt; petunt, & obsecrant, ut sibi præsidium mittat, se res complures, quæ utiles bello sint, administraturos. Per id tempus de eorum uoluntate, studioque erga Cæsarem transfuga suos ciues facit certiores, iubam regem celeriter cum copijs suis, ante quam Cæsaris præsidium eo perueniret, ad oppidum accurrisse, atque, adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque eius oppidi incolis ad unum interfectis, dedisse oppidum diripiendum, delendumque militibus. Cæsar interim, lustrato exercitu, ad. XII. Kalen. Apr. postero die productis in uersis copijs, progressus a suis castris millia passuum* v. a Scipione circiter duum millium interiecto spatio, in acie constitit. Postquam satis diuque aduersarios a se ad dimicandum inuitatos, superfedere pugna animad-

uertit

uertit, reducit copias. Postero die castra mouet, atque iter ad oppidum Sarfuram, ubi Scipio Numidarum habuerat præsidium, frumentumque comportauerat, ire contendit. quod ubi Labienus animaduertit, cum equitatu, lenique armatura agmen eius extremum carpere cepit: atque ita lixarum, mercatorumque, qui plausiris merces portabãt, interceptis sarcinis, addito animo, propius, audaciusque accedit ad legiones; quod existimabat, milites, sub onere, ac sub sarcinis defatigatos, pugnare non posse. Quæ res Cæsarem non sefellerat, namque expeditos ex singulis legionibus* CCC. milites esse iusserat. itaque eos, in equitatum Labieni immisos, turmis suorũ suppetias mittit. Tum Labienus, conuersis equis signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere, multis eius occisis, compluribus uulneratis. Milites legionarij ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire ceperunt. Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul milites subsequi non desistit. Postquam Cæsar ad oppidum Sarfuram uenit, inspectantibus aduersarijs, interfecto præsidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante * P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi præerat, atque a

571

multitudine circumuento, interfectoque, oppido potitur; atque, ibi frumento exercitui dato, postero die ad oppidum Thebennam peruenit, in quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi præsidio, cohorteque sua gladiatorum. Cæsar, oppidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia passuum quattuor ad aquam fecit castra; atque, inde quarta die egressus, redit rursus ad ea castra, quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit. Thebennenses interim, qui sub ditone, & potestate iuba

te Iuba esse consuessent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio praesidio, legatos ad Casarem mittunt, rem male gestam docent, petunt, orantque, ut suis fortunis * populi R. quod bene meriti essent, auxilium ferret. Caesar, eorum consilio probato, M. Crispum Tribunum cum cohorte, & sagittarijs, tormentisque copuluribus praesidio Thebennam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut comatu dato, cum signis non poterant ante transire, in Africam, ad millia quattuor equites, sexcenti funditores, sagittarijque mille uno comatu Casari occurrerunt. itaque tum his copijs, & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, octo millibus passuum a suis castris, ab Scipionis uero quattuor millibus passuum, longe constitit in campo. Erat oppidum infra castra Scipionis, nomine Tegea, ubi praesidium equestre circiter cccc. habere consueuerat. eo equitatu dextra, sinistraque directo ab oppidilateribus, ipse legionibus ex castris eductis, atque in iugo inferiore instructis, non longius fere mille passus ab suis mutationibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio consumebatur, Caesar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; leuemque armaturam, sagittarios, funditoresque eodem submittit. Quod ubi ceptum est fieri, & equis concitatis, Iuliani impetum fecissent, Pacidius suos equites ex porrigere cepit in longitudinem, * ut haberent facultate turmas Iulianas circumfundere, & nihilominus fortissime, acerrimeque pugnare. Quod ubi Caesar animaduertit, ccc. quos ex legionibus habere expeditos conseruat, ex proxima legione, * quae ei praelio in acie consti-

terat, iubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere, saucijsque, ac defatigatis integros, recentioribusque uiribus equites subministrare. Postquam equites Iuliani quadringenti uim hostium, ad quattuor millia numero, sustinere non poterant, & a leui armatura Numidarum uulnerabantur, minutatimque cedebant; Caesar alteram aliam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto, sui sublatis, uniuersi in hostes impressione facta, in fugam aduersarios cederunt, multis occisis, copuluribus uulneratis, insecuti per tria millia passuum, usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Caesar in horam decimam commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit omnibus incolombus. in quo praelio Pacidius grauius pilo per cassidem caput illius compluresque duces, ac fortissimus quisque interfecti, uulneratique sunt. * POSTQUAM nulla conditione cogere aduersarios poterat, ut in aequum locum descenderent, legionumque periculum facerent, neque ipse propius hostem castra ponere, propter aquae penuriam, se posse animaduverteret, aduersarios non eorum uirtute confidere, sed aquarum inopia fretos, despiceret se intellexit: pridie Non. Apr. tertia uigilia egressus, ab Agar xvi. millia passuum nocte progressus, ad Thapsum, ubi Virgilius cum grandi praesidio praerat, castra ponit, oppidumque eo die circummunire cepit, locaque idonea opportunaque complura praesidijs occupare, ne hostes intrare ad se, aut loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Caesaris consilijs, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus fideissimos suis rebus Thapsitanos, & Virgilius amitteret, confestim Casarem per superiora loca consecutus, millia passuum octo a Thapso binis castris confedit.

sedit. Erat stagnum salinarum, inter quod, & mare, angustie quedam nō amplius mille & quingentos passus inter erant: quas Scipio intrare, & Thapsitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Caesarem non fecerit. namque pridie, in eo loco castro munito, ibique trino praesidio relicto, ipse cum reliquis copiis lunatis castris Thapsum operibus circummuniuit. Scipio interim, exclusus ab incepto itinere, supra stagnum postero die, & nocte confecta, caelo albescente non longe a castris, praesidioque, quod supra commemorauimus, mille quingentis passibus, ad mare uersus confedit, & castra munire cepit. Quod postquam Caesari nunciatum est, milites ab opere deductos, castris praesidio Asprenate praefensile cum legionibus duabus relicto: ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit; classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naues iubet post hostium tergum quam maxime ad litus appellere, signumque suum obseruare, quo signo dato, subito clamore facto, ex improviso hostibus auersis incurrerent terrorem; ut perturbati, ac perterriti respicere post terga cogentur. Quo postquam Caesar peruenit, * & animaduertit aciem pro uallo Scipionis castris, elephantisque dextro sinistroque cornu collocatis, & nibilo minus partem militum castra non ignauiter munire; ipse acie triplici collocata, legione decima, secundaque dextro cornu, octaua, & nona sinistro, oppositis u. legionibus, in quarta acie ante ipsa cornua quinque cohortibus contra bestias collocatis, sagittariis funditoribus in utrisque cornibus dispositis, leuique armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites concursans, uirtutesque ueteranorum, proeliaque superiora commemorans, blandique appellans, animos eorum excitabat. Tyrones autem, qui nunquam in acie dimicassent,

micassent, hortabatur, ut ueteranorum uirtutem emularent, eorumque famam, nomen, locumque uictoria parata, cuperent possidere. itaque in circumuehendo exercitum, animaduertit hostes circa uallum trepidare, atque ultro citroque pauidos concurrere; & modo se intra portas recipere, modo inconstanter, immoderateque prodire. Cumque idem a pluribus animaduerti captum esset; subito legati, euocati que obsecrare Caesarem, ne dubitaret signum dare: uictoriam sibi propriam a dijs immortalibus portendi. Dubitante Caesare, atque eorum studio, cupiditateque resistentem, sibi que eruptione pugnari, non placere, clamitante, & etiam atque etiam acie sustentante, subito dextro cornu, iniussu Caesaris, tubicen, * a militibus coactus, canere cepit. Quo facto, ab uniuersis cohortibus signa in hostem capere inferri; cum centuriones pectore aduerso resisterent, uique continerent milites, ne iniussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. Quod postquam Caesar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse; signo felicitatis dato, equo admissis in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, sagittariique concita tela in elephantos frequentes iniiciunt. Quo facto, bestiae, stridore fundarum, lapidumque perterritae, sese conuertere, & suos post se frequentes, stipatosque proterere, & in portas ualli semifactas rueri contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, praesidio deferti, principes fugiunt. ita, celeriter bestiis circumis, legiones uallo hostium sunt potitae: & paucis, acriter repugnantibus, interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt. Non uidetur esse praetermittendam de uirtute militum ueteranum quintae legionis. nam, cum in sinistro cornu * elephantus uulnere

575

574

576

ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetū fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu inmixtus, pondere suo, proboscide erecta, vibranteque, stridore maximo premeret, atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se arnatum bestiae offerret: quem postquam elephātus ad se telo infesto uenire animaduertit; relicto cadauere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum, qui in eiusmodi periculo cum constāter agendum sibi uideret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cedere, quam ueniri poterat, non destitit: quo dolore adductus elephātus, milite abiecto, maximo cū stridore, cursu: non conuersus ad reliquas bestias se recepit. Interim Thapsi qui erant praesidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt, & siue ut suis subsidio occurrerent; siue ut, oppido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur: atque ita per mare umbilici sine ingressu, terram petebant: qui a seruis puerisque, qui in castris erant, lapidibus, pilisque prohibiti terram attingere rursus se in oppidum receperunt. Interim, Scipionis copijs praestratis, passimque toto campo fugientibus, confestim Caesaris legiones consequi, spatiumque se non dare colligendi. quo postquam ad ea castra, quae petebant, perfrugerunt, ut, relictis castris, rursus sese defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cuius auctoritate, imperioque rem gererent, qui, postquam aduerterunt neminem ibi esse praesidio, protinus, armis abiectis, in regia castra fugere conantur. Quo postquam peruenierunt, ea quoque ab Iulianis teneri uident. * Desperata salute, in quodam colle consistunt; atque, armis demissis, salutationem more militari faciunt. quibus miseris ea res paruo praesidio fuit. namque milites ueterani ira & dolore incensi, non modo,

ut par

ut parcerent hosti, non poterant adiaceri, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, quos auctores appellabant, complures aut uulnerarunt, aut interfecerunt, in quo numero fuit Tullius Rufus quaestorius: qui, pilo traiectus consulto a milite, interiit. item Pompeius Rufus, brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Caesarem accurrisset, interfectus esset. Quo facto, complures equites Romanos, qui perterriti ex proelio se receperunt, ne a militibus, qui ex tanta uictoria licentia sibi assumpsissent, immoderate peccandi impunitatis propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. itaque omnes Scipionis milites, cū fidem Caesaris implorarent, inspectante ipso Caesare, & a militibus deprecante, eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti. Caesar, trimis castris potius, occisusque hostium decem milibus, fugatisque compluribus, se recipit, quinquaginta militibus amissis, paucis saucijs, in castra: ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit, elephantosque sexaginta quatuor ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit; captos ante oppidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset & Virgilius, qui cum eo obsidebantur, rei male gesta suorum iudicio a pertinacia deduci. deinde ipse Virgilium appellauit, inuitauitque ad deditonem, suamque lenitatem, & clementiam commemorauit, quem postquam animaduertit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. postero die, diuina re facta, concione aduocata, in conspectu oppidanorum milites collaudat, totumque exercitum ueteranorum donauit praemijs, ac fortissimo cuique, ac bene merenti pro suggestu tribuit.

* Ac statim inde digressus, C. Rebilus proconsule cum tribus ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum duabus Tisdras, ubi Considius praerat, ad obsidendum relictis. M.

G

Messala

Messalla Vticam ante præmissum equitatu ipse eodem iter facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, cum Vticam uersus iter facerent, perueniunt ad oppidum Paradam, ubi, cum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de uictoria Caesaris præcurrisset; ni oppido potiri, in medio foro lignis coacruatis, omnibusq; rebus eorum cõgestis, ignem subiiciunt, atque eius oppidi incolas cuiusq; generis, atatisque, uiuos, constrictosq; in flammam coniiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticensibus, propter beneficium legis Iulie, parum in suis partibus præsidij esse existimauerat, plebem inermem oppido eiecerat, & ante portam, belli causa, castris, fossaq; paruula dumtaxat munierat, ibiq; custodijs circûdatis, habitare coegerat: senatum autẽ oppidi custodia tenebat. Eorum castra ù equites adorti expugnare ceperunt, ideo quod eos partibus Caesaris fuisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Vticenses, animo addito ex Caesaris uictoria, lapidibus, fustibusque equites repulerunt: itaque postquam castris non potuerant potiri, Vticam se in oppidum coniecerunt, atque ibi multos Vticenses interfecerunt, domosque eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secũ oppidum defenderent, & cedere, rapinisque desisterent, & quid sibi uellent, sciret, sed ad ea eorum impertunitatis gratia, singulis h. s. c. diuisit. Idem Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: unaq; cum ijs ab Vtica proficiscitur, atque in regnum ire contendit. Complures interim ex fuga Vticam perueniunt, quos omnes Cato conuocatos, una cum C. C. qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendũ

contig

contulerant, hortatur, ut seruitia manumitterent, oppidumque defenderent. Quorum cum partem assentire, partem animum, mentemque perterritam, atque in fuga destitutam habere intellexisset; amplius de ea agere destitit, nauesque ijs attribuit, ut in quas quisque partes uellet proficisceretur: ipse, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Casari, qui tum ibi proquestor fuerat, commendatis, & sine suspitione, uulnũ, atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, cum dormitum iisset, ferrum intro clam in cubiculũ tulit, atque ita se traiecit; qui dum, anima nondum exspirata, concidisset, impetu factò in cubiculũ, ex suspitione medicus, familiaresq; continere, atque uulnus obligare cepissent; ipse suis manibus uulnus crudelissime diuellit, atque animo præsentise interemit. Quem Vticenses quamquam oderant partium gratia, tamen, propter eius singularem integritatem, & quod dissimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Vticam mirificis operibus munierat, turreseque auxerat, sepultura afficiunt. Quo interfecto, L. Casar, ut aliq̃d sibi ex ea re auxilium pararet, conuocat populo, concione habita, cohortatur omnes, ut portæ aperirentur; se in Caesaris clementia maguam spem habere. Itaque, portis patefactis, Vtica egressus, Casari imperatori obuiam proficiscitur. Messalla, ut erat imperatum, Vticam peruenit, omnibusque portis custodias ponit. Casar interim, a Thapso progressus Vscetam peruenit, ubi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum paruo præsidio habuerat. hoc adueniens potitur: deinde Adrametum peruenit. Quo cum sine mora introisset, armis, frumento, pecuniaque considerata, Q. Ligario, * C. Considij filio, qui tum ibi fuerat, uitam con-

580

581

§ 82 cessit, deinde eodem die Adrumeto egressus, * Liueio regulo, sibi cum legione relicto, Vticam ire cōtendit: cui in itinere sit obuius L. Casar, subitoque se ad genua proiecit, uitamque sibi, nec amplius quicquam, deprecatur, cui Casar facile, pro sua natura, & instituto concessit. item Cæcinnæ, * Ceteio, P. Atrio, L. Cella patri, & filio, M. * Eppio, § 83 M. Aquinio, Catonis filio, Damasippiq; liberis ex sua consuetudine tribuit; circiterque noctem luminibus accensis Vticam peruenit, atque extra oppidum ea nocte mansit, postero die mane oppidum introiit; concioneque aduocata, Vticenses incolas cohortatus, gratias, pro eorum studio erga se agit; ciues autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter trecentos pecunias contulerant Varo, & Scipioni, multis uerbis accusatos, & de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extremum, ut sine metu prodirent, edicit: se eis dumtaxat, uitam cōcessurum, bona quidem eorum se uenditurum; ita tamen, ut, qui eorum bona sua redemisset, se bonorum uenditionem inducturum, & pecuniam, multa nomine relaturum, ut incolumitatem retinere possent. Quibus metu exsanguibus, de uitaque ex suo * promerito desperantibus, subito oblata salute, § 85 * libentes, cupidique conditionem acceperunt, petieruntque a Casare, ut uniuersis trecentis uno nomine pecuniam impetraret. itaq; his mille s. his imposto, ut per triennium sex pensionibus populo R. soluerent, nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos prædicantes, læti gratias agunt Casari. Rex interim Iuba, ut ex prælio fugerat, una cum Petreio interdium in uillis latitando, tandem, nocturnis itineribus cōsectis, in regnum peruenit, atque ad oppidum Zamam, ubi ipse domicilium, coniuges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam,

niam, carissimasque res comportauerat, quodq; inito bello operibus maximis munierat, accedit. Quem antea oppidani, rumore exoptato de Casaris uictoria audito, ob has causas oppido prohibuerunt, quod bello contra populum R. suscepto, in oppido Zama, lignis congestis, maximam in medio foro pyram construxerat; ut, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coaceruatis, debinc ciuibus cunctis interfectis, eodemque proiectis, igne subiecto, tum demum se ipse insuper interficeret, atque una cum liberis, coniugibus, ciuibus, cumlaque gazæ regia cremaretur. Postquam Iuba ante portas diu, multumque primo minis pro imperio egisset cum Zamensibus; deinde, cum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orasset, uti se ad suos deos penates admitterent; ubi eos in sententia perstare animaduertit, nec minis, nec precibus suis moueri, quo magis se reciperent; tertio petit ab eis, ut sibi coniuges, liberosque redderent, ut secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino oppidanos responsi reddere animaduertit, nulla re ab ijs impetrata, ab Zama discedit, atque ad uillam suam cum M. Petreio, paucisque equitibus se confert. Zamenses interim legatos de ijs rebus ad Casarem Vticam mittunt, petuntque ab eo, uti ante, quam rex manum colligeret, seseque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi, quoad uita suppeteret, oppidum, seque ei reseruare. Legatos collaudatos Casar domum iubet antecedere, ac suum aduentum prænunciare. Ipse postero die, Vtica egressus, cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regijs copijs duces complures ad Casarem ueniunt, orantque, ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus uenia data, Zaman perueniunt. Remore interim perlato de eius lenitate clementiaque, propemodum

omnes regni equites Zamam perueniunt ad Caesarem, ab eoque sunt metu periculoque liberati. Dum hæc utrobique geruntur, Considius, qui Tisara cum familia sua, gladiatoria manu, Getulisque præerat, cognita cade suorum, Dumitijque & legionum aduentu perterritus, desperata salute, oppidum deserit, seque clam cum paucis barbaris pecunia onustus subducit, atque in regnum fugere contendit. quem Getuli sui comites in itinere præda cupidi concidunt, sique in quascumque poluere partes conferunt. C. interim Virgilius, postquam terra, marique clausus se nihil proficere intellexit, suosque interfectos, aut fugatos, * M. Catonem Vtica sibi ipsi manus intulisse, regem naugum, a suis desertum ab omnibus aspernari, Saburam, eiusque copias ab Sitio esse deletas, Vtica Caesare sine mora receptum, de tanto exercitu reliquias esse nullas; quæ sibi, suisque liberis prodesse; a Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque, & sua omnia, & oppidum proconsuli tradit. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum conatus esset cum Petreio, ut per uirtutem interfecti esse uiderentur, ferro inter se depugnant, atque firmiter imbecillioem Iuba Petreium facile ferro consumpsit. deinde ipse sibi cum conaretur gladio traicere pectus, nec posset, precibus a seruo suo impetravit, ut se interficeret; idque obtinuit. P. interim Sittius, pulso exercitu Saburæ præfelli Iubæ, ipsoque interfecto, cum ibi cum paucis per Mauritaniam ad Caesarem faceret, forte incidit in Faustum, Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterque in Hispaniam tendebant: & erant numero circiter mille quingenti. itaque celeriter nocturno tempore, insidijs dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites

equites qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interfecit; aut in deditionem accepit; Afranium, & Faustum uiuos capit cum coniuge, & liberis. Paucis post diebus dissensione in exercitu orta, Faustus, & Afranius interficiuntur. Pompeia cum Fausti liberis Caesar incolomitate, suaque omnia concessit. Scipio interim cum Damaspippo, & Torquato, & * Platorius Rusliano nauibus Iugis diu, multumque; iactati, cum Hispaniâ peteret, ad Hypponem Regium deferuntur, ubi classis P. Sittij per id tempus erat: a qua pauciora ab amplioribus circumuenta nauigia deprimuntur. ibique Scipio cum ijs, quos paulo ante nominauit, interijt. Caesar interim; Zamæ auctione regia facta, bonisque eorum uenditis, qui ciues Romani contra populū R. arma tulerant, præmissisque Zamensibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis, nec exigentibusque regijs abrogatis ex regnoque prouincia facta, * atque ibi Crispo Sallustio populū R. proconsule cum imperio relicto, ipse Zama egressus, Vticam se recepit. ibi bonis uenditis eorum, qui sub Iuba, Petreioque ordines duxerant; ite Thapsitanis H. S. XX. millia, conuentui eorum H. S. XXX. millia, Adrumetanis H. S. XXX. millia, conuentui eorum H. S. L. millia multæ nomine imponit: ciuitates, bonaque eorum ab omni iniuria, rapinisque defendit. Leptitanos quorum superioribus annis Iuba bona diripuerat, & ad senatū questus per legatos, atque arbitris a senatu datis, sua receperant, xxx. centenis millibus ponderis olei in annos singulos multat, ideo quod initio, per dissensionem principum, societatem cum Iuba inierant, eumque armis, militibus, pecunia inuerant: Tisdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero frumenti multat. His rebus gestis, Idibus Iun. Vtica classe conscendit, & post diē xii. Carales

in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium, eiusque classem receperant, copijsque inuicant, H-S C. millibus multat; & pro decumis octauas pendere iubet; bonaque paucorum uendit; & ante diem III. Kal. Quint. naues conscendit; & a Caralibus secundum terram prouectus, * duodevigesimo die, eo quod tempestatibus in portibus cohibebatur, ad urbem Romam uenit.

* A. HIRTII, vel OPPII,

COMMENT. DE BELLO

HISPANIENSIS,

LIBER I.

HVIVS LIBRI CAPITA.

- I. Reditus Caesaris in Hispaniam: & eius liberanda initium ab eodem factum aduersus Cn. Pompeij filios.
- II. Caesar, leuibus aliquot proelijs ad oppidum Ateguanum factis tandem oppidanos in deditioem recipit, & vrbe potitur.
- III. Ateguanorum perfidia & poena: leuis pugna Caesaris secunda: itemque altera a duello instituta.
- IV. Caesaris victoria ex proelio, & caedes Pompeianorum magna: Labienique & Vari interitus.
- V. Cn. Pompeij adolescentis interitus, & caput ludibrio prolatum: oppidorumque multorum deditio.

I. **R**HARNACE superato, Africa recepta, qui ex ijs proelijs cum adolescente Cn. Pompeio profugissent, cum & ulterioris Hispaniae potitus esset, dum Caesar, numeribus dandis, in Italia detinetur, quo facilius praesidia contra compararet Pompe

Pompeius, in fidem uniuscuiusque ciuitatis confugere cepit. ita, parum precibus, partim ui, bene magna coparata manu, provinciam uastare cepit. Quibus in rebus nonnullae ciuitates sua sponte auxilia mittebant, item nonnullae portas claudebant. ex quibus, si qua oppida ui ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritis ciuis esset, propter pecuniae magnitudinem aliqua ei inferebatur caussa, ut, eo de medio sublato, ex eius pecunia latronum largitio, fieret. ita paucis comodis hoste hortato, maiores augebantur copia. ideoque, crebris nuncijs in Italiam missis, ciuitates contraria Pompeio auxilia sibi deposcebant. C. Caesar dictator tertio, designatus quarto, multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Caesari obuiam ueniunt: a quibus nunciabatur, nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse: quod, nec opinantibus aduersarijs eius provincia potitus esset: simulque, quod tabellarij a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certiores Cn. Pompeium de Caesaris aduentu facerent. Multa praeterea uerisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui praefecerat: Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum de suo aduentu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex provincia fecissent, praesidio mitterent. ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquauit, atque ut ipse uoluit, equitatum sibi praesidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubam tenebat, quod eius provinciae caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens illam oppidum oppugnabat, & fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito Caesaris

390 aduentu, legati clam præter præsidia Cn. Pompeij Caesarem cum adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. * Casar eam ciuitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciens, XI. cohortes secunda uigilia iubet proficisci, parique equites numero: quibus præfecit hominem eius prouinciæ notum, & non parum scientem, L. Iunium Patiecum. Qui cum ad Cn. Pompeij præsidia uenisset; incidit idem temporis, ut inuestigata aduersa, uehementique uento afflueretur. Qua uis tempestatis ita obscurabatur, ut uix proximum cognoscere posset. Cuius incommodum summam utilitatem ipsis præbebat. Ita, cum ad locum uenerunt, iubet binos equites incedere, & recta per aduersariorum præsidia ad oppidum contendere, medijsque ex præsidijs cum quaereretur, qui essent; unus ex nostris respondit, ut fileat uerbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere; ut oppidum capiant. & partim tempestate impediti uigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Cum ad portam appropinquassent; signo dato, ab oppidanis sunt recepti: & pedites, equitesque, clamore facto, dispositis sibi partim, qui remansere, eruptionem in aduersariorum castra fecerunt. Sic illud cum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum; qui in ijs castris fuissent, se prope captos esse. Hoc missio ad illam præsidio, Casar, ut Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit, exque itinere loricatoros uiros fortes cum equitatu ante præmisit: qui simul in conspectum oppidi se dederunt in equis, recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animaduerti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo

ad

ad equitatum concidendum cum exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum prælium fecerunt; sic, ut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se recipebant. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, literas fratri misit, ut celeriter sibi subsidio ueniret; ne prius Casar Cordubam caperet, quam ipse illo uenisset, ita Cn. Pompeius, illa prope capta, literis fratris excitus, cum copijs ad Cordubam iter facere cœpit. Casar, cum ad flumen Bætium uenisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit, ita, in super pōte factio copias ad castra tripartito traduxit. Tenere debant aduersus oppidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc cum Pompeius cum suis copijs uenisset, ex aduerso pari ratione castra ponit. Casar, ut cum ab oppido, commeatu excluderet, braccium ad pontem ducere cœpit. Pari idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet, ex qua contentione quotidiana minuta prælia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores discederent. Quæ res cum ad maiorem contentionem uenisset, ab utriusque comminus pugna iniqua, dum cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur, & fluminis ripis appropinquantes coangustati præcipitabatur. Hic alteri alteri non solum mortem morti exægerabant, sed tumulos tumulis exæquabant. ita diebus compluribus cupiebat Casar, si qua conditione posset, aduersarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. Cum animaduertiret aduersarios minime uelle; quos ideo a uia retraxerat, ut in æquum deduceret; copijs flumen traductis, noctu iubet ignes fieri magnos, ita firmissimum eius præsidium aequam proficiscitur. Id cum Pompeius ex per fugis

592

per fugis rescisset, ea die per uiarum angustias carra complura, multosque lanistas retraxit, & ad Cordubam se recepit. Caesar munitionibus Atequam oppugnare, & brachia circumducere cepit. Cuius rei Pompeio cum nunciis esset allatus, eo die profisciscitur. Cuius in aduentum, praesidij causa, Caesar complura castella occupauit, partim sub equitatu, partim ut pedestres copia in statione, & in excubitu castris praesidio esse possent. Hic in aduentu Pompeij incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima, itaque in illa obscuratone cum aliquot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt Caesaris equites, & concidunt, sic, ut uix in ea caede pauci effugerunt. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flumen Salsum per conuales castra inter duo oppida Atequa, & Vcubim in monte constituit. Caesar in munitionibus, ceterisque, quae ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, uineaesque agere instituit. Haec loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quae planicie diuiduntur Salso flumine, proxime tamen Atequam, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio uenire. Aquilas habuit, & signa tredecim legionum, sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duae fuerunt uernaculae, quae a Trebonio transfugerant, * una facta ex colonijs, quae fuerunt in his regionibus, quarta fuit Africana ex Africa, quae secum adduxerat, reliquae ex fugitiuis auxiliaries consistebant, nam, de leui armatura, & equitatu, longe & uirtute, & numero nostri erant superiores. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompeius, quod loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non pa-

rum idonea. nam fere totius ulterioris Hispania regio, propter terrae fecunditatem, inopem, difficilemque habet oppugnationem, & non minus copiosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursions omnia loca, quae sunt ab oppidis remota, turribus, & munitionibus retinentur, sicut in Africa: rudere, non tegulis, teguntur: simulque in his habent speculas, & propter altitudinem, longe, lateque prospiciunt. Item oppidorum magna pars eius provinciae montibus fere munita, & natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus, adscensusque habeat difficiles. ita ab oppugnationibus natura loci distinentur, ut ciuitates Hispaniae non facile ab hostibus capiantur: quod in hoc contigit bello. nam, ubi inter Atequam, & Vcubim, quae oppida supra sunt scripta, Pompeius habuit castra constituta, in conspectu duorum oppidorum, ab suis castris circiter millia passuum quattuor grumus est excellens natura, qui appellatur castra Postumiana. ibi praesidij causa castellum Caesar habuit constitutum. * Pompeius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, & quod remotum erat a castris Caesaris, animaduvertebat loci difficultatem, & quod flumine Salso intercludebatur, * non esse commissurum Caesarem, ut in tanta loci difficultate* ad subsidium committendum se mitteret. Ista fretus opinione, tertia uigilia profectus, castellum oppugnare cepit, ut laborantibus succurreret. nostri, cum appropinquassent, clamore repentino, telorumque multitudine iactus facere ceperunt, uti magnam partem hominum uulneribus afficerent. Quo peracto, cum ex castello repugnare cepissent, & maioribus castris Caesari nunciis esset allatus, cum tribus legionibus esset profectus; & cum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures

nunciis

593

594

595

596

phures capti: in quibus multi præterea armis exsuti fuerunt, quorum scuta sunt relata octoginta. Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu uenit, is signa Saguntinorum retulit quinque, quæ ab oppidanis cæpit. * suo loco perterritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Casarem uenissent. Ea nocte Pompeius castra incendit, & ad Cordubam uersus iter facere cepit. Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduersariorum insequitur, a uernaculis legionarijs exceptus est, & interfectus. * POSTERO die equites nostri longius ad Cordubam uersus profecti sunt eos, qui commeatu ad castra Pompeij ex oppido portabant, ex ijs capti L. cum iumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcus tribunus mil. qui fuisse Pompeij, ad nos transfugit: & noctis tertia uigilia in oppido acerrime pugnatum est: ignemque multum miserunt, sicut & omne genus, quibus ignis per iactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius, eques R. ex castris aduersariorum ad nos transfugit. POSTERO die ex legione uernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt, se seruos esse. Cum uenirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio, & Pedio fuerant, & a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, & a militibus nostris interfecti sunt. Eodẽ tempore capti tabellarij, qui a Corduba ad Pompeij missi erant, perperamque ad castra nostra peruenerant, præcis manibus missi sunt facti. Pavi consuetudine uigilia secunda, ex oppido ignem multum, telorumque multitudinem iactando, bene magnam tempus consumpserunt, compluresque uulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri

nostri distenti essent, acriterque pugnare cœperunt: quorum uis repressa a nostris, etsi oppidani superiori loco defendebantur. Quinquaginta, cum eruptionem facere cœpissent, tamen uirtute militum nostrorum, qui, etsi inferiori loco premebantur, tamen repulsi aduersarij bene multis uulneribus affecti in oppidum se contulerunt. Postero die Pompeius ex castris suis brachium cepit ad flumen Salsum facere: & cum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt deiecti, & occisi tres. Eo die A. Valgius senatoris filius, cuius frater in castris Pompeij fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus, & interfectus est. Per idem tempus glans missa est inscripta; quo die ad oppidum capiendum accederent, se se scutum esse periturum. Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum ascendere, * & oppido potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere cœperunt, bene magna prioris muri pars deiecta est, quo facto, ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conseruati, missos facere loricated, quique præsidij causa præpositi oppido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Casar, se conditiones dare, non accipere, consueuisse. Qui cum in oppidum reuersi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugnare pro muro toto cœperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, * quin irruptionem eo die essent facturi. ita, corona circumdata, pugnatum est aliquandiu uehemētissime. simulque balista missa a nostris turrem deiecit: qua aduersariorum, qui in ea turre fuerat, quinque deiecti sunt, & puer, qui balistam solitus erat obseruare. Eo præterito tempore, Pompeius

Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit, neque a nostris prohibitus: falsaque illa opinione gloriatum est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. item insequenti die, eadem consuetudine, dum longius profectus, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmae cum leui armatura, impetu facto, loco sunt deiectae, & propter paucitatem nostrorum equitum, simulque leui armatura inter turmas aduersariorum protrita. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exultabant gloria, longius quod nostris cedentibus profecti cepissent. 600 Quis cum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consuessent, ex simili uirtute * clamore facto aduersati sunt praelium facere. Fere apud exercitus haec est equestri praelii consuetudo: cum eques ad dimicandum, dimisso equo cum * pedite progreditur, nequam par habetur: id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex leui armatura lecti ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus uenissent, idque in praelio animaduersum esset, complures ex equis descendunt, ita exiguo tempore eques pedestres, pedes equestres praelium facere cepit, usque eo, ut eadem proxime a uulso fecerint, in quo praelio aduersariorum ceciderunt centum uigintitres, compluresque; armis exsuti, multi uulneribus affecti in castra sunt redacti: nostri ceciderunt tres, faucibus duodecim pedites, & equites quinque. Eius diei insequenti tempore pristina consuetudine pro muro pugnari ceptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum, ignemque nostris defendentibus, iniectissent; nefandum, crudelissimumque facinus sunt aggressi, in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, iugulare, & de muro praecipites mittere, ceperunt: sicut apud barbaros; quod post hominum memoriam nunquam

quam est factum. Huius diei extremo tempore a Pompeianis clauis ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres, aggeremque incenderent, & tertia uigilia eruptionem facerent. ita igne, telorumque; multitudinem iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent; portam quae e regione, & in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt, copiaeque tota eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, & baxpagones ad casas, * quae stramentis ab nostris hybernorum causa adificatae 601 erant, diuendas & incendendas: praeterea argentum, & uestimenta, ut, dum nostri in praeda detinerentur, illi, caede facta, ad praesidia Pompeii se reciperent, nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet, nec opinantibus nostris, esset gestum, tamen uirtute freti repulsos, multisque uulneribus affectos, oppido represserunt, praedaeque, & armis eorum sunt potiti, uiuosque aliquos ceperunt, qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciavit ex oppido, Iunium, qui in cuniculo fuisset, iugulatione oppidanorum facta, clamasse facinus se nefandum, & scelus fecisse: nam eos nihil meruisse, quare tali poena afficerentur, qui eos ad aras, & focos suos receperunt: eosque hospitium scelere contaminasse: multa praeterea dixisse: qua oratione deterritos amplius iugulationem non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano uenit, & apud Caesarem uerba fecit. Vixit quidem diu immortalis fecisset, ut tuus potius miles quam Cn. Pompeii, factus esset, & hanc uirtutis constantiam in tua uictoria, non in illius calamitate praestarem, * cuius funesta laudis, qui tunc ad hanc fortunam reciderunt, ut ciues R. indigentis praesidii, & propter patriam 602

luctuosam perniciem dedamur hostium numero: qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in adversa secundam obtinuimus uictoriam: qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis, diurnisque operibus gladiatorum ictus, telorumque missus expectantes, uicti, & deserti a Pompeio, tua uirtute superati salutem a tua clementia deposuimus: petimusque, ut, qualem te alijs gentibus praestitisti, similem in ciuium deditioe praestes. Remissis legatis, cum ad portam uenisset Ti. Tullius, & eum introeuntem C. Antonius insecutus non esset, reuersus est ad portam; & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, simul pugionem eduxit, manum eius incidit. Ita refugerunt ad Caesarem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit; & nunciavit, quo die equestre praelium factum esset, suo signo perisse homines trigintaquinque; neque licere in castris Cn. Pompeij nunciari neque dici perisse quemquam. Seruus cuius dominus in Caesaris castris fuisset, uxoremque, & filium in oppido reliquerat, dominum iugulauit, & ita clam a Caesaris praesidijs in Pompeij castra discessit, & indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Caesar, quae in oppido ad defendendum compararentur. Ita litteris acceptis, cum in oppidum reuersi essent, qui mittere glandem scriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfuga nunciarunt, quam Pompeius concione habuisset: quoniam oppido subsidio non posset uenire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducere ad mare uersum: unum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugae ostenderent: * tum, quae ita locutus esset, iugulatum. Eodem tempore tabellarij eius deprubens, qui ad oppidum ueniebant, quorum

litteras

litteras Caesar oppidanis obiecit, & qui uitam sibi peteret, iussit turrem lineam oppidanorum incendere; id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum: quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. ita facturus de ligno, cum propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciavit Pompeium, & Labienum, de iugulatione oppidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quae nostra fuisset, ab imo uitiuum fecit, usque ad tabulatum secundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim nostram, ut superiorem, incenderunt: idcirco, quod uentum oppidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se deiecit, & ad nos transfugit, dixitque, se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Caesarem; illam oppressam, & iugulatam. Hoc praeterea tempore tabellae de muro sunt deiectae, in quibus scriptum est inuentum. L. Minucius Casari. Si mihi uitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi praestitui, tali uirtute, & constantia futurum me in te esse praestabo. Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Caesarem adierunt, si sibi uitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dedituros. Quibus respondit, se Caesarem esse, fidemque praestitutum. ita ante diem XI. Calendarum Martij oppido potitus, imperator est appellatus.

* Et Pompeius, ex perfugis cum deditioem oppidani factam esse scisset, castra mouit Vcubim uersus; sed circum ea loca castrilla disposuit, & munitionibus se continere cepit. Caesar mouit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatorum unus ex

legione uernacula ad nos transfugit, & nunciavit, Pompeium oppidanos Vcubenses conuocasse, eisque ita imperauisse, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque aduersariorum uictoriae fautores. Hoc praterito tempore, in oppido, quod fuit captum, seruus est deprehensus in cuniculo, quem supra demonstrauimus, dominum iugulasse. is uiuus est combustus. Eodemque tempore centuriones, loricati octo ad Caesarem transfugerunt ex legione uernacula: & equites nostri cum aduersariorum equitibus congressi sunt, & saucij aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte speculatores prehenso serui tres, & unus ex legione uernacula. Serui sunt in crucem sublati, * militi ceruices abscissae. Postero die equites, cum leui armatura ex aduersariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter undecim equites ad aquatores nostros excurre-
604 runt, nonnullos interfecerunt, item alios uiuos abduxe-
runt. Ex equitibus capti sunt equites octo. Insequenti die Pompeius securi percussit homines septuagintaquatuor, qui dicebantur esse fautores Caesaris uictoriae; reliquos in oppidum iussit deduci; ex quibus effugerunt centum uiginti, & ad Caesarem uenerunt. Hoc praterito tempore, qui in oppido Aegua Bursauolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursauolensibus referrent; quid sperarent de Cn. Pompeio, cum uiderent hospites iugulari; praeterea multa scelera ab ijs fieri, qui praesidij causa ab his reciperentur. Qui cum ad oppidum uenissent, nostri, qui fuissent equites R. & senatores, non sunt ausi introire in oppidum, praeter quam qui eius ciuitatis fuissent. Quorum responsis ultro, citroque acceptis, & redditis, cum ad nostros se reciperent, qui

qui extra oppidum fuissent, illi de praesidio infecuti, ex auersione legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Caesari rem gestam detulerunt; & speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent legatorum responsa, ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis, concursu factum, eum, qui legatos iugulasset, lapidare, & ei manus intenterare ceperunt; illius opera se perisse, ita, uix periculo liberatus, petijt ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Caesarem proficisci; illi se satisfacturum, potestate data, cum inde esset profectus, praesidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarij fuissent, interfecit, oppidum in suam potestatem recepit. Hoc praterito tempore, serui transfuga nunciauerunt, oppidanorum bona uendere, cui extra uallum liceret exire, nisi distinctum. Idcircoque ex quo die oppidum Aegua esset captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem uictoriae propositam habere: & si quis ex nostris transfugerit, in leuem armaturam conijci, cumque non amplius sedecim accipere. Insequenti tempore Caesar castris castra contulit, & bracchium ad flumen Salsum ducere cepit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco aduersariorum decurrerunt, nec destinentibus nostris, multis telis iniectis, complures uulneribus affecere. hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque, praeter consuetudinem, cum a nostris animaduersum esset, cedere centuriones, ex legione quinta* flumen trans-
gressi duo, restituerunt aciem, acriterque eximia uir- 605

tute plures cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar prælium facere cepisset, & cum undique se circumueniri animaduertisset, parumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis viri casu passim audito, cum complures aduersariorum concursum facerent, equites nostri transgressi ex interiore loco aduersarios ad nullum agere ceperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, a turmis, & leui armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa uirtus fuisset, uini capti essent, nam & munitione præsidij ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso uix se defendere possent. * Ex utroque genere pugna complures sunt uulneribus affecti, in quibus etiam Clodius Aquitius inter quos ita cõminus est pugnatum, ut ex nostris, præter duos centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes. Postero die ab Soricaria utraque conuenere copiae. Nostri braccia ducere ceperunt. Pompeius, cum animaduertet, castello se excludi Aspauia, quod ab Vcubi millia passuum quinque distat; hæc res necessario uocabat, ut ad dimicandum descendere. neque tamẽ a quo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumultum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, cum utrorumque copiae tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, delectique planicie. Quæ res secundum nostris efficiebat prælium. undique autem cedentibus aduersarijs, nostri magna in cæde uersabantur, quibus mons non uirtus saluti fuit, qui subito tunc, nisi aduerserasset, a paucioribus nostris omni auxilio priuati essent. nam ceciderunt ex leui armatura trecenti uiginti quattuor, ex legionarijs centum triginta octo, præterquam quorum arma, & spolia

spolia sunt ablata. Ita* pridie duorum centurionum inter- necio hac aduersariorum pœna est litata. Insequenti die pari consuetudine, cum ad eundem locum eius præsidium uenisset; pristino illo suo utebantur instituto. nam præter equites nullo loco æquo se committere audebant. Cum nostri in opere essent, equitum copia concursus facere ceperunt; simulque uociferantibus legionarijs, cum locum efflagitarent, ut consueti insequi existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum; nostri ex humili conualle bene longe sunt egressi, & in planicie in æquo loco constituerunt. Illi tamen proculdubio ad congregandum in eum locum non sunt ausi descendere, præter unum Antistium Turpionem; qui, fidens uiribus, ex aduersarijs sibi parem esse neminem cogitare cepit. hic, ut fertur, Archillis, Memnonisque congressus fuit. Q. Pompeius Niger eques Romanus Italicensis ex acie nostra ad congregandum progressus est. quoniam ferocitas Antistij omnium mentes cõuerterat ab opere ad spectandum, acies sunt disposita. nam inter bellatores, principesque dubia erat disposita uictoria, ut prope uideretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita auidi, cupidique suarum quisque partium, expertorum uiuorum, fautorumque uoluntas habebatur. Quorum uirtute alacri cum ad dimicandum in planiciem se cõulissent, scutorumque laudis insignis præfulgens opus cælatum opponerent. quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum concessum, ut supra demonstrauimus, leui armatura præsidij causa nõ longe ab opere castrorum constitissent: ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, aduersarij cupidius sunt insecuti, uniuersi clamore facto impetum dederunt.

Ita metu perterriti, cum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt. Caesar ob uirtutem turmae Cassianae donauit millia tredecim, & praefecto torques aureos duos, & leui armaturae millia decem. Hoc die A. Baebius, & C. Flauius, & A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento prope telli equites ad Caesarem transfugerunt: qui nunciauerunt, equites Romanos coniurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, ut transitionem facerent; serui in iudicio omnes in custodiam esse coniectos; e quibus, occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litterae sunt deprehensae, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius.

S. V. G. E. V. Eisi, prout nostra felicitas, ex sententia aduersarios adhuc propulsos habemus; tamen, si aequo loco sui potestate facerent, celerius, quam uestra opinio est, bellum confecissent. Sed exercitum tyronum non audet in campum deducere, nostrisque adhuc freti praesidijs bellum ducunt, nam singulas ciuitates circumsidunt; inde sibi commeatu capiunt. Quare & ciuitates nostrarum partium conseruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes in animo habeo ad uos mittere. Profecto, nostro commeatu priuati, necessario ad dimicandum descendent.

Insequenti tempore, cum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliueto, dum lignantur, interfecti sunt. aliquot serui transfugerunt, qui nunciauerunt, ad. III.

609 Nonarum Martij* praesidium affere ad Soritiam; quo factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Atilij Varum circa castella praesse.* Eo die Pompeius castra mouit,* & circa Hispalim in oliueto constitit. Caesar prius, qua eode est profectus, Luna hora circiter uisita est. ita castris motis Vcubim, praesidium, quod Pompeius reliquit,

iussit,

iussit, ut incenderet, & deusto oppido in castra maiora se recipient. Insequenti tempore Ventisonte oppidum cum oppugnare cepisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam, contraque Pompeium castra posuit. Pompeius oppidum quod contra sua praesidia portas clausisset, incendit; milesque, qui fratrem suum in castris ingulasset, interceptus est a nostris, & fuste percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem cum esset uentum, castra contra Pompeium constituit. Sequenti die cum iter facere Caesar cum copijs uellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de tertia uigilia in acie stetisse. Hoc nuncio allato, uexillum proposuit. Idcirco enim copias eduxerat, quod Verfaonenis ciuitati fuissent fautores. Fauso ante litteras miserat, Caesarem nolle in conuallem descendere, quod maiorem partem exercitus tyronum haberet. Haec litterae uehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus, totum se facere posse existimabat. Etenim & natura loci defendebatur, & ipsius oppidi munitione, ubi castra habit constituta. Namque, ut superius demonstrauimus, loca excellentia tumulis contineri,* interuallum 611 prouinciam diuidit. Sed ratione nulla placuit tacere id, quod eo incidit tempore. Planities inter utraque castra intercedebat, circiter millia passuum quinque, ut auxilia Pompeij duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planities aequabatur, cuius decursum antecedeat riuus, qui ad eorum accersum summam efficiebat loci iniquitatem. Nam palustri, & uiraginoso solo carrebat ad dextram partem; & Caesar, cum aciem directam uidisset, non habuit dubium, quin media planicie in aequum ad dimicandum aduersarij procederet.

hoc erat in omnium cōspectu. Huc accedebat, ut locus illa planicie equitatum ornaret, & dici, Solisque serenitas, ut mirificū, & optadum tempus prope ab dijs immortalibus illud tributum esset ad prælium committendum. Nostri latari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res, fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid post horam castris fieret, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt, id, quod aduersarios existimabamus esse facturos. Qui tamen a munitione oppidi mille passibus longius non audebant procedere, in quo sibi prope murum aduersarii constituebant. Itaque nostri procedunt interdum equitas loci aduersarios efflagitabat, ut tali cōditione contenderent ad uictoriam. Neque tamen illi a sua consuetudine discedebāt, ut aut ab excelso loco: aut ab oppido, discederent. Nostri pede presso propius riuum cum appropinquassent, aduersarii patrocinari loco iniquo non defecerunt. Erat acies tredecim aquilis cōstituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cū leui armatura millibus sex. Præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Nostri a præsidia lxxx. cohortibus, & octo millibus equitum. Ita, cum in extrema planicie iniquum in locum nostri appropinquassent; paratus hostis erat superior, ut transiendi superius iter uehementer esset periculosum. Quod cum a Cæsare esset animaduersum; ne quid temere culpa sua secus admitteretur, eum locum desinire cœpit. Quod cum hominum auribus esset obiectum, moleste, & acerbe accipiebant, se impediri quo minus prælium cōficere possent. Hæc mora aduersarios alacriores efficiebat, Cæsaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita se effervescentes iniquo loco sui potestatem faciebāt, ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur. Hic

decumani

decumani suum locum cornu dextrum tenebant, sinistrum tertia & quinta legio, itemque cætera auxilia, & equitatus. prælium, clamore factū, committitur. Hic, etsi uirtute nostri antecederent, aduersarii loco superiore defendebantur acerrime, & uehemens fiebat ab utrisque clamor, telorumque missu concursus, sic, ut prope nostri diffiderent uictoriæ. congressus enim, & clamor, quibus rebus maxime hostes conterrentur, in collatu pari erant conditione. itaque ex utroque genere pugna, cum parem uirtutem ad bellandum contulissent; pilorum missu fixa cumulatatur, & concidit aduersariorum multitudo. dextrum demonstrauimus decumanos cornu tenuisse: qui, & si erant pauci, tamen propter uirtutem, magno aduersarios timore eorum opera afficiebant, quod suo loco hostes uehementer premere cœperunt, ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparentur, legio aduersariorum traduci cœpta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equitatus Cæsaris sinistri cornu premere cœpit. at ij extrema uirtute prælium facere incipiunt, ut locus in acie, ad subsidium ueniendi non daretur. Ita, cum clamori esset intermissus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblati, imperitorum mentes timor præpediebat. Hic, Ennius, Pes pede premitur, armis iteruntur arma, aduersariosque uehementissime pugnantes nostri agere cœperunt: quibus oppidum fuit subsidio. ita ipsius Liberalibus susi, fugatique non superfuissent, nisi in eum locum confugissent, ex quo erant egressi. in quo prælio ceciderunt millia hominum circiter triginta, & si quid amplius; præterea Labienus, Altius Varus: quibus occisis utrisque funus est factum: itemque equites Romani partim ex urbe, partim ex prouincia ad millia tria. Nostri desiderati ad hominum mille, partim peditem, partim equitum, saucij

faucij ad quingentos. Aduersariorum aquila sunt ablata
 tredecim, & signa, & fascies præterea duces belli xvii.
 capti sunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac cum oppi-
 dum Mundam sibi constituisent presidium, nostri coge-
 bantur necessario eos circumvallare ex hostium armis, pro
 cespite cadauera collocabantur, scuta, & pila pro uallo
 insuper occisis, & gladij, & micrones, & capita hominū
 ordinata, ad oppidum hostium conuersa uniuersa, ut tim-
 orem, uirtutisque insignia proposita uiderent, & uallo
 circumcluderentur aduersarij. ita Galli tragulis, iaculisq;
 oppidum ex hostium cadaueribus complexi, oppugnare
 cœperunt. Ex hoc prælio Valerius adolescens Cordubam
 cum paucis equitibus fugiens, Sex, Pompeio, qui Cordu-
 ba fuisset, rem gestā refert. Cognito hoc negotio, quos equi-
 tes, quod pecuniā secum habuit, eis distribuit, & oppida-
 nis dixit, se de pace ad Cæsarem proficisci; & secunda ui-
 gilia ab oppido discessit. Cui Pompeius autem cum equiti-
 bus paucis, nonnullisque peditibus ad nauale presidium
 parte altera contendit Carteiam; quod oppidum abest a
 Corduba millia passuum clxx. Quo cum ad octauū mil-
 liarium uenisset; P.* Caluicius, qui castris antea Pompeij
 præpositus esset, eius uerbis nuncium mittit; cum minus
 belle haberet, ut mitteret leſticam, qua in oppidum de-
 ferri posset. Litteris missis, Pompeius Carteiam deseruit.
 Qui illarum partium fautores essent; conueniunt in do-
 mum quo erat delatus: qui arbitrati sunt clanculū ueni-
 se, ut ab eo, quæ uellent, de bello requirerent. Cum frequē-
 tia conuenisset, de leſtica Pompeius eorum in fidem cōſu-
 git. Cæsar ex prælio munitione circumdata, Cordubam ue-
 nit: qui ex eade ed refugerant pontem occupauerunt. Cum
 eo esset uentum, conuiciari cœperunt: nos ex prælio paucos
 super

superesse: quo confugeremus? ita pugnare cœperunt de
 ponte. Cæsar flumen traiecit, & castra posuit. Scapula,
 totius seditionis familiæ, & libertinorum caput, ex prælio
 Cordubam cum uenisset, familiam, & liberos conuocauit:
 pyram sibi exstruxit: cenam afferrī quam optimam impe-
 rauit. * item optimis super additis uestimentis, pecuniam, 613
 & argentum in præsentia familiæ donauit. * Ipse de tem- 614
 pore cenauit; uinum, & nardum identidem sibi infudit.
 Ita nouissimo tempore seruum iussit, & libertum, qui fuis-
 set eius concubinus, alterum se iugulare, alterum pyram
 incendere. Oppidani autem, simul * Cæsar castra contra 615
 id oppidum posuit, discordare cœperunt; usque eo, ut cla-
 mor in castra nostra perueniret; quæ fere inter Cæsaria-
 nos, & Pompeianos erant. Hi legiones, quæ ex perſugis
 conscriptæ, partim, oppidanorum serui, qui erant a Sex.
 Pompeio manumissi, tunc in Cæsaris aduentum defiē-
 dere cœperunt. Legio xlii. oppidum defendere cepit;
 nam, cum iam repugnarent, turres ex parte, & murum
 occuparunt. Denuo legatos ad Cæsarem mittunt, ut sibi
 legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animaduertē-
 rem homines fugitiui, oppidum incendere cœperunt. Qui
 seruari a nostris sunt, & interfecti hominū millia xlii.
 præterquam qui extra murum perierunt. ita Cæsar oppi-
 ditus, dum hic detinetur ex prælio: quos circummu-
 nitos superius demonstrauimus, eruptionem fecerunt, &
 bene multis interfectis, in oppidum sunt redacti. Cæsar
 Hispalim cum contendisset, legati deprecatum uenerunt.
 Ita, cum oppidum sese tueri dixisset, Caninium legatum
 cum presidio intromittit. Ipse castra ad oppidum ponit.
 Erat bene magnum intus Pompeianarum partium præsi-
 dium, quod Cæsaris presidium receptum indignabatur;
 clam

616 clam* cuidā Philoni, illi, qui Pompeianarū partium fuisse defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam praesidio in Lusitaniam proficiscitur, & Caecilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium conuenit, qui bene magnā manum Lusitanorum haberet. Reuersus in Hispalim oppidū denuo noctu per murū recipitur, praesidium, uigilesque iugulant: portas praeccludunt: de integro pugnare ceperunt. Dum haec geruntur, legati Carteiensēs renunciarunt, quod Pompeium in potestate haberēt, quod ante Caesari portas praecclusissent, illo beneficio suum maleficiū existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant, Quod Caesar cum animaduerteteret, si oppidum capere contenderes, ut homines perditū incenderent, & mœnia delerent, ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere, id quod, consulto non existimabant fieri. ita, irrumpendo, naues, quae ad Batim flumen fuissent, incendunt. Nostrī, dum incendio detinentur, illi profugunt, & ab equitibus conoiduntur. Quo factō, oppido recuperato, Astam iter facere cepit: ex qua ciuitate legati ad deditionem uenerūt, Mūdensesque, qui ex praelio in oppidum confugerant, cum diutius circumsiderentur, bene multi deditionem faciunt: & cum essent in legionem distributi, coniuuant inter se, ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent: illi eadem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, uigilia tertia, tessera data, extrā nullum omnes sunt concisi Mūdenses duces. Caesar in itinere reliqua oppida oppugnat, quae propter Pompeiū dissentire ceperant: pars erat, quae legatos ad Caesarem miserat: pars, qui Pompeianarum partium essent fautores. Seditione concitata, portas occupat, caedes fit magna, saucius

cus Pompeius naues xxx. occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi praefuisset, ad quem simul nuncijs allatus est, confestim sequi cepit, partim peditibus, & partim equitibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item quarto die nauigatione confecta, insequuntur, qui imparati a Carteia profecti, sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naues incēdit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit, & locum quendam, munitū natura, occupat. Equites, & cohortes, quae ad persequendum missae essent, speculatoribus ante missis, certiores fiunt, diē, & noctem iter faciūt. Pompeius humero, & sinistro crure uehemēter erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talū intorsisset: quae res maxime impediebat. Ita lectica a turre, quae esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, cū a Caesaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatu, cohortibusque circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam iccirco, quod propter suos a nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura cepit sibi Pompeius, quem uix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeunt is aduentu nostri, depelluntur relis. Quibus cedentibus, cupidius insequuntur aduersarij, & confestim tardabant ab accessu. Hoc saepius factō, animaduertebatur, nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire insiuit, pari autem, & celeri festinatione circummunitiones in iugo dirigunt, ut aequo pede cum aduersarijs congregi possent. A quibus cum animaduersum esset, fuga sibi praesidium capiunt. Pompeius, ut supra demonstrauimus, saucius, & intorto iugo, iccirco tardabatur ad fugiendum. Itaque propter loci difficultatem, neque equo, neque uehiculo, saluti

617

i. p. u. t. u. n. e.

e. ch. ad. v.
cre. cep. n.i. u. a. g. o. s. u. b. i.
m. e. n. s. e.

sue

v. sua presidium parare poterat. * CAEDES a nostris undaque administrabatur, exclusa munitione, amissisque
 618 auxilijs. * Ad conuallem autem, atque exesum locum in spelunca Pompeius se occultare cepit, ut a nostris non facile inueniretur, nisi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Caesar gradiebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis caput allatum, & populo datum est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio adolescente, Didius, quem suora demonstrauimus, illa affectus laetitia, proximo se recepit castello, nonnullasque naues ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnumquam ex castello propter eorum crebras excursionones, cyciebatur; & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. erant parati, qui naues incenderent, incensisque qui subsidium peterent. ij sic dispositi erant, ut a nullo conspectu omnino ad pugnam contenderent. Ita, cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copijs, signum a Lusitanis tollitur, naues incenduntur, simulque qui castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiae, clamore sublato, circumueniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur: nonnulli ea pugna scaphas, quae ad littus fuerat, occupant. Item complures nando ad naues, quae in salo fuerunt, se recipiant. anchoris sublatis, pelagus remis petere ceperunt. Quae res eorum uitae subsidio fuit: Lusitani praeda potiuntur. Caesar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Maximus, quem ipse ad praesidium oppugnandum reliquerat, operibus assiduis, hostesque circum sese

sequebantur, inter se decernere, facta caede bene magna, ostentatam faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non praetermittunt, & reliquos uiuos capiunt, ad quatuordecim millia: ac deinde Vrfaonem proficiscuntur; quod oppidum magna munitione continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus, ad oppugnandum hostem appeteret. Huc accedebat, quod aqua, praeterquam in ipso oppido, non erat: nam circumcirca, riuus nusquam reperiebatur propius millia passuum octo. Quae res magno erat adiumento oppidanis. Tum praeterea accedebat, ut agger, materisque, unde solitae sunt turres agi, propius millia passuum v. non reperiebantur. Ac Pompeius, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum succisam intro congescit. Ita necessario diducebantur nostri, ut a Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent. Dum haec ad Mundam geruntur, & Vrfaonem, Caesar, cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione aduocata, commemorat, initio quaesturae suae eam provinciam ex omnibus prouincijs peculiariter sibi constituisse, & quae potuisset, eo tempore beneficia largitum esse. Insequenti praetura ampliato honore, uectigalia, quae Metellus imposuisset, a senatu petisse, & eis pecunijs prouinciam liberasse: simulque, patrocinio suscepto, multis legationibus ab se in senatum inductis, simul publicas, priuatasque causas, multorum inimicitijs susceptis, defendisse: suo item in consulatu absentem, quae potuisset commoda prouinciae tribuisse, eorum omnium commodorum esse & immemores, & ingratos in se, & in populum R. hoc bello, & in praeterito tempore cognosse. Vos iure gentium, inquit, & ciuium R. insitutus cogni-

cey. ca. d.
 la. Red.
 aguda

ma. R.
 a. d.

tis, more barbarorum * populi R. magistratibus sacro-
 sanctis manus saepe & saepius attulistis: & luce clara Cas-
 sum in medio foro nefarie interficere uoluistis. Vos ita
 pacē semper odistis, ut nullo tempore legiones desint po-
 puli R. in hac prouincia haberi. apud uos beneficia pro
 maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. ita neque in
 otio concordiam, neque in bello uirtutem ullo tempore
 retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adoles-
 cens à uobis receptus, fasces, imperiumque sibi arripuit:
 multis interfectis ciuibus, auxilia contra populū R. com-
 parauit: agros, prouinciamque uestro impulsu de popula-
 tus. In quo uos uictores existimabatis? An, me deleto, non
 animaduertebatis, decem habere legiones populū

Rom. quæ non solum uobis obistere, sed
 etiam cælum diruere possent: qua-
 rum laudibus, &
 uirtute.

Desunt nonnulla.

C. IV

C. I V L I I C A E -
S A R I S F R A G -
M E N T A .

*

E P I S T O L A R V M .

E X L I B R O E P I S T O L A -
R V M A D M . T . C .

Cæsar Imp. s. d. Cicroni Impe.

V M Furnium nostrum tantum uidissem,
 neque loqui, neque audire me commode po-
 tuisset, cum properarem, atque essem in iti-
 nere, præmissis iam legionibus: præterire
 tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mit-
 terem, gratiasque agerem: etsi hoc officium, & feci saepe, &
 saepius mihi facturis uideor: ita de me mereris. in primis a
 te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem uentu-
 rum, ut te ibi uideam, ut tuo consilio, gratia, dignitate,
 ope omnium rerum uti possim. ad propositum reuertèr:
 festinationi meæ, breuitatiq; litterarum ignosces. reli-
 qua ex Furnio cognosces. Vale.

Ex lib. ix. epis.
ad Attic.

Cæsar Imp. Cicroni Imp. s.

R E C T E auguraris de me (bene enim tibi cognitus
 sum) nihil a me abesse longius crudelitate. atque ego cum

Ex lib. ix. epi.
ad Attic.

ex ipsa re magnam capio uoluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho & gaudeo. neque illud me mouet, quod is, qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu uelim mihi ad urbem praesto sis, ut tuis consilijs atque opibus, ut consueui, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse iucundius. hanc adeo habebō gratiam illi. neque enim aliter facere potuit: tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est beneuolentia. Vale.

Caesar Imp. M. Ciceroni Imp. s.

ET SI TE nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimaui, & pro nostra beneuolentia petendum, ne quo progredereris, inclinata iam re, qua integra, etiam progrediendum tibi non existimasses. namque & amicitiae grauiorem iniuriam feceris & tibi minus commode consulueris, si non fortuna obsecutus uidebere, omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse uidentur: nec causam secutus: eadem enim tum fuit, cum ab eorum consilijs abesse iudicasti: sed meum aliquid factum condemnauisse: quo mihi grauius abs te nihil accidere potest. quod ne facias pro iure nostrae amicitiae te peto. postremo quid uiro bono, & quieto, & bono cui magis cōuenit, quam abesse à ciuilibus controuersis? quod nonnulli cum probarent, periculi causa sequi non potuerunt. tu, explorato & uitae meae testimonio, & amicitiae iudicio, neque tutius neque honestius reperies quidquam quam ab omni contentione abesse. xv. Kal. Maij, ex itinere. Vale.

EX EPIST. CAESARIS AD CIC.

M. Furnium, quem mihi commendas uel re gent Gallie

liae faciam, uel Leptra legatum: si uis tu, ad me illum mitte, quem ornem.

EX EPIST. CAESARIS AD
CICERONEM.

NEQUE pro cauto, ac diligente se castris continuit. eharif. lib. j.

EX CICER. AD ATT. LIB. X.

CAESAR mihi ignoscit per litteras, quod non uenerim, seseq; in optimam partem id accipere dicit. Facile prior quod scribit, secum Tullum & Seruium questos esse, quia non idem sibi, quod mihi remisisset, &c. sed tunc exemplum mihi ad te Caesaris litterarum.

EX LIB. XII. AD ATT.

SEXTIVS apud me fuit, & Theopompus pridie: uenisse à Caesare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse, Romae manere, causamque eam adscribere quae erat in epistola nostra, ne se absente, leges suae negligerentur, sicut esset neglecta Sumptuaria.

EX LIBRO EPISTOLARVM AD C. OPIPIVM ET CORNELIVM.

Caesar Oppio, Cornelio s.

GAUDEO me hercule uos significare litteris, quam ualde probetis ea, quae apud Corfinium sunt gesta. consilio uestro utar libenter: & hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me praerem, & Popium, dare operam ut reconciliare. tētemus hoc modo, si possumus, omnium uoluntates recuperare, & diuturna uictoria uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerūt, neque uictoriam diutius tenere, praeter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. haec noua sit ratio uincendi, ut misericordia, & liberalitate nos muniamus. id quem admodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem

Ex lib. ix. epi.
ad Att.

ueniant, & multa reperiri possunt. De his rebus, rogo uos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeij præfectum deprehendi: scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Iam duo præfecti sabrum Pompeij in meam potestatem uenerunt, & à me missi sunt. si uolent grati esse, debent Pompeium hortari, ut mihi sit mihi esse amicus, quam ijs, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificijs effectum est, ut Resp. in hunc statum perueniret.

Cæsar Oppio Cornelio s.

AD VII. Id. Mart. Brundisium ueni: ad murum castra posui. Pompeius est Brundisij missus ad me Cn. Magium de pace. quæ uisa sunt, respondi. hoc uos statim scire uolui. cum in spem uenero, de compositione aliquid me conficere, statim uos certiores faciam. Valete.

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res eius absentis curabant. in his epistolis quibusdam in locis inueniuntur litteræ singulæ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes postas incondite. nam uerba ex his litteris confici nulla possunt. Erat autem conuentum inter eos clandestinum, de conmutando situ litterarum, ut in scriptio quidem alia alia locum, & nomē teneret: sed in legendo locus cuique suus, & potestas restitueretur, &c. Est autem Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum.

EX LIBRO EPISTOLARVM

AD Q. PEDIUM.

Cæsar Q. Pedio s.

POMPEIUS se oppidum tenet: nos ad portas castra habemus: conamus opus magnum, & multorum dierum propt

propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles iacimus, ut aut illum quamprimum trajicere, quod habet Brundisij copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.

EX LIBRO EPISTOLARVM

AD PISONEM.

LOCCELLVM tibi signatum remiss.

EX LIB. II. EPISTOLARVM

AD FRONTONEM.

VESPERA fatigatus, luce dormitans.

EX LIBRO EPISTOLARVM

AD ANTONIUM.

NAM ad me missus Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat: se audiuisse Cæsarem, & L. Metellum in Italiam uenisse, Romæ ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent, prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognouisset: deque eo uehementius erat scriptum.

Epistola quoque eius ad Senatum extant: quas primus uidetur ad paginas, & formam memorialis libelli conuertisse: cum antea Consules & Duces non nisi transuersa charta mitterent scriptas. extant & ad Ciceronem; item ad familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit. id est, sic structo litterarum ordine, ut nullum uerbum effici posset. quæ si quis inuestigare & persequi uellet, quartam elementorum litteram, id est, o pro A, & perinde reliquas conmutet.

Scribere, & legere simul, dictare & audire solitum accepimus: epistolas uero tantarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut, si nihil ageret, septenas.

Ex charif.
lib. j.

Ex charif.
lib. ij.

Ex Cic. ad
Att. lib. xj.

Ex Suet. in
Cæsare.

Ex Plin. lib. x.
cap. xxv.

Ex lib. ix. ep.
ad Attic.

Ex Agel. li.
xvij. cap. ix.

Ex li. ix. ep. ad
Attic.

Ex plut. in
Caesare.

Ἐν ταύτῃ ἢ τῇ στρατείᾳ προσέποιον ἐπαλάμοι-
τος ἐπιστολάς ἰσαγορεύειν, καὶ διὸν οὐδὲν ἡράκωσι
ἐφαρκεῖν. ὡς δὲ Ὁπίους φησι, Ὁ πλείους. λέγει ἢ καὶ
τοῖς ἡραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, καὶ ὡρα πρῶ-
τον μηχανήσασθαι. Id est,

Ea se expeditione exercuit præterea, ut inter equi-
tandum epistolas diceret; idq; duobus, & (ut Oppius
ait) etiam pluribus diuersas. Ferunt id quoque primum
omnium Cæsarem excogitasse, ut per litteras cum amicis
colloqueretur.

ORATIONVM FRAGMENTA.

EX ORATIONE IN FU- NERE IVLIAE.

Ex Suet. in
Caesare.

QVÆSTOR Iuliam matrem, uxoremque Corne-
liam defunctas laudauit e more pro rostris. sed in amita
quidem laudatione, de eius ac patris sui origine sic refert:
Amitæ matris Iulie maternū genus ab regibus ortū; pater-
num cum dijs immortalibus coniunctum est. nam ab Anco
Marcio sunt Marcij Reges: quo nomine fuit mater a Ve-
nere Iulij, cuius gentis familia est nostra. Est ergo in gene-
re & sanctitas regū, qui plurimū inter homines pollēt: &
cæremonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.

Ex plut. in
Caesare.

Ὅτε τῆς Μαρτίης γενναίας ἀφθονεύσης, ἀδελφίδος,
ἀν αὐτῆς, ἐγκωμιῶν τελευτήσῃ ἢ ἀγορᾷ δουλῶν, καὶ
πρὸς τῇ ἐκφορᾷ ἐτάλλισεν εἰκόνας Μαρτίης προβάσθαι.
Id est,

Cum Iulie, Marij uxoris, amitæ suæ defunctæ lauda-
tionem

tionem funebrem in foro perorauit, & imagines Marij
in funere duxit.

EX ORAT. PRO BITHYNIS.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis
dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospito regis Nico-
medis, uel pro horum necessitate, quorum res agitur, re-
fugere hoc munus M. * Vinici, non potui. nam neque homi-
num morte memoria deleri debet, quin a proximo reti-
neatur: neque clientes sine summa infamia deserui possunt,
quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.

Ex Agell. lib.
v. cap. xiiij.

cc

cc

Ex libri ma-
nuscripti cor-
rupta scri-
ptura.

cc

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est.

Ex Iulio Ru-
finiano de Fi-
guris.

EX ORATIONE PRO LEGE

PLAVTIA.

REPERI tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plau-
tium rogationem suast; necessitatem dictam pro neces-
situdine, id est, iure ad finitatis. uerba hæc sunt: Equidem
mihi uideor pro nostra necessitate, non labore, non ope-
ra, non industria defuisse.

Ex Agell. lib.
xiiij. c. liij.

EX ORATIONE IN CN. DO- LABELLAM.

CAESAR in Dolabellam: Actionis illibulisti, quorum
in edibus, fanisque posita, & honori erant, & ornatu. In
libris quoque analogicis omnia istiusmodi sine i, littera
dicenda censet.

Ex Agell. lib. iij.
c. xviij.

Nonodecimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno
& uigesimo Cæsar Dolabellam, altero & xxx. Asinius
Pollio Catonem, non multo ætate antecedens Caluus Va-
tinius, ijs orationibus infecuti sunt, quas hodieque cum
admiratione legimus.

Ex corn. Tac-
cit. in dialogo
de oratorib.

Ceterum, cõposita seditione ciuili, Cornelium Dol-
bellam consularem & triumphalem uirum repetudarum

Ex Suet. in
Caesare.

postulavit: absoluteque, Rhodum secedere statuit.

Diuus quoque Iulius, quam celestis numinis, tum etiam humani ingenij perfectissimū columen, uim facundiae propriae expressit, dicēdo in accusatione Cn. Dolabellae, quem reum agit, extorqueri sibi causam optimam L. Cotte patrocinio.

C. Caesar Cn. Dolabellam accusauit, nec damnauit.

Significat & Caesarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit per Hortensium, &c.

Ἐπρωτέλλωρ ἦ εἰς ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπιβουλίας, ἢ πολλὰ ἔκρινε ἑλλάσειν τῆν πόλεωρ μαρτυρίας αὐτῶν ἀξίωσιν, ὁ μὲν δὲν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. Id est,

Romam reuersus, Dolabellam repetundarum postulauit, multarum Graecorum ciuitatum testimonijs adiutus: absolutus est tamen Dolabella.

EX ORAT. AD MILITES.

F A M A uero hostilium copiarum perterritos, nō negando minuendoue, sed in super amplificando, ementioneque confirmabat. itaque cum expectatio aduentus Iubae terribilis esset, concionatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, paucissimis his diebus regem affururum cum x. legionibus, equitum xxx. leuis armaturae C. millibus, elephantisque cccc. proinde desinant quidam querere ultra, aut opinari, mibique, qui compertum habeo, credant: aut quidem uelutissima naue inpositos, quocumque uento in quas cumque terras iubebo auehi.

Vt C. Caesar apud milites de incommodis eorum. Non frustrabo nos milites.

E x

EX ORAT. PRO DECIO

SAMNITE.

N I S I forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deciatro rege, ceterosque cuiusdam lenitatis luminis ac temporis libros legit, &c.

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Q U O enim iambo, qua procella uerborum, impium Sextilij caput obrui meretur? quod C. Caesarem, a quo cum studiose, tum etiam feliciter grauissimi criminis reus defensus fuerat, &c.

EX ORAT. DE CONIVRATIS.

C A T O N E M primum sententiam putat de animaduersione dixisse, quam omnes ante dixerant, praeter Caesarem, & cum ipsius Caesaris tam seuera fuerit, qui tum praetorio loco dixerit, &c.

Sed Caesar, ubi ad eū peruentū est, rogatus sententiā à Cōsule, huiusmodi uerba locutus est: Omnes homines, &c.

Ὁ ἢ Καίσαρ ἀναστήσας, λόγου, διαίθερ πτεροφροτισμένου, ὡς ἀρεκτείνω μὲν ἀκρίτους ἀδύσας ἀξιώματι καὶ γενεῇ λαμπροῦς, ὃ δὲν κείναι πατέρω, ὃ δὲν δίνωσιν εἶναι, μὴ μετὰ τῆν ἐξάστους ἀνάγκης, εἰ ἢ φροσύνῃ δεινότες ἐν πόλεσι τῆν ἰταλίας, ὡς αὐτὸς ἐλεῖ τῆν Κικέρων, μέγιστος καὶ ἀπολαμβῆναι Καίσιλλας, ὅσερον γὰρ εἰρήνη καὶ κατὰ ἡσυχίαν ποδὲν ἐκαστὸν τῆν βδύη γνώμα παρῆξ. ὅτω ἢ τῆν γνώμης φιλανθρώπων φανεύσας, ὡ τὸ λόγος διωατῶς ἐπὶ αὐτῆν ἐπιθῆτος, ὃ μόνον οἱ μετὰ τῶτον ἀνιστάμενος πρὸς εἰρήνη, πολλοὶ ἢ ἢ τῆν, τὰς εἰρημικέας γνώμας ἀπφραμῶναι, πρὸς τῆν ἐκείνους κατῆσσαν, ὡς αὐτὸν κάτωνα τὸ πρῶγμα καὶ Κατῶλον ποδὲν ἰθῶν. Id est,

Caesar autem, cum surrexisset, orationem, quam fuerat ante meditata, habuit. Neque moris Romani, neque iustum sibi

Ex valer. max. li. iix. cap. ix.

Ex Pediano in orat. pro M. Scaur. Ex Pedian. in Diuin. Ex Plut. in Cęsar.

Ex tacit. in dial. og. de orat.

Ex valer. mar. lib. v. cap. iij.

Ex Cice. ad Att. lib. xij.

Ex Sallust. in Coniur.

Ex Plut. in Cęsar.

Ex Suet. in Cęsar.

Ex Diomede lib. j.

sibi videri, indicta causa, idque non postulante extrema necessitate, viros dignatione & genere illustres interficere: placere, ut in urbes Italiae, arbitrio Ciceronis, diuisi, in custodia teneantur, donec, Catilina debellato, senatus per otium de causis singulorum cognoscere ac statuere queat. Haec sententia, cum humanitatem praese ferret, & oratione facunda esset confirmata, tantum ualuit, ut non modo qui post Caesarem dixerunt, ei subscriberent sed & quidam eorum, qui ante responderant, suis retractatis, ei accederent, eo usque dum ad Catulum & Catonem peruentum est.

EX ORATIONE IN FUNERE
CORNELIAE.

QVAESTOR Iulium amitam, uxoremque Corneliam de suaetas laudauit e more pro rostris.

Τὸ μὲν ἄνδρ' ἡμεῖσι νεοεὐτόπως λόγος ἐπισημῶς διεξήνατο, πρὸς τὸν ἄνδρ' ῥωμαίων νεοεὐτόπως δὲ διὸν ὅτι ἔβη, πρὸς τὸς εἴτεν Καίσαρ ἄνδρ' εὐεὐτόπως ἐπὶ τὸν οὐρανόν. i.

Enimvero etate prouectiores mulieres in funere laudare, moris antiqui apud Romanos fuit: primus Caesar uxorem suam, cum iuniores laudari non esset receptum, mortuam oratione funebri decorauit.

Tum Brutus. Orationes quidem eius mihi uehementer probantur. complures autem legi, &c.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quaedam feruntur. pro Q. Metello, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuarijs exceptam, male subsequentiibus uerba dicentis, quae ab ipso editam. nam in quibusdam exemplaribus inuenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed quam scripsit Metello, cum ex persona Caesaris sermo sit, Metellum, sequae aduersus communium obtractatorum crimina

criminationes purgantis. Apud milites quoque in Hispania, idem Augustus orationem esse uix eius putat: quae tamen duplex fertur, una quasi priore habita praelio, altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incurssione.

ANTICATIONIS
FRAGMENTA.

LIBER I.

VNO enim excepto, quem aliusmodi atque omnis natura finxit, suos quisque habet caros.

INCERTA EX ANTIC.

ERVNT officia antelucana, in quae incidere impune ne Catoni quidem licuit, quem tamen C. Caesar ita reprehendit, ut laudet: describit enim eos quibus obuius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse. deinde adijcit: Putares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehesos. Potuistine plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tam uenerabilis erat? nostrae tamen cense ut apparatus & impendij, sic temporis modus constet. neque enim ijs sumus, quos uituperare ne inimici quidem possunt, nisi ut simul laudent.

Cetiam Caesar grauis auctor linguae Latinae, in Anticatione: Vnius, inquit, arrogatiae, superbiaeque, dominatusque. Quales futurae sit Caesaris uituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit: in quo colligit uitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis. itaque misit librum ad Muscam, ut tuis librarijs daret. uolo enim eum divulgari.

Hirtij

Priscian. li. vj.
Ces. in Antica
tione priore.
Vno enim, &c.
& lib. vij. &
lib. xij. Ex
Plin. lib. iij.
epist. ad C. At
til. Senec.

Ex Agell. lib.
iv. cap. xvj.

Ex Cic. ad At.
lib. xij.

Ex Suet. in Ce
sare.

Ex Plut. in
Caesare.

Ex Cic. in
Bruto.

Ex Suet. in
Caesare.

Ex lib. xij. ad Attic. Hirtij epistolam si legeris, quae mihi quasi πρόπλασμα videtur eius vituperationis, quia Caesar scripsit de Catone.

Ex lib. xij. ad Attic. Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se Oppium scripsisse ad Caesarem, me legisse libros contra Catonem, et vehementer probasse.

Ex Cicer. in Topic. Ex Tacito lib. iv. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Caesar contra Catonem meum.

Ex Tacito lib. iv. M. Ciceronis libro, quo Catonem caelo aequavit, quid aliud dictator Caesar, quam referipta oratione, velut apud iudices respondit.

Ex Quint. lib. iij. Ex Sueton. In Caesar. Ex Mart. Capell. lib. v. His quoque usum C. Caesarem in vituperando Catone notaverit Cicero.

Ex Plut. in Caesare. Reliquit et de Analogia duos lib. et Anticatores totidem. Vi Catonem Tullius laudans: et duobus voluminibus Caesar accusans.

Ex Plut. in Caesare. Ροθόμαχος ἢ ὡς ἐκαύσθη ὁ ἀνὴρ ἀνεργάστερος, ἀνδρὸς μὲν ἢ δουχθείς ἐφ' ᾧ ἢ ἀδουλον, εἴτε δ' ἔμ. ὦ Κατῶν φθονῶ σοι ἢ θανάτου, ἢ γὰρ σὺ μοι ἢ σωτηρίας ἐπέσθαι κας. Ὁ μὲν ἐν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ἐπ' αὐτῷ πρὸς Κάτωννα λόγῳ, ὁ δὲ πρῶτος ἐχούτος, ὃ δὲ ἐν δικαστηρίῳ, σημειῶν ἐπινοήσας γὰρ ἐπέσθαι ζώντος, εἰς ἀνακιδίσην ἐγκλήσις ὀργῶν τοσούτων. Id est,

Vt vere de morte eius, quam is sibi attulerat, cognovit, haud dissimulavit graviter id se ferre: tametsi, cur ita, non constat. dixit quidem, in iudicio tibi mortem tuam, o Cato, quando tu etiam mihi salutem tuam invidisti. Sane oratio in Catonem iam mortuum scripta a Caesare, videtur animi, nequamquam reconciliati aut benigni indicia continere: qui enim pepercisset vivo, in quem se sibi iam omni privatam tantam iram effuderit?

Paullo post: in ἢ λόγῳ ἐκείνου ἐκείνῳ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίαις πολλῶν σιωπῶν ἔχεται δὲ ποιῶντι

αἰσῶν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θεμιμὸς Κάτωννα, ἢ πολλοῖς ὁ λόγος ἐν δὲ κατὰ δούλις, ὡς εἶπας, ἐπὶ ἢ ἀφορμῆς ἢ ἰσθῶν ἐς τὴν καλίστην ποιημένος ἐπὶ θεσπ. τῶν νῦν Καίσαρα, κατ' ἰσθῶν αὐτῷ νομίσθη, ἢ ἢ τὸ θεῶν δι' αὐτῷ ἐπαινοῦ. ἔγραψεν ἔν πολλῶν πῶς ἢ ἢ Κάτων ἢ αἰτίας σιωπῶν γαί. τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικατῶν ἐκτελέσθη, ἢ σιωπῶν ἔχει τῶν λόγων ἐκείνου δὲ Καίσαρα ἢ Κάτωννα πολλῶν. i.

Quibus id. m. videtur, non odio viri eam orationem, sed civilis contentione causa scriptam. Etenim Cicero laudationem Catonis composuit, quae ab eo est Cato inscripta, et a multis magno studio probata: ut par erat, orationem a praestantissimo oratore de materia pulcherrima conditam. Id molestum erat Caesari, ut qui hominis propter se mortui, laudibus se accusari putaret. Itaque multa in Catone crimina collegit, libroque complexus est, cui titulus est Anticato. Vtraque oratio propter et Catonem et Caesarem multorum est applausu accepta.

Ex Plutar. in Caesar.

Αὐτὸς δ' ἔν ὑστέρῳ γὰρ τῆ πρὸς Κικέρωνα πρὸς Κάτωννα ἀντιγραφῆ, πρὸς ταῦτα, μὴ στρατῶν λόγῳ ἀνδρὸς ἀντιεταίρου πρὸς δεινότητι ἢ ἢ ἐνφυδῆς, ἢ γολυμῶν τῶν πολλῶν ἄγοντῶ. Id est,

Ex Plutar. in Cicer.

Ipse quidem postea temporis in oratione, quae laudatio ni Catonis Ciceronianae respondit, precatus est, ne militaris sermo cum oratoris ingeniosus, et qui multum otij dicendo impendisset, eloquentia compararetur.

Ἐκ τῶν δὲ δικταίς τιμῶν ἢ ἀλοφρονόμων, ὡς ἐν γράφῃ λόγῳ ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγραφῶν, ἢ τε λόγῳ αὐτῷ ἢ βίῳ, ὡς μάλιστα (ἢ) περιελθὺς εὐκρίτα ἢ βραχυμῶν, ἐπαινοῦ ὁ μὲν ἐν Κικέρων ἢ λόγῳ Κάτων, ὁ ἢ Καίσαρ, Ἀντικατῶν γέγραπται. Id est,

Exinde constanter eum honore et benevolentia profe-

cutus est: adeo ut laudationi quoque Catonis ab eo scripta respondens, uitam & orationem Ciceronis ut Periclis maxime & Theramenis similia laudaret. Oratio Ciceronis Cato, Caesaris Anticato inscribitur.

Atque utinam ritus veteres, & publica saltem His intacta malis agerentur sacra: sed omnes Nouerunt Mauri, atque Indi, quæ psalteria penem Maiorem, quam sint duo Caesaris Anticato: ones, Illuc, &c.

C. IULII CÆSARIS DE ANALOGIA, LIBER I.

AD. M. T. CICERONEM.

QVIN etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum, inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, uerborum delectum originem esse eloquentiæ: tribueritque mi Brute, huic nostro, qui me de illo m. dicit, quam se dicere, laudem singularem (nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus) Ac si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio, & usu laborauerunt, (cuius te pene principem copie, atque inuictorem, bene de nomine ad dignitatem populi Romani meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus Amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inuictorem copie dixerit, que erat magna laus, sed

sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate,

C. Caesar in libris, quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, arenas uitose dici existimabat: quod arena nunquam multitudinis numero appellanda sit; sicuti neque cælum, neque triticum: contra autem quadrigas, etiam si currus unus equorum quattuor iunctorum agmen unum sit pluratiuo semper numero dicendas putat. Paulo post, ex lib. i. de Analogia: Nam cum supra dixisset, neque cælum, triticumue, neque arenam multitudinis significationem pati. Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod unam terram, & plures terras, & urbem, & urbes, & imperium, & imperia dicamus, neque quadrigas in unam nominis figuram redigere, neque arenam in multitudinis appellationem conuertere possimus?

Atque id, quod a C. Cesare excellentis ingenij ac prudentiæ uiro in i. de Analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, Ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens uerbum.

LIBER I.

Sed C. Caesar in libro de Analogia secundo, huius die, & huius speciei dicendum putat.

C. Caesar de Analogia lib. i. i. fagos, populos, ulmos. Nisi quia Caesar lib. ii. singulariter idem, pluraliter iisdem dicendum affirmat.

Sed Caesar de Analogia ii. turbonem, non turbinem etiam in tempestate dici debere ait.

Caesar de Analogia lib. i. i. Panium dixit: sed Verrius Panum, sine i.

Lacer, &c. Caesar de Analogia lib. i. i. nec non Valgii de rebus per epistolam quaestis.

k

INCER

Ex Agell. lib. xix. cap. lix.

23
22
21
20
19

Ex Agell. li. j. cap. x. & Macrobr. li. j. Sat.

Ex Agell. lib. ix. cap. xiv.

Ex char. i. j. Ex char. i. j.

Ex char. i. j.

Ex char. li. j.

Ex char. li. j.

Ex Inuenale Sat. iv.

Ex Cicer. in Bruto.

INCERTA EX LIB. ANALOG.

Ex Agel. li. iv. cap. xvi.
Ex charif. lib. j.

IN libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sive i, littera dicenda censet.

C. Cæsar, quasi indiscretum hoc sit, ait, i, littera nominatio singulari neutra finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiunt e littera terminata: huic animalis, & hoc animalis: huic putealis, & ab hoc puteali.

Quam C. Cæsar ponit in femininis, ut puppim, testim, piluim. hoc enim modo, & ab hoc cani, & ab hoc cane.

Hic & hæc Samnis, huius Samnitis. sic Cæsar de Analogia.

Iubar, Plinius ait inter cetera etiam istud C. Cæsarem dedisse præceptum, Quorum neutra nomina ar, nominatio clausi, per, i, datiuum ablatiuumque singularis ostendunt, iubar tamè ab hac regula disidere. nam ut huic iuari dicimus, ab hoc iuare dicendum est, ut huic farri, ab hoc farre.

Omnium nominum, quæ sunt neutri generis, & in e terminantur, ait Plinius, Cæsarem scisse eosdem esse ablatiuos, quales sunt datiu singularares. Ar, litteris nomina neutralia terminata, idem non minus ait Cæsar, quod datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, ut idè Plinius ait.

Partum Cæsar in Analogicis, harum partum.

Nam tribus iij, iunctis, qualis possit syllaba pronuntiari: nam post eum, pro uocali est accipiendum, quod Cæsari, artis grammaticæ doctissimo placitum fuisse a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur.

At uim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogia libri Reliquit & de Analogia duos libros & Anticatones totidem.

Præte

Præterea Cæsar declinat pubis, puberis.

Quamuis Cæsar non incongrue protulit ens, a uerbo sum, es, est.

Sed Augustus quoque in epistolis ad Cæsarem, scriptis emendat, quod is calidum dicere, quam caldum malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, & ut ipse Græco uerbo significauit, πρῶτον.

Neque enim tam Calypsonem dixerim, ut Iunonem, quam secutus antiquos, C. Cæsar, utitur hac ratione declinandi.

De quo genere optime C. Cæsarem prætextatū adhuc accepimus dixisse, Si cantas, male cantas, si legis, cantas. Sic M. Tullius & C. Cæsar, mordeo memordi: pūgo, pepugi: spondeo, spondei dixerunt.

Pro quo digāma, Cæsar hæc figuram a scribere uoluit. Vnguenta autem dicuntur a locis, ut telinum: cuius Iulius Cæsar meminit, dicens: Corpusque suaui Telino unguimur. hoc conficiebatur in insula Telo, quæ est una ex Cycladibus.

Apud Cæsarem, & Catulum, & Caluum lectum est quorum uacillat auctoritas: cum iam sulua cinis fueris.

Salue primus omnium Parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum, lingueque lauream merite, & facundia, Latinarumque litterarum parens: atque (ut dicitur Cæsar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream ad apte maiorem, quanto plus est, ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quam Imperij.

Varie etiam scriptitatum est, mancium, aucupium, manubia. siquidem C. Cæsari per i scripsit, ut apparet ex titulis ipsius.

K 2

Hoc

Ex Capro.

Hoc lutum atque macellum singulari exire memento,
licet Ennius, ista macella, dicatque & Caesar, lutea.

C. IULII CÆSARIS
LIBER APOPHTHE-
GMATVM.

Ex Cic. lib. ix.
epi. ad Pgrum.

SED tamen ipse Caesar habet peracre iudicium, & ut
Seruius frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico,
facile diceret, Hic uersus Plauti nō est, hic est, quod tritas
haberet aures, notādis generibus poetarū, & consuetu-
dine legenti: sic audio Cæsarem, cum uolumina iam con-
fecerit & φθγγυότατον, si quid afferatur ad eum pro meo,
quod meum non sit, reicere solere: quod eo nunc magis fa-
cit, quia uiuunt mecum fere quotidie illius familiares.

Ex Suet. in
Cæsare.

Feruntur & a puero, & ab adol. scentulo quædā scri-
pta, &c. ita dicta collectanea, &c.

C. IULII CÆSARIS
LIBRI AVSPL
CIORVM.

Ex Macro-
bat. lib. j.

SED contra Iulius Caesar XVI. auspiciorum libro
negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum po-
pulo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia
non posse.

DE SIDERV M OTV.

Ex Mucro-
bat. lib. j.

NAM Iulius Caesar, ut siderum motus, de quibus non
indoctis libros reliquit ab Aegyptijs disciplinis haust: ita
hoc quoque ex eadē institutione mutuatus est, ut ad Solis
cursum

cursum finiendi anni tempus extenderet.

Cæsaris de singulorum siderum ortu & occasu obser-
uationes, in quibus & Idus Martias sibi ferales annotauit.

Ex plin. lib.
lix ca. xxvj.

Tres autem fuere sectæ, Chaldaea, Aegyptia, Græca: his
addit apud nos quartam Cæsar dictator, annos ad Solis
cursum redigens singulos.

Ex Plin. lib.
xix. c. xxxv.

A Bruma in Fauonium Cæsari nobilia sidera signifi-
cāt. Paulo post: Pridie nonas Ianuarij Cæsari Delphinus
matutino exoritur, & postero die Fidicula, quo Aegypto
Sagitta uesperī occidit. Paulo post: A Fayonio in aquino-
ctium uernum Cæsari significat xvi. kalen. Martij tri-
dium uarie. i. x. kal. Hirundinis uisu, & postero die Ar-
cturi exortu uesperitino, item i. i. Non. Martij Cæsari
Canceri exortu id fieri obseruauit. Paulo post: Cæsari &
Idus Martias ferales sibi annotauit, Scorpionis occasu.
Paulo post: Tertio nonas Aprilis in Attica Vergilia ue-
speri occultatur. eadem postridie in Eocotia. Cæsari au-
tem & Chaldaeis nonis. Paulo post: Cæsari sexto Idus si-
gnificatur imber Libra occasu: xiv. kal. Maij Aegypto
Sucle occidunt uesperī. Idus uehemēs, & terra, marique
turbidum; xvi. Atticæ, xv. Cæsari, continuoque triduo
significat. Paulo post: vi. Non. Maij Cæsari Sucle ma-
tutino exoriuntur, & i. x. Idus Capella pluuialis.

Ex Plin. lib.
xix. c. xxxvj.

A Vergiliarum exortu significat Cæsari postridie Ar-
cturi occasus matutini. Paulo post: Vndecimo kal. Cæsari
Orionis gladius occidere incipit: tertio non Iunij Cæsari,
& Assyriae Aquila uesperī oritur, &c. undecimo kalen-
eiusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit.

Ex plin. lib.
xix. c. xxxvj.

A solstitio ad Fidicula occasum sexto kal. Iunij, Cæsari
Orion exoritur. Paulo post: xvi. kal. Augusti, Ae-
gypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi

Ex plin. lib.
xix. c. xxxix.

status incipiunt, quod *Cæsar* x. Kal. sentire Italiani existimavit. Paulo post: *Aquila Atticæ* matutino occidit: tertio Kalend. regia in pectore *Leonis stella* matutino *Cæsari* immergitur.

AVGVRALIA.

CÆSAR in Auguralibus, Si sincera pecus erat.

C. *Cæsar*, que res augurantur οἰωνοσιν πρῶτον.

EPHEMERIDES.

C. *Iulius Cæsar* cum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus, equo eius portaretur armatus, occurrit quidam de hostibus, qui cum nosset, & insultans ait: Cecos *Cæsar*. quod Gallorum lingua. Dimitte, significat: & ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipse *Cæsar* in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem.

POEMATVM
FRAGMENTA.

Tu quoque, in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator,
Lenibus atque vtinam scriptis adiuncta foret vis
Comica, vt æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus parte iaceres.
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deesse Terenti.

EIVSDEM: C. IVLIVS CÆSAR.

FELTRIA PERPETVO NIVVM DAM-
NATA RIGORE,
FORTE MIHI POSTHAC NON AD-
BVNDA VALE.

EIVSDEM.

Thrax

Thrax puer, astricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne:
Abcidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet urna,
Hoc peperit flammis, cetera, dixit, aquis.

Reliquit & de Analogia, &c. ac præterea poema, quod inscribitur Iter, quorum librorum primos in trãstū Alpium, cum ex citeriore Gallia, cõuentibus peractis, ad exercitum rediret, sequētes sub tempus Mundenſis prælij confecit. nouissimum, d. m. ab urbe in Hispaniam ulterio-rem quarto & uigesimo die peruenit.

Nec non olus quoque fluestre est trium foliorum, Diui Iulij carminibus præcipue, iocisque militaribus celebratū. alternis quippe uersibus exprobrauere lapsana se nixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parcimoniam cauillates. est autem in Cyma fluestris.

C. *Cæsar* inter primos temporis sui oratores, & Tragicus poëta bonus admodum habitus est. huius sunt enim Tragediæ, quæ inscribuntur Iulij, & in uenit Iulij, & Antonij ab satellitibus Marij sunt occisi.

Feruntur & a puero, & ab adolescentulo quædam scripta, ut laudes Herculis, Tragedia Oedip: item dicta eol-lectanea, quos omnes libellos uenit Augustus publicari.

Nisi forte quisquã aut *Cæsaris* pro Decio Sante, &c. nisi qui & carmina eorundem miratur. Fecerunt enim & carmina, in bibliothecas retulerunt, non melius quam Cicerone, at felicius, quia illos fecisse præuociores sciunt.

καὶ ποιήματα γράμῳ, καὶ λόγος πινῆς, ἀνεγγρατῶς ἐκείνοις ἐργῶς, & τῶς μὴ θαυμαλοῦσις ἀνεγγρατῶς ἀπῶς ἀδῶς καὶ βαρβάρως ἀνεγγρατῶς. Id est,

Ex libro Iustini in Priap. quidam Germani eo inscribunt.

Ex Suet. in Cæsare.

Ex Plin. lib. xix. cap. lix.

Ex Alcon. Pedian.

Ex Suet. in Cæs.

Ex Tacito in dial. de orat.

Ex Plur. in Cæs.

Ex Prif. lib. vj. Ex Prif. li. lix.

Ex Scru. in li. sj. Aen.

Ex Donato in uita Terentij.

Ex antiquo lapide.

Carmina etiam & orationes quasdam cum scripisset, ijs recitabat: & qui non laudassent, eos palam barbaros rudesque appellabat.

C. IVLII CAESARIS
DICTA.

Ex Cic. ad Att. lib. xiiij.

MAXIME autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem diuerti, Caesarem solitum dicere: Magni refert, hic quid uelit, sed quidquid uult, ualde uult. idque cum animaduertisse, cum pro Deiotaro Nicæ dixerit.

Ex Cic. ad Att. lib. xiiij.

Aiebat, Caesarem secum, quo tempore Sextij rogatu, ueni ad eum, cum expectarem sedens, dixisse: Ego nunc tam sine stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, cum tandiu sedens meum commodum expectet: (de Bruto.)

Ex Cic. lib. iij. epist. ad Seru. Sulp.

Nam & ipse Caesar accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat) laudataque honorificentissime & equitate tua, & prudentia, repente, preter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, Ne hominis quidem causa negaturum.

Ex Cic. li. xiiij. epist. ad Actium.

Cum propter quosdam sordidos homines, qui Caesaris beneficia uendebant, tabulam in qua nomina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli iussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Caesar dixit, Nihil esse, quod de Mega ueretur, beneficium suum in eo manere.

Marcus Tullius libro de Officijs tertio scribit Cesare hos uersus ex Euripidis Phœnissis semper habuisse in ore: *Ἐπεὶ γὰρ ἀδικεῖν ἔστιν, τυραννίδι δὲ τίεσι Κάλιστον ἀλλοτρίῃ, τ' ἀλλὰ δὲ ἐσσεῖν χεῖρον.*

Hos

Hos ipse uertit hoc pacto: Nam si uolandum est ius, regnandi gratia Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

Interrogatusque cur repudiasset uxorem, Quoniam (inquit) meos tam suspicione, quam crimine iudicio care-re oportere.

Ex Suet. in Caesare.

»

Pontico triumpho inter pompæ ferula triam uerborum prætulit titulum, Veni, uidi, uici.

Ex Suet. in Caesare.

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paululum constitit: ac reputans quantum moliretur, conuersus ad proximos: Et etiã nunc, inquit, regredi possumus: quod si ponticulum trãserimus, omnia armis agenda erunt.

Ex Suet. in Caesare.

»

»

»

Tunc Caesar, Batur, inquit, quo Deorum ostenta, & inimicorum iniquitas uocat. iacta est alea, inquit.

Ex Suet. in Caesare.

Caesar, inuitis & gemētibus aduersarijs adeptus Gallias, mirabatur ex eo se insultaturum omnium capitibus: ac negante quodam per contumeliam, facile hoc ulli feminæ fore: respondit quã alludens, in Assyria quoque regnasse Semiramim, magnamque Asia partem Amazones tenuisse quondam.

Ex Suet. in Caesare.

Sæpe ex eo auditum ferunt, difficilius se principem ciuitatis, a primo ordine in secundum, quam ex secundo in nouissimum detruði.

Ex Suet. in Caesare.

Cum proficisceretur in Hispaniam contra Afranium, Petreium, & Varroñem, professus est inter suos, Ire se ad exercitum sine duce, & inde reuersurum ad ducem sine exercitu.

Ex Suet. in Caesare.

Aruspice irrisa, & sine corde exta sacro quodam nũclante, futura, Caesar dixit, lætiora, cum uellet, nec pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset.

Ex Suet. in Caesare.

K

Dicebat,

Ex Suet. in Casare. Dicebat, Syllam nescisse litteras, qui dictaturam deposuerit.

Ex Suet. in Casare. Cum, triumphans subsellia tribunitia præteriret, Pontius Aquila non assurrexit unus omnium: id adeo indigne tulit, ut proclamaret, Repete ergo Aquila a me Remp. Tribunus: nec deinde per continuos aliquot dies cuiquã quicquam pollicitus est, nisi sub hac exceptione, si tamen per Pontium Aquilam licerit.

Ex Suet. in Casare. Quidem e turba statum Cæsaris coronam laureã imposederat, candida fascia præligatam: at cum tribuni detracta fascia hominem in vincula duci iussissent, Cæsar grauius increpitos eos potestate priuauit, idque ne regnum affectare uideretur, causatus est, per illos sibi recusandi gloriam fuisse ademptam.

Ex Suet. in Casare. Cum, Africam petens, in egressu nauis prolapsus esset, uerso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa. Frontinus id factum putat in conscensu nauis, eumque dixisse, Teneo te terra mater.

Hirt. de bello Afr. & Suet. in Casare. Cum milites suos uideret expectatione hostium perterritos, pro concione dixit: Scitote paucissimis his diebus regem ad futurũ cum x. legionibus, equitum xxx. leuis armaturæ c. m. elephantis ccc. Proinde desinant quidam querere ultra aut opinari, mihi que qui compertum habeam, credant, aut quidem uetustissima nauis impositos, quocunque uento, in quascunque terras iubebo uehi.

Ex Quin. & lib. vi. Quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti uulnus ore excepti in seditione Sulpicianã, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit, aut crimen obiectum, ut Cicero, &c.

Ex Quin. & lib. vi. Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar, nam, cum testis diceret a reo femina sua ferro petita, & esset facilis

facilis reprehensio; cur illam potissimã partem corporis uulnerare uoluisset. Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & lorica haberes?

Γαῖα Καίσαρ ὅτε Σύλλα κεν ἐφ' ὄψεσιν, ἔτι μετ' ὀφθαλμοῦ ἄν
 ποιεῖ πρὸς πρῶταίς: καὶ πρῶτον μὴ ἀπειθεὶς ἀργυροῖ
 πλῆθος, κατεγέλασε τ' ἡσῶν, ὡς ἀγνοοῦντων ὄψ' ἔχουσι.
 Ὁ δὲ πλάσιον ἀμολόγησε δῶσθαι: ἔπειτα φερέμενον, ὡς
 ὡς σιωπῆν τὰ χροῖμαίσα, πρὸς τὰ ἦμα ἰσχυρὰν αὐτῷ πρὸς
 χρῆν κωμαιωμῶν, καὶ σιωπῆν: λογὸς ἢ ὁ πικρῶτατος χροῖ-
 μαίσα, ἀνεγίνωσκον αὐτοῖς, καὶ τὸς μὴ λίαν ἐπ' αὐτῶν ὄντας, ἀνα-
 δῶντας ὁ βαρβαρὸς ἐπεικέλας, καὶ μετὰ γέλωτος ἠπέει-
 λει, κρημῶν αὐτοῖς. ὁ καὶ μετ' ὄλεθρον ἐποίησεν. τ' γὰρ λυ-
 τῶν κωμαιωμῶν, ἀπλυνθεὶς, ὁ σωμαγωγῶν ἀνδραγαθῶν
 ἀσπίδας καὶ πλοῖα, σιωπῆσασε τὸς λυσίας, καὶ πρὸς ἰ-
 λωσεν. Id est,

C. Iulius Cæsar, cum Syllam fugeret, etiamnũ adole- scens, incidit in piratas Cilices: ac primum ubi pro redẽ- tione summa, quam ab eo peterent, pronunciaissent, deri- sit prædones, uelut ignaros, quem cepissent; seq; duplum daturum, pollicitus est. Deinde, cum afferuaretur, donec adferretur pecunia, imperauit illis, ut sternerent, nec sibi dormienti obstreperẽt. Eisdem orationes & carmina, que scribebat, recitare solebat. que cum illi non satis proba- rent, stupidos ac barbaros appellabat: cumque risu mini- tabatur, se illos acturum in crucem, quod & perfecit. Ap- portatis enim pecunijs, quas pirata pro redemptione pa- cti fuerant, dimissus, contractis ex Asla uiris ac nauibus, comprehendit eosdem prædones, ac suspendit.

Ἔν ἢ ῥῶμιν πρὸς Κάρταλον πρὸς ὄντονα ῥωμαίων, εἰς Ἰδεν ibidem.
 ἄλλα κεν ἄπὸ τῶν ἀρχιρωσίων κατὰ πρῶτον, καὶ πρὸς ὄψ' ἔχουσι.
 πρὸς ἰλωσεν. καὶ μετ' ὄλεθρον ἐποίησεν. τ' γὰρ λυ-
 τῶν κωμαιωμῶν, ἀπλυνθεὶς, ὁ σωμαγωγῶν ἀνδραγαθῶν
 ἀσπίδας καὶ πλοῖα, σιωπῆσασε τὸς λυσίας, καὶ πρὸς ἰ-
 λωσεν.

ὡ μὴ τὸρ, ἀρχιερεῖς ἢ ἱόν, ἢ φυγάδας ἔφεις. Id est,

Cum Romæ maximi pontificis dignitatem ambiverit, competiore Qu. Catulo, primæ apud Romanos dignitatis ac potentie viro, matri, ipsum ad fores deducenti, Hodie, inquit, o mater, aut pontificem maximum habebis filium, aut exsulem.

Idem ibidem.

Ρωμαίων ἢ τῶν μωαίων κελκῶς ἀκέραιον ὑπὸ Κλωδίου, παρατησάμενον, εἶτα τὸ Κλωδίον φθύγοντον ὑπὸ τῷ τῶν δικίων, μαρτυρῶν εἰς ἀρχιερεῖς, ὅσῳ εἶπε φαύλον παρὶ τῶν μωαίων. ἐρωτῶν δὲ τὸν κελκῶν, διατί ὄντως ἐξέβαλες αὐτῶν; ὅτι τῶν Καίσαρον, ἔφη, μωαίων ἢ ἀσβολῶν ὁρίσθησαν εἶναι. Id est,

Pompeiam uxorem, quod sinistra fama laboraret, quasi cum Clodio rem habuisset, spudiavit quidē. Ceterum cum Clodius hoc nomine reus perageretur, Cæsar citatus testis, nihil mali de uxore dixit. At, cum accusator diceret, Cur igitur cum illa fecisti diuortium? Quoniam oportet, inquit, Cæsaris uxorem etiam a calumnia puram esse.

Idem ibidem.

Τὰς Ἀλεξανδρίων πρῶτος ἀγαγώνισσος, ἐσάκευσε, καὶ πρὸς τὸς φίλους εἶπεν, ὅτι ταύτῃ τῶν ἡλικίων ἐχόν, ἐνίκησε Δαρείον: ἐμοὶ δὲ μετρητὸν ὄσῳ πῶς πρῶτος. Id est,

Cum Alexandri magni res gestas legeret, non tenuit lacrymas: atque ad amicos, Hoc, inquit, ætatis qua nunc sum, Alexander devicit Darium: mihi vero ad hunc usque diem nihil præclari facinoris gestū est. Suetonius tradit id accidisse, cum Prætor iure dicundo cōuentus obiens, apud Gades in templo Herculis vidisset Alexandri Magni statuam.

Idem ibidem.

Πολέμων δὲ αὐτὸς λυπεύον γὰρ ταῖς ἀλλεσι πρὸς ἐρχομένους, καὶ τῶν ὀλιγῶν ἀσπυρντων, εἰ ἢ ἐπὶ αὐτῷ τινος στρατός εἴσι καὶ ἀμύλλαι παρὶ πρωτείων, ἐπιπέως ἢ σπυρῶν

ἢ φ

ἢ ὀλιγῶν, μάλλον, ἀν, ἔφη, ἐβελόμην πρῶτος ἐπὶ αὐτῶν εἶναι, ἢ ὀλιγῶν γὰρ ῥώμῃ. Id est,

Cum in Alpibus oppidulum quoddam frigidum præteriret, ambigentibus amicis, an illic etiam essent seditio- nes, contentioneque de principatu, substitit, ac secum aliquandiu cogitavit: mox, Mallem, inquit, hic primus esse, quam Romæ secundus.

Τῶν ὀλιγαίων τὰ παράβολα καὶ μεγάλα πρῶτος. ἔφη, δ' εἴη, ἀλλὰ μὴ βυλθῶν εἶ. Id est,

Idem ibidem.

Facinora quæ, quoniam periculo obnoxia sunt, et magna, gerenda esse dicebat: at de his non consulandum.

Τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν βραδείως εἰς ἀντὶράχιον ἐκ βρυτῆσις κομιζομένων, λαθῶν ἀπαύσας εἰς πλοῦν μικρῶν ἐμβῶς, ἐπεχείρησε ἀσπυρν τὸ πέλαιον: συγυλζομένους ἢ τῶν πλοίων, ποικίλους τῶν κυβερνητῶν φανεροῦ ἐαυτῶν, ἀνέβῳσε, πρὸς δὲ τῆ τύχῃ, γνῶς, ὅτι Καίσαρα κομιζέις. Id est,

Idem ibidem

Dyrhachij expectabat, ut illuc a Brundisio milites mitterentur: id cum tardius fieret, clam omnibus consensu scapha exigua, tentavit transmittere pelagus: cum nauigium undis obrueretur, gubernatori, iam animum despondenti: quis esset aperuit, dicens: Confide fortuna, sciasque te Cæsarem uehere.

Idem ibidem.

Ἐπεὶ μάχης γηνομένης, νικῶν ὁ Πομπηίου, ἐκ ἐπὶ ἔπληθον, ἀλλὰ ἀνεχώρησε εἰς τὸ στρατόπεδον, τήμερον, εἰπὼν, ἢ νῦν πρῶτος τῶν πολεμίων, ἀλλὰ τὸ εἰσὸς τῶν νικῶν, ἐκ ἐχθρῶν. Id est,

Idem ibidem

Ceterum commissa pugna, Pompeius uicit, sed uictoriam non est persecutus, uerum sese recepit ad exercitum. Tunc Cæsar, Hodie, inquit, penes hostes erat uictoria, at non habent ducem, qui uictoria sciati uti.

Ἔμφαση

Idem ibidem. Ἐν Φαρσίῳ Πωμαῖος παραστρατηγικῶν τῶν φάλαγγων ἡγεῖται ἐστίναι, ἃ πρὸς ἐχθρῶν αὐτοῦ πολεμῶν παρεγγυησάμενος, ἀμαρτυρῶν αὐτὸν ἐλέγε. ἢ ἂν ἐπιδραμῆς μετ' ἐνδοξοῦ μὲν ἴσον, ἐν ῥῆσιν ἐκλυθεῖτα δὲ στρατιωτῶν.

Id est,

Cum Pompeius instructam aciem apud Pharsalum inibi consistere, ex hostem opperiri iussisset, Caesar dixit illum errasse, qui uim, impetum, ac diuinum afflatum armorum ad incurssionem paratorum mora relaxasset.

Idem ibidem. Φαρσάλῳ νικῶν τὸ ποντικὸν δὲ ἐφόδον, πρὸς αὐτὸν Ὀλίβου ἐγγράφη: ἄλλου, εἰδου, γίνεσθαι. Id est,

Cum Pharnacem primo congressu uicisset, amicis scripsit, Veni, uidi, uici.

Idem ibidem. Μετὰ τῶν γὰρ λιβύκων τῶν πρὸς τὸ Σικωῖονα φυγῶν ἐν ἡΐται, Κάτωνος αὐτὸν ἀνέλευσεν: φρονῶσι Κάτων, εἴπει, τῶ θανάτῳ: καὶ γὰρ σύ μοι ἐν σῆς σωτηρίας ἐφθόνησθε. Id est,

Posteaquam milites, qui Scipionem in Africa sequebantur, fugissent, ex Cato uictus, sibi necem Vticae consississet: Inuideo, inquit Caesar, Cato tibi mortem istam, quando tu mihi salutem tuam inuidisti.

Idem ibidem. Ἀΐσιμον, ἐν Δολοβέλλαν ὑφορωμῶν ἐνέου, ἐν φυλάτῃ ἐπὶ κελύθειον: δὲ τῶτος, ἐφῆ, ἀδελφεία τῶς βασιλέως ἐν λιπιδῶντος, ἀλλὰ τῶς ἰχθῶς καὶ ἀγρῶς ἐκείνης: δὲ εἰς Εὐρῶν, ἃ Κάτων. Id est,

Nonnulli, quoniam suspectos habebant Antonium ac Dolabellam, monebat, ut ab illis sibi caueret. At ille, non istos, inquit, metuo, rubicundos ex obesos, sed graciles illos ac pallidos, ostendo Bruto ex Cassio.

Idem ibidem. Λόγῳ παρὰ δέειπνον ἐμπροσθεν τῶ θανάτῳ, πρὸς ἀοῖς: δὲ ἀπρὸς δὲ οὐκ εἴπει. Id est,

Cum inter caenandum ortus esset sermo, quod genus moris esset optimum, incunctanter respondit, inopinatum.

Ἐπιτύχῃ Κομισίδῃ τινος τὸ σφόδρα κερῶν, ὡς φεβύμῳ τὰ ὄπλα, ἃ τῶς στρατιωτῶν ἐσυνκλιπῆσι δὲ σωφραγῶν εἰς βυλλῶν. τῆ οὐμ, ἐφῆ, ὁ Κωμισίδος εἶπεν, ὅτι μετὰ τὰ δεδωκῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι γὰρ ἐπὶ λατῶν ἐν βίῳ δὲ πολίτης ὄλησθαι ὡμ, δὲ εἰ τὴν βίοναιος. Id est,

Idem in Cas.

Cum confidius, admodum grandis natu dixisset, ideo non conuenire in curiam senatores, quod Caesaris arma ex milites timerent. Cur igitur, inquit Caesar, tu eodem metu domi te non contines? Me, inquit Confidius, senectus intrepidum facit: cum enim uita paucillum super sit, non est, cur magnopere sum sollicitus.

Ἐλβυτίῳ ἀντῶ, πρὸς τῶν πόλεων ὅλων ἀγοντι τῶ στρατιῶν, καὶ ὁ δὲ ἀπρὸς δὲ οὐκ εἴπει, ἐπὶ θεμῶν, φθίνας ὑπὸ χειρῶν καὶ ἑτέρων, καὶ τῶν φυγῶν: καὶ σωμαγαγῶν, ἐν πᾶσι τῶν τῶ σίλωαμ, ὡς ἐπὶ αὐτῶ πρὸς ἰχθῶν, τῶ τῶ Μ, ἐφῆ, νικῶν καὶ ἑσῶμαι πρὸς ἃ δὲ οὐκ εἴπει, νῶν ἡ οὐμῶν ὑπὸ τῶς πολεμῶν. Id est,

Idem ibidem.

C. Caesar, ad urbem quandam sociorum proficiscens, cum audisset Heluetios in itinere occurrere, in locum quendam munium se recepit. Ibi, congregatis copiis, instructas acie, equus ei adductus est. Hoc, inquit, post uictoriam uar in persequendis hostibus. Nunc autem irruamus in hostes.

Τὸ Διμαρχῆς Μετῆλδς κωλυόντῳ αὐτὸν ἐκ τῶ ἀκβέντων χεῖματα λαμβάνει, ἐν νόμῳ τινῶς πρὸς φερῶντος, δὲ, ἐφῆ, τὸ αὐτὸν ὄπλων καὶ νόμων καὶ ἑσῶν εἶναι: σὺ δὲ εἰ τῶς πρᾶξιμοῖς δὲ ὑποκλῶνς, νῶν μὲν ἐκποδῶν ἀνωθεῖ, παρῆσιαιος γὰρ δὲ λείπεται πόλεμος. ἔπει δὲ κατεβῶμαι τὰ ὄπλα, συμβάσεων γινωσκῶν, τότε πρὸς ἄλλου δὲ οὐμῶν.

Idem ibidem.

ἀμαρτωλῶδες, καὶ πάντα ἐφ' ἑμαυτῷ δι-
 κάωμαι ὑπέμειλον, ἐμὸς γὰρ εἰ σύ, ὅ παύσεις ὄσους ἐί-
 ληφα, ἢ πῶς ἐμὲ σπασοσάτω. αὐτίς ἡ γνῆσαιμι τὸ
 μετέλλω, ἢ τ' εἰλησῶ ἀρκυτέμῃ αὐτῶν, εἰ μὴ παύσασθαι
 παρενοχλῶ. καὶ τὸ ἐφ' ἑμὲ, μείγακω δὲ ἀγνοεῖς, ὅτι
 μοι δ' ὄσων ἄρ' ἔστιν ἢ ἐπ' αὐτῶν, ἢ πρᾶξαι. Id est,

Metello tribuno plebis, pecuniam ex acrio auferre
 prohibent, legesque pertendenti, Caesar, Non, inquit
 idem est armorum atque legum tempus. Tu, si tibi qua
 geruntur displicent, Sine te age: neque enim libertatem
 dicendi bellum admittit: ubi arma deposuero et bellum
 compositum erit, tunc redibis, si lubet, et popularia ista
 perorabis. Et haec ego tibi dico, de meo decedens iure;
 meus enim tu es, et omnes, quos de aduersa factione cepi.
 Rursus instantem Metellum interfecit, se, nisi finem
 obturbandi fecisset, serio minatus est, addens, Haud equi-
 dem te o adolescentule, fallit, difficilium mihi hoc dictum
 esse quam factum.

Idem ibidem.

τῶν ὀλιγῶν ἀξιοῦντων αὐτῶν ὄσων φορεῖσθαι, καὶ πολλῶν
 ὑπὸ τῶν πρᾶξοντων ἑαυτῶς, ἔχ' ὑπέμεινον, ἐπ' αὐτῶν, ὡς
 βέλτερόν ἐστιν, ἢ πῶς ἐμὲ σπασοσάτω. Id est,

Amicis, stipulatoribus ipsum uti iubentibus, et operam
 suam offerentibus, recusauit, dicens, Praestat semel mor-
 te oppetere, quam semper expectare.

Idem ibidem.

κατὰ βασιλέων ἢ ἀλλ' ἄλλους αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν, ἐπὶ λα-
 μίαν αὐτῶν ἀσπάρσασθαι βασιλέα, ἢ ἡ δὴ μὲν δὴ παρὰ
 χεῖρας, ἀχθεδὲς ἐκείνῳ, ἢ ἐφ' ἑμὲ βασιλεύς, ἀλλὰ
 Καίσαρ χαλεπεῖσθαι. Id est,

Alba Romam descendentem, ausi sunt, Regem salu-
 tare: tum quidem, Populo conturbato, ipse indignatus,
 Caesarem se, non regem uocari dixit.

Καίσαρ

Καίσαρ γὰρ ἐπ' ἑμαυτῷ ἑπιπέσει γενόμενος, τὸς τε
 κείνους νεκρῶς ἡδὲ τ' ἐπολεμίων εἰδὼς, καὶ τὸς ἐπικτεῖνο-
 μένους, ἐπ' αὐτῶν ἄρ' ἐπ' αὐτῶν: Ἔδοτο ἐβόλῃσιν αὐτῶν, εἰς τὸ τὸ μὲν
 ἀνάγκης ὑπέμεινον, ἢ τὰς Γαίους Καίσαρ ὁ μέγιστος πολέμους
 καὶ ὄσους εἰς πρᾶξαι μὲν τὰ πρᾶξαι μὲν αὐτῶν, καὶ κατὰ λα-
 μίαν αὐτῶν, ταῦτα φησὶ πολλῶν ἑσθίων τὸ ἄμαρτωλον ἔ-
 μοι δὲ ὄσων ἄρ' ἔστιν ἢ ἐπ' αὐτῶν, ἢ πρᾶξαι. Id est,

Idem ibidem.

Caesar castra Pompei ingressus, cum hostium cadaue-
 ra in specisset, et alios, qui necarentur, gemitu edito;
 Hoc, inquit, ergo uoluerunt, ad eam me necessitatem
 compulerunt, scilicet, ut C. Caesar, qui maxima bella fe-
 liciter confecissem, dimisso exercitu, condemnauer. Haec
 Afbnius Pollio Latine tum Caesarem pronunciaffe, post au-
 tem Graece scripsisse ait.

τῶν ἀεὶ φόβου φεύγοντα λέγειται κατὰ τῶν ἐκ τῶν αὐχένων
 ὄσων, ἀναφύσσει καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπ' αὐτῶν εἰς ἡμῶν τοὺς πολέμους. Id est

Idem ibidem.

Caesar aquiliferum fugientem, fertur, collo corre-
 ptum conuertisse, ac dixisse; Hic sunt hostes.

Ἐν μετὰ ἡ μάχῃ πρὸς τὸν Μουνοῦδιον Καίσαρ ἐβόλη-
 βομηνὸς ὄσων τὸς ἑαυτῶν, καὶ κείνους αὐτῶν ὄσων, ἐβόλα δὲ
 τ' ὄσων, καὶ τ' ἄλλων δὲ αὐτῶν, εἰ μὴ δὲ αὐτῶν ὄσων.
 λαβόντας αὐτῶν, ἐγχεῖσθαι τοῖς παλαιατοῖς. Id est,

Idem ibidem.

In magno prelio ad urbem Mündam, Caesar, cum pelli-
 suos uideret, et egre resisteret, per ordines et arma di-
 scurrens, uociferatus est ad milites; Ecquid uos pudet?
 quoniam uos imperatorem uestram corripitis, et in manus
 puerorum traditis?

Ἀπὸ τῶν μετὰ τὴν μάχην πρὸς τὸν Μουνοῦδιον, πρὸς τὸς
 φίλους ἑαυτῶν, ὡς πολλοὺς μὲν ἀγνοῦσθαι πρὸς τὸς
 νῦν ἢ πρὸ τῶν πρὸς τὸν ψυχῆς. Id est,

Idem ibidem

L Discie

Discedens a pugna Mundenſi, ſuis dixit, ſede uictoria ſepe, tunc uero primum de uita ſua dimicaſſe.

Idem ibidem.

Εν ſυναλωτῶν τιμᾶς τινᾶς ὑπερφουῖς αὐτῷ Ἰφιφῶ μὲν ὄντι κλεινὰ τῶ, ſυνοπλῆς μᾶλλον, ἢ πρῶτος τᾶς τιμᾶς Δειδοῦ.

Id est,

Cum eſſent in ſenatu honores ſibi immodici decreti, reſpondit eos honores diminutionem potius, quam additionem requirere.

Idem ibidem.

Διαβαλλόντων τινῶν Βρότον, προτιμῆνους ἢ δὴ τῆς ſυναμοσίας, ἢ προσίτητον, ἀλλὰ τῷ ſώματι τῆ χειρὸς ὀργῶν, ἐφῆ πρὸς τῶς διαβαλλόντων. Αναμὲν τῶ τῶ Δείμα Βρότον.

Id est,

Quibusdam accuſantibus Brutum, iam tum conſpiratione ea gliſcente, animum non aduertit, quin et corpus ſuum manu tangens, delatoribus dixit, Hæc cutis Brutum expectat.

Idem ibidem.

Εἶχε γὰρ τῶ τῶ τῶς ὁ Καὶ τῶ Καόςτων, ὡς πρὸς οὗς φίλος εἶπῆν ποτὲ. Τιφαιεται βαλόμῶτος ὑμῶν Καόςτων, ἐμοὶ μὲν γὰρ ἂ λῆαν ἀρεόνας, λῆαν ὡ γρὸς ἄν.

Id est,

Suſpectus Caſari Caſius fuit, adeo ut ad amicos aliquando dixerit. Quid uobis uidetur Caſius? mihi quidem non admodum probatur, nimis enim pallet.

DE C. IULIO CÆSARE.

Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Caſare et ipſe ita iudico, et de hoc huius generis acerrimo eſtimatore ſepiſſime audio, illum fere omnium Oratorum Latine loqui legantiſſime, nec id ſolum domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum et Mutiorum familijs audiebamus,

Ex Cic. in Brut.

mus, ſed, quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfectæ illa bene loquendi laus, multis litteris, et ijs quidem reconditis et exquisitis eſt conſecutus, &c.

Sed perge Pomponi de Caſare, et redde que reſtant: Solum quidem, inquit ille, et quaſi fundamentum oratoris, &c. Caſar autem rationem adhibens, conſuetudinem uitioſam et corruptam, pura et incorrupta conſuetudine emendat. itaque, cum ad hanc elegantiam uerborum Latinorum, quæ etiam ſi Orator non ſit, et ſi ingenius eluſ Romanus, tamen neceſſaria eſt, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum uidetur tæquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo cui debeat cedere: ſplendidam quandam, minimeque ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, et generoſa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius, &c. atque etiam Commentarios quosdam ſcripſit rerum ſuarum, ualde quidem inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, et uenusti, omni ornatu orationis tanquam ueste detracta, ſed dum uoluit alios habere parata unde ſumerent, qui uellent ſcribere hiftoriam, ineptis gratum fortaffe fecit, qui uolunt illa calaminiſtris inurere, ſanos quidem homines aſcribendo deteruit, &c.

Quid? Oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt: quis ſententijs aut acutior, aut crebrior, quis uerbis aut ornatiore, aut elegantior?

Quid noſter hic Caſar: in omne nouam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope ſingulare? quis unquam res præter hunc Tragicas pene comice, triſtes remiſſe, ſeueras hilare, forenſes ſcænicæ prope uenustate tractauit: atque, ita, ut neque iocus ma-

Ex Cic. in Brut.

Ex Cic. ad Cor. Nedo. apud Suetonium in Cæſ.

Ex Cic. lib. iij. de Orat.

gnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facietis minueretur.

Ex Cice. lib. j. offic.

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor, sale ueo conditus, & facietis Caesar.

Ex Suet. in Caesare.

Reliquit & rerum suarum Comētarios Gallici, ciuiliſque belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est. alij enim Oppidum putant, alij Hirium: qui etiam Gallici belli nouissimum, imperfectumque librum supplenerit. Paulo post: Pollio Astinium parum diligenter, parumque integra ueritate compositos putat, cum Caesar pleraque & quae per alios erant gesta, temere crediderit: & quae per se, uel consulto, uel etiam memoria lapsus, perperam ediderit, existimatque rescripturum, & correcturum fuisse.

Ex Quint. lib. x.

C. uero Caesar si tantum foro uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat: exornat tamen haec omnia mira sermone, cuius proprie studiosus fuit, elegantia.

Ex Quint. lib. x.

Quid tantum noceret uim Caesaris, asperitatem Caelij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui quibusdam in locis assumere?

Ex Quint. lib. xij.

Hinc uim Caesaris, indolem Caelij, subtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpicij, acerbisatem Cassij, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalle, sanctitatem Calui reperiemus.

Ex Tacit. in dialoꝝ de Orat.

At tristior Caluus, numerosior Astinius, splendidior Caesar, amarior Caelius, grauior Brutus, uehementior, & plenior, & ualentior Cicero.

Ex plut. in Caesare.

Δεχεται ἡ ὄψις πρὸς λόγους πολλῆς ὁ Καίσαρ αἰετα, καὶ εὐπενία, ὁ δὲ Σίμων ἀπὸ τῆς φωνῆς, ὡς τὰ δευτε

Δεχεται πλὴν ἀδ' ἄγχι τὸς ἔχει, &c. Id est, fertur ad ciuiles orationes Caesar & natura aptissimus fuisse, & plurimum in ea re opera posuisse; ut haud dubie secundum laudis locum tenuerit.

Εὐ ἡ ὄψις πολλῆς ἔχει, ὁ δὲ λόγος πρὸς τὸς σπουδαίους αἰετα ἰσχυρῶς. Id est, Ceterum Romae reis defendendis, gratiosum sereddiddit.

Ex Plut. in Caesare.

Ac mihi ex Graecis orationes Lysiae ostentat, ex nostris Gracchorum, Catonisque, quorum sane plurima sunt circumcisae & breues. ego Lysiae Demosithenem, Aeschinem, Hyperidem, multosque praetera: Gracchis, & Catoni Pollionem, Caesarem, Caelium, imprimis M. Tullium oppono cuius oratio optima fertur esse, quae maxima.

Ex Plin. lib. j. epist.

Sed ego uerear ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Caluum, Astinium Pollionem, M. Messallam, &c. Diuum Iulium, Diuum Augustum, Diuum Neruam, Ti. Caesarem, &c.

Ex Plin. lib. v. epist.

FINIS.

L. VETI

VETERVM GALLIA LOCORVM, POPVLORVM,

VRBIVM, MONTIVM, AC FLVIVIO-

rum Alphabetica descriptio, eorum maxime, que apud Cæsarem in Commentariis sunt, & apud Cornelium Tacitum: auctore Raymundo Marliano viro clarissimo & sui tēporis eruditissimo.

GALLIA, in Commentariis Galliam in tres partes diuidens, loca Gallie provincie, à Romanis tunc possessæ Britannie vterioris, quam Angliam dicimus, Hispanie etiam ceterioris, ac populorum cis Rhodanum, transque Rhenum flumina sitorum annectit, qui omnes lingua, institutis, legibusque inter se etiam tunc differabant.

Aduatici, Belgarum populi, regni Eburorum (nunc Leodensium) finitimi: ac Nervii (nunc Tornacensibus) proximi: habebant amplum, & in altissimis rupibus oppidum. Forte nunc, ut quibusdam videtur, est oppidum appellatum Beaumont, vicinum Thuduino, in finibus Hannonie. Hos ex allusione vocabuli complures credunt esse eos, qui Doua-cum, Atrebatensis diocesis oppidum, non longe à Camera-to vrbe distans, incolunt. Hi Aduatici ex Cimbris, Teutonisque prognati erant, qui Transsibhenani fuerunt. Sed magis coniectura est, Aduaticos fuisse eos, qui hodie Gallicam Brabantiam, vbi oppidum Niuella est, partemque Hannonie circa Cannetum montem, & Bintiū oppida Cameracensium diocesis, finitimaque his loca extra Francorum regnum inhabitant; vbi locus quidem in vici formam redactus est fere desertus. cuius nomen Gallica lingua vereri satis alludit, & monumenta adhuc quædam præclara vetustatis visuntur. Hi Besseduenses dicti. Vide de his apud Cæsarem, pag. 43. 50. 51. 110. 123.

AEdui,

AEdui, populi finitimi sunt Aruernis Biturigibus, Sequanis ac Sebusianis, inter Celtas. Hi adhuc nomen prisicum Latine retinent, inter Burgundos nunc nominati. nec citra Ararim flumen (qui nunc Saona appellatur) aliquos habet fines, nec hodie sunt Sebusianis finitimi. In ducatu Burgundie, & Francorum regno siti. Ciuitas horum AEduorum episcopalis est, in provincia Lugdunensi. pag. 21. & alibi sæpe.

Agadicum; inter Celtas oppidum, Senonibus, Parisiis, Velauno auno oppido Senonum, Genabo Carnurū oppido; & Nouioduno, Auaricoque Biturigum oppidis proximum, in regno Francorum situm. Prouin. Gallicæ. pag. 145. 152. 177.

Agrippinam, quæ nunc Colonia dicitur, archiepiscopalem inferioris Germanie Vbiorum urbem ad ripas Rheni citerioris sitam, non meliorat Cæsar, sed Tacitus: in qua gente Agrippinam, Claudij Cæsaris coniugem, Nenorisque matrem natam esse, ac veteranos, & coloniam illuc deduci imperasse, Vbiorumque gentē Rheno transgressam, aum eius Agrippinam in fidem suā accepisse, ac eam urbem fatali igne paullo post consumptam refert; in qua capitolium, & loca, ac ædificia fuere, & ritus, ad Romanorum instar. Ex his adhuc non omnia periere.

Aldua (dubis), Cæltarum est fluuius, Gallicæ, Le Doux, oriens circa montem Iuram, Sequanos ab Heluetiis diuidens; lapsusque per comitatum Burgundie, montem Bellicardum, Insulam, ac Clarauallē castella perluit; ac urbem Bisuntinam nunc interfecat, dehinc, Dolum oppidum præterfluens, eirea Viredunum Castrū nō longe à Cabillonensi vrbe Arari fluuiō, cui nunc Saona nomen est, miscetur, & Dubius nunc vocatur, ad Sequanos profus pertinens. pag. 23.

Alexia, inter Celtas oppidum Mandubiorum; in ducatu Burgundie, sinibusque AEduorum: non longe à Lingonibus, in vici formam redactus, nomen retinens, a quo etiam hodie, ut plerisque placet, magna pars eius regionis Alsetum nuncupatur, nec longe distat à vico, qui Flauiacum appellatur. In cuius Alexie expugnatione nonnullæ monitiones in floribus hlij formam Cæsaris iussu, ut ipse scribit, factæ sunt. pag. 23.

Allobroges, erant populi citra Rhodanum fluuium, & Le-

mani lacus ripas, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos: Genetivam oppidum, ubi sollemnes nundinæ nostræ ætate celebrantur in Sabaudia, locaque finitima incolentes, qui etiam fuerunt finitimi Vocontii populis, propinqui Centronibus, nunc Tarantasis, ac trans Rhodanum vicis & possessiones habebant, circa regionem, quæ hodie Bressa dicitur, ad ducem Sabaudia spectans, quàm fluvius Indis irrigat, citra Ararim flumen. Hos memorat Iuvenalis satyra prima, & Sallustius in Cæcilinæ historia, referunturque in epistola Planci inter familiares Tullij, quæ incipit, Numquam mehercule. Allobroges enim, qui eis Rhodanum habitabant, finitimi erant Gallia, Prouinciæ Romanorum, propter quod cum Romanis paulo ante bello contenderant, ac nuper pacati erant. Inde constat Delphinarum fuisse, tunc ex parte Gallia prouinciæ, quæ Romanorum erat, quæ esset finitima Allobrogibus. Fuisse item partem Allobrogum, inter quos fuit Vienna ciuitas metropolis, secundum Strabonem. Hi sunt hodie Sabaudenses appellati, quibus dux præest, vetustate imperij, & nobilitate generis longe clarissimus. Caput gentis Taurinum. Nam Vercellas in dotem eius maiores à Vicecomitibus habuere, pacis admodum studiosi. pag. 57.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Cæsar ex Italia in Galliam v. legiones transduxit per fines Centronum, qui hodie Tarentasi nominantur. Hæ Græci dicuntur, quibus vulgo mons Cæstus, seu Cierum nomen est, quæ & Pœnina, vt quidam volunt, dicuntur, quod Hannibal Pœnus his in Italiam penetrauerit. Tacitus autem Pœnina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniam iter est, designat. Aliæ erant Alpes, quas Summas Cæsar appellat, quod inter omnes magis eminent, quarum iter patefieri volebat, quo magno cum periculo, magisque cum portoris mercatores ire conueniant, pro vima Veragris populis, quorum vicus erat Æthodorus, nunc D. Mauritius dicitur. Harum vnam diocesis Augustiensis, D. Bernardi montem vulgus nominat. Alteri Sedunensis diocesis mons Bnga nomen est. Sunt & Alpes, quas Cornelius Tacitus, & veteres dixerunt maritimas. Hæ in Prouincia Hebrudunensi, locique Ligustico mari finitimis consistunt, quæ ex Italia iter erat ad aggrediendam Narbonensem

provinciam. Alpes item fuerunt, quas idem Tacitus, & præfati dixerunt Rheticas, à Rhetis populis, qui, ex Tusciam profecti, duce Rheto, ea loca tenuere, forsitan dictæ. Hæ agro Tridentino adiacent, & Veronenſi, quibus ex Italia in Suediam, & Austriam iter est. Fuerunt & illæ, ex quibus Rhenus inter fines Sedunensis, & Curiensis diocesium oritur, quas Lepontias Cæsar, & alij præfatos appellauerunt. Nunc D. Gothardi, ac D. Nicolai dicuntur, quas Gothias esse quibusdam placet, quibus in loca Rheno, Oceanoque finitima ex Italia aditus est. Iulias præterea Alpes memorat Tacitus, quas sentit esse proximas Rhetis, quæ forte ex Italia per Taruſinam urbem in Styriam, & Austriam iter est.

Ambarri, inter Celtas, necessarii erant, & consanguinei Aduorum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Nonnulli autem, quod fuerint Niuernenses Al duis finitimi, siue pro parte Bituricenses, allusione vocabuli, quo ætas nostra vititur. Ambarrios etiam (aut potius Ambactos) dicimus ciuitatum clientes, seu adherentes. Oppidum Ambarrorum pagus Semarius, siue mons Barri dicitur. pag. 7.

Ambiani, Amiens vulgo, in Picardia posita. Hac Rex a Duce Burgundia reperit. pag. 37-43.

Ambibaretii, erant populi, in quos Cæsar huiusmodi causa C. Amistium Rheni cum legione vna in v. 11. Commentarij sine misisse commemorat. & forte erant Ambianenses, vel aliqui his proximi, vt eos, Atrebatenses, & Morinos finitimos in fide contineret. Non enim est ver simile, quin aliquam legionem illic collocauit, vt superioribus annis consueuerat, de qua non constat, nisi de hac intelligamus. pag. 196.

Ambibarij, populi Celrarum, inter Armoricas ciuitates, Oceanum attingentes, finitimi Rhedonibus, & Lemouicibus, circa Britanniæ ceteriorem, & Normaniam, in regno Francorum fuit. pag. 188.

Ambiliates, populi inter Celtas, Lexobij, Nannetibus, Diablintribus, & Orlisim proximi, in Britannia ceteriore qui oppositi sunt Angliæ, in regno Francorum fuit. Dauranches Gallis. pag. 58.

Ambuariti, qui Beuuni, siue Brabantini inter Belgas populi

puli erant, citra Rhenum, & Mosam, flumina. Ad quos prædandi, frumentandique causa partē equitatus miserat Visigotes Germani, & Tencheri populi, qui cis Rhenum transcurrentes finibus suis Menapios (nunc Iuliacenses) expulerant. Inde coniectura est, hos Ambiaturos incoluisse eam Ducatus Brabantie partem, in qua Buseudicis, Breda, & Bergæ oppida, Leodiensis diocesis & Antuerpia oppidum; Cameracensis diocesis existant, Nussitque, & Geldria ceterior sitæ sunt. Circa quæ loca per Campaniam Brabantie vsque Tungras oppidum prope vsque Leodium, vt plerisque placet, mare Oceanum pro tendebatur. pag. 73.

Anartij Populi, trans Rhenum, & Danubium, cuius ac Hercyniæ sylvæ, quæ ingens erat sylva Germaniæ, & Dacis finitimi erant. Qui Daci, vt plerisque placet, pridem partem habitabant Pannoniæ. pag. 135.

Anaclites, Populi in Anglia, Trinobantibus, Bibrogis, Casis, & Cenimagnis proximi. pag. 107.

Andes, populi, inter Celtas, Curiosolitis, Venetis, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac ducatu Bituricensi, Oceanoque proximi, quos Ligeris flumen alluit. Ciuitas est, inter Galliarum primarias, Andeganensis dicta, in prouincia Turonensi, & Francorum regno sita, ducatu titulo insignita. Hinc in Regno Neapolitano Angioni dicta, quod ad illam familiam Regni iura deueniunt. quæ mox Reges Francorum ex testamento Rhenati ultimi sibi adsciuerunt. pag. 149.

Ansuarios, Germaniæ inferioris populos, proximos Phrysiis, pulsos a Causis, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Antona, in Anglia fluius. Tacitus.

Antuates, populi citra Rhodanum, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos, finitimi Allobrogibus, & Geneuæ oppido, ac Galliarum Prouinciæ Romanorum proximi. Huius nominis adhuc existat vicus, & Præfectura quædam monachorum inter Geneuam, & Delphinatum, qui est Geneuensis diocesis. Videntur tamen, secundum Cæsaris descriptionem, Antuates magis fuisse inter Allobroges, & vicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunensis diocesis nomen est. Hos quidam hodie Vantuates appellant. pag. 53.

Aquitania regionum latitudine, & multitudine hominum ex tertia parte Galliarum existimanda est; hanc Garumna flumina

a Cælis diuidit, quæ & oceanum mare attingit. In hac sunt metropoles Burdegalensis, Auxitana, earumque suffraganeæ pars item aliarum metropolium extra terminos eodem sitarum. Quæ tamen Aquitanie attribuantur. Guianam hanc Galli hodie nuncupant. Hæc cum olim à Regibus Francorum Ducibus Normanniæ transita esset, qui postea regnum Angliæ occuparunt, cum illam post varias cōtentiones c. & l. x. amplius annos Angli tenuissent, Caroli v. r. auspiciis tandem ad Francos rediit. In hac cum alij principatus celebres sunt, tum Faxensis, quorum princeps Nepos ex sorore Ludouici x. r. qui nunc rerum in Gallia potitur, victis apud Rauennam Hispanis memorabili prælio, vitam cum principatu amisit. Sicque eius oppida ad Regem, nullis relictis heredibus, redierunt, sorore superstite, Ferdinando Regi nupta. pag. 2. 65.

Arar, Celticæ fluius est, nunc la Saone. Oritur in diocesi Tullensi, sinibusque Burgundiæ, & Lotaringiæ, non longe a monte Vogeso, quo Mosam flumen profluit. Intersecat eum eam Burgundiæ partem, quæ Imperatoriæ tum eam, quæ Regiæ dicitur. Illi Comes, vt hodie loquuntur, huic Dux, a Francorum Rege institutus, præerat, qui tamen, mortuo Carolo Philippi, ab Heluetiis occiso apud Nanceum, ad supremum ius regium adscriptus est, vt nullus adhuc Burgundiæ Dux sit, sed Comes tantum. Intersecat Gabillonem, ac Mariconem ciuitates, tunc Aduorum oppida. Prolapsus ad Lugdunum urbem, Rhodanum influit. Quum fluium Virgilius in Bucolicis. Lucanus in primo, & Tibullus elegia sua v. r. memorant. pag. 8.

Arduenna silua omnino in Belgis totius Galliarum maxima, atque ingens, a Rheno fluiuo per fines Treuironum ad Nervios (nunc Tornacenses) & initium Rhemorum pertinens, millibus passuum amplius in longitudinem patet. Attingit enim Menapios, (nunc Iuliacenses) Aquisgranum oppidum, Eburones, (nunc Leodienses, Condruos, Aduaticos, qui erant pars comitatus Hannoniæ, Lucemburgensem, Bullionensem, Barrensem, Lotoringum, Linburgensem; Ducatus, Eithiam, & Comitatum Namurcensem, Merensium, Mogantiaorum, Constituentiæ, & Vbiorum, nunc Colonienfium, & Catalaunæ diocesis fines, in qua sunt vici, castella, & oppida multa, ac cō plures

plures insignes Abbatia: præsertim ordinis D. Benedicti, scilicet Dni Huberti, Leodiensis diocesis: Dni Cornelij, Coloniensis diocesis: cuius silua extrema pars versus Belgas sunt Mosæ, & Scaldis fluij. Scaldis vero Mosam influit, qui fluij, & silua nomen retinent præsum, hac etiam tempestate. pag. 91. 137.

Artemici, populi, vel Arromici, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum fluiuium finitimi Voleis, non longe à Gabalis, Aruernis, Heluis, Ruthenis, Massiliensibus, & Cadurcis. Hos coniectura est fuisse Arromicorum populos, quorū civitas est, episcopalis, & prouincia Viennensis, in finibus Galliarū prouincia Romanorum, quos Auaracensis dicimus, vbi principatus est, Francorum Regi non subditus, Armeniae vulgo dictus. Horum princeps, Iacobus nomen, cum à Florentinis in Italiam accessisset effectus Ioannem Galearum, Mediolanensem Ducem, apud Alexandrinam magno prælio victus, & cæsus est. pag. 181.

Arenaci, inter Coloniam, & Traiectum, vrbes episcopales, locum ultra Nouesium, Rheno adiacentem, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Armoricae ciuitates postea erant in vltimis Galliarū finibus, Oceano coniunctas, ex quibus fuere Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osissimi, Lemouices, Vnelii populi, oppositi Angliæ, Britanniarū citerior, & Britonans appellata, cui Dux olim, Regi subditus, præfuit, nunc ex matrimonio Annæ, Ducis olim filia, ad Regem redacta. pag. 188. 214.

Aruerni, populi inter Celtas, finitimi Aeduis, Biturigibus, ac Borbonensibus, nec longe à Lemouicibus, nomen retinent. Ducatus est, cuius titulus Duci Borbonij adscribitur. In Francorum regno siti. Hos memorat Lucanus in primo. pag. 19. 30. 150. 151.

Afciburgium, oppidum Germaniarū, non longe à Rheno fluuiio, & cis eum inter Geldoban, & Vetera castra situm, Nuscæ, & Cleuensi ducatu proximum, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Attyrgion olim ab Vlyssæ. quorundam opinione, nuncupatum.

Atrebatenses, inter Belgas populi finitimi Ambianis, Tornacensibus, & Morinis, partem Picardiarū continent. Ciuitas est nomen,

nomen adhuc retinetur in prouincia Rhenensium. Regem agnouit. Arias hodie vulgo nuncupatur. In hac laudatissima texuntur aulae. pag. 37. 43.

Auaticum, erat oppidum Celtarum maximum, munitissimumque, in finibus Biturigum, agri fertilissima regione, fere ex omnibus partibus flumine, & palude perpetua circumdatum, trans Ligerim fluiuium, habens vnum, & perangustum aditum, proximum Nouioduno, oppido Biturigum, ac Renabo oppido Carnurum, & Velauduno, oppido Senonum, in Francorum regno situm: Burges, vel Viarons, à Gallis appellatum. pag. 153.

Auenticum, Heluetiorum caput fuisse, testis est Tacitus: Ammianus Marcellinus scribit, suis quidem temporibus desertam ciuitatem, sed non ignobilem quodam, ex ædificiis semirutis colligi. Hodie late partes ruine visantur, & retinet patria lingua præsum nomen Auenche. Vicus in agro Vautuatum.

Aulerci, populi erant inter Celtas, Aduorum clientes, de Angedunt, siue Rhoanum. pag. 188.

Aulerci, item populi, inter Celtas, ex ciuitatibus maritimis Oceanū attingentibus, quæ Armoricae appellantur, proximi Rhedonibus, Sefuuis, Curiosolitibus, Osissimis, Vnelis, Veneris, ac Cenomanis in prouincia Turonensium, & Francorum regno siti, quos nonnulli Aurelianenses esse opinantur. Sed illi prouinciæ sunt Senonensium. pag. 52.

Aulerci, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexouis, ac Velocassis. pag. 62.

Aufci, populi in Aquitania, proximi Garumnis, Vocatibus, Tarusatis, Sontiatibus, Cocofatibus, & Hispaniarū citerioris, in regno Francorum siti, quos coniectura est fuisse Aucitanos, seu Auxitanos. Ciuitas est metropolis. Hi sunt Aquitanorum clarissimi, quorum vrbs opulentissima Heluicubenum, vt refert Pomponius Mela. pag. 67.

Axona, inter Belgas fluuius est, in extremis Rhemorum finibus, quo pedibus vada transitus est. La Dille vulgo dicitur. In huius fluminis transitu Germani ab insipientibus Gallis magnum incommodum accepere, fere 11 x. millibus passuum ultra Rhemos, Laudunensem, & Rhemensem diocesium

cesum partiens. Gallicæ Auax nunc dicitur, prope oppidum, quod vocatur Gallicæ Latonio pag. 38. 40.

B

BACINIS, sylua ingens trans Rhenum, Suetos a Cheruscis pro natuo muro diuidit: nunc, vt opinio est, Nigra sylua dicitur, non longe a Friburgo oppido, & Badensi agro, inter Athesin, Rhenum, Neccarum, Moganum, & Danubium, Germaniæ flumina, Hercyniamque syluam, & Hassiæ, regionis Germanicæ, montes pag. 128.

Bataui, populi inter Belgas. nam Mosa flumen, parte quadam ex Rheno recepta, longe fere ab Oceano lxx millibus passuum, quæ appellatur Vualis, insulam efficit Baranorum, in Oceanumque insitit. Hi hodie, vt plerisque placet, Hollandi dicuntur, diocesis Traiectensis, propinqui Phisicæ: & ducatu Geldriæ, ac mari Oceano finitimi. Hos memorat Lucan. lib. i. Hi a Caris, populis transhenanis, Cheruscis, & Ligis Pannoniæ populis vltra Hercyniam syluam finitimis, Hermundanis orti dicuntur, & seditione domestica pulsati, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, simulque insulam, inter vada situm occupauerunt. Quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum, ac latera circumluit, vt refert Cornelius Tacitus, dicens, apud Batauos fuisse olim lucum sacrum, qui, vt coniectura est, hodie in finibus vici Haghæducis in Hollandia existat. nec longe, secundum Tacitum, est insula, nomine Mona, vnde forte Monachum oppidum, vel Monasterium ciuitas Episcopalis est, pag. 73.

Barauodurum inter Coloniensem, & Traiectensem, vrbes episcopales, locum vltra Nouesium, in finibus ducatus Cleuenensis situm, Rheno adiacentem, Belgis adscribendum, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Belgæ, populi multarum ciuitatum, oppidorum, ac locorum, mari Oceano, Rheno, Metrona, & Sequana fluminibus includuntur. Horum plerique ortia Germanis, Rhenu antiquitus transductis, Gallos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu nunc sunt valde culti, humani, & satis effeminati cõtinuque sunt apud eos mercatores, quo per arates, cõmerciaque mores hominum mutati constar. In his sunt metropoles, Treuerensis, Colonienensis, Magutina, Rhemenfis, cum earum

suffra

suffraganeis, intra Oceanum mare, ac eadem tria flumina cõstitutus item Brabantia, Flãdria, Hollandia, Geldrie, ac Phisicæ pars tota Picardia, Hannonia, Iuliacum, Virtutũ comitatus, ac Cãpaniæ maxima portio, sylua Arduenna vniersa, cũ singulis sibi adiacẽtib, & ea inclusis populis, ac locis, & plerique Principes, tum profani, tũ sacri, Ducẽsque, & Comites, ciuitateque, quarum multæ liberæ, suoque iure agunt, aliæ Francorum Regi obtemperant. Quod superest, Imperatorias partes sequitur. In his sunt tres Imperatorũ electores, sunt & Francorum Regis, quos Pares vocant, ferme omnes. Imperator certe, & Rex in Belgis coronatur, cõsecratur, & inũgitur alter Aquisgranis, alter Rhemis. Hos memorat Lucanus in primo. In his Belgarum clarissimi erant Treuĩti, quorum vrbs opulentissima Augusta, vt refert Pomponius Mela, quæ nunc ignoratur. In Belgica autẽ à Iulio Cæsare, vsque in tẽpus inclinantis imperij legatum Romani diutius habuerunt. Nũc vero vice proconsulum, & legatorum, Romani pontificatus monarchia existat, & legatos natos, & primates habet, quibus subsunt episcopi, ad instar præsidis prouinciæ instituti. Sunt & Collectores, quos prisca ætas, Questores appellauit, atque Reges, & Principes, qui, velut Censores, decreta Pontificis maximi, & censuras reuerenter exsequuntur. Huic singuli obedientiam exhibent, & ad eum in causis maioribus recurrunt, quas ad ipsum assidue deferunt, pag. 235. 38.

Belgium, erat Belouocorum ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudine præstans, in qua Cæsar interdum hyemauit, ac plures legiones eius aliquando illic in hybernis fuere: nomẽ adhuc retinet. Diũtum etiam videri potest Belgium, pro Belgarum regione: vt apud Liuium Samnium regione: pag. 102.

Bellocaffi, populi inter Celtas, proximi Lerobis, quos, opinio est, esse Baiocenses. Eorum ciuitas est episcopalis in prouincia Roromagensi, & ducatu Normanniæ, & regno Francorum sita, pag. 188.

Bellouaci ciuitas est episcopalis, in prouincia Rhemenfis, ac Francorum regno sita. Hodie, Beauuoisin, pag. 36. 38. 41.

Berthasios, Germaniæ populos, inter Belgas, proximos Caninesatibus, Baratiis, Tungris, ac Marsacis, Traiectensẽs superiores

riores fuisse coniectura est, ad vtranque Mosæ fluminis ripam cis Rhenum sitos, in diocesi Leodiensi. Hos Cæsar non memorat, sed Tacitus.

Bibracte, oppidum Æduorum in Celtis, longe maximum, ac copiosissimum, & maxime apud Æduos auctoritatis: in quo totius Galliae concilium Cæsar indixit, ius dixit, & sepe hymavit: In Francorum regno situm, in forma turis redactum, & in radicibus montis, non longe ab Ædua ciuitate, positum, nomen retinet. pag. 14. 176.

Bibrax, oppidum Rhemorum, in Belgis, vltra Axonam flumen, nec longe ab eo: quod flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo pons, in Francorum regno situs, nunc nauis; & interdum vado transijcitur. Portus præseum oppidi nomen Latine retinet. pag. 38. 81.

Bibroci, populi in Anglia, mari proximi, & Cassis, Anaclitibus, Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segontiacis. pag. 181.

Rigerrones, populi in Aquitania, proximi Tarbellis, Vocatibus, Tarusatis, Sontiacibus, & Hispaniæ ceterioris, in Fræcorum regno siti, Comiti de Fuxo subditi. Vbi comitatus est, in Vasconia consistens. Nomen retinent, vbi Turia est, & castrum Begora, & episcopatus Bicterenfis provinciae Narbonensis. Hinc profectus vir fortis, Enequus nomine, regnum Navarre constituit, pulsusque inde Mauris, successoribus suis, regnum per manus reliquit. pag. 67.

Bingiam, nunc Pingiam, Germaniæ oppidum, Belgis adscribendum, inter Maguniam urbem, & Cöfluentiam oppidum eis Rhenum, eius ripis finitimum, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Bituriges, populi inter Celtas, eorum fines ab Æduis, quorum erant in fide, Ligeris fluminis diuidit, proximi sunt Aruernis. x. x. i. urbes eorum vno die incenderunt, vt Cæsar comitatu, & pabulatione prohiberet. Ciuitas est metropolis, retinens nomen. Carolus v. i. qui, pulsus Angliis, Francorum regnum restituit, cum nihil ferme aliud esset, quod in Gallia retineret, occupantibus Anglis omnia, Bituricensis Rex in desertum appellabatur, in regno Francorum sita. Hos memorat Lucanus lib. i. pag. 149. 200.

Blannonij, (Brannonij magis legitur) populi inter Celtas, proximi

proximi Segnisanis, Ambuaritis, ac Æduis, quorum clientes erant, qui fuerunt forte & Brannouices, qui dicuntur a Galilis de Bianco: pag. 187.

Boij, populi Transrhenani, Franconiae, Alpibus, Italiae, Sueuis, Australibus, ac Danubio flumini proximi. Qui in agrum Noricum trahebant, Noricumque oppugnauerunt, expulsi, vt coniectura est, Noricis: quorum Noricorum adhuc pars, ritas Danubium, non longe ab ortu eius, & Aethes fluminis sita, Noricus ager appellatur. Boiorum pars, Æduis Cæsarem deprecantibus, deuictis Heluetiis, quorum in societate domo excellerant, in finibus Æduorum a Cæsare sunt collocati. Vbi Gergobiam, ciuitatem exiguam, & infirmam, & in firmam, non longe ab Auarico, oppido in finibus Biturigum sita, eis per Æduos attributa, habitauerunt: Boij primum, post Baiouarij, & nunc Baiuarii dicti. A finibus Herbipolensium per Noricum agrum, vbi Nürimberga est oppidum, in medio fere Germania situm, in Augustenses protendantur, cum quibus, & aliis finitimis Transrhenanis vsque ad Brisinam urbem, & terras, quas hodie Sigismundus, Austriae Dux, possidet, ac in fines Tridentinos saepe tunc, & continue vsque nunc Heluetij Rhenum transientes bella gessere. H. Borbonij hodie dicuntur. pag. 4. 18. 152.

Bonnam, oppidum ad ceteriores Rheni ripas situm, & Coloniae urbi, ac Confluentis oppido proximum, inter Belgas numerandum, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Brannouices, populi inter Celtas, proximi Segnisanis, Ambuaritis, ac Æduis, quorum clientes erant. Hodie, la Moriane. pag. 87. Idem forte, qui & Brannouij.

Bratuspantium, oppidum Bellouacorum inter Belgas, finitimum Sueffionibus, in Francorum regno situm. pag. 42.

Brigantes, in Anglia populos, Silurum gentem, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Britanniae maioris, cui nomen est Anglia, pars interior ab his incolitur, quos natos in insula ipsi memoriae produnt dicunt. Maritima pars ab his, qui praede, ac inferendi belli causa ex Belgis transierunt, qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ciuitatibus perueniunt, & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere ceperunt. Iude opinio est eorum, linguam ex populorum diuersitate com-

positam, intellectu, scientiaque loquendi difficiliorem esse, quodque Germanos præ cæteris caros habeat: quia plerique Belgæ orti sunt a Germanis, qui antiquitus Rhenum trāsiverunt, a quibus postea Angliæ pars maritima originē sumpsit. Hos, refert Lucanus, ultra Oceanū esse, & toto discretos orbe. Continet tota Anglia insula in circuitu bis mille millia passuum. Apud hos erat, & est magnus pecorum numerus. Hæc insula Angliæ, Germaniæ populis, in eam classe sæpius irruentibus, victis veteribus colonis, Anglorum terra dicta. Verum partem eius, quæ magis ad Septentrionem vergit, Scoti, & ipsi Germani, Pictis admittis, occuparunt, hodieque tenent, Franci amicissimi, Anglorum Regi maxime semper infesti, populi moribus inconditi, efferi: nullas prope vires habent: memora, & sylvas bellis ingruentibus petunt.

Bructeros, ex quibus fuit Velleda virgo fatidica, quæ Germanis, religione animos eorum occupante, aliquando præfuit, vt auctor est Tacitus, Germaniæ inferioris populos Tencheris, & Phrysiis proximos; non memorat Cæsar, sed Tacitus.

C

CABILLONVM, oppidum Aeduorum, inter Celtas, quod coniectura est, fuisse oppidum Cabillonem, ad ripas Araris fluij, vbi rei frumentariæ, commercijque, & commearius caussa sæpe Romani negotiabantur. Macisconæ oppido finitimum, in prouincia Lugdunensi, ducatu Burgundiæ, & Francorum regno situm, nomen retinens, Challons sur Saone, pag. 196.

Cædetes, populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Lemouicibus, Rhedonibus, Venetis, Andegauenſibus, Cenomanis, in regno Francorum siti, pag. 188.

Cadurci, populi inter Celtas, proximi Heleuteris, Gaballis, Vellannis, Lemonicibus, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerat: ciuitas episcopalis, in prouincia Bituricensi, ac regno Francorum sita; nomen retinent. Hos memorat Iuuenalis in prima satyra tertij libri. Nec longe erant a finibus prouinciæ Romanorum, pag. 547.

Caletes, populi inter Belgas, Morinis, Oceanoque mari finiti

nitimi, ac Ambianis, & Atrebatibus proximi. Ab his breuissimu: in Britanniam (nunc Angliam) transsectus, nomen retinent. Morinensis sunt diocæsis, in regno Francorum siti, Anglorum Regi subiecti, pag. 37.

Camulodunum, in Anglia oppidum, seu colonia. Nihil de hoc Cæsar, sed Tacitus; quem post Cæsarem fere c. & xx. a. nis historiam scripsisse, constat; præsertim ex libro, quem da Oratorum, & Poëtarum collatione edidit.

Caninesates, populos, Batauis finitimos, & eandem Insulam colentes; qui, origine, virtute, lingua pares Batauis, numero superantur. Non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Cantium, in Anglia, ad mare est in angulo ini, minorisque lateris ex tribus eius Insulæ lateribus; contra Galliam, quæ fere omnes Gallicæ naues appellant, & ad orientem Solem spectat. Ex omnibus autem Anglicis longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quæ regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Huic maritimæ regioni i v. Reges præerant, quibus Cæsar, quidquid in annos singulos vectigalis populo R. Anglia penderet, cõstruit. Nunc regio Angliæ, ex voto Hærici Regis, vectigalis Romano Pontifici facta est, quæstorque à Romano Pontifice in Angliam mittitur, qui censum annuum exigat, nō dissentiente Rege. In Cantio ciuitas est metropolis, nomen retinens. Pere habet omnes episcopos Angliæ sibi suffraganeos. Eius archiepiscopus Legatus natus est. Similiter & Eboracensis, cui in Angliæ quæ eas duas metropoles solum habebat) duo tantū subsunt suffraganei, quod omnes olim episcopi Scotiæ, quæ nullum habet archiepiscopum, illi subicerentur, pag. 97. 101.

Cantabri, populi ciuitatum citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ, qui auxilio fuerunt Vocatibus, Tarusaribus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Cocosaribus, ac reliquis populis, & ciuitatibus Aquitaniæ cõtra exercitum Cæsaris, cuius Dux erat P. Crassus, M. Crassi F. qui, vna cum patre, a Partis interemptus est. Finitimi Oceano Aquitaniæ. Pyrenæis montibus, ac Garumnæ fluuio, pag. 67.

Cargali, populi Transhenani, in Galliam Celticam circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouisto, Germanorū

Rege, transportati, quos non ab re opinari possumus, eosdem fuisse cum Harudibus, ab ipso rege similiter translatis.

Garnures, populi inter Celtas, Audegauenſibus, Turonibusque finitimi, ac Oceano proximi, erant in elievela Rhetorum. Regio eorum totius Gallia media, a qua tamen extra regnū Frācorū biduo iter expeditis patet. Ciuitas est episcopalis, nomē Latine retinēs, in Francorū regno sita. p. 114.

Cassi, populi Angliæ, mari proximi, & Cenimagnis, Trinobantibus, Segontiacis, Ancaliticibus, & Bibrocis, pag. 161.

Carros, populus Germaniæ trans Rhenum flumen, Ligis, Hungariæ populis, Cheruscis, Herciniæque sylvarū proximos, ac Hermunduris, cum quibus pro flumine finitimo sale facundo pugnant, & in æternum discordabant, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Catuaci, populi inter Belgas, Neruiis, Caleribus, Veromandis, ac Condruſis proximi, quos forte Douaci oppidi incolas, diœcesis atrebatensis, opinari licet. pag. 38.

Carutiges, populi finitimi Centronibus, ac Garocelis, qua iter erat ab Alpibus Graiis ad oppidum Geneuam, lacum Lemantum, & Rhodanum fluiuium, quos, verisimile est, fuisse diœcesis, vel saltem prouinciæ Farentasiæ, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos pag. 7.

Celtica, quæ & Gallia olim à Romanis dicebatur, Vefontinam, Senonensem, Bituricensem, Lugdunenſem ciuitates metropolitanas, earumque suffraganeas omnes inter Garumnam, Matrōnam, Sequanam, & Rhodanum flumina sitas complectitur. In hæc sunt ducatus Bituricensis, Burgundia, Borbonij, Aruerni, Aurelianensis, Valesij, a quo recentiores Frācorum Reges, a Philippo scilicet Valesio, cognominantur, & Normanæ, quoad citra Sequanam se extendit. Comitatus etiam Burgundia, Niuernensis, Aliffiodorensis, Montis Bellicardi, Fectretensis, Carolotensis, Matifconensis, Blesensis, Bellouacensis, de Iouigni, Principatus Auresicæ, multique alij, & pars Comitatus Campaniæ. Celsarum clarissimi sunt Aedui. Horum vrbs opulentissima Angustodunum, vt refert Pomponius Mela, cui Gallia lingua aludit, Aurum appellando. cuius Celticæ terminos, quoad R. imperium in Gallis viguit, Rhodanum fluiuis præſcribat vt nonnulli scripserunt.

Hi

Hi proprie Franci nunc dicuntur. pag. 2.

Cenimagni, populi in Anglia, mari proximi, & Trinobantibus, Seguntiacis, Ancaliticibus, Bibrocis, ac Cassis. pag. 160.

Centrones, populi finitimi Garocelis, & Carutigibus, non longe à Voconſis, & Allobrogibus erant, inter Alpes Graias, quæ hodie dicuntur mons Cinerum, siue Cinesus, & vrbem Geneuam, lacumque Lemantū, & Rhodanum fluiuium. Nunc autem Centrones sunt Tarentasij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia ciuitas est metropolis. Quidam & Centrones legunt pag. 7.

Centrones, item Belgarum populi, qui sub imperio Neruium (nunc Tornacensium) erant, proximi Grudiis, Leuacis, Pleumosis, & Gordunnis. Forte sunt nunc Corracenses, in Flandria, Tornacensis diœcesis. pag. 7. 110.

Ceræates, Germaniæ trāsithenanae populos, Vangionibus, ac Tribocis proximos. Non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Chamauos, Germaniæ inferioris populos, pridem Phrysiæ partem, Oceanum inare, Rhenum fluiuium, & lacus attingentem, paludibus, ac saltibus vberriam incolētes, quam mox Tubantes populi, post Vspij) Germanica (idem gens) inhabitauerunt. Non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Cheruscii, populi, Germaniæ gente, nomine, & numero appellatis, Rhenum fluiuiū inter Belgas, Eburonibus, qui hodie Leodienses, & Condruſis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter populos Leodiensis diœcesis. pag. 38.

Cheruscii, Germaniæ populi, trāsithenani, quos Bacenis, sylvæ Germaniæ ingēs, (nunc Nigra, vt plerisque placet, dicta) a Sueuis pro natiuo muro diuidit. Hos Tacitus refert proximos Hermunduris, Caris, & Ligis, Hungariæ populis. pag. 118.

Cimbri, populi, Rhenum fluiuium transeuntes, depositis, (vbi postea Aduatici incoluerūt) citra id flumen impedimentis, omnem Galliam vexando, & occupando, solis Bellouacis resistentibus, iterque per Galliam, prouinciā Romanorum, facientes, in Italiā contenderunt. Hos memorat Lucanus lib. 1. quos a Dacia, quæ Dania dicitur, venisse, opinio est. Hi Zelandiam hodie tenent, Zelandicæ nuncupantur. pag. 11. 29. 190. 190.

M 3

Ciuat

Cinaronem, oppidum, proximum Hilaræ flumini, Vocentis populis, montisque Cinesio, & Allobrogibus in Sabaudia, non memorat Cæsar, sed Plancus inter epistolas familiares Tullij, in illa, quæ incipit, Numquam mehercule. Quibus in locis, opinio est, Cæsarem initio Gallici belli v. legiones ex Italia transfuxisse, & verisimilius est, quam quod per Eporediam, urbem episcopalem, & Augustam prætoriam, ac montem, cui Coloniae iugum vulgo nomen est, inter Cluesium, & Sancti Bernardini montes iter fecerit, cum hoc impeditis, ac prolixius videretur.

Cocofates, populi in Aquitania, proximi Sibuzibus, Vocatibus, Tarulatis, Sontiatibus, Garumnis, ac Hispaniæ ceterioris, & Garumnæ fluuii: in Francorum regno siti, pag. 7.

Condrusi, Belgarum populi, inter Eburones, (qui nunc Leodienses sunt) Segnos, & Treuiros, quorum erant clientes, Menapiis, Mosæ fluuii, & sylvæ Arduennæ finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos est ad ripas Mosæ oppidum ab Antonino Pio, vt quidam scribunt, conditum, & Benefacta appellatum nomen retinent. Diœcesis sunt Leodiensis, vt vsque ad ciuitatis fere mœna protrahuntur, cuius antistiti etiam subiacent, nunc, ducatu Luxemburgerensi, ac comitatu Namurcensi, & Mosæ fluuii finitimi, pag. 38. 138.

Confluens Mosæ, & Rheni fluminum in Sicambros (nunc Geldrenses) ad Menapios, (nunc Iuliacenses) vt olim seipsum Menapij protendebant, est longe ab Oceano fere 1200. milie passibus, proximus Nouiomaglo, Geldrensi oppido, diœcesis Traiectensis, prouinciæ Coloniensis, inter Biscumducis, & Hæfledum, oppido ducatus Brabantiæ: in quorum Sicambrorum fines equitatus Vlsperum, & Tenctherorū post prælium, & fugam suorum se trans Rhenum recepit, inter quem Confluentem, & Coloniensem ciuitatem, (quæ post Vbiorum fuit) ponte facto, Cæsar, primo transiit exercitum, pag. 76.

Curiosolita, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Atmorica appellatur, proximi Andegauensibus, Sefuuiis, Osifinis, Vnellis, Venetis, Aulericis, Rhedonibus. Hos Curiosolitenfes esse, plerisque placet. Quæ ciuitas est episcopalis, in prouincia Turonensi, Britannicæ duca

ducatu, regnoque Francorum siti: Cornouaille, Gallis, pag. 52. 188.

D

Dacæ, populi erant Transhenani, Danubio fluuii, & Anartibus, silvæque Hercyniæ finitimi, quos olim Hungariæ partem habicasse, plerique transdunt, & post in maritima loca Nouergici proxima celsisse. Lucanus lib. 2. pag. 135.

Danubius, fluuius Germaniæ, ex monte qui ab aliis Francus dicitur, non longe a Rhenici Alpibus, Athesique, & Rheni, Germaniæ fluminum, fontibus, inter Tridentinam, & Curiensem diœceses oriens, Germanos sinistra, & Hungaros, ac Theuronones dextra alluens. Post iter dictus, ac iterum Danubius, Euxino mari pluribus ostiis immergitur. Hunc autem, & Rhenum fluuium in Rhetia oriri, quidam transdunt.

Diablintres, populi inter Celtas, Lexobii, Nannetibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curiosolitibus, Venetis, & Sefuuiis proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliæ, in prouincia Turonensi, & regno Francorum siti. Leondoul, Gallicæ, pag. 58.

Diouodarum, inter Belgas oppidum Metensis ciuitatis, quo ex Colonia vrbe Rhenum attingente ad eam ciuitatem iter est, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Forte Theonis villa nunc dicta.

Duracij, populi in finibus Pictonum, qui perpetuo in amicitia remanserant Romanorum, propinqui oppido Lemoni, Atuernis, & Ligeri fluuii, ac Aquitanis, inter Celtas, in regno Francorum siti. Hinc Duraciorum familia, inter Gallos præcipua. Immo vero Duracius proprium viri nomen magis fuisse, ex Cæsaris textu colligitur. vide pag. 212.

Durocororum, (quod & Durocorum legitur, & Durocororum) oppidum Rhenorum, inter Belgas, in regno Francorum situm, pag. 145.

E

Eburones, populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condrusi, Menapiis, Aduaticis, Treuiris, quorum clientes erant, & silvæ Arduennæ finitimi, nunc Leodienses dicti, apud Gallos, Liege. Horum maxima pars inter Rhenū, & Mosam, qui scilicet Mosæ fluuius eos aluit. His

Sicambri (qui Geldrenses erant transhenani) sunt proximi. Civitas tunc Eburonum ignobilis, atque humilis, proximi Oceano, & silvis, continentesque paludes habebant. His tri Reges praeerant, quo magis constat, eos fines quâ latissimos exstitisse, quibus coniectura est ducatum Luxemburgensem, & Lotaringensem, ac Iuliacensem partem, & comitatum Namurcensem, urbemque Aquisgranam, ubi Imperatores primam ex more suscipiunt coronam, inclusos exstitisse, ac quantum dicecessis ipsa Leodiensis usque quaque se extendit, Reges illos possedisse. Apud Eburones autem stirpem Caroli Magni in vico Lupulia nomine, Leodiensi civitati proximo, ortum habuisse transiunt, Pipinoseque, & Charolomanos, Belgas, simulque Germanos fuisse, sicque in Germanos, Cithrenanos, qui Belgae sunt, a Graecis, non in Transhenanos est translatam imperium. Civitas nunc est episcopalis provinciae Colonienfis. Hos memorat Lucanus in primo, & Suetonius in vita Julij Caesaris, quem refert cladem Cortæ, & Aurunci ei agerrime tulisse. Hanc civitatem Carolus, Dux Burgundiae ultimus, solo æquavit, omnesque puberes, & sacerdotes interfecit, quod Episcopo, consanguineo suo, infestiores aliquanto fuissent. pag. 38. 72. 110. 140.

Eburonices, inter Celtas populi, Auleris, Lexoniis, Vnelis, & Curtiosolis proximi, ex maritimis civitatibus Oceani attingentibus. Hos opinio est populos esse civitatis Ebroicorum, quae est episcopalis, in provincia Rotomagensi, in ducatu Normaniae, & Francorum regno sita. pag. 62.

Elaver fluvius inter Celtas, apud Aruernos, Gergouiani oppidum, in altissimo monte positum, praeterfluens, qui fere ante autumnum vado transiri non solet, in regno Francorum situs, nomen adhuc retinens, Gallice, Allier. pag. 165.

Essui, populi pacatissimi, & quietissimi, proximi civitatibus, quae Armoricae appellantur, remoti a Belgis ultra, Camillia passuum. Hos inter Celtas fuisse, coniectura est, forte in Normania, aut Britannia citeriore, & regno Francorum sita. Galli Releois appellant. pag. 102.

F

FLVSTATES populi in Aguitania, proximi Vocatibus, Tarusatis, Sontiatibus, Garumnis, & Hispaniae citerioris, in regno

regno Francorum sita. Comitatus est in Vasconia constitutus, ad Comitem de Fuxo pertinens, nomen retinet etiam nunc. pag. 67. Frisios, Oceano, & Betanis, finitimos, pluraque loca, & insulas circa Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, & Traiectensem urbem, ac ostia, quibus Rhenus Oceanum mare inluit habitantes, non memorat Caesar, sed Tacitus, referens, eos Transhenanam gentem tunc fuisse.

G

GABALLI, populi inter Celtas, proximi Heluis, & Cadurcis, Vellaunis, & Aruernis, quorum sub Imperio esse conlueuerat. Civitas est episcopalis provinciae Bituricensis olim, nunc Arelatensis, in regno Francorum sita, nomen retinens. pag. 181. 187.

Galli omnes in Septentrionibus sunt positi, Carnurum autem fines, regio totius Galliae media Galli virtute belli omnibus praeferebantur, ac Germanos superabant, ut vltro eis bella inferrent, & propter hominum multitudinem, agrique inopiam trans Rhenum colonias mitterent: & quod a Dite patre se prognatos praedicabant, spatia totius temporis non numero dierum, sed noctium finiendi, ita ut noctem dies subsequatur. Coniectura est, horum initium apud eos media nocte incipere consuevisse. Apud hos sunt tres praecipuae civitates, Treuirenfis scilicet, Colonienfis, & Maguntina, quae in Imperatoris electione principatum obtinent. Constitutas autem apud Gallos eas, coniectura est, ut CHRISTI forte, si dem facilius introducerent apud Germanos, eorum finitimos. pag. 29.

Garites, populi in Aquitania, proximi Auscis, Garumnis Vocibus, Tarusatis, Sontiatibus, & Hispaniae citerioris, quos, coniectura est, fuisse Lacorites, nunc Lectoreses. Civitas est episcopalis, in provincia Auscitana, & in Vasconia, & Francorum regno sita. pag. 67.

Gatoceci, populi circa Rhodanum, finitimi Carurigibus, ultra Alpes Graias, quibus hodie nomen est mons Cinesius, siue Cinerum. Hac Hannibal, auctore Livi, non sine ingenij difficultate, exercitum in Italiam transfudit. Hi non longe a Centronibus, qui Tarentasi sunt, nec ab Hispata fluvio extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia constituti sunt. p. 7.

Garumna, flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit, qui scilicet

Aquitani consistunt inter illud flumen, montesque Pyrenæos, ex quibus oritur, & in mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur. pagin. 2. Lucanus in 1. & Tibullus Eleg. VII.

Garumni, populi in Aquitania, proximi Auscis, Vocatibus, Tarufariibus, Sontariatibus, & Hispaniæ citeriori, in regno Francorum siti. pag. 67.

Gebenna, mons, qui Heluios ab Aruernis separat, vt lib. VII. Cæsar dicit. Distat autem hic mons plurimum a Geneva oppido. Meminit huius & Plinius. p. g. 150. 77.

Geldubam, Germaniæ locum, prope Rheum, Maguntinam, & Coloniam vrbes Metropolitanas, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Genabum, inter Celtas, Carnutum oppidum, quod pons Ligeris fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendico, oppidis Biturigum, in Regno Francorum situm. pag. 152.

Geneua, oppidum Allobrogum, proximum Heluetiorum finibus, ex quo pons, super Rhodanum fluium situs, ad Heluetios pertinebat, vbi a lacu Lemano (quem Lausane dicunt) Rhodanus ad Ligusticum mare profluit, finitimum Antuadiibus, & a Gallia, prouincia Romanorum, non longe distans: Nunc Duci Sabaudiz, siue eius ciuitatis Antistiti proprio comitatus nomine subest: terra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Ciuitas est episcopalis, in prouincia Viennensi, nomen præsertim Gallice retinens. Hanc memorat Lucanus lib. 1. p. g. 5.

Gergobina, inter Celtas, Boiorum oppidum, quos Heluetico prælio victor Cæsar ibi collocauerat, Æduisque attribuebat vt supra descripsimus, in finibus Æduorum, proximum Auatico, & Nouiôduno, Biturigum oppidis, in regno Francorum situm. pag. 51. Vide, Boij.

Gergonia, in Celtis inter Aruernos oppidum secundum flumen Elauer, in altissimo monte positum, forte nunc, Ciaramontensis, ciuitas episcopalis, in prouincia Bituricensi, & Francorum regno sita. pag. 165.

Germania, vt plerisque placet, inter Danubium, & Rhenum flumina protenditur, omnesque illic habitantes populos à fontibus eorum vsque ad maria, in quæ ambo insuunt, complectitur,

plectitur, nec non & eos, qui citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condrusos, Treuiros, Aquisgranum urbem, & plerisque Belgas ortos à Germanis cis Rhenum flumen antiquitus in Galliam transductos. Superior Germaniæ pars, quæ alta dicitur, ab Alpibus Italiæ imminetibus vsque ad Maguntinam urbem Rheni fluminis citerioribus ripis adiacentem protenditur: inferior ab inde vsque in mare Oceanum. Horum ciuitates pro gloria habebant, finitimos longissime expellere. pag. 133. & dein.

Gorduni, populi inter Belgas, sub Imperio Neruorum, proximi Centronibus, Pleumosis, & Grudiis: Gantois, & Gallice. pag. 110.

Grinnes, inter Coloniensem, Traiectensem vrbes locum ultra Nouesium oppidum Rheno adiacentem, non memorat Cæsar, sed Tacitus: qui, vt coniectura assequi possumus, Cleuis est, vnde Cleuensis ducatus dicitur, cui sacris vocabulum alludit. Hinc mater Ludouici XI. Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, populi inter Belgas, sub imperio Neruorum, proximi Centronibus, Pleumosis, & Gordunis, Gallice, Lannois. pag. 110.

Gugernos, Germaniæ populos, prope Rhenum fluium, & Geldubam, Batavis proximos, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Sunt, qui Cugerinos malint.

H

HARVDES, populi Transrhrenani sunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Æduorum ab Ariouisto, Germanorum Rege, transportati pag. 19. 23. 23.

Helueteri, populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum sub imperio esse confueuerant, in prouincia Bituricensi, & regno Francorum siti. p. 137. Nonnulli Helueteri corrupte legunt.

Heluerij inter Celtas populi sunt, bonitatem agrum habentes, finitimi Constantiensi, Basiliensi, Sedunensi, ac Geneuensi, & Vesontinæ diocæsis, ac ultra Lausanensem agrum protecti, hique ex maxima parte Vesontinæ prouinciæ sunt, atque ad Sabaudiz ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitu

longitudine ab ortu Rhodani inter Curientem, & Sedunensem diœceses, mouetque Brigam, & Sancti Bernadi, vsque ferè in Blicicensem diœcesim; cuius populi, vt coniectura est, olim Sebastiani sunt dicti. In latitudine autem a monte Iura circa Basiliensem & Constantiensem agros, vsque ad ortum fluminis Rhodani, quæ latitudo ab inde vsque in finem lacus Lemani, vbi pons est, & ciuitas Genex, angustior fiebat. Quibus limitibus adhuc **xxi**. Helueticorum pagi, vt tempore C. Cæsaris, consistunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lacerna, Turegiti, qui olim pagus Tigurinus, Verbigenus, &c dicebatur, qui, sæpe ultra Rhenum transiens, bella cum Bauris, Sueuis, & aliis Transihenanis finitimis, (quos alios Alemannos nominamus) seu cum his, qui tunc loca illa incolabant, quæ nunc Constantiensis, Curientis, Tridentine & finitimarum sunt diœcesum, gerebat. Hos, cum per Galliam, provinciam Romanorum, transire prohibiti essent a Cæsare, angusto, & difficili itinere, vix qua singuli carri ducerentur, per loca, vbi Claues, & Iougæ castella nunc sunt in extremis Sabaudia, & Burgundia finibus, in Sequanos, qui nunc Comitatum Burgundia habitant, penetrasse creditur, & ad Ararim fluium circa Surregium, & Viredunum, castella id flumen attingentia, ac in A. Eduos, vbi nunc Ducatus est Burgundia, contendisse. Hi a plerisque Suitenses, nonnullis Fœderati dicuntur: agrosque, & rivos possident in Italia circa montem, qui sancti Gothardi dicitur, in diœcesi Mediolanensi. Contra hos Cæsar suo, ac suorum equis ad motis, se prælium commississe refert, & cum **vi**. legionibus, equitatuque, & auxiliaribus copiis duobus præliis, vno ad Ararim fluium, altero in A. Eduis, Helueticos ad **cc. lxxii**. millia, eorum, qui ferre arma poterant, fuisse: & tamen accipiti prælio pugnatum diu, atque acriter, vt toto prælio, cum ab hora diei **v. i.** vsque ad vesperam pugnaretur, auersum hostem nemo videre potuerit. Hi, cum sæpe in Italiam erumperent, à Carmaniola, duce Philippi, Mediolanensis Principis prælio victi, intra fines se suos postea continuere. Nostra de nunc ætate, a Carolo **111**. Francorum Rege, in terra Italia cogniti, magnum sibi nomen compararunt, vt nullus peditatus melior esse censeatur. Quod superiore anno,

xx x.

xx x. millibus eorum a Veneris euocatis (id, quod numquam ante acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multo magis conprobatur est. Atque hoc anno fugatis eisdem ad Nouariam per insidias castra nocte aggressi, magnum sibi nomen compararunt pag. **2. 5.** & dein.

Heluij, populi inter Celtas, Aruernorum fines contingunt. Hos mons Gebenna ab Aruernis diuidit. Proximi sunt Gallis, Ruthenis, Cadureis, Voleis, Arcomieis, ac Gallia provincie Romanorum. Ciuitas est episcopalis, in provincia Bituricensi, & regno Francorum sita, nunc Albienses dicti. Hinc M. Tulij Ciceronis matrem ortam esse, Eusebius, & alij tradunt. pag. **150. 181.**

Hereymia, Germaniæ Transihenana: sylua est, forte ab Hercyno, monte Germaniæ, dicta, latissima, ac supra omnes alias longissima. Oritur ab Helueticorum, & Nemetum, ac Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubij regione, pertinet ad fines Auartium, & Dacorum, quos plerique putant Hungariae partem habitasse. Hinc constat Nemetes, qui Spirenses vocantur, & Helueticos trans Rhenum fines tempore Cæsaris habuisse. Quæ sylua multa longior, atque latior est, quam Italia, vel Gallia tota. pag. **135.**

Hermundaros, Transihenanos Germaniæ populos, Ligis, Hungariae populis, Cartisque, Cheraeis, ac sylua: Herciniæ, & vitra illam proximis, memorat Tacitus.

I

I BERNIA, insula est ad Hispaniam, occidentemque Solem sita, qua medium Angliæ latus vergit: dimidio minor, (vt existimatur) quam Angliæ: Sed pari spatio transmissi. **xx x.** millibus passuum in Iberiam appelles, vt in Britanniam. In hac sunt plures metropoles, & ciuitates episcopales, quam in Angliæ. Eam quidam nominant Hircandiam pag. **97.**

Icenos, in Angliæ populos, ab Ostorio, Romano duce, subactor, memorat Tacitus, qui forte Itij portus aëcolæ fuerunt.

Iosedom, inter Celtas oppidum, fluminis Sequanae ripas citeriores attingens, supra Melodunum oppidum ei finitimum, & Lutetia, (quæ Parisiorum est) proximum, non longe à Senonibus, in Francorum regno situm. Hodie, Gorbeil nominatur

minatur, vt quidam existimant. pag. 179. vide Glareanum, in lib. v. 11. Commen. Cæf.

Irius, porrus, inter Belgas, Morinis, Oceanoque mari finitimus est, Ambianis, & Atrebatibus proximus, a continenti Britannia (quam Angliam dicimus) xxx. millia passuum distans, & transitui commodissimus, cui ad dextram Zelandia insula, Hollandia, & Flandria, ad sinistram autem comitatus, qui dicitur Pontus, Picardia pars, & Normandia ducatus. Ex opposito vero Angliæ consistit. Oppidum est illuc, populorum, quibus Caletum nomen est. Id, adiecto Irii porrus nomine, vt quibusdam placet, Calitium nuncupatur, Morinensis diocesis, in regno Francorum, & potestate Anglorum Regis situm. Hunc portum memorat Lucanus in primo. Dicitur autem videtur Irius ab itando, vt innuit Paullus Aemilius, lib. v. 1. de reb. gest. Franc.

Iuta, mons, Sequanos ab Helueticis diuidit, incipiens in finibus Basiliensium, ac Constantiensium, protensus fere in Sebustianos, nunc Bellicenses, provinciae Vesontinæ, qua Sequanorum fines in Rhodanum perueniunt. Illac enim Cæsarem ex Allobrogibus in Aeduos ad Ararim contra Helueticos legiones transduxisse, opinio est. Ciuitates namque oppida, & vici, sicut olim continebantur nominibus populorum, ita, vt plurimum eisdem in locis remanserunt. de illorum diocesis, provinciis, tribubus, ac regionibus. pag. 3. 6.

L

LABORIGI, finitimi Helueticorum sunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Lausanenses fuisse, coniectura est. Ciuitas episcopalis provinciae Vesontinæ, in ducatu Sabaudia sita, ac eius proprio antistiti subdita. pag. 4. 18.

Lemanus lacus, inter Celtas, quem Rhodanus insluit, Galliamque, provinciam Romanorum, ab Helueticis diuidit, qui hodie Lausanæ lacus dicitur, per quem Rhodanus ad portum Geneuæ vrbis effluit. Lucanus in 1. pag. 3. 6.

Lemouices, item populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Venellis, Venetis, Rhedonibus, Andegauenibus, Cenomanis, Lexoniis, in provincia Turonensi, regnoque Francorum sit.

ii Limosins, Gallice.

Lepontij, populi sunt Germaniæ, qui Alpes incolunt, inter Sedunensem, & Curiensem dioceses. Hos, quibusdam placet, fuisse Sarmatas, apud quos Rhenus fluuius oritur. Forte hodie Suintenses dicti. inter fontem Rhodani fluuij, & Rhætiæ Alpes siti. pag. 73.

Leuaci, inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Grudiis, Ploumosis, Gordunis, & Centronibus, Hodie, Louanium. pag. 110.

Leuci, populi, finitimi Lingonibus & Sequanis, (qui Burgundi sunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenses hodie dicuntur) Belgis attribuantur, & Treurenfi provincie. Hodie Tullenfes dicti. Ciuitas est episcopalis in Lotaringia regione. Hos memorat Lucanus lib. 1. pag. 25.

Lexouij, qui & Lexobij, populi inter Celtas, sunt proximi Osisinis, Nannetibus, Ambliatibus, Diablintribus, & Auleris, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos quidam opinantur esse accolæ ciuitatis Lexouiensis, quæ est episcopalis in provincia Cotomagensi, ducatu Normaniæ, & Francorum regno sita. Gallice, Lisieux. pag. 58. 62.

Ligeris, seu Liger, flumen, non longe ab Aeduorum finibus in Celtis oriens. eos a Biturigibus diuidit, in Carnues, diu per Celtas lapsus, multique obliquis gyris, Aquitaniam aluens, in Oceanum mare, quod Britannicum dicimus insluit. Dignum memoria refertur, a Philippo, qui secundus hoc nomine regnauit apud Gallos, vadum hic primum incertum, cum antea numquam vado transiri potuisset. pag. 57. 149. 176. Huius fluuij meminit Tibullus elegia v. 1. Gallice, Loire dicitur.

Ligios, populos in Hungaria, non memorat Cæsar, sed Tacitus, proximos Hermunduris, & Cættis.

Lingones, inter Celtas populi finitimi Aeduus, Sequanis, ac Tullensibus, (qui dicebantur Leuci) nomina retinent. Ciuitas est episcopalis, in provincia Lugdunensi, ac Francorum regno sita. Langres ab indigenis. Hos memorat Lucanus lib. 1. Hinc Statium Poëtam, qui Thebaida, & Achilleida heroicæ versu scripsit, ortum transiunt: quamuis Statij nomen seruum significat, vt scribit Agellius. pag. 16. 26. 73.

Londi

Londinum, oppidum in Anglia insignis, copia negotiatorum, & mercatorum maxime celebre non memorat Cæsar, sed Tacitus. Ciuitas est episcopalis, in qua Angliæ reges, principes, senatus populi, & mercatores continentur, in prouincia Cantuariensi sita.

Longobardos Cheroscis, Cattis, Caucisque propinquos, in ferioris Germaniæ populos, Tacitus refert, quos nonnulli V. vestalios fuisse opinantur, nõ lõge à Caninefatibus, ac Phrys. Quidam vero, eos Pannonos fuisse, transdüt. Hi sunt, qui cum Italiam ferme omnè occupassent, per 6 c. & 1 v. annos, tandem à Gallorum Rege Catoº pulsati sunt, tamen, vt cispinæ Galliæ nomen ab his ad nostra tempora peruenerit.

Lucum, municipium Vocontiorum, prope Caturiges, Garocelos, Centrones & Allobroges, Tacitus memorat.

Lugdunũ, urbem ad Rhodani ripas, & Viennæ finitimam. Seneca in epistola ad Lucillum refert, fatali igne suo tẽpore exultam, quã inter Celtas adseribere, quibusdam placet, quoniam omnes eius suffraganei, & pars urbis, Ecclesiæque ipsa matrix in Celtis sunt. Hinc Ploerius, qui primº Rhomæ rhetoricam docuit Latinam, ortus est, à quo Romæ se puerum, cum Q. fratre, Latine primũ doctam esse, Cicero refert. Oppidum hoc Munatius Plancus condidit, sed annis post e. incensum Romani restituerunt.

Lutetia, inter Celtas est, prouinciæ Senonensi adscribitur, oppidum erat Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ, quod perpetua palus insiuit, proximum Belloacis, Agendico oppido, ac Senonibus, & Meloduno oppido finitimum, nunc, urbem Parisiensem esse, dicunt: Ciuitas est episcopalis, in Francorum regno sita, in quam Cæsar se concilium transtulisset, & patrum suorum memoria Parisios eam Senonibus ciuitatem coniunxisse scribit, pag. 123. 177.

M

MAGETROBIA locus in Celtis, in quo Ariouistus, Germanorum rex, copias Gallorum prælio vicit, non longe a paulidibus, quem Rheno flumini proximum, & circa ipsam fuisse, coniectura est. Gallice, Toant, pag. 100.

Magnutiacus, inter Belgas Germaniæ ciuitas metropolis, quæ nunc Magutina dicitur, citeriores Rheni ripas attingens,
a Tacito

a Tacito relata, qui etiam molem à Drufo, ad remorandum Rhenum fluium refert, & a Paullino Pompeio, Romanarum legionum in Germania duce, sub Nerone imperatore perfectam.

Mandubij, populi erant inter Celtas, incolæ oppidi, cui nomen Alexia, inter fines Lingonum, & Aeduarum, proximi vico, quem Flauignium dicimus. Nunc in ducatu Burgundia, regioneque Alferum, ab Alesia, vt quibusdam placet, dicta: quibus vocabulum alludit, in diocesi Aedueni, & regno Francorum siti, pag. 183. 190.

Marcodorum, Vbiorum vicus, procul à Rheni fluminis ripa, & vt coniectura est, Transrhœnanus, Tacitus.

Marcomani, populi Germani sunt, qui cum Ariouisto, Germanorum Rege, a Cæsare sunt prælio superati, quos coniectura est fuisse Transrhœnanos. Sic & Harudes, & Ariouistus ipse Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis Rhenum incoluisse videmus, vt sunt Triboci, (hodie, Argërienses) & Nemetes, (nunc, Spirenses) ac Vangiones, (qui Vormacienses appellantur) ac Sedusij, quos forte Sedunos prope montes Brigam, & Sancti Bernardi opinari possumus, nisi quis forte Marcomanos conijciat eos esse, qui vallem Heluetiis finitimã incolunt, cui nomẽ est Marecomana. Sequanis, & monti Iuræ proximã. Cum his Marcus Antonius, cognomen Philosophus, periculosissimum, & diuturnum bellum gessit. Tandem, Christianorum precibus, qui pluuiam a Deo impetrarunt, cum exercitus Romanus siti laboraret, victi, & in deditiõnem accepti, pag. 33.

Marsacos, Germaniæ populos, Batavis, Caninefatibus, Tungrisque proximos, & vt coniectura est, Cisrhœnanos, non memorat Cæsar sed Tacitus.

Matiscon, inter Celtas oppidum, tũc in Aeduarum finibus ad Ararim fluium, qui Saona nunc dicitur, inter Lugdunensem, & Cauiilonensem vrbes. Ciuitas est nunc episcopalis prouinciæ Lugdunensis, nomen retinens, in comitatu Matisconensi, & Francorum regno sita, pag. 196.

Matrona, fluuius est, Celtas a Belgis definiens, in finibus Lingonum, & prope Tullensem agrum, nec lõge à fonte Mosæ fluminis oritur, Catalaunum ciuitatem episcopalem in

N

Cam

Campania Franciæ interfluens, per Francorum regnum protus labens, parum supra Parisienſem urbem Sequanzæ fluuium miscetur. pag. 2.

Mediomarices, populi inter Belgas, finitimi Treuiris, Tulenſibus, & Tribrocis (hodie, Argentinenſibus) Hos Metenſes eſſe conſtat. Ciuitas eſt epiſcopalis prouinciæ Treuirenſis. pag. 73. 188.

Meliodunum, inter Celtas oppidum, in inſula fluminis Sequanzæ poſitum, Agendicæ oppido, Senonibusque proximū, ac Lutetiæ, (quæ hodie ciuitas Pariſienſis eſt) & Iofedo, ad ripas Sequanzæ poſito, finitimum. Olim ciuitas epiſcopalis erat, nunc etiam oppidum eſt in Francorum regno, nomen retinens. Gallicæ, Melum. pag. 178.

Menapij, populi Galliæ, inter Belgas, Treuiris, Condruſis, Ardennæ ſyluæ, Rhenoque finitimi, deuſſimas ſyluas, perpetuæque paludes, & ad vtramque Rheni ripam, agros, adificia, vicofque habebant: proximi Vbiis, Eburonibus, & Sicambriſ, qui hodie Geldrenſes ſunt. Hi ſcilicet Sicambri, ac Conſluentem Moſæ, Rhenique, Oceanum etiam mare attingunt. nunc Iuliacenſis ducatus eſt. Colonienſis diœceſis, auſtior ſatis, vt videtur, ac ſubductior, quam pridem Menapiorum ſines eſſent. pag. 37 58. 69. 88.

Metioſedum. Vide Iofedum.

Mæſios, trans Danubium flumen populos, Pannonibus finitimos, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Monas, inſula eſt, ſic nominata in medio curſu inter Angliam, & Iberniam fere ab vtraque xv. millia paſſuum diſtans, ad Occidentem vergens: circa quæ loca etiam complures minores ſubiectæ inſulæ eſſe exiſtimantur, vbi multo breuior ſunt noctes, quam in continenti, ſicut etiam, quanto magis ad Occidentem vergimus, breuiorẽ ætate noctes, & hyeme longiorẽ manifeſte videmus pag. 97.

Monas inſulam in Rheno fluuiio Hollandiæ, Phryſiæ, ac Geldriæ proximam, vnde forte dicti ſunt Monafterienſes, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Morini, populi ſunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruiis, Oceanoque mari finitimi, a quibus breuiſſimus in Britanniam, nunc Angliã, eſt tranſiectus, continentes ſyluas, & pa

& paludes habebant. eorū finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen eſt Pōtus, ad Abbatiam Sancti Bertini directo iure pertinens, veteri nomine Pōnti, quo regio illa plerique deſcribitur. Ciuitas eſt epiſcopalis, quæ Latine nomen retinet, Gallicæ vero Terauana nuncupatur, in prouincia Rhenenſi, & regio Francorum ſita. pag. 80. 88.

Mofa, flumen, profluat ex monte Vogefo, qui eſt in finibus Lingonum, in Francorum regno, non longe ab ortu Matronæ, & Araris fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium ducatus Geldriæ oppidum, longe ab Oceano fere Lxx. millia paſſuum, ex Rheno recepta, quæ appellatur Vualis, inſulam efficit Barauorum, (qui hodie Hollandini dicuntur) Oceanumque inſluit, & ſic in Celtis oriens immergitur Belgis. pag. 73.

Mofellam, fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Merenſem, ac Treuirenſem vrbes præterfluit, & Conſluentiam, Germaniæ Ciſſhenanæ oppidum, inſerfecat, illicque Rhenum inſluit, non memorat Cæſar, ſed Tacitus, referens, L. Verum, Nerone imperatore, Romanarum legionum in Germania Legatū, Moſellã, atque Ararim flumina, facta inter vtrumque toſſa, paſſe connectere, vt copiæ per mare, dehinc Rhodano, & Arare ſubiectæ per eam foſſam, mox flumine Moſella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, ſublatiſque itineris difficultatibus nauigabilia inter ſe Occidentis, Septentrioniſque littora fierent, cui operi Aelium Gallicæ, Belgicæ Legatum, inuidiſſe dicit, deterrẽdo Verum, ne legio nes alienæ prouinciæ aſſueſcerent ſtudia Galliarū affectare, formidoloſum id imperatori dictans, quo plerumque prohibentur conatus honeſti. Tacitus, lib. xiiii.

N

N A B A L I A E flumen, trans Rhenum, Geldreſen, & Phryſum agrum alluens, non memorat Cæſar, ſed Tacitus.

Nannetes, populi inter Celtas, Oſiſſinis, Lexobiiſ, Ambiliatibus, Diablintribusque proximi, ex maritimis ciuitatibus, Oceanū attingẽtib⁹, oppoſiti Angliæ. Ciuitas eſt epiſcopalis in prouincia Turonenſi, ac Britannia citeriore Britonante, & regno Francorum ſita, nomen retinens, & comitatus tituli habens, qui ſemper Duci Britannię primogenito adſcribitur

bitur. Nantes, hodie dicti, pag. 58.

Nantuates, qui à quibusdam Antuates dicuntur, populi Germaniæ circa Rhenum fluuium, per quorum fines longo spatio, quasi abortu suo, Rhenus ipse citatus fertur, proxi- mi Heluetis, ac Sequanis. Hos Constantienses nunc esse satis constat. Ciuitas est episcopalis Maguntinæ prouinciæ pag. 53. Nantuatum meminit Plinius lib. 3. c. 10. & Strabo l. 4.

Narbona, Galliarum ciuitas, prouinciæ Romanorum finitima Tolosatis, & non longe à Sontiatibus, populis Aquitanæ. Ciuitas est metropolitana, nomen retinens. In hanc cum C. Cæsar Dictator colonos ex maris legione milites deduxisset, Martius Narbo postea dictus est, pag. 64. 150. 221.

Nemetes, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metensibus, Argentinensibus, Vuormaciensibus, & Rheno flumini, fere omnes Germanica lingua uentis. Ciuitas est episcopalis, prouinciæ Maguntinæ, Alsatia: adscribitur, nunc Spirensis dicta. Est & alia Alsatia maritima prope insulam quandam Phrysiæ. Alsatia autem, in qua Spira, & Argentina ciuitates consistunt, ut quidam opinantur, nomen indidit regioni illi ducatus Burgundiæ, in qua Alsetum regio est sita. atque id nomen ab Alexia olim oppido dictum putant, quasi Atiquistus, Germanorum Rex, qui Alsatia: præerat, id ei nomen imposuerit pag. 33.

Nemetocerna, in Belgio, ubi interdum hyemauit Cæsar, inter Belgas, dicta forte à Nemetibus, nunc Spirensibus. p. 221.

Neruij, populi, inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vellocaßibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longe absunt, quos Sabis, & Scaldis flumina irrigant. Nullus ad eos mercatoribus aditus erat, nihil vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eorum animi elanguerent, virtusque remitteretur, magnæ virtutis homines: maius in discrimen, quam vsquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, vniuersum Cæsaris exercitum deduxerunt, ita, ut Neruiorum proelio rem in angusto uidisse, neque vllum fuisse subsidium, quod submitri posset, & scuto a nouissimis vni militum detracto, in primâ aciem se processisse, quod solū in extrema spe salutis imperatori licet, Cæsar ipse testetur. nunc

nunc Tornacenses dicti. Ciuitas est episcopalis, in prouincia Rhemensis, & limitibus Francorum regni sita, pag. 43. & alibi sepe.

Nitiobriges, populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gallis, ac Narbonensibus, Gallique prouinciæ Romanorum, in Bituricensi prouincia, & Francorum regno siti. Montpellier, hodie a Gallis dictum, pag. 130. 163.

Noricus ager, trans Rhenum non longe a Danubio, & Athesi, Germaniæ fluminibus, intra Tridentinam, ac Constantiensem, & Curientem dioceses, satis proximus Bauariis, ac Sueuis, qui Vallis Norica appellatur, in quæ Boij, oppugnata Norica, transferant. Inde Tacitus affirmat, quod Noricos, Rætosque, Rhenus fluuius interffuit, quibus Rætis Lepontij fuere proximi. Norimberga, nunc a Germanis, pag. 4.

Nouesium, oppidum Germaniæ, nunc Nussia dictum, Colonienfis diocesis, Rheno fluuiio, & Cleuenti ducatu proximum, citeriores Rheni ripas attingens. Non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Noviodunum, inter Belgas oppidum, finitimum Sueffionibus, & Veromanduis, proximum Parisiis: nunc ciuitas episcopalis, nomen retinens, in prouincia Rhemensis, & Francorum regno sita. Gallice. Noyon.

Noviodunum, item Celtarum oppidum ultra Ligerim fluuium, in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum oppido, ac Genabo, Carnutum oppido, & Vellauoduno, & Agendico, Senonum oppidis, in regno Francorum situm.

Noviodunum, item inter Celtas Aeduorum oppidum, ad ripas Ligeris fluuii, proximum Bibracti, oppido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum regno situm, pag. 41. 153. 176.

O

OCCELLUM, (quod & Ocellum, seu Ocella) est citerioris prouinciæ extremum, a quo per Alpes in vltiorem Galliam, Centronesque, (nunc, Tarentinos) ac Garocelos, Caturiges, Vocotios, & Allobrogas transitus est, Auillanæ, & Secluse vicis proximum nunc, ut coniectura est, Nouesium nuncupatur. Seclusa autem, ut nonnullis placet, dicitur quasi citeriorem Galliam ab vltiori secludens. Diocesis est Taurinensis. Tres enim legiones in Aquileia hyemares poterat Cæsar per

Raticas, vel Lepontias Alpes breuius vltra mōtes, & in agrū Heluetiorum cundo Tridentum transfudere, sed intendens in vltiorem Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in agro Aeduorum constitutum proficisci, vt opinio est, in agrum. Cremonæ paullo ante ædificatę, dehinc Placentiam, ac Taurinum peruenit, qua proximum iter in vltiorem Galliam erat, per Alpes legiones transfudurus. pag. 7.

Octodorus, vicus Veragrorum, hodie dicitur Sancti Mauritij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Anurates, & Allobrogas, in valle non magna adiecta planicie, altissimis montibus vndique cōtinetur, in duas partes Rhodano fluuio diuisus diocesis Sedunensis. pag. 54.

Ordouices, populos in Anglia, aduis montibus proximos, apud quos Ostrolos, Dux Romanus, Caracacum in Anglia imperantem proftrauit, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Ossifini, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, proximi Lexobitis, Vnellis, Nannetibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus, Curiofolitis, Sefuuiis, Auleris, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas nominantur, in prouincia Turonensi, regnoque Francorum sici. Horum littora Britannico sunt mari aduersa, vt refert Pomponius Mela. pag. 52. 58.

P

PAEMANI, populi inter Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condruis, Cheruscis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter populos diocesis Leodiensis. pag. 38.

Pannonones, trans Danubium fluuium populos, quos Hungaros dicimus, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Parisij, populi inter Celtas, qui Senonensi prouincię attribuantur, Senonibus, Bellouacis, & Agendico oppido proximi, ac Meloduno oppido finitimi, Lutetiam habent oppidum, quam nunc Parisiensem episcopalem urbem inhabitant, positam in insula fluminis Sequanę, quod perpetua palus insuebat, in regno Francorum sici pag. 123.

Petrocorij, quos Petragorios dicim*, populi in Aquitania, proximi Pictaui, ac Sætonibus. Horum ciuitas est episcopalis, non

is, nomen retinens in prouincia Burdegalensi, & Francorum regno sici pag. 187.

Pictones, populi inter Aquitanos, Santonibus, Engolismen sibus, & Petragorijs proximi. Eorum ciuitas est episcopalis, in prouincia Burdegalensi, regnoque Francorum sira, nōmē retinens, comitatus titulo insigniti. Non longe ab his, * Philippus Valefius, Gallorum Rex, ab Edoardo, Britannię Rege, memorabili pugna victus est. Poictiers, Gallorum lingua. pag. 212.

Pleumosij, populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Gordunnis, Leaacis, Grudiis, ac Centronibus, in diocesi Tornacensi sici. Flamingi, vulgo. pag. 110.

Pretiani, populi in Aquitania, proximi Bigerronibus, Voatibus, Tarufatibus, & Hispaniæ citeriori, in regno Francorum sici. pag. 67.

Primigenos, in Anglia populos, Antonæ, & Sabrinæ fluminibus propinquos, socios aliquando Romanorum, memorat Tacitus. Nunc in Tacito, lib. x i. legas, Quod primi Icenii ab, &c.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano fluuio, qui eam a Celtis diuidebat, ac mari Ligustico, & Alpiibus, quas maritimas dicimus, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars, ac prouincię, seu metropoles Ebrudensis, Tolosana, & Narbonensis, pro parte includebantur, licet Viennam urbem Strabo Allobrogibus adscribat. pagin. 2. 3. 190.

Pyrenæi, montes altissimi, maximique diuidunt vltiorem Hispaniam ab omni Gallia. pag. 2.

R

RAVRACI, populi finitimi erant Heluetiorum, inter Celtas, proximi Rheno flumini, in prouincia Vesouina, quos esse Basilienses, coniectura est, quia per Heluetiorum, & Sequanorum fines Rhenus profluit, & ipsi Sequanis adscribuntur. Ciuitas est episcopalis, quam Rhenus ipse intersectat. Basilienses appellantur. pag. 4. 188.

Rhedones, populi, inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricę appellantur, proximi Auleris, Sefuuiis, Curiofolitis, Ossifinis, Vnellis, Venetis, Andegauis

gauis, Cenomanis. Ciuitas est episcopalis, in provincia Turonensi, & Francorum regio sita, nomen retinet, in Britannia ducatu consistit. pag. 52.

Rhemi, inter Belgas, proximi Celtis, fratres, & consanguinei, proximique Sueffionibus, cum quibus eodem iure, & iisdem legibus utebantur, vnum imperium, vnumque magistratum cum eis habentes, finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Merensibus, Catalaunensibus, & Laudunensibus diocesis, ac sylvæ Ardunnæ. Ciuitas est metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Belgica, nomen retinens in qua Francorum Rex vngitur, & Consecratur, in regno Francorum sita. pag. 36.

Rhenus, Germaniæ fluius, non longe à Danubij, & Rhodani fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontis, qui à nonnullis Sarmatæ dicti, Alpes incolunt, inter fines diocesis Curienfis, & Tridentinæ, non longe ab Italia, longoque spatio per fines Naruatium, (qui hodie Constantienses esse creduntur) Helueticorum, & Sequanorum, (ex quibus sunt Basilienses) & comitatus Ferretensis, Mediomarticum, (hodie, Merensium) qui tunc vsque ad Rhenum extendebantur, Tribocum, (nunc, Argentinesium) & Treuironum citatis fertur, ac, vbi Oceano proximus est, in plures diffusæ partes, multis, ingentibusque infulis effectis, quarum tres fere à Phrysiis, ac reliquæ à Sicambriis, nunc Gelandensibus, & Hollandis, qui olim Batavi dicebantur, ac à quibusdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam qui hunc à Danubium in Rætia orti transdant, & non longe à locis, vbi vana Otrinafca nascuntur. Rhenus igitur non attingi Sequanos, (hodie, Burgundos) nisi à finibus Helueticorum, circa Basileam, vsque in fines Argentinesium. Basilea enim comprehenditur inter Sequanos, & suffraganea est Vesoniciæ Metropolis. Inde est, quod reliqua pars fluminis Rheni ab eius ortu circa Curiensem diocesis provinciam Magûniæ vsque in fines Basiliensium circa ipsum flumen fere tota ad Helucios pertinebat: qui, veteres R. in militariibus signis imitati, capita Boum, Aprorum, Vrsorum, & similia in vexillis suis depingere, consueverunt. pag. 73. 76. 77.

Rhodanus, fluius, Sedunos, Veragios, Allobrogas, & Galliam, provinciam Romanorum, à Celtis dispartiens, oritur

non

non longe à Danubij, & Rheni, fluminum, fontibus, circa fines diocesis Sedunensibus, prope montem, cui nunc Briga nomen est, & ad Sedunum, Germaniæ urbem, decurrens, vicum Veragitorum, qui hodie sanctus Mauritius dicitur, intersecat, lacuique Lemano, quem accolæ Laufenensem nominant, admittitur, & ad pontem Geneuæ urbis eundem lacum egressus, in Lugdunum, Viennam, aliasque vrbes, & insignia loca ad Volcas, nunc Auenionenses, prolapsus, Ligusticum mare tribus ostiis influit. Rhodæ, Gallis, hodie. pag. 3. 21.

Rigodulum, locum inter Belgas, supra Mosellam fluium, non longe à finibus Treuironum editum, vbi Petillius Cerialis, Romanus, copias Treuironum, & Germanorum, magis caesus, quam prudentia, fudit, proximum Metensium finibus montibus, & Mosella fluuio septum. non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Rutheni, populi provinciales, non longe ab Aruemis, & Santonibus, Narbona, ac Tolosa, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Eorum ciuitas est episcopalis, nomen Latine retinens, in provincia Bituricensi sita. Hi comiti Armeniaci subijciuntur, & Rhodetæ dicti. Hos Lucanus in 1. memorat. pag. 30. 150. 181.

S

SABRIS, inter Belgas flumen, Neruios irrigat, & Mosam, fluium penes Condruisios, seu Namurcium, oppidum Leodiensium, influit. Hodie Sambram vulgus nominat. pag. 45.

Sabrinam, in Anglia fluuium Tacitus memorat.

Samarobrina, locus inter Belgas, vbi Cæsar Gallorum concilium indixit, & aliquando hyemauit, ac impedimenta exercitus, obstitit ciuitatum, literasque publicas, ac frumentum reliquit. Hinc Cameracensem esse urbem, quibusdam placet. Sabis enim fluuius eam interfluit, & his Gallica lingua satis aludat vocabulum, estque fere locus ipse in medio Belgarum situ, fertilis, ac solo opportuno confluitus. Ciuitas est episcopalis, & imperialis, provincię Rhemenfis, forsitan ab Eburonicibus, populi ciuitatum Oceanum attingentium, que inter Celtas erant, orti, vel à Sagnis, Belgarum populis. In hoc oppido, v. ab hinc anno, frædus inter omnes Christianos principes, ad interuencionem Veneti hominis, ictum est, auctore pontifici

Pontifice Iulio II. quod Cameracense ab oppido dictum est. Sunt tamen, qui Sancti Quinctini oppidum malint. p. 101. II. 118.

Santonnes, inter Aquitanos populi, finitimi Tolosatis, & propinqui Petrocoris, Ingolismenfibus, Pictavis, ac Gallis, provincia Romanorum. Ciuitas est episcopalis, in provincia Burdegalenfi, in Francorum regno sita, nomen retinens. pag. 6.

Sarmatas, Germaniæ populos, qui contra Sueuos Vannio, Sueuorum Regi, ab eis expulso, opem tulere, Tacitus refert.

Scaldis flumen, inter Belgas, Mosam influens, in extrema parte Arduennæ sylvæ, nec longe ab Aduaticis, Neruios, & Tornacensium urbem intersectat, nomen retinens pag. 171. vbi Sabin legendum putant, non Scalden, quod ille in Mosam inluit, iuxta Namurram, hic, non item.

Sebusiani, populi inter Celtas, extra Galliam, provinciam Romanorum, trans Rhodanum fluumi primi, Allobrogibus, Sequanisque, ac Aeduis, quorum erant clientes, finitimi, inter Lausanensem, & Lugdunensem diocesim sitæ, quos Bellicenses esse, coniectura est. Ciuitas est episcopalis, in provincia Vesontina duci Sabaudie subdita, siue eius Antistiti. Per horum fines, ad loca, vbi nunc vicus, cui Sanctus Amor nomen est, in comitatu Burgundiæ, ac recta ad Ararim, qui nunc Saona dicitur, vbi pagum Heluetiorum Tigurinum deleuit, Cæsar peruenit circa Viredunum, & Turegum castella illius fluminis citerioris ripas attingentia. pag. 7181.

Sedusij, vel Sedani, populi Germaniæ, si pro Sednum urbem incolentibus capiantur, vt coniectura est, Heluetiis, & pro parte Celtis annumerantur, vel saltem eis sunt finitimi, ipsosque Rhodanum fluumi irrigat. finitimi etiam sunt Vera gris, inter montes, quibus nunc Briga, & Sancti Bernardi nomen est, non longe ab Antuatibus, & Allobrogibus, Germanica lingua ex magna parte vrentes. Ciuitas est episcopalis, Taréncasie Latine nomen retinens, in cuius finibus, Rhodanus oritur, nec longe ab eis, versus Guriensem, & Tridentinam dioceses, Rhenus exoritur. pag. 333.

Segni

Segni, inter Belgas populi, ex gente, & numero Germanorum, Condrafis finitimi, qui ambo populi sunt inter Eburones, & Treuiros, comitatu Namurcensi, Arduennæ sylvæ, & ducatu Lucëburgensi, Mosæque flumini proximi, nomen retinent. Eorum oppidum diocesis Leodiensis, illius episcopo subijcitur. pag. 138.

Segontiaci, populi in Anglia, Mari proximi, & Cassis, Bibrocis, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancalitiibus, nunc forte Eboracenses dicti, cui satis alludit vocabulum. Ciuitas est metropolis. pag. 100.

Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Parisiis, ac Carnutibus fuerant antiquitus ante Cæsarem in fide Aeduorum. Ciuitas est metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, in regno Francorum sita, retinens nomen, quom in Burgundiæ sitam vulgus vocitat. Forsan enim id inoleuit a primis Burgundionum Regibus, quos Senones, Lugduni, ac Viennæ post natum CHRISTVM per multa secula regnasse in Celtica, plerique transunt. pag. 114.

Sequana fluius prorsus in Francorum regno, Celtas, postquam Marrona fluius sibi immixtus est, a Belgis definit. Oritur prope fines Aeduensis, ac Lingonenfis diocesis, in ducatu Burgundiæ in Alseti regione, non longe a vico Abbatiz, & monasterij sancti Sequani, ac per Trecentem agrum, & Parisiensem urbem delapsus, Rotomagum ciuitatem, & mare Oceanum inluit, nomen adhuc retinens. pag. 2.

Sequani, populi, inter Celtas, hodie Burgundiæ comitatum incolentes, quos a Gallia, provincia Romanorum, Rhodanus fluius diuidebat, finitimi Heluetiis, Aeduis, Lingonibus ac Rheno: per fines comitatus, nunc Ferretensis, nihil, vt videretur, de his, quæ in ducatu Burgundiæ sunt, tunc possidentes, quod illa omnia speciali nomine Aeduis, & Lingonibus adscriberentur, nec illi dicerentur Sequani, sed hi solum, qui a Rhodano prope Bellicensis vrbis diocesim, vsque ad Vesontinam ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde vsque in fines comitatus Ferretensis, ac diocesis Argentinæ, Rhenusque fluumi protendebantur. Inter quos fluios Rhodani, & Rheni per ciuitatem illam Vesontionem, quæ quasi in medio est, v. dierum iter expedito parer, finibus iisdem.

Vltra

Vltra quoque Ararim fluuium, non longe post eius ortum, Sequanorum fines, quos ipsa Vesontina diocesis complectitur, per rotendi videbantur pag. 6. 19. 20 21. 22. 8.

Sesuij, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Auleris, Curiosolis, Rhedonibus, Orlisinis, Vnellis, & Venetis. Hos quidam putant esse Lixinos, quæ est episcopalis prouinciæ Turonensis, in regno Francorum sita, pag. 52.

Sibuzates, populi in Aquitania, proximi Garumnis, Aufcis, Vocatibus, Tarusatis, Cocofatibus, & Hispaniæ citeriori, in Francorum regno siti, pag. 67.

Sicambri, populi Germaniæ, olim ex toto Transrhenani, proximi Vbis trans Rhenum tunc sitis, siluas, & solitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni transitu, maxime ubi ipse, & Mosæ conflunt, breuis est aditus. Eburones enim Rheni citeriores ripas, Sicambri autem vteriores incolebant, nunc oppida, vicos & agros, Sicambri, quos Geldrenses appellamus, etiam inter Mosam, & Rhenum possident, quorum pars est diocesis Leodiensis, pag. 78. 140.

Silures, populos Angliæ Tacitus refert.

Sontiates, populi inter Aquitanos, finitimi Vocontis, & Tarusatis populis, Aquitanis, & Tolose, ac Narbone, ciuitatibus Galliæ, prouinciæ Romanorum, & Hispaniæ citeriori, habentes oppidum, natura loci, ac manu munitum, in regno Francorum siti, pag. 65.

Suessij, populi Germaniæ, quos coniectare licet fuisse Constantiensis, Basiliensis ac Sedunensis agro finitimos, & inter Celtas, Heluetiosque annumerari, siue forte Suintenses esse, qui cum Turicenis quosdam Heluetios nostra memoria bella gessere, vel Suessij, id est, Sueui. nam cum singularis annis domo Sueuorum media pars excederet, forte diuersas sibi ad habitandum regiones delegerunt. Ex quibus forsitan sunt illi maritimi, qui Daciæ, & Noruegiæ sunt finitimi, ac qui circa Lepontios, Retiosque habitant, idem ferè nomen Sueuorum habentes, a Sueuo monte, qui, ab ortu Solis Germaniæ initium faciens, ad Cimbrorum vsque promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Suessio

Suessiones, populi inter Belgas, fratres, & consanguinei Rhemorum, eisque attributi, quibus, ac Bellouacis, & oppidis Nouioduno, quod hodie est ciuitas, Bratuspantioque erant finitimi. Agros feracissimos, & latissimos fines habebant, apud quos Rex fuerat totius Galliæ potentissimus, qui etiam Britanniarum regnum obtinuerat, & 11 oppida in Suessionibus habens. Tempore autem Cæsaris regnabat Galba; multique Gallorum Reges vsque post Magni Caroli tempora diu in Belgica regnasse, & coronam apud Suessiones accepisse, leguntur. Ciuitas est episcopalis, nomen retinet, in prouincia Rhemensi prima suffraganea, & in regno Francorum sita pag. 36.

Sueuorum gens, trans Rhenum, Bauaris, & Franconibus finitima, plus quam c. pagos habens, maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Inter hanc gentem sunt Ulma oppidum, ciuitatesque, & loca insignia multa. Bauarici verus est principatus, & Austriæ Ducibus, ac Marchionibus Baden sibus, Comitibus de Vitreberg, aliisque principibus Ecclesiasticis, & secularibus subiecta, qui, vt olim, referente Cæsare, principes regionum, atque pagorum sunt, & in pace inter suos ius dicunt, controuersiasque minuunt pag. 33 34. 69. 71. 73.

T

TAMESIS, fluuius in Anglia, fines interioris regionis à maritimis ciuitatibus diuidens, à mari circiter passuum mil. Octoginta. Id vno omnino loco pedibus, atque ægre, transiri potest, & in mediterraneis illius locis in sulcæ oriens, nauigabilisque Oceanum influit. Tamisa, vulgo, pag. 96.

Tarbelli, populi in Aquitania, proximi Bigeronibus, Sontiatibus, Vocatibus, Tarusatis, Hispaniæ citeriori, in regno Francorum siti, pag. 67.

Tarbiacos, in finibus Agrippinensium populos non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Tarusates, populi Aquitaniæ, proximi Vocontis, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocofatibus, & Hispaniæ citeriori. Hos, coniectura est, fuisse populos Tarasæ, quæ ciuitas est episcopalis, in prouincia Auscitana, & Francorum regno sita, pag. 65 67.

Tasandrum, oppidum in Leodiensi diocesi, cui D. Trudo nomen fecere.

Tauciaci,

Tauciaci, (alias, Rauciaci) populi Germanicæ, proximi Nemetum, & Heluetiorum finibus, a quibus sylua Hercynia aëritur, & forte erant Rauraci, qui proximi Heluetiis circa Bassiliensium fines habitabant: hi tamen Hercyniæ sylva non erant proximi, sed Baceni sylvæ, quæ Nigra dicitur, interfluente tamen Rheno, Vide, Rauraci.

Tectosages, populi olim Galli, fertilissima Germaniæ loca circa Hercyniam siluam occupauerunt, atque ibi confedererit summam iustitiæ, & bellicæ gloriæ opinionem habentes, in ea inopia, egestate, & patientia, qua Germani, permanentes, eodem victu, & cultu corporis utentes. His forte Francones, Germaniæ populi eisdem locis proximi successerunt, a quibus Franconibus postea eis Rhenum transeuntibus, & Galliâ occupantibus, velut præscum, propriumque solum repereritibus, citraque Parisios populos sedem eligentibus, Fræcia dicta est, ut plerisque placet. Ex his Tectosagibus erant hi, quos Mallius, Romanorum Dux, in Gallogrecia stravit, & viciniorumque retulit. pag. 135.

Tenchtheri, Germaniæ populi, Transhenani, qui cum Vitiis, & magna multitudine hominum, a Suevis diu agerit, & triennio vagantes, Rhenum fluvium transierunt, non longe ab ostio, quo Rhenus ipse mari influit. Menapiorum agrum utramque fluvij ripam incolentium, occuparunt. Quo satis constat, Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenses fuisse, multo quam nunc, maiores extitisse. Hæc gens, postea Rheno discreta, sollicitavit Vbios, nunc Agrippinenses, ut a Romanis desicerent, initio imperij Vespasiani. Tacitus. pag. 69. 119.

Teutoni, populi ultra Rhenum fluvium fuerunt, ex quibus, & Cimbris Aduatici suere prognati. Apud quorum loca, cum id flumen in Galliam venientes transissent, impedimenta cum viuis fere legionis præsidio reliquerunt. Vbi autem Teutonos credit, qui Franconiam, & Bavariam, Germaniæ regiones, eisque finitimas terras inhabitant. Vulgus vero omnes citra, & trans Danubium populos appellat Teutonos. Hi forte, suis finibus quondam pulsati a Suevis, qui quam latissime agros desertos possidere gloriabantur sese Cimbris sociarunt, cum quibus a Romanis, duce Mario, cæsi sunt, quos

quos Pomponius Mela Albi flumini, Cimbrisque, Hermionibus, & Sarmatis propinquos tradit: Teutonos tamen eos esse, qui trans Danubium ad dextram eius inhabitant. plures scripsere, inter Alpes scilicet Italiæ imminentes, & Danubij alucum incolentes. Dicti autem forte sunt a Tuiscone, eorum rege, Manni filio, ut sentit Tacitus lib. de situ Germaniæ. Italica, ac Gallica lingua alludunt.

Tigurinus pagus, & populi eius quartam partem Heluetiæ continebant, ac inter Celtas erant. Inde forte coniectura est, eos esse, qui nunc Turegium cum agro adiacenti apud Sulenses, Bassilienses, Constantienses, incolunt. pag. 8.

Tolosares, populi Galliæ provincie, finitimi Narbonensibus, & Santonibus: nec longe a Sontiatibus, populis in Aquitania, nomen retinent: Ciuitas est metropolis, Francorum Regi subdita. pag. 6. 64. 150.

Treuirii, populi inter Belgas, in confinibus Germaniæ, finitimi Nervis, Menapiis, & Rheno flumini vsque in pontem quo Cæsar transiit exercitum, quæ pars nunc est Colonienfis diocesis. Fere autem omnes Treuirii Germanica lingua utuntur, & nisi exercitu coacti, imperata non faciebant. Nam ciuitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum a Germanis differebat. Horum inter Gallos virtutis opinio erat singularis, & plurimum equitatu, peditarumque valere existimabantur: nomen retinet. Situs ciuitatis est natura munitus, & metropolis huius ciuitatis præsul, vnus ex Electoribus imperatoris est, qui, proximis his annis legatus a Maximiliano Cæsare ad Venetos veniens, vna cum Cardinali Luxemburgensi, re infecta, abiit. pag. 23. 47. 59. 91. 119. 120. 211.

Triboces seu, Triboci, populi Germaniæ, in finibus Celta- rum, & Belgarum, finitimi Tullensibus, Bassiliensibus, Spirensibus, Lingonibus, & Rheno, fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est episcopalis provincie Maguntinæ: nunc Argentinenfes Latine dicti, quibus vulgaris sermonis cum veteri satis alludit vocabulum. Hi sunt in regione Alsatia olim, ut quibusdam placet, Heluetia. pag. 33.

Trinoban

Trinobantes, populi in Anglia, prope firmissimam earum regionum ciuitatem incolentes, mari proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancalibus, Bibrocis, Cassis, Angiæ populis. pag. 100.

Tubantes, Germaniæ populos, qui Phrysiæ partem mari Oceano, Rheno fluuio, ac Iacobus proximam, saltibus, & paludibus abundantem, incoluerunt, quam antea, Manni populi habitauerunt, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

Tulingi, populi erant finitimi Heluetiis, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, & vt quidam opinantur, etiam fuerunt incolæ Turegi oppidi, nunc inter Heluetios siti, quod forsitan tunc ex illorum pagorum numero non erat, in Constantiensis diocesis habitantes, sed ab Allobrogibus satis remoti. Quidam autem interpretantur Turegum, quasi Duregum, id est duorum Regum: & Tulingos credunt nunc Lotaringos esse dictos, nomine composito, ex Lotario eorum Rege Carolomani stirpe. pag. 4. 15.

Tungros, Belgarum populos, Tacitus facit. Hi cis Rhenum & Mosam, inter Eburones, numerantur. Oppidum est, nomen retinens, olim ciuitas episcopalis. Huius sedes postea fuit ad Leodiensem urbem translata, vique ad cuius oppidi mœnia, vt plerique volunt, Oceanus protendebatur, cuius reliqua quædam illic vetustatis adhuc monumenta videntur. Inde Cæsar scribit, Eburones, fuisse mari proximis.

Turones, populi inter Celtas, Carnuibus, & Andegauenibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas est metropolitica, cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, & ex maiore parte in Britannia ceterioris ducatu, nomen retinens, in regno Francorum sita, quam & Andegauensem urbem D. Ludouicus Francorum Rex, Britannia ducatu detraxit: cuius tamen prouinciæ omnes aliæ, Britannia etiam Britonantis, ciuitates remanserunt. pag. 13. 149.

Tygenos (quin potius, Icenos) populos Angliæ, quorum Rex Prasutagus Neronem imperatorem heredem instituit, non memorat Cæsar, sed Tacitus.

V

VADAM, inter Coloniensem, & Traiectensem vrbes locum ultra Nouesium Rheno fluuio, & cis eum adiacentem

tem in ducatu Cleuensi sitū, Cæsar nō memorat, sed Tacitus. Vangiones, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Tullensibus, Metensibus, Spirensibus, Maguntinis, ac Rheno fluuio, omnes fere Germanica lingua vrbes. Ciuitas est episcopalis, prouinciæ Maguntinæ, nunc Vuormacienses dicti. Alsatiaque (olim, Heluetiæ, tunc, Gallici, nunc autem, Germanici iuris) adscripti, quo magis ipsi, & Spirenses, ac Argentinenses, quin & Maguntini, tanquam omnes alæ Alemanniæ attributi, & ad ripas Rheni ceteriores siti, videntur inter Celtas forsitan collocandi, nisi quis recta a Matronæ fluminis ortu ad Rhenum fluuium Celtas his finibus a Belgis disparat, quibus Belgis pari ratione Viredunum, quæ ciuitas est episcopalis prouinciæ Treuirensis, in ducatu Bartenfi consistens, adscribitur. pag. 33.

Vascones, in Aquitania populos, Tacitus memorat.

Vatasticam insulam, in fluuio Rheno, finitimam Batauis, & Phrysijs, quæ est diocesis Traiectensis, non memorat Cæsar, sed Tacitus. Batauos autem, quos Hollandos dicimus, longe alios esse, certum est, ab illis Hollandis, qui prope Balteum mare, ac Daciam habitant: sicut & alia est, circa id mare & Daciam, Zelandia.

Varuca, seu Ratuca, inter Belgas Castellum, quasi in medijs Eburonum finibus, non longe a colle vno, syluis, & tumulo, ac magna conualle, vbi Titurius, & Antunculeius Romani hyemantes cum legione vna, & v. cohortibus, a 11. Ebutonum regibus dolis intercepti sunt. Id castellum proximum fuisse Limburgensium, nec longe ab Aquisgranum urbem, verisimile est. Forsan eo loco, vbi est nunc castellum, cui Valeatus mons nomen est. Varucæ tamē castello, vt Cæsar ipse describit, suberat Rhenus fluuius: propterea nonnulli credunt, Vatasticam castellum fuisse, vbi nunc est Iuliacum oppidum, quod ducatus est titulus, inter Aquisgranum, & Coloniam, Germaniæ vrbes cisterhanas, quod a Iulio Cæsare denominari putant, vbi adhuc plura insignia vetustatis monumenta apparent. pag. 139. 141.

Vbij, Germani populi, olim Transhenani, quorum fuit ciuitas ampla, & florens, vt est captus Germanorum, qui paullo sunt eiusdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhe-

num attingunt, multumque ad hos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatē Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos Sueui diu, & saepe bellis experti, finibus expellere adnixi sunt, & sibi vestigales fecerant, multoque humiliores, & infirmiores reddiderunt. in quorum fines Cæsar primo trans Rhenum exercitu, per pontem in Menapiis factum, ducto, vastatis agris Sicambrorum, se recepit. Iterum autem paullulum supra eum locum, quo ante exercitum transfuderat, pōtem in finibus Treavorum fecit, legionisque transfudit, cuius pontis vltima pars Transrhenana ripas Vbiorum cōtinebat. Hos esse Agrippinenses, nunc Coloniales, a Claudio Cæsare, Agrippinae viro, acceptos plerisque placet, qui, vt verisimile est, a Sueuis compulsi, citra Rhenum, hortante Agrippina, urbem condere, & habitare cōperunt, quæ ciuitas paullo post cum Romanorum sociæ esset, ac recens condita, fatali igne, vt Tacitus scribit, consumpta est, & fere eodem tempore simili casu Lugdunum incensum, & dirutum esse constat, vt in Epistolis refert Seneca, Vbi igitur, Cæsaris tempore, vt coniectura est, loca, vbi Marchiæ comitatus a duce Cluipensi nunc possessus, & Vestfaliæ oppida sunt, parsque ducatus Montensis incoluisse præsumuntur, quorum adhuc magna pars ad Coloniam ecclesiam pertinet. Hos Tacit⁹, Transrhenanos etiam suo tempore fuisse, scribit, quod forte ad vtramque Rheni ripam vicos, agros, possessionesque haberent. Sic & Allobroges ad Rodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni vtramque ripam, sic & Phrysi & Geldrenses nunc ad ipsius Rheni ambas ripas, vicos, agros, possessionesque habebant, & adhuc possident. Quin & aliquando vsque ad Rhenum fluiuium protenses Saxones fuisse, quibusdam placet, quod facile est, cum quis origine Saxo, illic forte aliquid possederit, vt sæpe principibus alienigenis hoc diuersi iure contingit. pag. 74. 77. 79. 127.

Vellanni, populi inter Celtas, proximi Heluetis, seu Heluetis, Cadurcis, Gabalis & Aruernis, quorum sub imperio esse cōfluuerant. Ciuitas est episcopalis, in prouincia Bituricensi, nomen retinens, a multis tamen Sancti Flori ciuitas dicitur. pag. 187.

Vellaunodunum, inter Celtas, oppidum Senonum, pro-

pinquum

pinquum Agendico, Senonum oppido, ac Genabo, oppido Carnurum, quod Genabum oppidum pons Ligeris fluminis continebat, nec longe ab Auarico, & Nouioduno, oppidis Biturigum, in Francorum regno situm. pag. 132.

Velocasses, populi inter Belgas, Morinis, Neruiisque finitimi, proximi Ambianis, & Atrebatibus. Hi hodie Castellenses dicti, in comitatu Flandriæ, & Francorum regno, Morinensi que dicecesi siti, instar pagi sunt. Hanc prouinciam repetit Rex Franciæ nunc a duce Burgundiæ. pag. 37.

Veneti, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Venellis, Osiuinis, Curio solitis, Scuiuis, Auleris, Rhedoniibus: hi, vt quibusdam placet, etiam Vanes dicti sunt, in prouincia Turonensi & regno Francorum siti. Ciuitas est episcopalis, cuius amplissima erat auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum in Britannia Britonante. Sunt præterea alij quidam populi, Auenionensibus proximi, Venuxinum comitatum incolentes, patrimonio Beati Petri subditi. Hos, partem Galliæ, prouinciæ Romanorum, fuisse, quibusdam placet. pag. 52. 57. 58.

Veragri, populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, inter Sedunos, Antuares, & Allobrogos, montesque Sancti Bernardi, & Brigam, quos Veragros Rhodanus fluiuis, interlabitur. Caput gentis est vicus, vbi Abbatia, qui Sanctus Mauritius dicitur, dicecesis Sedunensis quidquid tamen agri trans Rhodanum possidebant, Celtis adscribitur. Per hos ad montes illos, quos Cæsar summas Alpes nominat, ex Gallia in Italiam venientibus aditus est. pag. 53. 54. Varagri sunt, Plinio.

Verbigenus, pagus Heluetiorum, inter Celtas. pag. 17.

Veromandui, populi, inter Belgas, Rhemis, Atrebatibus, Neruiisque finitimi, nomen retinent, in Francorum Regno siti. ac ex magna parte in Dicecesi Laudunensi, ac Sueffionensi, & ex toto in prouincia Rhemensi, instarque prouinciæ habentes, inter quos sunt incolæ oppidi sancti Quintini, quos Rex repetit. Vermandois, a Gallis, murata aliquantulum nominatione, dicti. pag. 38. 43.

Vesontio: oppidum maximum Sequanorum, natura loci munitum, inter Celtas, nunc comitatus Burgundiæ circum

seprum. Ciuitas est imperialis, ac Metropolitica, nomen retinens, mutata littera V in B, vt Romanis, & Vasconibus pronũciandi mos est. Situm habet, qualem Cæsar in Commētariis descripsit, præterquam quod nunc eam idem Fluius ex magna parte interfecit. In illa sunt loca vetusta, qualia Romæ, quæ Pantheon, Campus Martius, Campusque Mineræ, vulgo semper Latine dicta sunt, multaque alia præcæ vetustatis monumenta consistunt. pag. 23.

Vetera castra hibernorum Romanorum, locum citra, & prope Rhenum fluium, amplum habentem vallum, cuius pars in collem leniter exurgens, pars equo aditur. Vbi oppidum, & obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu volutus amnis, & latitudo camporum inter ciuitates Traiectensem, & Coloniensem, quibus hibernis obfideri, premique Germanias, Cæsar Aug. crediderat. non Cæsar, sed Tacitus refert. In Cleuensi ducatu situm.

Vienna, ciuias metropolis in Gallia, prouincia Romanorũ, nunc Delphinatu, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, quæ fluius Rhodanus præterfluit, ad eius citeriores ripas sita, proxima Aruerniorum finibus, dispartiente Rhodano: Aeduarum finibus Cæsaris tempore, ad quos Matisco oppidum, nunc ciuitas, pertinebat, hodie Lugduno ciuitati finitima, beneque sita. pag. 151.

Vindonissæ, locum prope Maguriam, urbem cisthenanam, non Cæsar, sed Tacitus, refert.

Vnelli, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, proximi Audibus, Venetis, Osisinis, Lexobis, Cuiosolicis, Sefuiis, Auleris, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas numerati, in prouincia Turonensi, & Francorum regao siti. pag. 52.

Vocates, inter Aquitanos, proximi Tarusatis, Sontiatibus, Tarbellis, Bigeronibus, Garumnis, Garitibus, Cocofatis, & Hispaniæ citeriori, in regno Francorum siti. ab his forte Vascones dicti. Hos, coniectura est, fuisse Vesaticos. Ciuitas est episcopalis, in prouincia Aufcitana, in Francorum regno sita, quos Vasatenles dicimus. pag. 83. 67.

Vocetius mons in Heluetiis, quem Cæsar non memorat, sed Tacitus,

Vocontij, populi, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, citra Rhodanum, Centronibus, id est, Tarentasis, finitimi, & Allobrogibus, vltra Alpes Graias, quibus hodie mons Cinerum, siue Cinesius, nomen est. Hos Isara fluius alluit. Vasatium, Gallice pag. 7.

Volgæ, populi prouinciales, non longe ab Artomicis, seu, Arecomicis, qui nunc Aurasenses sunt, Talosaribus, Narbonensibus, Massiliensibus, Gabalis, Cadurcis, Heluis, ac Ruthenis, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Hos Rhodanus fluius alluit, posthac Ligusticum mare influit. Aremici, aut, Arecomici, pridem, a nonnullis, nunc Auenionenses dicti. Ciuitas est episcopalis prouinciæ Arelatenis olim, nunc vero Viennensis, maiorum nostrorum memoria patrimonio beati Petri, emptionis titulo, addita. Hic Romani Pontifices sedem, magno totius Italiæ incommodo, maiore vrbs Romæ, tenuere, Lxx. & amplius annos, donec felicissimo euentu Italiæ restituti Pontifices, ad hanc diem mansere. pag. 150. 181.

Vofegus, mons, in finibus Lingonum, a quo Mosa fluius profluit, non longe a fonte Matronæ fluij, in Francorum regno situs. pag. 74.

Vspetes, Germaniæ populi Transhenani, qui cum Tencheris, & magna multitudine hominum, a Sueuis diu agitati, & triennio vagantes Rhenum fluium transierunt, non longe ab ostio, vbi in mare influit, & Menapiorum agros vtramque fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc constat, Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenses fuisse, multo latiores, maioresque existisse, & agros ducatus Montensis Rhemi ripis vltioribus adiacentes, ac etiam Cliuensis possedisse. pag. 69.

Vualis, seu Vacalos est pars fluij Rheni, quam Mosa fluius recipit ante, quam in Batavos, & mare Oceanum fluat, & est diocesis Traiectensis, prope Nouiomagum oppidũ, & Traiectensem urbem episcopalem, nomen retinens. pag. 73.

Vxellodunum, oppidum in finibus Caduroorum, inter Celtas, non longe a Gallia, prouincia Romanorum, monte, egregie loci natura munito, situm, cuius partes omnes præruptissimis saxis difficili adscensu, & flumine infimã vallẽ

diuidente, totum pene montem cingente, præmunitæ erant, sub cuius etiã muro magnus fons quæ perumphebat, ab ea parte, qua fere pedum ccc. intervallo fluminis circuitus vocabatur. Vide Cæsarem de bello Gallico lib. ix. pag. 217.

ATQVE hæc de Gallorum, Gallicque, qui aut proximi, aut finitimi sunt populis, ita perstrinximus, ut, quamvis vetustatem illustrare pro virili consilium fuerit, multa tamẽ inferta quoque sint, quæ tempora hæc recentiora, mores, & viros, ac res præclare gestas ab iis explicent. Nec tamen singula persecuti sumus, sed summas rerum, & ex his illustrissima quæque libauimus. Nam, si aliarum quoque gentium, quæ toto orbe nunc degunt, nominum mutationes, fortunæ varietates, mores, locorum diuersas appellationes, aut fluminum, vires, res gestas ad hanc normam dirigere voluissent, id sane & operosum nimis, ac immensi pene operis fuisset, & consilij oblitum nostri videremur: quippe qui ab initio Cæsarem tantum, aut Tacitum, & Gallos, ac finitimas his gentes hoc nostro indice complecti voluerimus, reliquum operis & in aliud tempus, & in alias commentationes reiecerimus. Illud admonuisse diligentem Lectorem volo, multa illum ex varia Historiarum lectione collecturũ, quæ Europæ, & Asiam, ac Africam, saltem orã littorale, notiora nobis factura sint. Nam, ut vltius penetres, hæc legis Mahometanæ diuersitas a Christiana pietate prohibet: sed & ipsa orbis partès, gentium omnium Regina Italia, tantas mutationes sensit, ut vix nomen illum retineat, quod olim habuit. Quis enim nescit, eam Italiæ partem, quam Samnites, Apuli, Græci, Campani olim tenuere, totam nunc in regni Neapolitani nomen abiisse: quod olim Latium, nunc Campaniam aut terram Romanam, quæ Gallia Cisalpina, in Lombardiam, quæ Venetia, in Marchiam Tarusinam, quæ Flaminia olim, nunc in Romandiolam esse mutata: iam, quæ præcis illis temporibus clarissima oppida fuerant, aut penitus cõcidere, aut in vicis abiere, successereque omnino cum aliæ gentes, tum aliæ quoque nominationes diuersissimæ. Lirium enim a veteribus amnem dictum, iam p. e. c. ab hinc annos a Gariliano castello, quod Saraceni munitissimum propugnaculum sibi construxerant, Garilianum appellamus. Ticinum, olim, nunc Papiam, a Papiro

a Papiro quodam, Gallorum Duce. Fregellæ ipsæ in Campania, in pontem Curuum mutata. Egnatia Apuliæ, Iuuenaria a nobis dictum. Anienum ipsum patrem, Tiberonum Accollæ vocant. Sipus illa læpiarum captura celebris, & inde nomen adepta, nunc Manfredonia vulgo, a Manfredi, secundi Federici Imperatoris filio, dicitur. Verum longius, quam par forsan erat, euagati sumus. Cetera sibi lectoris diligentia pariat, aut in alioi otio a nobis expectet.

PROVINCIARVM, POPVLORVM, OPPIDORVM

Galliæ vocabula memorata Cæsari, Latina, Gallica, Germanica quedam: ex museo insignis cuiusdam eruditionis viri.

ADUATICI, Aldemburch, Brabantia: aliis Bostduc. Scriperunt quidam eorum ditionis fuisse quiddam agri est inter Louanium & Aldemburch. Alij præterea addiderunt ad Niueiam vsque & Bms, quicquid agri iacet, scriperuntque castri Aduaticorum ob perfidiam gentis a Cæsare diruti, vestigia restare in pago quodam prope Niueiam. Quidam volunt castrum id fuisse Beaumont, quod nostra memoria possidet Dominus d' Arschot. Aduatici & Ambiariti Brabantiam olim incoluerant. Brabantia ea regio dicta est sub Henrico quarto imperatore, nomine sumpto a Tatino, prouincia.

Edui l'Autunnois, vicini Sequanis, Sebastianis, Atuernis, Biturigibus.

Agendicum, Prunius, vicinum Meldis, Meaux, Parisiis, Senonum iocedo, & Velaunoduno, Nogent sur Seine, & Vexelles, inter Marronam & Sequanam.

Agrippina, Vblorum caput, Cologne.

Aldualdalis, le Doux, fluiui. Habitat is per Sequanorum caput Velontionem Besancon, inde petit Dolam, Dole: & tandem Arari miscetur ad Aulsonium, Aulsonne.

Alexia, *Alize*, oppidum Mandubiorum. Hos alij esse volunt regionem dictam *Moruanne*, vicinam Diuioni *Digoum*, alij *Lausois*, eamque dictam ab Alexia. Ibi oppidum satis celebre, *Semurium*, *Semur*.

Allobroges, *Dauphiné*, & *Sauoye*.

Alpes, *les montaignes de Dauphiné, Sauoye, Suisse & des Grisons, & de Trente*. Galliam eæ & Germaniam ab Italia diuidunt. Ex illis maritimæ sunt *les montaignes de Provence, Nice & Gènes*. Cortix *le mont Cenis*. Graiæ *le petit saint Bernard*: *Pœnina*, *le grand saint Bernard*. Distant inter se leucis septem. Summa, quæ diffusillimæ & asperimæ, *le mont saint Gotthard*. Lepontia, *de Grauponter en Suisse*: *Rheticæ, des Grisons*: *Noticæ, de Trente*.

Alpes Graiæ, *le petit saint Bernard*: hodie *Col-Iou*, quasi *Columna Iouis*.

Alpes Pœnina, vbi est Cenobium diui Bernardi, *Mon-Iou Mons Iouis*.

Ameggetrobia, vbi prælio Gallos superauit Ariouistus, *Amauze en Lorraine*.

Ambari, necessarii & consanguinei Aduorum, *Bar en Barrois*. Sic porro distinguunt a *Bar le Duc*, oppido suo prope Martonæ fontem. Aliis *Basigum*. Trecaßibus ij vicini sunt, *Troyes en Champagne*.

Ambiani, *Amiens*.

Ambibari in Armorica, *Auroy*, aliis *Arabari*, contermini Veneris, *Rhedonibus, Nannetibus, Vannis, Rhenes, Nantes*.

Ambilates, *Lambales en Bretagne*: aliis *Aurenches*. A Brincari Plinio, vicini Diablinribus, quos Plinius Diablandos vocat, *Landoy* vel *Leondoul*, *Ossissini* apud Plinium *Ossissimis, Triguier* vel *Lantriguier, Rhedonibus, Rhenes*.

Ambiuarici, aliis *Ambuarici, Auuers, Breda, Berghes*, aliis *Kempelande*, nimirum planities Brabantia, rigata fluminis *Neer*, & *Noern*, qui ducatus *Noern* nomen dedit ad *Bredam* vsque distenta.

Andes, *Aniou*, finitimi Cenomanis, Carnutibus, *Vnellis, Turonibus, Rhedonibus, Nannetibus, le Maine, Chartres, le Perche, Touraine, Rhenes, Nantes*.

Ansuarii, Phrysiis contermini, a *Caucis*, id est, *Luneburgen* sub

sub suis sedibus pulsi, *Offemburg*, aliis *Ansinarij*. De *Caucis*, vide *Chamaui*.

De Antuaribus agerur in *Nantuates*.

Aquitania, Guienne, clauditur fluuio *Garumna, Garonne, & Pyrenæis* montibus, *des montaignes de Foix*.

Arar, la Saone, nascitur e monte *Vogelo, la Vauge*, prope *Vaudemont*, haud procul ab oppido *Tullenst, Tou en Lorraine*.

Arduenna sylua, les Ardeines. Attingit hæc *Treuiros, Trier, Neruios, Tournay, Menapios, Iuliers*. *Eburones, le Liege, Mediomatices, Metz, Vbios, le pays de Coloiagne, Hassos, Henaut*.

Aremici, siue *Arecomici* *Saraboni*, vigintiquatuor pagos sue ditionis habet, & caput *Nemaufum, Nimes, Fæsi, Sômerges*, fluuium *Gar, siue Gardon*, nomine ad *Arecomicos* accedete. Ad vicum *S. Privat*, ponte is iunctus est, fornicum ordines ductos sustinente, quibus aquæ ductus *Nemaufum* versus directus sustinetur, structura prorsus mirabili, sic cõpositis maximis saxorum molibus, vt cimenti nihil interiectum appareat. Opus, vt creditur, *Antonini Pij*, materna stirpe *Nemaufo* oriundi, vt & *Nemausi, Nymphæum, & Amphitheatrum*.

Arenatij, inter *Coloniã & Traiectũ, Coloiagne, & Vtrecht*, infra *Nonesium, Nuijs, Aernhem*.

Armonici, Bretagne. In ea prouincia celebres vrbes, *Nannetes, Ambibari, Veneti, Diablineres* siue *Diablandi, Curiofoliæ, Cadetes, Ossissimi, Ambilates, Rhedones, Nâtes, Auroy* ou *Arabõ, Vânes, Leõdoul, Cornaille, Quimperlay*, vel *Quimpercoentim*, vel *Chastouabriant, Lantreguier, Lamba'es, Rhenes*.

Assiburgum, Siburg, oppidum ad *Rhenum* situm infra *Cõfluentes*, ex aduerso *Bonæ*.

Attrebatas, Arras.

Auarici *transthenani, Roerwal*, ad *Danubij* fontem.

Auaricum, Bourges: aliis, *Furou*. Ciuitas ea finitima est *Noiuduno Celtarum, Neuers, Genabi, Gien, Velaunoduno, Vexlay*.

Auleuci, Louiers, & Rouan. Vicini *Vellocaßibus, Vreßim, Lexobiis, Lixieux*, *Eburouicibus Euvreux*, *Sesuiis Seex*, *Carnutibus, Chartres, Cenomanis, le Maine*. Eam partem *Northmanicæ* cum *Lexobiis*, indigenæ vocant *Auge*. Iungitur ea cum *Belloraßiis, le Besim*, cuius regionis caput *Bayeux*.

Auscij in Aquitania, *Auchx*, proximi Garumnis, Volcatii, Carufarii, Sontiacibus, Cocofatibus, *Armignac*, *Vicq*, *Cazeres*, *Sos*, *Comminges*.

B

BACENIS, *la forest noire*. Martiana, *Schwartzwaldt*. Sueuos a Cheruscis ea determinat, *Schuhde de Turingia*. Incipit a Friburgo Brigoiæ, & Bâdenſi oppido. Porrigitur inter amnes Rhenum, Neccatum, Danubium, vsque ad fines Hestæ. Quibusdam Semana sylvæ Turingis vicina. Id certe nomen ad Bacesin accedit.

Bataui, *Hollandois*, regio, aluo Rheni diuisi, quem Vahalis dicunt, & Mosa cincta, ac circumscripta, insulæ modo. Suam ij originem tribuunt Caris, Cheruscis, Ligis, Hermunduris. Hodie Carri, Langranicus Hestæ. Cherusci, Turingiæ pars, *Die Herxijchen*, de quibus suo loco. Ligij, *Lignitz*, Hermunduri, Franconiæ pars. Inferiorem hanc Hollandiam seruatoprisco nomine *Die Betavv*, nuncupant.

Betaudorum, Traiectæ vicinus comitatus, *Bueren*, ad fines ducatus Cliuensis.

Belgæ includantur Oceano, Rheno, Sequana, Matrona: Gallia pars, Germaniæ vicina.

Belgium, *Banuis en Henant*, oppidum quondam maximum, vnde nomen Belgis. Eius ruinae & rudera adhuc visuntur.

Bellocasij, *Besin*, Horum caput, *Bayeux*, Batocæ. Bagocafos vocat Ausonius in carmine lugubri Artij Patere theoris. Vicini Lexobii & Sestuiis, *Lisieux*, & *Sees*. In ea regione post Roromagum, *Rom*, clarissima totius Northmaniæ ciuitas, academia nobilis, patria mea, Cadomum, *Caen*, ad flumen Ornæ, *Orne*.

Bethasij *Maeſtrich*, & *Granaet* auroi Itinerarij regis Hispaniæ; aliis *Vveset*, prope *Maeſtrich*: aliis *Vverthuyſen* prope *Vvorkom* Caninefacum: aut pagus qui inde non procul abest *Vvrasbeech*, prope *S. Gertrug den Berge*. Vicini Caninefatibus, *Gorichom*; Masacis, *Mafech*: Tungis, Traiectensibus. oppida quorum nomen desunt in *Bech*, vt *Dippenbech*, *Sconbech*: Bethasiorum fuisse existimat Melanchthon.

Bibractæ Heduorum, *Beuray*, oppidum prorsus dirutum in colle: vicinum Flauia Heduorum, *Antin*.

Bibrax in Remorum finibus, *Brey en Retel*. Biggerones, *Bigorre*, vicini Volcatii, *Vicq*, Tarbellis, *Acoqs*, Taruscis, *Turſe*, aliis *Orſou*, aliis *Ortais*, aliis *Tartas pres du mont de Mansan*, Sontiacibus, *Sox*.

Bingia ad Rhenum: *Binge*. Bituriges, *le Berri*, Plinio Bituriges Vibisci, aut Viuisci, *le Bourdelois*: caput Burdigala: Bituriges Cubi: *le Berri*. Caput Auaricum, *Bourges ou Vuirron*. Burdigalæ hæc inscriptio legitur. AVGVSTO. SACRVM. ET GENIO. CIVITATIS. BIT. VIV.

Blannonij, *Blennau*, AEduorum clientes, vicini Nouioduno Biturigum, *Neuers*, Vellauduno Cenonum, *Vezelay*, Genabi, *Gen*, & oppidis Montargisio, ac Castellino, *Montargis*, & *Chaſtilen sur Loir allant*.

Boij Celtae, *Bourbonnois*. Boij Germani, *Baniere*. Boemi, *Boeme*. Boij Aquitanici, *le pays de Bayonne*: Caput Boiatum, *Bayonne*. Caput Boiatum Prolemæo *lucianus alipiv*, cap de *Butz*.

Bonna, *Bon*, oppidum ad Rhenum situm, e regione Assiburgij, *Siburg*.

Bractuspanium, *Breccuil*, oppidum in Bellouacis finitimum Gisorcio, Gorneo, & Bellouacorum ciuitati, *Gisfers*, *Gorney*, *Beauuois*.

Brannouices in Allobrogibus, *Briançonnois*, *Lenneburg*: aliis *le Morienne*. Alpina gens per quam in Italiam transitus est.

Britannia, *Angleterre*.

Bructeri Germani, Prolemæo, Bufactori, *Brunſwick*, sub Gossaria, ad montem Melibocum quem *der Brockersberg* vocant: aliis, *Vestphali* ad *Herrvart*, & *Badeborn*. Quidam planitiem *Bentheab*, vicinam oppidis, *Lingen*, & *Niebuys*, ad Amisum *Ems*, Bructerorum fuisse horum putant. *Vestv* valos inferiores Geographi Germani Bructeros fuisse tradunt. Est & ad holtium Amisi pagus *Berte*, qui Bructerorū appellationem renouat Bructeri Rhenani, *Budrick*, ad *Vvesel* fluium: aliis, *Bruk*, in Eburonibus, prope Cœnobium diui Huberti, conueniunt huic nomini *Berck*, *Borchum*, *Beckholt*, *Bredenoorde*, vicina loca. Bructeros hos Fryſiis & Tencteris confines (de Tæcteris suo loco) ab Angriuariis sedibus suis expulsos fuisse pro

pro certo habent. Anguiariorum sedes fuit in vetere Marchia ad oppidum Angemundum, & confluentem Anagri, & Albis. est & *Engern* in Vvctvvalia, ad caput Amisi, & *Vifurgis* ac *Lippia ripam*.

C

CABILLONVM, oppidum Heduorum ad Ararim, *Chalons sur Saone*.

Cadetes, *Quimperuy*: aliis, *Quimpercorentin*: aliis, *Chasteaubriant*.

Cadurci, *Quercy*: proximi Helueteris, *Aurillac*: *Gaballis*, *Genaudan*: *Veilaunniis*, *Vellay*: *Lemouicibus*, *Limofin*: & *Aruernis*.

Caletes, *Sequana* diuisi ab *Aulercis*, *le pays de Caux*, *les Cauchois*. Eam regionem *Sequana* præterfluit.

Caninefates, *Gerich-n en Hollande*: aliis, *ceux de kintbemar* propinquum est *Gericho Cui*, *Caninefatum* aliquam notam præ se ferens.

Cantabri, *Biscaye*, finitimi Oceano, *Garandæ* fluuio, & *Aquitaniæ* nationibus, *Vocatii*, *Tarusatii*, *Tarbellii*, *Bigeronibus*, *Garumnis*, *Cocofatibus*, *Sontii*, *Sabusatibus*: *Vicip*, *Turfs*, *Acq*: *Bigorre*, *Armaignac*, *Condau*, *Soz*, *Bazas*.

Cargali transithenani, *Harudibus* Germanis vicini, *Aschberg* ad *Necarum*.

Carnutes, *e Chartreim*, *Chartres*.

Carti, Germani, *Hefsi*. Qui fuerint diximus supra in *Cheruscis*, & *Batauis*. *Caritru* quoque ij dicti, *Heilprun*. sylvam *Ottenwald*, quasi *Cattenwald*, *Cattorum* saltus, & *Heildebergam* incoluerunt. *Carti* *Belge* in *Hollandia*, ad vetus ostiū *Rheni*, *Cathlunrich*: aliis, *Dauenaria*. *Carti* Germani possederunt *Hassiam* montanam versus *Saxoniam*: *Buchoniam*, *Fræconiam* circa *Virtzburgum*, comitatum *Hennebergensem*, cum vicina parte *Turingia*.

Catuaci, *Doucy*, vicini *Neruiis*, *Tournay*: *Castetibus*, *Cassil*. *Viromanduis*, *Vernandois*.

Caruriges, *le mont du Chat*: *Chambery*: *la Chambre*. Addiderunt Galli aspirationem, vt lenior esset pronuntiatio.

Celtæ clauduntur: *Rhodano*, *Sequana*, *Matrona*, *Oceano*, tertia pars *Gallia*.

Cen

Centrones *Allobroges*, *Tarentais*, dicti ab oppido *Ceintron*, quod versus *Alpes* in conualle sicut ab oppido quod vocatur *Montiers*, eius provincie capite distat sex leucis. Finitimi *Caturigibus* (de quibus supra) & *Alpibus Graiis*, *le perit juncit Bernard*. *Cétron*es in *Eburonibus*, *Saint-Truyen* & *Centron*. *Ceracates* transithenani, *Gerarv*: prope *Francosortum*.

Chamani, siue vt *Rhenanus* legit *Chama*: vi, *Técteris* vicini, *Phrysiæ* partem, vicinas Oceano terras, ac *Rheno*, possederunt: *Hodie* *Vvctvvaliæ* pars ad monasterium, & *Ofna-brugum*, quibusdam *Campen*, *Keppel*, *Cuyck*. Eâ provinciam habitarent *Tabates*, *hodie* *Tvrent*: & post, *Vbij* *Caucis* finitimi, priusquam in alienas terras commigrarent, ij fuerunt. *Cauci* porro maiores, *Ducatus* *Luneburgensis*, & vetus *Marchia*: minores, regio sita ad *Vvisurgin*: *Episcopatus* *Verdenfis*, & *Mindenfis*.

Cherufci Germaniæ, *Hercyniæ* vicini, & *Cattis*, id est *Hefsis*, quorū nominis supersunt vestigia in *Khatzenhausen*, *Khatzenmelbogen*, *Khretzburg*, *Khreytzenach*: *Turingorum* *Semnam* sylvam accolentiu pars: comitatus *Anh*: *lincorū*, *Stolbergensium*, *Mansfeldensium*, *Schvartzburgensium*: *die Herxifchen*. *Cherufci* *Eburones*, *Chery*: *Condruis* finitimi. In eo loco *Eberardus de la Marche*, *Eburonum* episcopus munitam arcem ædificavit, vt & apud *Condruis*.

Cimbri germani, *Dania*, *Danemarck*. *Cimbri Galli*, *Zeladia*. *Ciuaro* in magna quæstione est. Putant quidē esse civitatem *Montier*, quæ caput est *Centronum* *Alpinorum*: alij, *sanct Iuan de Morienne*. Ego nemendum subesse coniectās in epistola *Planci* animaduerti, *Gracianopolim* ad *Isarā* sitam, vocatam olim fuisse, priusquam imperatoris *Graciani* nomine honoraretur, *Culatonam*: id quod patet ex inscriptionibus literis maiusculis incisīs in durissimo lapide, in quibus legitur *Diocletianum* *Iouium*, & *Maximianum* *Herculeum* veteres *Culatonæ* muros refecisse. Inscriptiones illas habes infra pag. 739. Eaque nominum propinquitate, errore facili, pro *Culatonæ* scriptum fuisse *Ciuaronē*, litera u transposita, & l corrupta in i, Est autem cuius norum, quam sit opportuna ea via legionibus ex *Italia* in *Galliam* traducendis.

Cotofates, *Condou*.

Condra

Condrus, ad Mosam sicuti, propinqui Leucis, *Luxembourg*, *Condrotz*, Contermini sunt Menapii, *Iulliers*: Segnis, *Segney*: Treuiris, *Trier*: Melanchthon Condrusos esse tradit Namurcenses, & Segnos.

Confluens Mosellæ & Rheni, *Coholentz*, inter Moguntiam & Coloniam, *Mentz* & *Coelen*: *Mogunce* & *Coloigne*.

Confluens Mosæ & Rheni, in Sicambriis, en *Geldres*, prope Nouiomagum, *Nieumingen*, *Megen*, *Tiel*, *Nesflem*, & *Boslluc*.

Curiosolitaræ, male apud Plinium Carioiuelites, in Armoriciis, *Cornoaille*, propinqui Venetis, *Tannes*: Diablintribus, *Leondoul*: Cadetibus, *Qumperlay*.

Conferanni Plinio, *Ceserans*.

Conuenz, *Comminges*.

D

D A C I A, Hungariæ pars, siue Pannonia. Comprehendebat olim Transsylvaniam, Valachiam, Moldauiam.

Danubius, *Donau*. Nascitur Plinio in iugis Abnobæ, vel, vt alij legunt, Arnobæ. Profilit in *der Bar*, prope pagum Elchingen Germanis *Ein Auv*, vallis culta, *isp* & Græcis.

Diablintres, Plinio Diablini, *Landoul*, vel *Leondoul*, ciuitas & episcopatus in Armoriciis, vicinus Cadetibus, Venetis, Curiosolitibus.

Dinodurum, *Dinan au Liege*, oppidum Mosæ vicinum ex aduerso Bouinarum, fabricorū ferrariorum, & arariorum operibus celebre.

Duracij, *Durax*, vicini oppido Lemo, *Lermont*, & Nauerni, *Marennas*. Duracium, *Aix* munitissima, exstructa in sola paludosa, abest Burdegala leucis duabus.

E

E B V R O N E S, finitimi Condrusis, Menapiis, Aduaticis, Treuiris, *le pays de Liege*. Dicti sunt ij quasi *Eybures*, id est, Eiorum coloni: vt *Eiffia*, *Eyffes*, Eiorum campus ad Vbios vsque pertinens. Eij transhenani eo loci traiecto Rheno in Galliam transierunt, ac nomē dederunt comitatui *die Eyoder*, & *die Hory*. Eburonibus adnumerantur Runci, Rinuci Plinio, apud Tacitum male Sumici: *Des Runckerlandt*. Masaci, *Masch*: Serhasij: Toxandri, hodie Visorum: Iuliacenses, olim Menapij: Geldrenses, olim Sicambri.

Eburonices apud Plinium, non Eburonices, *Euronx*, Cotermini

termini Lexobiiis, Carnutibus, Cenomanis, Aulercis. Ebures etiam vocarunt, & Ebores. A usonio, Eborum amnis mixtus pelago, sunt ostia Sequanæ. Inde tractus Ebrucianus, vel Eburonicus, qui ab ostijs Sequanæ per Aulercos, & Lexobios pertinet ad Abrincantū. Nam quicquid est maris a paludibus Rheni vsque ad Garumnam, olim dictū Saxonici litus, ob myoparonū Saxoniorum latrocinia: Huic tuēdo ducēs duo præficiēbantur: alter ab ostijs Sequanæ vsque ad Rhenum, Belgarum custos: alter a Sequana vsque ad Pyrenæos. Sub eius administratione tres tractus fuerunt: primus Ebrucianus, per Aulercos & Lexobios, ad Abrincantū vsque. Secundus, ab Abriucantū vsque ad portum Briuatem, vulgo *Brest*: Tertius, Aquitanicus. Notitia imp. Rom.

Elauer, sicuti Aruerniam superiorem rigans, *Allier*.

Elufates, non, vt perperam legitur, Fluffates, vulgo Eusa: notariis publicis *Elfa*. Sita hæc ciuitas ad Gelsam fluium, *Scal*: quibusdam *Aleth*.

Elfui proximi Armonicis, & Sefuuis, gēs pacatissima, *Aleçon*.

F

F R Y S I orientales, & occidentales, *la haulte* & *bas Frise*.

G

G A B A L L I, *Genaudan*: finitimi Heluiis, Cadurcis, Velauis, Aruerni. Caput eius prouincię *Mende*, vulgo, *Mimate*. Garites, Aquitani, propinqui Garumnis, Tolosaribus, Aucis, *Agenois*. Eorum caput Aginum: quibusdam *Gimont*.

Garocelli, *la Graue*, distat is locus a Cularona, siue Gratianopoli leucis duodecim, a Brannouicibus, sex: vltra quos est Ocellum, *Ecilles*. In Italiam proficiscētibz cōmodissima & breuissima via, præsertim ætate, cum mons dictus *le Haute-roc*. niue maiore anni parte reclusus, & obsitus non remoratur.

Garumna, *Garonne*: oritur e Pyrenæis montibus: augetur tribus potissimum fluiis. Tarnē, *le Tar*. Nascitur is e Gabalorum montibus prope ciuitatem *Vabres*: alluit oppida *Nitiobrigum*, *Castres*, *Lauaur*, & *Montauban*: Garumnam subit ad Aginum Garitum. Secundus est *Olda*, hodie *Loda*, *le Lot* oritur prope oppidum *Auillac*, quod caput est Helueterorum: fuit per Cadurcos: ingreditur Garumnam ad oppidum sancti Macarj, Tertius, *Duranius*, *la Dordonne*. ortum habet

habet prope oppidum *Saillac*: labitur per *Petracorios*: miscetur *Garumnæ* ad *Burgum* prope *Blaium*, *Bourg* *aupres* de *Blaye*.

Garumni, *Aquitani*, finitimi *Aufcis*, *Armaignac*. *Gelduba*, a qua *Sicambri* dicti *Geldrenses*, *Gelder*, propinqua *Venlo*, interlabente fluuio *Ners*.

Genabis, *Gièn*: *Carnutum* oppidum, propinquum *Vellau-*
noduno, *Auarico*, & *Novioduno* *Boiorum*, *Fexlay*, *Bourges*, *Neuers*. Ibi *Liger* ponte iungitur.

Geneua, *Geneue*.

Gergobina *Boiorum*, propinqua *Genabi*, *Gergœu*.

Gorduni, *Gantois*.

Grudij, siue *Grudes*, *Belgæ*, *Cætronibus* *Eburorum*, *Pleu-*
nositiis & *Gorduni* confines, *Louneu*: *Beccano*, *Brugge*.

Grunes inter *Coloniã*, & *Traiectum* positi ad *Mosam*,
vltra *Novesium* *Nuys*, *Vgrey*, prope *Charmons*. *Rhenano*, *Grim-*
Petro *Dioc*, *Rhenen* ad *Amalium* fluuium situm.

Gugerni *Barauis*, & *Geldubæ* proximi, *Græue*.

H

HARVDES, incolæ *lacus Aetoni*, *ceux de Conslentz*: oc-
cuparunt ij cum *Eburonibus* *agri Treuren* sibus quandam
partem, *Arburg* prope confluentem *Mosellæ*, & *Rheni*, iuxta
Reimbach. Ab *Harudibus* dicitur regio *Der Hayrich*, siue *Der*
Hunfuchs, ad *Andernacum*, *Amberg*, & vt volunt, *Arnem*, *Bi-*
siam, confluentemque *Rheni* & *Mosellæ*, supra *Treuiros* *Ha-*
rudes quidam vocatos fuisse interpretantur ab *Arg* fluuio,
qui ad oppidum nominis eiusdem lacu excipitur. Vide post-
hac *Rhenus*.

Helueteri, *Cadurcis*, *Vellaunis*, *Gabellis* finitimi, *Aurillæ*,
oppidum *cornobio* *Benedictinorum* factosum.

Helucrij, *les Suisses*, eorum numerantur 12. *Aristocratiz*:
Schvvoitz: *Zurich*: *Berne*: *Lucerne* *Vry*: *Zug*: *Vnderwalden*: *Glaris*:
Friburg: *Soleurre*: *Basle*: *Schaffuse*.

Heluij Rhodano appositû, vicini *Arecomicis*, *Volcis*, *Ga-*
ballis, *Viauræ*. *Caput* eius regionis *Viuers*: *Liuium* *Plinio*: vel
vt alij legunt, *Heluium*: *quamuis* non desint qui *Liuium* in-
terpretantur *Lauaur*.

Hercynia *sylua* trans *Rhenum*, maxima, vastissima, lögif-
sime,

siue porrecta secundum *Danubij* profluentem. Incipit a *Ne-*
metum finibus, & vsque ad *Dacorum*, *Auarumque* fines pro-
tenditur. *Schvvoitz* *vvalde*.

Hermunduri partem *Boëmiæ* olim tenuerunt, inter *Albim*,
& *Salam* fluuios, ac *Suderos* montes, nempe *Misniæ* & *Vot-*
landiæ partem, vicini *Ligiis*. & *Elisis* *Lignitæ* & *Slesic*. *Albis*,
Tacito, nascitur in *Hermunduris*. *Straboni* inter *Sueuos* au-
strales numerantur *Hermunduri*, *Quadi*, *Narisci*, *Marcomã-*
ni. Prope *Land*: *Kron* ad *Albis* initia, ciuitas est *Hradecx*, quam
Hermudurorû caput fuisse aiunt. *Sueuos* illos *Strabonis*, me-
moratos, *populos* esse volunt *sitos* ad *Spream* fluuium, quæ
& *Situum* appellant. *Nariscos* vero ad *Narren* oppidum pro-
pe *Vuarpen*, & *Haseiberg*. *Auentinus* tamen *Nariscos* esse vult
in *Boiana* *Nordgavv*: *Fabritius* vero *Votlender*. *Quados* au-
tem ad *Kosel*, circa *Oderæ* principia, in *Slesia*. De iis plura
suo loco. *Hermundurum* qui sese cum *errabundis*, vagisque
populis in aliorum terras effuderunt, vestigia restare putant
in *Armentieris* *Flandrorum*, & *Ruremunde* ad *Mosam*. *Ceterû*
hæc omnia *meras coniecturas* esse duco, *captatas* *leui* qua-
dam *nominum similitudine*. *Marcomanos* esse *Morauos*,
vix est qui nesciat.

Hibernia, *Irlande*: *insula* vicina *Britanniæ*, *ditionis* *regum*
Britannorum.

I

ICCIVS portus, *Calets*, vt *Gessotiacus*, *Boloigne* *en* *Picar-*
die. *Breuis* illinc *traiectus* est in *Britanniam*, cuius pro-
ximam *littus* tantum *millibus* *triginta* *Galliæ* *cõninenti* *di-*
uisum est, *interfluente* *rapido*, *sed angusto* *fretu*. *Vicinus*
tractus comprehendit *Comitatum de Pontieu*, *Comitatû* *de*
Vimen, *Oroman* *facos* *Plinij*, vt quidam putant, & *Comita-*
tum d'oye, quam *appellationem* *ductam* ab *anseribus* nonnul-
li censent: *anser* enim *Gallis* *oye* dicitur, quod, vt scripsit *Pli-*
nius, *anser* olim a *Morinis* vsque *Romam* *pedibus* *irent*,
fessis ad *primos* se *proferentibus*, vt a *sequentibus* *naturali*
stipitatione *propellerentur*. *Verisimilius* tamen *est* *nomen* *id*
ab *Eiis* *inditum*, vt & *Die bory* *Flandrorum*, quemadmodum
supra in *Eburonibus* *differuimus*.

Ioscedum, *Nogent sur Seine*, oppidum *Sequanæ* *ripam* *at-*
tinge

tingens, Meloduno & Senonum prouinciæ finitimum.

Iura, *Mont-tou*, Mons Sebusianis & Geneuæ propinquus, Sequanos ab Heluetiis separans: cœnobio diui Claudij famosus, & valle quam *Moruan* incolæ nominant.

L

L A T O B R I G I, comitatus Ellegoia, vicinus Schaffusia, quibusdam Laufanna, quam alij Coloniam equestrem Plinio dici contendunt.

Lemanus lacus, *le lac de Geneue*.

Lemouices finitimi Petragonibus, Pictonibus, Aruernis, Santonibus, Biturigibus, *Limoſin*.

Lepontij supra Curienſes vallem habitant, per quam & anterior & posterior Rhenus ſiuit, *diè Graupunter*. Vestigia eius vocabuli manent in *Ilantx, Tumlſchx, Thurrwaldt, & Tunis*.

Leuaci, *Leuwe*, oppidum Brabantia, haud multum distans Louanio. Quidam esse putant, *Liers*, oppidum eiusdem regionis non multum distans ab Autuerpia. Leuaci propinqui Pleumosiis, hodie *Pleumbouris* Grudiis, Hortdunis, Centronibus Eburonum.

Leuci, finitimi Treutris, Eburonicibus, *Luxembourg*. Lexobij contermini Bellocaſſiis, Eburouicibus, Auleris, Vnellis, *Elſuis, Lixieue*.

Ligeris, *loire*.

Ligij vicini Hermunduris, *Lignix*, Boiemia contermini.

Lingones vicini Leucis, Sequanis, Tullenſibus, *Langres*.

Longobardos Tacitus recenset, finitimos Cheruscis, Cat-
tis, Caucis. Quidam Vuestyualos Caninefatibus propinquos
fuisse autumant: alij, & verius sane, incolas episcopatus Mag-
deburgensis, & Halberſtadenſis ad ripam occidentalem
Albis, cum parte Marchia veteris. Tractus is prope Magde-
burgum ad hoc vocatur, *Auff der Bord*. Veteres historia Bar-
dos etiam appellarunt. Est autem *Bord* longa planities, & fer-
tilis, montibus subiecta; itemque ager oneratus vectigali, ob
prouocatam & redditum annuum frugum. Tolofates seruato
eo nomine etiamnum villas suas Bordas vocant. Eius regio-
nis tanta certe vberitas est, ac fecunditas, vt aridorum ce-
terarum, horreum videatur Itaque necesse non est pluribus
hic ostendere, qui Longobardos, quasi Longobarbos a sum-
missa

missa prolizaque barba nuncupatos existimant.

Lucus, municipium Vocontiorum, *Luc*. Abest Dia ciui-
tate, & episcopatu, vulgo *Die*, leucis tribus, oppidum quon-
dam in edito colle positum, sed ante centum & viginti annos
teræ motu euersum in subiectam vallem, qua labitur Dro-
mus fluius, vulgo *Dromme*, sic deturbatis ædificiis, vt ingen-
tj mole saxorum præcluso & impedito fluminis alueo aqua
coërceatur, sursumque redundans, ac refluxens lacum
efficiat, tria miliaria longum, summis agris fertilibus, qui
per vallis spatium porrigebantur. Incolæ eam lacum vocant,
le lac de Luc. In eo per æstatem feruidam, cum aquæ subse-
derunt, videntur ciuitatis depressæ ardes, & turris templi fasti-
gium, salicesque, & alia multa arbores aquis obruta. Arci,
quam vocant *Miscou*, lacus is proximus est. Cum Auenione
pontifices maximi degeret, ac commorarentur, venadariis in
Italiam properantibus, illæ fuisse commodum & expeditum
iter narrant. Lucam Augusti Plinius vocat.

Lugetia Parisiorum, *Paris*.

M

M A G E T R O B I A ciuitas, ad Mosam iacet, *Maaſtrich*.

Mandubij, confines Heduis, & Lingonicibus, *Lauxois*, prope
cœnobium Flaugium: aliis, tractus Diuioni proximus, vul-
go *Moruant*. Mandubiorum oppidum fuit Alexia, de qua su-
pra nos tractauimus.

Marcodurum, Vbiorum vicus trans Rhenum, in Hassia:
Marburg.

Marcomanni, Morauia vterior, vbi Osmuntium & Brun-
natum etiam pars Austræ ad Danubium, prope sylvam Lun-
nam, vsque ad Pisonium urbem. A voce Germanica March,
que limitem significat, dicti sunt. Morau enim versus Panno-
niam & Sarmatiam sunt limitanei finitimi Nariscis, Quadis,
Hermunduris, quod in Hermunduris supra nos ostendimus.
Pars Boiemia.

Mafaci, non, vt vulgo corrupte legitur, Marsaci, contermini
Caninefatibus, & Batanis, *Maeſeyck*, ad Mosam, inter *Rœr-
moude*, & *Maaſtricht* aliis *Maesland* prope *Rauenstein*: aliis *Me-
arven*, prope *Prorichom*. Ptolemæus Matricos memorat, quos
quidam Cluientes esse credunt alij Zelandos.

Matifcon, oppidum ad Ararim, Lugduno propinquum, *Matifcon*.

Matrona, fluvius, *la Marne*. Nascitur in finibus Lingonum prope *Jainville, Chaumont en Basigni, & Mirandel*.

Mediomatrices, *Metz, Treuins, Tullenibus, Tribocis* con fines.

Melodunum oppidum in insula, quam ambit Sequana *Melum*. Marrianus, siveum provinciarum Galliarum ex aliorum tantum scriptis edoctus, nec, ut ex eius commentariis apparet, in Gallia versatus, Episcopatum fuisse tradit, Meldensium vicinorum nomine deceptus, Gallice *Meaux*.

Menapij propinqui Treueris, Condruis, Agrippinensibus, Sicambrijs *Iuliers*, & *Montx*. Ducatus Iuliacensis, Augustiorum ditio, quam patris temporibus. Vbi Hala & Amasius fluvius coeunt, & confluunt, *Meppe* civitas sita, Menapiorum vetustam appellationem renouat.

Mœcia superior ad Danubium Pannoniis sititima: Seruia, Moldavia, Mœcia inferior, Bulgaria, Valachia.

Monas, insula Britanniarum vicina, *Mon*, Polydoro Virgilio Anglica à Cambria, seu Vallia, media sui parte tantum mille passibus discreta, armentis & gregibus abundans, tritici adeo forcadua, ut *Mam Cymry*, id est, mater Gambriae vocetur. Alia est nomine fere similis insula, *Monaria* Ptolamæi, magis Septentrionalis, Gildæ Eubonia, Bedæ *Manauia*, Gyrardo *Mania*, Britanis *Manau*, Anglis *Man*, quam Virgilius falso *Monas* esse credidit. Sūt & alia duæ inter Hiberniam & Britanniam insulae Ptolamæo, *Adros, Vins adar*, id est, auium insula, & *Lymnos, Enlli*, Anglis *Bardefey*, id est, Bardorū insula. *Monā* insulam Batanis & Phrysijs proximā, ad ostia Rheni fuisse prodit Tacitus, a qua Monasterienses appellati nonnulli suspiciantur, quod probare non possum, cum Monasteriensis tractus continens sit, & procul à mari sepositus sit. Insulam eam qui magnum usum habent Geographiarum esse credunt vnam ex Zelandicis, vicinam Dordracō quam *Mens heerenlande* nominant.

Morini sititimi Neruis, Ambianis, Arrebaribus. *Teroane*. Eorum civitatem populosam, & opulentam, vi captam Carolus quintus funditus euerit, ut rudera tantum supersint cū delubro, cements & lapidibus ædificiorum ablaris, & trans-

uectis

uectis in proximum oppidum Sancti Audomari, excidio miserabili, ac descendendo.

Mosa, *la Mouffe*, in monte Vogeso nascitur ad fines Lingonum, haud procul ab ortu Matronæ, & Araris, longum itineris spatium Septemtrionem versus emissa ad Nouiomagium *Neumingen*, oppidum Geldriae cum Rheini distracto alueo, quem Vahalus nominant, coit, ac insulam Bataniam suo latere cingit.

Mosella, *Moselle*. Eius fons prope *Monroland* emergit ex Vogeso monte. Lenis placidusque hic fluvius per Tullenses, Leucos, Mediomatrices, Treuirs elapsus ad Confluentes Rheni subit supra Coloniam. Cum rerum Nero poriretur, Luetici Verus legatus Romanorum legionum quæ illic in præsidio fuerunt, fossa ducta Mosellam & Ararim iungere conatus est, ut ex Oceano in Mediterraneum mare subuehi merces possent, quod impediuit Selij Gracilis Belgicæ legati inuidia, & apud Neronem obtrectatio, id formidandum, & periculosum fore dicentis, quoniam & aliarum legiones studium id eonatumque imitarentur, & feræ nationes circumpositæ animam concursu in Romanam provinciam facilius irumperent.

N

NABALIA, fluvius, *Nears*, Alluit *Gennep* oppidum. Labitur in *Vakalim* prope *Tiel*. A Phrysijs longo itineris spatio distat.

Nannetes, proximi Andibus, *Venzis*, Diablintribus, *Cade* tribus: *Nantes en Bretagne*.

Nantuates, pro quo vocabulo elisa N, sæpe legitims Antuarum, ad ortum Rhodani siti, supra Agaunum, Octodurum, Sedunum, in extremis Veragriss, hodie *Naters*, in comitatu d' *Alslem*. Ab illis dicti sunt Nantuates Sebustianorum, *Nantua*, ut a Veragriss in eadem provincia Veromaxi, *Veromey*.

Narbona, *Narbonne*.

Nemetes, *Spire*, in Lotharingia prope *Vi*, oppidum est *Nomeny*, Nemetum vestigium.

Nemetocerna, *Namur*: aliis *Neciter* pagus prope *Stoekhen*. Sunt & in eò tractu *Neerglabbeek*. *Necnoetere*, *Neervveerdt*, pagi omnes, qui Nemetocernæ indicia quædam ostendunt.

Neruij Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Viromanduis confines: *Tournay*. Addunt & in illis confinijs Vello casses, quos alij esse putant, *Valencourt*, alij *Valenciennes*, Scarpo & Scaldi fluuijs irrigatur totus is tractus.

Nitiobriges, vel, vt quidam legunt, Nitiobroges amne Tarni, vulgo *le Tar* discernuntur a Tolosanjs: in eo tractu oppida sunt, *Vabres, Castres, Guillac, Albi, Montauban, Agen*.

Noricum hodie tenent & incolunt Boij, Austriaci, Stirii, Tyrolij, Carinthij, Auentino Lazio Noricum ripense. *Hausruc* Austriae. Noricia Fabricio, *Vreyssenburg* ciuitas imperialis Sueuiæ. Tacito Rheus ad originem suam Rhetos nempe Cutienses, & Noricos interfuit, nimirum eam Norici partem in qua exoritur Athesis, & Oenus fluuius ad oppidum *Zuthæ*, & *Sumada*. Sunt autem ij Rheti confines Lepontis, per quorum agrum Rhenus e fonte suo profiliens decurrit: *Die Grauspunter* in Norico ripensi ad Danubium sunt *Nordlinga*, & *Norimberga*.

Novesium, *Nuus*: oppidum ad Rhenum situm infra Colonia.

Noviodunum Bellouacorum, *Noyon* in *Picardie*.

Noviodunum Biturigum: *Neuers*.

O

OCELLVM, *Ecilles*: nunc arx in summis Allobrogibus, supra Brannouices, qua transitus est facilis & commodus in Italiam, ad Snsam oppidum quod primum occurrit ex Alpium Cortiarum iugis descendentibus.

Octodurum in Veragris, *Martenach*.

Ossifimi Plinio, in nostris Cæsaris exemplaribus Ossissimi, *Triguier* in Armorici, siue *Landt triguier*, propinqui Ambilatibus: nunc oppidis *Guinegant saint Malo*, *Brehat*, *Morlais*, *saint Briou*.

P

PANNONIA, *Hungaria*.

Parisijs *l'Isle de France*. Caput, *Lugetia*.

Pemani, vicini Eburonibus, *Condruis*, *Cheruscis*, *Pemvnt*: alij, *Peer*: ad initia fluminis *Dommele*.

Petrogorij, *Perigueux*.

Pictones, vicini Petragorij, & Sanctonibus *Poictou*.

Pleumossij, vicini Grudijs, *Gordunis*, *Leuacis*, *Cetronibus*,

Plenum

Pleumbours, vel, vt alij pronuntiant *Gleumbours*: crope *Aquifgranum*.

Prætiati in Aquitania, *Pau*: alij, *Pamiers*.

Prouincia Romana Gallica, *la Prouence*. Finès habet: *Rhodanum*, *Druentia*, *Mediterraneum mare*, *Alpe*que *maritimas* & *Cortitas*.

Pyrenæi montes, Aquitaniã ab Hispania discernunt, & ab Oceano prope *Fontarabiam* vsque in *Mediterraneum mare* ad *Narbonam* & *Rufcinonem* porrigitur: *les montaignes de Roussillon*, *le Saulx*, *les montaignes de Foix*, *Beaun*, & *Biscaye*.

Q

QUADRI, in *Hermunduris* iam antea de *Quadis* nos egimus *Rhenano* ex aduerso *Vidobonng*, seu *Viennæ Austriacæ* ij siti sunt. Lazio ea gens, comitatus est *Cepusensis*, & *Cassio uienis Hungariæ*.

R

RAVRACI, *Basle*. Chorographia Germanica eum tractum vocat *Sungevv*: quæ vox ad *Sumcos* nonnihil accedit.

Remi propinqui *Suessionibus*, *Viromanduis*, *Mediomatricibus*, *Catalaunicis*, *Laudunensibus*: *Reims*. Eorum caput *Durocorrum*.

Rhedones *Armorici*, propinqui *Ossissimis*, *Curiosolitis*, *Veneris*, *Rhenus*: haud longe abest oppidum *Rhedon* ab ea ciuitate, quod appellationis veteris etiam plus retinet.

Rhenus, *le Rhin*: oritur ab *Adula monte*, hodie, *Voghel*. *Labitur* per *Lepontios* statim a fonte, *Die Grauspunter*: mox per *Harudes* *Brigantium* lacum ingreditur, dictã ab oppido & fluuio *Arg*, a quo & *Harudes* nuncupatos fuisse quidam arbitrantur. Inde euolutus per *Heluetios*; *Rauracos*, ac deinceps alios populos quorum prouincias attingit, in *Ocesum* mergitur. In quatuor velut brachia & alueos sese distrahens, priusquam mare subeat: quorum primus *Vahalis*, *Vael*, tractum *Bommel* alluit, & ad *Tiels* cum *Mosa* iunctus infra *Gorichom* *Caninefarum* regionem in mari occultatur. Secundus, nomine *Lek* ad *Lobiek* diuarticatur, & præterelapsus *Arnhem*, *Rhenen*, *Willek* *Leerdam*, *Vianem*, *Neaport*, ad *Dordrecht*

mare ingreditur. Tertius minimus omnium, & solus nomine Rheni seruato ad *Prick* & *Vianon* separatos, Traiectum adit, & inde diuisus in multos veluti riuos, mari sese miscet ad *Muydem*, *Amsterdam*, *Leydem*. Quartus ad *Arnhem* & *Doesborch* iunctus, Dauentriam petiit *Ysel* vocatus, & comitatum *Zutphen* præteruectus, ad *Campen* mari absorbetur.

Rheti Auentino, Curenses, *Chur*: Groopondi, *die Graupinter*: Ananici, *Val d'Aganina*: Tridentini, *Ceuz de Trente*: Engadi, quibusdam *Magadin* ad Lacum *Verbanum*, *Lago maggiore*, prope Bellinam ad *Ticinum*: aliis, *Gandin*, iuxta *Louers*, *Pisago*, *Gazauga*, *Bofen*, prope lacum *Itium* supra *Comum*. Aliis, *Val de Gion*.

Rhodanus, monte *Briga* nascens in finibus *Veragrorum* *Sedunum* allabitur: deinde relicto ad sinistra *Othoduro*, vulgo *Martenach*: *Aganum* petens, hodie *sunt Maurice*, lacum *Lemanum* intrat ad pagum *Montesen*: & ad *Geneuæ* pontem lacu egressus, *Lugdunum* properat, ubi *Arari* coniuncto, *Vienam* contendit: ac inde per *Cauares*, *Heluios*, *Aremicos*, *Volcas* profusus *Mediterraneo* mari *tribus* ostiis excipitur: quorum primum ad *Marianam* fossam patet, vulgo *Aigues Mortes*: secundum ad *Salinas*, quas appellant *Pecays*: tertium ad *Campum Lapidum*, hodie, *la Crau*, quod incolæ vocant *les trois Maries*. *Le Rhone*.

Rhuteni, vicini *Gabalii*, *Cadurcis*, *Tolosatis*, *Rouergue*: Caput eius prouinciæ, *Rhodex*.

Rigodulum ad *Mosellam* situm oppidum, *Rodemarc*: aliis, *Mont Roland*.

S

SABIS fluuius, *la Sambre*, ad oppidum *Landrochi* ortus, cum oppida *Barlaimont*, *Maubeuge*, *Tuin*, & *Fosse* præterierit, ad *Nemetocernam*, *Mamur*, *Mosa* conditur.

Samarobrina, *Gambray*: prope eam ciuitatem *Scaldis* fluuius emergit.

Santones vicini *Petragoribus*, & *Pictauis*, *Saintonge*. Caput eius prouinciæ, *Mediolanum Santonum*, *Saintes*.

Scaldis fluuius, *l'Esant*, prope *Samarobrinam* natus, vulgo, *Gambray*, *Valencianas* fluit, indeque accepto ad oppidum *Mortaigne* fluuius *Searpe*, ciuitatem *Neruiorum*, & *Ondes* nards

inde præterlapsus, *Gadauam* *Gordunorum* accedit, ubi auctus fluminibus *Lirre*, & *Leyes*, per *Dermonde*, & *Rupelmonde* *Antuerpiam* *Ambiuaricorum* delatus, ad insulam *Walcheren*, ubi *Migdenburgum* est, mare ingreditur.

Sarmatæ, *Polonis*, & *Bresse*. Prouincia *Buxey* includitur *Oeno* *Stuuium*, vulgo, *la riuere d'Ein*, *Rhodano*, & *Caturigibus* hodie, *le mont du Chat*. Caput, *Bellilocum*, *Behe*. Partem eius incolunt *Veromæi*, quorum in *Nanuatibus* facta est mentio. *Bressia* prouincia finitur *Oeno*, *Arari*, & *Iura* monte. Caput, *Forum Sebusianorum*, *Bourgen Bresse*.

Sebusiani, vel, vt quidam legunt, *Segusiani*, in quorum agro *Lugdunum*, *Foresta*. In eius media planitie tumulo terreo arx *Custum* eminet, vulgo *Cusina*, a qua ductum *Secusianorum* nomen videri potest. Caput regionis, *Forum Secusianorum*, *Fars en Foresta*. In muro templi eius oppidi legitur vetus hæc inscriptio.

NVMINA AVGVSTI

DEO SYLVANO FABRI TIGNVARI QVI
FOR. SEG. CONSISTVNT. D. S. P. R.

de sua pecunia restituerunt.

Hinc liquet planitiem eam densissimam sylua olim nerosam, opacam fuisse, ideoque mitti solitos eos fabros tignarios, qui ad opera publica succiderent; & dolarent arbores, indeque recentius nomen impositum. *Foresta* enim *Galli* syluas appellat.

Seduni in *Veragris*, *Sion*.

Sedusij, qui cum *Ariouisto* contra *Iulium Cæsarem* pugnarunt, cum *Marcomannis*, *Harudibus*, *Tribocibus*, *Vangionibus*, *Nemetibus*, *Sueuis*, *Sedan*, ad *Mosam*: aliis, *Dan* oppidum, vicinum *Rusfach*, *Blumer*, *Mulhusen*, propinquas *Tribocibus*, nempe *Elfarix*, vbes quod magis ciedo.

Segni, vicini *Condruis*, & *Trewiris*, *Signey*. Distat ea ciuitas a *Lutsemburg* leucis octodecim.

Senones, *Trecasibus*, & *Parisijs* confines, *Sens*.

Sequana, *la Seine*: oritur in finibus *Lingonum*, & *Aeduiorum*, ad ecœnobium *saint Seine*, & oppidum *Aisay le auc*, *Trecasses* primum illa petit, *Trojes en Champagne*: deinde aucta

fluitis Albi, vulgo *Aube*; Iona, Matrona, Lutetiam mediam dirimit, ac inde recepta Oïſia, cui Axona miſceretur, per Vellocalles, & Aulercos Rotomagum peruenit, & inde ad oppidum *Caudebec* inter *Honſieu*, & *Haſſieu*, mare ingreditur.

Sequani finitimi Ædiis, Heluetis, Lingonibus, Rheno, *la franche Conté*, *Ferrete*, *Porrancruy* & *Mombeliard*.

Sefuij, proximi Aulercis, Bellocallis, Vnellis, Eſſuis, Cenomanis, *Sees*. vicus populofus, nullo muro cinctus, Epifcopi ſedes.

Sibufares, Vafates Auſonio, Auſcis, Tarbellis, Vocatiis, Tarufatibus, Cocofatibus contermini, *Achæ*, *Acs*, *Vicq*, *Turle*, *Comminges*: hodie *Baxus*, Epifcopatus.

Sicambri, ſeu Cimbridi eſt, maritimi, propinqui Menapiis, & Batauis, *Geldres*, & *Cloes*. Illorum oppida fuerunt in Geldria Cliuenci & Iulicenci provincia, *Driffeldorff*, *Dusberg*, & ducatus *Berghen*: amnes vero *Rura* & *Sigem*, cum pago euſdem nominis, à quo Sicambrorum nomen tractum eſt. illos enim Alemanni vocant *Sigembergher*. Sicambrorum agrum Tencteri occuparunt, poſt & ipſi a Francis expulſi.

Sontieri Aquitani, finitimi Vocatiis, & Tarufatiis, *Vicq*, & *Turſe*, hodie, *Soz*.

Sueſſiones, Rhemis & Bellouacis contermini, *Soiffons*.

Sueui, *die Schryabens*, ad Danubium poſiti, Baurias & Fræonibus vicini. Ea provincia comprehendatur Bauria veteris principatus, Marchionatus Badëſis, comitatus Vvirtembergentiſis, Auſtria pars, Vlma, & alia: quædam non ignobiles ciuitates. A Sueuo monte diſtos volunt, qui ab oriente Germaniam patefacit, & ad Cimbrorum vſque promontorium longiſſimo tractu extenditur.

Sunicij, iuxta Coloniam ſiti ad Rhenum, *Zons*, prope *Nuyſ*: vide ſupra Rauraci, vbi *Sungery* tractus adnotatur.

T

TARBELLI, Pyrenæo ſaltui proximi, vulgo, *Rœneaux*: Boiis, *Bayôn*: Medullis, à *ceux de Medoc*: Biturigibus Vibicſis, *Bourdeaux*: Vafatibus, *Baſis*. Horum caput Tarbella ciuitas, prope Atyri, oſtia, vulgo, *Aqs*, & *Dax*. Atyr hodie, *l'Ador*: vnde Atyrenſes, *Aire*. Tarbenſes vero in Bigerronibus, ſunt ad Pyrenæos

renæos montes. Eorum caput Tarba, *Turbe*. Ab ea non longe abſunt Thermae, quas vocant *Bagneres*. Vterque iſtractus in Nouempopolonia eſt. Scal. in Auſonium. In Tarbella ciuitate hoc monumentum legitur. NVMINI AVGVST. SACRVM. SECVNDVS. SEMBEDONIS. FIL. NOMINE. VICANORVM AQVENSIVM. ET. SVO. POSVIT.

Tarbiaci, finitimi Coloniae, *Arburg*.

Taruſatij Aquitani: Marliano *Tuſe*: aliis *Orſon*: aliis *Turtas*, prope *Mont de Marſan*. Antonius pro ſaltum Pyrenæum ex Hiſpania venientes primum ducit Eloronum, vulgo, *Olren*: deinde Benærum, vulgo, *Ortais*: hodie vocant Hortenſes. Ad fluum Gauen ij ſiti ſunt.

Taſandrum oppidum in Eburonibus, *ſainct Truyens*: aliis *Tienen* in conſinio Brabantia.

Tauciaci, propinqui Nemetibus, *Tambach* prope *Schleſtat*: aliis, ducatus Vvirtembergentiſis vltra Rhenum: aliis, *Vvirelſpach* prope *Baden*.

Tectofages Germani, Maunſtero, Ducatus Tekenſis, ſeu Vveckenſis, ditionis principis Vvirtembergentiſis. Tectofages Galli, propinqui Volcis, ſupra Narbonentes ſiti Tolofam vſque: *l'Oregeois*: vbi *Capdeſtan*, *Pexenas*, *Caſte lnau darry*, *Vile pente*, *Carcaſſonne*. Apud Plinium Carcaſum Tectofagam, legendum, deſerta voce, quæ irrepiſit, Volcarum.

Tenctheri, Proſetmæo Tingeri, agrum vicini fluminis Rheno, Lippia, & Lan habitarunt, *Haſſia* parte, ad *Fridburg*, *Puonbach*, *Cieſſen*, Melibocum motem: nunc vero qui provinciam *Turvent* incolunt, ac eius oppida, *Hardemberg*, *Almeloc*, & alia eius tractus. Auctor Itinerarij regis Hiſpania, a quo diſſentiant, qui *Turvent* eſſe Tubantæ exiſtimant. Quibuſdam *Tiel*, ad conſinentem Moſæ & Rheni: aliis *Tjertegubachſch*, in conſinio Brabantia, & Bataua. Melanchthoni Cliuenciſes & Bergenſes.

Teutonones, Germani trans Rhenum, finitimi Cimbris, cum quibus iunctis copiis, ſuperatis alpiibus, cum Romanis iſſeſciter, Mario duce, pugnarunt. Traditur eos cum Bauriam, Franconiam, & propinquas terras occupaffent, a Sueuis pulſos, & fugatos alio migraffe, & relictis ſuis ſedibus, Italiam tentaffe.

rentasse. In vocabulo *Thensch*, Germani priscorum illorum Teutonum memoriam retinuerunt. Cimbrica Cherfonso, quæ nunc Dania est, vicinus fuisse Gambriinos, Teutones, & Marfos, quorû Plutarchus in Sylla meminit, tradit Melanchthon: Gambriuiorum in *Hamburg* nomen custodiri: Marfos appellari maris accolas, vt Holfatos qui in nemorosis & syluosis degunt. Mars enim Saxonibus significare, aut *Mar*, id est, continetem propinquâ mari, vel humilem p. lustrumque terram; ac inde vocatos Crempermarios, Vvilttermarfos, Stocmarfos, Ditmarfos, postreina hæc appellatione ex Marfis & Teutonibus cõposita: *Dimers*. In extrema illa Cherfonso oppidum *Titi*, a Teutonibus dictum volunt, & *Truemundi* prope Lubecam, & *Dutspurg*, ad Rhenum Teutonum burgum.

Tigurinû pagus Heluetiorum, *Zurich*. Nunc ciuitas, & aristocratia florentissima, quæ de principatu cum Bernensibus contendit.

Treuirî, ad Mosellam supra Leucos siti, *Trier*, *Trênes*, Archiepiscopatû cuius Pontifex elector est imperatorum Germaniæ cum aliis sex.

Triboces, vel Triboci, *Elfax*: in quorum agro Argentina, *Strasbourg*.

Tubantes, Vvolfgango Lazio Neccarus fluuius veluti semicirculo ambit Vvirembergensis ducatus. Possederunt ij quicquid est a Francorum, Narisicorum, Vespâtiû sinibus in ea parte Germaniæ, vsque ad heremum Heluetiorum. Tubingenfis Palatinatus inde nomen habet. Tubantes alij Phrysiæ cõtigi, ad Dauentriam Manis regionem suam lacustrê, saltuosam, paludibus impeditam armis eriperunt, a superioribus fortassis oriundi: hodie *Thurvent*.

Tullingi, qui cum Ariouisto militarunt contra Cæsare, ad Danubium siti supra Vlmam: *Tullingem*. Tullenses vero, *Ton en Lorraine*. Quidam illic fuisse putant Tolbiacum pagum, celebratum Annalibus Gallorû, & victoria regis Clodouici: Alij esse putant *Tolebeke*: vicinum oppido *Engien*, in Hannoveria. Aliis Tullingi, *Sturingem* prope Basileam, & *Vvalshnets* ad Rhenum.

Tungri Eburones, *Tongeren*.

Turones,

Turones, *Touraine*. Caput eius provincie *Tours*.

V

VADA oppidum Tacito, *Vrank*, vicinum, Bueren, & Traiecto.

Vahalis, Rheni pars, in quam Mosa influit, *Vval*.

Vangiones, *le pays de Vorms: vom Geu* Vogesus mons, qui iis imminet, *Vvasjan*, *la Vange* Tractus qui a Vangionibus ad Mosellam, Ptolemaei Obrincam pertinet, *Hundsruock*, ab Obrinca dictus. Vangionum caput, vrbs vetustissima, Bergetomagum, *Vvormes*. Ex illius aduerso trans Rhenum sedes Inruergorum fuit antiquitus, postea vocata Pallas, & Capellatum, vnde nomen Palatinatus Rheni circa Heidelbergam, tractum est.

Valcones Aquitani, *Gascans*, *Cap de Gascogne*.

Vatastica, ad Rhenum insula, Barauis proxima *Vvageniugen*: in extremo fere cursu Rheni.

Vatuca, aliis, Valcatus mons, prope Limburgum: *Valquemont*. aliis *Vacchendonk*, ad *Neers*, fluuium: aliis, *Vrecht*, prope *Rurenond*, Aliis, *Gulik*, vbi arcem ædificauit Cluuenfis dux, erutis multis insignibus vetustatis monumētis. Valcato mōti iuxta Limburgû propinquus est vicus Ambrò, ab Ambiorige, vt interpretatur, dictus: cuius etiam mentionem faciunt annales Leodiensium, cum *Ambrin*, & Germanice *Emrich*, vnde Henrici nomen, appellantes. Porro Vatucæ Rhenum subesse Cæsar scripsit, non quod adiaceret Rheno, id quod ostendit captiuû oratio populabundos traiecto Rheno Sicambros ad oppugnationem castrorum, in quibus Romani cõfederant, exhortantis, tribus horis, inquit, ad Vatucam venire potestis, &c. sed quod haud procul abesset Rhenus, Hiberna Cæsaris ad Vatucam collocata, Ambiorix, & Catiuivlcus Eburonum reguli, interfecto L. Corta legato, & Q. Titurio, per dolum ac fraudem oppresserunt.

Vbij, ager Colonienfis, *die Eysfel*. Ciuitas eorum, quod scribit Tacitus, eodem tempore quo Lugdunum, igne fatali incensa, & consumpta est.

Vellaunij, *Vellay*, finitimi Heluiis, Gaballis, Aueranis. In ea regione Ancienfis episcopatûs, *le Puy*: & Sancti Flori, *saînt Flour*.

Vellau

Vellaunodunum Senonum, *Vexelay*.
 Velocasses, Parisijs finitimi, *Vvessem le Nortmand*. Pars
 Normaniæ. In eo tractu oppidum *Gouvény* *Ecouis* *Gisors*, vnde
 Geoffricum pagum, totum eum tractum ad Oceanum vsq;
 vocatum fuisse Scaliger in Aufonium putat: vicus *Magnus*, &
Sainct cler ad Epram fluium. Marlianus haud recte Cas-
 tentes Morinis propinquos interpretatur. Alij sunt *Bellocaf-
 sij* supra descripti.

Veneti in Armoricis: *Vannes*.

Veragri in Allobrogibus, *Vvallis*: ad Brigam & Alpes Pœ-
 ninas. In eo tractu Nantuates, Seduni, Orodurum, Agaunū,
 Veromādū, Neruiis, R hemis, Atrebaribus vicini, *Vermādois*.

Vesontio, *B-sanson*. Caput Sequanorum.

Veterum castrū, in quibus hiberna Romani statuebant
 vt Germania premeretur, & coërceretur, vestigia quædam
 cōspiciuntur aliquot locis inter Coloniam & Tiacctū, præ-
 cipue ad *Kuiser vvert*, infra Nouesium.

Vindonissa oppidum vicinum Moguntia *Vindisch*.

Vnelli, *le Perche*, propinqui Andibus, Sessuuiis, Aulercis,
 Cenomanis.

Vocati Aquitani, *Vicq*: contermini Tarusatis, Sōtiatibus,
 Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Garitibus, Coccosaribus.
 Vascones inde nominatos quidā censent. Marlianus, Sibuzares,
Baxas, esse putat ignoranter.

Vocetus mons Tacito, *Vvicken*, prope *Arburg*, & *Zoplin-
 gen*: alius *vvesson*. ad Riuarium lacum: alius *vvis* supra Lausan-
 nam: alius *Vvatuvijl*.

Vocentij Allobroges, *le Gapenois*. Caput eorum, *Gap*. Per
 eum tractum fluunt *Drauis*, *le Drac*, qui ad Calatonam siue
 Gratianopolin miscetur *Isaræ*: Durio Strabonis, *Drunna* Au-
 sonij, *la Dromme*, qui infra Valentia ad oppidum *Loriol* Rhodano
 conditur, & *Druentia la Duranx* quæ prope Auenionem
 Rhodanum intrat.

Vogesus mons in finibus Lingonum, Lothringiam a Se-
 quanis, Nemeribus, Vengionibus diuidens: *Vvange*.

Volce Arecomicis, Heluiis, Nitiobrigibus, Tectofigibus
 vicini, *Beaucaire*: & contiguus tractus, vbi oppida & pagi,
Vvalegniere. *Bagnola*. *S. Esprit*. *S. Gilles*, vrbs antiquissima, propinqua

pinqua Camatulicis campis, *la Camargue*, vbi plura monu-
 menta vetustatis Romanis literis scripta reperiuntur. Præ-
 terea *Tinguetailles*, *Vvauvvert*, ostia duo Rhodani, *Aigues-
 mortes*, & *Peccays*. A Volcis formatum nomen *Beaucaire*, pu-
 tant, u marato in b: o in e, & detracta, lvt sonet incundius.

Vrbigenus, pagus Heluetiorum, *Orbe*, prope Lausannam:
 Aliis, *Vry*.

Visperes, Ptolemæo. Vispij, accolæ Mœni, & Francfordiæ,
 quondam: nunc, qui in Batavia habitant, *Dreut*, & agrum cir-
 compositum, in *Zutphen*, & Cluensi ducatu quidam eos col-
 locant.

Vxellodunum, in Cadureis oppidum, *Cadenat*: in monte
 situm est, ad cuius radices labitur, fluius *Loch*, Rutenos à
 Cadarcis dirimens, oppidis vicinis in agro Rutenorum, *Clau-
 ra vvalz*, & *Esppriens*: in agro Cadurcorum. *Figeac* & *Gordon*.

Distat Vxellodunum a *Figeac*, leuca vnâ: a *Gordon*, octo:

a *Cahors*, nouem. Situs, forma, figura eadem est op-
 pidi, quæ fuit cum a Cæsare obsideretur,

& etiamnum fons ille vberissimus, cuius
 Cæsar meminit, e medio scopulo,
 in subiectam pla-
 nitiem fluit.

* * *

I N S C R

INSCRIPTIO, QVÆ
portæ Romanæ Gratianopoli in-
sculpta est, prope ædes
Episcopi.

DD. NN. IMP. CAES. GAIUS AVREL. VA-
LERIUS DIOCLETIANVS PP. INVICTVS AVG-
VSTVS, ET IMP. CAESAR, MARCVS AV-
REL. VALERIUS MAXIMIANVS, PIVS, FOE-
LIX, INVICTVS AVG. MYRIS CVLARONEN-
SIBVS CVM INTERIORIBVS AEDIFICIIS
PROVIDENTIA SVA INSTITVTIS ATQVE
PERFECTIS PORTAM ROMANAM IOVIAM
VOCARI IVSSERVNT.

ALTERA INSCRIPTIO,
quæ ibidem legitur in porta
Viennensî, vulgo
porte Treine.

DD. NN. IMP. CAES. GAIUS AVREL. VALE-
RIUS DIOCLETIANVS PP. INVICTVS AVG-
VSTVS, ET IMP. CAESAR, MARCVS AVREL. VA-
LERIUS MAXIMIANVS, PIVS, FOELIX, INVI-
CTVS, AVG. MYRIS CVLARONENSIBVS CVM
INTERIORIBVS AEDIFICIIS PROVIDENTIA SVA
INSTITVTIS ATQVE PERFECTIS PORTAM
VIENNENSEM HERCVLEAM VOCARI IVS-
SERVNT.

LECT

LECTORI.

V Mego doctos viros per quâ multos rideam esse oc-
cupatos in conquerendis prisca nominibus mantium,
opidorum, fluviorum, ac provinciarum Gallia: illis
vî lenior, ac facilior labor sit, adiungenda putant
in eorum gratiam, qui eiusmodi cognitione delectan-
tur, ea quæ præter Casarem apud Serabonem, Tacitum, Pimium,
Antoninum, & Ptolemaum nō tantum de Gallia, sed etiam de Ger-
mania scripta memora taque reperimus: appetitis etiam vocibus, qui-
bus nostro sæculo indigenæ ea omnia vocare solent: quantum & licuit
collatione scriptorum, cum ijs, quæ nunc sese nobis offerunt, & illo-
rum hominum, qui varijs in locis degunt, ac huius rei studiosos se
prostitentur, iudicio, atque narratione. Quam operam prestari libe-
ralitate cuiusdam eruditissimi viri, & mihi amicissimi, qui non di-
gnatus est eorum mihi copiam facere, quæ in suis aduersarijs adno-
tarat. Cui etiam debentur ea, quæ proxime Marliani descriptionem
sequuntur.

Ex Celtica Ptolemæi.

T V R I V S F. Aquitan. l' Ador.
Iafus promont. Pyren. S. Jean de pic de pors.
Lugdunum, S. Jean de Lus.
Sigmanus, F. Gawe.
Curianum promont. Capo Sancta Maria.

Garumna.

Portus Santonum, la Rochelle.

Promontor. Santonum, Blaye.

Canentelus, fl. la Charente.

Pictonum promont. Port marant.

Pictones, ciuit. Augustoritum Limonum, L'nsignan, Lioune.

Santones, ciuit. Mediolanum

Bituriges Vbisci, Bourdelois.

Ciuitates.

Burdegala.

Nouiomagum, Neraos, Bourg.

Tarbelli,

Tarbelli, *le pays d'Achox, les Landes.*

Aquæ Augustæ, *Dax.*

Lemouices, ciuit. Rartiaftum.

Cadurci, ciuit. Ducona.

Petraborij, ciuit. Veffuna.

Vafates, ciuit. Coffium, *Bafus.*

Bituriges Cubi, ciuit. Auaricum, *Bourges.*

Nitiobriges, ciuit. Aginnum, *Agen.*

Gabali, *Genaudam.* ciuit. Anderidum, *Mends.*

Aufci, ciuit. Augufta, *Auchix.*

Aruerni.

Auguftonemetum, *Neuers.*

Velaunij, *Velay,* ciuit. Rucffio, *le Puy, S. Flour.*

Ruteni, *Rouergue,* ciuit. Legodunum, *Rhodex.*

Conuena, *Comminges.*

E Celtica Lugdunensi.

BRIVAS portus, *Brest.*

Erijfluuij oftium, *le Fou.*

Vidiana portus, *Virana.*

Gobeum prom. *S. Maha.*

Saliocanus port. *Morlais.*

Titus fluu. *Aufte.*

Baiocenfes fiue Bellocaffij, *le Befin.*

Argene fluu. *Orne.*

Vnelli, *le Perche.*

Crociatonum, *Chedouer au Perche.*

Olina fluu. *Sulgne.*

Lexobij, *le pays d'Augz,* ciuit. Neomagum, *Lifieux.*

Calletes.

Vellocaffij, *le Vrefsin Normand,* ciuit. Rotomagum, *Ronan.*

Iuliobona, *Honnefteu Harflen.*

Ofiffini, *Triguer,* ciuit. Vorganium.

Veneris, *Vannes,* ciuit. Dariongum quibusdam, *Dinam.*

Samnites, *la Sologne.*

Diablitres, *Lamballes,* ciuitas Neodunum quibusdam,

Leondoul.

Arubij,

Arubij, *Arzble,* ciuit. Vagonum: quibusdam, *Sanceyre.*

Andegavi, ciuit. Iuliomagum, *Angers.*

Cenemani, *le Maine,* ciuit. Vindinum, *le Mans.*

Nannetes, ciuit. Eburiaci, ciuit. Mediolanum, *Enreux.*

Redones, ciuit. Condata, *Redon, Rennes.*

Senones, ciuit. Agenticum, *Sens: quibusdam, Pronins.*

Carnutes, ciuit. Antricum, *Chartres.*

Genabum, *Gien.*

Parifij, ciuit. Lutetia.

Tricasses, *Champaigne,* ciuit. Auguftobona, *Troyes.*

Turonos, ciuit. Cafarodunum, *Tours.*

Segufiani, *Forefta.*

Ciuitates.

Roduna, *Roane.*

Forum Segufianorum, *Furs.*

Meldæ, ciuitas.

Vadicaffes, *les Vex de Coftentin,* ciuit. Neomagum, *Querétim.*

AEdui, *l'Autunois,* ciuitates, Auguftodunum, *Autun.*

Cabillonum, *Chalons.*

E Belgica.

GESSORIANVM nauale, *Bologne fur la mer.*

Iccius portus, *Caletx.*

Fruda fluu. *Ifere,* fubit mare ad *Nicuport.*

Tabris fluu. *l'Efcaud,* *Schaldis.*

Mofa.

Bugodinum, *Vtrich.*

Obrincus, *Mofella.*

Iuraffus mons, *Mijou.*

Attrebates, *Artois,* ciuit. Rigiacum, *Arras.*

Bellouaci, ciuit. Cafaromagum, *Beannais.*

Ambiani, ciuit. Samarobrina, *Cambray.*

Morini, ciuit. Taruanna, *Terouane.*

Tungri, *Tungero,* ciuit. Antuacutum, *Anuers.*

Tabuda fluu. *Demer.* Alluit oppidum, *Arfchoth.*

Neruij, *Tournefis,* ciuit. Baganum, *Tournay.*

Syluaneſis, *Seolis.*Vermandui, *Vermandois.* ciuit. Augusta Vermanduorum,
S. *Quentin.*Sueſſiones. ciuit. Augusta Sueſſionum, *Soiffons.*Rhemii. ciuit. Durocororum, *Reims.*Treniri. ciuit. Augusta Treuironum, *Trier.*Mediomatrics. ciuit. Diuodurum, *Metz.*Leuci, *Luxembourg.* ciuitates.Tullum, *Tou.*Naſio, *Nauci.*Bataui, *Holande.*Batauodurum, *Bure.*Vetera caſtra legionis trigeſimæ Vlpia, *Gulich* ad fluum
Oer. Rudera & ruinae adhuc extant.Agrippinenſes, *Cologne.*Bonna, *Bonne.*Legio Traiana, *Conſtantix.*Moguntiacum, *Mentz.*Neomagum, *Spire.*Rufiniana, *Raſtat.*Borbetomagum, *Vorms.*Argentoratum, *Strasbourg.*Tribocci, *Elſas.*Legio octaua Augusta, *Colmer.*Breucomagum, *Brump.*Elcebum, *Sleſtat.*

Raurici. ciuitates.

Augusta, *Baſle.*Argentuaria, *Colmar.*Lingones. Ciuit. Andomatunum, *Langres.*

Heluctij. ciuitates,

Canodurum, *Conſtance.*Forum Tiberij, *Schryvitz.*

Sequani. ciuitates,

Dittucium, *Aſſemburg.*Veſontio *Beſançon.*Equeſtris, *Lausanne.*Auenticum, *Auenche.*

E Gallia Narbonenſi.

ILLIBERIS, *Couleure.*Varus, *le Var.* ſ. Templum Veneris, *Vendres.*Atax flu. *Lude.*Obris flu. *Orb.*Erat flu. *Eraud.*Agathopolis, *Ade.*Seſtius mons, *Cap de ſeſte.*Foſſa Marianæ, *Aigues mortes.*Rhodanus flu. *Rofne.*Oſtium occidentale, *Peguays, Aigues mortes.*Oſtium orientale, *les Maries.*Arar, *Saone* flu.Dubius, *le Doux.* flu.Iſara flu. *l'Ifere.*Druentia flu. *la Durenze.*Anatilius, *S. Gilles.*Cenus flu. *Vidourle.* Alluit Lunellum oppid.Salyi, *la baſſe Prouence.*Tauroentium, *Toulon.*Olbia, *l'eres.*Argenteus, fluu. *Argenter.*Forum Iulij, *Freins.*Deciates, *la Prouence vers Nice, Draguignan.*Antipolis, *Antibe.*

Varus fluu.

Volcæ, *Beaucaire, & les enuirs.*Teſtoſages, *l'Orezois.*Illiberis, *Colybre.*Rufcino, *Parpignan: la comté de Roſſillon.*Toloſa, *Toulouze.*Ceſſero, *S. Huberi. Aliis, Caſtres.*Carcaſſo, *Carcaſſone.*Bliteræ, *Beſters.*Narbona, *Narbonne.*Volcæ Arecomici, *le pays à l'entour d'Vzés.*Nemaſum, *Nimes.*

Vindomagum, *vignais*.
 Medulli, *Miolans*.
 Vienna, *Vienne*.
 Segalauni, *Valentinois*.
 Valentia, *Valence*.
 Tricastini, *Trechateaux*.
 Neomagnum, *Nions*.
 Acusio, *Agu. Montelimar*.
 Auenio, *Auignon*.
 Arausio, *Orenge*.
 Cabellio, *Cauaillon*.
 Salyes.
 Tarrasco, *Tarascon*.
 Glanum, *Glandeuz*.
 Arelate, *Arle*.
 Ernagium, *Orgon*.
 Forum Neronis, *Mornas*.
 Vocontij, *Gapencois*.
 Vasio, *Veson*.
 Eluij, *Vinavets*.
 Alba Augusta, *Aubenas: alijs Viniers*.
 Centij.
 Dinia, *Digne*.
 Ebroduntij, *Ambrun*.
 Agatha insula, *la Plage*.
 Blaseo insula, *Ma guelonne*.
 Citharista, *Capo Sacro: alijs, San Sigo. ante id promontorium*
sita sunt Stochades insulae quinque: les Isles d'Ieres.
 Lerinum, *insula, S. Honorat*.

Scaliger commentariis in Aufonium.

NOVEMPOPYLONIA, *Gascogne*.
 Bigerri siue Bigerrones, *Biarn, Bearnenses*.
 Lapurda, *Lorde*.
 Bigorra, *Bigerre*.
 Turfa, *Tarbe*.

Bigerro

Bigerronum ciuitas, *Orte*.
 Bigerronum episcopatus *Lascorra, l'Escau*.
 Aquæ Tarbellicæ, *Dax. olim Aquefenes*.
 Eloronum, *Oleron*.
 Elufates, *Eufa*.
 Conuenæ.
 Conferanni,
 Valates.
 Boiates, *Bayonne*. Eorum promontoriū *Curiantū*.
Cap de Butx.
 Medulli, *Medoc*.
 Atyrenses, *Aire*.
 Lactorates, *Lestore*.
 Inculifima, *Angon'esme*.
 Mediolanum Santonum, *Saintes*.
 Hebroinagus, *Bourg pres de Blaye*.
 Aginnum, *Agen, vnde Aginnates*.
 Duranius flu. *la Dordonne*.
 Agesinnates, *S. Jean d'Angely*.
 Alingonis portus, *Langon*.
 Blauia, *Blaye*.
 Tamnum, *Talemond*.
 Nouerogum, *Niord*.
 Aunedonacum, *Fontenay*.
 Raucanum, *la Rochelle: la Roche-foucaud*.

Narbonensis Gallia: e Plinio cap. 4. lib. 3.

MONS Gebenna, *les montagnes de Geneuy*.
 Mons Iura, *Mijou, les montagnes de S. Claude*.
 Surdaones Hispani contermini, *Salsona*.
 Consuerani Hispani contermini, *Cardona*.
 Techis fl. *la riniere de Torricella*.
 Larnum fl. *la Riniere de Tordera*.
 Alba fl. *la riniere de Riderens*.
 Atax. fl. *Ando*.
 Rubrensis, *Straboni, Narbonensis lacus, le lac de Capdesan*.

Q 4

Narbo

Narbo Martius, *Narbonne*.
 Eraris fl. *Ersud*.
 Liria fl. *le Lex*.
 Agatha, *Ade*.
 Volca, *le pays & senchaucée de Beaucaire*.
 Os Rhodani Libycum Hispaniense, *Aiguemortes*.
 Os Rhod. Libycum Metapinum, *Pequays*, in propinquo pagum adhuc vocant. *la Pigne*.
 Os Rhod. Massaliaticum, *les Adaries*.
 Deluviatares, *Diés*.
 Gauatares, *les Gauots, le bas Valentinois pres du Rhone, jusques en Auignon*.
 Auatici, *Vauvert*.
 Aftromela, *Maugieu*.
 Tricorium, *Tricues*.
 Tricollorum, *Talard*.
 Segouellauni, *Vifille*.
 Allobrogas, *Dauphiné & Savoie*.
 Messalia, Salyum caput, *Marseille*.
 Camatullici, *la Camargue*.
 Suelteri, *Gullestre*.
 Verucini, *le Vilars d' Arenes*.
 Athenopolis, *Napelo: aliis, Nays*.
 Forum Julij, *Ostavianorum colonia, Freius*.
 Argenteus fl. *Argenter*.
 Oxubij, *Oberrous: aliis, Brenil pres villa Franca*.
 Ingauni, quorum caput Albium Ingaunū, *le pays d' Arbenga*.
 Suetri, *Sestris pres de Gennes*.
 Quariates, *Quarto pres de Gennes: alij, Carhero: aliis, Ceria: aliis, Crenari*.
 Adunicates, *Andoria, pres d' Arbenga: aliis, Dian*.
 Deciates, *le Bourg Duisant: aliis, Draguignan*.
 Varus, *Var*.
 Acema mons, *les montagnes de Tende*.
 Valentina Gauarum, *Valence*.
 Aquæ Sextiæ Salyum, *Aix*.
 Auenio Gauarum, *Auignon*.
 Apta Iulia Vvlgientium, *Apt*.

Appoll

Apollinarium Alebecriorum, *le Reys*.
 Alba Heluorum, *Aubenas, Vniuers: aliis, Heluij, Vinaretz aliis Liuij, Lauaur*.
 Augusta Tricastinorum, *S. Pol de Trechasteaux*.
 Acria, *Alet*.
 Bormani, *Obras*.
 Comacina, *la Caune*.
 Cabellio, *Cauaillon*.
 Cessero, *S. Huberi: aliis, Sesteron*.
 Carpentoracte, *Carpentras*.
 Meminorum, *Menoque: aliis Mornas*.
 Senicenses, *Senas*.
 Cambolēti, *les Chambons*.
 Forum Voconij, *Vesun*.
 Glanum, *Glandene*.
 Luteuani, *Lodene*.
 Pisciæ, *Pesnas*.
 Sanagenes, *Saclat: aliis, Gigon pres de Montpellier*.
 Tolosani, *Toulouse*.
 Tarraſco, *Tarrafcon, pres de Foix*.
 Dunitari, *Castelnaud Davi: aliis, S. pons de Tommieres*.
 Cononienſes, *Couuizan*.
 Vmbratici, *Vabres*.
 Vafco, *Gap*.
 Lucus, *Luc*.
 Auantici, *Auancon*.
 Ebroduntij, *Ambrun*.

Idem Salyis, Deciatibus, Oxubiis cap.
 s. eiusdem libri addit capitulos
 Ligures.

VEDIANTIOS, *Vaudon*.
 Cemelionem, *Monte Cemola*.
 Porum Herculis Meneti, *Villa Franca*.
 Monæcum, *Monego*.
 Venenos, *Vnigla*.

Q 5

Catur

Caruriges, *Caors en Piemont.*
 Vagiennos, *Vaj.*
 Strayellos, *Tioli.*
 Vibellos, *Vibera.*
 Magellos, *Moglio.*
 Enburiates, *Es buso.*
 Casmonates, *Casamonar.*
 Veliares, *Valego.*
 Rarubam fl. *Rodoria.*
 Alniam Intemelium, *Vintimile.*
 Albiam Ingaunum, *Arbenga.*
 Merulam fl. *Centa.*
 Vadum Sabatium, *Vae di Saoune.*
 Prociferam fl. *Porcieure.*
 Genuam, *Genes.*
 Feritorem fl. *Ferizano.*
 Porrum Delphinum, *Porto sino.*
 Tiguliam, *Teio.*
 Segestam Tiguliorum, *Sigestro.*

Ex eiusdem Gallia Comata
cap. 17. lib. 4.

SCADIS fl. *Escand.*
 Garumna fl. *Garonne.*
 Aquitania, *Guyenne.*
 Aremorica, *la Bretagne.*
 Toxandri, *Peellands vicini comitatus de Rauenstein, inter flu-
 uios Domme, & Lade, qui in Mosam labuntur ad oppidum
 Shertogenhofch.*
 In Eburonibus Tafandrum adhuc restat, vt volunt, Toxan-
 dorum caput: vulgo. *S. Truden.*
 Oromansaci, *Vimen. aliis S. Omer.*
 Gessoriacus pagus, *Bologne.*
 Brinnani, *Bricenne.*
 Ambiani, *Amiens.*
 Bellouaci, *Beauuais.*
 Hassi, *Hem: aliis, Henaus.*

Casto

Castologi, *Castole: aliis, Cassel.*
 Attrebates, *Arras.*
 Neruij, *Tournay.*
 Veromandui, *Vermandois.*
 Sueconi, *Sogni.*
 Sueffiones, *Soiffons.*
 Vlbaneetes, *Lemburg.*
 Tungri, *Tonghero.*
 Frisabones, *Fossambon.*
 Betafi, *Bettune.*
 Leuci, *Luxembourg.*
 Treueri, *Trier.*
 Lingones, *Langres.*
 Remi, *Reims.*
 Mediomatrices, *Metz.*
 Sequani, *la Franche Conté.*
 Rauraci, *Basle.*
 Heluetij, *les Suisses.*
 Colonia equestris, *Lausanne.*
 Colonia Rauriaca, *Mombeliard.*
 Nemctes, *Spire.*
 Vangiones, *Vormes.*
 Tribocchi, *Elsas.*
 Vbij, *Cologne.*
 Gugerni, *Graue.*
 Bataui, *Holande.*

Ex eiusdem Lugdunensi, cap. 18.
eiusdem libri.

LEXOBIJ, *Lixieux.*
 Bellocassij, *le Besin, Bayeux.*
 Vellocassij, *le Vessin Normand.*
 Calletes, *le pays de Caux.*
 Veneti, *Vannes.*
 Abrincatui, *Auranches.*
 Osissinij, *Triguier.*
 Peninsula Armorica, *saint Malo, le Conquet, le Fou, Brest.*
 S. Paul,

S. Paul, &c.
 Nannetes, Nantes.
 Aedui, Autun.
 Carnuti, Chartres.
 Boij, Bourbonnois.
 Senones, Sens.
 Aulerici, Ange, Louviers, & Rouan.
 Eburonices, Evreux.
 Cenomani, le Mans.
 Meldæ, Meaux.
 Parisij, Paris.
 Trecaſſes, Troye en Champaigne.
 Andegavi, Anjou.
 Vidugaſſes, la Beauſſe.
 Vadicæſſes, les Vex de Conſtantin.
 Vnelli, le Perche.
 Curioſolites, Cornaille.
 Diablini, Leon.
 Redones, Rennes, Redon.
 Turones, Touraine.
 Irefui, Meme la Ines.
 Segufiani, Foreſtæ.
 Lugdunum, Lyon.

Ex eiuſdem Aquitania cap. 19.
 lib. eiuſdem.

A M B I L A T R I, Alebret: aliis, Armagnac.
 Aginnates, Agen.
 Agennates ſancti Iean d'Angely: aliis, Ancenis.
 Pictones, Poictou, Garumni, Garites Cæſari, Agenois.
 Santones, Sainctonge.
 Bituriges Vibisci, Bourdellois.
 Aquitani, d'Ax, Aqueuſes.
 Sediboniatæ, Chaſteau bois.
 Conuenæ, Comminges.
 Begerri, Bigorre.
 Tarbelli, Tarbe.

Cocola

Cocoſates, Condom.
 Venani, Venasque.
 Onobriſates, Oleron. lego Olobriſates: aliis Rieux.
 Saltus Pyrenæus, la montaigne du Saut.
 Belendi, Belne.
 Ofquidates montani, Ortes.
 Ofquidates campeſtres, Cambetron: aliis, Orſon.
 Moneſi, Mirepois.
 Sibyllates, S. Beat. Sibufates Cæſari.
 Camponi, Cazeres.
 Bercorates, Bearn. Bearnænes.
 Bipedimni, Pamies.
 Saſſumini, Serrances.
 Vellates, Brigale.
 Tornates, Nay: aliis, Nerat.
 Conſuaranni, Conſerans.
 Auſci, Auch.
 Fluſates, Eufe: aliis, Alet.
 Sotriates, Soix, Sontiatæ Cæſari.
 Succæſes, Leſcart.
 Latufates, Letore.
 Vaſates, Baſax.
 Vocates, Vicq. } Sic legit. F. Roaldes.
 Vaſſei, Viſſey.
 Cambolætri, Cambolibés.
 Sonnates, Mont de Marſan.
 Bituriges Cubi, le Berri.
 Lemouices, Limoſin.
 Aruerni, l'Anuergne.
 Gabali, Geaudan.
 Rutheni, Rouergue.
 Cadureci, Cahers.
 Nitiobriges, Montalban, Albigeois, ſiti inter Tarnem, & Oldam
 fluuios, le Tar, & le Lot.
 Perrogorij, Perigort.
 Vliarus inſula, Laran, aliis, l'ifle d'Oleron.

EX

EX STRABONE LIB.

I v. Narbonensis Gallia.

Commenus mons, *les Cevennes.*
 Condiacum, *Condrien.*
 Segufianorum montes, *les montagnes de Foresta: Heluiorum, du Viuares: Aruernorum, d'Anuergne.*
 Venus Pyrenæa, *Port Vendre.* Venerium, Aphrodisium. Est & inter Narbonam & Agatham vicus marinus, *Vendres:* quasi Venerium, vbi Veneris templum fuisse incolæ narrant.
 Vrgenum, *Orgon.*
 Tarasco, *Tarascon.* ex aduerso Volcarum.
 Cortium, Alpes Cottia, *mont Cenix.*
 Eprodunum, *Ambrun:* regio ipsa, Ambrones.
 Brigantius vicus, *Briançon.*
 Scingomagum, *Suse.*
 Ephesium in arce Massilia, *Nostre Dame de la Cardo.*
 Delphicum templum, *les Maries.*
 Taurentium, *Toulon.*
 Olbia, *Ieres.* Inter Olbium & Antipolin est Forum Iulij, *Ereius.*
 Salyes, *les montaignars de Prouence.*
 Aquæ Sextiæ calidæ, *Aix en Prouence.* Salyum regio montana est ad Septentrionem vergens.
 Lapidinæ prope Massiliam, visuntur ad oppidum, *saint Chamans.*
 Sigijs mons, Plinio Sextius, *Cap de Sete,* vicinus Agathæ, *Ade.*
 Blasco insula, *Maguelonne, ou la Plage.* Potrigitur ea a maris aditu in stagnum, vulgo *le Grau,* prope Hispaniense Rhodani ostium ad Marianam fossam, Agatham vsque spatio decem fere leucarum: alijs, *l'Anguillade.*
 Atax, *Aude.*
 Narbonensis lacus, Plinio Rubrensis, *le lac de Capdestan.*
 Arelate, *Arles.*
 Rucino, *Parpignan.*

Iliberis,

Iliberis, *Colybre.*
 Rutinoni propinque saline, fossiles mugiles, *Sances & Locate.*
 Orbris, *Orb.*
 Rhauraris, *Eraud.*
 Blitera, *Besters.*
 Melemborius ventus, *Circius Plinio, le Marin.*
 Ambrones, *Ambrun.*
 Toygeni, *la conté de Tende.*
 Ambrorum caput, supra Eprodunum.
 Ephesiz Dianæ templum, *la Saumos:* quod est ad hostium & insulam Rhodani.
 Varus. *le Var.* stuuus Nicæam allabitur.
 Stœchades, *les isles d'Ieres.*
 Planasia, & Lero, *saint Honorat.*
 Oxybij, *Ville Franche pres de Nice.*
 Breuil, *Orbe.*
 Caballio, *Camillon.* Cabellio Plinio.
 Cauares, *le comtat & le Valentinois,* Cauarum nomen retinere videntur, *Cabrieres, Caderousse, le Crest, Quaron* prape Aucnionem, *Chabrilant.*
 Vocontij, *Gapençois.*
 Tricorij, *Tricues.*
 Leoni, vel Siconi, fortassis Tricollori, *Talart,* finitimi Tricorij: alijs, *Serre.*
 Pedyli, *Bedotz.* In eo tractu sunt *sainte Greue, la Matre, Desfergne, Nonnain, Bessieu.*
 Vnâalium vrhem ad quam Rhodano Sulgas immergitur, alij putant esse *Quaderousse:* alij, *Mornas:* alij, *Mondragon.*
 Auenio, *Auignon.*
 Arausio, *Orange.*
 Aeria, *Orasion:* alijs, *Bouleine:* alijs, *Pierre late.*
 Durio, *Donzere.* Castrum episcopi Viuariensis: alijs, *Castelnaud de Rai:* alijs, *Grignan:* alijs, *Tournon.*
 Sequani, *la Franche conté.*
 AEdui, *Autunois.*
 Lincasij, Lingones, *Langres.* Quidam tamen Lincasios esse volunt, *la Bresse de Louan.*
 Caryacos, quos Camarullicos vocat Plinius, non dicimus. *la Comar*

la Gamagne.

Tectofaga, l'Orageois, quorum caput est Tolosa.

Lexobij, Lisseux.

Hyadeti, Caletes Plinio le pais de Caux.

Bituriges Vibisci, le Bourdelois.

Burdegala, Bourdeaux.

Bituriges Cubi, Berri.

Carbilo, Conbeil.

Mediolanum Santonum, Saintes.

Conuenæ, Condon.

Lordunum, Lorde.

Lesitunum, Lestore.

Onesæ aquæ calidæ potu salubres, Bagneres.

Pfuchios apud quos huiusmodi scaten, quidam exponunt,

Fau.

Heluij, Vinarex.

Vellari, Vellaunij, Vellay.

Nitiobriges, Montpellier.

Noniodunum, Neuers.

Dubis, le Doux. Cæsari, Alduafdalis, vel Alduafdubis.

Adua, Ade fluius, qui egressus lacu Lario, id est, Comensi lac de Come, alluit ciuitatem Lode & Padum ingreditur prope Piqueton, ad Cremonam. In Gallia Narbonensi, lacus duo sunt insignes, alter Rubrensis, alter Carcaffio vicinus, falsus, Marfonteta. Prope Gergobiam in Celtis vnus, Saliene. In Allobrogibus prope Claromontem, lacus Paedru: prope Diam, lacus de Luc. In Caturigibus ad montem Aiguebelette, le lac d'Epine: prope Cameriacum & Aquas calidas, le lac du Bourget: & lacus Nicænsis in Pounacibus: & exigui complures, vnde Arbarina cuniculis subterraneis emergit At omnium Gallicæ clarissimus est Lemanus, siue Geneuenfis. post eum, Cronius, siue Brigantinus, Constantiensis: prior Rhenum emittens, alter Rhodanum: in Heluetiis Tigurinus, Lucemenfis, Neobar gensis, seu Iuerdonens, præcipui, sed minores aliquos, Vvalingensis, Thumienfis, Zugenfis, Zurgensis. Quidam etiam sed parui & obscuri in Sequanis, piscosi tamen. In Rhetis & Alpibus Italiam cingentibus maximæ claritatis

Verba

Verbanus, Lac Maiour, vnde nascitur Triciaus fluius, le Tefin.

Sabinus lacus, lac d'Iseo, vnde exit fluius Ollius, Ollio.

Benacus, lac di Garda. vnde exit Mincius, Menço fl.

Eupilis, lac di Pufiano. vnde Lambrus, l'ambro flu.

Ex Plinio cap. 20. lib. 3.

TAVRISCI, Styrmareck. quamuis Cato Lepontios & Sallaflos Taurificis attribuat.

Vindelici vbi angusta est, Auzspurg.

Norici, les montagnes de Trente.

Rheti, les Grisfons.

Lepontij, Graupunter.

Euganei, ceux d'Ebano, & Venda: quorum caput, Stonos, Zonigo, prope Estam & Parauium.

Triumpilini, la Valtolina.

Vennotes, Vatz: prope Curiam Rhetorum: alius Valdisflai.

Camuni, la Canonica.

Ifarci, Orta.

Breuni, Brianconnois. Straboni præcipua illorum sedes, Brigantius vicus, Briancon.

Naunes, Nantua.

Focunates, Fossigni.

Consuanetes, Cossburg.

Virucunates, Griexnagen.

Licates, Deling.

Carenates, Cenda.

Abifontes, mont de Brique.

Rugufci, Ragnia: alius, Roche-perce.

Suanetes, Sefane.

Calucones, la courté de Chalan.

Brixentes, Brixme.

Viberi, Vrißpach.

Nantuates, Natevs,

Seduui, Sion,

Veragri, les Valesans.

Salafsi, la Val d'Ofte.

Acitruones, *Moriene*.
 Medulli, *Miolans*.
 Veeni, *Lucerne*, pres de la *Perouse*.
 Caruriges, le mont du chat. *Chambery*, Horum fortassis propago, Caruriges, Turino propinqui, *Caours*.
 Brigiani, *Brigue*.
 Sogiontij, *Sorges*.
 Ebroduntij, *Amburnois*. Straboni, Ebroduntium ciuitas: *Ambrones*, gens ipsa.
 Nermaloni, la *Noualese*.
 Edenates, *Duisantz*.
 Esubiani, *Barcelonete*.
 Veamini, mont de *Man*. quibusdam *Veromey*. *Sebastianorum* pars.
 Gallitz, *Guillestre*.
 Triulati, *Tensaliis*, *Laffrey*.
 Ectini, *Trieues*.
 Equituri, la *Graue*.
 Nementuri, le *Monnestier*: alijs, le val de *Meyra*.
 Oratelli, *Ours*.
 Vergunni, le val de *Vrayta*.
 Suetri, vel Sestri, mont-*Geneure*. Suetros alij exponunt *Austroigne*, vicinos monti *Geneuræ*, *Prax* & *Axglia*.
 Velauni, le *Vars*: alijs, val de *Lanzj*.
 Nerusi, *Noasca*, ad Morgum fluium.
 Orgo, in valle Ponti, val de *Pont*.
 Sarunetes, *Ratzuns*, *Reams*, *Rhealt*.
 Rauraci, *Sungerr*.
 Vespi, *Baden*, *Breuserr*.
 Tullingi, *Stulingen*, prope *Basilæam* & *Vvaltzhuet* ad *Rhenum*. Sunt & Tullingi prope Danubium ad *Ingolstat*.
 Lepontij, die *Gravy en Punduer*. qui Alpes incolunt supra *Rhetorum* *Cutiam* ad pontem *Atefis* fluij, les *hauts Grisons*: *Rheticæ* pars, vbi *Rauenzburg* ad Danubium, & *Rautspurn*.
 Nuitones, *Nuichtland*, *Heluetij* vicini *Iuræ* monti.
 Vindelici, *Vindlic*: *Baiere*.
 Lycatij ad *Lycum* amnem siti, vbi *Augsburg*. & *Fridberg*.
 Vocceius mons, in tractu *Tyrolio*, die *Vydt*.

Carua

Caruacus mons prope *Irspurck*, *Premeer*.
 Beni, siti ad *Munichen* *Bauariæ*, *Perlacber* & *Haid*.
 Beluni vicini, *Landsperg*.
 Senones Germani, *Landsbut*, *Landarr*.
 Narisici, *Nortger*, vbi *Neumarck*, prope *Norimbergam*.
 Turones Germani, supra *Norimbergam*, siti ad *Ampach*, & *Foreham*.
 Varisici, *Bamberg*.
 Charitini ad ortum *Neccaris*, prope *Vvaling*, constat, *Vvirtemberg*.
 Conuatae, *Vviltshofen* ad *Danubium*.
 Caiuarij, *Koburg*, prope *Smalkalt*.
 Teuteri ad *Mapurium* *Hessicæ*, *Limburg*, *Giesfen*.
 Ingriones, vicini *Geulhausen*, ad *Syluam Der Sperssart*.
 Danduri, *Lochumstat*.
 Martungij, ad initia *Boëmicæ*, prope *Gabretam* *Syluam*, inter *Egram* & *Nas* fluuios.
 Cutiones, ad *Sillem* oppidum *Boëmicæ*, & fluuium *Mata*.
 Marcomanni, *Merhem* *Morauia*.
 Sundini, *Hungari*, vicini *Marcomannis*.
 Semana *Sylua*, *Twinger* *vvaldt*.
 Campidunum, *Kempten*.
 Harudes, *Hunfruck*, prope *Arnberg*, *Andernacum* & confluentem *Mosellæ* supra *Treuiros*,
 Bucætores, ad *Isel* & *Viadrum* fluuios, vbi *Dauentria*, *Camppek*, *Nasselt* oppida.
 Sicambri, *Osnaburg*.
 Brueteri, *Vvestphalia* ad *Vrer* *vvar*.
 Longobardi, *brannsvveickh*.
 Cherufci, ad *Semaunam* *Syluam*, vbi *Ersfurt*, nempe *Biturdium* *Turingorum*, & *Gotten*.
 Hermuduri, *Misij*.
 Benochemæ, *Messem* ad *Albim*.
 Corcontij, *Lembourg*, *Slesiam* versus.
 Turoni, ad fluuium *Oderam* siti, vbi *Burdurgis*, & *Bresla*.
 Lurburi, *Slesia*.
 Cauchi parui, *Brema*.
 Angriuarij, *Vverden*, *Angermundt*, *Mendenburg*: nempe *R 2* *Menium*

Menium.

Vaudali, *Megdelburg.* & Saxones propinqui ad *Außburg.*Rugia infula, *Rügen.*

Teutones & Sueui, vicini Saxonibus, inter fluuios Haber, & Suenum.

Buguntæ, *Brenslavv.*Semnones, *Sebelbam, Paltzburg.*Alemannos Germanos dictos volunt ab Alemanno fluuiio, hodie *Altmyl*, qui prope *Rotemburg* natus Danubio miscetur ad *Kelbm* oppidum, Merula.Amasise, *Marburg.* idem.Bructeros perlabitur Amasis, *Ems.* ad huius amnis fluentia prælio nauali Drusus illos superauit. Nunc Vvestphali, vicini Frysiis.

EX ITINERARIO, QVOD Antonini Augusti nomine circun- fertur, Galliarum Pro- uinciarum VI.

Viennensis, Narbonensis I. Narbonensis I. r.

Aquitania I. Aquitania II.

Nouempopulonia. Alpes maritimæ.

Belgica I. Belgica II. in qua Rhemi sunt, & transitus in Britanniam.

Germania prima super Rhenum, in qua est Moguntia.

Germania II. in qua est Agrippina.

Prouincia maxima Sequanorum in qua est Vesontiacensis.

Prouincia Alpium Graiarum, & Pœninarum, in qua est Tarantasia.

Viennensis, Allobrogum Metropolis.

Aquitania I. in qua sunt Bituriges.

Aquitania II. in qua est Burdigala.

Nouempopulonia, in qua sunt Auschi.

Narbonensis, in qua est Narbona Metropolis.

Narbo

DESCRIPTIO.

Narbonensis I. in qua sunt Aquæ Sextiæ.

Lugdunensis I. in qua est Lugdunum.

Lugdunensis II. ad Sequanam & Oceanum, in qua est Rhotomagum.

Lugdunensis III. in qua sunt Turones.

Lugdunensis IV. in qua sunt Senones.

PROVIN. LVG. I. CIVIT. LVG.
Numero. IV.

Metrop. Ciuit. Eduorum.

Ciuit. Lingonum.

Castrum Cabillonense.

Castrum Maticonense.

PROV. LVG. II. CIVIT. Numero VII.

Metrop. Ciuit. Rhotomagorum.

Ciuit. Salarum, id est,

Ciuit. Baiocassium.

Saiorum.

Ciuit. Abricanturum.

Ciuit. Lexobiorum.

Ciuit. Ebroicorum.

Ciuit. Constantia.

PROV. LVG. III. CIVIT. Numero IX.

Metrop. Ciuit. Turonum.

Ciuit. Curiosoliturum.

Ciuit. Cenomanorum.

Ciuit. Cianctium, id est,

Ciuit. Redonum.

Venetum.

Ciuit. Andegauorum.

Ciuit. Offlinorum.

Ciuit. Nammetum.

Ciuit. Diablintrum.

PROV. LVG. IV. CIVIT. Numero VII.

Metrop. Ciuit. Senonum.

Ciuit. Aurelianorum.

Ciuit. Carnurum.

Ciuit. Parisiorum.

Ciuit. Antistiodorensium.

Ciuit. Meldarum.

Ciuit. Tricassium.

BELG. I. CIVIT. Numero IV.

Metrop. Ciuit. Treuerorum.

Ciuit. Mediomatricum, id est, Metis.

Ciuit. Leucorum, id est, Tulle.

Ciuit. Veredonensium.

R. 3

BELG.

BELG. II. CIVIT. Numero XII.

Metrop. Ciuit. Rhemorum.	Ciuit. Siluaneensium.
Ciuit. Sueffionum.	Ciuit. Bellouacorum.
Ciuit. Catalaunorum.	Ciuit. Ambianensis.
Ciuit. Veromanduorum.	Ciuit. Morinum. i. Ponticorum, Pontieu.
Ciuit. Attrabarum.	Ciuit. Bononiensium.
Ciuit. Camaracensium.	
Ciuit. Turnacensium.	

PROV. GERM. I. CIVIT. Numero IV.

Metrop. Ciuit. Moguntiacensis.
 Ciuit. Argentoracensium.
 Ciuit. Nemetum. i. Spira.
 Ciuit. Vangionum, *Wormen.*

PROV. GERM. II. CIVIT. Numero II.

Metrop. Ciuit. Agrippinensis, id est, Colonia.
 Ciuit. Tungrorum.

PROVIN. MAXIM. SEQUANORVM
CIVIT. Numero IIX.

Metrop. Ciuit. Vesontiensis.
 Ciuit. Equestris. Nouiodunum, *Nions.*
 Ciuit. Helueticorum. i. Auenticum.
 Ciuit. Basiliensium. i. Basilea.
 Castr. Vindonisa.
 Castr. Elcebensis, *Slestat.*
 Castr. Argentariense, *Colmar.*
 Castr. Rauracense. i. portus Abucina.

PROV. ALPIVM GARIARVM, ET POENI-
NARVM CIVIT. Numero II.

Metrop. Ciuit. Centronum, *Centron.*
 Ciuit. Vallensium. i. Otdorum, *Martenach.*

ITEM

ITEM IN PROVINCIA VIENNENSI
CIVIT. Numero. XIV.

Metrop. Ciuit. Viennensium.	Ciuit. Arelatensium.
Ciuit. Gebenensium.	Ciuit. Carpentoracensis.
Ciuit. Gratianopolitanorum.	Ciuit. Massiliensium.
Ciuit. Bellocensium, <i>Bellay.</i>	Ciuit. Tricastinorum.
Ciuit. Viuario.	Ciuit. Vasionensium.
Ciuit. Dienfium.	Ciuit. Arausorum.
Ciuit. Valentiorum.	Ciuit. Cabellignum.
Ciuit. Auenionensium.	

PROV. A QVITANIA. I. CIVIT.
Numero IX.

Metrop. Ciuit. Biturignum.	Ciuit. Cadurcorum.
Ciuit. Aruernorum.	Ciuit. Lemouicum.
Ciuit. Rutenorum.	Ciuit. Gabalorum, <i>Mende.</i>
Ciuit. Albigensium.	Ciuit. Vellauniorum.

PROV. A QVITANIA II. CIVIT.
Numero VI.

Metrop. Ciuit. Burdigalensium.	Ciuit. Santonum.
Ciuit. Aginnensium, <i>Agen.</i>	Ciuit. Pictaunorum.
Ciuit. Engolismensium.	Ciuit. Petragoriorum.

PROV. NOVEMPOPVLONIA,
CIVIT. Numero XII.

Metrop. Ciuit. Auscorum.
 Ciuit. Aquisium, *Ache.*
 Ciuit. Lactoratium, *LeStore.*
 Ciuit. Conuencarum, *Comminges.*
 Ciuit. Consuaranorum, *Conserans.*
 Ciuit. Boacum, quæ est Baiona.
 Ciuit. Beneatensium, *Hortès: Episcopatus Lascurre, Lefer.*
 Ciuit. Atyrensium, *Aire.*
 Ciuit. Valatica, *Bafas.*
 Ciuit. Tarba Turfanorum, *Tarbe. Turfa Tarbella.*
 Ciuit. Elloronenfium, *Oleron.*
 Ciuit. Ellufarum, *Enfe.*

R 4

PROV

PR^OV. NARBONEN. I. CIVIT.
Numero. II X.

Metrop. Ciuit. Narbonensium.	Ciuit. Nagelonensium.
Ciu. Tolosatum.	Ciu. Lutuanorum. <i>L. deus.</i>
Ciu. Bliternensium	Lutava castrum,
Ciuit. Agathensium, <i>Ade.</i>	Castr. Vcetiense, <i>V. 2. s.</i>
Ciuit. Nemaufensium.	

PROV. NARBONEN. II. CIVIT.
Numero VII.

Metrop. Ciuit. Aqensium.	Ciuit. Vapencensium, <i>Gap.</i>
Ciuit. Aqensium.	Ciuit. Selteriensium, <i>Se-</i>
Ciuit. Retensium, <i>Riès</i>	<i>steron.</i>
Ciuit. Foroiulienfium.	Ciuit. Antipolitana.

PROVIN. ALPIVM MARITIMARVM
CIVIT. Numero IIX.

Metrop. Ciuit. Ebrodunum, *Ambrun.*
Ciuit. Dinienfium. *t. Digna.*
Ciuit. Rigomagensium, *Sanct Reme.*
Ciuit. Salonenfium, *Salons.* aliis, *Sorgo* vnde *Varus* fluit.
Ciuit. Sanicienfium, *Senas.*
Ciuit. Glannatenna, *Glandene.*
Ciuit. Cemelenanfium: villa, prope montem *Semola.*
Ciuit. Vediantiorum, *Vandon.* aliis, *Monte viso.* aliis *Craffe,* episcopus.

NOMINA REGVM ET Principum barbarorum.

Adcantuannus, Aquitanus, bello Sontiarum summam imperij tenebat, & oppidum a Cæsare oppugnatum defendebat. lib. 3.

Ægus & Roscellus, Allobroges, duo fratres, Abducilli filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singu-

lari

lari virtute homines, quorum opera Cæsar omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque vsus erat, a Cæsare ad Pöpeium defeecerunt. lib. ciuil. 3.

Ambiorix, rex dimidiæ partis Eburonum. lib. 5. & lib. 6. Imperia erât eiusmodi, vt non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem. lib. 5.

Antebrosius, Rhemus, primus suæ ciuitatis, legatus ad Cæsarem a suis missus. lib. 2.

Ariouistus, Rex Germanorum, a Sequanis mercede conductus aduersus Æduos, in illorum finibus annos quattuordecim confederat. lib. 1. Rex atque amicus a Senatu appellatus fuerat, Cæsare Consule. Galliæ ciuitates, quæ aduersus ipsum coniurarant, vno prælio fuderat, stipendiarialque sibi reddiderat. lib. 1.

BELLOVESVS Tarquinio regnante ab auunculo Ambigato Cætarum Rege delectus, qui Italiã occuparet. a Cæsare non nominatur: sed a *Linio.* lib. 5.

Boduognatus, Dux Neruorum, qui summam imperij tenebat, cum illi aduersus Cæsarem pugnarent. lib. 2.

CABYRVS, princeps ciuitatis Heluiorum, cuius filius C. Valerius Donaturus anno belli Gallici septimo interfectus est. lib. 7.

Camulogenus, Aulerus, singulari scientiæ rei militaris, ad eum est honore euocatus, vt Parisij & finitimæ ciuitates ei summam imperij deferrent, anno belli septimo. lib. 7.

Cassiuellaunus, Britannus, cui, cum Cæsar in Britanniam exercitum traduxisset, summa imperij bellique administrandi communi Britannorum consilio permiffa est. lib. 5.

Caruilius, rex in ea parte Britannicæ, quæ est ad Cantuũ, & tota maritima est, Cassiuellauni imperio castra naualia Cæsaris improuiso adortur. lib. 5.

Casticus Caramantelidis filius, Sequanus. lib. 1.

Catamãteles regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a Senatu, populoque R. amicus appellatus erat. lib. 1.

Catiuuleus, Rex dimidiæ partis Eburonum, frater Ambiorigis. lib. 5. & lib. 6.

Cauarillus, Æduus, pedestribus illorum copiis quæ ad Cæsarem missæ fuerant, præfectus. lib. 7.

R 5

Caua

Cauarinus, Seno, quem Cæsar apud Senonas Regem constituerat, regno domoque a suis expulsus, ad Cæsarem cõfugit. lib. 5. Eum Cæsar Senonum equitatu præfecit. lib. 6.

Cimberius, Dux Sueuorum, frater Nasuæ, qui centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad Rheni ripas subsidio Sequanis adduxerat, Rhenumque transire conabatur. lib. 1.

Cingetorix de Treuironum principatu contendebat cum Inducomaro. lib. 5. cuius erat gener, mansitque in fide Cæsaris. lib. 5. Alter fuit Britannus, rex in ea parte quæ est ad Cantium, qui Cassiuellauni imperio castra Cæsaris improviso adortus est. lib. 5.

Comius, Atrebas, quem Cæsar Atrebatibus Regem constituerat. lib. 4.

Conetodunus, & Gotuatus, Carnutes, desperati homines, quibus ducibus Carnutes, anno septimo arma sumpserunt. lib. 7.

Coniectolitanis, Aedus, florens & illustris adolescens, qui summum magistratum, quem illi Vergobretum appellant, in sua ciuitate obtinebat. lib. 7.

Corbeus, Bellouacus, dux suæ gentis, in bello aduersus Romanos, anno octauo, vna cum Comio Atrebate. Ei populi R. nomen odio summo erat. lib. 8.

Cotus, Aedus, antiquissima familia natus, homo summæ potentia, & magnæ cognationis, Vergobretus in sua ciuitate renunciatus. lib. 7.

Critognatus, summo in Aruernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, Alesis summam imperij tenebat. suasis, vt qui ad bellum inuites essent, eorum corporibus oppidani vitam tolerarent. lib. 7.

D I V I C O, Heluetius, Princeps legationis ad Cæsarem missus. lib. 1.

Diuitiacus, Aedus, principatum in ciuitate sua obtinebat, cui Cæsar ex aliis Gallis maximam fidem habebat, Romanorum aduentu in antiquum locum gratia, atque honoris restitutus est. Eius summum erat in populū R. studiū. Itaq; ipsius suafu Cæsar de Gallia occupanda consilium sumpsit. lib. 1.

Drapes Seno, vt primum Gallia defecit, collectis vndique perditis

perditis hominibus, impedimenta & commeatus Romanorum inrecepit. lib. 8. Captus a Caninio, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque ita interit. lib. 8.

Damnucius, Dux Andium, anno octauo Lemouicum oppugnauit. lib. 8.

Dumnorix, Aedus, frater Diuitiaci Heduorum Principis, gratia & largitione apud Sequanos plurimum poterat. lib. 1. Equitatu Aeduorum præerat. In Cæsarem perfidus, ob rebellionem interfectus. lib. 5.

Duracius, Pictus, qui perpetuo in amicitia R. permansit. lib. 8.

E P A S N A C T V S, Aruernus, amicissimus populi R. qui Lucetium Cadurcum cepit, & victum ad Cæsarem adduxit. lib. 8.

Eporedorix, Aedus, summo loco natus adolescens, & summæ domi potentia: qui de principatu cum Viridomaro contendebat. libro 7. quo duce ante aduentum Cæsaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. lib. 7.

G A L B A, Rex Sueffionum, XII. oppidorum dominus, ad quem Belgæ anno belli Gallici secundo propter iustitiam, prudentiamque summam totius belli derulerant, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur. lib. 2. Eius duo filij Nouioduno capto Cæsari obsides dati sunt. lib. 2.

Gobanicio, Aruernus, Vergingetorigis patruus, Aruernorum princeps. lib. 7.

Guturnatus, princeps Carnutū, rebellionem & bello cõcitato, captus, & verberibus exanimatus, securi percussus est. lib. 8.

I C C I V S, Rhemus, primus suæ ciuitatis, legatus ad Cæsarem a suis missus. lib. 2.

Immanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib. 5.

Inducomarus de Treuironum principatu cum Cingetorige contendebat. lib. 5.

L I S E V S, Aedus, summo magistratu in sua ciuitate præerat. lib. 1.

Litanius, Aedus, Amplissima familia natus, præfectus decem millium militum, quæ Cæsari ad bellum ab Aeduis missa fuerat. lib. 7.

Lucterius, Cadareus, homo summæ audaciæ, a Vercingetorige imperatore in Rhutenos missus. libro 7. eam ciuitatem Aruernis conciliauit. lib. 7.

MANDVBRA TI VS, Britannus adolescens, qui Cæsaris fidem secutus, ad eum in continentem Galliâ venerat: cuius pater Imanuētius regnum in Trinobantiū ciuitate obtinuerat, interfectusque erat a Cæsiuellauno. lib. 5.

Moritasgus aduentu in Galliam Cæsaris regnum in Senonibus obtinebat: huius fratrem Cauarinum Cæsar, illo, vt credi par est, mortuo, regem constituerat. lib. 5.

NASVA, Dux, Sueuorum, frater Cimberij: qui primo belli Gallici anno, centum Sueuorum pagos ad Rheni ripas Sequanorum subsidio adduxerat: & Rhenum transire conabatur. lib. 1.

Numeius, Helueticus, nobilissimus suæ ciuitatis, princeps eius legationis, quam primam Heluetij ad Cæsarem miserunt. lib. 1.

OLLOVICO, Rex Nitiobrigum, qui a Senatu R. amicus erat appellatus. lib. 7.

Orgetorix, apud Helueticos longe nobilissimus, & ditissimus fuit, regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, de Gallia occupanda. Cuius rei accusatus mortem sibi conscivit. lib. 1.

PISO, Aquitanus, amplissimo genere ortus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu appellatus, lib. 4.

SECONAX, Rex in ea Britannia parte, quæ tota maritima est, & Galliam spectat, qui a Cæsiuellauno castra Casaris adorini iussus est. lib. 5.

Sedulius, Dux & Princeps Lemouicum, postremo Gallia motu. lib. 7.

Sigouesius, Tarquinio regnante, ab auunculo suo Ambigato Celtarum Rege missus, qui agros ad Hercinium saltum occuparet. Liu. lib. 5.

Surus, Æduus, qui & virtutis & generis summam nobilitatem habebat: solusque ex Æduis vsque ad annum octauum in armis permanst, captus in Treuiris a Labieno. lib. 8.

TASGETI VS, Carnurus, cuius maiores in sua ciuitate regnum

regnum obtinuerant. Hanc Cæsar in maiorum locum restituerat. lib. 5.

Taximagulus, Rex in Britannia parte, quæ est ad Rantium, quæ tota maritima est. lib. 5.

Teutomatus, Rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu R. amicus appellatus erat. lib. 7.

VERCINGETORIX Cetiilli filius, Aruernus, summæ potentia adolescens, cuius pater principatum Gallia totius obtinuerat, auctor defectionis & belli contra Cæsarem gerendi, Rex a suis appellatus. lib. 7.

Verodoctius, Helueticus, nobilissimus suæ ciuitatis, princeps eius legationis quam Heluetij primam ad Cæsarem miserunt. lib. 1.

Vedeliacus, Æduus, qui Vergobretus in sua ciuitate fuerat. lib. 7.

Vergaslaunus, Aruernus, Vercingetorigis consobrinius, postremo Gallia motu, vnus e quatuor summis ducibus, deligitur, quibus summa imperij tradita est. lib. 7.

Verticeus, Rhemus, suæ ciuitatis princeps, & præfectus eorum equitum, quos Rhemi Cæsari auxilio miserunt, anno belli octauo. lib. 8.

Virridouix præerat Vnellis, ac summam imperij tenebat earum omnium ciuitatum quæ defecerant. lib. 3.

Viridomarus, Æduus, adolescens summæ domi potentia, quem Cæsar ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, & cum Eporedorige de principatu contendebat. lib. 7. Postremo Gallia motu vnus e quatuor ducibus fuit aduersus Cæsarem. lib. 7.

Voccio, Germania Rex, cuius forem Ariouistus ab ipso in Galliam missam, vxorem duxerat in Ariouisti fuga perit. lib. 1.

NOMINA CIVITATVM

cum interpretatione Germanica & propria.

A Budiacum. *Haping*, iuxta *Rosenhaim*.
Abudiacum, *Danubianum* *Abach*.
 Abufiacum, *Eu:ffen*. *Abufina*, *Abensburg*.
 Alcimones, *Vrerd*, vel *Eyftiaua*, aut *Albus Burgus*.
 Ambra, *Amper*, apud lacum & flu. eiusdem nominis.
 Agrippinensis, *Colonia*.
 Areflauix, *Nordling*, vel potius *Heydenhaim*.
 Arbor felix, *Arben*. *Aredate*, *Lmtz*.
 Argenteratum, *Strasburg*.
 Artobria, iam *Vreltemburg*, *Monasterium* supra *Ratisbonam* ex
magnis edificiorum ruinis.
 Atuacum, vel *Atuacutum*, *Mafdricht*.
 Auenticum, *Bibelsburg*.
 Auguneum, *Neuenfiat*, vel prope, quia nomen repugnat.
 Augusta, *Acilia*, *Straubing*, nempe ciuitas antiqua, quae & hodie
Axelburg.
 Augusta Rauracorum, *August*, pagus nunc supra *Basiliam* milita-
ria duo.
 Augusta Vindelicorum, *Auffpurg*.
 Aurifium, *Ros*.
 Atilia, *Altemburg*, non longe a *Neuburgo*, iuxta *Danubium*.
 Autunaco, vel *Autiniacum*, *Andernach*.
 B A E O D V R V M, vel *Bocodurum*, vel *Bolodurum*, vel *Ba-*
tabis, *Ptolem*. *Padicum*, *Paffau*, propter confluentiam *Aeni*
in Danubium.
 Bedacum, *Burckhaufen*. *Buganum*, *Bagenheim*.
 Berbecomagus, *Speir*. *Bidaio*, *Lauffen*.
 Bingium, vel *Vingio*, hic *Naus fluitans* in *Rhenum* exit, *Pingen*.
 Bodobriga, *Poparten*.
 Bonna, *Bon*, ex cuius opposito *Genofia* est, vbi *Drusus* teste *Flor.*
Rhenum ponte coniunxit.
 Bracodurum, *Pfulendorff*.

Breg

Bregetium, *Rab*, propter confluentiam *Rabonis*, vel *Arobonis*, in
Danubium.
Bregetium, *Bregnitz*.
 Brigantinus lacus, *lacus Constantia*.
 Mons Brisacus, vel *Breucomachus*, *Breysach*.
 CAESAREA, *Reschnig*, non longe ab *ingolstadio*.
 Calkiaci, *Ca car*, *Tactus*.
 Cambodunum, *Remmat*.
 Campodunum, *Kemptem*.
 Caritini regio, nunc ducatus *Vvirtembergensis*.
 Carnus, *Presburg*.
 Castellum, *Cessels*, iuxta *Mosam* oppidum diuutum.
 Cetio, *Zeyffelmaur*. *Claudionum*, *Mielck*.
 Colonia Traiana, *Keyserwed*.
 Confluentes, *Goblentz*, ibi *Rigodolium* est oppidum.
 Corionalum, *Ach*. *Cornuto*, *Peteruel*.
 Carrodunum, *Kreyenburg*, iuxta *Vvasserburg*.
 Curia, *Cur*.
 DAVANTRIA, *Deuenter*.
 Diedenhouen, in ripa *Mosellae*, a *Francis Theodanis* villa vocata,
regia Caroli Magni.
 Dracuna, *Ebingen*. *Drusomagus*, *Memingen*.
 Durocortorum, *Arent*, iuxta portum *S. Nicolai*.
 Duromagus, *Durmegon*.
 EPONA, *Epemburg*, supra nouam ciuitatem.
 FRVXINVM, *Vryfing*.
 Famonodum, *Braunau*.
 GAMMODVRVM, *Constantia*.
 Gestiodunum, *Ips*.
 Gessoriacum nauale, *Gent*.
 HERMONACTVS, *Kilia*.
 ICCIYS portus, vel *Gessoriacum*, *Cales*.
 Inutrium, *Mitemwald*. *Inica Isen*, iuxta *Erisfingam*.
 Iuliacum, *Iulich*.
 Iuliobona, vel *Vindobona*, seu *Vindomana*, aut *Fauiana*,
Vienna.
 Iulium Caruicum, *Villach*. *Iuuauuier*, *Salzburg*.
 LAVBIACVM, *Lorch*, monasterium iuxta ciuitatem *Ens*.
 Legio

Legio Traiana, *Drechsbusen, quasi Traiana domus.*
 Leodium, *Lutich.* Leuphona, *Mollen, vel Hanover.*
 Lirimetris, *Lubeck.* Lugedunum, *Scuemberg.*
 Lugedunum, *Vorocken, vel mons S. Getrudis.*
 M A R C E D V R V M, *Duren.* Matreio, *Matran.*
 Matricorum, *sive Dinodurum.*
 Medullum, *Melding, apud Muldorff.*
 Melaris, *Vilack.* Mecenia, *Motzing.*
 Moguntiacum, *Mentx.* Muriola, *Mereck.*
 N A M Y R C V M, *Namur.* Nasium, *Nause.*
 Nemeti, *Spirenses.* Neomagus, *Neumegen.*
 Neomagus, *Oppenheim, vel Spira potius.*
 Nouesium, *Neuff.*
 Nouidunū, *Laybach, & sub Norico, Pannonia, Emona, Clemona.*
 Nouiomagum, *superius Nymag, pagus circa Berocaſtel.*
 O C E L L A vallis, *Eschentel.*
 Ouillabis, *Lumbach, monasterium, iam super flumen Ens.*
 P A R T H A N V M, *Partenkirch.*
 Pedicum, *Pruch, super flumen Mura.*
 Petouium, *sive Parauium, Petau.*
 Pheniana, *Laubing.*
 Pifonium, *Vreschelburg, inter Strubingam, & Deckendorff.*
 Portus Manarmanis, *vel naualia, Campen.*
 Pontes Oeni, *Oeting.* Pontes Sarini, *Sarpruck.*
 Pôtes Scaphonij, *Scheffelern nunc monasteriū super fluuio Isara.*
 Q V I N C T I A N I S, *vel Quinctianorum colonia, kunt-*
zing, iuxta Filshouen.
 R E G I V M, *Docking non longe a Ratisbona.*
 Rimogagus, *Reinmagen.* Rinsiana, *Grenen.*
 Ristronomanice, *Mundelbaim.* Rufiana, *Vorms.*
 S A B A R I A colonia diui Claudij, *Stain an anger.*
 Salinum, *Ofen.*
 Samarobrina, *Cameracum, vel potius S. Quentin.*
 Sequani, & Ædui, *est Burgundia, & Lotharingia.*
 Sirmium, *Simach.* Solaturum, *Soloturn.*
 Sublauiio, *Brixen.* Suollis, *Suol.*
 Sumuntorio, *Hohenwart monasterium.*
 T A B E R N Æ, *Zabern.* Targerium, *Stulingen.*

Taradu

Taradunum, *Riedlingen.*
 Taruana, *Verrvan.*
 Taurarum, *Aiba Graca, propter confluentiam, Danubij, & Sasi.*
 Teutoburgium, *Sanna Erdet, propter confluentiam Dari in Da-*
nubium.
 Teurum, *vel Berunum, Perneu, apud lacum Renssee.*
 Tiberiacum, *Berick, vel Berghryn.*
 Tigurina metropolis Norici, *vel Augusta Tiberij, seu Regi-*
no, Regenspurg.
 Tollium, *Doll.*
 Tongeren, *Ciuitas.*
 Tornachum, *Tornach.*
 Traiectum inferius, *Vtricht.*
 Treua, *Heymburg.*
 Treuirorum Augusta, *Trier.*
 Turegrum, *vel pagus Tigurinus, Zurich.*
 V A C O R I V M, *vel, ut aliqui putant, Sacarabantia, Greta,*
Vagenum, Vragenham.
 Vallarum, *Feilenbach.*
 Vangiones, *sunt Spirenses.*
 Vespi, *nunc Marchionatus Badensis.*
 Vetera, *Saten.*
 Vetera castra, *Pfeteren.*
 Vosauia, *alias Fielia Oberu vesel, sibi casa & sepulta est Mam-*
mea, mater Alexandri imperatoris.
 Viana, *Vraystuborn.*
 Vindonissa, *vel Vindonis, Vindisch, apud Monasterium Kunigs-*
felden, in quo est sepultura Conitum de Habsburg.
 Vimundria, *Agran.*
 Viruanum, *Iudenburg.*
 Visontium, *Bisantz.*
 Vitodurum, *Vint: rduer.*
 Z A R M I S, *Gethuse, domus venationis Zarmidis Regis, nunc*
Corona apud Septem castra.
 Zelia, *Crli.*
 Zeugma, *Clausenburg.*

§

NOMI

NOMINA PROPRIA

quibus Cæsar & alij vtuntur,

Germanice sonantia.

Ambiorix, *Emberich, vel Heinrich.*
 Ariouistus, *Ernst.*
 Autaricus, *Hauptrich.*
 BELLOVES, *Baldviff.*
 Bernhardus, *Bernhart.*
 Bituit, *Butuiut.*
 Britomarus, *Bartmart.*
 CAROMANDVS, *Garman.*
 Castugo, *Castvrig.* Catamantaledus, *Ca'tenmantel.*
 Catiuulcus, *Gotuolck.*
 Cauarinus, Cauarus, & Cauarillus *idem, Geber vel Geuer.*
 Cincibulus, *Zinsubel.* Cingetorix, *Sinnentrich.*
 Combolomarus, *Cuenuolmar.*
 Commanus, *Cummar.* Corolanus, *Cur'iman.*
 Cutruatus, *Gatrat, vel Conrad.*
 DVMNORIX *Dumerich.* Diuico, *Duffvrig.*
 EPOREDORIX, *Fridrich.*
 INDVCIOMARVS, *Huffmar.*
 LITAVICVS, *Lutvrig.*
 Lomnorijs, *Longerr, vel Læuenherr.*
 Lotharius, *Lother.*
 MOENICAPTYS, *Manshaupt, vel Menschekopff.*
 NVMEIVS, *Ner'mey.*
 OLOYICO, *Alvrig.*
 Orgetorix, *est Herderich, vel Ercentrich.*
 Ortiago, *Hortias, vel Hertrvrig.*
 Othmarus, *Otmeyer.*
 SENANVS, *Sunman.* Singones, *Sigrvvs.*
 VERCINGETORIX, *Verr'sinrich, vel Scorsinrich.*
 Verodictius, *Værdhoch,* Vertico, *Vertvrig.*
 Volmarus, *Volmeyer.*

NOMI

NOMINA VRBIVM QVA-

rundam & locorum Hispaniæ,

Hispanicis vocabulis

relata.

ANas fl. *Gadiana.*
 Astures, *Asturia.*
 BAETICA, *El regno de Granada.*
 Barcinon, *Barce'ona.* Betis fl. *Guadachibir.*
 Balcares, *Maiorea, y Memorca.*
 CAESAREA *augusta, Sargosa.*
 Castulon, *Castiglia.* Calpe, *Gibralterra.*
 Cinga. fl. *Ringa.* Cartheia, *Turiffa.*
 Corduba, *Cordoua.*
 Carpentani montes, *I monti de Sagonia.*
 Calceci, *Gallicia.*
 DEATHOSA, *Torthosa.* Durias fl. *El Duoro,*
 EMPORIAE, *Empurias.* Ebufus, *Enisa.*
 GIRVND A, *Girona.*
 HIBERVVS fl. *Hibero.* Hispalis, *Sibilia.*
 ILERDA, *Lerida.*
 MALACA, *Mulaca.*
 NVMANTIA, *Sora.*
 Nerium promontorium, *S. Maria de finib. terra.*
 OSCENSES, *Oscæ.* Olisippo, *Lisbona.*
 Ophiusa, *Frumentera.*
 POMPEIOPOLIS, *Pampeluna, en Nauarra.*
 RHODA, *Rofes.*
 SAGVNTVM, *Mon vedro.*
 Sicoris fl. *El Segro.*
 Serabum, *Atiua.*
 Sacrum p romontorium, *Capo S. Vincentio.*
 TARARCO, *Aragon.*
 Tagus fl. *El Tago.*
 Turdetani, *Andalusia.*
 VALENTIA, *Valenxa.*

S 2

DE

DE GALLIÆ DIVISIONE

ne Aldi Manutij Paulli F. Aldi N. Commentarius ad Franciscum Morandum Sirenam.

Sæpe legendo incurrimus in hæc tria Galliæ cognomina, Togatæ, Comatæ, Brachatæ: nec tamen omnes, quæ sit earum differentia, nouere. quod ostendere, breui definitione proposita, veterum testimonio conabimur. Definitur Gallia vel à regione, vel ab hominum cultu, a regione sic: Gallia vel transalpina est, quæ vltior etiam dicitur, vel cisalpina, quæ citerior. vtraque diuiditur in duas: transalpina in Narbonensem, & comatam: cisalpina in trāspadanam & cispadanā. Rursus à cultu definitur hoc modo: Gallia vel comata est, vel brachata, vel togata. comata est omnis trāspalina, præter Narbonensem, brachata, quæ postea Narbonensis dicta: togata, cisalpina omnis de comata, probat Plinius lib. 4. cap. 17. Gallia, inquit, omnis. comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur, amnis maxime distincta, à Scalde ad Sequanam, Belgica: ab eo ad Garumnā, Celtica, eademque Lugdunensis: inde ad Pyræni montis excursus Aquitania, Aremonica ante dicta. Apparet Narbonensem omitti, de qua separatim libro tertio cap. 4. iam locutus erat. Opinor autem, antiquitus Galliam omnem transalpinam comatam fuisse: postea vero Narbonensem, in qua fuere Allobroges, Prouinciā a Romanis factam, Romanorum hominum consuetudine alere comas desuisse. Inonas enim gentes vocat Plinius alpinas quoque gentes, quarum nonnullas Narbonensis opinor Galliæ partem fuisse, lib. 11. cap. 37. Nomina, inquit, ex eo capillatis alpiū incolis, Galliæ Comatæ. Et quanquam reliqua quoque Gallia a C. Cæsare in prouinciæ formam est redacta: quia tamen Narbonensis prius prouincia facta fuerat, ideo Prouinciæ nomine, quod hodie quoque retinet, semper appellata: reliqua verò Gallia vetus Comatæ cogno

cognomen retinuit. propterea nec Agrippa, eam Galliam longe lateque metiretur, Narbonensis rationem habuit, quasi prouinciæ separatæ. scripsit enim hæc Plinius eodem loco: Agrippa vniuersarum Galliarum intrer Rhenum, & Pyrenæum atque Oceanum, ac montes Gebenam, & Iuram, quibus Narbonensem Galliā excludit, longitudinem ccccx. pass. latitudinem cccxlii. computauit. & Catullus Comatam appellauit Galliam à Cæsare perdomitam.

Quis hoc potest videre. quis potest pati?

Mamurras habere, quod comata Gallia

Habebat omnis vltima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin transalpina Gallia, non cisalpina, significetur in iis Antonij verbis, quæ recitat Cicero Philippica 111: Galliā togatam remitto: comatā postulo. fuit enim hoc Antonij consilium, vt cisalpinam Galliam D. Bruto, iam eam obtinenti, relinqueret: transalpinam autem a L. Planco, tunc administratam, quæ longe erat firmior, sibi assumeret, quo posset deinde, superatis Alpibus, in Bruti prouinciā, quæ Togata Gallia à Romano vestitu vocabatur, impetum facere, Brutoque eiecto, urbem ipsam, exemplo Cæsaris, occupare. quod Ciceronem non fugit, subiecit enim in eo loco. Otiosus vi eliceret esse mauult, Et Philippica v. Est, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam vltimam Galliam, quam Plancus obtinet. Comata igitur omnis transalpina, præter Narbonensem: togata vero cisalpina, quam ab Italia amnes duo, Rubico à supero mari, Arnus ab infero, dirimebāt. Quod autem ait Plinius: Ab Ancone Gallica ora incipit, Togatæ Galliæ cognomine: in eo terminos iurisdictionis non spectauit: nam ita Anconem Italiæ adiudicasset. sed Gallorum, veterum incolarum, rationem habuit. quis autem Anconem cis Rubiconem esse nescit? Mela quoque togatam nominat Galliam: & ait: Carui, & Veneti colunt togatam Galliam. Placet autem Dionis verba recitare ex lib. 46. quæ Galliarum distinctionem ostendant, adiuncta nominis causa & Togatæ, & Comatæ.

ἀπὸ τῆς βυθίου πασσα, ἢ τῆς γαλατίας τὴν Ναρβονικὴν: ἀπὸ τῆς ἰσπίν γαλατίας, τῆς ἐν τῇ ἄλπει, καὶ τῆς ὑπὲρ

αὐτὰ δὲ ὄσαν ἀρχαίαν ἰσθμὸν. Εὐαλεῖτο ἡ ἐκείνη καὶ Τυγαία, ὅτι τὴν εἰ-
ρηνοποιεῖσα παρά τὰς ἄλλας ἰσθμὸν ἔκειτο, καὶ ὅτι καὶ τῆ ἰσθμῷ τῆ Ρω-
μαίων τῆ ἀστυὸς ἐκείνη ἦεν, αὐτὴ δὲ διὰ Κίμαλα, ὅτι οἱ γαλάται αἱ
ταύτης ἐς ἱέρηλον τὸ πλάσσω τὰς τρίχας ἀνυψώτες, ἰπίσμοι κατὰ τὸτο
παρὰ τὸς ἄλλας ἴσθμω.

Brachata restat. hæc transalpinæ pars fuit, quæ postea Nar-
bonensis nominata Plinius lib. 3. cap. 4. Narbonensis provin-
cia appellatur pars Galliarum, quæ interno mari alluitur
brachata ante dicta, amne Varo ab Italia discreta, Alpium-
que saluberrimis Romano imperio iugis: a reliqua vero Gal-
lia latere Seprentriionali montibus Gebenna & Iura. Et Mela
lib. 2. cap. 3. Pars Galliæ nostro mari apposta, fuit aliquando
brachata, nunc Narbonensis. Cicero etiam in oratione in Pi-
sonem, Brachata illum cognationis dedecus appellat, quod
avus eius maternus trans Alpes natus erat. Et in oratione pro
Fonteio, Sagatos, brachatosque vocat Gallos, qui Fonteium
accusabant, cum Narbonensi Galliæ, quod ipsa declarat ora-
tio, Fonteius præfuisset. Quo patet, licet ea Galliæ pars no-
men mutauerit, Narbonensis dicta, quæ Brachata fuerat, ip-
sas tamen Brachas non esse depositas. Brachæ autem quasi
tunica fuit omnis Galliæ transalpinæ, cui sagum imponeba-
tur: comata tamen potius, quam a brachis dicta, quæ capil-
lator fuit. Quod si quis roget, cur brachas tunicam fuisse
Gallicam putem: recitabo illud Suetonij, quod in Caij Cæ-

laris vita scriptum est: Eadem in curia Galli brachas de-

posuerunt, latum clauum sumpserunt. Latus

enim clauus tunica senatorum Romæ

fuit, quem Galli, brachis depo-

sis, sumpserunt.

* * *

FVL

FVLVII VRSINI RO-
MANI EMENDATIONES
in Caij Iulij Cæsaris lib. V III.
de bello Gallico.

LIBER I.

Q UOD undique loci natura tui Heluctij continen-
tur. Vox Tui, abest: ab antiquissimis libris Vari-
cano, & meo: recte igitur illam reiecit Manu-
sius, quæ putidi alicuius Grammatici (ut opi-
nor) glossa, ab imperito librario recepta, Cæsa-
ris locum contaminauit. pro continetur autem, legebat
Octavius Pantagathus, contineantur.

2 Lacu Lemano) Lemanno, duplici nn, scriptum est in Vari-
cano exemplari & meo: eamque scripturam confirmat Plinij
vetustus codex Vaticanus.

3 Propterea quod aliud iter haberent nullum) ita legitur in Va-
ticano codice, & meo: videturque venustior lectio.

4 Ad Idib Apr.) Gabriel Faërnus antiquis libris auctoribus
legebat. A. D. Id. Apr. hoc est, ante diem Iduum Aprilium. est
autem genus loquendi, quo Cæsar ipse alibi quoque vtitur.

5 Hedui) Hedui, veterum librorum auctoritate scribendum
est: apud Strabonem quoque & Ptolemæum, αἰδῶν ἡδύς, scri-
bitur.

6 Et internicione exercitus non caperet, aut memoriâ proderet)
locum sine dubio deprauatum ita emendari posse existima-
bat Faërnus, si, memoriæ proderetur, legeremus.

7 Quin etiam quod necessariam rem coactus Cæsari enunciarit)
hunc quoque locum ope vetusti codicis ita restituit Faer-
nus, quod necessario rem Cæsari enunciarit.

8 Regni per Heluctios obtinendi) ita est in Faëni libro.

- 9 *Per C. Valerium Procilium*] libri Vaticanus & meus habent, Procilium: eius autem sit mentio paulo infra.
- 10 *Et isstem ducibus*] Faërnus, is ducibus.
- 11 *A Gallicis armis*] delet Faërnus particulam, a.
- 12 *Nam hoc toto praesto, cum ab hora septima ad vesperum*] liber Vaticanus habet, ad vesperam: quam lectionem non omnino rejiciendam esse opinor. Citat enim Charisius lib. 11. Cæsaris exemplum ex epistola ad Frontonem, quo ostendit illum vespera pro vesperi dixisse.
- 13 *Et nonnulli inter carros, rotasque, mataras ac tragulas subiciebant*] mataras, reponendum ex libris Vaticano & meo. Idem error irrepfit in Liviij libr. v 11 & eiusdem libri epitomen: emendandi etiam Strabo lib. 18. Nonius Marcellus, & Iulius Pollux *ωρί βεβήασι πο δόρω*.
- 14 *In nullam partem noctis itinere intermisso*] nulla parte noctis, legebat Faërnus, ex veteribus libris: quam lectionem quis non videt meliorem esse, quam quæ in vulgatis circum fertur?
- 15 *Prima nocte*] prima noctis vigilia, repetitur in antiquo meo libro, quomodo scriptum esse in alijs quoque codicibus, notavit Faërnus: ita locutus est & lib. v.
- 16 *Vti sibi secreto, in occulto*] debebat Faërnus, in occulto, vel quod abesse a veteribus libris observaasset, vel quod, inculcaturum id ab aliquo existimavit.
- 17 *Si quid iste se velit*] ita legit Faërnus, quomodo in meo quoque libro scriptum inuenitur.
- 18 *Atque emolumento*] molimento reponebat Faërnus ex manuscripti libri auctoritate.
- 16 *Neque de communi re dicendum sibi*] discendum, legebat Faërnus, parum ab usitata scriptura recedens.
- 20 *Si ad ita fecisset*] rejiciebat Faërnus particulam, ita.
- 21 *Longe futurum fraternum nomen populi Romani*] ita legit Faërnus.
- 22 *Atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse*] vocem dicebant, Grammatici, vt opinor, Scholium debebat Faërnus ope veteris libri.
- 23 *Non magnum periculum miserabantur, quod*] hæc verba non leguntur in Vaticano libro, in meo autem est, Magnum periculum

- culum miserabantur, quod non, &c. mihi Vaticani libri scriptura magis probatur.
- 24 *Aequitate conditionis*] conditionum, substituit Faërnus, adiutus veteri libro.
- 25 *Aut ei praescribere audent*] videretur, est in Faërnii libro.
- 26 *Auctiores velit esse*] auctos, habet lib. Varica.
- 27 *Non Gallie oppugnandæ*] impugnandæ, habet Vaticanus liber: & ita Faërnus legit.
- 28 *Debere se suspicari*] debet Faërnus vocem debere, auctoribus veteribus libris.
- 29 *Et ad nostros adæquitate*] videndum num rectius sit sine particula, ad, vt est in meo libro.
- 30 *Nam etsi sine vlllo periculo legionis delectæ commistum cum equitatu prælium fore videbat*] Faërnus rejiciebat commistum, vocem otiosam, & inepti alicuius Grammatici glossam.
- 31 *M. Valerium Procilium*] C. Valerium Procilium est in scriptis exemplaribus, meo & Vaticano.
- 32 *M. Titium*] Mettium, pro Titio, habent libri veteres: & in argenteo nummo C. Cæsaris est, M. E T T I V S: ita etiam paulo post scribendum.
- 33 *Præsidium vtriusque castris, &c.*] in libro Faërnii: & Vaticano legitur: Præsidio, & c. relicto, omnes, & c.
- 34 *Dux filia, harum*] quidam ita interpungunt, Dux filia, harum altera, & c.

LIBER II.

- 35 *Invenite æstate*] Faërnus, in ita.
- 36 *Exercitus in unum locum conduci*] exercitum Faërnus: & paulo post, Primos ciuitatis miserunt.
- 37 *Teutones*] Teutonos scribendum est, auctoritate veterum librorum, Vaticani & mei: quam scripturam confirmat hoc de verusto lapide fragmentum.

... V G V R . T R . M I L . E X T R A
 ... V G V R T H A . R E G E . N V M I D
 ... T R I U M P H A N S I N
 ... A N T E . C V R R V M . S V V M
 ... N S V L . A P S E N S . C R E A T V S

...NORVM. EXERCITVM

...CIMBROS. FVGAVIT. EX. IEIS

...HAVIT. REMP. TVRBATAM.

38 *Caletos*) Caletes habet liber meus: *καλιται*, Ptolemæus.

39 *Et funditores Baleares*) Baliares, ex vetusti lapidis auctoritate scribendum, quomodo apud Græcos etiam *βαλεριαι*, scribi animaduerti. Inde Baliaicus, vt est in eodem lapide, dictus Metellus.

40 *Cum per eorum fines triduo iter fecisset*) Faernus ex veteri libro emendauit, triduum; quæ mihi lectio magis probatur.

41 *Et quid nostri auerent sollicitationibus exquirebat*) ita scriptum est in meo libro.

42 *Et in fronte leuiter castigatus*) ita legit Faernus.

43 *Quod Drutiacum quoque*) delet Faernus particulam, quoque.

44 *Ex pauore, ac fuga*) pro pauore, Faernus legit, terrore.

45 *Nam quod hostis appropinquabat*) existimabat Faernus, hosti, legendum esse. Cæsar enim in motu erat, non hostes qui trans flumen Sabin expectabant.

46 *His facile pulsus, ac perturbatis incredibili celeritate ad flumen decurrerunt*) proturbatis, est in libro Faerni: in meo autem, pro decurrerunt, est, decucurrerunt, quam scripturam in eo libro passim seruari animaduerti: vt etiam, ciuitatiũ, pro ciuitatum: videndus Charisius Grammaticus.

47 *Sed etiam ad galeas induendas*) liber meus habet, induendas.

48 *Vt in sinistra parte aciei*) acie, legit Faernus, pro aciei: sic lib. v. & Sallustius hist. lib. i. apud Priscianum.

49 *Rursus resistentes hostes, redinegrato prælio in fugam conicerunt*) ita hunc locum legit Faernus ex veteri libro.

50 *Clamor fremitusque exaudiebatur*) oriebatur, est in meo libro: & ita legebat Faernus.

51 *Aufos esse*) Faernus, ausi quod essent.

52 *Custodiam ex suis, ac præsidium*) ita legit Faernus, pro custodiæ, & præsidio.

53 *Tanti oneris turrim in muros sese collocare*) opinor scribendum, muro: quo modo Faernus quoque legebat.

54 *Postea compertum est*) placet, perspectum est: quod Faernus etiam annotauit.

55 *Nostros præstina deducturos*) pro deducturos, in meo libro scriptum est, nõ inducturos: quam ego huius loci veram scripturam opinor.

56 *Osfismos*) Osfismos est in scriptis codicibus, quos ego vidi: & Ptolemæus habet *ὄσιςμις*: ita Orosij antiquum apud me exemplar.

LIBER III.

57 *Ne primum quidem posse impetum suum sustineri*) vocem suum, reiciebat Faernus: quæ & a veteribus quoque libris abest.

58 *Gessa*) Gesa est in libro Faerni & meo: ita etiam Græci *γασα* scribunt, videndus Pollux. paullo supra, pro colloquendis, Faernus legebat, collocandis: quam scripturam retinuit Manutius.

59 *Alijs occurrisse rebus viderat*) videbat, Faernus.

60 *Proximus Oceano in Andibus*) proximus mari Oceano, habet liber meus: & ita olim Octavius Pantagathus emendarat: Faernus autem legit, proximus mare Oceanum in Andibus hycmabat.

61 *Frumenti, comæatusque petendi causa dimisit*) Faernus delet vocem comæatus: & pro dimisit, legitur dimiserat.

62 *Ceteros antecedunt*) Faernus, reliquos.

63 *Vuellos*) reponendum Eufubios, ex libro Faerni, & meo.

64 *Quod ille aberat longius*) ipse, pro ille, Faernus: & ita puto scribendum.

65 *Ambialtes*) Ambianos habet liber meus: & ita Ptolemæus.

66 *Veneti, reliquæque item ciuitates*) ita Faernus.

67 *Diablintes*) Diablintes, est in meo libro. Plinius ramen lib. iv. Diablindas appellat.

68 *Quod nomen ad omnes nationes, &c.*) ita legit Faernus.

69 *Libertati studere*) placet vt in meo libro legitur, libertatis studio se incitari.

70 *Atque eius vsus inscitiam*) inscientiam habet liber meus: & ita paullo infra.

71 *Casus erat extimescendus*) erant extimescendi, scriptum est in meo libro.

72 *Non abserviti forma muralium sulcum*] vidi librum manu-
scriptum, qui pro Muralium haberet Ruralium. paullo post,
Prarampebantur, emendat Faernus Perrumpebantur.

73 *Quo ventus ferebat*] in quam ventus, &c. ita est in meo
libro.

74 *Maxime fuit opportuna*] in meo libro est, Maxime fuit o-
portunitati.

75 *Vt iam non solum hostibus in contemptum Sabinus veniret*] Faer-
nus legebat, contempcionem: qua voce vsus est Cæsar lib. iiii.
de bello Ciuili.

76 *Ex tertia parte Gallie est existimanda*] in meo libro legi-
tur, æstimanda; quam scripturam retinemus.

77 *Tolosa & Narbone*] locus mancus ita suppleendus ex ve-
tere meo libro, Tolosa, Carcasone, & Narbone. & Ptolemæus,
τολῶσα, καρκασῶ, ναρβῶν.

78 *In Sontiatium fines*] ex eodem libro reponendum, Sociatium,
quomodo & apud manuscriptum Orosium legi au-
maduerti. ita etiam Athenæus libro i v.

79 *Acrarie sectura*] in libro Faerni est, Ἰστρίκτουρα.

80 *Quos illi Soldarios appellant*] Athenæus lib. iv. si modo
quæ circumfertur editio, mendo vacat, Siludunos hos nomi-
nat, his verbis: *νοῦδιαι* ἢ ἡ δὲ διαμασπῆσις, &c. φησὶν, ἀλιότομον ἢ
ἢ σπιτῶν βασιλῆα, (ἐβῶ ἢ τὸ Κελῖνον) ἰξασοῖς ἔχειν λογι-
σθῆαι περὶ αὐτῶν. ἢ καλᾶθι καὶ γαλατῶν τῆ πατρίῳ γλώτῃ σιλο-
δῶσις. τῶτο ἢ ἐπὶ ἠλλοῖσι ἀρχαῖσι τῶτο ἢ οἱ βασιλῆαι ἔχουσι
ἐπιτάγας καὶ συνποσῆσιν ἡλικίας ταύτων. ἐπὶ τῶν ἀρχῶν παρῶν,
ἀπὸ ἢ συνδυναστῶν δὲ τῶν αὐτῶν πλοῦ αὐτῶν ἐδῶτα, ἢ διαίαν ἔχουσι,
ἢ συνκῆσιν καὶ πᾶσαν ἀνάγκην, ἢ ἐν νίσῳ τελευτῶσι ὁ βα-
σιλῆας, ἢτε πολέμῳ, ἢτε ἄλλῳ πᾶσι, ἢ δὲ ἢ εἰσὶν ἔχουσι τὰ ἀποδει-
κνύσονται τῶτων ἢ βῆσιν, ὅταν ἢ βασιλῆα ἢ δινασίη. Illud etiam
est hoc loco notandum, quem Athenæus ἀλιότομον ap-
pellauit, in scriptis Cæsar's codicibus Adiazonum nominari:
eamque scripturam confirmari testimonio Plutarchi.

81 *Crassus in fines Vocontiorum*] legendum ex Dione lib. 39.
& veteribus libris, Vocantium. ita etiam Cæsar paullo infra.

82 *Crassus cum sua cunctatione, atque opinione*] cunctatio at-
que opinio habet vnus liber scriptus: postea mutatum in cū-
ctatione, atque opinione.

83 *Flu*

83 *Fluſates*] Elufares ex Plinio, & Claudiano in Ruff.
muros inuadit Elufa.

84 *Eo exercitum adduxit*] duxit est in meo libro.

LIBERTY.

85 *Reliqui, qui domi remaserunt, se atque illos adire*] prestare opi-
nor vt legamus quomodo in libro Latini Latinij Viterbien-
sis scriptū inueni: reliqui domi manēt; pro se, atq; illis colunt.

86 *Neque vestitus praeter pelles habeant*] deest vox quicquam
quam ex vet. lib. reposuit Faernus.

87 *Quibus maxime Galli delectantur*] quibus maxime Gallia
delectatur, quæque immenso parat pretio, &c. ita legitur in
meo libro.

88 *Ac multo humiliores, infirmiores quæ redegerunt*] reddiderūt
Faernus ex vetere libro.

89 *Ad Ambiaritos*] Ambibaritos, habet libri scripti, & Oro-
sij antiquum exemplar.

90 *Mediomatricum, Tribocorum*] legendum, Tribocorum, ex
Strabone lib. iv. & Ptolemæo. liber autem meus habet, Me-
diomatricorum, qui μελιματρινῶν Straboni, Ptolemæo ta-
men, μελιματρινῶν.

91 *Cum ipsi non amplius dccc. equites haberent*] ∞ dccc
est in meo lib. quam ego scripturam non improbandam opi-
nor. paullo post, pro Ierant trans Mosam, scriptum est, erant
trans Mosam profecti.

92 *Sicambrorum*] Sugambrorum habet lib. meus, & Orosius
scriptus. a Strabone etiam σιγαμβροι, & a Ptolemæo σιγαμβροι
appellatur.

93 *Tantum esse nomen apud eos, atque opinionem, &c.*] ita est
in meo libro.

94 *Hæc machinationibus immissa in flumen*] ita legitur in meo
libro.

95 *Pro ariete subiecta*] pariete emendarat Faernus ope ve-
teris libri: & ita est in meo, quod probat Viç. Var. lec. lib. 32.
cap. 18.

96 *Adit ad illos quisquam*] illo adit quisquam, Faerni liber.

97 *Atque imperio Po. R. paratos obtemperare*] ita scriptum est
in meo libro.

98 *Neque has tantularum rerum occupationes, sibi Britannicæ*
antepono

- anteponendas iudicabat] ita est in meo libro.
 99 Atque ita montibus] adeo mōtibus, legitur in meo libro.
 100 Simul & nauibus desiliendum) ita habet meus liber.
 101 Culpa: in multitudinem coniecerunt) conculerunt, est in meo libro.
 102 Et cum se inter equitum turmas insinuauerint, ex effedis desiliunt, & pedibus praeliantur) ita hunc locum legendum puto auctoribus libris Faëni, & meo.
 103 Infirmis nauibus hyemis navigationem subeundam non existimabat) videndum an ita legi debeat, vt in meo libro scriptum est, infirmis nauibus hyemi navigationem subiiciendam.

LIBER V.

- 104 Magis magnos ibi fluctus feri cognouerat,) minus magnos, scribendum puro: quo modo legebat Faërnus, & in meo vetustissimo libro scriptū vidi. paullo etiam infra, pro, in alio mari vt affueuerant, est, in reliquis vtimur maribus. quam scripturam agnoscit Priscianus lib. v. 11.
 105 Accepta oratione eorum) pro, oratione, non male habet ratione, liber meus.
 106 Quid fieri velit ostendit) velle, Faërnus.
 107 Atque omnes ad portum Iccium conuenire) Icium est in scriptis libris. eius meminit Strabo lib. iv. his verbis: παρ' οὗτος ἐστὶν ἡ τὸ Ἰκκίον, ᾧ ἐχρησάτο υἱὸς Ἰάστου Κασσίου ὁ δὲ οὗτος διαίρει εἰς τὴν νῆσον. &c.
 108 Circiter millium passuum xxx. transmissum a continent.) debebat Faërnus vocem trāsmissum, quod illam abesse veteribus libris animaduertisset.
 109 Ad Britannicum bellum omnibus comparatis rebus) ita Faërnus.
 110 Ille autem) Ille enim, habent libri Vaticanus, Faëni, & meus. Etiam hic non est coniunctio causam reddens, sed assercionem.
 111 Vno erant visa tempora a litore discesserant) vna erant visa, tinere a litore, &c. ita in meo libro scriptum est.
 112 Atque in littus eiectas esse) in litore, Faërnus.
 113 Aut anulis ferreis) Lancinis, pro anulis Faërnus.
 114 Hoc millia passuum dccc. in longitudinem esse arbitrantur) melius

- melius ex vetere libro Faërnus, existimatur, pro arbitrantur.
 115 Omnes vero se Britannii luteo insciant) ita hunc locum emendauit Petrus Victorius, cum antea Glasto legeretur: que vox cum nusquā penitus inueniatur, ex corruptis Plinij verbis lib. 2. cap. 1. in hunc locum irrepit. in vetustissimo tamen codice Vaticano, pro Glasto, est vltro. & apud Pomponium Melam lib. iii. cum de hac corporum infectione loquitur, vltro etiam legitur. in meo autem antiquissimo libro est, vltro. vt quam retineam veram lectionem non habeam.
 116 Magnus ibi numerus pecorū repertus) placet pecoris, quomodo in Faëni libro legebatur.
 117 Cum statuisset hyemem in continente propter repentinos Gallie motus agere) ita est in meo libro.
 118 Samarobrina) Samarobrina habent Faëni libri & meus. Ptolemæus etiam σαμαροβρίνα.
 119 Inimici palam, &c.) ex vetere libro legebat Faërnus: Inimicis iam multis palam ex ciuitate, & his auctoribus eum interfecerunt.
 120 Quorum opera cognouerat) rectius in meo libro legitur, quorumque opera cognouerit.
 121 Ad castra oppugnanda venerunt) castra oppugnatum venerunt, Faërnus.
 122 C. Carpinus) C. Arpinus, est in meo libro.
 123 Subsidio venire) subuenire, Faërnus.
 124 Ab iis absistere) iijcit Faërnus, ab iis: & ita est in meo libro.
 125 Prouidere possent) scire liber meus habet.
 126 Et numero pugnandi pares nostri) pugnantium pro pugnandi, ex ingenio emendauit Faërnus.
 127 A confertis vitari poterant) rectius, opinor, in meo libro, Conferti vitare poterant. ita etiam paullo infra, pro pugnaretur, est, pugnascent.
 128 T. Baluentio) T. Bentio, est in meo libro.
 129 Sperare se ab eo de sua, ac militum salute impetrari posse) ita est in meo libro.
 130 Gladijs cespites circumcidere) Cespitem Faërnus in vetere libro scriptum obseruauit.
 131 Nam minus horis tribus, &c.) Faërnus ita ex vetere codice legebat. nam minus horis tribus x. millium in circuitu munitionem

nitionem pedum xv. perfecerunt. locum opinor non vacare mendo. nam ita de hac ipsa re scripsit Orofius, vel potius, e Cæsare exscripsit. Multitudo hostium ex hoc colligi potuit, quia cum in obsidione castrorum vallum circumdadam esse a capitulis Romanis doceretur, & instrumenta ruralia non haberent, gladiis concidendo terram, & fagulis exportando, vix tribus horis vallū pedum x. & fossam pedum xv. per millia passuum xv. in circuitu fecerunt.

132 *Quanta cum virtute*] debebat Faërnus particulam cum, & ita est in meo libro.

133 *Neque hostibus diutina latitia*] Lætatio est in Faërne libr.

134 *Exercere, a finitimis equos parare*] rectius, opinor, in meo libro legitur, Exigere a finitimis, equos parare, ex fules, damnatosque tota Gallia magnis præmis ad se allucere cœpit.

135 *Et manu munitissimis castris*] abest vox, manu, a meo vetere libro.

LIBER VI.

136 *Illi finitimos atque Germanos*] finitimos Germanos, est in meo libro: & ita puro scribendum.

137 *Aut ex eo quod metuerat, odio*] Faërnus, aut ex eo, quod in eum erat, odio, siue meliores nactus codices, siue ex ingenio, ita emendauit. pro existat autem, est, oriretur in meo libro.

138 *Si amplius obsidum velit dari, pollicentur*] ita legitur in meo libro. & paullo post, pro Vbiorum, vbi horum.

139 *Iidem decernunt*] abest vox Iidem a Vaticano codice & meo.

140 *Natio est omnium Gallorum*] omnis, est in meo libro.

141 *Non posse Deorum immortalium numen placari arbitratur*] Non posse aliter Deorum, &c. ita est in meo libro.

142 *In istis funeribus*] quum, iusta, quæ Græci τὰ νεκρῶν εἶπα dicunt, & funera, idem sit, suspirior mendum esse in voce funeribus: & vel funebribus scribendum, quo modo locutus est Liuius, vel omnino vocem delendam.

143 *Quam latissimis circum se vastatis sinibus solitudines habere*] ego in optimo, meo libro scriptum inueni, quam latissimas: & ita legendum opinor. Faërnus tamen legit, quam latissime.

144 *Vulgo Telesages*] non est dubitandum quin Volcæ Te-

cto

Sages, vt in libro Faërne & meo, sic legendum. Ptolemæo etiam *Ἰνδία τελευάγη*.

145 *Qui se aut audisse, aut adisse ad initium eius siluæ dicat, &c.*] Faërnus nullo adiutus vetere lib. sed coniectura tantum ductus, ita hunc locum emendabat: *Qui se, aut adisse ad initium eius siluæ dicat, &c.*

146 *Ab eius summo sicut palma, ramique late diffunduntur*] animaduertit Faërnus locum non carere mendo, itaque debebat particulam *Que*: in meo autem libro melius, pro *Que*, legitur *Quam*.

147 *Ad bellum Ambiorigis profectus*] vox profectus, abest a libro Faërne, & *συνεπιπέδω* posita ab aliquo videtur.

148 *Atque etiam imparatum*] Faërnus delerit, etiam. & paullo supra legit, celeriter, contra omnium opinonem, &c. quomodo in meo quoque lib. scriptum est.

149 *Sed hoc quoque factum est*] melius in meo libro: Sed hoc factum est, &c.

150 *Ambiorix copias suas iudicio ne non conduxerit*] ita Faërnus.

151 *Ad Vatuam contendit*] liber meus haber, Atuatucam. quam lectionem confirmat Ptolemæus, licet operarum vitio *ἀρτάκτορον* apud illum scriptum sit.

152 *Aut locis siluestribus palus impedita*] ita scriptum est in meo libro.

153 *Quam legionariorum*] Legionarius miles, est in meo libro.

154 *Deficiens, ægre per manus tractus*] abest vox Deficiens, a Faërne libro, & meo.

155 *Qui non rei nouitate*] quin, legit Faërnus, & ita habet liber meus.

156 *Fidem non haberent*] videndum anne rectius sit, vt in meo legitur, Fidem non faceret.

157 *Equitatum se ex fuga recepisse dicerent*] equitatum tantum se ex fuga, &c. ita est in meo lib.

158 *Ne minimo quidem casu*] magis placet, casui, vt est in libro Vaticano, & meo.

159 *Durocorum*] liber Vaticanus, & meus habent, Durocororum. Ptolemæus quoque *δὲ γολγορορον*. male igitur apud Strabonem, *δὲ ἀρλόγορον*.

T

LIBER

- 160 *Quam a maioribus acceperans*] acceperit, rectius est in meo libro: & paulo post, *Quoniam in præsentia obsidibus cauere, &c.*
- 161 *Quod more eorum grauisima carimonia continetur*] quo more eorum grauisimæ carimoniae continentur, ita est in meo libro; egoque ita malo, quam vt in aliis legitur.
- 162 *His constitutis rebus, omnibus suis inopinantibus*] reiciebat Faërnus vocē, omnibus; quæ a meo quoque libro abest, ab nescio quo modo in hunc locum irrepserit. paulo post, pro ibi, scriptum est, inde.
- 163 *Quo pabulandi causa adire posse videantur*] liber meus habet, adiri.
- 164 *Insidiarum causa*] insidiandi, est in meo libro.
- 165 *Reliquisque qua ad oppugnationem oppidi*] ita est in meo libro.
- 166 *Non hæc omnia fortuito*] fortuito, habent libri Vaticanus, & meus.
- 167 *Quæ turpiter se ex hac fuga recipientem, &c.*] ita scriptum est in meo libro.
- 168 *Milites cum toto tempore, luto, frigore, & assiduis imbris turbarentur*] ita legitur in meo libro.
- 169 *Quidam ante portam oppidi Gallus qui per manus senis, &c.*] ita hic locus legendus a Faërno primum ex ingenio, deinde libri mei auctoritate emendatus.
- 170 *Perfictisque operibus*] derectis habet liber meus: sic enim vbique pro directis.
- 171 *Vt si qua ex parte obuiam contraueniretur*] Faërnus deiebat, contra.
- 172 *Vitimas oppidi partes continententi impetu petierunt*] continuo petierunt habet liber meus.
- 173 *Silentio ex fuga recepit*] liber meus habet, silentio sic ex fuga recepit, &c. vt nisi ita legatur, non satis aptus sensus eliciri possit.
- 174 *Neque in acie vicisse Romanos*] ita legitur in meo libro.
- 175 *Vt omnia qua imperarent, sibi patientia, & perferenda existimarent*] non dubito quin illud, & perferenda, sit Grammatici alicui

- alicuius glossema, quod auctoritate veteris libri reiciebat Faërnus.
- 176 *Senatumque omnem, & quos inter controuersia esset, etiam ad se euocauit.*] liber meus antiquissimus habet, Decetiam euocauit. codex vero Vaticanus, ad se etiam, licet non omnino emendare, minus tamen corrupte, & in quo veræ scripturæ vestigia aliqua appareant. Esse autem Decetiâ oppidi nomen, in finibus Eduorum, opinor; eiusque, quod non adeo celebre esset, mentionem apud Scriptores non reperiri.
- 177 *Atque omnibus omisissis his rebus*] Faërnus deiebat, his.
- 178 *Erat in magnis Cesaris difficultatibus res*] hunc locum ita reperi scriptum in meo verustissimo libro, Erat in magnis Cesaris difficultatibus, ne, &c. & ita Faërnus quoque legisse animaduerti.
- 179 *Postredie cum duabus legionibus in occulto restitit*] postero die, Faërnus. & ita legendum arbitror.
- 180 *Castris pro oppido in monte positis*] prope oppidum, est in meo libro.
- 181 *Cum his primum communicat, hortaturque vt se, liberos, & imperio natos, &c.*] liber meus pro primum, habet præmium; quam scripturam videntur confirmare hæc quæ sequuntur verba: Celeriter adolescentibus, & ratione magistratus, & præmio deductis, &c. siue vt emendauit Faërnus, adductis.
- 182 *Ad Cesarem disceptatur*] placer Disceptatorem, quomodo Faërnus legebat, & est in meo libro.
- 183 *Indicta causa*] indicta re, Faërnus.
- 184 *Atque omni genere telorum*] ita est in meo libro: insulse legunt alij, omnis generis telorum.
- 185 *Primis nuncijs*] trinis, pro primis habet liber meus. sed non satis placet.
- 186 *Si alterum amisissent, non dubitari, quin pene circumuallati*] ita legitur in meo libro.
- 187 *Prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris detrahi, milionesque, &c.*] in omnibus quæ vidi exëplaribus, locus hic mancus, mutilusque circumfertur. vnus autè optimi mei libri ope, insigni repleta lacuna, ita illum suppleuimus: Prima luce magnum numerum impedimentorū ex castris, mulo rūque produci, neque iis ferramenta detrahi, milionesque &c.

- 188 *Quod satis magna vallis intercedebat*) magnæ valles intercedebant, est in meo libro.
- 189 *Matres familias*) Matres familia, habent lib. Vaticanus, & meus.
- 190 *Nec minus se in milite*) non minus, &c. Vaticanus liber, & meus.
- 191 *Pontem refecit, exercitumque transduxit*) ita habent libri Vaticanus, & meus.
- 192 *Ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem*) daret, Faërnus.
- 193 *In eamque fortunam, amplitudinemque deduxisset*) ita est in meo libro.
- 194 *Vt, ab re frumentaria Romanos excludere*) rectius in meo libro legitur: Si aut re frumentaria, &c.
- 195 *Id ne tum quidem necessario faciendum existimabas*) in meo libro est, vt nemo tunc quidem, &c.
- 196 *Id est oppidum Parisorum, quod positum est in insula*) ita legit Faërnus.
- 197 *Neque nostrorum militum, victorumque impetum sustinere potuerunt*) hunc locum ita emendauit Faërnus veteri libro: Neque nostrorum militum victorum impetum, &c.
- 198 *Eodem conueniunt vndique frequentes multitudines. suffragiis res permittitur.*) quis non videt hunc locum ita scribendum, atque interpungendum esse, vt in libro Faërnii scriptum animaduertimus? Eodem conueniunt vndique frequentes. multitudinis suffragiis res permittitur.
- 199 *A tribunis mil. reliquisque, sed & equitibus Romanis*) ita est in meo libro.
- 200 *Id quod magis futurum confidebat*) Vaticanus liber & meus habent, confidat, vt opinor, rectius: & paulo supra, pro Iter facere, iter confici.
- 201 *Pugnatur vna tunc omnibus in partibus*) ita est in meo lib.
- 202 *Alexiam*) liber Vaticanus & meus habent, Alesiam. ita etiam Strabo lib. iv. licet male apud eum legatur, *ἡ δὲ πρὶ τῆς Ἰωνίας πρὸς τὴν ἑξῆς ἑσθῆρα*. Plutarchus. Dion. lib. iv. Diodorus Siculus, & Velleius Paterculus.
- 203 *Qua maxima parte exercitus confidebant*) quo maxime confidebant, liber meus.

- 204 *Ab ea fossa pedibus ed. deduxit*) ita liber meus habet, pro reduct.
- 205 *Huc teretes stipites feminis crassitudine*) Latinus Latinus Viterbiensis vidisse se libram manuscriptum testatur, in quo, pro Feminis, legeretur Faërnus: in meo autem pro, ad summum, est, ad infimum.
- 206 *Ferreis hamis infixis tota in terram infodiebantur*) vide num rectius, infixæ, vt est in libro Faërnii & meo.
- 207 *Frumenti rationem habere*) Frumentandi, Faërnus legit, & ita habet liber meus.
- 208 *Xanthomibus*) liber meus habet, Santonis. & ita omnino legendum. paulo infra, Lexouius, Aulercis, Eburonibus, &c. delendum Aulercis, ex eiusdem libri auctoritate.
- 209 *Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Ossimij, Lemoiues, Veneti, Veneli, &c.*] ita est in meo libro. *scilicet* etiam Prolemæo.
- 210 *Fiducia pleni*) fiducia, est in meo libro.
- 211 *Quid ergo? mei consilij est facere*) ita ex meo libro interpungendum.
- 212 *Eosque pepulerunt*) pepulerunt, Faërnus.
- 213 *In aliena vident virtute consistere*) constare est in meo libro.
- 214 *Eruptione pugnaret*) pugnet, liber meus.
- 215 *Loca prærupta, atque ex adfensu tentant*) ita est in meo libro.
- 216 *Aggere, & cratibus aditus expediunt*) fossas explent, habet liber meus, pro, aditus expediunt.
- 217 *Excipitur rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor*) excipit, libri Vaticanus & meus.
- 218 *Huius anni rebus cognitis*) His rebus litteris Cæsaris cognitis: ita se reperisse in antiquo libro notauit Faërnus.

LIBER IIX.

- 219 *A. Hirtij, vel Oppij*) A. Hirtij Pansæ, ita hic liber inscribitur in meo veruſto codice.
- 220 *Equitatus præsidio*) equitum præsidio, Faërn.
- 221 *Vellocaffos*) Vellocaffes habet liber meus. ita Plinius; & alij.

- 222 *Vt si diceretur Cæsar cum III. legionibus venire, offerrent se, &c.* in meo exemplari totus hic locus ita legitur. Si, vt diceretur, vel dicebatur, vt in libro Latini Læuij Cæsar cum tribus legionibus veniret, offerret se, &c. paulo infra, pro permanerent, est permanere.
- 223 *Coronisque pro ratione eius altitudinis inædificari* ita Faern^o.
- 224 *Alter, quo propior hoste in vallo, collocatus esse* Faerni liber & meus habent, Alter qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset.
- 225 *Aut vicissim hostes, eodem transgressi* melius, eandem, vt est in libro Faerni & meo.
- 226 *Præsidio pabulationibus mittit* Faernus ex vetere libro legebat, pabulationibus, quod magis placet.
- 227 *Edices, vbi confederant, nam &c. stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia. per manus inter se transfudit* ita Faernus.
- 228 *A conspectu textit Romanorum* pro, textit, est in meo libro, extulit.
- 229 *Vix suorum ipsi priores partes animaducenterent* ita est in meo libro.
- 230 *Primum cum paucis se ostendit* videtur legendum, Primum, vt in meo libro, & non multo post, pro, Nostri constanter, est, Nostri autem constanter.
- 231 *Omnibus aduersis, cognita calamitate, interfecto Corbeo.* Faernus ex veteris libri auctoritate debebat verba illa, cognita calamitate in meo autem exemplari, atque etiam in vetustissimo Orosij libro, qui apud me est, Corbeus, non Corbeus scribitur.
- 232 *Velut insucta re permotus, vellet cæteris hominem conficere, & familiaribus prohibitus non potuit* ita est in meo libro.
- 233 *Qui in illis regionibus præerunt* abest particula, In, a Faerni libro, & meo.
- 234 *Proximum suæ dignitati esse ducebat* Faernus, proximum esse ducebat.
- 235 *Atque omne agmen mouerentur* reijcienda vox agmen, auctoribus libris Faerni, & meo.
- 236 *Titius Varus* legendum *Q. Attius Varus*, vt in lib. 11 l. belli ciuilib.

- 237 *Reliquasque proficiscitur ciuitates* ceterasque est in Faerni libro, & meo.
- 238 *Præfugit inde cum paucis Lusterius* effugit, Faernus: & ita habet meus liber.
- 239 *Ipse legionem vnã intra castra distribuit* pro intra, est in Faerni libro, & meo, trina.
- 240 *At Germanos, equitesque* At Germanos equites, est in meo lib. & paulo post: Germani equites, pro Germani, equitesque.
- 241 *Sub ipsius enim oppidi murum magnus fons prorumpebat* videndum num melius in meo lib. legatur, Suo ipsum enim oppidi murum magnus fons prorumpebat.
- 242 *Oppidani eum loco superiore decurrentes sine periculo præliabantur, multosque pertinaciter succedentes vulnerabant, vt tamẽ milites nostri non terrentur.* ita hic locus legitur in meo lib.
- 243 *Eodem tempo e lectos cuniculos agunt ad caput fontis* liber Faerni habet, eodem tempore cuniculos lectos, exates, & vineas agunt ad caput fontis.
- 244 *Sed quæ superare fontis fastigium posset* Faernus legebat ex antiquo libro, Sed quæ superaret fontis fastigium.
- 245 *Vt ab incendio restringendo dimicatione, & periculo detererentur Rem.* ita est in meo libro.
- 246 *Tamen omnia paratissimo sustinebant animo* fortissimo, habet liber meus, pro, paratissimo.
- 247 *Ita vt quisque poterat* Faernus, ita quã quisque poterat.
- 248 *Cum pertinaciter resisterent oppidani* hunc locum ita legebat Faernus: Cum pertinaciter resisterent oppidani, & iam magna parte suorum sibi amissa, in sententia permanerent, ad postremum cuniculis venæ fontis interciscæ sunt, &c. hanc lectionem confirmat meus liber.
- 249 *Manus præcidit, vitam concessit* ita est in meo libro, relictus quam in vulgatis, manus præcidit, vitamque concessit.
- 250 *Qui nullis aduersus Romanos auxilia denegabant* meus liber habet, qui nulli, &c. & ita legendum opinor.
- 251 *Parente Romanis ciuitate* liber meus habet, parente sibi omni ciuitate: quæ lectio videtur non omnino improbanda.
- 252 *Ibe autem fuga vehementi Volusenum longius produxisset* perduxisset, Faernus.

- 253 *Et conuersi hostem pellere*) conuersis equis, est in meo libro.
- 254 *L. Paulo, & C. Marcello Coss.* L. Lentulo, & C. Marcello Coss. emendauit olim Octavius Pantagathus: & ita in veteri libro scriptum est. horum autem consulum mentio est in antiquo etiam argenteo nummo, in quo legitur, L. LENT. C. MARC. COSS.
- 255 *Quam sub discessu suo*) melius in Faëni libro & meo, quam sub decessum suum.
- 256 *Contendebat eum gratia cum libenter pro homine, &c.*) in antiquo libro scriptum est, Contendebat enim libenter cum gratia pro homine, &c.
- 257 *Simulque se, & honorem suum in insequentis anni commendaret petitione*) ita Faërnus, & Latini Latini liber.
- 258 *Fore eo facto liberam*) eo pacto, Faërnus.
- 259 *Sed etiam per se discessionem facere cepit*) deest vox Senatus, quæ a Faëno reposita, locum sine dubio corruptum restituit: Sed etiam per se Senatus discessionem, &c.
- 260 *Quod ne fieret, consules, amicique Pompeij iusserunt*) pro iusserunt, emendauit Octavius Pantagathus intercesserunt. sed haud scio, ex auctoritate ne antiqui libri, an coniectura.
- 261 *Atque ita rem moderando discesserunt*) Faëni liber habet, Atque ita remorando discesserunt.
- 262 *Confectam ex delectu prouinciae, Caesari eam tanquam ex suo numero dedit*) liber Faëni & meus habent, Confectam ex delectu prouinciae Caesaris, ei tanquam ex suo dedit.
- 263 *Cum de uoluntate aduersariorum, &c.*) cum uoluntate aduersariorum, legit Faërnus, deleta particula de.
- 264 *Ipsæ exercitus distribuit hyberna*) ita hic locus legitur in meo libro.

LIBRO I. DE BELLO CIVILI.

- 265 *Referunt consules de rebus in ciuitate*) Faërnus debebat in ciuitate: quod fortasse ab aliquo *αἰωνίως* positum, in Caesaris uerba irrepsit.
- 266 *Hæc Scipionis oratio, quod senatus in urbe habebatur, Pompeiusque aberat*) aderat, habent omnes manuscripti libri, & ita omnino legendum: non ut Petrus Victorius, & alij eū fecuti, aberat, emendarunt: ualet autem, ut opinor, hoc loco aderat

- aderat, ad urbem erat: quod recte de Pompeio dictum est, qui quod Procos. esset cum imperio, ad urbem erat, cum in urbe esse non liceret. itaque ipse Cæsar ita de Pompeio infra scribit: Ne ad eius periculum referuare, & retinere eas ad urbem Pompeius uideretur. Ad urbem uero esse, qui dicerentur, & pluribus locis docet Pædianus, & ex his Caesaris uerbis colligitur: Qui Procos. sunt ad urbem, &c. quæ autem reponimus lectionem confirmant hæc quæ sequuntur uerba: Missio ad uesperum Senatu, omnes qui sunt eius ordinis a Pompeio euocantur. paulo post: Proximis diebus habetur Senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem ostenderat, agit, &c.
- 267 *Laudat Pompeius, atque in posterum confirmat*) Octavius Pantagathus pro Pompeius, legebat, promptos: quo nihil potest aptius huic loco excogitari: licet nullius, quod sciam, uerteris libri auctoritate confirmetur.
- 268 *Atque ostentatio sui & potentium*) sui potentium, Octavius Pantagathus.
- 269 *Quorum ipse maximam partem illo affinitatis tempore adinuerat Caesari*) liber meus habet, iniunxerat. & paulo post, ruptum, pro, raptim.
- 270 *Quique Proconsules sunt ad urbem*) Octavius Pantagathus legebat, Proconsulibus.
- 271 *In Mauritaniam mittatur*) in meo antiquissimo libro scriptum est, Mauretiam: quæ scriptura in Græco quoque æreo numismate reperitur. *μ. α. ρ. ο. λ. x. v. i. α.* enim habet.
- 272 *Philippus & Marcellus priuato consilio prætereuntur*) pro Philippus, emendauit Octavius Pantagathus, Paulus: quod enim superiore anno consules fuissent, prætereundi non erant, quominus eis consulares prouinciæ decernerentur.
- 273 *Paludatique uotis nuncupatis exeant*) melius, exeant, ut est in uetere libro.
- 274 *Quæ superioribus annis armis esset restituta*) Antonius Augustinus episcopus Ilerdensis, delet uocem, armis.
- 275 *Qui amissam restituisse uidebatur, dona etiam, &c.*) ita Faërnus.
- 276 *Semper se Reip. commoda priuatis necessitudinibus habuisse potiora*) Faërnus ex uetere libro, necessitatibus, legebat.

- 277 *Sibi semper Reip. primam fuisse dignitatem, &c.*) in meo vetustissimo codice locus hic aliter legitur, ac in libro Faëрни scribi animaduerti: sic enim habet: Sibi semper primam fuisse dignitatem, vitæque potiorẽ; doluisse se quod pro beneficio sibi per cõtumeliã ab inimicis extorqueretur: sed Faëрни lectio magis placet: Sibi semper Remp. primam fuisse dignitatem vitæque potiorẽ, &c.
- 278 *Proficiscatur Pompeius, in suas prouincias ipsi exercitus dimittantur*) opinor rectius legi in Faëрни libro & meo, exercitus dimittant. Antonius August. delet vocem, ipsi.
- 279 *Ipsè Arimini cum duabus legionibus subsistit*] Faëرنus, substitit.
- 280 *Aëtius*) in meo vetustissimo libro, Attius duplici tt scribitur: eius meminit Cicero ad Attic. epist. rv. lib. i. r. Sulmonæ C. Attium Peligum aperuisse Antonio portas.
- 281 *In his Camerino fugientem Vcillẽ Hirum*) liber meus corrupte habet, Vcillum Hirum: Faëرنus autem pro Vcillum, substituit Luceium.
- 282 *Quaterna in singulos iugera*) ita emendauit Paullus Manutius, cum male XL. in omnibus exemplaribus scriptum sit.
- 283 *Cællisq; circumuenire instituit*) in libro Faëрни & meo est, circumuenire.
- 284 *Consultandi causa*) Faëرنus, consiliandi.
- 285 *Neque eorum tam remisso*) neq; vero tam remisso, Faëرنus ex veterelibro.
- 286 *Vt nullus in aliam partem mente atque animo*) liber meus habet, vt alius in aliam, &c. quæ lectio non improbanda.
- 287 *Vt tribunos plebis ea re ex ciuitate expulso*] pro ea re, reposuit Faëرنus, iniuria: cuius scripturæ vestigia retinet antiquus meus liber.
- 288 *Erant Senatorij ordinis*) pro Senatorij, est, Primi, in libro Faëрни & meo.
- 289 *Ferentinorum*) Frentanorum, est in meo libro: quam scripturam confirmant Græci quoque scriptores, Ptolemæus & Strabo: *φρηντων*; enim habent.
- 290 *Neque vero idem perfici*) profici, est in meo libro.
- 291 *Reliquisq; telis pugnabatur*) pugnabant, Faëرنus.
- 292 *Nihil sine illis de compositione agi posse*) Faëрни liber & meus

- meus habent, Sine illis non posse de compositione agi.
- 293 *Depebenfas excipiunt*] ita Faëرنus legit, & in meo libro scriptum est.
- 294 *Hic venientem Vticam cum nauibus Tiberonem*] deest particula, cum, in Faëрни libro, & meo.
- 295 *Se vero, vt operibus ante studuerit, sic iustitia & equitate, velle superare*] liber meus antiquus habet, Se vero, vt opibus antea studuerit, &c. ac vidi qui hanc lectionem retinendam putent.
- 296 *Quas Sicilia & in Cosano a priuatis coactas*] cũ antea legeretur Sicilia, & Sardinia, ita ope veteris libri emendauit Petrus Victorius. meus autem liber eandem seruat scripturam; nisi quod pro Sicilia, habet Sigili. minus certe deprauatũ nomen. nam Sicilia prouincia, cum Cosano, quæ Domitij villa sit, non satis apte coniungitur.
- 297 *Celtiberis, Cantabris*] Celtiberiz, habet liber meus.
- 298 *Quem ipse petierat*] Faëرنus, quam ipse pacauerat.
- 299 *Subito iumentorum, & aqua magnitudine*] Octauius Panthagathus legebat, Subito vi ventorum, & aqua, &c.
- 300 *Atq; alijs summissis praesidijs*] subsidijs, habet liber meus.
- 301 *Communis tamen diu stetit*] melius legitur in meo libro, Cominus tamdiu stetit.
- 302 *Nix profluit*] Faëرنus, profluxit.
- 303 *Tempus erat difficillimum, &c. ac ciuitates, &c.*] in Faëрни libro & meo legitur, Tẽpus autem erat anni difficillimum, & c. ac ciuitates, &c.
- 304 *Qui iter habebant ad Caesarem*] placet, habeant, vt est in meo libro.
- 305 *Magni domum concursus ad Afranium*] Faëرنus legebat, demum, pro, domum. sed non satis placet. videntur melius sit, domo paullo post: magnaæque gratulationes fiebant.
- 306 *Pontem institutum perfecit biduo*] ita Faëرنus.
- 307 *Alij vt prada praesidio sint*] ita est in meo libro.
- 308 *Et quod licebat latiore spatio producta longius acis*] liber meus habet, aut producta, &c.
- 309 *Hoc primum Casari ad Ilerdam nunciatur*] Faëرنus ex veterelibro, pro, primum, legebat, praelium.
- 310 *Hos Tarraconenses, & Lacetani*] vetus liber meus habet
Iaceta

Iacerant. & ita ex auctoritate Strabonis & Ptolemæi scribē-
dam cenſeo. *ianuulani* enim appellatur a Strabone in libr.
III. idem autem error est in Liuij, & Plinij codicibus.

311 *Et paucis poſt diebus Illurgauonenſes, qui flumen Iberum at-
tingunt* Lagauonenſes, legitur in meo libro: & ita habet Li-
uius. Strabo autem appellat, opinor, *Ἰλουργάνας*, nā de iis ſcribit,
& *πάλῃ ἀπὸ τῶν Ἰβυρῶν*. ſed hoc non aſſeuerāter affirmauerim.

312 *Oclogeſam* Etouifam, Plinius.

313 *Huc iam rem duxerat* Faërnus, huc iam adduxerat remi.

314 *Mittitur L. Decidius Saxo*, Saxa, habet Faërnus, & ita in
meo libro ſcriptum eſt. is fuit metator Cæſaris: Cicero Phi-
lipp. x i i i.

315 *Nam quæ itura ad Iberum* ita eſt in meo libro.

316 *Nos neceſſarij victus inopia coactos* ita legitur in meo lib.

317 *Hoc conſilium Cæſaris plerique non probatur* ita habet
meus liber.

318 *Hæc conſultantibus* conſiliantibus, eſt in Faërnii libro, &
meo.

319 *Conquit it at que enocat* ita eſt in meo libro.

320 *Armaque cum hominibus neceſſarijs* liber meus habet, ar-
maque, quod cum hominibus, &c.

321 *Sed pleroſque ij, qui receperant, celant* ita ſcriptum eſt in
meo lib. & paullo poſt, Cæſar qui milites aduerſariorū in ca-
ſtra, &c. ita etiam Faërnus.

322 *Vana religio iuriſſurandi* noua religio, &c. in Latini li-
bro, & meo.

323 *Centuriones, amplioris que ordinis equites Romanos in Tribu-
nicium reſtituit honorē* Faërnus ita hunc locum legebat, Cē-
turiones ampliori ordini, & Tribunos in Tribunicium, &c.

324 *Equites vero ex loco ſuperiore, in aduerſarios tela conieci-
bāt* in auerſos, pro, aduerſarios, emendabat Faërnus. alij libri ha-
bent, aduerſos, minus corrupte.

325 *Lente atque paulatim* ita Faërnii liber, & meus.

326 *Qua re animaduerſa, Cæſar, relictis ijs munitionibus, ſubſe-
quitur.* in libro Faërnii, pro, relictis ijs munitionibus, eſt, edu-
ctis legionibus. & ita legendum videtur.

327 *Illi enim animaduerſo vitio caſtorum* ita eſt in meo lib.

328 *Et quo eſſent ad id expeditiores* ad iter expeditiores, habet
Faërt

Faërnii liber: quod magis placet.

329 *Illi impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat* Faërnus
ope veteris libri ita locum reſtituit: Illi impediendæ rei cauſ-
ſa, hora, &c.

330 *Acies erat Afraniana* totum hunc locum ita legit Faërnus:
Acies erat Afraniana duplex ex legione prima, & tertia;
in ſubſidijs locū alariæ cohortes obtinebant Cæſaris triplex,
ſed primam aciem quaternæ cohortes ex quinque legioni-
bus tenebant, &c.

331 *Aqua, ligni, & frumenti inopia* Faërnus legit, aquæ, ligno-
rum, frumenti, &c.

332 *Quem Cæſar deligit* delegit, habet liber meus.

333 *Quos in ſua poteſtate habuit* placet, habuerit, vt eſt in
meo libro.

334 *Pecuniam pro ijs rebus ſoluit* pecuniā pro ijs diſſoluit re-
bus, eſt in Faërnii libro, & meo.

335 *Introduxerunt* intrus adierunt, habet meus liber: & for-
taſſe melius.

336 *Cæſar vt cognoceret, poſtulatam eſt* poſtulant, Faërnus.

337 *Eique negotio Q. Fuſſū Calenum Legatum præfecit* Q. Fu-
ſium, eſt in meo libro: & ita in argenteis nummis inuenitur,
in quibus Calenum per K, non per C, ſcribi animaduerti.

L I B E R I I.

338 *Quæ ex ſigno facile agnoſci poterat* ex inſigni legebat
Faërnus veterum librorum auctoritate. cuius lectōnis veſti-
gia remanent in meo quoque libro.

339 *Faſtigio muſcui delabitur* elabitur, Faërnii liber, & meus.

340 *Hoſtes ex muro, ac turribus ſubmouentur* ita eſt in Faërnii
libro, & meo.

341 *Interiectis aliquot diebus* rectius legitur in meo libro, in-
teriectisque, &c.

342 *Sed, vt ſuperioris temporis contentiōnem noſtri omnem remi-
ſerant* contemptiōnem, habet liber meus, non omnino male:
nos tamen vulgatam ſcripturam retinemus.

343 *Omnibus arboribus longe, lateque in ſinibus Maſſilienſium
excifis, & coniectis* cōiectis eſt in meo libro, & ita olim emē-
dara: ex ingenio Octauius Pantagathus.

- 344 *Cum pone in adificata in muris, &c.*] ita est in meo libro.
- 345 *Hæc omnibus referebat sermonibus*] liber meus habet referebat.
- 346 *Hæc se certis nunciis, certis auctoribus comperisse*] hæc secretis nunciis, &c. est in meo libro. ac vidi qui hæc scripturam retinendam censeant.
- 347 *Quas Cæsari esse amicas ciuitates*] Octavius Pátagathus ita hunc locum legendum existimabat: *Quas Cæsari esse amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat, præsidiaque eo deducebat: qui verba, atque oratione aduersus Remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat, & iudicia in priuatos reddebat, &c. reperi postea in meo antiquissimo libro ita hunc locum scriptum esse.*
- 348 *Cum itinere conuerso, sese Italicam venturum promississet*] cum itinere conuerso, sese Italicam venturum pronun-
ciaisset. ita Faërnus legebat; primusque, quod sciam, locum restituit.
- 349 *In publicum contulerant*] attulerant, Faërnus.
- 350 *Etiã ab initio*] & iam ab initio, Faërnus.
- 351 *C. Caninium Rebulum legatum cum legionibus relinquit*] liber meus habet, ibi C. Caninium, &c.
- 352 *Paulo amplius passus* ∞] passuum, Faërnus, & paulo post, longe pro longius.
- 353 *Ne primam sacramenti*] Faërnus. ne primi sacramenti, &c.
- 354 *A quibus contumelia perferre appellarentur hic pauca ad spem largitionis addidit*] ita est in meo libro.
- 355 *Genus hominum, quod liceret, &c.*] locus hic vereor vt sit satis emendatus. neq; vero, nisi veteris alicuius libri ope purgatus fuerit, aptus ex eo sensus elici poterit. in meo autem pro, vellent: quæ offerrentur: commilitonesque: & accipiebant: legitur. Vellent, qua offerrentur: commilitonesque: & accipiebantur.
- 356 *Nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi*] pro prudentes, legerem, pudetes, ex Faërnii lib. & paulo post: quod illis licetiam timor augeat noster, is studia deminuat; non vt in vulgatis, quod illis licentiam timor augeat, nostris studia deminuat, confirmant hanc lectionem quæ sequuntur verba: namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur, &c.
- 357 *Quo maiorem*) meus liber habet, qua maiorem, &c. vt ad

- ad noctem referatur.
- 358 *Provinciam Siciliam, atque Africam*) ita est in meo libro.
- 359 *Consensu suo constituit Curio*] suorum, Faërn.
- 360 *Quo equiore loco prælium committeretur*] committerent, Faërnus quod placet.
- 361 *Sed preoccupatis animis Artianorum militum timore, & su-
ga, & cæde suorum, nihil de resistendo cogitabant*) magis placet vt est in meo libro, Sed preoccupatus animus Artianorum, &c. nihil de resistendo cogitabat.
- 362 *Qua te! um ab hinc posset*) Faërnus legit, adigi.
- 363 *Ac fugientium multitudinem*) hac fugientium, &c. ita habet meus liber.
- 364 *Ex numero aduersariorum circiter D. C. interfectis, atque vulneratis*) huius loci integram, incorruptamque scripturam in vno meo libro reperi, in quo, pro, atque vulneratis, legitur ac ∞ vulneratis. cum manuscripti omnes, quos viderim, corrupte habebant, atque.
- 365 *Qua paucis equitibus pares esse non potuerunt*) potuerint, liber meus. quod magis placet.
- 366 *At illi, itinere totius noctis confecto*) Faërnus notauit in veteribus aliquot libris scriptum esse, confecti: quo modo in meo quoque libro legi animaduerti. neque dubitandum est, quin ita scribi debeat.
- 367 *Vnam, vt in reliquis rebus spem reliquam, &c.*) vnam vt in miseris rebus, &c. ita corrigendum puto, meo vetustissimo libro auctore.
- 368 *Diebusque aequè post paucis*) deest, æque, in libro Faërnii, & Latini.
- LIBER III.
- 369 *Illis temporibus quibus in vrbe præsidia legionum Pompeius habuerat*) melius, ad urbem, vt legit Faërnus. nam de his ipsas legionibus lib. scribit Cæsar, ne ad eius periculum referuare, & retinere eas ad Urbem Pompeius videretur.
- 370 *Anni spatium ad comparandas copias nactus*) annum spatium, Faërnii liber & meus.
- 371 *Sadalem filium miserat*) Sadalem appellat Lucanus libro v.
- 372 *Ex Gallogracia dederant*) pro, dederant, est, tantumdem in Faërnii

Faëni libro, & Latini.

373 *Eius rei causso onni in ora maritima*) abest, In particula a Latini libro, & meo.

374 *Erat Orici Lucretius Hissilo*) Vespillo, scribendum. ita habet lib. meus: & argenteus nummus in quo est, *Q. V. L. V. CRETIVS. Q. V. F. VESPILLO.*

375 *In eius diligentia sua. ac doloris iracundia erupit*) indigentia est in meo libro. quod non displicet: nam paullo post ita de Bibulo scribit, Custodiisque diligentius dispositis.

376 *Si in Caesaris conspectum venires*) melius, venire posset: vt est in meo libro.

377 *Ibique concitatis Dalmatis*) non est prætereundum hoc loco Delmatas, nõ Dalmatas in antiquis lapidibus inueniri, & Delmaticus, pro Dalmarius. qua de re ita ex auctoritate Varronis scribit Velius Longus in libro de Orthographia. placet etiam, vt Delmatiam, non Dalmatiam pronunciemus: quoniam Delminio maxima ciuitate tractum nomen existimeret.

378 *Sese munierant*) his sese munierunt, habet liber meus.

379 *Tantis detrimētis receptis*) acceptis est in meo libro: quod magis placet.

380 *Et detrimento Africani exercitus*) liber meus pro Africani, habet Afraniani, vt ad Afranij milites referatur, qui se Cæsari, victo Afranio, dederant.

381 *Interea & Reip. & ipsis placere oportere*) Faënus hūc locum ita corrigendum esse indicauit: interea expedire, & ipsis placere oportere.

382 *Græcos murum ascendere*) totus hic locus ita legitur in meo libr. Cum Græcos murum ascendere, atque arma capere iuberet. illi autem contra imperium populi Romani pugnatos esse negarent; oppidani etiam sua sponte Cæsarem recipere conarentur, &c. neque sane dubito, quin ita legendum sit.

383 *Diurnis eo nocturnisque*, &c.) ex meo antiquo libro ita hic locus legendus, atq; interpūgendus: diurnis eo, nocturnisque itinēribus contendit simul ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantusque terror incidit eius exercitui, &c.

384 *Caesar profecto occupato itinere*) Achilles Statius Lusitan^o pro

pro, profecto, legit, profectus, quod non displicet. ita enim alibi locutus est Cæsar.

385 *Vt vigilijs castelli que benemerita ciuitates tute essent praesidio*) libri scripti aliquot, pro, essent, habent, esset, quod Faënus retinet. sed pro, ciuitates, ciuitati legit: tutæ, vero delet, in Aldinis recentioribus deest vox, praesidio, quæ est reponenda.

386 *Quantum nauium facultatem habebat*) Faënus, quam tuta nauium, &c.

387 *Atque vno tempore accidit*) liber meus habet, atque vno etiam tempore accidit, &c.

388 *Neque tum respondendum Casari existimabat*) placet existimauit, vt est in meo libro.

389 *Quibus cum, communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat*) ita est in meo libro.

390 *Cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam*, &c.) male hic locus in vulgatis libris, quos viderim, legitur, ita autem interpūgendum, & emendandum esse existimo ex mei libri auctoritate, Cuius rei opinio tolli non poterit, cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor. bello profecto ab iis Cæsar hæc facta cognouit, qui sermoni interfuerunt.

391 *Nisi Caesar is capite relato*) delato, Faënus.

392 *De solutiombus, qua per arbitrium fierent*) per arbitrum, est in meo libro. & fortasse melius.

393 *Aliam tabularum nonarum*) pro, aliam, Faënus legit, alteram: quod placet.

394 *Ipse cum Cassilinum venisset*) Faënus, veniret. & Cassilinum vnico l, scribendum. *Lex in v* enim, habet Strabo, & liber meus.

395 *Atque proditio oppidi appareret*) Faënus legebat, de prodicione oppidi appareret.

396 *Quæ mandata ad se per Bibulum delata essent*) Vibullium, habet liber meus. & ita legendum opinor.

397 *Peruenit Turios*) Thurios, liber meus: & Straboni, *Ἰθῆροι*.

398 *Itaque magnarum initia rerum*) ita est in meo libro.

399 *Vltra Lysū*) Lissum, habet lib. meus. & ita Strabo lib. vii.

400 *Leuiusque tempestatis, quam claffis, periculum existimauerunt*) existimauerunt, est in meo libro. quod magis placet.

- 401 *Has, scaphis, minoribusque nauigijs compluribus sumptis*) pro, sumptis, est, summi (sis, in Faerni libro, & meo.
 402 *In animi firmitudine*) firmitudine, Faerni liber, & meus, & ita magis placet.
 403 *Qui omnes ad eum perducti*) producti, est in meo libro.
 404 *Ex omnibus copijs*) expositis copiis, Faernus.
 405 *Hac eodem seve tempore*) ita habet liber meus.
 406 *Ipsiter secundum eas terras direxerant*) pro terras, est, terra, in meo libro, vt eas, ad naues referatur.
 407 *Conferta praefectis*) differta praecipitis, habet liber meus. quam scripturam confirmat Latini quoque liber.
 408 *Ceterasque eius dea statuas: cum in sanum ventum esset, &c.*) in meo quoque libro locus hic corrupte scriptus inuenitur, ita tamē corruptus, vt ex eius scripturae vestigijs vera lectio eli ci possit. sic enim habet: Ceteraque eius diei constituta, cum in fanum, &c. ego, si coniecturae locus sit, veteris scripturae vestigijs retentis, legerem, Ceteraque eius rei die constituta, cum in fanum, &c. lib. vii. bell. Gal. ita plane locutus est, tempore eius rei constituto. & hoc ipso libro, certumque ei rei tempus constituitur. de hac autem lectione nemo dubitabit, qui Caesaris verba, quae sequuntur, paullo attentius considerauit.
 409 *Caione, & Naupto*) lib. meus habet, Calydone. Straboni quoque *καυδόν*.
 410 *Adesse Scipionem cum legionibus*) sic omnino legendum: non, vt in vulgatis libris, legione. duas enim legiones in Syria habebat Scipio, vt supra. nec verisimile est, si vnam tantum legionē habuisset, ad custodiam impendentorum octo cohortes relinquere voluisse. Faernus.
 411 *Ex frumitu equorum illata suspicione*) pro, illata, est, incussa, in libro Faerni.
 412 *Isque custodiam nanium longarum*) iisdemq; , liber meus habet.
 413 *Quae erat ad custodiam ab Ecilio posita*) videtur legēdum, Caninio, quo modo Faernus emendauit: aut paullo supra, pro Caninius, reponendū erit Acilius. quam scripturam retinuit Paullus Manutius.
 414 *Etiā nauem expugnauit*) pro etiam, emēdauit Faernus, cam.

- eam. neque dabitandum est, quin ita legi debeat.
 415 *Helide. atq; amantia*) liber meus habet, Biblide, nō satis emēdate, minus tamē corrupte. placet Bullide, ex Ptolomeo.
 416 *Decertandi potestatem Pompeio fecit*) liber meus habet, decernendi.
 417 *Atque vt nostri perpetuas munitiones videbant*) pro , videbant, Faernus legit , iungebant : & delet vocem , timebant. quam nos scripturam retinemus.
 418 *Recipere se iussit*) statuit, Faernus.
 419 *Legiones reduci iussit*) Faernus, legionem. & ita legēdum.
 420 *Conspicati pila coniecerunt*) ita legit Faernus. in meo libro est, conspirati.
 421 *Aduersus cliuum incitatus*) antea legebatur, pilum. pro quo Manutius reposuit, cliuum. Faernus autem , tumultum , non ita apte.
 422 *Præcipites Pompeianos egerunt, & terga vertere coegerunt*) ita est in meo libro.
 423 *Paulloque circa eum locum morati*) in meo libro pro , circa est, circa. deest autem vox, morati.
 424 *At tum integras*) Faerni liber & meus habent, At contra integras, &c.
 425 *Nocte cohortes nostras*) noctu, Faernus.
 426 *At plerique existimant*) rectius legit Faernus Ac , pro At. & paullo post, aliter agere ad praescriptum.
 427 *Volcatius Tullius*) Tullus, est in meo libro, & ita habet argenteus nummus.
 428 *Ad duorum millium numero*) ad duo millia Faernus.
 429 *Casari renunciauerunt*) remunerauerūt , habet lib. meus.
 430 *Cohortemq; duplici stipendio frumēto ve, &c.*) Antonius Augustinus legit, frumēto, veste, pecunia, alijsq; militarijs donis.
 431 *Et Orchomenon de voluntate ipsarum ciuitatum recepit*) liber meus non habet particulam de. & ita lib. i. de bello Civili locutus est.
 432 *Amicitia Caesaris conciliare studebat*) Faernus ex veteribus libris legebat, amicitia.
 433 *Sed etiam fructus ex arboribus deficiebant*) pro fructus, emendauit Faernus, frondes.
 434 *Locupletesq; ex egetibus effecerat*) fecerit, Faer. lib. & meus.

- 435 *Monuitque equites*) deest vox, equites, in meo libro: videntur dumque an ita apertus sit.
- 436 *Discessere a nostris*) a nobis, Faernus, & ita li. meus habet.
- 437 *Postquam id difficilis visum est*) in meo libro est, postquam id facinus visum est.
- 438 *In anteriorem vallum tela iaciebant*) anteriorem, Faernus.
- 439 *Per mare nauibus expositis in aduersos nostros impetum fecerunt*) placet, vt legebat Faernus, per mare nauibus expositi in auersos nostros, &c.
- 440 *Et viribus deficeret*,) a viribus deficeretur, habet liber meus.
- 441 *Atque opera, vt demonstrauimus, circummuniret*) Faernus, opere, ex antiquo libro.
- 442 *Eo loco propugnante*) e loco, habet lib. meus, & paullo post, sibi repugnantes, ibi, pro sibi.
- 443 *Ex parte, ex qua proruebat*) Faernus, ea parte, qua perruperat.
- 444 *Eodem quo venerant*) placet, eadem, qua venerant, ita legit Faernus.
- 445 *Omnesque deductos*) productos, Faernus.
- 446 *Si non omnia cederent secunda*) caderent, habet liber meus: & ita Faernus legebat.
- 447 *Et ne citissima eius profectio cognosceretur*) citissime, Faernus, & ita in meo libro apparet scriptum fuisse.
- 448 *Ipsi incolumes se ad agmen reciperent*) ita est in meo lib.
- 449 *Intra vallum castrorum*) delet Faernus vocem, castrorum, authoribus vetustis libris.
- 450 *Ne occasio temporis deesset*) occasione, liber meus. totus autem hic locus ita legitur, & suis vt esset auxilio, &c.
- 451 *Sed Casarem Apollonia directo itinere auerterat*) a recto itinere, pro, directo, Faernus.
- 452 *Heracleam Senticam*) Senticam Ptolemæus. Lij. lib. 4. & 45. Plin. lib. 3. cap. 10.
- 453 *Qua gens paucis ante diebus*) mensibus, pro, diebus, est in Faerni libro, & meo.
- 454 *Larissam legiones adduxerat*) Larissam, vnico s, scriptum est in meo libro, ita Græci quoque scribunt: & in argento nummo est, *λαρισσίων*

- 455 *L. Hirtij*) Hirri, habet liber meus. Cicero ad Att. lib. 8. appellat C. Hirrum.
- 456 *Quod proficiscenti promississet*) recepisset, Faern.
- 457 *Quod satis perspectū habere videretur*) locus omnino deprauatus ita restituendus est ex emendatione Faerni, & auctoritate mei libri: *Quū satis perspectum militum animum habere videretur, &c. quodnam Pompeius propositi, &c.*
- 458 *Ex delectibus horum annorum*) ex delectu, &c. Faernus, & plerique sunt ex colonis transpadanis. liber habet meus.
- 459 *Ac iam animo victoriām percipiebant*) præcipiebant, est in meo libro, & ita legendum opinor.
- 460 *Hac erant numero millia XLV.*) ita meus lib.
- 461 *Evocatorum circiter duæ*) ita Faernus, & paullo post, quæ tota acie dispersæ erant.
- 462 *Tametsi erant Dyrhachinis prælijs vehemēter attenuatæ*) liber meus habet, tametsi erat Dyrhachinis prælijs vehemēter attenuata. vt ad ix. legionē tantū referatur. qđ placet, sequitur enim, Et huic sic adiūxit i. i. x. vt pene vnā ex duab⁹ efficeret.
- 463 *Ipsē contra Pompeium consiliū*) constitit, liber meus.
- 464 *Celeriter extrema acie singulas cohortes detraxit*) Latinus Latinus Viterbiensis emendauit, celeriter extrema acie sex cohortes detraxit. suamque emendationē hoc adducto Plutarchi loco ex Cæsare stabilire conatur: *μὲν τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἐπιλαμψῆς, καὶ καὶ τὸν ἐπὶ τὸν δεξιῶν, καὶ δεξιῶν ἰσχυρῶν ἀγῶν, ἀδύνατος τοῖς πολεμίοις ὄντας.* eadē scribit in Pompeio. & Appianus idem lib. 11. fieri autem potuit vt librarius scripturæ similitudine deceptus, pro, extrema, fecerit, externa: nā in meo quoq; vetustissimo libro animaduerti in hac ipsa voce lapsum non semel librarium, qui & lib. 1. de bello Africo, pro extremo, scripserit, externo. sed verba illa Cæsaris paullo post de hac ipsa re prolata magnopere Latini emendationem confirmant. nec enim vt in vulgatis libris, quā instituerat ex cohortium numero, legendum est, sed vt calamo notatus liber habet, quam instituerat sex cohortium numero.
- 465 *Atque eum milites electi circiter cxx. voluntarij*) Faernus, voluntarij, quos Græci *θελοῦντας* dicunt.
- 466 *Dextro cornu procurrat*) procucurrit, liber meus: & ita Charisius.

- 467 *Circuire cæperunt*) circumuenire, Faërnus.
 468 *Tantum se opinionem sefelliſſe*) Faërnus ex vetere libro legit, tantum se suam opinionem, &c.
 469 *Ab eo petierunt*) petierunt, habent Faërnus liber, & meus.
 470 *Se Sulle, ſimiliter dederunt*) deest vox, ſimiliter, in Faërnus libro, & meo.
 471 *Niſi eo ipſo tempore quidam nunciſ de Cæſaris victoria*) abeſt a libro Faërnus vox, quidam.
 472 *Pari atque aſtea ratione egerunt*) egit, Faërnus, legit, deleta, quæ ſequitur, voce, & ita eſt in meo libro.
 473 *Nam, quicumque ex fuga Pompeium ſequeretur*) placet vt in meo libro legitur, qui cum ex fuga, &c. & paullo poſt, ſoluerunt, pro, ſoluere iubebantur.
 474 *Senatores omnes ex prouincia vocaſſe*) euocaſſet, eſt in meo libro. & in ſummam, pro, ſumma, paullo poſt.
 475 *T. Appium*) pro, Appiũ, Manutius emendauit, Ampium, & ita habet liber meus.
 476 *Quod ante ipſam Mineruam collocatum eſſet, & ante ad ſimulacrum Mineruæ ſpectauifſet*) ita eſt in meo libro, & fortalle melius, quam vt vulgo leguat.
 477 *Pergami in occultis, ac remotis temp'is*) Faërnus liber, & meus habent, Pergamique in occultis, ac reconditis templis.
 478 *Corrumpi ac interfici iuſſit*) Faërnus, corrumpi, atque interfici iuſſit.
 479 *Regis domum obſidere, regno expellere alios, alios accerſere*) placet, vt habet meus lib. Regis domum obſidere, regno expellere, alios accerſere.
 480 *Deductis copijs*) diductis, Faërnus.
 481 *Conſtrata omnes*) roſtrata, Faërnus.
 482 *Hoc tractu oppidi*) Faërnus, in hoc tractu oppidi, & ita legendum videtur.

LIB. I. DE BELLO ALEXANDRINO.

- 483 *Vt noſtri illorum opera imitari viderentur*) imitati, eſt in meo libro. quod magis placet.
 484 *Nam puteis foſſisq;*) liber meus habet, puteis foſſis, & infra, ad fodiendos puteos, dixit, vt de hac lectione, quin vera ſit, dubitari non oporteat.

- 485 *Manutius nudare volebat*) nudari, habet liber meus. & paullo poſt, expoſuiſſet, pro expoſuiſſent.
 486 *Quamquãſi quid granius illi accidifſet*) ita eſt in meo lib.
 487 *Et ad explicandam claſſem, & ad receptum, &c.*) ita habet liber meus.
 488 *Capitur hoc prælo quinquere mis rna, & biremis cũ defenſoribus,*) ita eſt in meo libro: cum in aliis deſit vox, biremis.
 489 *Et illam, & vrbe(m)*) in meo libro eſt, & illa in vrbe, paullo poſt, cum cõſtratis nauibus aggreditur, abeſt particula, cum.
 490 *Et dccc. paſſuum interuallo ad oppidum enatauerunt*) placet, pro, interuallo, interuallum, vt in meo libro.
 491 *Fugabatx a noſtris ex ponte*) a nobis, habet liber meus, quod retinemus.
 492 *Pauci alienatis ſecutiſ*) ita eſt in meo libro, pro, alleuati ſcutis: quam ſcripturam non improbamus: ita enim in antiquis quoque marmoribus hoc ipſum reperitur.
 493 *Aut ſuo pre conſilio, per occultos nuncios Regis probato*) non dubito quin ita ſcribendum ſit, vt in meo libro legitur, Aut ſuo priore conſilio per occultos nuncios Regi probato.
 494 *Quaſi vero id Cæſar, bonitate tantum adductus, & non prudentiſſimo conſilio*] ac non prudentiſſimo conſilio, &c. eſt in meo libro.
 495 *Sine quo nulla vnquam dimicatio maritima, parum etiam feliciter cõſecta erat*) ſequor ſcripturam veteris mei libri, in quo eſt, Sine quo nulla vnquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter, &c.
 496 *Planicies ex omnibus partibus ſubiecta*) in libro meo eſt, planicia.
 497 *Qua liberum accessum haberi demonſtrari*) lib. meus habet, quam liberum accessum habere demonſtrari.
 498 *Magnam multitudinem hoſtium interfecerunt*) magnam multitudinem hoſtiũ in caſtris interfecerunt, legitur in meo libro.
 499 *Maioriq; ex duabus filijs Cleopatrx, &c.*) ita meus liber.
 500 *Quinctumque Patifcum.*) Patifum, eſt in meo libro. & paullo poſt, reſponſa, pro reſponſum, fortalle melius.
 501 *Cuius itineris hac erant certa opportunitates*) cuius itineris has eſſe certas opportunitates, ita habet liber meus.

- 502 *Supplicia confisituit in eos, qui aliquam formæ, atque atatis commendationem habebant ea, quæ morte essent inferiora*) ita hūc lo cum emendauimus ope veteris mei libri.
- 503 *Capit ex prælio pentiremem*) pentiremem, habet liber meus: & dicrotas, pro, dycrotas. Baiffius tamen asserit legendum, dicrota, in libro de re nauali.
- 504 *Et prælio Pharsalico rem feliciter gerebat*) & Palæopharsali rem feliciter gerebat. ita legendum auctoritate libri mei. adiuuat hanc scripturam locus Orofij ex libro vi. hic exitus pugnæ ad Palæopharsalum fuit.
- 505 *Simultatum causa tenues coniciebantur*) simul & caussæ, &c. ita legit Latinus Latinus.
- 506 *Minucius inter saxa, quæ iaciebantur, in itinere*) meus liber habet, quæ iacebāt in itinere. & infra. relato domū Cassio,
- 507 *Vtrum nihil timere, an omnia licere, mallet*) timeret, est in meo libro, pro, timere. & ita legendum videtur.
- 508 *His rebus confectis, totum exercitum lustrat*) notum, pro, totum, est in meo libr. & fortasse nouum erat legendum.
- 509 *Sed, id qua mente commotus fecerit, coniectura sciri non potest*) aliter meus liber: sed id, qua mente, communis erat coniectura.
- 510 *Frequens legionibus conuentus*) Latinus Latinus legit, Legionariorum.
- 511 *Lepidus eodem tempore, Marcellusque Cordubam cū suis proficiscitur. Cassius Narbonem. sub idem tēpus Trebonius Procos. &c.*) ita hunc locum scriptum inueni in meo libro.
- 512 *Et ambitione, atque indulgentia Tribunorum militum*) indiligentia, est in meo libro.
- 513 *Quæ maiores sunt dignitate*) lib. meus, maiore.
- 514 *Legionibus Syria*) Legionib⁹ Syriaq; ita est in meo lib.
- 515 *Ipsè iter ceptum*) inceptum, est in meo libro.
- 516 *Legionem autem eam, quam ex genere ciuium suorum Deiozarus, &c.*) ita legitur in meo libro.
- 517 *Seruitiaque agi iussit*) seruitia agerentur iussit: liber meus.
- 518 *Vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, id fieri, vel ad ostentationem regia fiducia, &c.*) ita est in meo libro.

519 Eodem

- 519 *Eodem gradu, quo præruptam in prælium descenderet sallem, ascendere aduersus arduum collem, &c.*) ita legitur in meo libro.
- 520 *Vel fiducia motus*) commotus, liber meus: & pro oppressus, habet oppressos: vt ad milites referatur.
521. *II. Legiones cum Cælio Vintiano in Ponto reliquit*) Viniciano, putauit aliquando scribendum, motus auctoritate veteris argætei nummi, in quo Viniciæ familiæ nomē notarum animaduertentem. postea vero nactus sum Cæsaris cōmentariorum exemplar septingētis fere ab hinc annis scriptum, quod emendationem hanc confirmauit meam. ita Cælij quoque locum in epist. ad Cicer. iv. libri iix. corrigendum puto. M. Cælium Vinicianum, &c. vbi male legitur. Vinicianum. opinor autem aliquem e Vinicia familia a Cælio adoptatum, Cælium Vinicianum dictum, ex vstitata illa adoptionis formula, qua etiam Q. Cæcilius Pōponianus Atticus est appellatus. Crassus etiam quidam Iunianus apud Ciceronem in epist. ad Q. Fratrem nominatur, cuius & in argenteo quoque nummo mentionem inueni, hac inscriptione, C R A S S V S I V N I. hoc autem quod esset ignotius, occasionem aliquibus dedit deprauandi potius, quam corrigendi cognominis.

LIB. DE BELLO AFRICO.

- 522 *Quod neque certum locum gubernatoribus, præfectisq; quem peterent, præceperat.*) rectius, puto, legitur in meo libro, quod neque circum loca gubernatoribus profectis quid peterent, præceperat. hanc scripturam confirmat liber Latini Latinij.
- 523 *Fortuito.*) Fortuito, Latini liber, & meus.
- 524 *Vt, si fieri posset, nec locum vllum excusatio haberet, &c.*) magis placet vt in meo libro scriptum est, Vt, fieri posset necne, locum nullum excusatio haberet, nec morā tergiversatio.
- 525 *Regium enim equitatum Scipio, & provincia Africa alebat*) ita legitur in meo libro.
- 526 *Tanta hominum erat dementia*) rectius puto in meo libro, tanta homines esse dementia.
- 527 *Iam celo albescente*) albente, liber meus: sic etiam infra.
- 528 *Qui in præsidijs relictis sui milites fuissent*) ita meus liber.
- 529 *Subito ex condensis turmis pedites Numida leuis armaturæ,*

V 5

&c.

Œc.) ita legendum ex meo libro.

530 *Concursu renouato* cursu, habet liber meus.

531 *Cæsarisq; equites, iumenta que, &c.*) locus sine dubio corruptus, ita emendandus ex vetere meo libro: Cæsarisque equites ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad insequendum hostem, perseuetandumque cursum tardiora haberent.

532 *Maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum, leuisque armatura*) ita liber meus.

533 *Germanisque* D C C C.) liber meus habet, ∞ D C. quod magis placet.

534 *Quater tantis*) quater tanto, liber meus, vt ad vocē auxilio, referatur.

535 *Istius ætatis cum esset*) istuc ætatis, est in meo libro.

536 *Remp. ab audacibus, sceleratisque ciuibus oppressam*) pro, audacibus, habet, arduis, liber meus.

537 *Et aqua dulci elota*) eluta, liber meus.

538 *Oculos mentemque ad mare depositos*) dispositos, est in meo libro.

539 *His se miseris, suamq; fidem implorantibus*) is se in miseris, suamque, &c. ita liber meus habet.

540 *C. Virgilius Petronius*) placet, Prætorius, vt est in meo libro. sic infra, C. Decimius Quæstorius: & Tullius Rufus Quæstorius.

541 *Quotidie mutuis præliis inter se*) pro, mutuis, habet, minutis, liber meus: sic paulo post dixit, præliis minutis cominus dimicabant.

542 *Etiã vndique ad Cæsarem veniunt*) rectius opinor in meo libro legitur, Et iam vndique, &c.

543 *Non ausus periculo suo rem facere*) periculo suorum, est in meo libro: quod placet.

544 *Auxilijsq; tandem suis exhilaratis animo, atque leuata sollicitudine*) aliter hic locus legitur in manuscripto meo libro, & fortasse melius: auxilijsque tandem suis exhilaratus, anno næque leuata sollicitudine.

545 *Propter mare legiones educit*] ducit, magis placet, vt est in meo libro.

346 *Ex omnibus præsidij cohortes deducit*] eduxit, liber meus. paulo

paulo post, conuulneratisque, pro, vulneratis.

547 *In acie in cornu dextrum & sinistrum ex iniquiore loco pugnant*] dextro & sinistro, liber meus.

548 *Q. Cominius*] Q. Cominius scribendum ex veteribus lib. & ita habet Parisinus codex.

549 *Nauis triremis*] Trieris, est in meo libro, τριώνυα enim Græcis.

550 *Rempub. cum optimo quoque defenditis*] defenderis, habet liber meus.

551 *Apud Thapsum custodia causa in salo esse iusserat*) ita legendum ex meo libro.

552 *Nimbus cum saxorum grandine*] Saxea grandine, liber meus.

553 *Itaque subito imbre, grandineque consecuta, grauati pondere, &c.*) opinor hunc locum non vacare mendo. nam in meo libro, qui hac in parte nec ipse satis emendatus est, pro, grauati, subruiti, & disiecti, est, grauata, subruta, & disiecta: quæ aptius ad tentoriola, quã ad homines in iis degentes referuntur.

554 *Vt secum ipse aliquid auctoritatis haberet, cum tribus legionibus equitibusque frenatis, &c.*] ita legit Latinus Latinus, delectis illis, exercitusque Scipionis a terrore Cæsaris.

555 *Et expectatione copiarum regiarum*) liber meus habet, expectatio, &c. & paulo post, suspensiore animo, pro, suspensione animi.

556 *Quæ erant transeunda Cæsari*) transgredienda, liber meus: vitur hoc verbo paulo infra in hac ipsa re.

557 *Partim viuis sunt potiti*) viuorum, liber meus: ita paulo post locutus est, partim occiderunt, partim viuorum sunt potiti.

558 *Partim in quas quisque poterat regiones peruenire*) ita habet meus liber.

559 *Sed quoniam in sibi neque modum, &c.*) liber meus.

560 *Et quantum potes, proficisci iubeo*) in meo libro, pro, potes, est, potest: & ita paulo post, quantum potest, abesse ex Africa iubeo, pro, potestis.

561 *Necessitateque coactus*) ita est in meo libro.

562 *Diceretque vt reliqua, quæ vellet, perageret*) liber meus, sed restare, vt reliqua, &c. locus hic mihi valde suspectus est.

563 *Et ne inigo a Cæsare excluderetur*) ita scriptum est in meo. & paulo

& paulo post, Quintium Aquilam.

564 *Pentiremes duas*) penteremes, habet meus liber.

565 *Audaciaque commotus*) ita est in meo, pro, motus.

366 *Se a Nafidij classe captum*) ita legendum ex meo libro.

567 *Primo impetu legionum*) ita est in meo lib. pro, legionis.

568 *Eosque iaculis cōmulnerare satis esse existimaretur, Caesar intollexit, nihil aliud eas conari, nisi, &c.*) placet hæc lectio magis, quam quæ in vulgatis libris circumfertur.

569 *Et legionarium militem defatigabant*) defatigabat, meus liber, & interficiebat, paulo supra, pro interficiebant. & ita videtur legendum.

570 *A Scipionis circiter 11.*) ita est in meo libro.

571 *P. Cornelio Scipione euocato*) Scipionis euocato, est in meo libro.

572 *Vt suis fortunis præsto, quod benemeriti essent, auxilium ferret*) placet vt in meo libro scriptum est, vt suis fortunis populi R. quod benemeriti essent, &c.

573 *Vt haberent facultatem turmas Iulianas circumfundendi, & nihilominus fortissime, acerrimeque pugnarent.*) ita est in libro Latini Lanij.

374 *Et animaduertit aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro, sinistroq; cornu collocatos, &c.*) ita meus liber.

575 *Tubicen*) tubicina, liber meus. ita in antiquo quoque lapide inuenitur.

576 *Elephantus*) elephans est in meo libro.

577 *Quibus miseris ea res parua præsidio fuit*) melius puto, quibus miseris, vt est in meo libro.

578 *Itaque h omnes Scipionis milites*) ita in meo libro legitur.

579 *Totumque exercitum veteranum donauit, præmia fortissimo cuique, &c.*) ita meus liber.

580 *Liberis suis L. Casari, qui tum ibi Proquast fuerat, commendatis*) lib. meus pro, ibi, habet, ei.

581 *C. Confidij filio*) rectius opinor in meo libro legitur, C. Confidio filio.

582 *Liumeio Regulo*) ita est in meo libro: & in argenteis quorum nummis, L. LIVINEIVS. REGVLVS.

583 *Ceteio*) liber meus, Ceteio. forte, C. Atteio.

584 *M. Eppio*) ita est in meo lib. in nummo etiam argenteo, in

in cuius altera parte Africæ provincie imago expressa est cum litteris Q. V. METELL. PIVS SCIPIO IMP. NOMINATUR M. hic Eppius Scipionis legatus.

585 *Libentes, cupideque conditionem acceperunt*) ita est in meo libro, pro, cupidique.

586 *M. Catonem Vtricæ sibi ipsum manus attulisse*) ex meo libro ita scribendum.

587 *Lætorio Rustiano*) legerem Cæstiano, si me antiquus aliquis liber adiuuaret: quod id cognomen sit Plætorie familiaris in argenteis nummis, sed fieri etiam potest, vt Rustius aliquis a Plætorio adoptatus, sit deinde Plætorius Rustianus dictus.

588 *Atque ibi Crispo Sallustio pop. R. Proconsule.*) abest a meo libro, populi R.

589 *Duodetricesimo die*) tricentesimo, meus liber. est autem antiqua scribendi ratio, qua in æreo quoque nummo, Quadragesima notatum vidi.

LIB. DE BELL. HISP.

590 *Legati clam præsidio Cn. Pompei*) præsidia, liber meus.

591 *Cæsar eam civitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciens, XI. cohortes, &c.*) ita hic locus in meo codice scriptus reperitur. aliter in Aldino; sed male.

592 *Id cum animaduerteret aduersarios minime velle*) ita legitur in meo libro.

593 *Et una facta ex colonijs*) ita habet meus liber, non colonis.

594 *Pompeius qui eodem iugo tenebat loci natura*) liber meus, Pompeius, quod eodem iugo tegebatur loci natura.

595 *Non esse commissurum Casarem*) ita liber meus.

596 *Ad subsidium committendum*) submittendum, habet liber meus.

597 *Suo loco præteritus est*) sic est in meo libro, pro, perterritus.

598 *Et oppido potiri posse sperarent*) ita meus liber.

599 *Quin eruptionem*) ita, pro, irruptionem, habet liber meus.

- 600 *Clamore factō auersati sunt prælium facere*) ita est in meo libro.
- 601 *Quæ stramentis ab nostris hybernicū causa edificata erant*) quæ stramenticiæ ab nostris, &c. ita est in meo libro.
- 602 *Cuius funestæ laudes quoniam ad hanc fortunam, &c.*) ita meus liber.
- 603 *Tum, qui ita locutus esset, iugulatum*) eum, qui ita locutus esset, iugulatum: liber meus.
- 604 *Militi ceruices abscissa.*) militibus, habet meus liber. & ita videtur legendum.
- 605 *Flumen transgressi duo*) ita meus liber.
- 606 *Ex utroque genere pugna complures sunt vulneribus affecti*) ex his utroque genere, &c. liber meus.
- 607 *Ita pridie duorum centurionum internicio*) liber meus habet, interitio.
- 608 *In æquum locum non sunt ausi descendere*) ita habet liber meus.
- 609 *Prælium ad Soritiam, quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum*) ita in meo lib. hic locus scriptus reperitur.
- 610 *Et circa Hispa in in oliueto constitit*) melius puto, in meo libro, contra Hupalim in oliueto constituit.
- 611 *Internallum prouinciam diuidit.*) male hic locus in omnibus quos viderim libris legitur. in meo autem ita plane scriptum est: interim nulla planicia diuidit. sed planicia, pro, planicies in eo libro, semper scribi animaduerti.
- 612 *P. Caluclius, qui castris antea Pompei præpositus esset*) Latinus Latinus legit, qui castris ante a Pompeio præpositus esset.
- 613 *Item optimis superadditis vestimentis*) liber meus habet, item optimis insternendam vestimentis.
- 614 *Ipsè de tempore carnauit, vinum, & nardum identidem sibi infudit*] pro vinum, est, resnam, in libro Latini & meo: quod magis placet.
- 615 *Simul Cæsar castra contra id oppidum posuit*) contra oppidum, habet liber meus.
- 616 *Clam cuidam Philoni illi, qui, &c.*] liber meus habet, clam quendam Philonem illum, qui, &c. ita paulo post, pro, clam præsidio, clam præsidia.

- 617 *Qui imperati a Cartea profecti sine aqua fuissent*) imparati, est in libro Latini.
- 618 *Ad conuallem autem, atque exesum locum in spelunca Pompeius se occultare cepit.*) Latini liber habet, exesum locum vt in speluncam, &c.

LIBELLVS VARIARVM

lectionum, quæ cum ex doctissimorum virorum coniecturis tum ex vetustissimorum codicum collatione sunt collectæ. Sciendum est autem, priore numero folia, altero lineas significari.

- C. vel, c. Carrariensis codex esto, qui manuscriptus idem & antiquissimus est.
- G. Gryphæ, minima forma, qui ex vetusto admodum exemplari est excusus Lugduni.
- F. impressus L. X. ab hinc anno Florentiæ.
- P. Parisiensis Roberti Stephani.
- V. sc. excusus Lutetiæ a Vascosano.
- Alij etiam plurimi huc citantur & manuscripti, & excusi, sed minore litterarum compendio*
- Vbi cumque asteriscum in sine notatum inuenies, scies dignum esse locum animaduersione, & quem haud oscitanter præterea.*

Pag. lin. 26. *Aliam Aquitani.*] Magis placet Hor. Alteram, vt est apud Aimoinum, qui hunc locum in suum librum transcripsit.

2. 4. proximi sunt Germanis. Carrar.
7. quotidianis bellis, præliisque. C.
11. contineturque Garumna flumine.
11. Oceanum finibus Belgarum attingit: etiam. C. Flor. *
14. *Inferiorem partem Rhevi.*] Sic etiam Aim. nā inferiorem partē appellat, quæ in mare influit. At Car. habet, Interiorē, quod videretur absurdum.

17. *Et eam partem.*) Aim. & Car. Et ad eam. quod placet.
 21. *Civitati persuasit.*) locus obscurus. Suspiciatur Hot. legendum, Ei, vel Eis, vel Eis ita: præfertim cum in antiquis libris mox sequatur, Cū omnibus suis copiis, vt de nobilitate tantum, & eorum clientulis coniuratio intelligatur.
 25. *Tuti continentur.*) Vox, Tuti abest a codice Hot. & Hen. st. nec est ad sententiam necessaria, sed potius videtur loco glossæ ad vocem, Muniti, in contextum irrepsisse. Verbum autē, Cōtineretur, videtur potius legendū, cōtinerētur.
 3. 13. Is igitur vbi legationem. G.
 20. *Vi idem conaretur persuadet.*) Et hoc, Persuadet: & illa, quæ mox sequuntur, Illis probat, e glossa interpretū sumpta videntur.
 26. *Potentissimos ac firmissimos.*) Fortissimos habet Hot. & Romæ primum excusus liber.
 30. pœnas sequi oportebat. C.
 4. 3. *Clientes, obaratosque suos.*) Hen. habet, obaratores suos.
 17. *Sibi unumquemque.*) Hen. sibi quemque habet.
 18. Latobrigis finitimis. C.
 21. Noriciam. C. Noreiam. Gryph. Noramque. F.
 24. *Vix quo singuli Carti.*) Hot. conijcit esse legendum, qua.
 28. *Inter fines Helueticorum.*) V. C. Helueticorum inter fines & Allobrogum.
 29. *Nuper pacati.*) Al. habet, Nuper populo R. pacati: & ita habent manuscripti.
 30. Allobrogum est, proximumque Geneuæ: ex eo. C. *
 3. 3. *suafuros, quod.* C.
 12. *Quam maximum potest militum.*) Vox, potest, abest ab Hot. & Rom. quod rationi consonat.
 19. *Rogarentq; vt eius.*) Hot. & Rom. habēt, Rogare, vt eius.
 19. *Nullum aliud iter haberent*) V. C. Aliud iter haberent nullum. Sed prior prior lectio.
 30. *Qui in flumē Rhodanū.*) Glareano placeret, si legeretur, Quem flumen Rhodanum influit, Secus Hot. qui arbitratur legendum, Quia.
 6. 7. *Exemplo populi R.*) Hot. conijcit legendum esse; Negat se more & exemplo, populi R. iniussu posse, &c.
 10. *Alijs vadis.*) Codex Hot. Ro. & Hen. habet, Alij, vt facile appa

- appareat, similem vocem paullo superius deesse, locūque ita corrigendum; Helueticj, ea spe deiecti, alij, nauibus iunctis, ratibusque factis, alij vadis Rhodani, &c. vbi codex Hot. & Rom. Ratibusque compluribus factis.
 15. His cum sua sponte. C.
 26. nunciatur. Helueticis. C. F.
 7. 5. conscripsit: & tres. C.
 13. *In Sebastianos.*] Apud Ciceronē, Ptolemæum, Plinium, Strabonem, Segusiani dicuntur, & infra lib. 7. cap. 12.
 22. Eodem tempore Ædui, Ambarique. C. F.
 8. 2. Incredibili leuitate. Ita Lucret. 4. Quod superest, vbi tam volucris hac leuitate feruntur. Nihil minus Arari videtur congruere, quam lenitas, nimia vero leuitate fieri aliquando potest, vt visus fallatur. C. *
 2. *Sed.*] Hot. videtur legendum lenitates. nam lenitudine quoque nimia visus fallitur. Aim. etiam hanc scripturam retinet.
 4. Inuribus victis. C.
 23. faciendum curauit, atque ita exercitum traduxit. C. F.
 26. *Cæsarem vno die fecisse.*] Pro Cæsarem codex Hot. Hen. & Rom. habent, Illum. quod videtur probabilius.
 30. vbi Cæsar construxisset, atque esse voluisset. Sin bello proficere. C.
 9. 8. in fidiis inniterentur. C.
 9. & calamitate pop. R. & interni. C.
 10. *Aut memoriam proderet.*] Hanc lectionem probat Hot. si tamen muretur, Aut, in, Ac.
 13. aut eo grauius ferre. C.
 24. immutatione rerum. C. Vide Petrum Victor. in 1. Arist. lib. de arte dic. *
 10. 14. *Rapinis populationibusque.*] Liber Hen. & Hot. & Rom. habent hoc amplius: Rapinis pabulationibus, populationibusque. Car. pro, Populationibus, habet, Pabulationibus.
 23. conferri, portari. C.
 26. intellexit, & diem instare. C. F.
 11. 8. plus possent. C.
 11. *Obtinere non possent.* [Videtur Hot. legendū esse, possint.
 12. imperia perferre fatius esse. postrema duo verba subie-

- 8 is punctis inuenimus descripta, sed ita quidem uti indu-
ta viderentur. C. *
16. quin etiam quod necessario. C. F.
24. reperit ab aliis esse vera. C.
12. 8. imminuta. C. F.
9. *Si quid accidat Romanis.*) Quidam vocem, grauius, in-
terponunt, sed perperam: nam hæc præcisio est vsitata,
omnis causa, ad Græcorum imitationem *ἢτι συμβαίνει*, in
malam partem.
10. *Obtinendo per Heluetios.*) liber Hen. Per Heluetios re-
gni obtinendi.
12. *Quod prælium equestre.*) Codex Hoto. Rom. & Vatic.
Quod prælium equestre aduersum paucis ante diebus ef-
fer factum, initium eius fugæ factam a Dumnorige atque
eius equitibus. nam equitarii, &c. Sunt qui ex veruſto li-
bro sic restituant: Initium fugæ prælij equestris aduersi
paucis ante diebus Dumnorige, atque eius equitibus fa-
ctum esse.
16. Eorum fuga F. Eorumque fuga. G. * Si eorum fuga le-
gas, plane videmur locum restituisse.
24. His omnibus unum repugnabat. C. F.
13. 11. per se creuisse. F. *
25. suspiciones euitet. C.
25. *Condonare dicit*) Verbum, Dicit glossema putat Hor.
14. 6. *Quique in exercitu.*) Henr. codex, Et in exercitu.
12. ad eum cucurrit. C.
14. *A Gallicis armis.*) Hen. & Rom. libris deest particula, A.
21. *Heluetios castra mouisse.*) Hot. codex. Hen. & Rom. ha-
beat hostes: quod non displicet.
23. ex interuallo. C. F.
29. & iter ab Heluetiis. C.
31. seu quod terrore. C.
15. 2. ecque magis, quod. C.
11. collocari. C. F. *
12. compleri, & interea. C. F.
20. Milites superiore loco. C.
16. 4. conuersa signa tripartito intulerunt. F. partita intule-
runt. C. Sed locus ostendit esse legendum, Tripartito.

6. *Sustineret.*) Libri Hor. Hen. & Rom. habent, Exciperet.
12. *Ad vesperum pugnatum sic*) Hot. & Ald. non probant alio-
ram mutationem, Ad vesperam, cum is sit vsitatissimus io-
quendi modus.
20. *In nullam partem noctis.*) Manuscriptus Hot. habet, Nul-
lam, sine præpositione.
23. loco quo Heluetios.
25. quosque, postea. C.
17. 4. *Verbigenus appellatur.*) Alias, Urbigenus. Quidam legunt,
Vrbienus, vel Urbinus, ab Vrba, antiquissimo Heluetio-
rum oppido.
8. *Prima nocte.*) Gryph. prima noctis vigilia.
8. *Prima nocte.*) Sic antiquus Hor. & Henr. Faern. tamen &
Rom. Prima noctis vigilia.
26. *Receperunt.*) Antiquus Hor. Receperunt.
18. 24. *Secreto atque in occulto.*) Tres postrema voces absunt à
codice Hot. Faer. Vrf. & Rom. quas Hen. habet.
19. 7. cum his Æduos eorumque ditionis homines. C. F.
31. neque conferendum esse. C.
20. 5. cruciatusque edere. C. E.
10. domo emigrarent. C.
25. cum ab his. C. F.
28. nec in occulto. C. F.
31. *Reliquis tamen fuga*) Ita habet liber Hot. & Rom. in
aliis multis legitur, tantum in Car. aut, rita fugæ.
21. 1. vltra fines luos Ariouist. receperunt. C.
12. horumque obsides. C.
18. *Obtemperaturos*) Sic Henr. alij, quod est melius, Tem-
peraturos.
30. *Si quid a se velit.*) Liber Faer. Hot. Henr. & Rom. Si quid
se velit.
12. 2. 23. emolimento. F. Petrus Victorius doctissimus vir,
Emolumentum hoc loco detrimento & iactura sumptum à
Cæsare contendit, Varronis auctoritate ductus, emolime-
tum habet Florentinus codex: vt, si E litteram eximas,
quam verisimile est a copula atque vocali postrema, verbo
molimento adhæsisse, per belle Cæsaris sententia constare
videatur. Hac voce autem vsus est Liuius lib. 7. de bello

- Macedonico: Se in animo habuisse tota classe Ephesum pertere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atque eas in faucibus portus suppressere, & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum & angustum & vadofum ostium portus sit. A propria autem verbi notione, transtulit Cæsar ad difficilem, atque operosam exercitus profectiorem.*
9. negotium esset.
8. Rex atque amicus R.P. a Senatu appellatus. C.
9. quando in colloquium. C.F.
10. *Dicendum sibi & cognoscendum.*) Faer. habet, Discendum, Sed stare potest altera lectio, nam colloquium fit dicendo & audiendo.
18. si id non impetraret. Paris. impetrasset. Carr.
24. idem populum Rom. C.
26. consueuisse. C.
28. in suo, impediri. C.
23. 2. *In eo manerent, quod conuenissent.*) Sine dubio, corrigendum est, Conuenisset, pro, Conuentum esset.
3. *Longe ab his fraternum.*) Sic codices Hor. & Hen. Sed Fae. & Viri. Longe futurum fraternum nomen populi R.
8. *Intra annos XIV.*) Henr. habet, Inter.
16. *Cimberium.*) Hor. & Rom. Cimbrium.*
25. a finibus processisse. C.
28. facultas. G. Ita autem ex verusto Codice hunc locum emendauit Donatus Iannoctius, vir summæ eruditionis.* Sed in Hor. Henr. & Rom. habetur, Difficultas, prior lectio est longe melior.
30. Aldua fudubis C.F.P. Aldua fudalis. G. Sed Hor. & Rom. Aldua fudusius.
34. 1. quia flumen. C.
5. ibi præsidia collocat. C.
10. prædicabant & sæpenumero. G.
14. ortus est timor a tribunis. C.
16. *Non magnum in re militari.*) Ante hæc verba codex Hēr. habet, Magnum periculum miserabatur.
18. esse duceret. C.
21. abducti in tabernaculis. C.

24. designabantur. C.
28. sed angustias itineris, locorum, & magnitudinem siluarum &c. C. sed angustias locorum, magnitudinem siluarum &c. F.*
25. 15. æquitate & conditione perspecta. C.F.*
- * 18. videbatur propter factum, & nuper. C.
19. tumultu, licet aliquid vsu, ac disciplina, quam a nobis accepissent subleuarentur. F.
23. denique hos scirent esse eosdem Germanos. F. ac denique Germanos hos eosdem esse scirent illos, quibuscum, &c. G. Sed Steph. denique hos esse eosdem, quibuscum.
25. pleiurumque superarint. G.
38. hos si quærere reperire posse. C. & Steph.
26. 2. *Cui rationi.*) Mendose in multis a superiore seiungitur.
5. itinerum conferret. G.
7. aut præscribere videretur. C. & Rom.
7. hoc sibi curæ esse. C.
9. breui tempore indicaturos. C.
14. Conuictam. C.F.
14. perpetua vitæ felicitate. Heluetiorum, &c. G. F. quod noster habet, & præterea Lutetiæ a R. Stephano excusis parua forma, innocentiam, perpetua vitæ, felicitatem, Heluetiorum bello esse perspectam, ex ingenio ac nullo adiutus exemplari, Bartholomæus Riccius emendauerat: * cuius coniecturam & Hor. sequitur.
28. Inde reliquæ legiones. C.
27. 2. quod ex aliis ei maximam. C.F.
3. amplius xl. C.
7. *Arionisti copias a nostris.*) Ita legendum est ex veteribus libris, non vt quidam mendose reposuerunt, castris.
11. posse existimare. C.
14. pro suis tantum. C.
24. *In eos legionarios milites.*) Veteres, in quibus Henr. legunt, Legionarios eo milites.
29. Cæsarem ei facere. C.
30. Habiturum & non ad equum refer. C. & nunc ad equum referre. F.P.G.
31. terrenus. C.P.

28. Eo vt erat ventum, legionem Cæsar. C.
 9. quod amicus, & munera. C.
 10. *Et a Romanis pro maximis.*) Liber Henr. Et pro magnis hominum.
 29. 5. proelio pulsas, ac superatas. C. F.
 6. paratum decertare: si pace vti velint. C. sin pace vti malint. G. si pacem mallent. F.
 8. perpenderent. F. * præpostere in uersa littera, P. cæteri fere omnes legunt, Dependerunt. Carr. manuscriptus propenderint. sed perpenderint omnino legendum esse conderim.
 18. Galliaë prouinciæ fines egressum. C. fines ingressum. G. Sed Hor. & Henr. finibus egressum.
 19. cum in suas possessiones. C.
 21. Vt sibi concedi. G. P. Vt sibi concedi. C. F. *
 12. sic iterum nos esse iniquos. C.
 22. qui nõ suo iure se interpellaremus. G. * qui in suo iure se interpellaremus. F. P. videretur male. Non, loco, In, fuisse acceptum.
 23. Quod fratres ex S. C. & Amicos appellatos Æduos diceret. G. Quod fratres a se, & amicos Æduos appellatos diceret. G. F. Quod a Senatu Æduos appellatos Amicos diceret. P. quod habet Carrar. & Flor. videretur esse legendum, sed ita vt post verbum se, punctus, qui libratij imperitia sublatus est, restituatur, & a Se. hoc est a Senatu legatur. *
 28. *Debere se suspicari.*) Verbum, Debere Faer. auctoribus antiquis libris, tollendum putabat. Hor. autem, ex ea re flatum arbitratur, quod significet, Iccirco.
 30. 9. posset, neque suam. C. P.
 10. vti optime merentes. C. F.
 24. *Commissum cum equitatu pralium.*) Faer. & Vrs. vocem commissum, vt superuacua reijciunt, quibus Henr. & Rom. astipulantur. Hor. conuicit, posse stare receptam scripturam, particula, cum, sublata, nam legio quoque imposta in equos fuerat, atque ita vtrunque proelium equestre futurum erat.
 27. relatum est, qua arrogantia omnem Galliam Romanis interdixisset, C. clarum est, F. Liber & Hor. & Rom. quod

- quod est rectius.
 30. colloquiam diremisset. G. P.
 31. 6. retineri non potuerint. G. P.
 15. M. Merium. C.
 19. præsentem clamauit. C.
 32. 1. totidem vero pedites. C.
 16. nostros deterrerent F. perterrerent. C. P. G. quod est melius.
 20. quattuor reliquas legiones in castra. G. P. reliquas in castra F. C.
 33. 3. eas itaque dicere. C.
 7. in conspectum hostium. C.
 11. Tum vero demum G. cæteri: Tum demum castris eduxerunt. C. F.
 17. *Passis manibus flentes.*) Liber Hor. & Rom. legunt, Crinibus.
 54. *Pria in hostes conijcendi.*) Planius esset, si, In nostros, legeretur.
 24. procurrunt. C.
 34. 3. intra aciem. *
 7. *Circiter quinque.*) Hoto. reponendum contendit, Quinquaginta, auctoritate Orofij & Plutarchi.
 10. nactus ea per fugit.
 12. quam domo secum: altera norica C. * quam domo secum eduxerat. P. F. quam domo secum adduxerat. G.
 13. in Gallia duxerat. G. F. P.
 14. vtraque in ea fuga perierunt. C. F.
 21. videret. C.
 28. Quos Vbij qui proximi Rhenum incolunt perterritos insecuti. P. * Quos vbi cuncti qui proximi Rhenum. C.
 28. *Qui ripas Rheni incolunt.*) Aliqui codices, Qui cis Rhenum incolunt.
 35. 2. interiorem Galliam. C. F.
 36. 6. *Ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus.*) Hoto. legendum existimat, Ab nonnullis enim potentioribus; nam qui nouis imperiis studebant, potentioribus, qui regna occupare conabantur, suam operam nauare cupiebant.
 9. *Imperio nostro consequi*) Codex Henr. in imperio.

11. *Ineunte astate.*] Liber Henr. & alij veteres multi inita.
 19. *Ad eos proficisceretur.*] Str. liber haber, Ad eos x i i. die proficisceretur.
 21. omni opinione venisset. C. F.
 23. Andocum Boium. C.
 26. contra pop. Rom. coniurasse. F. C.
 30. *Qui Ripas Rheni incolunt*] Hor. Henr. & Rom. Qui cis Rhenum. quomodo est etiam in Carr. & Flor.
 37. 2. *Et vnum imperium.*] Et, a libro Henr. abest, idque recte.
 3. cum ipsis habent. C.
 4. cum ab his quareretur. C.
 8. Gallos qui ea loca. C.
 10. ingredi prohibuerint. C. F. & Steph.
 16. cōsilio, & ad id bellum pollicitus sit, cognouerint. F. C.
 19. ex eo numero electa. F. C.
 20. Sueffiones suos esse finitimos, fines latissimos, feracissimosque agros possidere. C. F.
 22. *Quid nostri auderent, periclitabatur.*] Vrs. & alij testantur, in suis libris scriptum esse, Sollicitationibus exquirebat. Quod imperiti interpretis scholium esse, nemo non videt.
 26. *Summa totius belli.*] Henr. & Rom. Prudentiamque suam totius belli summam. Hor. suam summam totius belli, sed particula, suam, delenda videtur.
 29. *Leuiter fastigiatus.*] Aliquot veteres, Fastigatus. Carr. & Florent. in frontem leuiter castigatus. Steph. Leniter. sed prior vox commoda, posterior reiicienda videtur.
 31. *Velocasses.*] Vel. Veio casses, vt annotat Str.
 38. 1. *Catuacos.*] Legendum, Atuaticos, vt apud Orosium, & mox, Cercetos Cenomanos.
 5. *Obsides abduci.*] Legendum, obsides ad se adduci, vt est in libro Henr.
 7. adhortatus, docet. C.
 11. *Copias introduxerunt.*] Aliqui putant corrigendum, induxerint imperite: nam paulo post habetur; Et quorum fines primum Romani exercitum introduxerint.
 14. *Ad se venire.*] In libris Horo. Henr. & Rom. additur, vidit.

19. *Post eū que essent.*] Alij, Post eā, vt referatur ad Axonā.
 29. At vbi circumiecta multitudo.
 51. portas succenderunt. C. succendunt. F.
 39. 1. *Murumque subruunt.*] Hor. videtur legendum esse, subeunt, vt testudo intelligatur pro phalange fastigiata: nam alioqui locus intelligi nequit.
 2. *Nam tanta multitudo.*] Liber Henr. Carr. & Flor. Nam cum tanta multitudo lapides & tela conijcerent, in muro consistendi, potestas erat nulli. Sed vsitata est probabilior.
 4. Siccus Rhemus. C.
 5. *Oppido præerat.*] Steph. Oppido præcesserat, vnum ex iis, &c. nuncium ad eos mittit. vnum ex iis. F. nuncium ad eum mittit. C. vnus, legēdum, quod in cæteris habetur, & nuncios.
 8. *Eo ac media nocte.*] Vox, Eo Hor. suspecta videtur.
 6. a Siccio. C.
 15. quot adire poterant. C. quæ adire potuerant. F.
 16. *Cum omnibus copijs.*] Liber Steph. non habet, Cum.
 21. preliis superfedere. C. prelio sine dubio legendum, quod noster, atque excusi omnes habent.
 40. 1. Castella instruit. C. B.
 2. qui tantum multitudine poterant. G. P. quod tantum. F.
 5. *Vt, si quo opus esset subsidio.*] Hor. videtur corrigendum, Vt, si quid opus esset, subsidio duci possent.
 12. ob id neurri transeundi. C.
 19. *Sm minus possent.*] Vox, Possent glossema videtur. Hor. Steph. habet, Potuissent.
 24. *Commeatusque nostros sustinebant.*] C. P. F. Hor. Steph. & Rom. habent, prohiberent. Sed prior lectio probabilior; nam de agris loquitur, non de Rhemis.
 28. primoque qui transferant. C. P.
 41. 1. atque ipsis res frumentaria deficere. C. F. atque ipsos. P.
 5. in suis quam alienis. C.
 5. *Vndique cōuenient.*] Alij, Cōuenire; quod rectius videtur.
 8. *Diuitiacum quoque.*] Vox, Quoque superuacanea est; eamque non habent libri Faër. & Steph.
 17. nondum prospexerit. C. fugientium occiderunt. C.
 24. occiderunt: cum ab extremo ordine hi ad quos ventum erat,

- erat, cōsisterent, fortiterque nostrorum impetum militum sustinerent: prioresque quod abesse a periculo viderentur, neque vlla necessitate, neque imperio cōtinerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi præsidium ponerent. Ita sine vlllo periculo, &c. Carrariensi cum Florentino & Parisiensi in omnibus fere cōuenit: ab eodem vterque in eo veniat. Habent enim ab extremo agmine, & priores quod abesse a periculo, absque copula. * 35. *Ab extremo agmine.*] Alij, Ad extremum agmen.
29. *Sibi subsidium.*] Veteres, Præsidium; quod cur mutetur, nulla est causa.
30. sub occasum Solis. C. P. G.
42. 3. *Ex pauore & fuga.*] Hor. Steph. Faër. & Rom. habent, Terrore.
4. *Exercitum duxit.*] Steph. Deduxit: quod rectius est.
9. *Vmeas agere.*] Hor. contendit legendum esse, Aggerem, quo fossas replerent.
11. celeriter vineis ad oppidum actis. F. P. G.
19. Suestiones accipit. P. G.
43. 3. qui huiusmodi. C.
19. elanguescere animos. F. C.
25. ex captiuis eorum, Sabin flumen. C. F.
44. 1. inutiles esse viderentur. C.
4. cumque ex deditiis. C.
25. quem castris nostri. C.
45. 11. prælium committunt. C.
13. *Porrecta, ac loca aperta.*] In quibusdam, Ad, pro, Ac: mendose. Putat etiam Hor. Aperta, glossam esse verbi, Porrecta.
20. peruolauerunt.
27. *Quod erat insigne, cum ad arma concurrere oporteret.*] Aldo videntur hæc supernacanea, & tolleada, si antiqui codicis esse iuuaretur. Sed Car. habet; vexillum quidem erat proponendum, insigne cum, &c.
28. *Signum dandum.*] Eidem hoc glossema videtur; non enim hic est locus, in quo signi dandi mentio fieri debeat: sed infra, post cohortationem ad milites.
46. 1. temporis breuitas & successus & incurfus hostium impediēbat.

- pediēbat. C. F. *
2. in his difficultatibus. C.
13. est hortatus. C.
17. sustinerent. Quod non longius. C. F.
16. prælium committendi.
18. *Pugnantibus tanta fuit.*] Steph. Pugnantibus occurrit, temporis tãta fuit exiguitas. Quæ scriptura probabilis est: Sed multo probabilior hæc, His pugnantibus occurrit. temporis enim tantis, &c.
20. *Galeas induendas.*] In Faër. & Steph. libris legitur, Inducendas. Sed magis prior lectio probanda videtur.
21. tegmenta derrudenda. C. *
22. *Quam quisque in partem ab opere.*] Steph. Quam quisque ab opere in partem, quod valde arridet.
27. cum diuersis legionibus aliæ alia in parte. C. F. *
29. neque ita certa subsidia. C.
30. neque quid qua in parte. C.
47. 1. euentus varij subsequebantur. C. ita esse legendum paulo infra demonstrat. * Item alia in parte diuersæ duæ legiones. xi. & ix. & profligatis Veromand.
7. *Rursus regressos & resistentes.*] Ita Hor. placet; quamuis in Faër. & Steph. libris absint duæ voces, Regressos, &c.
14. At totis fere a fronte & a sinistra parte nudatis castris, cum in, &c. F.
21. quibus cum his vna. C. P.
28. *Exaudiēbantur.*] Faër. Vif. & Steph. habent; oriebantur. Sed prior fieri potest.
48. 3. nostras legiones premi. C.
4. diuisos dissipatos. C. ceteri quos viderim. & manuscripti & excusi (rectius illi quidem) diuersos, dissipatosque.
8. Cæsar ab x. legionis cohortes. P. * Valcos.
9. *Suos vrgeri.*] Vel pendet a verbo, vidit, vel aliquid fortasse desit.
19. *P. Sextio Baculo.*] Hor. & Rom. legunt Bibaculo: quomodo ex alijs auctoribus ita legendum constat.
25. cuius aduentu. C.
31. vt conuersa signa in hostes inferrent. C.
49. 5. *Cursu incitato.*] Iorsan, Incitati legendum; nisi quid aliud

- aliud vitij subfir.
 22. & pila intercepta. C.
 24. *Aufi quid essent.*) omnes antiqui, Aufos esse; nam illinē admirationis initium exorditur. Cicero Ver. 3. Aufum esse in æde Castoris audaciæ suæ monumentum sempiternum, relinquere. Quod cum ita sit, remerē aliqui, Deberent, singulari numero, reponendum putant.
 25. ripas ac subire. G. P.
 50.9. cum omnibus suis copiis.
 15. aditus in altitudinem non amplius. C. F.
 16. muniabant. C.
 19. collocabant. C. F.
 18. *Tentonisque procreati.*) Alij omnes, Prognati: quod retinendum videtur.
 13. cum iter prouinciam. C. F. P.
 19. *Per prouinciam nostram.*) Hot. videtur corrigendum. In prouinciam, vt sententia cohæreat.
 21. *Custodia ex suis, ac præsidio.*) Liber Steph. & Gryph. ex suis, ac præsidium. quod repudiandum non videtur.
 24. consensu omnium C.
 51.3. *Plerumq; omnibus Gallis*) Hot. & Valerio Palermo Veronensi videtur esse legeadum, plerisque omnibus; ita refert loquendi ratio. Car. habet, Hominibus gallis.
 5. *In muros.*) Paris. In muro.
 6. & appropinquari. C.
 10. *Ope deorum.*) Steph. Carr. & Flor. Ope diuina.
 21. Quibus Cæsar respondit. F.
 27. Re nunciata ad suos, quæ imperarentur. F. C.
 28. *Facere dixerunt.*) Videtur Hor. melius dici, si, Facturos, legeretur.
 30. summam muri, aggerisque, acervi armorum. C.
 32.6. *Præsidia deducturos.*) Vel secundum Strad. Non inducturos, quam lectionem sequitur Paris. vt meliorem.
 10. pellibus incluserant. F. C.
 14. eo concursum, pugnatumque ab hostibus ita acriter est, vt, &c. C. F.
 20. cum iam defenderet nemo captū oppidum atque, &c. C. F. * deerant in omnibus excusis duo verba, captum oppidum;

- pidum, vt locus rancus plane, aut corruptus videretur.
 53.5. Quas ob res. C. ob eas res. F.
 7. accidit nulli. C. F.
 54.3. Magnisque cum porronis. C. F.
 14. ab illis relictam. C.
 30. itineris causa, C. P. quod placet. Hor.
 55.10. itineribus possent. G. F. P.
 18. *Colloquendis.*) C. Vascos. Gryph. & alij multi. Nullo sensu, Rara est & notāda locutio. In Romano, legitur, Collocandis. Rectius forte se haberet, si legeretur, Constituentis; id quod res videtur postulare.
 21. *Ex loco superiore mittere*) Postulare locus videtur, Inferiore: nā hostes superiora loca occupasse, & armatis com-
 plesse dixit.
 21. denudata defensoribus. C.
 23. defessi prælio excedebant, alij. C. F. *
 56.3. *Proximus Oceano.*) Paris. Proximus mari Oceano. alij, habent, proximis.
 3. *Hyemabat.*) Steph. Hyemarat: quod rectum est.
 5. *Frumenti, commeatusq; petendi.*) Duo posteriora desunt in libris Hot. Steph. Rom. C. & F. vt suspicari aliquis possit, Frumentandi scriptum fuisse, & subscriptum, Id est, commeatus petendi.
 57.18. quod naues habent. C.
 24. *Perferre mallent.*) Hot. Steph. & Rom. ita legunt. Alij, Malint.
 58.10. inscientiam locorum. C. *
 16. vada, portus, insulas nouisse. C.
 18. atque apertissimo. F. atque amplissimo. C. quæ particulae absunt a libro Steph.
 27. retentorum militum. Rom. C.
 59.2. conditiones seruitutis. C. A.
 6. atque in officio teneat. C. B.
 19. in extremis linguis. G. P. * quæ vox & apud Plin. reperitur.
 30. hoc eo facilius. G.
 31. *Magnam partem.*) Alij, Magna parte. Sed prior lectio commodior.

60. 5. vada, ac discessum astus. C.
 7. nauesque tota factæ ex robore ad quamvis contumeliam perferendam. C. Naues maximo robore ad quamvis vim & contumel. Paris. Vascol.
 9. transra pedibus. C. F.
 11. tenuiter confectæ: hæc siue propter lini inopiam atque eius vsus inscientiam. C. F. Hæ siue.
 13. siue eo, quod est magis verisimile. C. F.
 16. *Commode arbitrabantur.*) Antiqui habent, Commode posse. Item videtur rectius, Arbitrantur.
 19. aptiora ac commodiora. C.
 21. telum adijciebant. G. F. adijciebatur. G. P.
 22. *Minus incommode scopulis continebantur.*) In aliis, scriptum est, Minus commode. Sed vtrorumque modo locus est obscurus. Aliqui legendum purant, schalis conscendebantur, Hot. suspicatur legendum, Copulis, quæ sunt feramenta, quæ in proximam nauem, retinendi causa, injiciuntur.
 24. facilius in vndis, consistenter tutius, &c.
 30. Statuit expectare classem. G. P.
 31. naues eorum potissima. C.
 61. 5. qua ratione pugna insisterent. Rostris enim. C. F. quam rationem pugnae insisterent. G. P.
 8. *Excitatis tamen, &c.*) Rom. Excitatis tantum tamen, quæ lectio vera & Romana est.
 12. *Nauarium falcium.*) Sic Steph. & alij multi. Sunt quibus, Ruralium magis placeret. quasi vero non etiam murales æque ac nauales, propter rusticarum falciû similitudinem ita nominentur. Sed similitudo, de qua Gæsar scribit non ad ipsa falcium feramenta, sed ad longuriam & affixionem pertinet. quasi dixisset, nauales istas falces ea re muralium similes fuisse, quod, vt illa longis trabibus, ita hæ longioribus contis insertæ affixæque essent.
 12. detinebant. C.
 23. binæ ac ternæ naues circumstiterent, C. G.
 30. ex loco mouere. C. F.
 62. 7. confectati ita expugnauerunt. C. P.
 25. duum millium spatium. C.

28. contemptiorem. C. F. Ita legendum videtur. contemptio semper Cic. nunquam cōtempus, nisi is auctor Rhet. ad Herennium habeatur; id quod paucis admodum video probari.
 63. 21. vt explorata. C.
 64. 5. certior factus: ciuitates omnes. C.*
 9. mens eorum. Eodem C.
 10. *Quæ pars.*] Suspectus est locus Hot. cum nihil sit, quo referatur, Paris.
 14. *L. Valerius Legatus.*] Suspicatur mendū subesse, cum non legatur apud historicos, hæc nominatis hic accidisse. Quare ex Orofio & aliis forte pro Valerio, reponendum esset, Aurelius, & pro, L. Manlio Procos. C. Manilius Consul.
 65. 1. Tamen confecti. C.
 12. Adianimus. C. Adianonius. F.
 19. Adianimus. C. Adianonius. F. alij. Adianonius.
 27. in oppidum, vti tamen. C. in oppidum tamen vti eadem, &c. F.
 25. *Vocatum.*] Vocontiorum habent vulgati duo perantiqui, Carr. & Beroal. Vocatum, & ita reposuit Sabellicus. paullo infra quidem in enumeratione populorum, qui se Crasso dederunt, Vocates æque in omnibus legitur. Vocontij quidem extra Belgas. Celtas, & Aquitanos, proximi Centronibus & Allobrogibus a Marliano censentur.
 27. quæque. C. F.
 66. 8. Hostemque vagari. C.
 9. ob eamque causam. C.
 11. in diesque. C.
 11. nec cunctandum. C.
 14. *Aciem instructa.*] Steph. Instituta.
 15. in mediam aciem collectis. C.*
 19. *Obsessis vjs.*] In ceteris abest vox, Obsessis.
 22. infirmioresque animo. C.*
 28. cohortatur suos. C.
 67. 3. cum ita ab hostibus. C.
 6. renunciauerunt eadem esse diligentia. C.*
 9. quod fieri vellet. C.
 10. eductis cohortibus. C. eductis his cohortibus. F.

11. integra; interrita ab labore erant, verbū integræ legi-
tur inductum. Flori. habet intrita ab labore erant. *
15. atque his prorutis. G.P. proruptis. C.F. vt verifimile fit,
aut ad verbum prorutis inter litteram, V, & litterā T. ma-
le interpositum, P, aut loco e acceptam O, & inter vtram-
que, R, iniectum, i. e. vt perruptis aut proruptis sine dubio
legendam esse videatur. *
19. acrius pugnare. Carrar. vnus habet: rectius vt arbitror,
cæteri eodem modo impugnare. *
21. fuga salutem petere intenderunt. F.P.G.
24. in castra recipiunt. C.
68. 1. Legatos misissent. De pace legitur inductum. C.
13. *Exercitum adduxit.*) Steph. Iul. Duxit.
15. vt ne quis inermibus. C.
19. cum pecus. C.
26. quæ maxime. C.F.
69. 19. caussa ex finibus. C.F.
30. *Domi remanserint, se atque illos alunt*) Vrsinus ex antiquo
libro, Domi manent, pro se atque illis colunt. Steph. & Be-
ro. Manserunt. Vox. colunt, sequentibus congruit; Sic ne-
que agricultura deseritur.
70. 1. *Neque ratio.*) Quidam V.C. coniiicit legendum esse, Ara-
tio; quod probabile est.
71. 9. magnitudine homines efficit. Carrar. verbum homines
habet, sed inductum.
11. pelles quicq. haberent. C. pelles habeant quidquam. F.
G. Hot. Steph. Rom.
13. & lauantur. F. ac lauantur. C.
17. *Impenso.*) Vrs. Immenso. quod non placet Hor. sic enim
Luius locutus est lib. 2. Salis quoque vendendi arbitrium,
quia impenso pretio venibat, &c.
18. importatis his vruntur. C. F.
19. parua atque deformia. G.P. praua. P. Vasc. Hot. & Rom.
26. audeant. C.
72. 3. Vt est captus Germanorum qui paullo sunt eiusdē gen-
tis & cæteris humaniores. G. & paullo quam sunt eiusdem
gentis & generis, humaniores. P. qui paullo sunt eiusdem
generis, etiam cæteris, humaniores. F. & cæteris. alias.

12. *Vim sustinuerunt.*] Ita Steph. alij vero, Sustinuerunt. Sed
viderur Hor. legendum, Sustinuisent.
15. *Quas regiones.*] Vel secundum Strad. Qua regione.
15. & ad vtramque ripam. C.F. Hi ad vtramque ripam. G.P.
27. migraterant. C.
30. reliqua parte hyemis. C.
72. 8. cogant. His rebus, atque auditionibus. C.F.
12. Cæsar ne grauiori bello occurreret. C. F.P. vt grauiori
bello. G.P. Vascof.
16. ab Rheno descenderent. C.
18. latius vagabantur. G.F. latius iam vag. C.P.
19. *Condruſonum.*] Condruſos nominat idem lib. 2. cap. 2. &
lib. 6. cap. 6.
27. *Legati ab ijs venerunt.*] Sic Steph. & alij correctiores
alij, Ad eum: sed perperam.
30. quicumque bellum inf. C.P. qui eis bellum inf. G.
73. 3. armis possiderent. C. *
6. Ad hoc quod visum est, Cæsar respondit. C. ad hæc
quod visum est. P.
14. Hoc Sueuis imperatorum. ita opinor locum emendari
oportere, Hoc se his imperatorum. Erat enim, V in littu-
ra posita; vt verifimile fit, cum crebra hoc loco mētio Sue-
uorum fieret, librarij inscitia, Sueuis pro se eis, aut pro se
his, repositum esse. C. *
23. & parte quadā ex Rheno recepta, quæ appellatur V va-
lis. C.F.P. parte quadam Rheni. G. V acalos. P. * Sed Tacit-
us lib. 2. appellat V valem.
Dan. Et parte quadam Rheno recepta, quæ appellatur.
Quod recte se habet; Rhenus enim partem Mosæ recipit,
non ab illa recipitur. Est autem vox, Rheno, dandi casus,
consuetudine scribendi, Latinis vsitata.
25. *In Oceanum influit.*] Manutius legit, in Rhenum trāsīt.
Sed antiqui codices repugnant.
27. *Nantiatum.*] Vel Atuatum, sine N. Strad.
28. *Mediomaticum.*] Paris. Mediomatricorum; ita & eos
Strabo appellat: quamuis Ptolemæus *μυδιματρικους.*
28. *Tribotorum.*] Alij, Tribocorum. Idem supra eos appel-
lauit, Triboces.

- 74.1. *Piscibus.*] Aim. legit, Solis piscibus.
 25. *Inducijs dicitus erat.*] Vox, Dicitus, ab Hor. & Steph. h.bris abest.
 28. suffossis equis. C.
 75.6. *Equo vulu. rato.*] In Vrsini, & Manutij libris est, Seruo vulnerato, contra librorum antiquorum auctoritatem.
 11. *Conditiones accipiendas.*] Codex Steph. & multi alij, Legationes: sed vitiose.
 19. *Pratermitteret.*] Vel secundum Strad. Intermitteret.
 20. opportunissime res accidit. F.G.
 27. grauius retineri iussit. C.F. Steph. Sed vulgata probabilior.
 27. copias ex castris. C.
 29. acie triplici instituta. C. & Steph.
 31. *Germani sentire.*] Vox, Germani superuacanea videtur, & adultera.
 76.3. *Perturbantur, vt copiasne aduersus hostem educere an castra defendere, an fuga salutem petere, nescirent, quid praeferret.*] Ita legit Danes. Sed Steph. salutem petere praefaret.
 7. Quo loco. C.
 15. ad fluentem Mosæ. C.
 77.15. id sibi auxilium spernque. C.F.
 16. Tantum esse nomen atque opinionem eius exercitus, Ariouisto pulso, & hoc nouissimo praelio facto, etiam ad vltimas Germanorū nationes, vt opinio, &c. C. opinionem eius exercitu Ariouisti pulso. cetera habet Carrar. congruentia. F. vt legendum videtur.
 78.1. *sublicæ modo directæ ad perpendicularum, sed pronæ ac fastigatæ.* C. Steph. & Rom. sed vulgata melior.
 6. *Bipedanibus trabibus immisis, distinebantur.*] Veruissimus codex, Bipediales trabes immisissæ distinebant.
 11. arctius alligata. F.
 13. *Ad inferiorem pariem*] Locus obscurus. Quare suspicatur Hor. reponendum, Superiorem, vnde vis fluminis exortebatur. quia enim aries ad inferiorem fluminis partem?
 14. *Pro ariete.*] Faërnus, Pro pariete. Sed Hor. retinet veterem lectionem, & interpretatur, Loco arietis; nam vt aries ad trianguli formam accedebat, ita hac repugnãda trique-

- tra solent esse.
 14. oblique agebantur. C.
 22. pluribus. C.
 30. *Fruentisque succis.* in Steph. & Aldi. & plurimis aliis, succensis. Sed prior lectio reponenda, vt quæ magis loco huic congruat.
 79.3. in omnes suas partes. C. in omnes partes misisse. F.
 12. & Vbios. C.
 14. perfectum. G. Dan.
 80.1. *Priusquam periculum faceret.*) Hor. legit, Prius, qui. Non enim Volusenum misit, vt ipse postea periculum faceret. Itaque ordo est, Arbitratus C. Volusenum idoneum esse, qui prius periculum faceret.
 7. effecerat classem. C.F.
 16. fidelem arbitrabatur. C.
 18. horteturque prop. Rom. fidem sequantur. C.F.
 28. pollicerentur. Hoc sibi satis, &c. C.F.
 31. *Tantularum rerum.*) Ald. Tantularum. Quod sine dubio rectum est.
 81.4. quod satis esse ad. C.
 5. quidquid præterea. G. quodque præterea. C. quotque præterea. F.*
 8. possent peruenire. C.
 17. a quibus cum paullo tardius. C.
 21. cuius loci hæc natura. C.
 28. *Postularent.*) Hor. videtur legendum, Postulabant, vt quoniam, &c.
 29. vt quia celerem atque instabilem motum haberent. P.
 82.5. consueffent. C.
 9. onere armorum oppressis. C.F.
 10. & fluctibus consistendum. C.
 14. equos insuefactos. C.F.P. Hor. & Rom. Dan. Ber.
 25. atque nostris militibus cunctant. F.C.*
 28. *Deserite milites.*) Heral. Desilite. Non male. Sed vehementem habet hæc vulgata sententiam, & multorum auctoritate librorum præponderat.
 83.2. Hor. putat vocem, Primis, superuacaneam & adulterinam esse.

2. Hos item nostri proximis ex primis nauibus cum con-
spexissent. F. Hos item ex proximis primis nauibus cum
consp. P. Hos item alij ex proximis primis nauibus cum
consp. G. Si e voce, proximis, demas literam postremam, in
Florentino codice recte constare sententia videtur. *
7. signis occurreret. C.
15. nostri simul in arido const. F. G. P.
24. demonstrauius. G. P. demonstrauiam. F.
25. cum ad eos oratoris modo Cæsaris mandata deferret. F.
G. P. Hor. Rom. Sed altera longe melior.
84. 3. *Paucis post diebus.*) Vox, post, in nullo antiquo reperitur:
nec vllum hic locum habet.
6. Cæsari commendare cœperunt. C. F. Hor. Steph. Rom.
6. pace confirmata. C. Sed melior altera.
11. reuenterentur. C.
14. deicerentur: tamen anchoris. C.
17. qui dies maritimos æstus. C. F.
21. æstus complebat. C. compleuerat. F.
24. Nauibus contractis. C.
29. quæ ad reficiendas naues erant vsui. F. G. & veteres
omnes.
85. 1. *Ad ea quæ iusserat Cæsar facienda conuenerat.*) Alij omnes
libri, ad Cæsarem conuenerat: quæ lectio est improban-
da. Priorem Manutius primus restituit.
9. *Reditu interclusis.*) Hor. suspicatur potius legendum. Aditu,
non enim reditum in Galliam intercludere, sed aditu in
suam insulam prohibere conabantur.
11. aut suos clam. C.
13. consilia agnouerat. C.
20. Itaque cum id summo studio. C. itaque cum id summo
cum studio. F.
22. commode posset effectum. P.
27. nunciauerunt. C. F.
86. 1. duas in stationem cohortes. C. F.
3. processisset: suos. G. F. P.
15. & pedibus præliantur. C. F. Steph. quod rectum est.
15. interim paulatim. G. F. *
16. atque ita cutrus collocant. G. P. F. * forte, se & currus.

17. *Expediunt ad suos.*) Potius videtur legendum, Ad eos,
scilicet, Aurigas.
26. ad laceffendum, & ad committendum prælii. C. F.
30. secuta sunt continuo complures dies. C. F.
87. 5. *Castris expulsi sunt.*) V. C. suspicatur legendum, Exsuis-
sent: quod rectum videtur.
6. His rebus celeriter, &c. G. F. P. Eadem oratione etiam
superius est vsus. His rebus atque auditionibus permoti,
de summis saepe rebus consilia ineunt. *
10. *Circiter triginta.*) Valde mirum est, equos tantum tri-
ginta tantum prælium committere voluisse. Quare fortas-
se XXX. scriptum fuit, pro, CCC.
88. ii. paludum siccitatem. C. P.
14. peruenerunt. C. F.
15. deduxerant. c.
90. 3. ad celeritatem onerariis subductiores, paullo facit hu-
miliores. F. C. subductiores paulloque facit humiliores:
quam & c. P. Vasc.
8. paullo latiores, quam quibus in reliquis vitimur mari-
bus. G. P. F. Ita esse legendum Priscianus ostendit lib. 7.
fol. 8. 3. b. Aldinae impress.
19. omnibus de iniuriis satisfacere. F.
20. Percepta oratione. C. F.
23. *Vti imperauerat.*) Hor. putat has duas voces esse adulte-
rinas, & loco glossæ hæc irrepisse, cum sufficiat di-
xisse, Ad diem.
28. studio & summa rerum omnium inopia. C.
30. constructas. C. F. P. *
91. 4. *Transmissum.*) Aliqui libri habent etiam, Traiectum,
quam vocem, vt glossæ appositæ, nemo non videt.
8. Danæus aliter legit, Paullo latiores, quam quibus in
alio mari vti assueuerant. Beroal. exemplar propius ad vul-
gatam accedit; Sed in vno tantum variat, cum habeat;
vtrunc pro, vitimur.
17. Atque Induciomarus. C. forte, Atqui legendum.
92. 1. sese in Cæsar. C.
2. fidei commissurum. F.
7. His adductis, in his filio propinq. F. P. & in his. G.

15. Id in se factum. C. id tulit factum grauitet. Ber.
 20. quæ in Belgis. C. F. Et ita legēdū, vt patet ex superiorib.
 23. Gallia, peruenit. F.
 31. agnouerat. Accedebat. C.
 93. 17. Hæc a pluribus. C.
 27. fecius vt omnia eius consilio cogn. F.
 29. conscendere in naues. F.
 6. ille enim reuocatus. C.
 94. 9. Atque equites. C. Vide an præstet legere atqui. 8. 21.
 12. *Rei frumentarie prouideret.*) Ille. habet, Re frumentaria
 prouideretur: Hor. Steph. Rom. Rem frumentariam: Ita
 enim alibi consuevit loqui.
 14. consiliumque pro tempore. F. P. G.
 17. *Media circiter nocte.*) Car. Mediam circiter noctem.
 21. optimum egressam. C.
 21. *Eam partem insula caperet.*) Hor. placeret, si veteris ali-
 cuius codicis ope inuaretur, mutare, partem, in, portum.
 27. Ex captiuis cognouit. C. F. Steph.
 27. *Annotinis.* vel secundum Strad. publicis.
 95. 7. deligatas ad anchoram. F.
 25. His aliquantulum itineris. C.
 26. extremi in prospectis. C. F.
 96. 2. in itinere resistere iubet. C. & Steph. consistere. F.
 4. coram prospicit. C. F.
 7. accessu iubet.
 8. *Quam plurimas possit.*) Ratio sermonis postulat, possit.
 9. multæ operæ. C. F. Hor. Steph. multi operis. G.
 14. easdem copias quas ante, præsidio nauibus relinquit. C.
 F. Steph. hæc lectio longe melior altera.
 25. *Memoria proditum.*) Sic omnes libri. Sed tamen place-
 ret Hor. si legeretur, Memoriam, cum loquendi modus sit
 longe vsitator.
 27. *Ex Belgio transferant.*) Sic omnes libri. Sed mallet Hor.
 Belgis. nam sic alias consuevit loqui de singulis populis.
 29. *Bello illato, ibi remanserūt.*) Steph. Eo permanserāt. Neu-
 trum placet Hor. non enim, illato bello, sed confecto po-
 tius, permanserunt. Quare is veretur, ne multa adulterina
 sint, ac Cæsar ita scripserit, Quibus orti ex ciuitatib⁹, bello
 illato,

- illato, eo peruasurunt.
 29. ibi permanserunt. C. F.
 31. pecorum magnus numerus. C. F.
 97. 1. *Numo auro.*] Steph. Minimo aere, aut auro, aut aliis, fer-
 reis. Hor. putat, legendum esse, Minimo aere, aut auro, aut
 laminis ferreis, ad certum pondus examinatis, pro numo.
 11. quo fere ex Gallia naues. C. spectat. Hor. laus tenet. G.
 P. pertinet circiter millia passuum quingenta. F.
 18. *Minores obiecta insula.*) In Hor. Steph. & Rom. legitur,
 Subiectæ, quod melius.
 20. Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus: nisi
 certis ex aqua mensuris, breuiores, &c. F. P. nisi quod cer-
 tis ex aqua, &c. G.
 26. Hæc millia passuum DCCC. F. hoc, plane legendum.
 28. *Vicies centena.*) Legendum secundum Hor. Centenum
 in secundo casu.
 30. multum Gallica differunt. C. F.
 98. 2. vltro inficiunt. Luteo, præpostere inuersis litteris ac
 littera, e, in r, deprauata legendum putat P. Victorius, qui
 primus, quod sciam, locum indicauit. cui videntur fauere
 verba Propert. lib. 2. Eleg. 18. C. Florēt. haber. Omnes vero
 se Britanni vltro glasto inficiūt. Ita autem si legas, pro gla-
 sto non male, glauco restitui potest. Græcis enim idem est
 glaucus, quod cæruleus Latinis: id quod neminem fugit,
 qui vel mediocriter sit in Græcis litteris versatus. Fieri au-
 tem perfacile potuit, vt in glauci locum ob vocis affinita-
 tem glastus successerit. Coniectura quidem non mala, quæ
 præsertim vetusti exemplaris adiumento nitatur. Quæ ver-
 ba autem significandi nominis causa, a studioso essent ad-
 iecta (quod cæruleum efficit colorem) ea hæsisse, tāquam
 propria Cæsar's, minime mirandum videtur. Neque enim
 satis verisimile est, Cæsarē verbo vsū adeo obscuræ no-
 tionis, vt eius vis esset pluribus verbis explicanda. Luteo
 sane, qui, vt Nonius ait, croceus est, nullo præterea colore
 alio intermixto, cæruleus effici qui potest? Cæruleum e-
 nim sereni cæli nitorem referre, nemo non nouit. Neque
 vero Virruuius ait, luteo herba cōfici cæruleum colorem,
 sed ex cæruleo infecto luteo, fieri, vt qui vti propter chari-
 tatem

ratem chryso colla non possint, nitidissimo colore vrantur. Videtur autē verisimile croceo, cæruleo admixto, viridem fieri. Sed tamen non video, quid ita glasto legi non possit, aut (quod habet codex Flor.) glasto vitro. neque enim vna est hæc barbara vox quam Rom. homines admiserint. Ea autem cum non semel Plinius sit vsus; nunquam cum verear sequi auctorem: cum vero semper id agam adhibito iudicio, tum vero iis rebus in primis significandis, quorum mentio a melioribus nulla fiat. Cum autem ea causa Britannis esse, eo ora oblinendi, vt horridiore essent in pugna aspectu, qui id assequi possent, infecti luteo colore, nō video. Est enim luteus Horatio, epitheton palloris. x. i. Epod. O quātus instat nauitis sudor tuis, Tibique pallor luteus. Ac Minerua quæ bellorum dea præses habetur, veluti quæ oculorum aspectu truci, terrorem hostibus & formidinem incutiat, *ἡλευκώσθης* a Græcis, Cæsa a Latinis dicta est. *

Cuiacius, Nitro legit, Vitruuij auctoritate motus, qui lib. 7. cap. 11. ex nitri flore cæruleū fieri ait; cui cōsentit Turnebus Aduers. 6. cap. 17. Horum autem existimar reponendum, Lutro, ob cōsensum vetustissimorum librorum, Cæsar, atque Pomponij Melæ, in quibus, Vitro, constanter scriptū est, exigua facta mutatione a vera lectione Lutro. Lutrum autem, secundum Dioscoridē, est idem quod Lysimachia, quæ ad cæruleum colorem valet, vt fortasse sit legendum apud Plinium, lib. 33. cap. 5. & Vitruuium, lib. 7. cap. 14. Lutrum, pro Luteum.

3. *Horribiliore.*) Sic Ald. quod recte se habet: nam idem lib. 7. horribilem speciem præbebat. In alijs legitur, Horridiore.

8. sed qui sunt ex his nati. P.

9. quo primum virgo quæque adducta est. F. Hor. Rom. deducta est. C. Steph. loquitur autem de vna tantum.

11. conflixerunt, tamen. C. F.

12. atque omnes in syluas. C.

20. *Inter se constitissent.*) Putat Hor. duas primas voces ex glossa sumptas tollendas esse: nam legiones propter terrorem, intermisso aliquanto spatio, confiterant.

21. *Per medios audacissime.*) Putat Hor. a Cæsare scriptum,

Per

Per medios hostes.

29. magno cum periculo prælio dimicare. C. F. Hor. Steph. Rom.

99. i. remouissent, & ex effedis desilirent. C.

9. & leuius quam pridie. C. lenius. F. lentius legendum arbitror, aut leuius.

16. quo subsidio. C. F. *

16. cum post legiones. C.

100. i. imperum legionum atque equitatum. C. *

5. effedariorum relictis. C. F.

11. se in agros eiecera. C. F. Steph. sed aliter melior.

14. latus euagari. C.

21. cuius pater in ea ciuitate. C.

21. *In continentem Galliam.*) Hor. suspicatur, vocem, Galliam, propter Cæsaris consuetudinem, ex glossa sumptam fuisse.

101. i. Bibrocassi. C.

4. pecorumque numerus. C.

9. vastatisque finibus. C.

21. *Nobilis duce Cingetorige.*) Steph. Lugerorige: nam Cingetorigem paullo ante regem nominarat.

25. mittit Cæsar cum constituisset. C. F.

102. 3. deportare constituit. P. instituit. C. reportare constituit. F. G.

7. atque ex iis. C. atqui, vt superius admonuimus, legēdum videtur. *

8. *Et prioris.*) Particula, Et, secundum Hor. sententiam deprauat, & sine dubio delenda est. Cuius etiam sententiæ est Nicæsius Ellebodus Callertanus.

14. secunda cum soluisset vigilia. F. *

25. *Effusus.*) Nulla de Effuis apud veteres mentio. Ideo non male quidem putat reponi posse, Suesiones, vel Vefsones.

30. *Iis militibus.*) Vox, Militibus, secundum Hor. superuacanea est; ac Cæsar superius semper, legionibus præfectos dixit.

103. 6. quoad legiones collocatas, munitaque hyb. F. P. G.

12. *Inimici palam, multis etiam ex ciuitate auctoribus.*) Flor.

Y 5 Inimici

- Inimici palam multi, etiã ex ciuitate his auctõibus. Steph. & Faër. Inimicis iam multis palã ex ciuitate, & his auctõribus. Hoc legendum arbitratur, vnica transposita vocula; inimici, multis etiã ex ciuitate palam auctõribus, inter fecerunt.
14. quod ad plures pertinebat. C.
15. impulsione defici. C. ita contemptio sup. non contemptus. *
16. *Tres in Belgio.*) Steph. Belgis: quod sine dubio rectũ est: nam hæc Cæsaris consuetudo in populis omnibus.
17. cognouerit. P. G.
21. in hyberna ventum, initium. C.
25. frumentumque. C.
27. *Ad castra oppugnanda.*) Flor. Hot. Steph. & Rom. castra oppugnatum, Alij, Ad castra oppugnatum: In alijs, ad castra oppugnandi: qđ Manut. placet, vt intelligatur, Causa.
104. 3. quibus rebus controuersias minui. C. F.
6. iussu Cæsaris, ad Ambior. C.
10. & quod ei. C.
21. confidat esse in Gallia commune consil. C.
105. 5. per fines daturum. C.
14. *Inter eos existit controuersia.*) Hot. Steph. & Rom. Inter eos ex his tot causis controuersia orta est: Quod male se habet; nam ex verbo, Existit, mendose factum est, Ex his tot; deinde ad sententiã absolutionem fuit adiectũ, Causis, &, Orta est.
17. quamuis etiã mag. F.
30. tanta contempzione. C. tanta contentione nostra ad castr. F. tanta cum contentione nostra. P. Vasc. in vtraque parte esse tutam, si nihil esset durius. *
106. 8. nullo cum pericul. C. F.
9. cum Germanis consentiret. C. F.
10. *Vnam esse in celeritate.*) Hot, magis placeret, Vna, sexto casu.
11. quem habere exitum. P. G. haberet. F.
12. in quo si non præsens periculum sit. F.
13. hac in vtraque parte habita disput. F. C.
18. terrear: hi sapient; & si grauius quid acciderit abs te, &c. C. P. G.

- C. P. G. F. Hi sapienter, si grauius, &c. P. Vasc. 20. *Commitem cum reliquis belli casum.*) Vox, Belli abest ab antiquis.
21. non reiecti. C. E. ne reiecti. F. G. rectius vt opinor. *
28. Tandem dat Corta manus permotus: superat sententia Sabini. Prima luce nunciatur ituros. P. C. Tandem dat Corta manus, permotus superiore sententiã. S. F. G.
107. 5. sed homine amicissimo. C. F.
7. *Impedimentis.*) In alijs subiectam est verbum, Incedunt, vtraque lectio bona.
15. iniquissimo nostrorum loco. C. F.
16. ante præuidisset. C.
25. minus facere per se omnia. C. min^o per se omnia obire. F.
108. 5. properaret clamore. C.
10. posita existimare. C. F.
10. *Et numero pugnandi.*) Cũ non cohærerent inter se, Numero pugnandi, mutarunt quidam, legendo, vel, Animo pugnandi, quod est valde ineptum; vel, numero pugnandium: quod Manutio displicet, qui potius probat librum Paris. erant & numero & virtute pugnandi pares nostri. Sed ex lib. Steph. ita est locus distinguendus, vt post, Pares, punctum notetur; tum alterius sententiã initium sit hoc, Nostri tamen si a duce & a fortuna deserebantur.
13. procurrebat C.
22. interim eam partem nudari necesse erat. C. F. G. P.
27. conferti vitare poterant. F. G. Hor. Steph.
109. 12. in quam rem se suam si dem interp. P. inque eam rem se suam si dem interpon. C. *
15. sperare ab eo de sua ac militum salute impetrari posse. G. C. F. P. *
16. ad armatum iturum. C.
20. imperatum facit. F. G. P. *
30. illi ægre ad noctem. C.
110. 1. proelio lapsi.
5. qui erant eius Regni finitimi. C.
13. seque ad eam rem. C.
19. Huc quoque accidit. C. F. forte accedit, aut accessit. *
19. Hot. suspicatur esse legendum, Hic quoque accidit.

27. *Hanc adepti victoriam.*) Hor. suspicatur, Hac adepta victoria, in sexto casu, ex Latine lingue consuetudine scriptisse.
3. *Turres CXX.*) In Steph. Rom. Car. & Her. Turres admodum CXX. Hor. suspicatur de mendo: nam nusquam legitur, tam magno turrium numero Romanos esse vsos; præterea vix credi potest tot vna nocte edificari potuisse, denique posterius turres excitas fuisse, mox intelligetur. Quare suspicatur, de aggere ex materia exstructo Caesarem scripisse, vt aliis multis locis.
11. 7. *Oppugnationem opus sunt.*) Cum de Romanis perspicue loquatur, corrigendum putat Hor. Propugnationem.
20. tum errare eos dicunt. C.
21. sese tamen hoc esse in Cicerone populumque Rom. animo, &c. C. P. sese tamen scire. G. F. * Sed vox, Scire superuacanea.
27. Populi Rom. accipere, &c. C. F. *
11. 2. & quosdam de exercitu habebant captiuos a quibus docebantur. C. F. *
3. quæ sunt ad hunc vsu idonea. P. quæ essent. G. *
5. manibus furculisque. C. F. manibus furculisque. P. Vascos. siue furculis, siue sarculis legas, optime locus videtur emendatus. Neque enim Cæsar ait, his plane omnem feramentorum copiam deuisse, sed quæ essent ad hunc vsu idonea. Furculis enim ad vertendam herbam, quæ aruisset, id quod ex Varrone & Colum. colligi potest, aut ad legumina contrudenda vtebantur; sarculis aut ad findendum, aut ad sarriendum agrum; quæ eadem tamen, vbi aptiora decissent, fodiendæ humo vsui esse poterant; sagula egeste potius asportandæ corbium vsu præbere, quam lignum effodiendæ, aptæ esse videbantur. Sed Hor. videtur vitata lectio reuincenda, quæ habet, sagulisque: eam enim veteres libri omnes confirmant, quæ etiam ad Neraiorum imperitiam demonstrandam aptissima est, & Paulum Orosum habet auctorem: denique modo dixit, eos feramentis destitutos fuisse.
5. *Exhaustire cogebantur.*) Steph. videbantur. At Rom. Nitebantur: quod rectum est.

7. 29. Nam minus horis tribus millium pedum xv. in circuitu munitionem perfecerunt. F. Nonnihil deprauatum locum P. Rob. St. ita restituit. Nam minus horis $111, x. \infty$ passuum circuitu, munitionem pedum xv. perfecerunt. munitionem fecerunt. C.
11. *Fusili ex argilla.*) Quid sit Fusilis argilla, ignoratur. Quare Hor. suspicatur, legendum, Aruina, quæ ponatur pro seuo: vel sic, Feruentes sulphure ex argilla glandes, vel Feruentes fictili ex argilla, vel, Fusiles feruenti ex argilla glandes.
16. sic vti parta iam. C. F.
19. vt eam vbique flamma. C. F.
27. *Vt se sub ipso.*) Hor. putat legendum esse, Ita se sub ipso.
113. 5. Paulo & L. Voreno. C. F. ita vbique habent.
6. quinam anteferretur. C. F.
7. armis de loco. P. Vasc. animis, alias.
8. Quid dubitas, inquit, Voreno? quem locum tuæ pro laude virtutis spectas? C. F. *
9. Hic dies de nostris cõtrouersis diiudicabit. C. hic dies, hic dies de nostris, &c. vt F. nofter haber. cæteri, hic dies, semel, diiudicabit, vnus Carar. cæteri, iudicabit, & ex cusi & manuscripti. *
11. Hoc cum dixisset procedit ex castris, munitionesque qua parte hostium confertissima est visa, irrumpit. C. munitionem habet F. & irrumpit. & quæ pars hostium confertissima visa est, in eam irrumpit. P. G.
16. Quo percusso & exanimato, hunc scutis protegent, in hostem tela vniuersi conijciunt. F. in hostem tela vniuersi conijc. C. *
19. Auertit huic casus vaginam. C. *
23. Ad hunc se cõfestim a Pullone omnis multitudo, conuertit. Illic vero occurfat ocyus gladio cominusque rem gerit Voreno. F. Illum vero obscurant occisum. C. officiebat multitudo Pulloni, quem pro occiso reliquerat, quominus perspicere a Voreno posset. si ita legatur, horum verborum sensus is est, sed duriuscule tamen idem, quamuis ita elicitur, constare queat.

23. *Illum veruto transfixum.*] Libri Hot. Steph. & Rom. pro hoc veru scriptum habent, Illic vero occurfat ocyus gladio, cominusque rem gerit. Varenus. Hot. putat, vtrumque retinendum, & post verbum, Arbitrantur, subiungendum.
29. vtrumque seruauit. G.P. quod reijciendum.
114. 6. Erat vnus inter Nervios nomine Vercio. G.
8. ad Ciceronem perfugerat C.F. G. P.
9. huius seruo.
13. legionisque cognoscitur. F. G. P. *
19. qua sibi iter sit faciendum scribit: Labieno, &c. C. F.
23. hybernis colligit. hora, &c.
29. 9. millia passuum xx. procedit F. G. progreditur. P.
115. 2. *Veritus, &c. vt hostium impetum sustinere non possit.*] Ex latini sermonis consuetudine, Manut. tollendam putat particulam, Non vel, Ne, pro, vt, legendum.
4. litteras Cæsari dimittit. F. G.
5. ex hybernis deducturus esset. F.
18. Castrorum adijciat. G. P.
31. reperit qui litteras. F.
116. 8. res, tantulis copiis iniquo loco dimicare. C. F. *
9. Tum quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendū de celeritate existimabat, confedit: & quam æquissimo loco, &c. P. Manutius suspicatur hic subesse aliquod mendum, vtrouis modo legatur.
23. *Vallem & riuum.*] Alij, vallem magnam. Sed veterum auctoritas repugnat.
25. seque in castra recipere: simul, &c. C. *
117. 6. quod eas non posse interrumpere videretur. C. *
7. alij vallum vi descendere. F. P. Vasc. *
11. longius prosequi noluit, veritus, quod, &c. P. *
13. *Illum locum relinqu.*] Steph. & Ald. habent illorum. Sed perperam. optime autem restituit Dionysius Lambinus, vllum locum; quod ita Cæsar dixerit libro 6. cap. 8.
17. *Relictum esse militem.*] Alij omnes, præter Aldum Reliquum.
28. diutina lætatio. C. Steph.
31. *Millia passuum L.*] omnes alij, Millia passuum circiter L. x.

118. 7. Cæsar Fabium cum sua legione remittit in sua hyberna. F. G. cum legione remittit in sua hyberna P. *
15. nocturna que locis in desertis concilia habebant.
18. *L. Roscio legato.*] Omnes, præter Aldum, Quæstore, Sed perspicua veritas omnium librorum consentioni præponderat. Hunc autem legatum Cæsaris fuisse constat ex hoc ipso lib. cap. 8.
24. *Alias territ. ando, &c. alias cohortando.*] Recte sic, vt in Ald. Steph. Hot. & Rom. cum in vugatis legatur, Alios.
119. 11. cum pluribus aliis de causis. C.
13. vt ea populi Rom. imperia perferrent. C.
16. *Multo minorem superesse dicerant partem.*] Si ex Manut. sententia deleueris, Partem, venustior erit lectio.
120. 1. initium bellorum. F.
2. armari conuenire consueuerunt. F. G. P.
3. Nouissimus conuenit. F. C.
7. *Hostem iudicandum curat.*] Omnes alij, Hostem iudicat.
12. oppugnaturum. quæ fieri velit præcipit. P.
15. Timebat: ne quam occasionem. C.
29. conueniendi indicit. F.
31. Interim consuetudine quotidiana. C.
121. 8. *Ne quis quemquam.*] Alij, Quemque. Sed prius est rectum.
122. 28. *Ad opinionem Gallia.*] Vocem, Galliæ putat Hoto. ex glossa aliqua inepta sumptam esse: Subscribendum enim fuisset potius, populi R.
30. non modo ibi breui tempore refarciri. C. F.
123. 4. *Cum Q. Titurio amiserat.*] Mendum perspicuum, secundum Hot. legendum autem est, Cotta & Titurium amiserant.
10. *Nonnullis ciuitatibus.*] Locus Mendosus. Aliqui correxerunt, Ciuitates. Sed Cæsar de vna tantum Treuirorum ciuitate loquitur. Quare Hot. putat, commodissimam fere lectionem, Societatem: si in veteri aliquo libro reperiretur.
11. *Obsidibus de pecunia cauent.*] Ita habent libri II. Gryph. Steph. Hor. & Rom. quod rectum est: Aliqui, Obsidibus & pecunia.
29. concilium Lutetiam. F. G. P. concilium in Lut. C.

31. *Ab hoc concilio abfuisse existimabantur.*] Nonnulli, Ab hoc concilio eximebatur: quod non placet Hot. qui legendum putat, Concilio, per S, vt non cōcilium, a Cæsare indictum significet, sed conspirationem.
124. 9. *Aestiuum tempus instantis belli.*] Hot. putat legendum, Instans.
13. eadem fuerunt responsa. P. F. *
18. *Ex eo, quod metuerat odio.*) Sic Ald. Sed Faër. Quod in eum erat. Steph. Metuerat. Quod est rectum.
10. prælio non esse certaturum. F.
25. venisse Germani in amicitiam. P. G. quod rectum.
28. in Menapiis abderet. C.
125. 4. adiit tripartito exercitu. C.
16. iussu Cæsaris cognoscunt. F.
17. *Ab eis millibus passuum xv.*) Duæ illæ voces, Ab eis, absunt a codice Hot. Ald. Steph. & Rom. & recte. Aliqui restituerunt, A militibus.
- 2c. præsidio cum impedimentis. C.
26. loquitur in concilio palam. C.
30. ex magno Gallorum equitum numero, nonnullos Gallos Gallicis rebus fauere, &c. G. F. Vocem Callos Ald. non habet, & recte.
126. 5. profectionem fecit. F.
19. Hostes impeditos iniquo loco tenetis. C. *
25. pila in hostes immittunt. F. H. P.
28. quo Labienus confectatus. C.
127. 7. *Quod auxilia.*) Deest vox, Germani: vel recte subaudienda.
11. opus perficitur. C.
19. *Dare pollicentur.*) Faërnus, Dari. Sed ita est in lib. Steph. Hot. Ald. & reliquis: neque mutandi causam vllam videt Hot.
20. vbi horum satisfactionem accepit P. G. ex duabus dictionibus, probabili coniectura, vna efficienda videtur, Vbiorum, quod etiam C. F. habet. *
29. inopia cibariorum abductos. G. ita legendum puto. abductos scilicet e suis locis, ad iniquam pugnandi conditionem elici posse.
16. Ad

29. *Ad iniquam pugnandi conditionem.*) Hot. placeret, Ad aliquammodo veteris exemplaris auctoritas accederet.
128. 1. faciunt. Paucis post diebus. C.
3. *Postquam venerant.*) Hot. Venerint, legendum putat.
6. *Ac longe introrsus.*) Nonnulli, Hanc; quod magis placet Hot.
13. ciuitatibus. atque in omnibus pagis. F. G. P.
15. earum autem factionum. C.
18. Itaque eius rei causa. C. F.
27. Ariouistum atque Germanos sibi deuinxerant. C.
30. tantum potentia eorum antecesserat. C.
129. 6. imperfecta re, redierat. C. F.
11. *Amplificata.*) Hot. putat commodiorem lectionem esse, amplificatis.
14. *Adæquari.*) Steph & Ald. legunt, Adæquare intelligebatur: quæ lectio placet Hot. Antea perperam legebatur, Adæquare intelligebant. quod adæquari apud Cæsarem gratia intelligebatur. G. F. ita etiam locum emendauit ex antiquo codice Donatus Iannoctius, vt plane ita legendum esse videatur. *
16. in clientelam dederant. F. C. G. P. ita legi oportet ex auctoritate exemplarium veterum: ita dare in potestatem, Liius; dare in quæstionem Cicero; dare in manum Terentius, dare in nuptias, in matrimonium. *
21. *Qui in aliquo sunt numero.*) Corrigendum, Aliquo sunt numero, vt est in Steph. & Aimoni libris.
22. nam plebes pene seruatorum habetur loco; quæ nihil laudis habet per se, nullo adhibetur consilio. C. F.
25. *In seruitutem dicant.*) Aim. Addicunt; discerunt Floren. Carrar. Aim.
130. 3. Sed Latinæ linguæ consuetudo flagitat, decernunt.
4. aut priuatus, aut publicus. F. C.
4. Sed populus habet quoque, codex Aim.
7. habentur, iis omnes decedunt. G. C. F. ab iis omnes discendunt. P. Sed huius est melius.
8. *Aditum eorum.*) Sic Ald. Steph. & Aim. Aditum sermonemque defugiunt.
13. aut si sunt plures, suffragio Druidum, nonnunquam

- etiam armis de principatu contendunt. C. Hoc mortuo aut si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit: aut si sunt plures pares, suffragio Druidum; nonnunquam etiam armis de principatu contendunt. *
30. *Græcis litteris*.) Sic Aim. & reliqui omnes libri. Attamen videtur Hor. esse superuacanea vox, Græcis: nam alioquin esset contrarium ei, quod superius lib. 5. cap. 2. scripsit, Cæsarem Græcis litteris conscriptam epistolam ad Q. Ciceronem misisse.
131. 15. vt quiue est genere, copiis amplissimus. C.
21. atque ministris ad ea. C.
132. 9. bella gerere. G. F. rectius bella regere, quod præter nostrum habet P. Rob. Steph. Videtur autem ab imperito, conuerso ordine litterarum, quod vltimatus sit gerere bella, quæ regere (quod munus proprium est præsidis bellorum Dei) repositum esse.
9. Huic si prælio dimicare. C. F.
13. exstructos tumulos. C. F.
14. Namque sæpe accedit vt P. *. Neque vt sæpe accidit, vt neglecta, & c. F. quæ esse Germana lectio videtur. In cod. enim F. distinctio tantum desideratur.
19. noctium definiunt. C. P.
20. finiunt, dies Natales. F.
25. *Publico in conspectu*.) Aim. sic legit, Filiumque puerili ætate in publico in conspectu. Quod rectum est.
28. *Pecunia coniunctim*.) Mellior Aim. Coniunctim pecunie.
133. 9. *Instis funeribus*.) Ita etiam habet Aim.
11. legibus sanctum. C.
13. neue cum alio. F. neue cum quo alio plures habent.
18. *Per concilium*.) Sic omnes habent. Placeret tamen Hor. si legeretur, Pro concilio, vel, Per concilia.
25. duritia student. P. C.
27. hoc alij staturam, alij vires. C. F.
31. *Rhenorum*.) Sic Aim. qui & adscripsit, Est id animalis nomen. Steph. Rhenorum. Hor. suspicatur esse legendum, Renum.
134. 5. qui cum vna coierunt. C. F.
6. quantum ei, & quo loco. C. quantum & quo loco. F.

12. *Pecunie cupiditas*.) Placeret Hor. si legeretur, Parentia.
15. *Æquari videat*.) Ita est in lib. Aim. Steph. Ald. Alij habent, Æquari posse, quod superuacaneum.
15. *Quam latissimis*.) Hor. Steph. Aim. & Rom. quam latissime: quod rectius.
18. *Prope f. audere*.) Aim. Prope audere.
28. fore, vt qui sequi velint. C.
135. 2. fides derogatur. F. G. P.
3. iniuria prohibent, sanctos habent. C.
6. superarent, vt vltro bella inferrent, propter. C. *
11. *Volcæ Tectofages*. G. P. volgæ Tectofages. F. Aim. per volgæ vulgo Tectofages. Carra. q. nostro suffragatur, quæ lectio mihi probaretur, ni scirem a Plinio Volcas Tectofagas in Narbonensi Gallia constitui. Consequisse autem sedium quærendarum causa domo procul ad exterarum gentes proficisci, docet Livijs lib. 8. de bello Maced. qui inter eos Galliarum populos qui Asiam occupauerant Tectofages enumerat, qui ab illo Tectofagi appellantur.
14. nuncque in eadem inopia. G. F. P. nunc quod, habet Carrar. itaque omnino esse legendum censent quidam. Redditur enim ratio cur natio Gallorum sensim vinci à Germanis, & expelli patriis finibus potuerit. * Hor. autem ita corrigat ex Aim. & Steph. libris. Nuncque in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanent.
16. *Gallos autem propinquitas*.) Perspicuum est, aliquid deesse in Aim. Steph. & Rom. legitur, prouinciarum propinquitas. Hor. putat. sic locum restituendum, Gallia autem, quibus prouinciarum propinquitas, & c.
23. *Nemetum & Rauracorum*.) Beatus Rhenanus putat legendum esse, Venerum & Tauracorum.
28. *Aut audisse, aut adisse*.) Faernus sustulit, Audisse Hor. videtur legi posse, Qui se aut vidisse.
31. visa non sunt. C.
31. ex quibus quæ maxime differunt, & memoria prodèda videntur. C. tradenda. F. Differant ab alijs Aim.
136. 2. *Est bos*.) Hor. suspicatur Cæsarem scripsisse, Bifons.
5. *Sicut palmæ, Ramiq.*) Vel, quæ particula delenda est, vel Faerni liber probandus, in quo scripsum est, quem late.

5. eademque est femina. C.
 6. eademque forma. C.
 7. consimilis capræ figura. C.
 9. multilæque cornibus & crura. C.
 12. sese, subleuare que possunt. C.
 13. acclinata. G. P. reclinata. C. F.
 14. ex vestigiis, vt est animaduersum. C.
 16. incidunt arbores. C. F. accidunt arbores. G. P.
 18. acclinauerint. C. P.
 22. magna vis eorum. C.
 23. quam conspexerint. G.
 28. & mansueri fieri. C. F.
 137. 9. rescidit, atque. C.
 26. Nam sicut magno accidit casu. G. P. F. Nam magno
 accidit casu. C. quæ lectio ita nobis probatur, vt in cæretis
 excusis, rectius tamen legi, Nam sicut magno accidit ca-
 su, arbitremur.*
 138. 1. Sed hoc eo factum est, quod. C. sed hoc quoque. F. G. sed
 hoc factum est, quod. P. Prima optima.
 7. sic & ad subeundum periculum, & ad vitandum G.
 11. prohibitus quum, cum reliquum, &c. C. F.*
 15. si in syluis sese collocauerunt. C. in insulis legendum.
 Hodie quidem omnes æque ob summam negotiatorum
 frequentiam in primis celebres habentur, incoluntur au-
 tem ab hominibus mitissimo ingenio, atque ad omnem vi-
 tæ cultum atque elegantiam perpolitiss.*
 139. 1. *Ad Vatuam.* Steph. Raruam Vrs. Atuatum. Hum-
 bertus Thomas, Varuam. Lestionem Vrsini confirmat
 ex veteribus libris Iacobus Cuiacius Obs. libr. cap. 11.
 13. quæ ad Aduaticos adiacet. C.
 14. reliquis tribus legionibus. C.
 15. *Ad flumen Scaldem.* Idem Humbertus reponit, Sabin.
 Pithæus verò lib. 5. Aduers. cap. 5. emendat, Scaldium.
 26. *Vbicunque.* Sic Aldus. Sed Steph. melius vbicumque.
 28. Nec loca vicinitatibus erant nota. C. F.
 30. perterritis, ac dissipatis. C.
 31. *Dispersis periculum.* Videtur deesse verbum, Hostibus.
 140. 5. *Interfici vellet.* Vox, Cæsar aut abest, aut durius subau-
 dienda

- dienda est.
 8. locus ille erat. C.
 10. audacia: & in eiusmodi. C. F. At in eiusmodi. P.
 14. noceretur. Dimittit ad finitimas ciuitates nuncios Cæ-
 sar, ad se omnes vocat spe prædæ. P. F. C.
 17. *Pro tali facinore.* Hic est mendosus secundum Hor. qui
 sine veteris alicuius ope sanari nequit.
 29. *Transseuntes Rhenum.* Steph. Transseunt. quod Hor. vide-
 tur aliquanto rectius.
 31. vbi pons erat perfectus. C.*
 141. 9. tribus horis ad Varutam. P.
 9. *Quibus iam licet.* Sic est legendum: nam in aliquibus per-
 peram est scriptum, liber.
 11. vt murus quidem cingi possit. C. vt numerus quidem
 cingi possit. F. hinc, vt arbitror, e vocali in priorem locum
 reuocatam, atque V, in illius restituta, locus emendatus
 est, quam recte, alij viderint, mihi quidem magis Carrar.
 lectio probatur. ita exiguus numerus militum est, vt tuto
 possint muro circumuallari, neque ob id quisque egredi
 extra munitiones audeat.*
 14. ipsi ad Varutam contendunt. P.
 15. Cic. qui omnes superiores dies. C. F.
 17. Ac ne calonem quenquam. C.
 28. Complures erant ex legionibus ægri relictis. C. F.
 30. sub vexillo vno mittuntur. C.*
 31. magna iumentorum. C.
 142. 3. protinus eodem. C.
 6. *Sub vallo.* Recte. Absurde autem in Ald. & Rom. Sub
 valle.
 18. qui in eodem ceciderunt castello. C.
 22. Erat æger cum præsidio relictus. C. F.
 25. ad idem quintum cibo caruerat. C.
 28. Consequuntur hunc centuriones eius cohortis quæ in
 statione erat: paullisper vna prælium sustinet: reliqui de-
 negant. Sestius, grauibus acceptis vulneribus, ægre per
 manus tractus seruatur. C. Consequitur huc centurio eius
 cohortis, quæ in statione erat. paullisper vna prælium susti-
 nent. Relinquit animum Sextius, grauibus acceptis vulne-
 ribus:

- ribus:agre per manus tractus seruat. F.*
 143. procurrunt equites. C.
 16. vt celeriter perumparent, censent. C.
 26. constiterunt. C.
 144. 9. ac tantus fuit post discessum hostium terror. C.
 12. sic omnino animos. C. F.
 13. derelictis omnibus copiis. C.
 19. *Ne minimo quidem casu.*) Hot. putat commode legi posse, Ausu, pro, Casu.
 145. 5. vt non modo visum ab se Amborigem in fuga captiui, sed nec plane etiam abiisse ex conspectu contenderent. G. P. quod est rectum.
 7. in fuga conspexisse dicerent captiui, sed nec &c. ex G. vetusto exemp.
 11. ac syluis, pro aut syluis.
 147. ad conuentus agendos. C. G. F. P.
 9. cæde: Senatusque consulto certior factus. P. C.
 18. hunc casum ad ipsos recidere demonstrant. C.
 20. belli initia faciant. C.
 21. vindicent. In primis rationem, &c. C. F.*
 148. 9. Genabum. G. C. P.
 27. non destitit tamen. C. F.
 150. 1. statim cum Aruerais iunguntur. Car. Steph. Rom.
 8. *Eo tempore pacati*) In Romano est, Quieti. Sed locus est suspectus de mendo Hot. qui dubitat, num sit legendum Non satis pacati.
 17. *Volis Arcamicis.*) Vetus, Locis. Sed mendose.
 26. summo sudore militum. C. F. Steph. Rom.
 151. 4. neue ab hostibus diripiantur. C. F.
 8. opinione perceperat. C. F. Sed altera recta.
 21. adnunciari possit. C.
 23. quod ibi Helueticæ prælio. C. F.*
 152. 2. *Alienare.*) Commodior lectio videretur Hot. Alienari.
 10. id biduo circumuallauit. C.
 17. Huc biduo peruenit: castris ante op. C. F.
 21. continebat. C. P. haud dubium quibusdam, quin contingebat sit legendum, quod ratio atque vsus docet, & in omnibus fere habetur, & excus. & mansc. * At Hot. ap. probat

- probat, Continebat, quam lectionem probat ex Cic. Ver.
 6. Eorum coniunctione pars oppidi, quæ appellatur Insula, mari disiuncta angusto, ponte rursus adiungitur & continetur.
 23. ex oppido perfugerent. C.
 28. itineris angustia multitudinis fugam incluserant. C.
 31. vbi Cæsaris aduentum cognouit. C.
 153. 6. arma conferri. P. C.
 17. *Præliumque equestre committit.*) Car. & Steph. Sed magis placet Hot. quod habetur in Ald. committi.
 19. habere secum constituerat. C.
 24. produxerunt. C.
 154. 7. *Deliri posse.*] Sic legendum, vt est in Ald. Sed Steph. habet Diligi. alij, Diripi. quæ lectiones repudiandæ sunt.
 17. *Neusunt sint*) Corrigit Hot. Ne suis.
 19. *Prædamque tollendam.*) Vox tollendam, superuacanea videtur Hot.
 20. *Gravius existimari.*) Sic Ald. & Steph. alij, Grauiora.
 24. Hoc idem in reliquis ciuitatibus. C.
 28. Dicebatur de Anarico in communi concilio. C.
 155. 11. in singula diei opera: quæ ad Anaricum agerentur cognoscere: bar. C.
 21. prohibebat, & de re frumentaria, &c. summa cum difficultate. C.
 29. *Pecore ex longinquo vicis adacto.*] Rom. Abacto. quod placet Hot.
 156. 6. nusquam incepta re discederent. C.
 157. 4. quod aspectum suum. C.
 7. necesse sit constare victor. C. F.
 25. & illis fuisse vtilem, quo C. F.
 158. 13. nec iam vires sufficere cuiquam. C.*
 16. triduo exercitum educere. C.
 19. fame consumptum videtis. C. F.
 22. quod facere in eo consueverunt. Ita semper Carrar. vbi impressi habent consueuerunt.*
 26. delecta ex omnibus locis. C. F.
 159. 3. *Destinauerant.*] Sic Ald. Steph. alij autem nonnulli, Destinuerant; quod est rectius, pro, Auertent.
 Z 4 6. rotum

8. totum autem murum ex omnibus partibus turribus con-
tabulauerant, atque has coris contexerant. C.
11. adæquabant: & præiusta & præacura, &c. duo illa ver-
ba, apertos cuniculos, in exemplari Carr. non habentur.
morari autē apertos cuniculos, aut pro moram eos agēti-
bus inferre, quod duriuscule dici videtur, aut pro obstrue-
re iam actos, quod improprrium est, dictum apparet; quæ
tamen verba si tollantur, non plane locus carere mendo
videtur. In codice Florentino a verbo adæquabant, vsque
ad initium periodi insequentis, Muri autem. cætera desi-
derantur. *
17. aere vinciuntur introfusus. *
18. hæc autem quæ diximus interualla. C.
19. his collatis & coagminatis, & alius insuper ordo addi-
tur. C.
22. *Intermissæ spatij.*) Hot. asseuerat legendum, Intermissis.
23. omne opus inextum, dum iusta, &c. C. *
24. *Hoc enim in speciem.*) Ald. & Steph. Hoc cum in speciem:
Fortasse, Ob speciem.
29. *Pedes quadragenos.*) Secundum Hot. vel, Pedum qua-
dragenum legendum est: vel addendum, Longis: vel eius-
modi aliquid subaudiendum.
160. imbribus terrentur. C. tenerentur. F. turbarentur. G.
tardarentur. P. Alij, transferentur. nulli dubium, quin aut
tardarentur, aut tenerentur legendum sit. *
4. contingeret, Cæsar ad opus. F.
15. pluresque partitis temporibus. C. F. Altera autem me-
lior.
18. ad restinguendum curreret. C.
26. prætereundum non exist. C.
27. *Gallus per manus.*) Secundum Hot. vel legendum, Gallus
qui per manus: vel paullo inferius addendum, Hic, Scor-
pione, &c.
161. 2. *A propugnatoribus vacuus.*) Hot. putat reponendum,
Projectoribus.
3. *Omni ea parte.*) Alij, Omni parte. Hot. placet, Omni ex
parte.
11. in publicum percurrerunt. C.

20. *Perfectisq; operibus.*) Hotom. placeret, si legeretur, Ere-
ctisque.
25. *Intra vineas*) Steph. Extra, quod rectum est.
26. cohortatur, vt aliq. C.
162. 1. *Obuiam contraueniretur.*) Faërn. delet vocem, Contra,
Hot. potius vocem, Obuiam glossema esse putaret.
5. *Continenti impetu petiuerunt.*) Faërn. Continuo petiuerunt.
Hot. priorem approbat.
12. se ex oppido eiecerunt. C.
14. *Silentio exceptis.*) Vrs. autem, Silentio sic ex fuga recepit,
reponit: cum aliter sensus idoneus elici nequeat. Hot. vero
retinet veterem lectionem: nam excipere ex fuga, est, cum
in ipsa via & fuga interceptiuntur.
15. oriretur, & procul. C. vt procul, cæteri rectius.
15. *Misericordia.*) Steph. Misericia, quod rectum est.
16. *Vt procul.*) Hot. putat legendum, Et procul.
18. *Curaret, quæ cuique.*) Idem putat legendum, Curauit:
quæ cuique.
20. cohortatusque, ne se, &c. C. †
21. ne perurbarentur. C. F.
24. secundos rerum proventus. C.
27. magnum incommodum reciperetur. C.
163. 3. hostium imperum sustinerent. Fuit, &c. Strad. Hot. Ro.
18. atque eas donis pollicitationibusque. C. F.
20. aut amicitia facillime posset. C.
164. 1. copiam frumenti & comæatus.
14. Valetinus proximo anno. C.
24. ea pars quæ minus consideret. C. F.
165. 5. *Cottum magistratum deponere.*) Sic Ald. At Steph. impe-
rium; quod rectum.
8. controuersiarum ac dissensionis. C. F.
10. ea quæ meruissent. C.
19. cum vterque vtrinque exisset exercitus in conspectu,
fereque e regione castris castra ponebant, dispositis, &c.
C. F. si, quæ, copulam e verbo, fere, rollas, cætera minifice
congruunt. Cum vterque vtrinque esset exercitus in con-
spectu. Par.
20. peræque pro fereque.

29. *Quartis quibusque cohortibus.*] Sic Ald. Aliqui vero perperam immutarunt, Demptris quibusdam cohortibus.
 31. egredi iussis. C.
 31. coniecturam cœperat. C.
 166. 3. Legionibus transmissis. C.
 20. virtutis suorum perspiceret. Erat, & c. Carr. Steph.
 25. tum silentio noctis Cæsar. P.*
 25. *Tenebatur tamen.*] Hor. putat legendum esse, Non nimis tamen firmo tenebatur: & eos improbat, qui reponunt, Non minus.
 26. *Subsidium ex oppido venire.*] Steph. Subsidio ex oppido veniri: quod rectius est.
 29. vt tutum ad repentinum hostium incurf. C.
 167. 12. *Ad Cæsarem disceptaturi.*] Vrs. & Steph. Disceptatorem. Paris. Disceptatum. Sed Hor. videtur conseruanda vulgata lectio, & vox, Romani, inferius posita, tollenda.
 24. *Nobilitas omnis.*] Sic libri Hor. Steph. Ald. & Rom. Alij, Omnis nostra nobilitas.
 31. multos equites Æduorum. Carr. Strad. Hor. Rom.
 168. 3. ex media cæde fugisse. C. F.
 7. Romani vna ad nos. C. F.
 11. vna erant, magnum numerum, & c. C. F.
 13. *In eodem mendacio permanet.*] Steph. & Ald. Eodem mendacio permanet: quod rectius.
 169. 3. in celeritate posita videbatur. C.
 6. ad hostes fugisse. C.
 8. cupidissimi omnibus prægressus. C.
 26. iisdem in vallo pugnandum. C. iisdem eodem in vallo permanendum. G. imperite.
 28. 1. *uisse tormenta.*] Hor. suspicatur, reponendum, Tormenta, quibus milites incubabant.
 30. similem que casum appetere. C. F.
 170. 14. maiorem multitudinem armatorum concitant. C. F.
 22. pertrinebat, timore poenæ exterriti. C.*
 23. Ciuitates reliquas. C.
 171. 9. sed hunc syluestrem & angustum. C. syluestre & angustum. P. G.
 12. *Si alterum amisset, quin pene.*] Vrs. affirmat in suo libro scriptum,

- scriptum, Si alterum amissent, non dubitari, quin pene Hor. videntur superuacaneæ voces, Non dubitari: nã vox, Quin, cum superioribus, non aliter, conuenit.
 13. ad hunc muniendam omnes. G. C. F.
 15. turmas: eisdem media nocte imperat, vt paulo tumultuosius omnibus locis vagarentur. C. F. peruagentur. Par.
 18. *Mulionisque.*] Vrsinus sui libri auctoritate sic emêdat, Magnum numerum impedimentorum ex castris, mulorumque produci: neque iis ferramenta detrahi, mulionisque, & c. Quæ mutatio non multum probatur Hor. cum, impedimenta sepe pro farcinariis iumentis capiatur. Quare sic legendum putat, Magnum numerum impedimentorum ex castris produci, iisq; strata detrahi, mulionisque, & c.
 172. 1. quid fieri velit, ostendit. C.
 6. eodem tempore ad Æduos mittit. C. F.
 10. *Spatium itineris augebat.*] Hor. putat addendum aliquid ad spatium designandum, veluti, Altero tanto, vel, Vehementer, vel aliquid eiusmodi.
 13. *Produxerant Galli.*] Hor. videretur lectio commodior, Perduxerant.
 16. eandemque transgressi. C.
 22. Legionisque decimæ, qua cum erat concionatus, signa constituit. C. F. Legionisque decimæ, qua tum erat comitatus, signa constiteret. G. quæ viderit quibusdã esse Germana lectio. legatis enim modo quid fieri veller ostēderat. in primis monuerat, milites cōtinerent, ne studio pugnãdi longius quam eorum rationes postularent, progredereetur. Steph. Concoronatus. Hor. affirmat, mendum subesse, nam concionandi tempus certe tunc non fuit. Reponit ergo, Conmoratus.
 27. fuga, & superiorum temporum secundis præliis. C.
 173. 2. cum hostem. C.
 27. qua maioribus castris. G. minoribus. C. F.
 174. 5. distrahendæ causâ. C.
 7. quod insigne pacatum. C. F.
 11. *M. Petreus.*] Hor. & Steph. M. Petronius.
 13. ac sui desperans. C.
 17. simul irrumpit. C.

21. post paullulum concidit. C.
 25. quæ pro præsidio. C. F.
 175. 6. quid ipse ad Auaricum senferit. C.
 6. sine duce & equitatu. C.
 9. propter iniquitatem loci accideret. C. F.
 10. quod non castrorum munit. C. F.
 14. se ab milite mod. C. F.
 21. *Nihilominus in æquum, locum.*) Ità antiqui. Sed reponendum secundum Hor. Nihilò magis.
 22. leui factò equestri prælio atque secundo. C. F.
 28. didicit, cum omni. C.
 176. 2. retinendos eos non constituit. C. F. & veteres omnes. Sed rectum alterum.
 5. accepisset, & compulsos. C. F.
 6. crepis copiis. C. P. F. vitiose.
 11. ab se dimittit. C.
 24. *Negotiandi aut itineris causa.*) Antiquus liber Ioannis Vincentij Pinelli non habet duas voces, Aut itineris, quæ etiam absunt a Paris. & Gryph.
 28. ne quo esset vsui Romanis. C. *
 177. 2. *Vt ab re frumentaria.*) Gryph. & Pinel. Si ab re. Paris. Si a re.
 3. *Ex prouincia.*) Nicasius Ellebodus Castetanus delenda putat hæc duo verba, vel legendum, In prouinciam.
 9. id ne metu quidem. C. F. *
 12. rum maxime, quod abiuncto Labieno atque iis legionibus, quas vna miserat, vehementer timebat. Paris. quod Tito Labieno atque iis legionibus, quas vna miserat, vehementer timebat. F. adiuncto Labieno vehementer timebat. Carrar.
 27. primo adpectu turbatis. C.
 178. 5. difficilium fieri. C. F.
 8. vt paullo ante de Luteria diximus. C. G. F. P. *
 10. eo militibus iniectis. C. F.
 14. qui a Meloduno fugerant. C. F.
 15. ipsi perspecta palude. C. prospecta palude. F.
 179. 15. Hostium omni fluminis parte erant disp. C.
 18. *Exercitus equitatusque.*) Hor. Steph. Rom. Alij, Equitatus,

- rus, peditatusque.
 25. atque omnes perturbatas defectione. C. G. P. atque omnes perturbatos. F.
 27. nam præsidio e regione, &c. C. F. quæ tantum progrediarur. C.
 28. Glosedum versus. C. Iosed. vers. F.
 180. 4. *Adesse existimarent.*) Ita Man. Sed in Steph. & Hor. præsentem adesse, quod rectius.
 8. *Trasfixi pilis.*) Sed Steph. & Rom. Confixi relis. Sed prior lectio melior.
 16. *Contra castra Labieni.*) Steph. & Rom. Cõtra Labienum. Sed alterum melius.
 18. 8. tanto abessent bello. C.
 12. *Suum concilium.*) Sed corrigendum, Consilium.
 15. *Denique ei rei constituit diem.*) Hor. placeret, si legeretur, Diemque ei rei constituit, sublata voce, Denique.
 15. xv. *millia.*) Hor. legendum arbitrat, Millium.
 19. ac sui desperans. C.
 24. *Finitimi ei prouincia.*) Hor. putat vocem. Ei, tollendam.
 25. iis præfecit fratrem. C.
 26. bellumque inferri. C.
 182. 16. reliquisque, sed & equitibus Rom. C.
 24. conuocatisque ad concilium. C. F. Sed reponendum, consilium.
 30. *Si pedites suis auxilium, aut.*) Alij, Suis rebus, quod rectum est.
 183. 9. *Bis per hostium agmen.*) Steph. non habet, Bis.
 10. omnibus iureiurando adactis. C. F. Steph.
 15. constituit agmen. C. F.
 18. aciemque constitui iubebat. C. F.
 19. *Nostros spe auxilij confirmabat.*) Hor. non probantur duæ voces, Spè auxilij.
 23. complures interficiunt. C.
 31. *Copias suas vt pro castris.*) Hor. placeret, vt particula, vt, tolleretur, & reponeretur, Quas, pro, Suas.
 184. 1. protinus Alexiam. C.
 4. duabus legionibus. C.
 8. quo maxima parte exercitus confidebat. C.

11. Oppidum Alexia in colle summo. C.
 15. colles, maiore interiecto spatio. C. *
 19. pedum perduxerant, eius munit. C. G. P. produxerant. C. F.
 23. stationes ponebantur. C. F. disponeb. G. P.
 26. collibus tria millia passuum in longitudinem patere demonstrauimus. C. legendum, Tria millia.
 30. ne qua subito eruptio. C. F. Ita & paullo superius, stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret. Sed, Irruptio, verius: nam non ex vrbe, sed ex castris hostium fieri significat.
 31. nostris animi augentur. C. *
 185. 2. portis relictis, coaceruatur. Tum Germani. C. F. Steph.
 6. non minus qui intra munitiones erant perturbantur. Galli venire ad se, &c. C. *
 18. quod si indiligentiores. C. F. * ratione inita exigunt dierum xxx. frumentum, sed etiam paullo longius tolerari posse parcendo. C. exigit. F. *
 22. qua opus erat intermissum.
 23. equitatum mirtit. C.
 3. instituit. Fossam pedum xx. directis lateribus duxit, vt eius fossæ solum tantundem pateret, quatum summæ fossæ labra distabant. C. F. P. Ita etiam emendat P. Vi&. lib. 24. cap. 17.
 186. 4. necessario spatio complexus. forte, spatij. C. totum corpus mili. C. F. nec facile totum corpus. Idem Vict. ibidem reponit, Torum corpus, & ita habet hb. Rom. Sed hæc mutatio non placet Hor. Et hæc omnia secundum Hor. parenthesis claudenda, Quoniam, vsque ad, Cingeretur.
 5. corona militum cingeretur, ne de improviso, aut, &c. Ita emendat hunc locum Donatus Iannoctius ex vetusto codice. Equidem, nec facile, plane legendum esse contenderim. *
 9. Interiorum.) Hor. affirmat reponendum esse, Inferiorem.
 22. Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis atque horum dolabratis atque præcutis cacuminibus. F. * mendose: legendum esse enim, Haud,
 24. His rebus litteris.) Ald. Huius anni rebus cognitis. Steph.

His

- His litteris cognitis.
 25. Supplicio indicitur.) Steph. & alter antiquiss. Redditur. Post hæc autem miniatis litteris scriptum in Steph. ita erat. Iulius Celsus Constantinus legi commentarios Casaris.
 26. quini ordines coniuncti inter se. C. F.
 28. quos cippos appellabant. C.
 19. appellabant. Quibus obliquis ordinibus. F.
 187. 1. huc teretes stipites semifis crassitudine. F. *
 4. terra occultabantur. G. F. exculcabantur. C. P.
 6. Viminibus ac iunculis integebatur. C. vinculis.
 6. Octoni ordines iuncti. C. iuncti. F.
 9. infixis totam in terram. C.
 15. si ita acciderit. forte accideret. C. F.
 16. aut cum periculo ex castris egredi cogatur, dierum xxx. C.
 20. non omnes hos. F.
 21. sed certum numerum cuique ex ciuitate. C. F.
 23. nec frumentationem habere possent. C. F.
 25. Ambruararis, G. Ambluararis. F. Ambiuararis. P.
 28. Velauis. F. Velauis. G. P.
 188. 1. Heluatijs.) Absurde legendum est, Heleuteris, vt in Steph. libro. & mox Sueffionibus, non, Senonibus.
 2. Nitiobrigibus. G. P.
 9. non compleuerunt. C. F. *
 10. gesturos dicebant. C.
 15. quibus illa pro meritis. C. F.
 16. iura, leges reddiderat. C.
 189. 9. summo in Arueruis ortus loco. C.
 19. Atque ego hanc sententiam probarem (tantum apud me dignitas potest) si nullam, &c. C. F. G. P. *
 20. præterquam vitæ iacturam. C.
 25. decertare cogentur. C.
 25. auxilio exspoliare. C. F.
 26. neglexerunt. C.
 28. seruituti subiicere. C. Sed prius melius addicere.
 190. 2. iis vtamini testibus. C.
 3. cuius timore exterriti. C. qui huius tim.
 18. neque enim vlla alia condit. C. F.

25. Illo

25. Illo tamen tempore potius vrendum consil. C.F.
 31. Ac Cæsar dispositis in vallo custodibus. C. At Cæsar, &
 191. 9. Erat ex oppido Alexia conspectus in campum. Con-
 currunt, his auxiliis visis. C.F.
 12. cratibus integrant. C.
 192. 4. vsque in castra infecuti. C.
 16. nostri vt superioribus diebus vnicuique erat locus at-
 tributus. F.
 18. fundis librilibus. C.F.
 27. aut se stimulis inopinantes. C.
 27. aut in serobes delati. C.F. *
 30. Cum lux appeteret. P.
 193. 14. cognitis per exploratores legionibus. C.F.
 31. quæ minime pars firma est. C.
 194. 9. Galli nisi perfringerent. C.
 13. iniquum loci ad decliuitatem fastigium. C.G.F.P. *
 28. *Aggere & cratibus aditus expediunt.*] Sed Steph. Aggere
 & cratibus fossas implent, Hor. putat vtraque coniungen-
 da; fossas implent aditus expediunt.
 30. Mittit primo Brutum, adolescentem cum cohortibus
 Cæsar, post cum aliis C. Fabium legatum. C.F.
 195. 4. equitum partem sequi. C.
 13. vt de locis superioribus ac decliuis, & deuexis. Par.
 Gryph.
 16. *Nostri emisit pilis.*] Steph. Omissis. Sed prius melius.
 196. 11. quod imperaret. C.
 197. 1. C. Hirtius Balbo. S. Hæc modo habentur in codice
 Car. cætera defunt, inscriptionis loco, vt videtur, adiecta.
 28. nouissimumque imperfectum. P.F.
 198. 2. qui me mediis interposuerim. C.F. *
 6. tantarum rerum scriptoribus. *
 11. eos confecerit. G. P. perfecit. F.
 11. in Cæsare tum facultas atque. C.
 16. sermone sunt nota. C.
 199. 12. non poterant contineri. F.P.
 15. *Imparatis, disiectisque.*] Steph. Defectisque, quod est
 rectum.
 200. 2. 4. partim quæ coniectis celeriter stramentis, tentorio-
 rum

- rum regendorum gratia, erant inædificata. C. P. G. erant
 ædificata. F.
 201. 1. Itaque Ambianos, Aulercos. C.
 2. Velocassios. P.G.
 2. locum castris in sylua excelsum, impeditum. C. locum
 castris excelsum in sylua circumdata palude delegisse. F.
 7. intellexisset. C.
 11. si (vt diceretur) Cæsar cum tribus legionibus veniret.
 C.G.F.P. *
 15. permanere quem deleg. G.P.F.C.
 18. Cæsar consentientibus pluribus cum cognouisset. C.
 13. *Veteranas.* Steph. & Ald. Verrimas. quod rectius.
 203. 6. cum repente instructas, velut in acie certo gradu, le-
 giones accedere Galli viderent. C.F. *
 14. lorikulam pro hac ratione, &c. C.G.F.P. *
 19. vt ab hostibus duplici fossa, duplici propugnatorum
 ordine defenderentur. C.F.
 21. quo tutior ex altitudine esset. C.F.
 22. permitteret tela. C.P.
 204. 5. pabulum conquirent, vt impediti locis diuersis pa-
 bulatores circumu. C.
 12. barbari nitebantur. C.
 25. delecta manu equitum, peditum. C.
 28. *Inflantur.*] Ald. Sed Steph. Inflammantur.
 205. 15. vt equitibus interpositis precliantur. C.F.
 17. *Paucisque resistentibus.*] Ita Steph. & Ald. & alij, In re-
 sistendo.
 23. aut nonnullis pudore coactis longius profug. C.
 26. *An aduersi, mediocribusque timidores.*] Steph. An aduer-
 so mediocri casu.
 206. 4. copias armatorum in suis instruunt castris, ne prius,
 &c. C.F.P. quod longe melius.
 7. aggrediendos iudicabat. C.F.P. Steph.
 9. ita cum palude impedita, a castris castra diuiderentur.
 C. ita cum palus impedita a castris castra diuideret. F. vtra-
 uis clarior lectio, quam quæ in excusis habetur.
 20. conarentur, ac si ipsi paullatim, &c. C. *
 24. ac solitis operibus pro vallo. C. F.

28. *Diutius permanere sine cibarijs*] Steph. sine periculo.
 207. 8. *suspiciaretur, legiones promouet, & ad insequendum,*
 ipse veritus insidijs, &c. F. C.
 10. loco subsistere hostes, atque elicere nostros in locum
 conarentur iniquum. C.
 11. equites cum intente summum iugum & flammam, C.
 13. partes animaduertent. C. F.
 26. *Qua consuetudine.*) Steph. Qua consuetudine pabula-
 toribus mittere praesidio consueuerat. Sed Ald. lectio prob-
 abiliior, Equitatumque, quem ipse pabulatoribus mittere
 praesidio consueuerat.
 31. syluis vndique, aut impeditissimo flumine munitum, C.
 syluis vndique impeditissimis, aut altissimo flumine mu-
 nitur, velut in agine hunc insidijs circumdederunt. Ex-
 plorato, &c. F. P. *
208. 11. tum propter multitudinem. C.
 II. *Propter aliquem timorem.*] Hot. reponit, Timor,
 209. 1. iis ipsi tenentur. G.
 1. victi tamen propulsique. C.
 4. cum interim nulla calamitate victus Corbeus excedere
 praelio, syluasque perere, aut inuitant. P. Cum interim nul-
 la calamitate victus Corbeus excederet praelio, syluasque
 peteret, haud inuitatib' nostris, poruit adduci, quin, &c. F. *
6. *Haud inuitantib.*] Steph. melius, Aut.
 12. abesse plus minus octo millibus. C. F. abesse quam octo
 millia. G. Sed vox, *Quam*, superuacanea.
 17. *Cognita calamitate.*) Vrs. hoc delet: Hot. autem in illum
 locum restituit, *Cognita calamitate* omnibus aduersis.
210. 27. *Permotus celeriter.*) Strad. Permotus vel celeriter. Hot.
 comprobat Vrsini emendationem, modo addatur particu-
 la, Et, hoc modo; Et centurio, velut insueta re permotus,
 vellet hominem conficere, celeriter a familiaribus prohi-
 bitus Comij, non potuit.
211. 6. praepararet, quod sibi resisteret. C. quæ bellum id pa-
 raret, quod sibi resisteret. F.
 13. discurfione barbarorum. C. decurfione barbarorum. F.
 27. cum in omnes partes finium Ambiorigis. C. F.
 29. rapinisque vastasset. C.

212. 3. Duracij cognosceret. C.
 6. in amicitia Romanorum mansisset. C. in amicitia manse-
 rat Romanorum, cum pars quædam. F.
 17. Eo tempore. C. Fabius. C.
 26. propter magnitudinem transeundum. C. F. P.
 27. in conspectum hostibus venerat. C. P.
213. 14. *Conficitur audacius.*) Steph. configit.
 15. *Subsistentes equitibus*) Steph. Subsistentibus. Sed alterum
 rectum.
 19. & cupiditate celerius per se confic. C.
 214. 7. exsulibus omnium ciuitatum receptis, latrociniiis im-
 pedimenta, &c. C. F. G. Strad. autem Ascitis, Ald. Accitis.
 Sed vulgata praestat.
 9. *Millibus ex fuga quinque.*) Steph. & Ald. Non amplius, ho-
 minum duobus millibus ex fuga collectis.
215. 1. nec tum libere vagandi latrociniorumque faciendo-
 rum facultatem habere, in finibus se constituunt Cadur-
 corum. C. P.
 15. celsissimo loco castra fecit. C.
 31. *Circumdare conatur.*) Imperire. Steph. Moratur.
216. 2. *Disponat praesidia.*) Sic Steph. Sed melius alij, *Disposi-
 ta praesidia* habeat.
 2. consider Drapes & Lueterius. C. confident. F.
 7. ad oppidum, ducit. C.
 8. angustissimisque itineribus. C.
 18. Drapete esse in castris, a millibus non longe amplius
 x 11. C. F. P.
217. 1. de improviso deuolasse. C.
 5. confestim cohortes vndique. C. F.
 11. Oppidano circuire. C.
 18. consolatione facta sanat. C. F.
 23. Gutriarum. C. Gurruarum. F.
 24. in castra producitur C.
 26. contra naturam suam concursu maximo militum. C. F.
 G. P. Steph. quod est rectum.
218. 19. prohibebat. In finibus enim sic radicibus, &c. C. in infi-
 mis enim sic radicibus, montis, &c. F. P.
 28. quorum omnis postea multitudo aquatorum. C. quo-
 rum

- rum omnis postea multitudo aquatum vnum in locum veniebat. F.*
- 219.1. Cæsar vnus videret, sine magno periculo, &c. punctis subiectis tria postrema verba in Carrar. codice leguntur, quæ P. plane sustulit. Ita enim habet: Cū optarent reliqui, Cæsar vnus videret. e regione, &c. cæteri, ita ea verba agnoscunt, vt negationem addant, non sine magno periculo, hoc est, prohiberi posse.
8. Eodem tempore cuniculos rectos ad vineas agunt, & ad caput fontis (quod genus operis sine vilo periculo, sine suspitione hostium facere licebat) exstruitur agger in altitudinem pedum v. C. Melior lectio, & clarior. Dicitum enim est paullo superius, vineas actas aduersus montem, & structos aggeres, tum mox haud milites deterritos vineas proferre, &c. F. cuniculos rectos ad aggeres & vineas agunt ad caput fontis.
22. flamma exstitit. C.
- 220.5. essent ignari, suspensi reuocant. F. ignari essent, suspensi reuocant, &c.
19. plures consilia inissent, exemplo, &c. C. F. etsi me non fugit vsus Liumi verbo Rebellare, & Rebellionem Cæsarem, vt tamen assentiar facile Carrariensi, non solum eius vetustas facit, sed locutionis vis. non enim magis aperta defectioni, quam occultis Gallorum consilijs erat obuiam eundum.
23. siue indignitate & dolore vinculorum. C.
- 221.5. qui & virtutem, & generis nobilitatem summam habebat. C. F.
10. esse, in Aquitaniam, quam nunquam, &c. C.
15. obsidesque dederunt. C.
19. duas legiones in Æduos misit. C. F.
21. Lemonicum fines. C. F. Ita & superius Lemonem.
26. præmia attribuisset. C.
28. quali quisque fuisset animo in totius Galliarum defectione. C. F.
31. Nemetocernæ. G. P. C.
- 222.4. quam supra demonstraui. C.
21. paterentur impunita. C. F.

23. omnes

23. omnes equites. C.
26. magnis viribus femur transiit mediū Volufeni. C. F.
31. euitauit. sic prælio secundo grauius ab eo vulneratus præfectus, vt vitæ periculum, &c. F. P. G.
- 223.4. ubi futurum vbi scripserit. C.
7. cuius postulationem. C.
24. nulla onera iniungendo. C. F.
- 224.2. Cæsaris decedentis conuellere. C. F. G. P. Recedentis Ald.
11. Cæsaris spoliarent. C. G. P. F.
19. excogitari poterat. C.
22. lætitia præcipi posset. C. P. G.
25. Nemetocernam. C. F. G. P.
- 225.14. quod ne fieret, consules amicique Pompeij suaserunt. C. Ita omnino legendum videretur. Neque enim, etiam si imperandi ius consules habuissent, eadem erat potestas futura eorum qui Pompeij causæ fauerent.
30. Cæsari dedit. Verbum, Cæsari, videtur Hor. tollendum. nam Pompeius eam legionem, quam Cæsari miserat, Reip. quasi de suo numero attribuit.
- 226.1. se spoliari. G. P. quæ duo verba in codice Carrar. non habentur. Ita enim legitur, Cum de voluntate aduersariorum nemini dubium esset: quæ elegantior lectio (mea sententia) est. cum enim constaret quæ aduersariorum voluntas esset, iam & illud cuius erat exploratum, eos id vnum velle, vt Cæsar duabus legionibus, per causam Parthici belli spoliaretur.
9. virtus, si Ædui, quorum auctoritas, &c. C.
23. De bello ciuili. Verus lib. Belli ciuili Pompeiani.
- 228.3. In vrbe. Hæc non cohærent; senatum in vrbe habitum, & Pompeium, qui erat extra urbem cum imperio, adfuisse. Quare Hor. affirmat, scriptum fuisse a Cæsare, Ad urbem.
3. Pompeiusque aberat. Ita hunc locum. P. Victorius emendauit (cum antea excusi & manuscr. omnes, aderat, æque habent) Var. lectionum lib. 3. cap. 1. Hancque lectionem probare videntur, quæ pag. 208. cum ait Cæsar: Proximis diebus habetur senatus extra urbem: Pompeius eadē illa

A A 3

quæ

- quæ per Scipionem ostenderat, agit.
 6. ante de eare ad Senarum referri. P. G. de repu. C.
 14. paucis vero rebus mutatis. C.
 22. intercedit tum M. Antonius. C.
 31. arcessuntur. C.
 22. 9. 19. *Ostentatio sui.*) Hor. legendum putat, Assentatio sui.
 31. *Extremi turis intercessionem.*) Vox, Intercessionem otiosa hic videtur Hor. & ex glossa in contextum irrepisse.
 23. 0. 8. quique conf. C. quique consules. F. videtur quibusdam ab imperito verbum conf. pro. consules esse acceptum, cum quidem consulares significaret. * Hor. autem non dubitat, reponendum, Proconsules.
 9. trimenti capiat. Lex tamen perscribitur ad. 11 x. Id. & c. 16. lenissimis postulatis.
 23. aut sequantur. De reliquis rebus. C.
 25. in Mauritianiam mittitur. Pecunia vii ex ærario Pompeio datur referunt: ericiam de Rege Iuba. C. F.
 29. S. C. perscribitur. C.
 31. Philippus & Cotta priuato consilio. C. F.
 231. n. *A quibus deductum.*) Verus, Diductum. Ald. Inductum. Hor. placet vetus: nam, Diducere pro, Distrahere visitatum est.
 12. a quibus deductum & deprauatum. C. G. P. F.
 20. Pompeium qui amissam. G. P. F. *
 20. bona etiam quæ ante haberit, censet recte P. Victorius legendum, Variarum lectionum lib. x. cap. xxxiv. antea dona, perperam tum excusum manuscripti habebant.
 26. exempla expiata, Saturnini atque Gracchorum casus docet, si verbum, docet, ad Cæsarem referas, perbelle constare etiam sententia videatur. *
 28. nil factum, nil cogitarum quidem. C.
 232. 2. conclamant legionis terciae decimæ, quique aderant milites. C. *
 17. nocere sperat. C.
 233. 8. ipsi exercitus dimittant. C. F. scilicet Pompeius & Cæsar.
 3. *Tignum Thermum.*) Corrigenendum, Inguium, vt patet ex Cicer. Atti. 7. ep. 13.
 234. 5. *Tignorum.*) Legendum, Inguiorum.

II. muni

11. municipij voluntate. C. F.
 12. ex vrbe reducit. C. F.
 13. cogunt: commisso prælio. C. F.
 235. 3. aduentare, adesse eius equites falso. C.
 16. Auximo Cæsar progressus. Maximo Cæsar progressu Petrus Victorius legendum putat, secutus fidem vetustissimorum exemplarium; idque ratione etiam conatur probare, Variarum lectionum lib. iv. cap. xv. verum vt facile patiar eruditissimi hominis iudicium cuius probari, ita non video, quid habeat, vulgata lectio, quare corrupta debeat videri. Nam vbi legas, Auximo Cæsar progressus, optime verba coherere congruereque cum superioribus videntur *
 26. Iubilium Rufum. F. ita semper is habet Iubilium, non Vibullium.
 236. 2. fugientem Vallum Hirrum. C.
 8. & finitimis regionibus. P. G.
 14. millibus passuum circiter tribus. C.
 18. castra ponit. C.
 237. 1. sed a Qu. Lucretio senatore. C. a Qu. Lucetio. F. aut adiecta littera, r, Lucretio, aut, t, dempta, Luccio legendum. Ita paulo post: Lucretius & Actius. *
 3. legionis v i i, cohortibus v. *
 5. *Et oppidani, & milites.*] Sic Ald. At liber Hor. Vniuersisq; oppidani obuiam, quod est rectius.
 12. frumentum comparare C.
 18. *Circummunire instituit.*] Ald. & Hor. liber, Circūuenire.
 20. *Domitius dissimulans.*] Lib. Horom. Simulans. quod rectius est.
 24. consilium fugæ capere instituit. C.
 27. *Consultandi causa*] Hor. putat, hæc verba ex glossa in contextum irrepisse.
 238. 5. prima vesperi. C. prima vespera. P. quæ est castigatior lectio.
 239. 2. atque omnem munitionem compleant. F.
 20. consulatus erat subleuatus. C.
 240. 2. Spinther, Rufus. F.
 10. Aurū quod adduxerat Domitius. quod aduexerat Domitius.

AA 4

mitius,

- mitius. F. Sesterterium sexagies quod aduexerat Domitius atque in pub. &c. G.P.
 29.10. reprehensiveus ex itinere. G.
 31. ad eum mittit cum mandatis. C.
 241. 2. interesse Reipubl. communis salutis causa, secum Poin. C.
 2. *Ad eum Brundisium.*] Aldus, Ad se. Hor. putat legendum, Ad Brundisium.
 7. veteranis tribus atque reliquis. C. veteranis tribus, reliquis quas, &c. F.
 10. moles atque aggerem. C.
 242. 3. *Multis tormentis.*] Vox, Multis abest a codice Horom. & recte.
 6. *Telis pugnabatur.*] Vetus pugnabant. quod rectius.
 10. *Esti impetus eius.*] Vocem, Esti redundare, Hor. putat.
 17. *Ab armis discedatur.*] Antiquus Hor. non habet duas primas voces: quod ei placet: nam non de discessione ab armis, sed a colloquio agitur.
 22. *Nilil sine illis.*] Vetus, Nec sine illis. quæ lectio placet Horom.
 26. Durrhachio remissæ. C. vbiunque Dirrhachij mentio fit, Durrhachium habet Carrar. non male id quidem, Latini sermonis prisco more. Y. in V. vocalem conuerrendi.
 30. parare instituit. C.
 243. 15. vulgo ex rectis ignibus significabant. C. F.
 25. deprehensas excipiunt. C. & Faër.
 26. maxime pertinebat. G.
 29. temporisque longitudinem timebat. C.
 31. Relinquēbatur ergo, vt &c. C.
 244. 2. sed id per anni tempus, longum, &c. C.
 11. Cutionem Propræt. Rom. G. P. Prætorem. C.
 14. simul vt ad se Valer. C.
 18. consentire intelligebat. C. F.
 20. nouas a ciuitatibus in Sicilia exigebat. C.
 25. qui omnibus rebus imparatissimis. C.
 29. ex prouincia profugit. C.
 245. 17. latum ab Tribunis plebis. C.
 18. Catonem vero acerrime pugnantem, & pristina eodue-
 tudine,

- tudine, dicendi mora diem extrahentem. C.
 21. cur ferri passus esset? G. P. cur fieri. C. F. *
 22. Populi beneficiis. C.
 246. 2. illi se oneri non defuturū. quæ mihi valde lectio probatur. illi se honori non defuturum, habet G. P. illis se oneri non futurum. F. fecit vocis affinitas vt, oneri, facile in similem vocem, honori laberetur.*
 8. *Vt operibus ante studerit.*] Hor. putat posse corrigi, vt opibus ille studuerit.
 21. missum a Pompeio Iubilium Rufum. C. F.
 24. *In Sicilia & Sardinia.*] P. Victorius Var. i. cap. 2. hūc locum ex antiquo libro restituit, Quas Sicilia & in Cosano a priuatis coactas seruis, libertis colonisque suis compleuerat: docet autem, Cosanum Domitij villā fuisse. Sed Manur. suspicatur etiam de mendo in voce Sicilia: quid enim Sicilia cum agro Cosano? cum præsertim veteres libri habeant, Sicilia, vel Sigili.
 247. 4. portaque & classem refecerant.
 5. *Masiliensium X V. primos.*] Vetus lib. Massilia. quod probatur Hor.
 16. agros Volcarum, Arecomicorum & Iluorum. G. P. F.
 17. *Victas Gallias attribuerit.*] Suspectus est locus Hor. qui sic corrigendus videtur, Victa Gallia, in sexto casu: vel, Gallias attriuerit.
 26. parum clauis, aut materia, aut &c. C. F. *
 28. reliquas merces, commeatus, quæ ad obsidionem vrbis accidunt, referuant. C.
 248. 13. aduentu L. Iubilij Rufi. F.
 32. *Toti Lusitania.*] Ita recte. Nam manuscripti habent, Totius, perperam.
 26. constituuntque communi consilio. C.
 249. 3. numerū quem ipse parauerat. F. G. P. numerum, quem ipse pacauerat. C. Sed prius est rectum.
 5. & fortissimo quoque euocato ad se. Hinc. C.
 6. attingunt postquam audierat. C. F.
 20. *Prasidio proprio.*] Proprio, non legitur in lib. Pinelli.
 22. subito iumentorum & aquæ magnitudinæ. C. G. F. P.
 25. quæ a flumine. C. F.

21. o. legionum equitarumque sustiner. C.
 15. Afranij consistit. F. quod est melius.
 23. sed a fronte castra contra hostem, pedum x v. fossam fieri instituit. C. sed a fronte castrorum contra hostem, pedum x i. fossam fieri iussit. F. P. G.
 26. post hoc, opus in occulto a tertia acie fiebat. C. forte post hos, vt habent cæteri, rectius.
 251. 2. fossamque ad eandem magnitud. C.
 12. Etat inter oppidum Ilerdam & proximū collem. G. P. *
 26. legionem regressi recipere. C.
 252. 2. vt militum earum regionum, &c. C.
 3. Hæc tum ratio. C.
 17. infecuti legiones fugientes in locum. C. temere infecuntur fugientes, & in locum iniquum. F. temere infecuti longius fugientes. G. *
 24. Ab oppido autem editus locus tenui fastigio vergebat. C. F.
 253. 4. Hoc loco cum esset pugnatum modo, &c. C. F.
 15. Noltri primo congressu. C.
 19. interficitur T. Cæcilius. C.
 27. impari congressi numero, quod quinque, &c.
 31. Qui eum tumulum pro quo pugnatum est. C.
 254. 3. tanta enim tempestas exoritur. C.
 5. nix proluit. G. Faër. præfluxit.
 13. progressi essent. C.
 16. *Neque frumenta, &c.*] Nicasius Ellebodus Castletanus, cum videret ex iuperioribus, hybernum tempus nõ posse hic designari, reponendum putat, in herbis, vel, in herba.
 24. peritque regionum. C.
 255. 14. *Gallica consuetudo.*] Alij, Gallia.
 15. *Milia sex cum ierimis liberisq;*) Hot. legendum arbitratur libertis.
 18. vsu superiorum temporum atque itinerum licentia. C.
 vsu superiore temporum atque, &c. F.
 11. celeriter sese tum Galli. C.
 256. 3. hæc tamen omnia incommoda annona creauit. C. his tamen omnibus incommodis annona creuit. G. P. * Sed Nicasius Ellebodus & Hot. legunt, His tum omnibus: cum nullus

- nullus sit locus vocis, Tamen.
 19. *Magni domum concursus*) Videtur legendum Hot. Magni ad domum Afranij concursus.
 24. ab Afranij militibus. C.
 28. carinæ primum stramine, & leui materia. C. F.
 257. 3. huc legionem postea transijcit. G. traiecit. C.
 4. Ita comitatus eos qui, &c. C.
 9. cohortibus centuriatis. C. F. G.
 23. colonis pastoribus quos, &c. C.
 258. 2. suas naues ex portu deducunt. C.
 5. & montani, & exercitati in armis. C.
 8. *Spe libertatis exercitati.*) quod melius quam quod habetur in alijs, Incitati.
 8. *Sub oculis Domitij.*) Ald. Domini. quod rectius est.
 11. & quoad licebat, latiore spatio. C. F. *
 22. celeritatis habuerunt. C.
 26. & magno numero Albiorum interfecto. C.
 259. 2. *Alias non longo.*) Lib. Hot. Alij, & mox, Alij longiore.
 7. postremo & plures. C.
 11. sese imperata facturos. C.
 27. quibus parte aliqua Sicorim auerteret. F. rectius quam in alijs, Partem aliquam Sicoris.
 29. ne omni frumento pabuloque, &c.
 260. 8. & suis in locis. C.
 10. id erat oppidum positum ad Iberum millia quinque passuum, a castris aberat xx. C. F.
 16. huc iam reducerat rem P. F. G. C.
 19. tantum humeris & summo pectore extarent. C.
 25. *Ad transeundum impedirentur.*) Liber Hot. Non impedirentur.
 261. 6. ac nonnumquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi alas, inferri signa, &c. *
 9. totis vero castris milites conturbati, dolere. C. P. Victor. circulari legendum putat. Var. lect. 13. c. lib. 8. *
 262. 9. *Quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum.*) Manut. viderur non bona distinctio, nec paræthesis locum habere: est enim hoc, Quod fuit illis conandum atque omni ratione efficiendum, omnino adiungendum sequentibus

- ribus & legendum, Sed rotius diei pugna: quomodo Paris.
ediderunt.
14. Fir certior Cæsar, duces. C.
20. copiasque in castris retinent. C.
21. Decidius saxa. C.
30. quam sentiretur. C.
31. argumenta fumebant, loco non posse exiri. C. argumen-
tum fumebant. F. *
2635. ad lucem multum, &c. C.
10. Hæc eicit in consilio, sententia. C. vincit. F. vicit. G.
17. perrupta, arma necessario per manus transferebantur. C.
19. partem itineris faciebant. C.
23. visendi causa loci ex castris. C. F.
24. prosequerentur nos, necessarii victus inopia, &c. G. pro-
sequerentur. Nos necessarii victus inopia. F. *
3647. omne propositum certamen. C.
11. virarent, cum impedimenta, &c.
20. omnium, altissimus. C.
22. Hunc magno cursu incitatos. C.
26515. cur denique fortuna periclitaretur? F.
23. paullulum ex eo loco. C.
29. quod omni rei frumentaria. Omnino legendum puto;
nam plerisque in locis; vbi habent omnino excusi, in no-
stro legitur omni; quod est librarij imperiti erratum. Vul-
gatam lect. tamen non reiticio.
2663. legionariasque intermittunt cohortes. C. F.
18. ne in se scelus concepisse, ne suos. C. *
30. Cum Cæsare per Sulpicium.] Cum Cæsare, abest a lib.
Hor. & recte.
2677. casus, quieto & æquo animo. C.
11. ad vallum euolat. C.
20. aduersario ad suppl. C. quod est rectius.
26. centuriati producti mil. C.
30. Vana religio.] Vereres libri, Noua, quæ lectio longe
melior.
2686. postea in honore. C.
9. nonnullam habebat. G. Ita legi oportere, illa mox osten-
dunt, Cetrati auxiliareque nullam. *

15. sed

15. sed propositis consiliis duobus. F.
15. videbatur, Herdam reuertit. F.
17. explicaturos confidebant. G. Hor. Ald. Expleturos. Sed
rectius alterum.
25. Subsistebant.] Lib. Hor. Sustinebant.
26. repellebant. F. *
30. aduersos. G. *
31. in periculo res, tamen. C.
26919. relictis legionibus. F. P. Relictis his legionibus. Gry.
20. Hora decima subsequi.] Hic Ell. conuicit reponendum,
Omnia auxilia subsequi.
24. interficiantur. C. *
30. prælio amplius non lacescit. F. G. P.
27013. circummunire. G. F. P. Ita paullo infra, circummu-
nitos. *
16. Ad iter expeditiores.] Alij, Ad id.
19. Illi impedienda rei.) Antiquus Pinelli liber, Illi, impe-
dienda munitionis causa, quæ fiebat tota circiter IIX.
Et recte.
23. Prælio diffugisse.) Hor. asserit reponendum, Prælium
defugisse.
29. hinc duas acies partes occupabant duæ: tertia vagaba-
tur ad incursum: &c. C. F. *
2716. Ex quinta legione.] Nicasius legendum putat, Ex qua-
que legione.
23. Deligit.] Paris. Delegerit.
25. non esse aut ipsi, G. P. si legas, ipsis, durius quidem ad
duces referas. Delectus autem erat Afranius qui cū Cæsare
colloqueretur, & de compositione ageret; quod mi-
nus aptus Petreius ob ingenij sæuitiam atque iracundiam
haberetur. *
29. circumuentos, F. sed circummunitos legendum. Ita
etiam paullo superius, vallo fossaque circummunire. *
2724. demississime atque abiectissime exponit. C. *
11. habuerat. F. C. forte habuerit, facili lapsu ab vna in alte-
ram vocalem. *
27320. vltro præmium missionis ferrent. F.
23. neque enim interposita fide. C.

28. ne

28. ne cui de his noceatur. C.F.
 29. sacramento dicere cogatur. C.F. sacramentum. P.*
 31. vt si quid quisque. G.*
 274. i. iis qui amiserint restituat. C.F.
 6. *Flagitaretur.*] In aliis, Flagitarentur.
 275. i. aditus ad Galliam atque Hispaniam C.
 1. quod agit ad ostium. C. quod attingit. P.
 12. Massilia fere tribus ex partibus. C.
 14. quæ aditum habet ad terram. F.
 19. quibus comportaris rebus. C.
 26. pedibus in signis coniunctis inter se portus iungebatur: hac, &c. Erat in littura, inter se portus. C.
 27. atque agger. C.
 276. 12. ex nauibus eorum vnam deducit. Hac iuncta ad reliquas. C.
 23. instructa classe omnium matrum familia virgiamque. C.
 27. vt immisissis, latitantibus, atque incogn. C. quæ mihi lectio magis probatur, quam vulgata. est enim immittere, inuito & nolenti vltro offerre, atque obrudere. ita apud Ciceronem immisissus in Rēpub. Catilina, immisssi serui ad spoliandum fanum, immisssi in forum sicarij, immisssi in bona, & multa per ætrea eiusmodi.*
 277. 4. aucto nauium numero ad eas quæ. C.
 13. vxoribus ex publicis custodiis. C.F.P.*
 27. viderentur, vt quibus in pugnando vitæ periculum accederet, non ita multo, sed reliquorum: sed abiecta, d, legendum, & quibus in pugnando. F.
 31. deductisque nostris, &c. F. diductis, vt habent excusati omnes.
 278. 6. magna eminus missa multitudo telorum. C. liber Hor. Magna vi: quod rectum est.
 9. cognosci poterat. C.
 10. sed tanta re prouisa.* Hor. præuisa.
 11. *Enisus*] Liber Hor. vsus.
 14. tota labefieret. C.
 15. ex Bruti classe erant. C.
 18. non enim aut respectus patria. C.
 20. itaque ex suo numero nauium. C.

26. effudit. at re cognita. C.
 28. nihil fecius. F.
 31. sibi esse præsidio, si, &c. C.
 279. 6. patebat hæc quaquauerfus. C.
 10. vbi turris alitudo perducta est, id cõtubationis causa, in parietes exstruxerunt. F.C.
 13. *Supra eum locum tigna*) Liber Hor. Duo tigna: quomodo est legendum.
 18. supra eum locum duo tigna transfuersa iniecerunt, vt non longe. C.F.
 19. easque asseribus religauerunt. C.
 2. cum intra eam contignationem. C.
 280. 9. rursusque aliam prehensionem. C.
 19. quem ipsi a turri lateritia. C.
 19. murumque producerent. C.
 26. ad extremumque musculi rectum. C.
 28. regulas quatuor. C. regulas. F. ita legi oportere non solum vetustissimum exemplar, sed ratio docet. Est autem regula baculus, quo aliquid innixum & reuinctum, rectum continetur. Colum. 8. Vt inserto capite descendentibus per foramina regulis, ceruix teneatur.
 29. super musculum. F.G.
 29. Ita fastigiato atque ordinatim structo trabes, quæ erant in capreolis collocatæ, lateribus & luto, musculis, vt ab igne qui ex muro iaceretur tutus esset, conteguntur. F.*
 281. 18. grauiterque eam rem tulerunt. C.
 25. reposita contemptraque essent. C.
 25. portis foras erumpunt. C.
 18. flammam acciperent. C.
 283. 17. *Agger comportari*) Sic Ald. Sed Hor. Comparari.
 19. aggeris nouum genus. C.
 29. aduersus plutei obiecto operi. F.*
 284. II. ac telum manu conieceretur, suorumque tormentorum vsus, quibus ipsi magna vi superauissent, spatio propinquitatis interire. C. ac tela manu coniecerentur, suorumque tormentorum vsus quibus ipsi magna vi superauissent, spatio propinquitatis interire. F. quam quidem puto germanam lectionem esse, quidquid secus excusati habeant.*

25. distineri cognouit.
 28. acciderunt, denique angustias ad Ilerdam, &c. C.
 285. 3. item Afranio Perreioque mitteret. C. F.
 5. in Hispali faciendas. C. F. P.
 11. item habuit graues in Cæs. C.
 15. Quibus rebus perterritos ciues Romanos. C. G. F. P. qui-
 bus rebus perterritos ciues Romanos eius prouinciae sibi
 ad Remp. administrandam cohortes *CLXXX.* & argenti
 pondo, &c. *
 16. *Vt secum 11. legiones.*] Mendum sic correctum a Manut.
Vt se cum duabus legionibus.
 20. onera iniungebat. Qui vero verba atque orationem
 aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum addi-
 cebat, praesidiaque eo deducebat, & iudicia in priuatos
 reddebat. Qui vero verba, &c. *
 25. vt se cum duabus legionibus Gades conferret. G. F.
 286. 8. tota prouincia promulgata. F. G.
 10. quin ad statutum diem conueniret. G. C. F. P.
 10. *Ad statutum diem.*] Vox, Statutum abest a libro Al. &
 Hor. & recte.
 11. Simul ipse conuentus per se. C.
 20. tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntate prouincia
 reperiebantur. G. Liber Ald. & Hor. voluntas prouincia
 reperiebatur.
 287. 6. sese in Italiam venturum promississet. F. P. G.
 13. 6. quid vbiq; habeat frum. nti, &c. G. F.
 21. quæ erant in publicum a ciuibus Rom. pollicitæ. F. *
 288. 9. & munitione victus. C. quid si munitione victus? qua
 voce vsus est Quintilianus & Agellius, non oprimi illi
 quidē Latinæ linguæ auctores, sed huius vocis non mali. *
 20. naues quæ iussu Bruti. C. F.
 23. duo præterea concursu nostrarum nauium. C.
 28. eos pro nomine verustatis. C. Hor.
 289. 5. passuum XI. millibus. C.
 7. duobus præminentibus promontoriis. C.
 11. veritus nauium mul. C.
 16. Hunc consecurus M. Rufus. C.
 22. Bagradam peruenit. Ibi C. Caninium Rebilum, G. F.
 23. cum

21. cum equitate præcedit ad cast. F.
 290. 22. vela direxisset. G. P. *
 291. 13. quam habuerint opinionem. G.
 24. legionesque eas transfuxerat, quas superioribus. C. F.
 G. * perperam. nam vox, Curio deest. Secundum Hor. sic
 est locus restituendus, Quo legiones traduxerat Curio.
 292. 7. atque in castris. C. G. F. P. atqui, puto emendandum, vt
 non semel in superioribus admonimus. * Hor. ante hæc
 verba aliquid deest. & certe tota hæc pagina ita mēdis re-
 ferta est, vt, non nisi veteris cuiusdam exempl. beneficio,
 vix sanari posse videatur: præcipue vero a versu 12. qui in-
 cipit: Ciuile bellum, &c. Nos tamē, in gratiam studiosorū,
 cuiusdam insignis viri lectionem ponemus. Per ciuile bel-
 lum improbo generi hominū quod liberet, licere facere:
 & legionibus iis, quæ paullo ante apud aduersarios fuerāt,
 sequi quos vellent. Nam etiam Cæsaris beneficium muta-
 uerat consuetudinem, quo offerrentur municipia etiam,
 aduersis partibus coniuncta. Namque ex Marfis Pelignis-
 que nonnulli venerant, qui superiore nocte in cōtuberniis
 commilitonum, e militum vulgo, grauiores sermones du-
 rius accipiebant.
 7. *Magnus omnium incesit timor*) Hoto. putat legendum,
 Omnes, vel, Omnium mentes.
 11. atque illi aliis ediderant, plures, &c. C. * Hor. autem li-
 ber, Atque illi aliis ediderant.
 16. qua efferrent municipia aduersis partibus coniuncta.
 Namque enim ex Marfis Pelignisque veniebāt, vt qui su-
 periore nocte in contuberniis, cum milites nonnulli gra-
 uiores sermones, militum vulgo durius accipiebant, non-
 nulla etiam ab his qui diligentiores videri volebāt, finge-
 bantur. C. Forte qua efferrentur municipia legendum est,
 vbi autem legitur, vt qui superiore nocte in contuberniis
 cum milites, si ita legas, atque superiore nocte commilites
 nonnulli, grauiores sermones militum accipiebant, non-
 nulla etiam ab his, &c. aliquis sensus elici possit. commilit-
 resque vero habent fere impressi omnes. qua voce vsus est
 Plin. ita si demas, quæ, copulam, quam non habet Carrar.
 aliquid lucis illustrando loco, attulisse videare *.

24. quod ij militum consiliis orium, &c. C.
 26. dicebant, virtutē, belli fortuna experiri. C. ita, & paulo infra. neu dubiter, prælium committere, & suam fidem virtutemque experiri, & III. de B. Ciu. fortuna periclitari. fol. 241.
 30. vt timore spatio temporis interiecto. C. *
 293.7. Castra expugnari confidimus C.F.
 8. aut etiam quid proficimus si. C.
 9. quasi non felicitas. C.
 19. dissimulari & occultari. C.F.
 28. *Ipse deficiam.*] Videretur Manut. legendum, spe deficiam.
 294. 19. *Incerta victoris.*] Ita legendum: licet in multas sit, Certa.
 19. resistunt? C.
 21. sequimini? G.F. sequemini? P.
 25. paratos proiecit? ille sibi clam vobis non fuga salutem petiuit. F.
 26. non ne proditi. F.
 31. quo tenemini, respiciatis ad illud, &c. si Cæsarem probatis, iam me offenditis. F. in me legendum.
 295.13. *Adduxerim.*] Manut. reponit, Abduxerim.
 17. in Italiæ fuga, an Hispaniarum deditioem in Africa belli præiudicio sequimini? G. Corfiniensem ignomiam in Italiæ fuga, an in Hispaniarum deditioem, an in Africi belli præiudicio sequimini? F.
 20. remitto inde meum.
 22. *Qua oratione moti milites crebro etiam dicentem interpellabant, magno cum dolore; ne infidelitatis nomen sustinere viderentur.* C. *
 28. omnium, & voluntate & opinione. G.
 29. cum primum sit potestas. C.
 296. 4. *Non ita magno, aut difficili*] Ioannes Vincentius Pinellus legendum putat, Non ita magno, at difficili.
 8. & vna leuis armatura, & interiecti complures. F.
 26. telum adijci posset. G.P.
 31. vti vnus esset ex. F.
 297.6. a fugientium turba. G. P.
 7. occupantur atque impediuntur. G.

8. *Atque*

8. *Atque impediuntur.*] Reste. Alij, Atque iter impeditur: perperam.
 11. Sed tamen loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebant, quod C.
 24. *Vallo circummunire.*] Antiqui, Circumuenire.
 25. diuturnitate otij: & Vticenses pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi erant, cum etiam ex variis generibus constaret. C.
 298.7. nifurum existimabar. G.F.
 299.9. *Equites conuenit.*] Sic antiqui. Recentiores vero, Inuenit, quod est rectius.
 2. *Insolenter quidem, sed libenter.*] Ald. tamen. Et de suis homines laudibus libenter prædicant.
 29. Curionem ab spe morabatur. C.
 300.1. quorquot suæ cuitodix causa. F.
 302.12. noctu legatis cum centurionibus. F. G. *
 304.19. in præcipiendo. F. *
 305.4. *Hoc vnum inopia nauium.*] Voces, Inopia nauium, videntur Hot. ex glossa irrepisse.
 12. *Vacuum atque otiosum.*] Hot. suspicatur de mendo: quare ei placeret, si legeretur. Vacuus & otiosus.
 15. eorum discendum curauerat. C.F.
 16. regibusque omnibus, & dynastis. F.G.P.
 25. conscribendas curau. G.F.P.
 31. cohortes sex, delectorum equitum v i i. millia. F. cohortes sex cenarias duas. Veter. G.
 306.12. Ducentos Comagenus Antiochus, cui magna præmia Pompeius tribuit, miserat. C.
 31. æquo vt animo mancipia. C.
 307.6. *Impositis, vt supra demonstratum est, legionibus v i i.*] Manut. hoc totum glossema arbitratur, adscriptum ab imperitor, qui legerat illud in principio libri huius.
 7. terram attingit Cærauniorum. V.P. Viç. Var. lect. lib. 12. r.
 14. sed nequaquam ij. F.
 15. omnino x v F.
 16. erat etiam ipse. F.G.
 22. huic negotio. F.
 29. *Iracundia erupit.*] Hot. putat locum hunc corrigi posse,

B B 2

Iracundia

- Iracundiam expuit, quod facere dictum est a Cæsare.
308. si in Cæsaris complexum veniter. G. F. Hor. quod re-
ctum est.
13. *Sese munierunt.*] Liber, Hor. His sese munierunt.
21. *Re frumentaria.*] Liber Hor. A res, quod rectius.
2. *Qui remissis ad Cæsarem nunciis.* C. forte, *Quare mis-*
sis ad Cæsarem nunciis. *
309. 6. *Demonstrauimus L. Iubilium.* F.
14. neque amplius fortuna periclitari (qua dicendi ratio-
ne semel etiam superius est vsus). *
30. *Et reip. & ipsis.*] Torus hic locus ex sententia Hor. ita
médofus est, vt sine veteris codicis auctoritate sanari non
possit.
310. 5. his expositis Corcyra. G. F. P.
19. *Græcos murum adscendere.*] Paris. Cum Græcos murum
adscendere. Sed Hor. videtur vulgata lectio integerrima,
neque Vrsini emendatione indigere.
20. *Contra imperium populi R.*) Hor. non dubitat legendum,
Contra imperatorem.
29. contra id quod. F. G. P.
31. clam profugit ab Appollonia Straberius. Illi ad Cæsa-
rem legatos mittunt. G. C. P. F.
311. 6. *Simul ac Cæsar.*) Hor. non satisfacit Vrsini emendatio.
Sed putat verum hunc suo loco motum, & legendum, Co-
gnitis iis rebus, quæ erant Orici, atque Appolloniæ gestæ,
simul quod Cæsar appropinquante dicebatur, Dirrhachio
timens, &c.
16. *Perfecto occupato itinere.*) Liber Ald. & Hor. Perfecto,
Alij, Perfectus. Manu. restitui posse videtur, Præoccupato.
Hor. autem, Perfectjonis occupato.
17. perfecto occupato itinere. G. P. *
19. vt vigiliis castellisque benemeritæ ciuitates tutæ essent
præsidio. F. G. P.
24. in naues impositis. G. F. P.
31. delata Oricum a Bibulo. F. G.
312. 3. magnoque casu. C.
15. excipere rorem cogere inuiri, quas tamen C. F.
27. & profectum aliquid Bibuli mādatis existimabatur. G.
P. &

- p. & profecturum aliquid de Bibuli mand. F. * Hor. vide-
tur reponendum, Perfectum iri.
28. profectus ad recipiendas vteriores ciuitates, & rem
frumentariam expediendam, qua anguste, vtebatur, erat
ad Buthrotum oppidum Corcyra. G. F. P.
313. 4. excusabat Bibulum. G. F.
6. ob eam causam colloq. F. P.
13. reliqua per se acturum. C. Hor. *
16. neque tamen respond. C.
30. quem vbi Cæsar intellexit. G. F. P.
314. 5. cum vim morbi. C. F. forte eius vim morbi. *
8. Iubilius sedato tumultu. F.
26. de pace duos legatos. C. F. quid si suos?
30. silentioque ab vtriusque militibus factio, auditum re-
sponsum est. G. F.
315. 2. *Admodum tuto.*) Hor. videtur desiderari verbum, Impe-
traturum.
7. summa oratione. Ald. *
9. *Orationem interrumpunt.*) Liber Hor. Intercipiunt.
14. pax esse non potest. C. F.
16. *Initio magistratus.*) Hor. videtur legendum, Initio magi-
stratu.
18. & si quis prouocasset. F.
23. inuitium prouocandi. F.
316. 1. sexies sine vsuris. F. Hor. putat sic emendari posse, Se-
xies senis Idibus.
15. At eo in Italiam. F.
16. reliquias quas habebat. F.
19. essent compressa, & familia Neapoli visa. F. *
29. Is cum a Q. Pedio. F. vbi cum a Q. Pedio. G. P. Alij, Eo;
Hor. videtur legendum, Et cum.
317. 1. vbi cum quosque. F. *
2. ab eo prædandi causa, F. G. qui eo prædandi causa missi
erant. P. præsidij videtur legendum, aut, ab eo prædandi
causa; quod tamen durius est. Erant enim equites eo missi
a Cæsare præsidij causa, Italia deuicta. Quid autem atti-
nebat, eos qui prædatum eo missi essent, largitionibus ten-
tare; neque magis verisimile est a cupidis prædæ homini-

- bus pollicentem pecuniam interfici.*
 8. Insulam quæ contra. C.
 9. arbitrabatur a quo. C. F.
 20. eisque milites delectos. F.
 31. turpiter refugere. F. P.
 318. 2. aquari prohiberentur. C.*
 4. Obsidionemque. F. G. P.
 17. dimitterent, si vel ad littora Appoloniatum. G. dimitterent, siue ad littora. F.
 18. atque eo. F. G.
 20. quod se longis portibus. G. F. P.
 25. peruehuntur. F. forte prouehuntur.
 26. qui Durrahachij & hoc die præerat. G.
 27. & cum iam nostri remissione vento appropinquassent. F.
 319. 1. nihilo segnus sequebatur. G. F. P.
 2. tantum imperum classis. C.
 14. nostratæ omnes. G.
 16. elisa. F.
 26. ducentis his cognosci. F.
 320. 2. vitis, neque ex pristina. F.
 8. obseruabant. F.
 321. 4. Sed Cæsar circuitu maiore (iter quippe erat aduerso flumine) vt &c. F.
 21. pecuniam acceperat. F.
 27. voces tum audirentur. F.
 322. 13. *Suo etiam priuato compendio seruiebant.*) Alij, Priuato imperio, compendio. Liber Hot. Imperio compendioque.
 26. *Ceterasque eius Deæ Statuas.*) Hot. putat reponendum, Ceterasque, vt aureæ & argenteæ intelligantur.
 30. omnibusque quæ haberet. C.
 323. 11. maximeque eo quod &c. F.
 324. 6. legionis reliquit. G. F. Ex sententia Manut. abundat, legionum.
 8. *Cotti.*) Manut. Mallet, Coryf.
 14. secutæ sunt a M. Fauonio. F.
 325. 6. se contineret. F. P.
 18. coniectis, nostri duobus amissis. F.

51. cognitis hostium insidiis. F.
 326. 7. Oppidoque Caninius Legatus. G. F.
 13. Cn. Pompeius filius. G.*
 15. multi que colligans funibus. G.
 18. *Vt ex superiori pugnans loco.*] Et, non, vt, legendum putat Pinellus.
 23. scaphis excepti refug. G. F.
 25. peninsulam. G.
 27. ita vt ex vtraque parte naues longas aggredierentur, quæ erant, &c. C. F.
 29. atque naues quattuor. G. F.
 30. classe deductum. F.
 31. Biblide & Mantine. F. Bullide atque Amantia. G. atque ita habet Ptolemæus.
 327. 8. profectus, expugnato. F.
 328. 7. Quinctilium & L. Canuleium legatum misit.
 12. cum ipsorum agrorum natura, quod sunt asperi & montuosi. C. F.
 329. 5. relinquebatur ergo vt. F.
 9. circuitu complexus. F.
 14. illi in minore spatio. C.
 18. quæ tum erant loca. F.
 18. *Intiorem spatio.*] Liber Hot. minore.
 26. magna vi vterque vtebatur. Ita in omnibus excusis & manuscriptis legitur. sed mihi verisimile sit, turpe librarij erratum temere loco hæsisse, qui pro nitebatur, vtebatur perperam descriptum reliquerit.*
 330. 7. recipere se statuit. F.*
 27. conspicati pila iniec. C. F. P. suspicati. G.
 28. duerius pilum. C. F. G.
 29. *Præcipites Pompeianos egerunt.*] In Paris post hæc verba sequitur, Et terga vertere coegerunt.
 331. 6. tanto obsidionis genere. G. F. vt frumento hostes prohiberent. F.
 14. quotidie magnus vndique. F.
 25. cuius summa erat. F.
 29. inopiam leuabat. G.
 332. 4. crebraque voces. G. P.

6. dimissuros, libenter etiam. G.P.
 7. equos eorum tolerari, reliqua vero. G.F.
 9. odore terro ex multitudine cadauerum. G.P. *
 12. Cæsar ante auerterat. C.
 15. in terram demissis. F.G.
 16. ira illi necessario. F.
 16. ac palustria aut puteos. F.
 21. præter frumentum. F.
 27. vniuersas intra multitudinem.
 30. facerent. Interim. F.P.
 30. *Ignes facerent, alio excubarent.*) In multis defunt duæ vltimæ voces. Sed Hot putat hic multos versus desiderari.
 333. 13. magna res ad receptum. G.P.F.C.
 18. rem duxerant. C.F. *
 334. 1. numerum. C.G.P.
 1. euocatos. & manipulares centurionesque cõplures. F.G.
 6. quattuorque ex vna legione. F.
 12. donatum, millibus c. c. aris. F.
 15. cohortemque postea duplici stipendio, frumẽto, veste, diariis, militarib⁹ donis amplissime donauit. Locũ imperitia librariorũ fœde deprauatũ, P. Victori⁹ restituit, magna ingenij atque industriæ laude. Variar. Lect. lib. 1. cap. 23. *
 335. 4. *Amicitia Cæsaris conciliare.*) Ita restituit Faëranus. At Hot. placet legi, Cæsari in tertio casu, vt contraria contrariis referantur.
 5. omnibus copiis deinceps Cæsar F. *
 13. telis ex vallo iniectis. G.P. abiectis. F. quid si legas obiectis? *
 22. perferre opportuno. G.P.C. non opportuno F.
 336. 6. nihil profici equitatu. F. *
 15. sed non modo hordeum. F.
 337. 9. & præteritis suis offic. F.
 10. offensionem, contempionem ad omnes. F.
 11. ex aliorum obiectionibus. C.
 24. vellent, coemptis equis. C.
 29. acciderat, omnia sua præsidia F.
 338. 2. vulgo vero in Epiro. F. Et ita corrigit Manur.
 8. varia diligentia. G.

22. præ

22. præcepit. G.
 25. sumiserat. Eo loco. F.
 339. 4. xviii. F.P.G.C.
 13. tormentis cuiusque. F. *
 18. vimineo tegumento galeis imposito. F.
 22. quo perfectum opus non erat. F.
 24. vtraque parte munitione. F.
 30. horum enim multitudine. F. *
 340. 17. eo deuenit. F.
 21. haberet. G.P.C.
 22. qua facta munitione. C.
 341. 11. hoc quidem. F.
 26. Erat obiectus portis Eritius. Vide Petrum Victorium Var. Lect. lib. 24. cap. 1. vbi quid sit Eritius Sallustij & Varionis auctoritate ostendere conatur.
 342. 4. munitionem enim quam. F.G.C.
 29. *Eodem, quo venerant, receptui consulebant.*) Liber Hot. Eodem, quo venerant, recessu sibi consulebant.
 30. receptu consulebant. G.
 343. 1. *Alij, dimissis equis*) Hot. reponit, Admissis.
 2. eundem cursum confugerent. C. *
 9. angustis portis atque iis a Cæsaris militibus. G.P.F.
 15. Duobus his vnus diei præliis Cæsaris desiderati sunt milites Ɔccccx. & noti equites Romani cccc. & Turticanus Gallus senatoris filius, & 2 Placentia, c. & 2 Puteolis c. & 2 Capua x. sacratu viri, & x. Tribuni militum, & centuriones xxxii. sed horum pars magna in fossis, & c. C.G.P.F. *
 26. laureæ prætulit. F.G.
 344. 7. causam fuisse cogitab. F.G.
 7. non hæc addebant.
 11. recordabantur quam paruulæ sæpe causæ. *
 14. in exercitum. F.
 29. qua felicitate. G.P.C.
 445. 2. exercitus potius quam suæ. C.
 3. securum se ad dimic. G. locum se tantum P. rectius. Manur. se æquum.
 7. interpollasset. F. interpollasset. G. interpollauisset. P.

BB 5

9. quod

9. quod esset factum. C.
 18. nonnulli ratione permoti. C.
 25. ante iter factum. C.
 26. His exploratis rebus. C.
 346. 9. prælio distinebat. Hinc. F. distinebat. Huic. P. *
 21. eius milites. F.
 27. quibus ad insequendum. C.
 28. fore præuiderat. G. C.
 347. 20. distractum. F.
 23. Oricumque oppugnaret. C.
 26. & quid fieri G. C. F. P.
 248. 7. ne occasione temporis decisset. G. C.
 8. Apollonia a directo. F. G. C.
 10. etiam ex improviso. G. C.
 16. dimissis quibus prælio. C.
 19. reddebat. G. C.
 20. auertebat. G. C.
 449. 14. se non confidere munitionibus oppidi, si celeriter non succurratur. F.
 28. & diripiendum. C.
 350. 2. *Casu civitatis comprehensis.*] Omnino restituendum est, Comphenfis.
 4. Metropolitanarum. G. C.
 7. quæ non Cæsari. G. C.
 27. in concilio. G. C.
 28. *L. Hirri.*] Gr. Hirtæ. Paris. Hirri. Manuius putat reponendum, Luceij Hirri.
 351. 11. iudicandum de iis. G. C.
 12. ipsis non interfuisent. C. F.
 13. intra præsidia. G. C.
 25. propius suis locis. C. F.
 352. 5. septem millia. F.
 10. Pompeius castris colle habitis ad. C.
 12. ut videbatur expectans. F. G.
 17. *Commodiore frumentaria re.*] Liber Hot. Commodiore passim re frumentaria.
 25. Cæsar ad suos. G. F. C.
 27. si enim, ut semper deposcimus, sumus. G. C.

153. 5. nostris, id quod. F. C. G.
 13. parati in prælium. F. *
 27. ex colonis Transpad. P. F.
 354. 24. *Erant attenuata.*] Paris. Erat attenuata.
 27. quæ sanima erat hominum. F.
 355. 1. ex tertia aciei. G. C. F. Hot. sic corrigendum locum putat, Extremæ aciei sex cohortes detraxit.
 22. simul respiciens ad Cæsarem. C. F.
 356. 1. Aciesque discinderetur, atque. C.
 5. exinanitentur. F.
 9. qui studio pugnae incenduntur. F.
 11. ut signa vndique concernerent. C. sed conciperent, rectius. Ita paullo infra tantus exercitus clamor & signorum sonus exauditus est. *
 15. non occurri a Pompeianis. C.
 17. ut non consumptis viribus. C.
 24. cornu inrenti ut erat imper. F.
 30. quam constituerat. F.
 357. 7. pugnantes etiam tum ac resistentes in acie Pompeianos. G. C.
 19. ab iisdem nauibus acies Pompeiana. corrupta lectio. forte, Nauiter. *
 22. aliis quam maxime diffusis. C. diffusus. F. *
 358. 14. *Trichilas strata.*] Liber Hot. Trichilas stratas: quæ lectio confirmatur a Rom. In veteri exemplari legitur, Trichilas mensis iustratas, ut referunt Oberrus Gifanius & Iosephus Scaliger in suis in Copam Virg. commentariis: quæ lectio venustissima est. Trichila autem est vitium, aut cucurbitarum iugamentum, aut cucumerum compluuiata pergula. Quam vocem etiamnum Galli retinent, Trillas enim appellant.
 19. requirerent. F. *
 25. equo concitato. F.
 26. paucos, suos ex fuga. F. G. C. *
 359. 5. vniuersi simul Larissam versus. ex verustissimo codice Petrus Victorius, vniuersi iuris eius Larissam versus, legit, iuris eius, loco. iuris fortunæ aut conditionis dictum putans. Var. Lect. 9. 24.

6. qua re animad. F. C. G.
 20. atque ad terram arma proficere. F.
 24. Militibusque suis commendauit. C. quid si mandauit
 360. 8. Syllæ dederunt. F.
 361. 4. quæ sunt aptæ ad incendia. G. F.
 6. ex quibus erant xx. rostratæ. F. C.
 8. Oppidum defenderet. F.
 14. pari ut antea. F.
 27. fingi id a Legatis.
 362. 1. & quantumcunque itinētis. C.
 26. Naues soluerunt. F.
 363. 8. pro eius hospitio. F.
 19. ne sollicitatio exercitu eius, regionem Pompeius. C.
 364. 3. ut iis testibus ea summa. G.
 3. Ex prouincia vocasse. Paris. Euocasse.
 4. sed interpolatum. F. ita interpolasset. 314. 6.
 365. 3. quod fasces ante se ferret. C.
 9. confecerat. Ipsi vero necessario Ephesti tenebatur: quia
 nauigantibus Alexandriam sunt auersissimi venti. C. Ete-
 siis legendum.
 367. 2. multi pœna capitis. C.
 9. stipendia augendi causa. C.
 12. inueterauerant. Hi omnes compluribus Alexandria
 bellis, Prolemæum, &c. G. F. C.
 368. 11. in hac vna sunt insula. C.
 11. & vici oppidi magnitudine. C.
 14. a quibus tenetur. C.
 17. Pharum comprehendit. C. F.
 20. Deduxit enim. G.
 25. nec tractu oppidi. F. G. C.
 370. 10. classē arcessit. F. G.
 15. firmæ essent, testud. Carrar.
 31. quod vtrumque palus. F. G.
 371. 3. opponi possent. G. F. *
 18. præterea alias ambulatorias. F. G.
 19. subiectisque eas rotis. F. G.
 20. directis plureis. F. omnes, quos viderim, codices, pla-
 teis habent, præter hunc vnū Florentiæ excusum, qui plu-
 reis,

- reis: quæ vera plane ac Germana lectio est. non enim pla-
 teas dirigebant, neque per directas plateas, ambulatorias
 turres, in quamcumque erat visum partes, mouebant (qui
 enim hoc fieri poterat?) sed per directos pluteos, quorum
 qui formam nouerunt atque vsu, nihil habere dubita-
 tionis possunt, quin ita legendum arbitrentur. *
 31. recepit. Cæsarem. G.
 372. 15. Nilum pertingentes. F.
 16. subfider. G. F.
 373. 10. Casum periculi omnes. G. P.
 13. celari Alexandrinos. F. *
 19. ut tum mihi defendendi. F.
 21. multaque oratio. F.
 25. puteis fossis, aquam. G. Ita paullo infra. ad foliendos
 puteos animum conferant. *
 374. 9. locorum, & ædificiorum notitia. G.
 11. percursuros. G.
 375. 2. tum longius. F.
 4. aquandi causa remiges in terram exposuit. F.
 5. nonnulli ex eo numero. G.
 14. & quod post horam decimam. G. F.
 18. quæ neque. F. G. *
 22. collata. F.
 26. ne turpem. G.
 376. 2. altera, alteraque perturbata deinde. F. G. Alij, Altera,
 alteraque perturbata, deinde omnes epibatæ.
 8. suis nauibus Alexandriam. G. P.
 10. Classiariorum, & nauigiorum se victos. G.
 11. ut ex ædificiis. F.
 18. constituerunt. F.
 23. quotidiano vsu. F. G.
 24. domesticum vsu. G.
 26. Erant in omnibus. G. F.
 377. 7. apertas complures. F. *
 14. magnitudinem, præterque apertæ.
 22. quæ quamque sequatur. F.
 378. 2. quod ij qui transissent. G. eis, qui. F.
 9. videris, inquit, Cæsar. F.

11. potueris explicare. F.
 13. Hostes (inquit) G.
 21. nullæque remis. G. nullis remis. F. nullius remi. P.
 26. aut in opere, aut in pugna. F.
 30. nostris enim profusus. P.
 31. effugium dabatur vltimum, omniaque.*
 379. 5. reliquis etiam esset cauendum. F.
 15. neque flexi ad virtutem, tanta, scilicet, multitudine hostium viri virtutes nostrorum possent adæquare. F. locum foede inquinatum, non male restituisse videare si ita legas: neque flexi ad virtutem tanta multitudine hostiū vires, virtutem nostrorum possent adæquare. Ita perficias duarum litterarum cōmutatione, adiectione vnius, vt aliquis sensus erui possit, qui nullus ex stare antea videbatur.*
 17. Capiuntur hoc prælio x biremes. F.
 25. munitionibus & oppidum, & illam, & urbem vno tempore, &c.
 29. alteramque insulæ. G. atque in alteram. F.
 380. 9. verterunt. hi pulsi. G.
 13. potuerunt: quamuis esset dissimile aliorum atque Alexandriae genus ædificiorum. G. potuerunt. Erat non dissimile atque Alexandriae genus ædificiorum. F.*
 19. accidit. Nam qui se. G.
 381. 8. opere effecto nulla omnino scapha egredi possent. F.
 13. constiterunt. Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole, ab illis exque area. F.
 24. sineque ratione. G. sine ratione. F.
 25. Alexandrini plures ex nauibus. G. F.
 382. 10. cleuarii scutis. F.
 13. versatus: postquam, &c. G.
 29. fecerint, in operibus hostium expugnandis, in præliis, que quotidianis quâdoque fors obrulerat, procurrantibus & erumpentibus studiis militum. G. manca lectio.
 383. 20. si quo facto. G. F.
 384. 1. at regis animus. G. F. P.
 12. delusa fuerit. F.
 20. erat commearum. F. G.
 25. Præficit huic. G. præficit. F.

385. 9. Sub id tempus. F.
 10. Magnæ nobilitatis domi.] Manut. affirmat, legendum esse, Magnæ nobilitatis homo.
 13. accersenda, magnas copias. G. cum magnis copiis. F.
 27. pacarat. G.
 386. 2. a mari adiungitur. F.
 15. interfecit. F.
 30. planicie ex omnibus. G. F.
 387. 1. obiectum flumini. G. F.
 13. certarent. G.
 14. Partim demissioribus ripis flumen transiuerunt.] Manut. reponendum contendit, Partim demissioribus.
 388. 15. anersi ex flumine. G.
 389. 8. Nauem multitudine. G.
 11. atque ea parte. F. G.
 20. Precari offensos.] Placare magis huic loco conuenire iudicat Manut.
 29. maiorque ex duabus. G. P.
 390. 3. confirmaretur Regis imperium. G.
 6. Regnum & imperium. F.
 19. imperata se facere. G.
 20. posse persolvere. G.
 30. xxxvi. ipse secum. G.
 391. 15. statueret. G.
 20. putaret. G.
 12. audacius in Armenia. G.
 28. pertingens in Armeniam. G. F.
 392. 19. obuersari. G.
 21. administraret, Pharnaces. F.
 393. 1. ratione, media. F. G.
 395. 2. dissentionibus confecta. F.
 5. Nam & castella. F.
 15. sociorum: & cum. G. F.
 18. se reliquis ex fuga collectis. G. F.
 29. qua sæpe. F. G.
 396. 25. difficultateque, & hyemis. F.
 27. Q. Calenum vti sibi classem mitteret destinauit. F.
 31. magnitudine satis iusta. F.

397. 1. his adiunctis nauibus longis. G. ita videtur esse legendum.
3. Legionariis. G. F.
11. nostrorum erat praesidium. F.
31. fortuita dimicationi. F.
398. 20. velis vix profugit. G.
24. capit eo praelio. G.
29. Erat Mæum nobilissimum regionum earum oppidum. F.
31. dederunt. Comperit ipsum Octauium. F.
399. 7. Palaeopharsali. G. F.
15. vel mutuis sig. G. F.
16. dissimulabant. G.
400. 14. nihilominus tamen oderant. G. F.
15. acceptum referebant. F.
16. erat interpolatum. F.
18. & ipso delectu & sumptu. G.
24. infolenti voluntate. F.
401. 5. festertia se daturum. G. F.
7. eoque ipso die tempore pomeridiano. F.
13. Munatius Flaccus. G. Minutius Flaccus. F. Muatius Plancus, vt noster habet, legendum videtur.
31. enim aut in prouincia natus. F. G.
402. 1. vt diuturnitate. G.
29. qui si maxime. F. G.
403. 6. dubius animi. F.
10. æqua autem ratione delectum habere instituit, quos ex omnibus, &c. G. quem autem Romæ delectum F. aut manca, aut deprauata lectio. æque autem Romanorum delectum instituit, quos ex omnibus, &c. P. siue innixus ingenio, siue adiumento veterum exemplarium, ita Rob. Steph. emendari, aut quisquis ab illo excusum librum edidit, huius loci restituri laus penes illum videtur consistisse. *
23. cum ad oppidum Leptim. G.
30. Carbonem. G. F.
404. 25. haberent, eique frequens regionum conuentus. G. F.
405. 24. cum Cassius contra, pro castris suis aciem instruxisset, loco superiore, caussa, &c. F.

406. 25. emittit quod sibi vsui fore credebatur, si &c.
407. 22. Et cum non tantum inducias facerent, sed propriam constituta opera complanarent. G. non tantum induriis factis. F.
408. 28. Existimabat. F.
409. 10. finitimosque omnes qui G.
410. 13. affuisse. G.
18. exultationem imprudentiæ. G.
22. esset: tamen se concedere. G. F.
27. legionem autem eam quam. F. vnam quam. G.
28. *Natura disciplinaque nostra.*] Mendose in omnibus, Manut. corrigit, A. matura, vt supra hoc lib. cap. 6.
30. adduci iussit. F. *
411. 2. *Quem secum adduxerat Alexandria.*] Aduexerat legendum putat Manut.
20. qui fuissent in se officiosi. G. quæ germana lectio est
30. remitteret. G.
412. 14. positum ipsum. F.
24. refectum operibus. G.
413. 20. portabat, milites. G. F.
26. & eo loco militum cohortationem. coarctatione omnino puto legendum. Quid enim Cæsar cohortationem Pharnacis irrideret? quam neque consistente agmine, procul exaudiret? cum quidem militi in præruptam vallem descendendum, & subeundus arduus collis esset; id quod fieri sine tumultu & clamore, nullo modo poterat. Ita autem legi debere, & antecedentia verba & subsequentiæ ostendunt, sed nihil temere affirmo. *
28. in præruptam descenderat vallem. G. F.
414. 28. *Tali victoria toties victor Cæsar.*] Manut. legendum arbitratur, Tali victoria potitus.
30. eoque subiti periculi. G.
417. 20. quæ abest. à Lilybæo. G. F.
418. 8. confident. F.
21. *Fortuito oblatam*] Paris. fortuito.
26. captiuus cum peruenisset. G.
419. 23. refugerentque in oppidum. G. F.
420. 30. imperabat vnicuique præcipiebatque. G.

423. 12. Cæsar se moueretur. G.
 14. decernendum videretur.
 29. pilum cursu. G. P.
 424. 21. porrigi alternis. G. P.
 425. 2. occurrit. Hostes suis. F. At hostes suis. G. P.
 3. Equitibus recipientes. F. G. P. *
 10. defatigari. G. F. P.
 427. 4. legiones octo & equitum 4. millia esse nunciabantur
 F. G. P.
 10. ferrum plurimum. F.
 11. importatio. F.
 19. vacuatos. F.
 21. in sua præsidia congesserat. P. in sua castra. F.
 22. & eo parato F.
 23. alteras cohortes. G. P. F.
 25. plaustris deligatos adumentum. F. G. P.
 428. 6. priuatusque adolescentulus. F.
 23. ab Utica in Mauritaniam. F.
 430. 12. sed legatum. F.
 18. cum antea stare constitisset. F.
 22. sine vlla mora ac sine excusatione. F.
 25. penitusque euerti F.
 28. futurum: ipse in tanta. G. P.
 432. 14. minutis præliis. F. Ita infra, fol. 557. 8. vt sit fides
 minutis præliis, pro paruis acceptum. Sic minutatim pro
 paulatim. 465. 26.
 25. ad terram defixo. F.
 433. 11. erant præcipit. F.
 29. vt sine defensoribus aditū aduersariis prohibere nt. F.
 434. 26. electos homines.
 436. 13. simulatque. G. P.
 437. 22. extra castra. F.
 24. decliuiratem. G. P.
 30. apud quos vltimum præsidium. F.
 438. 1. ascendit, in vnumquemque. F.
 6. commoratus Cæsar perspectaque, &c. P. G.
 13. Passibus. M. D. P. G.
 439. 23. conuulneratisque. F.

442. 6. ira percussus. F.
 443. 5. protegebantur. P. G.
 23. magna suspensione. G. P. magis. F.
 27. illatum Scipioni additumque. F. intellectum. G.
 444. 17. oportere. F. P. si legas necesse, aliquid desit necesse
 est. F. ramen habet, necesse.
 19. vt præterea post montem collesque subito se Cæsar
 ostenderat, & equites in occulto collocauerat. G. F.
 446. 9. hoc hac ratione. F. P. G.
 27. Cæsariani vi vniuersæ. F.
 445. 3. occiderunt. F.
 447. 1. constituum. Qua propter C. Auicene. P. G.
 10. Tusci Saliene. T. Alliene. F.
 18. singulos non amplius singulis additis feruis. F.
 28. eouisque quo telum. F. G. P.
 448. 9. occasione accepta. F.
 16. cum autem eius sermonem nuncius ad illum referret,
 &c. G. P. cum nihilominus eius nuncius ad se referret. F.
 17. quæ vellet ipse perageret. G. P.
 449. 3. & super alium quendam excelsum natura locum. F.
 6. constitit. P. G.
 25. acies media à legionariis. G. P.
 29. a auxiliarios G. F. P.
 450. 1. Præterea Numidas. G. P. propterea. F. Habuit in si-
 nistro cornu legionem nonam & octauam, in dextro cor-
 nu trigessimam & vigesimam octauam quartamdecimam,
 trigessimam tertiam & vigesimam sextam in media acie:
 ipsum autem &c. G. P. F.
 20. & ita collocarat, vt si suum dextrum latus munitio-
 nis adiuuaretur, sinistrū autē equitatus hostiū multitu-
 dini resistere posset. F. melior lectio, ni fallor, & clarior. *
 451. 20. excursionibus officere non intermittit.
 22. & iugo, ne à Cæsare. F.
 28. ab Utico progressus. F. G. P.
 452. 3. peruenit. at Aquila. F.
 11. Adumentum ex Cothone. F.
 455. 26. Leuique armatura. P.
 456. 6. passus horis quatuor G. P.

459. 25. Theberniam. P. G.
 461. 6. minutatimque cedebantur. E. cedebant. alij habent, vt fit, paulatim ac sensim cedebant. Non optimus auctor latinitaris supra eadem significatione erat ad minutatim vsus, & minutis prœlijs, hoc est paruulis.
 462. e9. Quo postquam Cæsar venit & animaduertit aciem pro vallo Scipionis contra elephantos dextro sinistroque cornu collocatam. F.
 464. 27. Quo postquam peruenerunt, eaque ipsi ab Iulianis teneri vident, & c. P. G.
 468. 1. Luncio regulo. F. G. P.
 5. idem Cæcina. P. G. Item. F.
 18. inducturum. P. G. Inducturum. F.
 21. ex suo merito. F. P. G.
 472. 11. *A Hirtij*] V. C. existimat, hunc librum de bello Hispaniensi A. Hirtij non esse, nullo enim modo responder superiorū librōrū puritati: credit potius militis alicuius esse, in hoc scribendi genere parum versari: in hoc enim barbære multa reperias scripta, multa indigeste, plurimā que ita confuse, vt inde vix quicquam possit elici. Aut igitur is non est cuius Suetonius meminit, aut certe tēporis iniuria mirum in modum deprauatus.
 484. 14. *Et eo tempore*] Manut. reponit, Ex eo tempore.
 486. 13. *Clodius Aquilius*.] Manutius ex antiquis manubrius reponit, Auitius, quod est Clodiorum cognomen.
 494. 4. *Nomine Barbarum*.] Manut. legit, Hominem Barbarum
 498. 5. *Haberi*.] Manut. placeret, si legeretur, Habere, quo verbo alias & Cicero & alij pro, habitare vsi sunt.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMO- RABILIVM, QVÆ IN Commentariis Cæsaris habentur.

- A**IES in Britannia non prouenit. 97
 Absentia rebe-
 mentius ho-
 minum mē-
 tes perturbat. 194
 Absentis etiam perinde ac praesentis Ariouisti crudelitas timetur Sequanis. 20
 Acarnania Cæsari subdita. 334
 Acco, Senonum princeps. 124. eius supplicium. 145
 in Achaia, & Dyrhachio à Cæsare gesta. 334. 335
 Achilles praefectus regis Prole-
 mei ad occidentulum Pompeium missus. 363. idē exercitus Alexandrini dux aduersus Cæsarem. 365. eius crudelitas. 366. eius copia. 366. interitus. 372
 Achilles, & Memmonis congressus. 487
 Acilla ciuitas libera se Cæsari dedit. 434
 Aclius Polignus Pompeianus cap-
 tus à Cæsare incolumis dimittitur. 237
 Aclius Rufus L. Afranium apud Pomp. praeditionis postulat. 351
 Aclij Vari Pompeiani delectus 234 fuga eiusdem. 234
 Aclius Varus Tuberonem appul-
 su Africa prohibet 303. eius copia 245. castra. 289. 290
 Aclij Vari cum curione pugna. 296. periculum, clades, astuti-
 que. 296 297
 Aclius Varus castellorum praefe-
 ctus. 489 eius mors. 491
 Acluaris naues. 87
 Acluaris nauibus rostra imposta. 397
 Ad exercitum manere. 118
 Adhucillus Gallus Allobrox. 336
 Adcantuami, seu Adiatini rebel-
 lio, & mox delitio. 65
 Adintor valetudinario datus 238
 Adolescentes facile traduntur. 167
 Adrumentum oppidum 289 à Cæsare obsidetur, & capitatur.

418. & 463
Adrumetanorum mulctia à Cæsare. 471
Aduatici, eorūq; res. 43. & dein. 50. 51. 167. 110.
Aduersatum victori Cæsari non fuisse, non magnum esse officium 411
Aduerserasset. 486
Adura temporum. 364
Aedificia Gallorum. 138
Aediorum auctoritas, potestas, & mox calamitas. 128. 151. 167. 221. clientes. 187. perfidia 164
Aediorum lex de magistratibus suis. 164
Aediorum res cū Aruernis. 175. cum Biturigibus. 19. cum Cæsare, & Romanis. 7. 10. 11. 20. 21. 22. 28. 29. 93. 94. 199. 124. 155. 164. vsque ad 170. 176. 180. 196. cum Heluetijs. 6. cū Sequanis. 128
Aegri militis ingens animus aduersus hostes. 142
Aegus Gallus Allobrox, apud Cæsarem accusatus. 36. ad Pompeium transfugit. 337
Aegypti monumenta. 385
Aegypto & Alexandria Cæsarpotitus. 289
Aegyptia classis Pompeiana profectus Pompeij filius. 306
Aegyptij milites Cæsari insidiantur. 366
Aequinoctialis natiuitas periculosa. 87. 102
Aerariae secturae in Aquitania. 55
Aerarium sanctius. 231
Aerei nummi, & anuli ferrei primum apud Britannos. 97
Aes apud Britannos non nascitur. 97
Aestimatio rerum & solutio arbitrarie ex decreto Cæsaris exquisita. 315
Aestimationes rerū & possessionum in angustia fidei. 304
Aestus marini vis. 94
Aestus maritimos maiores concitat plena luna. 84
Aestum ut vident Galli. 138
Aestus maris bis incitatus duodecim horarum spatio. 59
Aetas & forma in discrimen adducunt. 393
Aetolia à Cæsarianis ducibus recepta. 323
Afranijs, & Petreij res. 249. 250. 251. 225. 255. 265. 266. 271. 284. 285
Afranijs mors. 463
Africana legio. 476. vide Petreius.
Africa, insidiosa natio. 462
Africa calamitas. 430. 444
Africana Cæsaris copia. 460
Afrorum mos in frumentis suis in specubus subterraneis condendis. 413
Agar oppidum. 454. 461
Agendicum oppidum. 145. 152. 176
Agger ex lateribus muris confectus. 283
Agger Romanorum ad Anaricum oppid. 160
Agriculturae cur non studeat Germani. 134. 137
Agri priuati olim Suenis nulli. 71
neque Germani quidquam agripriuati est. 134
Agros à sribus suis latissime vacare pulchrum ducunt Sueni. 70
Ahenobardus, vide Domitius.
Alacritas animi, pugnæ studio incenditur. 261
Alba oppidum. 229
Albens caelum. 263
Albici contra Cæsarem à Mastiliensibus occiti. 247. 257. 276
Albicorni fertitas. 257. virtus. 278
Alces feræ. 116
Aldus, sribus stuius. 23
Alexandriam vsque Pompeium Cæsarperegratur. 365
Alexandria, receptus fugitiuorum Romanorum. 367
Alexandriam Achilles occupat. 367
Alexandria, incendio tuta. 370
Alexandria descriptio. 372. 378
Alexandrina licentia. 366
Alexandrii belli initia. 269. & dein.
Alexandrii Romanorum potentiam suspectam habent. 371
Alexandrinorum regna aduersus Romanos. 372
Alexandrinorum diuisio. 273
Alexandrinorum animi fracti. 376
Alexandrinorum classis aduersus Cæsarem, & contra. 377. 380. 381
Alexandrinorum fuga & caedes. 295
Alexandrii Cæsari deducuntur. 389
Alexandrii Cæsaris periculi. 399
Alexandrinorum diuigentia solertis, industria. 371. verus ita. 382
de Alexandrinis plura leges in libr. I. Hist. de bel. Alex. 370. & dein.
Alexia Mandubiorum oppidum. 184
Alexia cladis memoria. 215
Alexia obsidio Cæsarianis difficilis. 331
Alexiorum obsessorum perplexitas. 189
ad Alexiam opera Cæsaris. 184
Alga iumentis in pastum data. 443
Allienus Siciliae praetor. 417
Allienus proconsul Cæsari comectum in Africam mittit. 435
Allobrogum animus erga Romanos. 5
Allobroges ad Cæsarem cōsugit. 7 frumentum Heluetijs dare iubentur 17. sollicitantur. 182. finestuentur. 182
Allobroges duo fratres viri nobiles à Cæsare ad Pompeium deficiunt. 36. & dein. 352
Alpium transmittendarum difficultas. 54
Alteri & alteri. 475
Amanus mons. 321
Ambasi equatum Gallorum. 131
Ambarorum ad Cæsarem legati. 7
Ambianorum deditio. 37. 43
Ambianorum potestas. 37
Ambilates Galli. 58
Ambiorix, & Catimilcus Eburonum principes. 103
Ambiorix Cæsaris beneficiarius. 104

- Ambiorigis fraus, & perfida ad-*
uersus Roma. 105. 106. 107.
 108. 109. 111. 112
Amborigem vlcisci & debellare
Cæsar statuit. 12. 4. 12. 5. 131.
 137
Amborigis mira fuga. 138. 145
Ambiaritæ. 73
Ambiariti Aduorū cliētes. 187
Ambracia. 224
Amphiloci a Cæsare recepti. 334
Amicitia populi Romani federa-
rii ornamento debet esse & præ-
sidio, non detrimento. 29
Ana oppidum. 248
Anartes populi. 135
Ancalites Britannie populi. 100
Ancona oppidum. 53. 57. 149.
Androstenes Thesalia prætor. 449
Animaduersio nõ ubique exer-
cenda. 337
Animarum immortalitas. 131
Animus Cæsaris altus & erectus.
 422
Animus indomabilis Cæsariano-
rum militum. 156
Animi fortitudo maximū homi-
nis præsidium. 248
Animi magnitudo facilia ex dif-
ficillimis facit. 49
Animos ad audendum facientie.
 398
Ani Scapule mors. 402
Annona difficultas vt ingruuiscat
 256
Annotine naues. 94
Anulus ferreus pro numismate. 97
Anserem Britanni non gustat. 97
Antecursores Cæsaris. 237
Antesignani equitibus immitti.
 346
Anthiochi Comageni auxilia Põ-
peio. 306
Antijij Turpionis, Q. que Pom-
peij monomachia. 487
Antonius Cæsarianus. 224. 305.
 317. 320. 323
Antuates Galli. 53
Apollinem morbos depellere. 132
Apolloniæ Cæsar recipit. 310. 318
Apollonia comoditas Cæsari 347
Aponiana insula. 417
Apus fluvius. 311. 314
Apulia gravis autumnus. 305
in Apuliam Cæsar proficiscitur.
 240.
Aqua dulcis ad litora marina.
 372. 373.
Aqua auertende labor. ibidem
Aque dulcis magna vis inueta. 374
Aque inopia Pompeiani laborat.
 332
Aquam vsque ad caput subeunt
Cælariam, vt cum Britannis
deceunt. 99. 100
Aquiliferi Cæsariani moribundæ
fortis animus. 340
Aquiliferi decimæ legionis vir-
tus. 82
Aquitania Cæsar ipse adit. 231
Aquitani in copijs Cæsaris. 248
Aque & ignis interdictione. 145
Aquillaria latus in Africa. 289
Aquitania tertia Gallia pars. 64
Aquitaniæ limites. 2
Aquitaniæ pars maxima sese Cra-
so dedit. 67
Aquitanorum clades. ibidem
Aquitanorum rebellio aduersus
Romanos. 65
 Arar
- Aratores stipendiarij milites sacri.*
 431
Arborum incidendarum actus in
remorandis hostibus. 44
Arcana concilij inreirando san-
ciantur. 18
Ardor Romanorum militum. 157
Arelatenfes naues Cæsaris. 248
Ardenna silua. 91. 137
Arocermici vlcæ. 150. 181
Arquetius Cæsarianus. 478
Arriarates Ariobarzani frater
 409
Ariminum oppidum. 233
Ariobardes C C C C C equites
Pompeio suppeditat. 306
Ariouistus Germanorum Rex.
 19. 20. 21. 22. & deim. 31. 34.
 106. 119
Armis concupendi mos apud Gal-
los. 128
Arms spoliarum timet Adnatici. 51
Armorum officina Alexandria in-
stituta. 371
Armorum similitudo nonnunquam
fraudulenta est. 174
Ariouisti conciliū Gallorū. 110
Armenia minor Deiotari regnum
 390. 410
Armorica ciuitates. 118. 188. 214
Ars locorum angustijs impedita
 378
Arfinoe Ptolomæ Regis minor
silia. 372. 374
Auernorum, & Aduorum fa-
ctiones. 19
Aruerni & Rutheni à Fa-
bio Max. superati. 30
Auernorum timor à Cæsare. 149.
 150
- Arundinum radicibus pasti equi*
 336
in Asiam Cæsar proficiscitur. 415
Asculum op. à Cæsare recipitur.
 237.
Ascorum oppidum. 428
Asparagum Dyrrachinorum op-
pidum. 321. 306
Aspasia castellum. 486
Asprenas præconsul. 462
Asia oppidi Cæsari se dedit. 494
Ategna oppidum. 476. capitulum. 434.
 485
Atrebatum. 37. 43. 47. 188
Auaricum opp. Biturigum. 153.
 155. 162. 173
Auaritia commenta. 322
Auaritia imperatorum malū. 26
Auctio bonorum tubæ regis. 471
Audax facinus Fab. P. ligij. 296
Auicinus trib. militum ignomi-
niosè à Cæsare dimittitur.
 446. 447
Aulerci Romanis dediti. 12. rebel
 lant. 62. 188
A. Babius eques. 448
A. Clodius. 355
A. Pontij ignominiosa dimissio.
 447
A. Gebinius. 306
A. Trebellius eques. 488
A. Valgius. 479
A. Varro Pompeianus. 35
Aurigarum Britannorum in præ-
lijs mira dexteritas. 86
Aurium defectio in numeribus
supplicis. 149
Ausci Aquitani Romanis dediti.
 67
Arar fluvius. 8

<i>Aufani ad Casarem transeunt.</i>	<i>Belli ins.</i>	21
259	<i>Belli iure in captos victor vicia</i>	
<i>Asspiciorum. & religionū obser-</i>	<i>ne sicque potestati habet.</i>	441
<i>uant Pharnaces.</i>	413	
<i>Authoritas victori adest.</i>	<i>Bells de summa iudicium, dūcis esse</i>	29
385	<i>debere non militum.</i>	
<i>Authoritas & timor Romani ex-</i>	<i>Belli ratio noua & iniustata.</i>	331.
<i>ercitus apud barbaros.</i>	332	
<i>Auxiliaribus copijs Crassius non</i>	<i>Bello atate inutiles, Cimbrico bel-</i>	
<i>multum fudit.</i>	<i>lo apud Gallos comesti.</i>	190
66	<i>Bello inutiles eiciuntur.</i>	190
<i>Auximum oppidum.</i>	234	
234	<i>Bellum confici nollet, qui licentia</i>	
<i>Azona fluius.</i>	<i>peccandi gaudet.</i>	401
38.40	<i>Bellum sine magistratus & prin-</i>	
B	<i>cipum consensu geri non posse.</i>	
<i>Babilus seu Fabius.</i>	210	
478	<i>Belluatio noua. & iniustata.</i>	331
<i>Bacenis silua.</i>	332	
128	<i>Bellica porta Vicia.</i>	290
<i>Batis fluius.</i>	405. 475	
405. 475	<i>Bellica laude semper inclyti Galli.</i>	112. 147
<i>Batrua.</i>	485	
<i>Bagrada flu.</i>	289	
<i>Baleares funditores.</i>	59	
59	<i>Bellidenfes Casari se dedunt.</i>	311
<i>Baleares insule.</i>	420	
420	<i>Bellocasi populi.</i>	188
<i>Balysta turrem deiciens.</i>	479	
479	<i>Bellona templum.</i>	409
<i>Barbarorum mos in castris singe-</i>	<i>Bellouacorumque res.</i>	42. 178.
<i>dis.</i>	188. 201. 204. 207	
216	<i>Beneficium maximū quod Roma-</i>	
<i>Barbaros se vocant Morini.</i>	<i>ni exteris conferre possent.</i>	28
80	401	
<i>Basilica.</i>	<i>Berones Castani.</i>	401
401	<i>Resti in copijs Pompeij.</i>	306
<i>Batauorum insula.</i>	73	
73	<i>Beractæ oppidum Aduorum.</i>	14.
<i>Belgae.</i>	236	
236	<i>incenditur.</i>	176
<i>Belgae Gallorum fortissimi.</i>	2. 36.	
37. 126	<i>Bibrax Rhemorum oppidum.</i>	38
<i>Belgarum in Romanos coniuira-</i>	<i>Bibraclense Gallorum concilium.</i>	180
<i>tio.</i>	36. 38. 43. fuga & cedes,	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>ibidem in</i>	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>Britanniam commigratio.</i>	96
36. 38. 43. fuga & cedes,	103	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>Belgium.</i>	103
36. 38. 43. fuga & cedes,	4	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>Belli cupidi Heluetij.</i>	4
36. 38. 43. fuga & cedes,	238	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>Bella paruis momentis magnos</i>	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>casus admittunt.</i>	238
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>Belli communes casus.</i>	344
36. 38. 43. fuga & cedes,	344	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>Belli enēti milites præmia sui la-</i>	
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>boris expectant.</i>	295
36. 38. 43. fuga & cedes,	<i>Belli exitus durissimi.</i>	154
36. 38. 43. fuga & cedes,		

Bigere

<i>Bigerrones Romanis dedit.</i>	67	326
<i>Bithiniæ, ac Ponti compositio Cæ-</i>		
<i>sari difficilis.</i>	409	484
<i>Biturigum res.</i>	149. 199. 200	312
<i>Biuius Curius Casarian.</i>	240	C
<i>Boduognatus Neruiorum dux.</i>	47	<i>cabillonum & Matiscona.</i>
<i>Bogud Mauritanæ Rex à Casio</i>		196
<i>in auxilium vocatur.</i>	405. ad-	<i>Caburus Allobrox.</i>
<i>uersus Marcellum pugnat.</i>	407.	182
<i>408. à Pompero filio inuestitur</i>	428	<i>cadaueri hostium pro cespite.</i>
428		492
<i>Bogud Rex, & P. Sinius Sirthā</i>		<i>cadetes populi.</i>
<i>Inbæ Regis oppidū inuadit.</i>	429	188
<i>Pois oppidum.</i>	154	187
<i>Boij populi à Heluetiorum auxi-</i>		<i>Caesari.</i>
<i>liares. 15. Aeduis attributi.</i>	17	494
<i>Boiorū oppidum Gergibina 151.</i>		<i>Cæsina Casar ignoscit.</i>
<i>Boni Inbæ Regis sub hasta redi-</i>		468
<i>ta.</i>	471	<i>Cælij pratoris iniquitas.</i>
<i>Bos cervi figura.</i>	136	315
<i>Bosphori Rex constituitur Mi-</i>		<i>Cælius de rep. remotus.</i>
<i>thridates Pergamenus.</i>	415	316
<i>Brachium ad finem Salsum Pō-</i>		<i>Cælij molimina frustra cadunt.</i>
<i>peius facit.</i>	479	316. 317
<i>Brannonij.</i>	187	<i>Cælius Pincianus Casarianus.</i>
<i>Brannonicos.</i>	ibidem	415
<i>Bratupontium Bellouacorum op-</i>	42	38
<i>pidum.</i>		<i>Cæsar ad bellum à nobilibus homi-</i>
<i>Britannia descriptio & Britan-</i>		<i>nibus afflictis excitatur.</i>
<i>norum res.</i>	80. 81. 82. 83. 84.	390.
<i>85. 88. 97. 101.</i>		391
<i>Britanniam disciplina ergo ad-</i>		<i>Cæsar aduersariorum suorum mi-</i>
<i>bant Gall.</i>	135	<i>seretur.</i>
<i>Brundisium oppidum, circiq; res</i>		42. 1. eos multat.
<i>gestæ.</i>	241. 242. 243. 205. 306.	278
318		<i>Cæsar cladis acceptæ culpam à se re-</i>
<i>Brutus adolescēs Casarianus. 151.</i>		<i>moet.</i>
<i>eius clausis aduersus Mafsilien-</i>		344
<i>ses.</i>	176. 278. 288	<i>Cæsar conditiones dare non acci-</i>
<i>Bullis sine Dullis, & Amatiæ op-</i>		<i>pere solitus.</i>
		479
		<i>Cæsar Antonio adest in Augura-</i>
		<i>rus petitione.</i>
		223
		<i>Cæsar contra Aduaticos. 43. 44.</i>
		<i>Alexandrius. 367. & dein.</i>
		<i>Ambianos. 43. Arionisium.</i>
		2. 12. 30. 32. Belgas. 35. 36.
		<i>Bellonacos. 37. Britannos. 81.</i>
		82. 91. 94. Gallos. 196. Ger-
		<i>manos. 72. 73. 76. Hedues. 169.</i>
		<i>Labienum. 42. 3. Mafsilien-</i>
		<i>ses. 246. 247. Neruios. 16.</i>
		117. Pharnacem 411. &
		<i>deinceps. Scipionem. 419.</i>
		421

419. 421. 436. 439. *Sensitates*
64. *Suesionis*. 42. *Panetos* 57.
Verfigentorigem 151
Cæsaris aduersa res. 46. 107. 341.
342. & *deim*. 354. *equitas* 272.
273. 87. 304. 309. *Altitudo*
animi, & *fortitudo* 116. 416.
412. 434. *amor apud municii*.
pes, & *milites*. 234. 259. 404.
angustiæ 84. 149. 151. *ardor*
ac festinatio. 430. *astutia* 116.
audacia. 48. 364. 375. *authori-*
tatis. 274. 408. 409. 433. *benefi-*
centia. 28. *benignitas*. 471. *bo-*
nitatis. 384. *celeritas* 7. 24. 75.
115. 118. 151. 169. 307. 346.
416. *clementia*. 13. 50. 84. 199.
265. 282. 318. 383. 467. 468.
469. 482. *commentarij re scri-*
pti & *contextii*. 196. 223. *con-*
silium arcanum. 422. *presens*
in re penè deplorata. 256. 257.
consulatus. 222. & *deim*. 304.
continentia in pecunia. 240.
crudelitas 220. *cura de suis*. 31.
156. 261. 419. *dexteritas in*
pluribus rebus simul auerendis.
48. *disimulatio*. 270. 337. *do-*
lor de præcepto sibi populi ho-
nore nempe consulatu. 232. *elo-*
quentia. 198. *Græci sermonis*
peritia. 115. *exhortatio*. 46. 306.
462. 463. *felicitas*. 61. 87. 222.
318. *fiducia*. 433. 452. *fortitudo*.
48. *fortuna* 83. 318. 395.
gratia etiam apud hostium mi-
lites. 266. *apud prouinciales*.
286. *gratitudo* 92. 224. 287.
humanitas. 117. 237. 246
Cæsar cum Afranio dimicatus. 250.

eum ad deditiorem e compellere
vult. 270
Cæsar Deiotaro ignoscit. 410
Cæsar cum paucis militibus suis
aduersus ingentem multitudi-
nem hostium pugnare non de-
trectat. 116
Cæsar cur è prouincia sit egressus.
219
Cæsar dissidentibus suis acceden-
tibus animum restituit. 48. *la-*
borantibus subuenit. 86
Cæsar ex loci natura consiliū ca-
pit. 327
Cæsar exercitiū dimittere iube-
tur. 228
Cæsar fidē suam implorantibus li-
benter adest. 431
Cæsar fortuna beneficio in victo-
ria strenuè vtitur. 358
Cæsar Gallos consolatur. 21
Cæsar hostes suos accusat, se pur-
gat. 245. 272
Cæsar fuga consilio sublato vincē-
dū ditaxat esse persuadet. 374
Cæsar ipse corā in prælio non ad-
est, sed in prætorio sedens im-
perat qua videtur. 433. *in præ-*
lio se hostibus offert. 449
Cæsar legatos suos violatos vlcis-
citur. 58
Cæsar Marij affinis. 434
Cæsar milites suos reuolentem in-
cusat. 25. 175
Cæsar natura clemens, concursu
militum in seuitiam propellit-
tur. 217
Cæsar nobilem hostem quam in-
gnobilē debellare mauult. 338
Cæsar non temere milites suos
hosti

hostibus obijcibat. 419
Cæsar Pompeum oppugnare se-
mel deliberat. 242
Cæsar Pompeium ad pugnam elu-
cere cupit. 351
Cæsar Pompeiū terra arceat, Pom-
peius Cæsarem mari & porti-
bus. 311
Cæsar quàm sepe, & per quos pa-
cem tentauerit. 355
Cæsar tardior factus. 457
Cæsar quosdam tribunos militum
ignominia dimittit. 446
Cæsar quotānis in Italiā ibat. 89
Cæsar sui aduersus elephantos
pugnandi rationem common-
strat. 556
Cæsar publicibus libētissima igho-
scit. 411
Cæsar vna æstate duo maxima
bella conficit. 34
Cæsar vni militum scutum detra-
hit: & in primam aciem pro-
uolat. 48
Cæsaris auxilium Galli implo-
rant. 20
Cæsaris castra oppugnata. 116.
117. 169.
Cæsaris aduersa res Varronem a-
balienant. 28. *prospere Curio-*
ni animos ad dunt. 298
Cæsaris aduersitas Romanū nun-
ciata multos Pōpeio adijcit. 256
Cæsaris aduersi rumores in Gal-
lia. 178
Cæsaris arma Romanis suspecta.
225
Cæsaris copiarum eisuatio. 354
Cæsaris exercitus optima valetu-
dinis. 332. *vide Cæsariani, & mi-*

lites Cæsariani.
Cæsaris iussu non obseruantium
clades. 105
Cæsaris in Hædus merita. 175
Cæsaris milites ferro omnes vnter-
rati. 117
Cæsaris naues duæ captæ. 440.
441.
Cæsaris naues longæ. 307
Cæsaris naues oneraria incen-
duntur. 427
Cæsaris naues tempestate agitata.
84. *incensa*. 307
Cæsaris magis quàm suo pericu-
lo commouetur Domitius. 393
Cæsaris in scientia & consilio
omnia sibi posita milites exsili-
mabant. 421
Cæsaris tabellarj à Pharmace in-
tercepti. 393
Cæsari Ariouistus interminatur
nisi Gallia decedat. 2030
Cæsari se dedunt Oricum, Apol-
lonia, Bellidenses, Amatimi &
tota Epirus. 306. 307
Cæsari supplices Heluetj. 16
Cæsaris supplicatio decreta 88 ho-
nores exhibiti. 224
Cæsarem & Romanos iniuriarum
aduersus se, arguit Ariouistus.
22.
Cæsarem Romanā resp. deside-
rans. 408
Cæsarem Zamēses arcessunt. 469
Cæsare tollendo gratiam si mul-
torum nobilitum Romanorum
inire posse, nec apud ipsum Cæ-
sarē Ariouistus disimulat. 29
Cæsarianorum copiarum exigui-
tas. 305
Cæsa-

Cæsarianæ se maris periculo
 obijcit Brundisio saluentis.
 318. 319.
Cæsariani centurionis captiui ad
 Scipionem forte & intrepidum
 responsum. 441
Cæsariani decreti de debitoribus
 equitas. 315
Cæsariani militis veterani ad La
 bienum verba. 424
Cæsariani milites iniussu prælium
 cepissent. 463
Cæsariani haud ferè ad Pompei-
 um per fugiebant, sed sæpe con-
 tra. 337. 338.
Cæsarianorum militum angustia.
 46. 47. 48. 142. 143. 173. 194
 254. 256. 330.
Cæsarianorum militum clades.
 175. 176. 340. 342. 343. 382.
Cæsarianorum militum famis &
 tolerantia. 155. 219. 358. ino-
 pie & nuditas. 429. virtus. 94
Cæsarianorū cum Afraniis an-
 cept prælium. 253. eorundem
 colloquia. 262.
Cæsarianorum militum diligentia
 ac industria singularis 90. eo-
 rundem lenitas. 272.
Cæsarianorū militum licet pau-
 corum aduersus multos hostes
 ingens animus. 66
Cæsarianorum militum peritua
 militaris. 49. 356
Cæsarianorum militum perplexi-
 tas, atque etiã præsens animus.
 55.
Cæsarianorum militum seu con-
 stantia, seu pertinacia miranda
 112. 237.

Cæsarianorum res fortiter gesta.
 441.
Cæsarianorum transfugarum a-
 pud Pompeium pretium. 337
Cæsarianorum virtus Pompeia-
 nis collata. 441
Cæsarianis militibus Labienus
 insultat. 424
Cæsar deprecans à suis militibus
 non exauditur. 465
Cæsar dictator a M. Lepido di-
 ctus 28. idem dictator quarto
 designatus. 473
Cæsar, & Pompeius vicina castra
 ponunt. 311. 326. 327
Cæsar in Galliam contendit. 128
Cæsar in mare se abiicit, &
 nando euadit. 381
Cæsar nouem annis ijsdem ferè
 militibus usus 231
Cæsar Pompeio conciliari vellet.
 241. 310. 314.
Cæsar Rhenum transijcit. 79
Cæsaris pro castris semper dua le-
 giones excubabant. 160
Cæsari & Pompeij dissidiorum
 cause 229. eorum nouissimum
 inter se prælium: 356
Cæsaris ad Scipionem de pace
 mandata. 335
Cæsaris memorabile factum in
 creditorum miseria. 315
Cæsaris in hispaniæ gestæ. 294
Cæsar esse Cæsare respondet. 483
Cæsariana classis incendiū. 161
Cæsarianarum copiarum duces
 contrarij. 85
Cæsariani exercitus tolerantia,
 sitis & famis. 456
Cæsariani à Pompeianis in collo-
 quio

quid edicto contra suam vul-
 nerantur. 315
Cæsariani equites fugantur. 94.
 342
Cæsariani equites mille contra
 septem millia Pompeianorum
 confligebant. 352
Cæsariani milites ab Afranio,
 & Pitreio male plectuntur.
 267
Cæsariani milites in quodam ca-
 stello omne vulneratis. 334
Cæsariani milites desperatione se
 interficientes. 109. 110
Cæsariani milites indomabiles.
 382
Cæsarianorum aduersus Britan-
 nos difficultates. 82
Cæsarianorum militum aduersus
 Germanos trepidatio. 24. 25
Cæsarianorum aduersus Pompe-
 ianos pugna & victoria. 491
Cæsarianorum strages à Pompeio
 480
C. Antistius Reginus legatus
 Cæsaris. 122
C. Auienus trib. mil. ignominio-
 se à Cæsare dimittitur. 446.
 447
C. Biotius Reginus eques Roma-
 nus à Cæsare captus. 455
C. Calpurnius Sabinus Cæsaria-
 nus. 423
C. Caninius Vxellodunum obsi-
 det 215. & dein. vide, Canin⁹.
C. Carpenius eques Rom. 104
C. Cassius Syriacorum nauum
 Pompeij præfectus. 306
C. Claudianns ignominiose dimit-
 titur. 447

C. Cassius Longus Pæpetianus
 289. 418. eius crudelitas. 418
C. Crispus Sallustius. vide. Cri-
 spus Sallustius
C. Curio Trib. pl. Cæsari fautor.
 225 vide Curio.
C. Decij Quæstorij à Sallustio
 fuga. 435
C. Fabius legatus Cæsaris 102.
 214
C. Flauus eques 488
C. Fundanus eques Romanus ad
 Cæsarem transfugit. 478
C. Fusij Cottæ Romanis equitis
 mors. 148
C. Gallonius eques Rom. 285
C. Marcellus Rhodiæ classis Pom-
 peiana præfectus. 306
C. Marius. 25. 346
C. Messius Cæsarianus. 435
C. Platorius Quæstor. 391
C. Pomponius Pompeianus. 306
C. Sallustius Crispus præf. 420.
 proconsul. 471
C. Saffirna. 448
C. Trebonius legatus Cæsaris 143
 152. Masiliam oppugnat 275
 prætor urbanus. 315
C. Triarius Pompeianus 306.
 eius de prokursu militum præ-
 ceptum. 455
C. Valerius Donatavrus. 182
C. Valerius Flaccus. 31
C. Valerius Proculus Gallie pro-
 uincie princeps. 12
C. Vergilius Petronius Pompe-
 ianus 431 eius deditio. 470
C. Vocatius Thullus. 137
C. Volusenus, Trib. milit. 56. 80.
 86. 222. 337.

Calaguritanū populū. 259
 Calamitas ex amicis inimicos fit.
 cit. 363
 Calamitatē aut suam aut rēpōrū
 querē, mediocris est animi. 315
 Calceatē ad fossas complendas. 418
 Calenus Caesarianus. 311
 Calictorū potestas. 37
 Callidum oppidum. 323
 Calones inermes armatis hostibus
 inreputi occurrunt 49. eorum
 fuga. ibid.
 Calpurnius Saluianus. 401. 402
 Cameli XXII. Regis Inba à Ca-
 sare capti. 55
 Camulogenus Aulercus 177. eius
 mors. 180
 intra Cancellos pugnare. 424
 Candauia 310. 348
 Caninius Rebilus legatus Caesaris
 242. 493
 Canopus. 384
 Cantabri populū. 248
 Canticum Britannia. 97
 Canusium oppidum. 240
 Capillo promisso sunt Britannii,
 reliqua omnis corporis parte
 rasa. 98
 in Capita singula liberorū ac ser-
 uorum tributum impostum.
 322
 non nisi Capite Caesaris relato pa-
 cem fieri posse, Labieni infelēs
 dictum. 315
 Cappadoces in copijs Pōpēij. 306
 Cappadocia regnū Ariobarzānis
 350
 Capita hominum occisorum ad-
 uersus hostium oppidum ad ter-
 rorem conuersa. 492

proprator relicus. 359. eius
 stipendios. 401. eiusdem odium
 apud milites. 400. pugna cum
 Marcello 405. 506. vulneratio &
 confanatio. 402. eiusdem mors.
 408
 Castella castellis munitione inn-
 git Caesar. 318
 Castellorum ingens numerus. 331
 Castellani castellorū domini. 395
 Casticus Sequanus Catamanta-
 ledis filius. 3
 Castra Lunata. 461
 Castra castris inclusa. 341
 Castra Corneliāna. 289
 Castra Q. Ciceronis à Gallis
 oppugnantur. 111
 Castra sua ab hostibus suis Caesa-
 re oppugnatam iri non vere-
 tur. 433
 Castrorum Caesaris exiguitas in
 Britannia. 85
 Castrorum Pompeianorum luxu-
 rias. 358
 Castra munire quando primum
 ceperint Galli. 163
 Castra Postumiana, locus. 477
 Casus belli communes. 344
 Casus memorabilis. 278
 Catamantaledes Sequanorū prin-
 cept. 3
 Catecopus. 430
 Catena ferrea pro funibus. 60
 Catiuclus Eburonum princeps.
 120. taxo vitam finit. 138
 Cato Caesaris hostis. 229. Sicilia
 prator. 144. eius de Pompeio
 querela, ibid. eiusdem ad Cn.
 Pompeium filium oratio. 427
 Catonis Lusitani oratio ad Cesa-

rem. 481
 Catonis Picensis molimina aduer-
 sus Casarem. 436. eiusdem a-
 pud Pricam gratia, labor, exi-
 tus. 466. vide, M. Cato.
 Catuacorum potestas. 38
 Catuiges Galli. 7
 Cauarillus Aedius capitur. 183
 Cauarimus Senonū Rex. 118. 124
 Caussam ex vinculis dicere. 4
 Cauissila. 446
 Celeritas Caesaris. 116. 169
 Celeritas Caesaris imminuta ac
 tardata. 458
 Celeritas fama admiranda. 148
 Celeritas mutandis iumentis in-
 uenta. 310
 Celeritatis in bellis momentum.
 172. 228. 324.
 Celte qui & Galli. 2
 Celtiberia regio. 260
 Celtiberi populū. 248
 Cestilius Vercingetorigis pater
 148
 Cenimagni Britannia populū 116
 Centrones populū. 7
 Centrones Nervii clientēs. 110
 Centurionis bene meriti primum
 à Casare. 334
 Centurionis Caesariani captiue
 mira constantia. 441
 Ceturionis praclarū facinus. 174
 Ceturiones à legione sua caesi. 403
 Centuriones loricati octo ad Cæ-
 sareum transfugientes. 484
 Centuriones Marsi duo à Curio-
 ne ad Varrum transfugit. 291
 Centurionum caedes. 48. 310
 Centurionum duorum Caesaria-
 norum fortitudo. 485. 486

Centurionum recens ad maiores ordines promotorum ingens animus in re aduersa. 144
 Cercinna insula. 420
 Cercinates Cæsarem comitatu iuuant. 45
 Cerni in operibus militaribus. 86
 Ceteio Cæsar ignoscit. 468
 Cetrata prouincia. 248
 Cetrati Afriani occiduntur. 264
 Charæ radicis usus pro pane 331
 Chersonesus. 375
 Cherusci Germaniæ populi. 128
 Cibaria trium mensium uoluntæcum efferunt Heluetij. 4
 Cibi quibus Britanni abstinet. 97
 Cibus seruitute oblata petitus. 191
 Ciceronis hybernorum oppugnantorum consilium. 110
 Ciceronis prudentia. III. periculum. 114
 Ciceronis cura Cæsari. 115
 Ciceronis obseruantia mandatorum Cæsaris. 141
 Ciciliæ ordinatio per Cæsarem. 409
 Cimberius, & Nasus Sueuorum imperatores. 23
 Cimbri, ac Testoni Italiam uastantes. 21. 25. à Mario puls. 25
 Cingetorix, eiusque res. 91. 101. 120. 127
 Cinga finius. 254
 Cingulum oppidum. 235
 Cippi qui dicuntur. 186
 Cercino uelut circumductum flumen. 23
 Cirrha oppidum capitur. 429
 Cispus & Aquila Cæsariani. 454
 Ciuius dissensio Romana. 196

Ciuius dissensionis remediū. 225
 Ciuium dissensionum seditio. 457
 Ciuitas omnis Heluetia in quatuor pagos diuisa. 8
 Ciuitas Parsiorū, & Senonū. 123
 Ciuitatū Germanicarū laus. 134
 Ciuitates Cæsari amicæ ab eius inimicis rexantur. 285
 Cines Romani Gaditani ibidem
 Ciuium Romanorum bona, qui eātra populum Rom. arma tulissent Zamæ uendita. 471
 Clades ingens Cæsarianorum. 343
 Classis Pompeiana. 306
 Cladibus prædecessorum suorum posteriores, duces prudentiores sunt. 64
 Clamor exercitus & signorum cætus sine ulla causa auditus Antiochia. 364
 Clamor in pugna nō inutilis. 356
 Clamoris terror. 194. 296
 Classis Cæsariana. 306
 Classis Cæsariæ incēdium. 361
 Classis Gallica aduersus Romanos 60. 61
 Cleopatra cum fratre suo pugnat 363
 Cleopatra à Cæsare Regina Aegypti constituitur. 389
 Clientum Gallorum fides. 169
 Clodius Aquinus Cæsarianus casus 486
 Clodius Cæsaris & Scipionis familiaris. 335
 Clodij cedes. 147
 Clodiane cedis reus Milo. 316
 Clupea insula. 289. 417
 Cn. Domitius Caluinus. 301. 323.

Cn.

446
 Colloquiis suorum cum hostibus nam facit Cæsar. 445
 Comana opp Bellona templum 409
 Comius Atrebatensium Rex, eiusque res 80. 83. 87. 101. 125. 188. 201. 211. 222. 223.
 Comēatibus duobus reportatus ex Britannia Rom. exercitus. 102
 Commentariorum Cæsaris elegātia. 197
 Commentarios Cæsaris Hirtius contexit. ibidem
 Commilites. 292
 Commilitij consuetudinis ius. 348
 Committēdo prælio prokursus militum dammandus non est. 355
 concilia nocturna & occulta. 118
 Concilium Gallorum. 18. 123.
 Concilium amatum apud Gallos. 145
 Conclamandi mos in castris. 346
 Conclamare uasa. 265
 Concordie bonum. 102
 Cōditio iniqua Cæsari proponitur de Pompeio. 233
 Conditiones pacis æquæ quando maxime fieri possunt. 309
 Conditionem ab hoste armato Romani non accipiunt. 111
 Condruſi Germani. 138
 Condruſones Treuirum clientes. 72
 Conducloribus adium annua merces habitationis donata. 316
 Conetodunus, & Cotuatus duces Galorum 148

DD 2

Confidentia Caesaris. 417
 Confluens Mosæ & Rheni. 76
 Congressu & clamore hostes ma-
 xime terrentur. 76
 Coniugia Gallorum. 132
 Coniuratio aduersus Caesarem. 8.
 aduersus L. Cassium Longi-
 num. 401
 Coniurationis consilij multiantur
 402
 Coniurationis rei pecunia se re-
 ducens. 420
 Coniurationis trepidatio. 401
 Conscientia moris. 337
 Conseruio bellantium. 491
 Consilij Longi Pompeiani crude-
 litas 418 eius acta. 14. 435.
 440. 465 eius mors. 470
 Consilia hostis audienda non esse.
 105
 Consilium in ipso negotio non ca-
 piendum. 105. 106
 Consilium suarum rerum incen-
 dendarum pro communi salute,
 654
 Consilium suu Caesar occultabat. 422
 Constantia bonum. 25
 Consulendi occasio breuis. 105
 Consultatio Caesarianorum anceps
 105
 consulum & Pompeij ad Caesarem
 mandata. 233
 Continentia Germanorum. 133
 Conuentus Thapsitanorum & A-
 drumetanorum separatum ab
 ipsis Thapsitanis & Adrumeta-
 nans Caesari multatus. 471
 Conuictio Iulianus Hednus. 165.
 166. 173.
 Copiarum Caesaris paucitas. 305

leuatio. 2
 Coram magis inter duces de con-
 ditionibus conuenire posse, quam
 per interuencios. 311
 Corbeus Bellouacorum dux. 201
 202. eius mors. 209
 Corduba Caesaris amica. 286.
 Hispania caput. 473
 Cordubam Caesar capere conten-
 dit. 475. & dein. 493.
 Cordubensis conuentus Varro nem
 excludit. 286
 Cordubensium onus à Cassio Le-
 gino. 400 defectio. 401. 405.
 Corsinium Caesar oppugnat. 136
 237. 240.
 Coris intercepta turres. 159
 Corneliiana castra 289. 298.
 Cornelius Balbus vulneratur. 315
 Cornificus Caesaris Quaestor pro-
 praetor. 394
 Cornu unum in fronte bonis figu-
 ra corui. 136
 Cornu bonis pro poculo. 136. 137
 Coronam auream Pharnaces Ca-
 sari miserat. 411
 Corporis vires animum non se-
 quentes. 396
 Cortices ex arboribus potius se
 victuros Caesariani minantur,
 quam Pompeij è manibus di-
 missuros. 332
 Corus ventus. 93
 Cosam in agro Turino Milo op-
 pugnat. 316
 Cotho Hadrumeti. 452
 Cotta Arunculeij prudentia ac
 virtus. 607
 Cotuatus & Gonitodunus Galko-
 rum duces.

Cottus

Cotus Aeduis. 104. 183
 Cotus Thracum Rex D. equites
 Pompeio suppedita. 306. 324
 Craffini primipili Caesariani for-
 titudo. 355. mors 359. 360.
 Cratium vsus in bellis. 192
 Creditum libenter ea qua volu-
 mus. 62. 291
 Credita pecunia soluenda diffi-
 cultas. 304
 Creditarium pecuniarum sine vsu-
 ris soluendarum lex. 315
 Crudelitas teueraria Curionem
 perdidit. 298
 Cremandorum cadaverum nos
 apud Gallos. 133
 Crispus Sallustius Zamensis pro-
 consul 47 eiusdem ad circin-
 nam insulam gesta. 435
 Cyines mulieribus abscissi, & ex
 illius tormenta facta. 308
 Critognati Aruerni crudelis ora-
 tio in obsidione in Alexia. 189
 cruciabiliter interfecti à Scipione
 Caesariani milites captiui. 442
 crudelitas cum auaritia certans.
 403
 crudelitas veterum Gallorum. 131
 190
 cuniculorum agendorum peritifi-
 smi Galli. 159
 cupiditatis pecunie malum. 134
 Curio Caesarianus eiusque res. 334
 244. 288. 290. 201. & dein.
 eius mors. 301
 curianorum militum trepidatio
 292
 Curiani equites à Scipione defi-
 cientes. 446
 Curiani Galli ac germani. 439

Curio soluta po. Ro. dedit. 52. 57
 D
 Dan. asippi liberis Caesar ignoscit.
 468. eius mors. 471
 Dantonum priuatum salutis publi-
 cae causa non formidandum. 154
 Dantonis pecuniaris etià perficio-
 lorum sollicitudo addita. 400
 Dardani in copijs Pompeij. 308
 Debere qui se fateatur, quo ore
 possit integras tenere possessio-
 nes. 315
 Debitorum causam M. Caelius
 Rufus tuetur. 315
 Debitorum existimationi vt con-
 suluit Caesar. 304
 Decima legioni aquiliferi virtus.
 82
 Decima uehligales in octauas mu-
 tata. 471
 Decima legionis, commedatio. 46
 D. Brutus adolescens. 59. classis.
 ad Massiliam profectus. 248
 257
 D. Laelius Asiaticorum nauium
 Pompeij prefectus. 306. 326. 369
 Dedit Caesari suffugientes Hel-
 netij, reuicti, & hostium loca
 habitu. 17
 Deditiorum cura Caesari. 5. 420
 Defectionis suadentia uersuta 116
 Defectorum astutia. 337
 Defendere bellum propulsare. 29
 Deiotarus, eiusque res 306. 390
 391. 394. 411. 415.
 Delphos Celenus Caesarianus re-
 cipit. 335
 Delta in Aegypto. 386
 Denoti, qui Soldanij 65 eorum
 mira fides. ibidem

Diablintres Galli.	58	Diuico Helueticorum legatus ad	
Diana Ephesia sanū spoliari iubet		Cesarem.	8
Scipio. 22 interuentu Cesaris		Diuitiacus, Aeduorum Princeps,	
impeditur.	364	eiusque res. 3. 11. 12. 13. 17	38. 129
Dictator Iulius Cesar. 288 dicta		Diuinum pericula.	473
tura se abdicat.	304	Diuurnitas diligentiam minuit.	
Didius Gadiū prefectus. 495 eius		204. 340	
mors	496	Diuurnitas prouincialem facit.	
Dies ad v. calendas.	5	401	
Diei vnus antenerfio in itinere		Dolos & infidias hostium vitare	
faciendo quantum ad summam		milites suos docet Cesar.	456
faciat.	346	Domefticorum perfugarum ma-	
Diei prolatio in exactione pecu-		lum.	337
niae donatio dicta.	322	Domicilia Gallorum in aestu	137
Dij Gallorum. 132 Germanorum		Domitij vrbana gratia & digni-	
133		tas.	351
Dij immortales omnibus cafibus		Domini in oculis pugnans feruus	
bellis interfunt.	914	acrior est.	258
Dij quos pro sceleribus vlciscun-		Domum reditionis spem sibi tol-	
tur, impune diu grassari per-		lunt Heluetij finibus suis egref-	
mittunt.	9	furi.	4
Diligentia Cesaris inuifitata. 151		Domitius Ahenobarbus Pompe-	
Diligentia confuetudine minuitur		ianus 236. eius de fuga ex Cor-	
104. 340		inthio consultatio. 237 238 à	
Diligentia cum feueritate in im-		Maisluensibus receptus exclu-	
perio militari neceffaria. 149		fo Cesare. 248 257. inde fuga.	
Difcordes & Serapion legati		288	
Ptolomai Regis ad Achillam.		Domitius proditionis arguitur. 294	
366		Domitius Caspinus. 323 eius cum	
Diripiendi militibus cœceffu Gô-		Pharnace res. 390. 392	
phi.	349	Domitullus Gallogracus ccc. e-	
Dis pater Gallorum.	132	quites Pompeio fuppeditat. 306	
Disciplina memoria conftans, non		Dotis ratio apud Gallos. 132	
lueris	131	Drapes Senonum princeps. 214	
Disciplina militaris nimia largi-		cæpeus. 216. inedia mortuus.	
tione foluitur.	399	220	
Difpofitorum equorum celeritas		Druidum defcriptio.	129
361		Ducere bellum.	198
Difpenfionis malum.	164	Dulcis aque venas habent omnia	
Difsimulatio Cesaris.	337		

litora.	373	non nihil debilitarunt.	354
Dumnacus Audium dux. 212.		E	
eius fuga.	214	Eburones populi. 38. Treuironum	
Dumnorix Aeduus Diuitiaci fra-		clientes. 72 vbi fiti. 102 eorum	
ter, eiusque res. 2. 6. 11. 12. 13.		defectio. 105. præda omnibus	
92. 93.		à Cesare exponuntur. 140 va-	
Duedetriginta longæ naues Cæ-		stantur ibidem.	
faris.	90	Eburonices aduerfus Romanos	
Duo viri aciem inclinatam refi-		conspirant.	62
tuunt.	487	Eductum Pompeij Amphipoli fi-	
Duracius Picfo.	212	ctum.	366
Duracorum oppidum.	145	Edifcendi ftudium apud Druides.	
Dummaui municipiorum	1240	130	
Dux fugiens, dolo ab hofte reuo-		Egefaretus Theffalus Pompeij fan-	
catus.	297	tor.	323
Dux quantum in re desperatif-		Eginurum oppidum.	551
ffima animo non deficiens, mi-		Eginium oppidum.	349
litibus gratus.	163	Egregiū miluus veterani facinus	
Dux fibi priuatum confules, à		aduerfus elephantum ferocieu-	
milittibus circumfiftitur.	217	tem.	463; 464
Ducis apud milites fuos graue		Ejcere nauem.	318
odium.	401	Elauer fluuius.	165
Ducis in bello vfus.	464	Elephanti condocofacti.	431
Ducis præfentia animus militibus		Elephanti Scipionis. 493. 403	
refiftitur.	48	Elephanti cõmuni periculo in acie	
Duces Cafariani & Pompeiani		educuntur. 463. 464 eorum	
ad Oricum colloquuntur. 311		terroris minuendi ratio. 457	
Ducum difpenfio. 105. & dein.		Elephanti LX. aduerfus Cafaria-	
Dynaftæ prouincia.	409	nos producti. 443. eorum fu-	
ad Dyrrachium castra vicina		gi.	417
ponunt Cesar & Pompeius		Elephanti LXXV. à Cesare capti.	
311		465	
Dyrrachina pugna infelicitate		Elephanto ferocienti veteranus mi-	
Cesar a Pompeianis vbique		les fe fort. ter obicit 463. 464	
trauditur.	348	Emolumento, id eft impendio feu	
Dyrrachio intercluditur Pom-		detrimeto.	22
peius.	327	Ennius citatus.	485. 492
Dyrrachij, & Achaia gefta. 335		Epaftachus Aruernus Lufternum	
& dein.		Cesaris tradit.	120. 221
Dyrrachina duo pralia Cafarem		Ephesiam pecuniam auferre Sci-	

pio conatur 32. ei salutem Ca-
 sari affert. 364
 Epiappiorum usus apud Suevos in
 decorus & turpis. 70
 Epibata armantur. 426
 Epidaurum Octavianam oppugna-
 tione liberat Vatinium. 397
 Epirus tota Caesari deditur. 311.
 328
 Epipola alleganda ratio. 115
 Eporedorum Aeduis. 168. 181 ca-
 pitur. 183
 Equestris copia, pedestres appa-
 res. 423
 Equestris praelijs consuetudo. 480
 Equestribus praelij multitudo con-
 fusa nocet. 208
 Equestris pugnae mira exercitatio
 apud Germanos. 31
 Equitatus ornamentum, loci plu-
 nities, & solis ac diei serenitas
 486
 Equitatus studiosus Vercingento-
 rix. 149
 Equites quaestri habere, stipendium
 eorum auertere. 336. 337
 Equitum contentio ut legionarijs
 militibus ne cedat virtute. 49
 Equites Caesariani a Germanis
 militibus fugantur. 74
 Equites Galli & Hispani in co-
 horte praetoria Iuba regis. 299.
 300
 Equitum Gallorum numerus sub
 Vercingentorige. 181
 Equites non Romani quadringenti
 Caesariani caesi. 34
 Equites Romanos omnes ex castris
 Pompeij ad Caesarem transire
 volentes se rui indicio proditi

488
 Equi Germanis equitibus a Ca-
 sare attribuit. 182
 Equitibus quingentis Heluetij
 quatuor millia equitum Roma-
 norum propellant. 10
 Equites mille Caesariani septem
 millia Pompeianorum equitum
 sustinere non dubitant. 352
 Equites Galli. 131
 Equitum Gallorum temerarium
 insurandum. 183
 Equites Germani saepe in praelijs
 exequis desilunt ac pedibus
 praeliantur. 70
 Equitum Romanorum generositas. 213
 Equi alga passii. 429
 Equorum mira docilitas. 70
 Equorum studiosi Galli. ibidem
 Equos omnes suorum Caesar reman-
 uet, ut spem fuga adimat. 15
 Equos suos affuefacit Caesar non
 reformidare elephantos. 457
 Ergastula quaedam Milo soluit. 316
 Erasthenes. 135
 Eritus bellicum instrumentum.
 341
 Effedorum usus in praelijs apud
 Britamos. 82
 Etesia venti. 365
 Euocati Pompeiani. 354
 Euphranor Rhodius vir fortis. 318
 eius mors. 385
 Euocati Pompeiani. 354
 Exactor improbus ministris etiam
 satis odiosus. 400
 Exactorum publicorum nequitia.
 322
 Excursus militum in commissione
 pugnae inutilis non est. 355
 Execris

Execris virilitatem non se posse
 restituere Caesar ait. 411
 Exercitus aduersus se comparatos
 Caesar dimitti cupit. 272
 Exercitus amoris, provincia offen-
 sionem, quaestor improbus com-
 pensare nititur. 399
 Exercitus incommoda regeda non
 nunquam. 293
 Exercitus Caesariani ardor in rei
 aduersa pudore. 345
 Exercitus Caesariani imminutio.
 353
 Exercitus non minorem quam Im-
 peratoris se laudem consecutus
 25
 Exercitus omnibus impedimentis
 nudus ex Sicilia reportatus.
 442
 Exercitus Petreij & Afranij di-
 missus. 274
 Exercitus Pompeiani a Casare mo-
 tus. 31
 Exercitus timore percussus fuga.
 296
 Exercitus totius silus parua in re
 aliquando consistit. 312
 Exercitus Caesar illustrat. 224
 Exactiones grauisima Scipionis
 Pompeiani. 322
 Exactiones graues Cassij. 366
 Excommunicatio veterum Gallorum.
 130
 Exercitus Caesariani maior pars
 Trones. 484
 Exercitus Caesariani sitis. 416
 Exercitus hostiles a mane usque
 ad horam decimam in conspectu
 alter alterius immoti praestan-
 tes. 450

Exercitus Afranij & Petreij di-
 missus. 274
 Exercitus Rom. ab Heluetijs pul-
 sus, & sub iugum missus. 5
 Exilimatio falsa quae perniciosa.
 66
 Explorator falsa renuncians. 23
 F
 Fabij Peligni facinus audax. 296
 Fabius Max. Ruthenos & Arner
 nos superauit. 30
 Facere pro sano, hoc est, quod sani
 esset. 94
 Facinus memorabile. 296. 297.
 309. 465. horrendum. 480
 Factiones Gallorum. 18. 128
 Factum est motum esse magnam. 488
 Faenum & abietem Britannia non
 habet. 97
 Falcata quadrigae Pharnacis.
 414
 Falcum in nauibus bellicis usus.
 61
 Falsum numerum militum aut equi-
 tum referentes Imperatori de-
 luti. 337
 Fama in nouitate antecedit. 323
 Fama celeritas. 117. mira apud
 Gallos. 148
 Fames ac penuria Afraniorum.
 268
 Fames Caesarianorum militum ac
 tolerantia. 256
 Familia Orgetoricis decem millia
 hominum. 4
 Familiae minus duo simul in Ae-
 dulo Senatu esse non poterant.
 165
 Fana pecunij spoliata. 231
 Fanum oppidum. 234
 DD 5

Fascium prolationis invidia. 365
 Favonius Scipionē castigans. 336
 Fautores Cæsaris LXXIV. à Pom-
 peto securi percussī. 484
 Faujſus Sylla. 230
 Fauſus & Afranius vini à Sittio
 capiuntur. 471. eorum mors.
 ibidem.
 Ferraria Biturigum. 159
 Ferraria officina à Pompeiani. in
 ſitua. 427
 Ferrum in maritimis Britannie
 locis nascitur. 97
 Feſtinantia nimia malum. 299
 Fides clientum Gallorum. 169
 Fidei hoſtilis non temere credendū
 319
 Fiducia Cæsaris miranda. 452
 Feſtinatio Cæsaris. 469
 Fideicommiſſus exercitus. 301
 Fides Cæsaris. 483
 Fides Cæsarianorum militum cō-
 ſtantiffima. 442
 Fides tota Italia anguſtior. 303
 Fiduciaria oper. legati. 284
 Fiduciarium regnum. 382
 Filia Ptolomæ regis minor ad
 Achillam ſe conſert. 368. 369
 Filii in ſeminio genere, Maiori
 ex duabus filijs. 389
 Finitimos longe ſummonens Ger-
 mani. 154
 Flumen velut circino circumdu-
 ctum circum oppidum. 23
 Flumine in tranſeundo cura Cæsari-
 ris de militibus ſuis. 261
 Fluminis alti tranſeundi ratio.
 475
 Flumen auertere Cæſar molitur.
 260

Flumina Romanos milites non mo-
 rantur. 177
 Flutates Romanis dediti. 63
 Fœderis militaris ſanciendi ritus
 apud Gallos. 148
 Fœmina à viris prodi hoſtibus
 metuentes, viros hoſtibus ipſe
 prodant. 161
 Fœmina notitiam intra an. 20.
 Germani nō habebant. 33
 Folij arborum paſti equi. 336
 Fontem cuniculo inter ipſit Cæsar
 210
 Forma & etate commendabiles pe-
 ricitati. 394
 Fortiſſimi Gallorum cur ſint Bel-
 gæ. 12
 Fortitudinis exemplum memorabi-
 le. 464
 Fortune vis. 137. 140
 Fortiter mortui videri cupiunt
 Pompeiani duces vicli Iuba &
 Petreus ſe conſcientes. 470
 Fortitudo animi maximum homi-
 ni præſidium. 319
 Fortitudo memorabilis Cæsari. ano-
 rum militum veteranorū. 456
 Fortuna aduerſa induſtria ſtiple-
 uanda. 345
 Fortuna Cæsari ſauet. 319. 395
 Fortuna plurimum in bellis poteſt
 396
 Fortune inclinatio. 409. in bello
 mutatio ac viciffitudo. 56. 255.
 256. 319. 407. 451
 Fortune momentum ac vis in re
 militati. 157
 Fortune motum ſequens Varro.
 284
 Fortune mutabilitas. 384

Fraterna

Fraterna pietatis exempla. 12. 13.
 75. 432. Celus & amulatio. 12
 Frenati equi, & infrenati in bel-
 lis. 426
 Frigoris tolerantiffimi Sueni. 70
 Frigoribus expoſita eſt Gallia. 70
 Frumentari. 186
 Frumentum dediticij ſuis dan-
 dum curat Cæſar. 17
 Frumentum certis diebus militi-
 bus admettebatur Cæſar. 10
 Frumentum ſuum Heluetij combu-
 runt. 4
 Frumenti anguſtia præmitur Ce-
 ſar. 328
 Frumenti condendi modus apud
 Afros. 453
 Frumenti modia M. c c c. Cæsari
 offerantur. 427
 Frumenta & ædificia propria cor-
 rumpentes Galli. 181
 Frumenta intra munitiones ſata.
 336
 Fuga Ambiorigis mira. 145
 Fuga hoſtes celanda ratio. 207
 Fuga ſimulata veus. 299. 300
 Fuga pernox. 16
 Fuga ſpem ſuis adimit Cæſar. 15
 Fugians multorum ſe fidei com-
 mittens, in periculo maximo
 verſatur. 220
 Fugitini etiam legatos de pace
 mittebant de ſaltu Pyreneo.
 314
 Fulvius Poſthumus adiutor Lætū-
 li. 338
 Funera Gallorum magnifica. 132
 Fuſius Calenus Cæsarianus. 307.
 eius induſtria. 334
 Fuſius Cotta occiditur. 148

Gabali populi. 181. 187
 Gabinij Cæsariani felicitas. 395.
 inſelicitas, & mors. 396
 Gabiniani milites. 306. 363
 Gaditani Cæsaris fautores. 285.
 286
 Galba Sueſſionum Rex. 37
 Galba regis Sueſſionum filij Cæ-
 ſari deduntur. 42
 Galeari. 422
 Galearū tegmenta ex viminibus.
 339
 Gallia diuiſio. 1. 128
 Gallia omnis ad Septentrionem
 eſt. 79
 Gallia omnis pacata. 52. repente
 tumultuatur. 57
 Gallia provincia. 249. Cæsari de-
 creta. 22
 Gallia libenter bellum ſuſcipit ſine
 præſenti periculo. 223
 Gallia principes Cæsari gratulan-
 tur. 18
 Gallia principes ſecum in Britan-
 niam Cæſar ducit. 93
 Gallia tanquam præda Germanis
 & Romanis expoſita. 29. ſub-
 acta 224. libera eſſe iuſſa ibid.
 Gallia Tranſalpina. 150
 Gallia concilium, cui ne orbis qui-
 dem terrarum poſſit obſistere.
 162. 163
 Gallia conſenſus aduerſus Cæsari-
 rem. 104
 Gallia conſenſus in libertate vin-
 dicanda. 188
 Gallia conuentus Cæſar agit. 35.
 concilium indicit. 123
 Gallia equitatus ad Cæsarem in
 Britan

Britanniam profecturum. 92
 Gallie & Germanie morum, discrimina. 29. 129
 Gallie & Hispania regiones saluberrima. 305
 Gallie fertilitas, ac opulentia pre Germania. 20
 Gallie imperium sibi vindicare volunt Heluetij. Ariouistus & Cesar. 21. 22. 27. 30
 Gallie motus repentini 118
 Gallie praesidia distulit Cesar. 118
 Gallie provinciae seruitus. 190
 Gallie res gestas Eritius absolvit. 197
 Galli Belgae. 35. 36
 Galli bellicosi. 64. 138. 147
 Galli celtae lingua Gallica dicti. 1
 Galli disciplinae ergo in Britanniam proficisciebantur. 130
 Gallus Gallos prodens. 63. 114
 Galli concilium sibi indicare permitti à Cesare petunt. 18
 Galli equites Caesariani delecti. 379
 Galli equibus suis equos adimit Cesar. 27
 Gallorum equitum mos 131. infuradum temerarium. 183. virtus, ac fortitudo mirabilis. 255
 Gallorum veterum mores, ac instituta. 62. 8. & dein.
 Galli à Dite patre progeniti 132. gratis literis rebatur. 30 humanis victimis dijs libabat. 131
 cimbrico bello humanis corporibus vesciebantur 190. in bellis federe soliti 206. iumentis maxime delectantur 70. etiam

senes militant 205. multos careros in bellis habent 255. proceros ac mirifico sunt corpore 51. 493 religionibus dedit, eorumque dijs ac vota. 131
 Galli armati in concilium veniebant 120. novis rebus perumque student. 72
 Galli in copijs Caesaris 249. Iuba Regis 299. 300. Pompeij. 336
 Galli proditores in exercitu Caesaris. 44. 125
 li vrbes suas ipsi incendunt. 154
 Gallorum aduersus Romanos consuratio 57. 114. 116. odium & insidia 103 & dein. rebellio. 35. 36. 56. 72. 123
 Gallorum ante Caesaris aduentum annua bella 131
 Gallorum coniugia 132. consilia subita & repentina 57. 72. consuetudo erga liberos suos natu minores 132. mos in rumoribus novis excipiendis. 72
 Gallorum cum Caesarianis praesidium. 56. 191
 Gallorum disciplina ex Britannia allata. 130
 Gallorum duces ad Alitiam. 188. 189
 Gallorum, & Belgarum eadem est oppugnatio. 38
 Gallorum fortitudo 135. industria ac solertia 158. infirmitas. 75
 leuitas ac mobilitas 36. 58. 72. libertas 147. mollities in aduersis 64. temeritas innata.
 Gallorum facinus memorabile in mos

mortis pro patrie contemptu. 160
 Gallorum fuga, & clades. 56. 195
 Gallorum Germanorumque Labienanorum clades. 439
 Gallorum immense copia. 187. 188
 Gallorum ingenia candida, & aperta. 458
 Gallorum inter se discrimina 12
 fictions duae. 18. 129
 Gallorum mira consuetudo in concilijs armati indictione 119
 Gallorum nobilitum genera duo, Druides, & Equites. 129
 Gallorum praecipui Belgae, & Aedui. 216
 Gallorum principes ad Caesaris pedes se abijciunt 18
 Gallorum tutelam aduersus Ariouistum Cesar suscipit. 20. 21. 24. 25. 28.
 Gallis ignota Britannia. 79
 Galliarum nauium forma 59. & de in.
 Gallicae classis aduersus Romanos. 60
 Gallicae plebis utilitas. 128
 Gallicus victus cum Germanico non conferendus. 20
 Gallico Germanicus ager non comparandus. 19. 10
 Gallicorum murorum forma. 159
 Gallinam Britannii non gustant. 97
 Ganymedes Eunuchus nutricius Arsinoes 372. eius odium 382
 impotens regnum 390
 Garies Romanis dediti 67
 Gargoli Galli. 7
 Garumna flu. 1

Germani Aquitani Romanis dediti
 Gebornae mons. 150. 177
 Gemella legio. 305
 Genebun Carnutum oppidum. 148
 200 diripitur atque incenditur. 152
 Genabensis perfidia, eiusque vltio. 156. 162.
 Genera facero proscriptus. 120
 Geneva Allobrogum oppidum. 5
 Genusum flu. 447
 Gergobia oppidum. 148. Gergobina Boiorum opp. 151
 Gergonia Aruernorum opp. 165.
 eius oppugnatio. 171
 Germaniae, & Gallie morum discrimen 128. & dein. 133
 Germani ab Ambiorigis persecutione in Romanos conuersi. 144
 Germani ab Heluetijs saepe victi. 25
 Germani agros in Gallia sibi dari à Cesare petunt. 73
 Germani auxiliares 126. 182
 202. barbari ac ferri. 21. 31.
 bella non deprecantur. 72 importatis iumentis non vtuntur. 70. quatuordecim annis tecta non subuenntes 23. fortunam contra Romanos tercia experiri nolunt. 119. Suenis se impares fatentur. 73
 Germani Caesariani Pompeianos cedunt. 338
 Germani equites cccc. in cohorte praetoria Caesaris. 153
 Germani & Galli Labianum cum Caesarianis fide data acceptaq; colloquentes. 432
 Ger-

Germanorum Vspitum aduersus
Menapios dolus. 71
Germanos in Gallia inueterasce-
re indignantur Galli. 36
Germanos non esse formidandos
militibus suis Caesar ostēdit. 25
Germani quando primum, & qua
ratione in Galliam transferunt.
19. 20. 21. 22. 75. inde pulsi. 34
Germanorum equitū virtus. 384
Germani pedites summa velocita-
tis inter equites pugnaues. 32.
217
Germani leuis armatura. 271
Germani Transibhenani continen-
ter cum Belgis pugnantes 2.
Belgis aduersus Rom. comuni-
tati 36. eos Caesar vlcisitur. 116
Germanorum ad Casarem lega-
tio 72. retenta 75. aduersus Ro-
manos dolor, & odium. 106. ar-
rogantia. 7. cultus corporis. 133.
cū Romanis confliētus. 33. cla-
des, ac fuga ibid. & 76.
Germanorum matres praelian-
di tempus suis praescribunt. 33
Germanorum magnitudo corporis
ac terror. 24. mos in bellis parā-
dis 134 nuditas ibi. procacitas
40. superstitio in praelijs susci-
piendis 32. trepidatio 76. 114
114 seu peregrinatio & error
134. uictus ibidem. virtus 138
Germanorum omnis vita venatio
nibus, & studio rei militaris cō-
sistit 133
Germanos Galli quondam vir-
tute superabant. 115
Germanos Caesar debellat & Ger-
manico bello finem imponit. 72

76. Cetera que ad Germano-
rorū descriptionem, mores, &
instituta pertinet, vide pag. 133
& dem.
Getuli, & Numide, Marij bene-
ficiarj. 434. ad Casarem desi-
ciunt. 434 447
Getulorum Consilij comitum a-
uacitas, & crudelitas. 470
Getulorum duo oppida capiuntur.
429
Getulorum equites sine frenis. 451
Gladiatores Caesaris libertati cō-
firmat Lentulus. 235
Gladiatoria familia Milonis. 316
glans inscripta vice epistolae missa.
479. 481.
Glandes susa. 427
Glasto se insciunt Britannij. 98
Gloria cupiditas. 208
Gobonitio patris Vercingetori-
gis. 148
Gomphi à Casare non toto die ex-
pugnati. 349
Gordunni Nerviorū clientes. 110
Grando saxorum in exercitiū Ca-
saris cadens. 442
Grauis armatura miles legiona-
rius. 457
Graeci ad Ciceronem literis con-
scriptam epistolam Caesar mit-
tit. 115
Graeci indocti Neruij ibidem.
Graeci contra pop. Romanum pu-
gnare nolentes. 310
Graeci literis Gelli olim vsi. 130
Grudij Nerviorum clientes. 110
Grumus natura excellens. 477
Gubernatores Casariani minus
periti. 258

Gatur

Guturnatus, seu Gutruatus, aut
Cotnatus Carnuntum scitionis
princeps occiditur. 217
H
Habitationum mercedes annua cō-
diuicioribus donata. 316
Hadrumetum oppidum. 289. à Ca-
sare obsidetur 417. 418. ca-
pitur. 467
Hadrumetanorum multa à Casar-
e. 471
Halaecon flus. 324
Harpagones. 257. 481
Harracus populi. 19
Helenetij populi. 187
Heluesi omnis ciuitas in quatuor
agros diuisa. 8
Heluetij ceteris Gallis praestanti-
ores. 2
Heluetj pop. 150. 82
Heluesj Germanis superiores. 25.
Romanum consulētem occidunt,
exercitum sub iugum mittūt. 5.
Casarianos cadunt. 90. à Casar-
e caduntur 815. 17. 25. obsi-
des accipere non dare soliti. 910.
oppida sua commigraturi in-
cedunt 4. ea restituere iubentur.
13. 17. profecionem in Gal-
liam odonant. 2. quare patriā
relinquerent. 18. eorum iter. 4.
18. hodie trāsitu à Casare pro-
hibentur. 8. Graeci literis vsi.
17. eorum conuatiō. feritas ac
peruacacia in bello 10. fuga. 16.
inactantia. 8. legato supplex ad
Casarem. 8. mos in iudicijs.
4. perfidia aduersus Romanos.
9. virtus ibid. Cetera vide à
pag. 1. ad pag. 18

Heraclea Scythica. 348
Hercynia sylua eiusque ferae. 135.
135
Herculis sanum Cadibus. 285
Herculis sano ablata restituit Ca-
sar. 287
Herminius mons. 399
Hibernia insula. 97
Hippo regius. 471
Hippotoxote. 316. 326
Hissialis oppidum. 285. 287. eius
oluetia. 488. eiusdem turbatio,
ac molestia. 494
Hispalensibus ingratitudinem ex-
probrat Casar. 497
Hispani equites. 103
Hispani in copijs Casaris. 438
Hispanorum auxilia Gallis ad-
uersus Romanos. 65. 66
Hispanorum pugnandi ratio. 251.
252
Hispanorum seditio inter se. 407
Hispania caput Corduba. 473
Hispania principes ad Casarem
transcunt. 266. ex Hispania
apportabantur necessaria ad ar-
mandas Casaris naues. 90
Hispanica res tam Poëpianorum
quam Casarianorum 248. 249
347. & dem. 472
Hispania cura Casari. 286
Hispania duae Casarianis paca-
ta 344
Hispania vltioris secunditatis,
& situs. 477
Hispania vltioris potitus Cn.
Pompeius adolescens. 472
Hispaniarum deditio. 295
Hissiam M. Octavianus à Casare
abulena. 495

Homines

Homines a Gallis pro vicissimis
 immolati. 131
 Homines delicati aut duri vi suat.
 170
 Homines libenter id quod volunt
 credunt. 63
 Homines perditī & latrones ab
 agricultura & quotidiano la-
 bore ad bellum inclinantes. 62
 Honoribus benemeritos Cæsar
 permouet. 334
 Hædo corrupto, & panico vete-
 ri se alentes Massilienses. 288
 Horæum pro frumento accipere
 Cæsariani non recusabant. 331
 Hordeo frumentum actum. 336
 Horribilis castrorum species. 166
 Horrorem aspectus gladio sibi con-
 ciliant Britanni in bellis. 93
 Hortationi ubi locus non sit. 376
 Hospitalitas Germanorum. 135
 Hospitium sacro sanctis. 481.
 eius violati nefas ibidem
 Hostem communem Germanum
 Sequani Hæduorum odio in
 Galliam inducunt. 128
 Hostium beneficio Donatus peri-
 culum euadit. 347. 348
 Hostium res prius diligenter ex-
 plorande, quam prælium com-
 mittas. 2995
 Humanis corporibus rescentes
 Galli. 196
 Hostis consilia qualiter accipien-
 da. 105. 106.
 Hostis in acie tollendi ratio. 121.
 123.
 Hostis in iniquum locum pertra-
 hendi stratagemata. 122
 Humanitatis prouincia. 2

Hybernorum Cæsaris expugnati-
 dorū consiliū apud Gallos. 104
 Hybridæ a Labione cōscripti. 426
 Hyemare sub pellibus. 311
 Hyemis importunitas. 67. 87
 Hyemis in Gallia natura. 79
 Hyempsal rex. 418

I

Iadertinorum in pop. Rom. offi-
 cia. 395
 Iacturis rei familiaris etiam cri-
 minum pericula addita. 400
 Ibernica insula. vide Hibernia.
 Iberus flus. 260
 Icius, & Antebrogius Rhemo-
 rum legati. 36
 Icy angustia. 39
 Ignis iaci solitus. 478
 Ignis suspicium. 4. 149
 Cum igne pugnantes Cæsariani.
 212
 Igni vini cōbusti Paradeses ex-
 pugnati. 466
 Ignibus nocturnis produntur ali-
 quando milites 332. 333
 Ignominiosa misto quorundam
 Cæsarianorum. 442. 446
 Ilerda oppidum. 248. 260
 Ilurgavonenses populi. 259
 In Illyrico gesta 53 156. 395
 Imanuentius Trinobantium Rex.
 100
 Imitatores solertissimi Galli 258
 item Alexandrini. 371
 Impedimentorum agmen in expe-
 ditionibus mediocre. 203
 Impedimentorum respectus in re
 dubia. 108
 Impedimentis amissis bellum ge-
 ri non posse. 654
 Impe

Imperator à militibus appellaba-
 tur nunquam. 295
 Imperator salutatur Curio. 290
 Imperatoris alia sunt partes atq;
 legati. 333
 Imperatoris conspectus, oratio ac
 præsentia militibus animos ad-
 dit, & conuertit. 48. 422
 Imperatoris in seruandis mi-
 litibus studium 265. in commis-
 sione pugnae officium. 355
 Imperatores rerum gestarum fe-
 licitate benevolentiam exerci-
 tus sibi perant. 293
 Imperatores quibus exercitus nõ
 parcat, ipsos sepe in culpa esse.
 26
 Imperatorum authoritas quare
 maxime crescat aut coera. 163
 Imperatorem se appellat Scipio.
 418. eo nomine indignus censetur
 à centurione Cæsariano
 capto. 441
 Imperatores munera ac dona ab
 amicis accipiebant re bene ge-
 sta. 411
 in Impuberes etiam fuit Hibul-
 us. 312
 Incendia edificiorum, incursio-
 nis hostium vulgare signum. 199
 Incognitis rebus magis tremur.
 276
 Incommodè accipiendis Vercinge-
 toris authoritas crescit. 163
 Incursio- nis hostilis vulgare signū.
 199
 Index coniurationis exaratiatus.
 402
 Indiciū glande scriptum missum.
 482

Indigentia Hæduorum in re Cæ-
 sariana. 355
 Indo rex. 478
 Inducias Pompeiani postulant à
 Cæsarianis, & impetrant. 312
 Induciomari Treuiri simulatio.
 91. dolus ac defectio. 103. 119.
 fuga. 118. caedes. 121
 Induciarum genus ex misericor-
 dia. 282
 Inermes aliquando Germani ter-
 rorem Romanis afferentes, post-
 ea armati, ac victores spre-
 ti, & superati. 25
 Infantibus in ardore pugnae non
 parcatum. 162
 Infidelitatis suspitio grauis. 295
 Ingratos ac perfidos Cæsar vlen-
 ditur. 453
 Inimici alter alterum seruantes.
 113
 Inimicorum suorum gloriam &
 exultationem Cæsar aliquan-
 do tolerat. 434
 Insidia Labienū aduersus Cæsa-
 rem. 444. detestæ. 453
 Iniurias & publicas & priuatas
 Cæsar de Heluetiis vltus. 8
 Iniurias publicas Cæsar non sibi
 sumit, vt remittat. 411
 Inopiā excusare mediocris est ani-
 mi. 315
 Insidia præmonitis minus nocent.
 208
 Insidiis & dolis aduersariorū mi-
 lites suos assuefacit Cæsar. 458
 Insidiarū occultadarū fraus. 382
 Insignia sibi in præliis accommo-
 dabant milites Romani. 46
 Insignium & signorum militariū
 E E

acciderent, & fraus. 179
 Infones etiam & innoxios non-
 aequam dijs suis sacrificabant
 Galli. 131
 Inftar legionis videri. 340. inftar
 cohortium. 381
 Institutum optimum in vanitate
 rumorum coercenda. 133
 Integrum quid dicatur. 391
 in Integrum à Cesare restituti,
 que se illi initio belli civilis ob-
 tolerant. 304
 Intercessio Tribunitia. 229
 Interfectis amicis vitam se ressi-
 tuere non posse, Caesaris respon-
 sum. 411
 Intermittere dare obfidem: hoc est
 cessare, & protrahere. 85
 Interpretes quotidiani. 12
 per Interpretes Caesar Gallis lo-
 cutus. 12. 13
 Inuisis magis trememur. 276
 Iofedum opp. 179
 Issa insula. 308. 398
 Isthmum Caesar mansit. 334
 Italia sine vulnere à Caesarianis
 capta. 344
 Italia sine Sicilia & Africa tene-
 vi non potest. 294
 Italia facultates & excellentissio.
 122
 Itineris Caesariani ad hostes aspe-
 ritas. 263
 Itineris dissensat in Afraniano
 exercitu. 297
 Ithyrae naues. 426
 Ictius portus. 91
 Iuba Numidie Rex, Pompeij ho-
 spes, & amicus. 290. Caesaris
 hostis. 425. auxilium Pompeio

suppediat. 449. elephantos ad
 Scipionem adducit. 430. 444.
 auxilia à Scipione Pompeiano
 abducit. 430. ad Vicia male pa-
 gnat. 290. Vicenses confirmat.
 297. Curionem Casarianum
 vincit. 297. eius credulitas. 311.
 448. 449. 419. superbia & ar-
 rogantia. 443. terror apud Ce-
 sarianos, & rursus contemptus.
 443
 Iuba Regis angustia. 430. 447. 468
 mors. 470
 Iudiciorum mira forma ut alij au-
 dirent, alij iudicarent. 304
 Iuliana legiones Caesaris legiones.
 439. & quoties occurrerit;
 Iulius Caesar & P. Servilius con-
 sules creatur. 304
 Iumenta alga tolerata. 429
 Iumenta sua sarcinaria Afrania-
 ni ipsi occidunt. 270
 Iumentis maxime delectatur Gal-
 li. 70
 Iunij penitentia. 481
 Iupiter à Gallis cultus. 132
 Iura mons altissimus. 3
 Iusturandum Labieni in fauorem
 Pöpeij à Cesare mensuris. 311
 Iusturandum temerarium equitum
 Gallorum. 183
 Iureiurando hostili fidentes Ce-
 sariani Tyrones in perniciem
 suam se dedunt. 328
 L
 Labieni Caesaris legati castra op-
 pugnat. 120. eius stratagemata.
 126. 127. supplementum 177
 cū Gallis praeliū. 180. virtus 280
 Labienus insubatio in milites Ce-
 sarianis

rimus. 424
 Labienus à Caesaris inimicis ad
 defectionem sollicitatur. 225.
 Cingulis oppidū exadificat.
 135. Pöpeio irat, & idē suce-
 ro cogit legatos, Tribunos, ceterū
 riones &c. 311. eiusdē cū Vati-
 nio de pace altercatio. 315
 Labiam aduersus Casarianos cru-
 delitas 343. assentatio ad Pö-
 peium 353. 354. acies con-
 tra Caesarem. 422. infidia ad-
 uersus Caesarem. 444. dete-
 ctio. 453
 Labienus fuga & clades. 439. 441.
 456. 570. mors. 491
 Labor qui labores omnes finiat,
 non ingratu. 263
 Laboris intolerantes Galli. 163
 Laboriac duritia, à pueris stu-
 dent Germani. 133
 Labrum duntaxat saperius non
 radunt Britanni. 98
 Lactani ad Cesare trāseūt. 259
 Lachryma sicca. 384
 Lactes, & pecore viuunt Suesi. 70
 Lactis, caseo, carne viuunt Ger-
 mani. 134
 Lacus Lemanus. 3. 6
 Lanista in modum Caesar suos ty-
 rones aduersus elephantos in-
 stituit. 456
 Larcitio Caesaris. 287
 Larcitione nimia, disciplina mili-
 taris soluitur. 398
 Larciter posse. 12
 Larcinates populi. 240
 Larissa oppidum. 349
 Latobrigi patriā suā deserunt. 4.
 rediit 17. eorum numerus. 18

Latronia apud Germanos casta-
 nia qua non fit. 134
 Latrones dicti Romani ab Aeduis,
 168
 Laudes suas libenter homines de-
 predicant. 299
 Lauro insignia Pompeius non
 preferbat. 348
 Legati ad quos mittantur, eis au-
 thoritatem attribuit. Pompeij
 dictum. 246
 Legati cunctatio absente eo qui
 summam imperij teneret. 63
 Legati violati veniam à Cesare
 deprecantur Britanni. 85
 Legati alie sunt partes, atque im-
 peratoris. 333
 Legati Heluetiorum ad Cesare. 5
 Legati iure gentium sacrosancti. 58
 Legati officium. 284
 Legati singulis praefecti legionu-
 bus. 171. 172
 Legatorum violatorum visio. 62
 Legatos Caesaris Galli violant. 58
 Pompeianum item. 485
 Legatos de pace eius ad Pompeiū
 mittere optat Caesar. 314. 315
 Legatos Germanorum fraudulentos
 Caesar retinet. 75
 Legio Ceteriones suos cedēs. 403
 Legio Gemella. 305
 Legio septima frumentatrix. 86
 Legio octiana praesidio non esse in-
 betur. 154
 Legionis noua imminutio atque
 afflictio. 341. 354
 Legiones Casari de pauore suo se
 excusant. 27
 Legiones X. magnus numerus. 230
 Legionum inter se dissidium &

consensus.	402.404	Lentulus Spinther Afculo expul- litur.	231
Legionum Romanorum robur ad mirabile.	54.208.498	Lentulus & Marcellus Coss. Caffa- ris hostes.224.234. Roma me- tu Caesaris aufugiunt.	235
Legionibus fingulis finguli legati & quæstiores præpositi.	33	Lentulus Marcellinus Quæstor Caſſarianus.	318
Legionis decimæ virtus & præ- tium apud Cæſarem.	26	Lentuli Conſulis æs alienum 229. odium in Cæſarem.	227
Legio undecimæ Cæſaris impar ceteris	203	Lentulus Spinther ætatis honorem offentat.	351
Legio vigeſima ſeptima tyronum. 319.323		Lentulus Spinther Cæſaris beſeſi- ciarius.239.eiuſdem fuga.215. mors.	363.364
Legio trigeſima ſexta.394.trige- ſima ſeptima.	374	Lenunculi, nauigia piſcatoria.302	
Legio vernacula.	401	Lepidus Proconſul in auxilium à Caſſio vocatur.405. mediati in- ter Caſſium & Marcellū.	407
Legio veterana.	319	Lepontij populi.	73
Legione vna Gallia vltior obti- ta.	5	Leporem Britanni nõ guſtant. 97	
Legiones à duce profuga tranſlu- cta.	292	Leptis oppidum.420. ciuitas immu- nis & libera ibidem.	
Legiones Cæſaris veterana, & nouæ.	202	Leptim Labienus oppugnare cona- tur.	432
Legiones duæ Cæſari detractæ, Pompeio traditæ.225.æ primariæ erant in exercitu Pompeij.	354	Leptianorum multa à Cæſare.471	
Legiones Pompeij.	305	Lcuaci Neruiorum clientes. 110	
Legiones ſemper duæ pro caſtris Cæ- ſaris excubabant.	260	Leuci populi.	26
Legionum Cæſarianarum in hy- berna diſtributio.	102	Leuis armatura inter equites in- teriecta.	426
Legionarij militis robur.	457	Leuis armatura mirifica ſi legio- nes quoque accedant.	457
Legionarij Scipionis ad Cæſarem deſiciunt.	436	Leuis armaturæ pedites.	191
Legionarij in equo impoſiti.	27	Lex Aeduorum de magiſtratus creandis.	164
Leguminibus etiam contenti erant Cæſariani milites in inopia.331		Lex Iulia.	235
Lemonites populi.	188	Lex Pompeia de ambitu.	304
Lemonicum oppidum.	212	Leges Cælia duæ.	315
Lentitas Cæſaris, vide Cæſaris leni- tas.		Lexouij, ſeu Lexobij, aduerſus Ro- manos conſpirant.	58.62
Lenium oppidum.	494	Liberius etiam locutis Cæſar ſua bona	

bona reſtituit.	28	Literæ Cæſaris nix, atque ægrè in Senatu racitate.	227
Libertas Gallorum.	147	Litera Cæſaris Græcè ad Cice- ronem.	115
Libertatis cupiditas.104. dulcedo. 59. ſtimulus.	188.258	Literarum perferendarum diſſi- cultas.	124
Libertini, & ſerui in militia ad- ſcripti.	426	Literis diſciplina Druidum non mandabatur.	130.137
Liberum obſidium nomine abſtra- torum dolor.	54	Liuius Regulus, Hadrumeti præfectus.	467
Libo Pompeianus cum Cæſare ad Oricum colloquitur. 312. in ſu- lam Brūdiſſimam occupat.317. Cæſariano terret. ibidem. Brū- diſio diſcedit.	38	Loci conſuetudine miles nonnun- quam mouetur.	252
Liburnica claſſis Põpeiana.306.		Loci iniquitatis incommodum. 172.175.194.	
Licentiam militarem Cæſar ca- ſſigat.	446	Locorum mutatio propter ſalu- britatem.	224
Licinius Damafippus.	302	Longarum nauium agilitas. 94	
Lictores habere priuatis non lice- bat.	231	Longinus Cæſarianus.	401
Ligarius captus à Cæſare necari inſuſus.	433	Loricæ.	186
Ligario, C. Conſulij filio. Cæ- ſar ignoſcit.	467	L. Aemulius Decurio equitum Gallorum.	14
Liger, ſeu Ligeris flu. 57. 149. 177		L. Afranius Legatus Põpeij. 248 proditionis poſtulat.	351
Liliū in munitionib. Alexiæ.187		L. Aurunculeius cotta legatus. 102. eius prudens conſilium 106. mors.	109.
Lilyncum promontorium. 417		L. Cæſar adoleſcens legatus 182. 232. oratione Vticenſis cohort- tatus, vt portas aperirent, Cæ- ſari aduenienti obſtam proſi- ſcitur.	467
Lingones pap. 16.26.73		L. Canuleius legatus Cæſarianus. 328	
Litrium vſus in fluminibus tra- ijciendis.	8	L. Caſſius cõſul ab Helnetijs cæ- ſus.	538
Lijcus Aedus Dumnorigem a- pud Cæſarem deſert.	10	L. Caſſius Longinus Cæſarianus 323	
Litæ interuicio eſt vltæ. 487		L. Cilla Cæſar ignoſcit.	468
Litauicus Aedus eiſque fra- tres.167.169. eiſ perſidia ac fuga.	167.168.175	L. Cipius Cæſarianus.	452
Litora omnia à Pompeianis tene- bantur.	328	L. Decidius Saxo Cæſarianus me- E F 3	
Litora omnia venas aquæ dulcis habent.	373		

ies. 252
 L. Domitius 230 in Caesaris pote-
 state venit. 240. eius fuga. 288
 L. Domitij sententia de tribus ta-
 bellis iudicibus dandis in caus-
 sa eorum qui à Pompeio non
 stetit. 351. eius scilicet mors. 360
 L. Fabij Centurionis seu virtus
 seu temeritas miranda. 174
 L. Hirsius à Pompeio ad Parthos
 missus. 350
 L. Innis Pateticus. 474
 L. Latereus imperator appella-
 tus. 402 eius mors. ibidem
 L. Lentulus Cōsul. 224. eius mors
 463 vide Lentulus.
 L. Licinius Squillus Cassium
 faciat. 401
 L. Luccius Pompeianus. 314
 L. Mālius prator Pōpeianus. 240
 L. Manij Proconijulis fuga. 64
 L. Mercurio. 401
 L. Marcellus. 402
 L. Metellus trib. plebis Casari
 obijcit. 246
 L. Minucius Basilus. 137. eius
 ad Casarem epistola. 483
 L. Munacius Plancus. 101
 L. Nasidius Pompeianus. 276
 L. Paullus consul. 123
 L. Petrosilij aquinijeri mors. 109
 L. Pifo. 229
 L. Pifo Casari se cer. 3. 129. eius
 mors. 8
 L. Plancus Casarianus. 249. 418
 L. Pupius Centurio à Casare cap-
 tus dimittitur. 234
 L. Racilius aduersus Cassium
 conspirat. 401. eius mors. 402
 L. Roscius Quaestor. 118. prator.

229.
 L. Rubrius in potestate Casari
 venit. 243
 L. Septimij trib. militum aduer-
 sus Pompeium crudelitas. 363
 L. Sertorius. 209
 L. Seraberius Pompeianus. Apu-
 lonia praefectus, clam inde pro-
 fugit. 319
 L. Truda eques Romanus. 441
 L. Titius Trib. milit. 403
 L. Tiburtius in colloquio volu-
 rat. 318
 L. Torij apud Corintheses ter-
 ror. 404
 L. Torquatus Orici praefectus
 Pompeianus se & Orcum Ca-
 sari dedit. 310 eius mors. 314
 L. Valerij Praconij legati mors.
 64
 L. Varenij Centurionis egregium
 pro inimico facinus. 113
 L. Vibullius, Rufus bis in Casari-
 vis potestate veniens ab eo
 semper dimissus. 309
 Lucretius Hispano Pōpeianus. 307
 Lucterius Caturcus homo audax
 149. 150. 214. & 307.
 Luminibus accensis nocti Viciano
 Casar peruenit 463
 Luna plena vis in aestibus mari-
 timis. 84
 Luna nisi noua Germanos quos
 contendere. 33
 Lunata castra. 403
 Luncius Regulus Atrumeti pre-
 fectus 468
 Lusitania. 248. 400. 494
 Lusitani Hispani oppugnati. 454
 Lusitani leuis armaturae. 254

Luceia Vaniformis. 173. 177. in-
 cerditur. 177
 Lux seu dies padorum maleficio-
 ribus affert. 357
 Lucretius Pōpeianus exercitus. 358
 Lysium oppidum.
 M
 Macedones equites in Pompeij co-
 pus 305. 306
 Macedonia pars libera. 323
 Machina bellica Romanorum bar-
 baris admirationis sunt. 51
 Machina varia Alexandrina. 371
 Magabria aedes. 20
 Magistratus Gallorum. 113
 Magistratus bellici apud Germa-
 nos. 134
 Magistratus lex apud Aeduos. 164
 Magistratus praepositi decernunt
 tur Roma.
 Magistratus Rom. sacrosancti. 498
 Magnitudo animi Casari. 433
 Magnitudo corporis & vires ut
 ponantur. 30
 Malaca urbs. 408
 Malacia, ac tranquillitas maris. 61
 Malsus Nabateorum rex. 370
 Malo praesente alicuius malis mederi.
 270
 Mandabiorum fumes, ac miseria.
 190
 Mandabracius adolescens Britan-
 nus 100
 Manlius Tuscus. 401
 Manu fata Pompeij. 329
 Manus ferrea. 257
 Manu rebellibus victis praefata. 220
 Manibus praefatis dimisso Sabella-
 rij capti.
 Marcellus edam aduersus Casarem.

facrum. 225
 Marcellus cum Corinthenisibus à
 Cassio deficit. 404. vide M.
 Marcellus.
 Marcus Crispus praesidio Thebae-
 nensibus à Casare mittitur. 460
 Marcomanni Germani. 39
 M. Aclius, & Staius Murcus
 legati Casari. 312
 M. Antonius legatus Casari. 192
 Quaestor. 199. Brundisio praef-
 est. 317. eius sacerdotij petitio
 223
 M. Antonius, & Cassius Trib.
 pl. Casari factores. 228
 M. Aquinius nouus homo. 448
 M. Aquinio Catonis filio Casar
 ignoscit. 408
 M. Aristij Trib. mil. misera ca-
 des. 170
 M. Bibulus Pompeij praefectus
 maris maximus. Vide Bibulus.
 M. Calius Rufus prator Roma-
 nus. 315
 M. Calidij sententia de rep. in
 diffensione civili Pompeij, &
 Casari. 228
 M. Cato Vricensis. 428. 429. 436.
 466. Vide Cato.
 M. Crassus à Parthis interfectus.
 321
 M. Eppio Casar ignoscit. 488
 M. Faunius Pompeianus. 424
 M. Lepidus prator. 288
 M. Marcelli sententia de rep. in
 diffensione Casari & Pompeij.
 228. idem prator appellatus.
 405. eiusdem prudentia. 405
 M. Messalla, & M. Pifo cōsules. 22
 M. Messalla legatus. 423

M. Octavianus Pompeianus. 306
 M. Opimij praefecti equitum Scipionis mor s. 325. 326
 M. Petreij Centurionis praclarum factus 174. eiusdem fauor erga Caesarem 323. erga Pompeium. 424. fuga 368. 470
 M. Plotius in colloquio vulneratur. 315
 M. Pomponius Caesarianus. 360
 M. Rufus Quaestor 289. 301. eiusdem sententia de Caesare & Pompeio. 228
 M. Silanus. 122
 M. Tiro ignominiose dimittitur. 447
 M. Titius Arionisli hospes. 31. de manibus Germanorum ereptus. 34
 M. Trebius Gallus. 57
 M. Valerius Procellus. 31
 M. Varro in ulteriore Hispania legati mutatio. 284. & dein. eius legiones. 404
 Marcomani populi. 33
 Mare bus aethiops XII. horarum spatio. 59. mare conclusum & mare apertum. 58. maris transitu Caesarem prohibere Pompeius conatur. 306. 307. marium omnium non eandem esse naturam. 58
 Marij affinis Caesar. 434
 Maritimorum Gallorum rebellio aduersus Caesarem. 57
 Maritimorum oppidorum munitio. 59
 Marrucini populi. 240. 296
 Mars. 132
 Marfi Centuriones per fuge. 291

Marsorum militum virtus. 238
 Massilienses docti. 275.
 Massiliensium res. 246. 247. 257. 275. & dein. eorum nomini & vetustati desert Caesar ne eo perdat. 288
 Materf. de muro se dejiciēs. 483
 Materiari. frumentari. 186
 Materiam inopia laborat Africa. 427
 Matifone oppidum. 196
 Matrona flu. I
 Mauri equites. 419. 420. 463
 Maurorum equitum duo milia à minus triginta Gallis equitibus in urbem repelluntur. 419
 Mazago oppidum. 409
 Mazarae telorum genus. 26
 Mediomatrices. 73. 188
 Medobrega Lusitaniae op. 399
 Melodunum oppidum. 178
 Memorabile Caesaris factum in difficultate pecuniaria. 304
 Memorabile Caesaris documentum in resciscendis militibus. 446
 Memorabilis casus in conflictu naval. 278
 Memoriae exercitatio. 131
 Menapij Galli. 37. 67. 71. ab Ipsi- petibus oppressi. 71 eorū vastatio. 88. rebellio. 123. deductio. 125
 Mendacij usus in captandis militum animus. 171
 Menedemus Macedoniae princeps. 323
 Mercatorum commercia cur admittant Sueni. 70
 Mercatura commercio nationum vires enervari. 2
 M. Messala legatus. 432

Mocunus praecipue apud Gallos celebratur. 132
 Messala Caesarianus Vitam consumit. 457
 Messana periclitatio. 361
 Metropedum oppidum. 179
 Metropolis oppidum in potestate Caesaris redactū. 349. 350
 Miles frutris percussor. susse percussur. 489
 Miles non minus modestia & contentia quam virtute & animi magnitudine commendabilis. 175
 Milites etiam aegerimi ac velut moribundi mirus animus. 142
 Milites ab imperatoris auctoritate pendere debere. 174. 175
 Milites domū redeuntes ab accolis caduntur. 34
 Milites in conspectu imperatoris enixius contendunt. 61
 Milites luce magis in officio continentur. 263
 Milites propter res magnas bene gestas, peccandi licentiam sumentes. 465
 Militum alacritas augenda magis quam reprimenda. 355
 Militum importunorum sedandorum ratio. 466
 Militum insolentia. 367
 Militum magna strages. 50
 Militum suorum cura Caesari. 117
 140. 156. 200. 265. 355
 Militibus animus vel minima spe victoria monstrata accenditur. 67
 Milites fortes Caesar honoribus ac muneribus prosequitur. 334
 Milites suos sibi confirmat Caesar.

231. 300
 Milites Aethiopi ad Caesarem transeunt. 266. 268
 Milites Aethiopi iureiurando adiguntur. 267
 Milites Caesariani ignominia miseri. 446
 Milites Caesariani nullum pro Caesare periculum adire deventant. 318. per Thamesim flu. usq; ad caput aquae intrant. 99
 Milites Caesariani victoriae occasione sibi eripi indignantur. 265
 Militum Caesarianorum alacritas. 261
 Militum Caesarianorum diligentia. 96. inuincibilis animus 197. eorumdem laus. 294. mira patientia ac tolerantia. 150. 331. robur. 456
 Milites Curiani de perfidia & periculo à Quintilio Varo velut arguuntur. 291. 292
 Milites Domitiani sacramentum apud Caesarem dicunt. 240
 Militum Gubianorum clades. 396
 Milites Pompeiani & Caesariani in vicinia castrorum colloquia miscent. 319
 Militum Romanorum ardor. 157
 Militum Romanorum tolerantia ac industria. 111
 Militaris rei dedecus in exercitu Caesari non admissum. 340
 Militis in Caesarem cauilum. 27
 Militis reuerenti cum elephantio pugna. 463. 464
 Milites à mane ad vesperam ieiunij in armis stantes. 440. praepanore testamenta contentes

24. *seipius plebeianus.* 345
Militem amor erga Caesarem. 274
Militem tyronum ruditas. 143
Militaris disciplina & severitas
largitione nimiaminuitur. 399
Militarium signorum conferendo-
rum ceremonie apud Gallos in
se deribus sancientis. 148
Mila cedis Clodiana reus. 316.
eijsdem molmen, ac mors. ibidē
Miverna dea 132
Miverna templum. 364
Mivincius Rufus Pompeianus. 307
Mivincius Silo L. Rastily abent.
 401
Mivincius coniurationis adversus
Cassium iudex excruciatu r a
libertis. 402
Minutianum se recipere. 433
Miracula post victoriam Caesaris
 433
Miseriam fortiter ferre virtus est.
 160
Mithridates Pergamenus. 386. *se*
Caesari iungit, ibid. rex Ro-
spbori a Caesare constituitur. 415
Momenta magna sepe parvis in
rebus versantur. 335
Mona insula. 57
conomachia. 487
Morini Galli. 37. *Misimi Gallorum*
pacati. 67. *eorum ad Caesarem*
legati. 80. *Barbaros se vocant*
ibidem. Caesarios ex Bri-
tannia reduces inuadunt. 87.
in potestatem Romanorum re-
dicuntur, ibid. Atrebatibus a
Caesare attributi. 188. *a Mori-*
nis in Britanniam transfugus
resissimus est. 80

Mortisfuges Canavini Regijfate
 118
Mors, cibi abstinentia auerfita.
 220
Mors ignominia praesata. 143
Mortis metus vt tollatur. 131
Mortis periculo quid agant mili-
tes. 301
Mortis praesentis pro patriamirus
constemptus. 169
Mortis se facilius quidam offerunt,
quem dolorem patienter ferunt.
 189
Mortem sibi conscisisti Orgetorix.
 4
Mortem sibi ipsi afferentes forti-
ter cecidisse videri cupiunt. 470
Mortem sibi conscisere volentis in
gurgitatio. 443
Mortui facile calpantur. 209
Mosa fluvius. 73
Mulieres & pueri in muro dispo-
siti ad speciem duntaxat. 303
Mulieres Germanorum rbedis &
carris impositae. 34
Mulierum Gallicarum mos in
praesilijs capillum passum demit-
tunt, & liberos preferunt. 179
Mulierum crimes praefecti ad re-
menta bellica efficienda. 302
Mulierum in castris periculo ne
deserantur, emulatio. 161
Mulierum matrum familias apud
Germanos in bello auctoritas.
 133
Mulierum trepidatio in verbis op-
ignatione. 13
Mulieribus & infantibus non par-
cunt Rom. milites in rctofcema-
da Gallorum perfidia. 162

Muliones, equitem speciem exhi-
bentes. 171
Multitudinis confusa malum. 187
Multitudine cadendorum victo-
riam impedire conantes. 425
Munatius Plancus Cassij licetorem
gladio transfigit. 401
Munda oppidum. 492
Mundensis campus. 489
Mundensium ducum clades. 494
Munera ac dona a socijs & amicis
recipere soliti imperatores Ro-
mani re bene gesta. 412
Murum contemptor Domitius.
 392
Munera Milonis. 316
Municipia Romana, pecunias exi-
guntur. 231
Munitiones Caesaris ad Alexiam.
 185. *Caesaris & Pompeij ad*
Pyrrachium. 328. 329
Munitionis imperfectae malis. 350
Munitionum ambitus inustitatus.
 338. *vide Opera.*
Muri oppidorum Gallicorum. 159
Muri hostilis primum conscenden-
di gloria. 173
Murus mira longitudinis. 16
Musculi forma. 280
Mutationes magna parvis mo-
mentis fiunt. 343
Murus sese conficere conatur
Iuba, & Petreius. 470
Myoparo. 398
 N
Nabatarum Rex. 370
Nametes Galli. 58
Nantuates populi. 73
Narbo urbs, 64. 150. 221
Nardum & rimum sibi insandēs
 308

mori certus. 443
Nasidij clajssis capta. 315
Nasidij odio Suleitani a Caesare
multantur. 472
Naves conscendentium praefesti-
natione compressio. 302
Naves longae. 82
Nauium Caesarianarum efficitia-
tio. 84. 95. 326. 427. 440. 441.
 102. 319
Nauium humilitatis rufus. 90
Nauigatio Pompeianorum in ve-
meticulosa prosperrima. 498
Naves inutiles. 278
Nasua & Cimberius Sucuorura
imperatores. 13
Naves Britanorum. 256. *Caesa-*
ris. 58. 80. 84. 90. 94. 243. 256.
 258. 305. 306. 319. 320.
Nauium Gallicarum forma. 58.
 59. 50. *Rhodiarum naufragij*
 319. *Romanorum cum Galli-*
cis impar praesilium. 60
Nauale certamen Romanorum &
Gallorum. 61. *Massiliensium,*
& Caesarianorum. 258. *Vati-*
nij & Octauj. 398
Nauigationis Caesaris felices. 102
Naupactus. 523
Nausea Caesarianorum. 425. 436
Nausea fastidium. 319
Neapolis. 417
Nebula crassa latibulum. 476
Necessarium tempus. 163. 169
Necessitas coacta omnia perqui-
rit. 376
Negligentia ac remissionis per-
nicies in obsidione. 308
Negligentia ex distantitate. 104
 308
 Ne

Nemetes Germani. 33
 Nemetocerna oppidum. 221
 Neruij equitatu nihil olim vale-
 bant. 44
 Neruij Gallorum ferocissimi. 37.
 Gracæ indocti. 115. militaria
 opera à Rom. facere docti. 111
 112. eorum clientes. 110. mo-
 res. 43. multitudo. 110. per-
 uicacia in re aduersa. 50. in R.
 rebellio, ac frans. 44. 47. 110.
 116. 119. 223. deditio 49. 123
 Nicomedis Bithynij nobilitas. 409
 Nicopolis oppidum. 392
 Nilv aqua limosa atque turbida.
 372
 Nimbus cum saxorum grandine.
 442
 Nitivriges populi. 150. eorum
 Rex Tentomatus 163
 Nive altiss. Caesar non prohibe-
 tur ab itinere. 150
 Nobilitatis inclinatio 409
 Nomini & vetustati Masiliensiu
 Caesar defert ne eos perdat. 288
 Norica oppidum. 4
 Noricus ager. ibidem
 Noricus Rex. 237
 Nouem annis Caesar cum iisdem
 fere militibus res gerit. 231
 in Novitate fama antecedit. 323
 Noviodunū oppidū. 42. 153. 176
 Nox dierum. xxx. in insulis Bri-
 tannicis. 97. noctem diei præ-
 ponunt Galli. 132
 Nox peccantibus amica. 293
 Noctes in Britannia, quam in cō-
 tinente, breuiiores. 119
 Noctis licentia. 238
 Noctium non dierum numero spa-

tiæ temporum metiuntur Gal-
 li. 132
 Nocturna Gallorum concilia. 118
 Nocturna opera Casarianorum
 obfessorum. 110. 111
 Nocturnorum præliorum incom-
 moditas. 262. 263
 Nudo corpore malunt pugnare
 Heluetij, quam impediti. 15
 Numicus, & Verodoctius Helue-
 tiorum legati. 5
 Numerum militum aut equitum
 falsum referentes delati. 337
 Numida in exercitu Caesaris. 39
 Numida à Scipione multi ad Ca-
 sare m delabuntur. 434
 Numida in cruce suffigatur. 454
 Numidarum stratagema. 300. ce-
 leritas. 455. clades. 352. 299.
 incurso in exercitum Caesaris.
 419. 455. eorum equi infrenati
 426
 Nutricius pueri regis regnū præ-
 curans. 365
 Nymphæum portus. 315
 O

Obfessorum fortis & audax eru-
 ptio, nec minus felix. 308
 Obsidentium institutum. 331
 Obsides Casariani ab Aeduis
 male mutantur. 180
 Obsides Gallorum male habet
 Arionisius. 20
 Obsidum recuperandorū cura. 57
 Obucula oppidum 404
 Occasio consulendi breuis. 316
 Occasionis momentum. 172
 Occasionem cum Pōpeio decertau-
 di primam quamque Caesar
 arripit. 252
 Ocu

Deij pernicies in castris militum.
 292
 Octacilius Crassus Pompeianus.
 319. 320
 Ocelum oppidum. 7
 Octauij Pompeiani castra oppug-
 nantur. 308. eius cum Vatimo
 nauale prælium. 397. 398. fu-
 ga. ibidem
 Ociodorus Veragrorum vicus. 54.
 incensus. 56
 Octogisa oppidum. 260
 Oculorum effusio in minoribus
 suppliciis. 149
 Officij & discipline neglectus, vi-
 tæque libertas, vires, & ma-
 gitudinem corpori addit. 70
 Officia exterorum vt pensare cō-
 fuerint Romani. 28
 Olei tricies centenis millibus pō-
 do mutantur Leptitani à Ca-
 sare. 471
 Ollonico Tentomani pater. 163
 Omnium salutem paucis commit-
 ti, graue ac miserum. 379
 Onustus cum gentino. 452
 Opera bellica Romanorum Ad-
 uaticis admirationi sunt. 51
 Opera Caesaris ad Alexiam. 185.
 ad Masiliam. 246
 Oppidum altissimis mœnibus à
 Casare vno nec toto die expugna-
 tum. 349
 Oppidum quid Britanni vocant.
 101
 Oppidi Corsinij cura Casari, ne
 diripiatur à militibus. 238
 Oppidi Sarura præfectus Scipio,
 à multitudine interficitur. 459
 Oppida Hispanie natura loci mi-

ta. 477
 Oppidum Bibractæ ab suis incen-
 ditur. 176
 Oppida se deditia Caesar ab ini-
 iuria militum præseruat. 420
 Oppida sua & vicus Heluetij in-
 cendunt. 4
 Oppidorum & vicorum, atque
 edificiorum suorum incenden-
 dorum consilium. 154
 Oppidanorum Paradensium vi-
 expugnatorum miseranda cla-
 des. 466
 Oppius legatus Casaris. 455
 Oppugnatio vehementissima. 111
 Oratio crudelis & inhumana. 183
 in Orbem se aduersus hostes colli-
 gendi ratio. 87. 88. 107
 Orchomenum Caesar recipit. 335
 Orcinia sylvæ. 135
 Orgetorix (qui & Orgetorix
 in vetustis quibusdam codici-
 bus) Heluetiorum princeps. 3
 Orgetorigis filius, & filia capium
 iur. 16
 Orgetorigis mors. 4
 Oricum oppidum. 307. Caesar di-
 ripit. 310
 Oscenses populi. 259
 Ossisimi Romanis dediti. 52
 Otacilius Crassus Pompeianus. 319
 P

Pabuli equorum inopia apud Pō-
 peianos. 336
 Pabuli inopia iumenta sua occide-
 tes. 270. sine pabulo reseta in
 menta toto quadriduo. 371
 Pacaterum in sine in bellis. 174
 Pacidius Pompeianus. 422. eius
 aduersus Casarem pugna. 460.
 mors. 461

mors. 461
 Pamani Germani. 38
 Pagi centum Sueuorum ad ripam
 Rheni confidentes. 23
 Pagi Tigurini robur. 8
 Pago in quatuor omnis ciuitas
 Heluetia diuisa. 8
 Palaeopharalica victoria. 399
 Palma ex panimento enata. 364
 Paludati praetores. 131
 Paludes Mormorum. 88
 Palus inter duo castra media. 40
 Palus perpetua in Sequanam in-
 fluens. 178
 Panis à famelicis in hostium ca-
 stra abiectus. 331
 Panis ex radice factus. ibidem
 Panico & hordeo se alentes Mas-
 silenses. 288
 Parada oppidum & eius miseran-
 da clades. 465
 Paratonium. 373
 Parentare ciuibus. 156
 Parisij populi. 123
 Partij Romanorum hostes. 321
 Particum bellum. 225
 Parthi norum oppidum Caesar ex-
 pugnat. 327
 Partimos Pompeius praeda loco
 habuit. 328
 Parua res magnam saepe momen-
 tum habet. 343
 Pastores indomiti. 257
 Pastores Turini à Milone sollici-
 tantur. 316
 Patientia Caesaris & quiesimi-
 cos illius in admirationem
 & timorem adducit. 436
 Punctitas propugnatorum ut suble-
 uata à obsidione arctissima. 308

Pax quando inter duces aduer-
 sarios optime fiat. 309
 Pax vnus dies. 52
 Pacis conditiones Heluetiis Ca-
 sar proponit. 9
 Pacis studiosus Caesar. 309
 Pacem se semper cupisse Caesarum
 cum Pompeio deceaturus pro-
 testatur. 355
 Pecandi impunitatem sibi arro-
 gantes milites propter res pre-
 clare gestas. 465
 Pecunia cupiditatis malum. 134.
 470
 Pecunia precium ac vis. 402
 Pecuniario damno etiam periculo-
 rum sollicitudo addita. 400
 Pecunia constanda comment. 322.
 399. 406. 403
 Pecunia è fanis tolluntur. 131
 Pecuniam publicam sibi oblatam
 Caesar repudiat. 240
 Pecunias Caesar mutuas à Tribu-
 nis militum, & Centurionibus
 accipit. 249
 Pec' loco frumeti imperatur. 256
 Pecoris cupidi barbari. 141
 Pecoris in agros obseruari sinendi
 astutia ad occultandas insidias.
 392
 Pedes equestre praelium faciēs. 420
 Pedites Germani inter equites
 praeliari soliti. 182
 Pedites mira celeritate eorum
 cursum adaequant. 32
 Peditum excimia pernicitatis com-
 miscendorum inter equites in
 pugna stratagema. 182. 208.
 352. 443. 455.
 Peligni pop. 236

Pelles pro velis. 69
 Pelles vestitus Sueuorum. 79
 Pelisum se confert Pompeius vi-
 cius fugiens. 363. id à Mithri-
 date capitur. 385. 386
 Pentestemes duae Caesarianae capti-
 urae. 452
 Perfidia Meduorum aduersus Ro-
 manos. 170
 Perfuga Gallus ad Gallos adori-
 natur. 63
 Perfuga Caesariani. 337
 Perfuga multi ex Pompeianis quo-
 tidie ad Caesarem costuebant. 338
 Perfugarum falsa delatio. 291. 298
 Perfugarum domesticorum malum. 299
 Perfugarum ignominia. 292
 Perfugis aditum ad se aperit Ca-
 sar. 445
 Perfugis praetextus. 337
 Peristari fortunam. 309
 Periuurij Otacilij Pompeiani 319
 Periuurij perfidiam morte Caesar
 uisitantur. 453
 Pertinacium hostium Caesar magno-
 pere vindicandam censet. 218
 Pertinacium hominum peniten-
 tia. 272
 Pes pede pressus à pugnantibus
 inimicem. 492
 Perra, locus. 327
 Perreus legatus Pompeij. 248.
 eius furor. 267
 Perreus Thessalus Caesaris fau-
 tor. 323. 324
 Perreus & Afranius Pompeia-
 ni captus iungunt. 248. Caesaris
 calamitatē Romam supra verum
 monitant. 256. eorundem cru-
 delitatem in Caesarios. 267

Petrey mors. 470
 Petreorum pop. 288
 Phalanx Germanorum. 33
 Phalanx Heluetiorum fracta. 15
 Pharus quid sit. 368
 Pharus. 380
 Pharnacis Armenia Regis res.
 487. & deum. 390
 Pharsalia locus ubi Caesar mili-
 tes suos exposuit. 367
 Pharsalici exercitus clades. 350
 Philautia humana. 299
 Philippus Trib. plebis. 230
 Philo Pompeianus Hispanis praefe-
 ctus. 494
 Photinus Eunuchus nutricius
 Ptolemaei Regis regnum Aegypti
 procurat 365. eius caedes. 369
 Piceni populi. 134
 Pictonum vexatio. 212
 Pilorum cacumina ardentia. 443
 Pirusta Illirici 90. eorum legatio,
 ac deditio. 90. 91
 Pisaurum oppidum. 134
 Piscibus & ouis animi victitan-
 tes populi. 74
 Piso Aquitanus cum fratre occi-
 ditur. 75
 Platorij Rustiani mors. 471
 Planities xv. millia passuum pa-
 tens. 437
 Plebs Gallorum, seruorum loco
 habebatur. 129
 Plebs inermis oppido electa. 466
 Plebem solam rix bellum consti-
 re posse. 216
 Plebis Gallicae tutamen aduersus
 potentiores. 128
 Plenumosij Nerviorum cliētes. 110
 Plumbum album in Britania. 97

Pluvia saxorum. 441.
 Pompeia lex ambitus. 304
 Pompeia Faustii uxori Caesaris
 a gnoscit. 471
 Pompeij & Caesaris amicitia. 123
 abalienatio. 125. 231
 Pompeij patris & filij, & Pom-
 peianorum res gestas in bello
 aduersus Caesarem videre potes
 a pag. 225. ad pag. 366. rursus
 pag. 403. 428. item a pag. 467.
 ad pag. 498
 Pompeius Caesarem mari & por-
 tibus arceat. 386
 Pompeius Caesarianos abeuntes
 frustra insequi contendit. 346
 Pompeius & Caesar sese inuicem
 munitionib. includunt. 329. ad
 Asparagum ambo castra locant.
 346
 Pompeius fame cupidus. 335
 Pompeius honorem suum cum
 Scipione partitur. 330
 Pompeius imperator appellatus. 343
 imperitiae bellicae taxatur. 244.
 56
 Pompeij obiectatio, ac studia ad-
 uersus Caesarem. 225. 229. 230.
 crudelitas aduersus Caesaris
 factores. 484. eiusdem in opera ad
 Brundisium aduersus Caesa-
 rem. 242
 Pompeij arrogantia ac superbia
 parent non ferentis. 229. 246.
 330. 325. praesumptio de victo-
 ria, ac fuga Caesarianorum. 192.
 350. 352. 353
 Pompeij auctoritas, nome & exi-
 stimatio 260. 328. 354. 404. a-
 micia. 260. ambitio. 330. 335. a-

bundantia. 331. acceleratio ad
 Dyrrhachium. 311. inde exclu-
 sio. 327. Brundisio abutiri ope-
 ra aduersus Caesarem. 241.
 243. castra expugnata. 358. di-
 ctum de Caesare. 314. domina-
 tio Romanis suspecta. 225. eius
 duces. 309. exercitus, & inde
 conscriptus. 305. & dein. eius-
 dem exercitus penuria. 336. &
 deince. luxus. 353
 Pompeij dignitati Caesar semper stu-
 dit. 231
 Pompeij facultas in parandis co-
 pijs 305. 306. res praecclare gesta.
 427. 428. quatuor in Senatu 234
 in Hispania. 285. eiusdem ho-
 nor. 243
 Pompeij funesta laudes. 481
 Pompeij in castris non licet ab-
 cere quenquam ex Pompeianis
 perisse. 482
 Pompeij legati, & mandata ad Ca-
 sarem. 252
 Pompeij nomen in scutis militum
 inscriptum, & mox detractum.
 205
 Pompeio inuidiam Milo facit. 376
 Pompeium ad pugnam elicere Ca-
 sar cupit. 343
 Pompeij fuga & incommoda ac ad-
 uersa. 357. 36. 391. mors. 363.
 & deince.
 Pompeij filij res. 326. 427. 488.
 492. 495
 Pompeianae aciei instructio. 354
 Pompeiana classis administrato-
 res. 307
 Pompeianorum partium fautori-
 bus Caesar ignoscit. 468
 Pompeianorum partium inclina-
 tio. 333. 469. 470
 Pompeiani militis vnus cum Ca-
 sariano singulare certame. 487
 Pompeiani duces Iuba & Petreius
 inter se depugnant, vt alter
 alterum occidat. 470
 Pompeiani milites mala valetudi-
 ne laborantes. 321
 Pompeiani praefecti perfidia ad-
 uersus Caesarianos tyrones. 319
 Pompeiani sepe ad Caesarem defi-
 ciebant, raro contra. 337. 338.
 482. 483.
 Pompeianorum a Caesare metus.
 311
 Pompeianorum a victoria spiritus
 344
 Pompeianorum fuga ac clades.
 330. 333. 357. 359. 471. 478.
 480. 491. 492
 Pompeianorum copia inde conflata.
 249
 Pompeianorum crudelitas. 290. exa-
 ctiones. 321
 Pompeianorum deditio. 359
 Pompeianorum & Caesarianorum
 de pace colloquium. 315
 Pompeianorum fames & angustia.
 336
 Pompeianorum in acie Pharsa-
 lica caesorum numerus. 360
 Pompeianorum in difficultatibus
 patientia. 212
 Pompeianorum inclusorum eruptio.
 339
 Pompeianorum iniquitas in con-
 ditionib. pacis ad Caesarem. 313
 Pompeianorum vana spes de vi-
 ctoria. 350

Pompeianis nisi capite Caesaris re-
 lato pacem esse non posse. T. La-
 bieni dictum. 215
 Pompeianis vicibus vix vsquam per-
 fugium est. 362
 Pompeij Russi periculum. 405
 Pomponius M. Caesarianus. 360
 Pontis in Rheno a Caesare facti
 ratio & forma. 77. 127. pontis
 intercessi rescindi ratio. 260.
 pontem celeriter efficit Caesar.
 77. 257. pontem Geneuensem
 Caesar rescindit. 5. pontem in
 Avare Caesar facit. 8. pontes in
 terruptos rescire Caesar prohibe-
 turma guttitudine fluminis. 250
 Pontones. 320
 Pontum Caesar recipit. 409. 414
 Pharnaces occupat. 394
 Populi & ciuitates ad partes Ca-
 sari transeuntes. 259
 Populi iudicium quanti faceret
 Caesar. 304
 Portentum vicloriam Caesaris secu-
 ra. 364
 Portiorum ac vestigalium redem-
 pturis rem familiarem augens.
 11
 Portus muniendi ratio. 326
 Portibus longis Pompeiani se co-
 mittere non audebant. 318
 Possi largiter. 12
 Postumiana castra. 477
 Potentiae paranda ratio. 11
 Prada virtute parata, quamquam
 tenuis, grata militibus. 395
 Prada cupiditate vim etiam duci
 ac domino suo afferunt comi-
 tes. 470
 Prudones etiam legatos de pace
 F F

mittebant. 314
 Prædonum bellum. 289
 Præfidium Iuba Regis apud Thebennam interficitur. 459
 Prætores inter se aduersarij. 315
 Prætorum de imperio ad populum ferebatur. 231
 Præciani Romanis ded. 67
 Pervertere rei, hoc est, auertere, & præuenire atque occupare. 164.
 Precibus aliquem detestari. 138
 Princeps prima. 26
 Principem aliquem vt inuisum suis facias. 211
 Priuatos Cæsar ambit, & blande appellat. 427
 Proconsul cum imperio ad urbem manens. 122
 Procurator regni nutricius Regis pueri. 365
 Pro rata parte. 236
 Procurus militum in commissione pugne, inutilis non est. 350
 Prodigium pluuie saxeæ. 442
 Prouincia humanitas. 2
 Prouincia offensus, exercitus amovere compensata. 399
 Prouincia facta ex Regno Iuba. 471
 Prouincia Gallia seruitus. 190
 Præliū equestre. 445. nauale. 375. 378
 Prælia sex à Cæsare vno die facta 333
 Prudentes credi sibi putant. 293.
 ad Ptolomæum Regem Aegypti Pompeus fugiens se confert. 363. Ptolomæū inter & Cleopatram Cæsar arbitrum se in-

terponit. 865. Ptolomæi patris testamentum. ibid. Ptolomæum puerum Cæsar in suam potestatem recipit. 366. eius siçle lacrymæ. 383. eiusdem castra oppugnat Cæsar 388. eiusdem mors. 389
 Puberes omnes armati conuenire coguntur armato concilio indicto apud Gallos. 120
 Pubertas diuturna landi apud Germanos est. 133
 P. Achiu. 289
 P. Atrius eques Roma. à Cæsare capus. 455. venia donatur. 468
 P. Calpurnius Pompeianus 492
 P. Confidius pro exploratore missus falsa renunciat. 14
 P. Corn. Scipionis mors. 459
 P. Crassi adolescentis res. 34. 57. 59. 64. 67
 P. Domitius. vide Domitius.
 P. Lentulus Spinther in potestatem Cæsaris venit. 239 vide Lentulus.
 P. Ligarius Africanus in suis Cæsaris necatus. 453
 P. Saferna. 421
 P. Seruilius Cos. 304
 P. Sextij Baculi centurionis virtus. 56. 132
 P. Sextius. 391
 P. Sextij Baculi primipili mors. 56. 142. 143
 P. Sittius Numidiam Iuba regnū inuadit. 437. eiusdē virtus. 470
 P. Sulpitius pr. 360
 P. Sulpitius Rufus legatus. 81. prætor. 360
 P. Sylla dexteritas. 332. 333
 P. Vat

P. Vatinus Cæsaris legatus 314
 P. Vestrius eques Rom. captus. 453
 Puella regnantis tadium apud populum. 382
 Pueri & mulieres in muro ad speciem militum dispositi. 308
 Pugna accerrima Neruitorum ac Romanorum. 49
 Pugna ex essedis. 86
 Pugna naualis 61
 Pugna sex horas durans. 55
 Pugna non stataria, sed procuratoria Laстанorum. 251. 252
 Pugna ratio astuta. 108
 Pugna meūtiū Gallorū vota. 131
 Pulueris excitati indicium in bellis. 85
 Putei à Cæsariis fodiuntur. 374
 Pyra Iuba Regis in oppido Zama. 469
 Pyrenæi montes à Cæsare occupantur. 248

Ⓚ
 Quadrige falcate Pharnacis aduersus Cæsarem. 414
 Quæstus vnde cūq; quæstus. 400
 Quæstorum nequitia. 322
 Quæstorū improborū odium. 399
 Quatuor vnius cohortis Cæsariæ centuriones in pugna oculos amittunt. 314
 Quintilius, & L. Canuleius, legati Cæsaris. 328
 Qu. Aquila Cæsarianus. 454
 Qu. Atrius nauium Cæsarianarū præfectus. 95
 Qu. Cæsius Trib. pl. Cæsarianus. 286. Gaditanorū præfectus. 287
 Qu. Cæsiy Longini odium in Hispanos, & contra. 399. vultus.

401. mors. 408. vide, Cæsius.
 Qu. Cicero Cæsarianus 102. eius castra oppugnantur à Neruijs. III. eiusdem valetudo tenuissima. IIII
 Qu. Coponius Rhodia Classis Pæmpeia præfectus. 318
 Qu. Cornificius Cæsarianus. 394
 Qu. Cominius Cæsarianus ad Scipionem deductus. 440. 441
 Qu. Fabius Maximus legatus Cæsaris. 473
 Qu. Fulginiy Cæsariani primi hastati XV. legionis mors. 253
 Qu. Fusius Calenus legatus Cæsaris. 274
 Qu. Iunius Hispanus. 104
 Qu. Laberij Duri Trib. mil. mors. 98
 Qu. Ligario Cæsari ignoscit. 467
 Qu. Lucanij cæsurionis mors. 109
 Qu. Lucretius Senator. 237
 Qu. Martius Trib. mil. Põpeianus ad Cæsarem transfugit. 478
 Qu. Patiscus Cæsarianus. 391
 Qu. Pedius Legatus Cæsaris. 36. 316. 473
 Qu. Põpæi Nigri equitis R. Italicē sis robur 487. eiusdē cū Antistio Turpione, singulare certamen. ibid.
 Qu. Sertorii milites. 60
 Qu. Sabinus. 334
 Qu. Sextius de vita pecuniam percipitur. 402
 Qu. Tistatius Varus præfectus equitum. 213
 Qu. Titurius Sabinus legatus Cæsaris. 38. eiusdē prouincia. 59. apud Vnellos acta. 62. stratagemata. FF 2

63. 102. & dein. eiusdem mors.	109
Q. Tullius Cicero.	139
Q. Varus praefectus equitum Domitij Caesarianus.	323
Q. Velanius.	57
Quire.	466
Quos inter.	164
R	
Rabirius Postumus.	420
Radix qua vice panis vterentur Caesariani.	331
Radicebus arundinum pasti equi.	336
Rapinarum administratio domini suos.	400
Rapinas suorum castigat Caesar.	447
Rasipolis Macedonis auxilia Ptolemaeo.	306
Ratione & consilio Romanos barbaris nationibus in bello praestare.	26
Ravenna oppidum.	230
Rauraci populi. 188. se Heluetiis domos suas relinquentibus iungunt.	4
Rebellionis reprimenda apud Gallos consilium Caesaris acerbum.	220
Rebilus magni vsus militaris vir.	389. 396
Receptum intercludere Caesarianos Pompeius nititur. 179. ipse intercluditur.	333
Reditus Caesaris in Italiam quam honorificus.	224
Rex Iuba, vide Iuba.	
Regem à Romanis appellari & amicum maximum beneficium. 28	
Regis Deiotari abiectio. 410. sublenatio. ibid. vide Deiotarus.	
Regis pueri aetas à militibus elusa.	384
Regem ad dicendam causam eocari indignatur regni procurator.	365
Regius vestitus Deiotaro à Casare restituitur.	410
Regnum suum magis tueri, quam alios aditum ire statuit Iuba rex.	430
Regni ambitio odiosa.	148
Regum controuersiis se interponit Caesar.	365
Reges Aegyptiis constituit Caesar.	389
Reges Britannici quatuor.	101
Regnum fiduciarium.	382
Regnum Iuba in prouinciam conuersam.	471
Rei ex vinculis causam apud Heluetios dicebant.	4
Religio sacerdotum Gallicorum. 130. 131. 132	
Remis detergi.	378
Remulco nanem abstrahere. 289. abducere. 326. adducere. 376	
Renunciatus frater à fratre in magistratu.	165
Representare, in praesentia dare.	41
Representat militibus suis Caesar, quod in longiorem diem collaturus erat.	26
Rescribere ad aequum.	27
Re Respublica detrimentum capiat cunctis extrema.	230
Re Respublicam concernentia magistratus tractat.	133

de Rep.

de Rep. remotus Calvus.	316
Rhedones Romanis dediti.	52
Rhemi Romanorum amici. 188. in insidiis Bellouacorum incidunt. 204. se Casari dediti. 36. eorum amicitia vsus Casari ibidem eorumdè apud Casarem auctoritas, & gratia. 119. 144. 129	
Rheni fluminis latitudo, & altitudo, origo, fluxus, & infula. 19. 73. 76. 77	
Rhenum transire Caesar statuit.	76. 127
Rhedanus fluius.	2. 4. 23
Rhodia classis Pompeiana praefecta.	306
Rhodiiorum in maritimis praелиis virtus.	375
Robur & magnitudo corporis vt pareat.	70
Roma male administrata.	408
Roma terrore completur de Caesaris successu.	234
Roma omnia diuina humanaque iura miscentur Pompeij ac Caesaris desensione.	231
Romani ab armato hoste conditio nem non accipiunt.	111
Romani admirationi sunt Vxello dunensibus.	220
Romani armis graues.	98
Romani secundis rebus confirmantur, aduersis citantur. 205. 383	
Romani sociorum dignitatem augere soliti, non minuere.	28
Romani populi disciplina & opes. 123	
Romani populi diuisio.	248
Romani non sine deorum ope bellum gerere Gallis visi.	51
Romani milites desperata salute	

seipos interficientes.	109
Romani milites detrimento accepto diligentiores fiunt.	205. 383
Romani milites in insidiis à Gallis deprehensi.	107
Romanorum militum magnanimitas. 108. 155. praesens in re penitina re animus.	64
Romanorum militum opprimendorum consilium apud Britaniam.	50. 87
Romanorum militum tropidatio. 24. virtus.	33. 108
Romanorum ambitio.	190
Romanorum auxilio Heduarum aduersus Allobros vsi.	29
Romanorum ac Britannorum dispart pugna.	98
Romanorum cinium etiam hostium suorum misericordia mouetur Caesar.	265
Romanorum cinium iniurias in Ponto acceptas Pharnacis Casaremittit.	411
Romanorum in Galliam euocatio per Diuitia cum.	129
Romanorum mos in pugna committenda.	356
Romanorum seruitute excutere Galli conantur.	57
Romanorum timor apud Heduos. 14. apud Barbaros.	77
Romani obmurmurant Alexandrinorum principes.	371
Romanos in Gallia inueterescere indignatur Belgae.	36
Rom. exercitus consularis sub iugum missi vltio.	8
Romani imperij dignitas vt conseruetur.	390

Romane naues ad Masilia. 258
 Romanum presidium crudeliter
 ab Hedus interfectum. 168
 Romani ab Heluetijs casti. 10. ar-
 bitri regni Aegyptij testamen-
 to electi. 365
 Romani negotiatores impruden-
 tes Cenabi à Gallis oppressi.
 141. à Sicambriis prada abundi
 proditi. 141. 142
 Romani Staturo breui. Gallis lu-
 dibrio sumt. 51. incauti ab Ae-
 duiis opprimuntur. 172. eorum
 cum Britannis dispar pugna.
 98. mos in pugna committenda.
 356. naues ad Masiliam. 258
 Romanarum legionum plusquam
 hyperbolica laus. 498
 Ros pellibus quibus naues tege-
 hantur, exceptus. 312
 Roscellus & Aegus Allobroges,
 fratres à Cesare ad Pompeium
 deficiunt. 336. & dein.
 Roscius praetor Pompeium Cesa-
 ri purgat. 232
 Rostra actuarijs nauibus Vati-
 nius imponit. 395. 397
 Rumoribus incertis saepe Galli
 seruiunt. 72
 Rumorum coercendorum ratio. 133
 Rumoris incrementum. 292. vide
 Fama.
 Rustina oppidum. 420. primum
 ad amicitiam Caesaris accessit
 in Africa. 437. 438
 Ruteni Auernis conciliantur.
 150
 Rutilus Lupus praetor Pom-
 peianus. 334. 240

S

Sabini legati cunctatio. 63
 Sabis fluius. 47
 Sabura Iuba Regis praefectus. 298
 eiusdem stratagema. 301. mors. 470
 Sacerdotum auctoritas. 105. 410
 Sacerdotes Galbae Druides. 129.
 130
 Sacramentum apud se dicere Do-
 mitianos milites Caesar inbet.
 240
 Sacramenti Domitiani religio,
 milites suos liberat curio. 294
 Sacramentum militare vt solua-
 tur. ibidem.
 Sacramenti redemptione, pecunia
 rogenda inuentum. 403
 Sacramento rogare. 122. dicere. 73
 Sacraui viri à Capua decem ex
 Caesarianis casti. 343
 Sacerificia veterum Gallorum. 131
 Sacerificiorum interdictio grauif-
 sima. 130
 Sagittarum Galli. 163
 Sagittariorum & funditorum
 Pompeianorum caedes. 357
 Sagittarum triginta millia in ca-
 stellum Caesarianum comecta. 334
 Sagittinorum signa. 478
 salis & nausae molestia. 319
 salinarum stagnum. 462
 salienus. 432
 salona oppidum. 308
 salonarum conuentus ibid. oppu-
 gnatio. ibidem.
 salsum flu. 176
 salus Pyrenaeus Custulonensis. 248
 salum pro mari. 412
 salustij ad Cercinnam insulam
 gesta. 435
 saluatio militaris. 456
 Salu

Salutem omnium paucis commit-
 ti graue ac miserum. 379
 Samarobrina oppidum. 102
 Samarobrinense Gallorum con-
 cilium. 101
 Santones Tolosatium vicini. 6
 Sapiens & timidus quare videri
 nonnumquam voluerit Caesar.
 379
 Sarfura oppidum. 459
 Salsae Cotti Regis filius inter
 Pompeij copias. 306
 Sacerna praefectus Lepititanus.
 421. 422
 Sata manu. 329
 Saturnini & Gracchorum casus.
 231
 Saucij etiam milites in pugna re-
 sistere coguntur. 55
 Sauciorum suorum cura Labieno.
 427
 Saxea pluuia. 442
 Scapha. 83
 Scaeva centurionis scutum. ccxxx.
 foraminibus confossum. 324
 Scaldis flumen. 139
 Scapula rogo exstructo sibi exitum
 parat. 493
 Sceleratum Caesarem vocat Sci-
 pio. 441
 Sceleris conscientia. 38. 337
 Scipionis Pompeij fantaris, & a-
 mici res gesta. 227. 228. 321.
 & deinceps. 46. 417. & dein.
 scipio in Iuba regis vestitum mu-
 tat. 448. 449. elephantos ad pu-
 gnam assuescit. 431. imperato-
 rem se appellat. 321. 218
 scipio Pompeij fantor & affinis.
 229. 235. 350

Scipionis sententia de Pompeio &
 Cesare. 418
 scipionis largitio & auaritia. 312
 diligentia ac celeritas. 323.
 turpis fuga ac clades. 328. 439.
 440
 scipionis comiseratur Caesar. 321
 scipionis legionarij multi ad Ca-
 sarem deficiunt. 436. 446. eius
 oratio ad captiuos Caesaria-
 nos. 441. crudelitas aduersus
 eosdem. 442
 scipionis acies ad pugnam instru-
 cta. 444. 449. eiusdem victo-
 riola. 451
 scipionis presidium Cas. interfi-
 cit. 459
 scipioni legatos Caesar de pace
 mittit. 335
 Scipioni suppetias fert Iuba rex.
 443
 scipionem vinum esse pop. Romani
 imperatoris, Considij vox. 418
 scipionis milites ad vinum omnes
 casti. 485
 scipionis mors. 471
 scorpio bellicum instrumentum.
 160. 431
 scribonius Libo Achaiae classis Prae-
 fectus. 306. cum Cesa-
 re ad Oricum colloquitur. 313. cum
 Cesare inbet de pace cum Pom-
 peto agere. 242. vide Libo.
 scutum scaeva centurionis. ccxxx.
 foraminibus confossum. 334
 Scutis se à saxea pluuia protegen-
 tes Caesariani. 443
 scuta, & pila pro vallo posita. 192
 scuta ex cortice facta, & vimini-
 bus interta. 54

Scutorum calatura.	427	
Scutata & cetrata provincia.	248	
Sectio oppidis Adnatici vedita	52	
Secundarij, secunda legionis militibus.	402	
Secufiani pop.	7. 181	
Seditionum Romanarum cura Caesari.	415	
Sedatis Lemonicum ducis mors.	195	
Seduni Galli.	53	
Sedusi Germani.	33	
Seipsum occidere nequit Iuba rex	470	
Segni populi Germaniae.	138	
Segonax Rex.	101	
Segontiaci Britannia populi.	100	
Segouia oppidum.	404	
Sementes facere.	3	
Senatores Romani in Caesaris potestatem redacti.	239	
Senatores tres ex sexcentis reliqui, quingenti milites ex sexaginta milibus.	50	
Senatus à popularibus suis interfectus, quod bellum cum Romanis gerere nollet.	62	
Senatus reuerentia apud Caesarem	225	
Senatus populoque Rom. se Caesar subicere vult vt pacem cum Pompeio faciat.	309	
Senatus omnis Venetus necatus: re liqui sub corona venditi.	62	
Senatusconsultum aduersus Caesarem.	225	
Senatusconsultum extremum, Dent operam magistratus, ne quid resp. detrimenti capiat.	230.	
quando id fieret.	ibidem	
Senectus apud Gallos etiam militat.	205	
Senes bello inutiles, Cimbrico bello apud Gallos pro cibo.	190	
Senis honor propter peritiam.	177	
Senones in fide Aeduarum.	114	
Senonum conscientia facinorosi aduersus Rom. 119. eorundem motus ibid. rebellio.	123	
deditio.	124	
Sentina vitia.	320	
Sentire reliquos speramus, quae nos sentimus.	291	
Sequana flu.	1	
Sequanus ager optimus totius Galliae.	19	
Sequani Germanos in Galliam inducunt. 128. principatu deijciuntur.	129	
Sequanorum demissus animus.	20	
Sequanos sibi Heluetij per Dumnorigem conciliant.	6	
Sequanorum, & Aeduarum factiones ibid. eorum miseria à Germanis. 18 ab Ariouisto. 19		
Sequanis Aedui subditi.	19. 128	
Ser Galba. 53. eius perplexitas, 55. Caesari amicus.	224	
Seruitus conditio odiosa.	59	
Seruus dominum iugulans.	482.	
punitur.	484	
Serui pastores armantur à Pompeio.	240	
Serui puberes armati Alexandrino bello.	371. in extrema necessitate manumissi.	308
Serui spaciatores capti in cruce sublati.	484	
Seruos se mentientes milites interfecti.	478	
Ser		

Seruilis tumultus in Italia.	25
Seruilus consul.	316
Sestertia C. militibus donat Longinus.	216. 399
Seuuij Romanis dediti.	52
seueritas Caesaris. 61. Vercingentorigis.	149
Sex praelia vno die à Caesare facta.	333
Sex. Caesar Iulij Caesaris auunculus.	409
Sex. Pompeius frater Cn. Pompeij. 475 à fratre Cn. Pompeio auxilium petit.	ibidem
Sex. Quintilius Varus.	240. 291
Sibuntates Aquitani Romanis dediti.	67
Sicambri	78. 140
Siccitatibus frumentum minus proueniens.	102
Sicilia ac Sardinia à Caesare recipiuntur.	244
Sicius seu Sittius Iuba fines inuadit.	437
Sicoris fluius.	249. 259
Signa militaria septuaginta de Gallis capta.	195
Signa militaria. 32. Caesariana amissa.	343
Signorum militarium conferendorum mos Gallicus.	148
Signorum militarium Pompeianorum ad Caesarem delatorum ingens numerus.	340
Signiferi ignomina notati.	345
Signifer Pompeianus ad Caesarem transfugiens.	482
Silicense flumen.	404
Sittis ingens.	219
Socios de se bene meritos Romanis non diserebant.	28. 202
Soldanorum deuotorum fides.	65
Solitudines circum civitates suas amant Germani.	134
Sontiates à Caesare victi. ibidem	486
Soricaria.	486
Soritia oppidum.	488
Sortes, & raticinationes matrum facta. Germanorum in praelijs ineundis.	33-34
Speciaria & militaria dona.	334
Specula Hispania.	477
Speculator Pompeianus captus & occisus.	479
Speculatores missi, suorum consilia hosti aperiuunt.	436
Speculatorum comprehensorum poena.	484
Speculatoria nauigia.	83
Spes animos ac potentiam addit.	332
Spes vna miseris reliqua.	301
Sponte sua, hoc est per se.	6
Squillus index coniurationis.	402
Stagnum salinarum.	462
Status Marcus Caesaris legatus.	312
Stimuli in operibus bellicis.	187
Stipendium duplex bene meritis Caesar largitur.	334
Stipendium militum auertentes delati.	337
Stipendium victores victis imponunt iure belli.	29
Storiarum usus in bellis.	279
Stramentis integuntur caesa Gallorum.	112
Stratagema peditum pernicium equitibus in pugna permiscendendum.	251. 252
EE	5

Stratagemata timoris simulacri. 125
 Stratagemata Ambrosiorum. 108. Pel
 lonacorum. 204. Cesaris. 171
 Domit. 253. Inba Regis. 299
 300. Pompeij in eruptione. 339
 Salonenfium civium aduerfus
 Océanum. 308. Vercingetori-
 ricis in fallendis suis. 158
 Structores vt fe maniant à telis
 hofium. 275. & dem.
 Styli cæci extra vallū confiti. 433
 Sub pellibus hzemare. 311
 Subcoacte thoracis genus ad vi-
 tandā talā. 329
 Subfidarij, subsidium ferro. 205
 Suefiones Rhemorum fratres.
 36. 37. Rhemus attributi. 201
 Cæfari deduntur. 42
 Sueni. 33. 34. Germanorum hel-
 coffiunt. 69. Rhenum tranfire
 moluntur. 23. eorum delectus
 aduerfus Romanos. 79. 127
 Suenis ne dñj quidem pares. 73
 Suenis vafte gales Vbi. 71
 Sulchit. morum multa à Cæfare.
 471
 Sulmonēfes Cæfari fautores. 236
 Sulpitijs legatus Cæfari. 81
 Supplicatio Cæfari decreta. xv.
 dierum. 53. 88
 Supplicatio ritus ad victores ex-
 euntium. 389
 Supplicibus Cæfar libèter ignofcit
 411
 Supplicia apud Gallos. 131
 Surus Aedius captus. 221
 Sylla alter Lentulus. 229. inter-
 ceffionē Tribuniciam non fuf-
 lit. 229. 230. Sylla prænomine

P. caftorum Cæfari præfe-
 ctus. 333 enifcè dexternas. ibid
 Syllæ Fauji largitio. 466
 Syriacæ res Cæfari. 409

T

Tabellarij Cæfari à Pharnace
 intercepti. 393
 Tabellarij capti, manibus præcis
 dimiffi. 478
 Tabellæ tres iudicium. 351
 Tabernaculorum Pompeianorum
 luxurios. 358
 Tabule Græcæ in Heluetiorum
 castris reperta. 17
 Tabule nonæ. 304. earum lex. 315
 Talea. 187
 Talum intorquet Pompeius. 495
 Tarbelli populi. 67
 Tarcondarius Cæfari CCC. equi-
 tes Pompeio fuppeditat. 306
 Tarraconenfis ad Cæfarem transf-
 erunt. 259. 289
 Tarsus Cilicia vrbs. 407
 Tarsifites Romanis dediti. 65. 67
 Tarsifites Carantefis à fuis ciui-
 bus caditur. 103
 Taurus infula. 397
 Taurina Mafilienfium caftellum
 276
 Taxo venenum. 158
 Taximagus rex. 101
 Teclofages Volcæ. 135
 Tegea oppidum. 460
 Tela vt ritent milites. 329
 Temerarium Gallorum equitum
 infulandum. 183
 Temerarium Pompeianorum in-
 ramentum de nō reuertendo in
 castra nifi victoria adepta. 355

Terentius Gallis inuatu. 170
 Terentius ac fefimantia exitus.
 101
 Tempeftas nauis Cæfari affli-
 gens. 95
 Tempeftas incommodum in bo-
 num verfum. 474
 Tempeftatum celeftium vis. 68. 86
 272
 Temporum spatia Galli non Die-
 rum fed noctrum numero de-
 fununt. 132
 Tenothborum bellum. 120
 Tentoria Cæfarianorum. 443
 Tergeftinorum oppreffio. 211
 Teftamenta pauore condunt Cæ-
 fariani milites aduerfus Ger-
 nos pugnaturo. 24
 Teftamentū Protonai Regis. 365
 Teftudo pedum LX. 275
 Tetrarchia deiotaro adimitur. 435
 Teutomatus Niuobrigum Rex.
 163. 172
 Teutoni & Cimbri. 21. 25. à fi-
 nibus Belgarum arcentur. 38
 Thamefis fl. 96. 99
 Thafus oppidum. 461. eius custo-
 des Cæfar ignominiofe dimit-
 tit. 442
 Thafitanorum anguftia. 471.
 472. multa à Cæfare. 471
 Thebas Calenus Cæfarianus reci-
 pit. 335
 Thebenna oppidum. 459. 460
 Thebemenfes, Cæfari auxilium
 inuocant ibidem.
 Theologia Gallorum. 130. 131
 Theologia Germanorum. 133
 Theophanes Pompeianus. 314

Theraps. pr. Pompeianus. 234
 Theffali in copijs Pompeij. 306
 Theffalia, & Aetolia legati ad
 Cæfarem. 323
 Theffalia diuifio. ibidem
 Theffalia in Cæfari diuionem ve-
 nit. 350
 Theotomatus vide, Teutomatus.
 Thoraces ad vitandos telorum
 icūs. 329
 Th. Nero Cæfarianus. 382
 T. Tullius. 482
 Tigurini oppidum, Cæfari ju-
 diojum. 234
 Tigurinus pagus. 8
 Timor mifericordiam non receipt
 in fumo; periculo. 161. men-
 tem homini eripit. 380
 Timoris excuffatio ac prætextus.
 24. eius rantis. 301. vis. 296
 eius simulandū eftus 63. 116
 120. 125.
 Timorē à Germanis militibus fuis
 adimit Cæfar. 24. 25
 Tifdre oppidum. 437. 465. 470
 Tifdritanorum multa à Cæfare.
 471
 Tiburij Sabini trepidatio. 105. &
 dem.
 Titi duo Hifpani adolefcetes Cæ-
 fariani ab inimicis intercepti.
 431
 T. Allieni ignominiofa mifio.
 447
 T. Appij facriligium impeditur.
 364
 T. Baluentij primipilaris mors.
 109
 T. Cæcilij Centurionis mors. 257

T. Labienus Cæsaris legatus. 7. vi de Labienus.

T. Pulcico. 341

T. Pulstonis virtus. 113

T. Pulstonis centurionis inimicitia cum L. Varena. 113

T. Rebilus proconsul. 405

T. Sallienus centurio. 432

T. Sextius. 122. 173. 196

T. Silius. 57

T. Terrasidius. ibid.

T. Torius Italicensis. 404

T. Vafius. 401.

Togata Gallia. 211

Tolerare equos & equitatu. 332. 336

Tolosa & Tolosates. 6. 64. 150

Torquatus Orici præfectus. 310. eius mors. 471

Torques aurei duo honoris ergo præfecto Cassiana turma à Cæsare dati. 488

Tragula missa epistola. 115

Traiectus Britannia breuissimus. 91

Transibhenani populi Galliae domita fama audita legatos ad Cæsarem mittunt. 52

Trebonius legatus. 248. proconsul. 408. vi de tribunali deturbatus. 316. eiusdem mira in re facienda operibus industria. 283. humanitas. 476

Trecenti qui Varo ac Scipionis pecunias contulissent, vno nomine pecunia imperata Cæsari ignoscit. 468

Tres aut quatuor milites Cæsariani, duo millia Numidarum in fugam vertunt. 456

Treuri. 23. 59. equitatu ceteris Gallis præstât. 47. 92. Germanos aduersus Romanos sollicitant. 119. eorum ferocia. 212. clades. 126. 127. 181. 224.

Triarij infelicitas. 412

Triboces Germani. 31

Tribuni militum & centuriones Afraniani ad Cæsarem deficientes. 268

Tribunitiæ intercessionis violentio. 231

Tribuni plebis ad Cæsarem fugiunt. 230

Tribuni quidam militum à Cæsare ignominiose dimittuntur. 446

Tributum in capita singula servorum ac liberorum impositu. 322

Triginta annos militans Centurio. 441

Triginta equites Galli duo militum Maurorum equitum repellunt. 419

Trinobantes ciuitas Britannorū. 100

Triumphus Cæsaris ornamenta. 432

Triumphus Pompeianorum ante victoriam. 350

Tuba soni non exauditi malum in receptu canendo. 172

Tubero ab Actio Varo appulsa libertoris Africani prohibetur. 245

Tubero. 244

Tuligni populi. 415

Tullius legatus. 482

Tullij Rusti Quæstorij mors. 468

Turinum

Turini oppidum, & Turini. 316

Turios Cælius sollicitans interficitur. 317

Turma præliares nimis densæ esse non debent. 220

Turpem causam ingressi ne frustra fecisse videantur, peius aliquid designant. 215. 216

Turris altius tuto atplleda ratio. 279

Turris lateritia. 279

Turres bellicas Romani quod volunt promouent. 51

Turres CXX. celerrimè à Cæsaria nis excitata. 110. 111

Turris Phari admirabilis. 368

Tuticani cades. 343

Tympanorum spontaneus sonus. 364

Tyrones Cæsari infidem recipit. 409

Tyronum legio. 323

Tyrones vt hortandi. 462

Tyronum mollities & ignauia. 39

Tyronum timiditati Cæsari prospicit. 434

Tyrones Cæsariani capti Scipionis dispartiti. 442

Vacalæ insula. 73

Vacca oppidum. 458

Vadabilem Sicorim fluum efficit Cæsari. 259

Valerius adolescens. 492

Valerius Flaccus. 244. eius mors. 334

Vallus in masculino genere. 338.

Valentiacus 164. alius Vedetiacus.

Vangiones Germani. 33

Varro legatus Pompeij. 248

Varronis cohortes à Carmonensibus eiciuntur. 286

Varronis scelus erga Cæsarem animus. deditio. 284. 285. 287

Varus. 297. 301. 451

Varus flus. 275

Vasa conclamare. 262

Vatinius Cæsarianus. 360. 397

Vastitatem circum se amant Sueti. 70

Vatianorū militum fortitudo. 398

Vatua castellum, & Vatuensis clades. 139. 141

Vbij. 71. auxilium contra Suenos à Romanis petunt. 77. Suenis vestigales. 70. Cæsari concilia ti. 78. 127

Veubis oppidum. 476. incensum. 483

Vestigalia Hispanensibus remitti Cæsari à pop. Romano imperat. 497

Vestigalium multiplicatio. 322

Vestiones populi. 248

Vedetiacus, Coti Aedui frater. 164

Vellaunii 187

Vellaunodunum opp. deditur. 152

Velocastum potestas. 37

Velorum nauibus inutilium reddendorum ratio. 61

Venationis exercitium & laus. 133

136. eius studiosi Sueti. 70

Venetia vrbs Gallie maritima. 58

Veneti Galli. ibid. Romanis dediti. 52

Venetorum senatus à Cesare ue-
catus. 62
Veneti belli confectio. 62. 80
Ventisfonte oppidum. 489
Ventus Cesari velut ad nutum
seruiens. 319
Vetagri Galli. 53
Verbigenus pagus. 17
Vercingetorix. 148. 156. 157.
158. 161. 165. 180. 181. 188. 193
Vereri nambus hoc est male time-
re. 95
Vergasillanus Auern⁹. 188. 193
Vergiliarum signum confectum.
442
Vergilius Pompeianus. 461
Vergobretus magistratus Aedu-
rum. 10
Vernacularum legionum duarum
robur. 476
Verocasses, seu Velocasses populi.
37
Veradoctius. 5
Veremandus. 38. 43. 47
Versaonenses. 489
Vertico Nervius. 114
Vertiscus Rhemorum praefectus.
205
Vesonio Sequanorum oppidum. 23
Vestitus regius Deiotaro à Casa-
re restitutus. 410
Vestitu insigni utebatur Caesar in
præliis. 195
Veteranus exercitus. 465
Veteranarum legionum fiducia.
434
Veterani militis Caesariani ad La-
bienum insultabundum verba.
52. 4.

Veterani militis mira aduersus ele-
phantum fortitudo. 463. 464
Veterani milites Caesariani in na-
ue capti ad Scipionem deducti,
& male mulciati. 441
Veteranorum hortatio. 462. 463
Veteranorum militum irritatio
gravis ultio. 464
Veteranorum militum prudentia
& fortitudo animi. 319. tole-
rantia. 229. vide milites.
Vetustati oppidi Massiliensium
Caesar desert. 288
Vexilli proponendi tessera. 45
Vibullius Rufus Pompeianus. 235
340. 246.
Victoria simulacrum se convertēs.
364
Victori autoritas adest. 385
Victorum in victos potestas. 22
Victi vt à victoribus pacem sup-
plices petant. 339
Victoria non praesumenda solum,
sed cogitandum etiam vt pa-
retur. 351
Victoriae Caesaris nunciij terror ho-
stibus. 361
Victoria conditio expēdenda. 344
Victoria gloria. 208
Victoria spes stimulus. 67
Victoriani nō qualemunque Ca-
sar volebat, sed incruentam &
mitem. 234. 265. 434
Victoriam certò sibi praesumit Po-
peius. 350
Victum se fatetur, Afranius Casa-
ri. 272
Vicorum ac castellorum grauami-
na. 322

Vicennia

Vicenna oppidum. 151
Vinum ad se inferri nolunt Ner-
uij. 43. Sueni non vtuntur. 70
Vinum & nardum identidem si-
bi insudans Scapula mori cer-
tus. 443
Vires & magnitudo corporis vt
parentur. 70
Viridomarus Aeduis. 168. 175
Viridomix Vnellorum Rex. 62
Virilitas Pomanis negociatoribus
in Bonto exacta. 411
Virorum potestas aduersas uxore
& liberos olim in Gallia. 132
Virtus naturae incommodum vin-
cens. 369
Virtuti multa concedenda. 327
per Virtutem interfecti videri
volunt Iuba, & Petreius sei-
psos conficientes. 470
Virtutem suorum militum Caesar
honorat. 334
Virtutē nō dolo certare soliti Gal-
li. 458. item Heluetij. 9
Virtute Romani Gallos supera-
bant. 61
Vita pecunia redempta. 402
Vitam fidei posthabent Caesaria-
ni milites capti. 441
Vitium facere. 483
Viuo homines Diis sacrificabant
Galli veteres. 132
Vlicelles Hirrus Pompeianus. 236
Villa oppidum. 406. 475
Vltio Romanorum militum. 15
Vltionis cupiditas. 218
Vndecicesimani, vndeicesima le-
gionis milites. 403
Vnelli pop. 52. 64

Vocabulorum armaquientorum im-
peritiae malum in gubernatori-
bus. 258
Vnelli populi. 52. 59
Vocatus Aquitani Romanis dedi-
ti. 67
Vocico Noricorum Rex. 34
Vocomij populi. 7
Volcatius Tullus Caesarianus.
333
Volca, seu Volgae Arecomici. 150.
181
Voluntatem etiam pro facta Ca-
sar accipit. 304
Voraginosum solum. 489
Vosegus mons. 73
Vota Gallorum. 132
Vrbs ciuitati praesidio. 155
Vrbes à Cesare occupatae. 234
Vrbes viginti Biturigum vno die
incense. 152
Vri ferae. 136
Vrso oppidum natura munitum.
497
Vrsipetes & Teuchitheri Germa-
ni. 69. à Suenis expulsi. 71. Si-
cambri se iungunt. 77
Vsuram grauisima. 326
Vsurarum lenatio. 304
Vsurarum magister. 279
Vtica oppidum. 289. 290. 297.
466. 467
Vticensis expeditio, Curionis Ca-
sariani. 298
Vticenses. 297. 466
Vticenses Caesaris amici. 297. eo-
rum erga Catonem animus.
466. 467
Vtinius in bellis vites. 254
Vulgi

I N D E X.

Vulgi inscitia & leuitas ciuitati exitiosa esse non debet. 170	Vxores ducentes milites emollim tur. 366
Vulgera corporis regenda. 293	Vxores communes apud Britan- nos. 98
Vulneribus procumbantes milites praelium redintegant. 49	Vzita oppidum. 439.445.449
Vultus Germanorum formidabi- lis Gallis visus. 24	Z
Vultus Caesaris imperatoris sui mi- lites confortantur. 421	Zama Regia Iuba. 463
Vexilladunum oppidum. 215.218	Zamenfes 469
Vxores Arionis duae. 34	Zela oppidum Ponti. 412
	Zetta oppidum. 454

F I N I S.

*Si in his deus inquit quidam
miris indignisque rebus
saepe videtur se ostendere
et non facile rationem
suae praesentiae committere
suaeque potestatis.*

388
